

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASI ASKERİ TARİH ARAŞTIRMALARI

ANABİLİM DALI

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA KANAL CEPHESİNDE BİRİNCİ

GAZZE MUHAREBESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRE BİRCAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Murat KARATAŞ

ÇANAKKALE – 2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASI ASKERİ TARİH ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA KANAL CEPHESİNDE BİRİNCİ GAZZE
MUHAREBESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRE BİRCAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Murat KARATAŞ

ÇANAKKALE – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Emre BİRCAN tarafından Prof. Dr. Murat KARATAŞ yönetiminde hazırlanan ve **29/08/2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Birinci Dünya Savaşı’nda Kanal Cephesinde Birinci Gazze Muharebesi**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Disiplinlerarası Askeri Tarih Araştırmaları Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Murat KARATAŞ

.....

(Danışman)

...

Doç. Dr. Güneş ŞAHİN

.....

...

Dr. Öğr. Üyesi Eylem TEKEMEN

.....

ALTINDAŞ

....

Tez No :

Tez Savunma Tarihi : 29/08/2023

.....

İSİM SOYİSMİ

Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Emre BİRCAN

29/08/2023

ÖNSÖZ

Jepolitik açıdan dünyanın en önemli su yollarından birini oluşturan Süveyş Kanal'ı İngiltere'nin doğuda bulunan müstemlekelerine giden en kısa yolu oluşturmaktaydı. Bu amaçla buranın elde tutulmasını kendisi için önemli olarak gören İngiltere, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla ilk olarak burayı Osmanlı Devleti üzerinden kontrol etmek istemişti. Ancak 93 Harbi sonrasındaki yaşanan olaylar sonucu burayı ilhak etmiş ve su yolunun korumasını kendi üstüne almıştı. Diğer yandan ortağı bulunan Fransa ve Rusya ile 1909 yılına kadar yaptığı anlaşmalar ve diplomatik ataklar sonucu Akdeniz'in ve Süveyş Kanalı'nın güvenliğini sağlamaya çalışmıştı. Ancak bu sırada Avrupa'nın göbeğinde birliğini kurarak bir devlet oluşturan Almanya ilk başta Bismarck ile Avrupa siyaseti noktasında politikalar üretmiş ve Doğu Soruna mesafeli yaklaşmıştı. Daha sonra II. Wilhelm'in tahta çıkmasıyla birlikte Bismarck yerinden olmuş ve Almanya dünya siyaseti politikasına yönelmişti.

Yaşanan bu politka değişikliği ise Almanya'nın Osmanlı Devleti ile ortak ilişkiler kurmasına sebep olmuştu. Kurulan bu ilişkilerle de Almanya Osmanlı toprakları üzerindeki İngiltere çıkarlarını tehdit etmeye başlamıştı. Diğer yandan Osmanlı Devleti ise bu dönemde 93 Harbi sonrasında İngiltere'nin hamilik politikasından vazgeçmesiyle boşluğa düşmüş ve bu sırada Almanya'nın kendisine yanaşmasıyla birlikte de boşluğu bu şekilde doldurmaya çalışmıştı. Bu şekilde Almanya ile Osmanlı Devleti'nin yakınlaşması ve Bağdat Demiryolu projesinin Almanya'ya verilmesi İngiltere'nin müstemlekelerinin ve Osmanlı toprakları üzerindeki petrol alanlarının tehlikeye girmesine neden olmuştu. Bu durumların yanında dünyanın diğer bölgelerinde yaşanan sıkıntılar da İngiltere ile Almanya'yı sürekli olarak karşı karşıya getirmişti.

Böylece İngiltere'nin uzun zamandır kurmaya çalıştığı ekonomik sistemin içine yeni aktör olarak Almanya'nın girmesiyle dünya üzerinde savaş çanları çalmaya başlamıştı. Bu çanların çalmasıyla birlikte dünya İttifak ve İtilaf olarak iki kutba ayrılmış ve bu ayrılma neticesinde de savaşı başlatacak bir kıvılcım beklenmeye başlamıştı. Bu kıvılcım ise Bosna'da Arşidük Ferdinand'ın öldürülmesiyle gerçekleşerek dünyanın konvansiyonel ilk büyük savaşı başlamıştı.

Savaşın başlamasıyla birlikte ve öncesinde Osmanlı Devleti bir ittifak sistemi içine girmeye çabalamış ve en sonunda İttifak grubu içinde kendine yer bulmuştu. Böylece Alman

devlet yöneticileri ilk başta bu duruma her ne kadar karşı dursada İngiltere'nin can damarı olarak gördükleri Süveyş Kanalı'nı kesmek için Osmanlı Devleti'ne ihtiyacı olduğundan II. Wilhelm'in müdahalesiyle İttifak grubuna Osmanlı Devleti alınmıştı.

Osmanlı Devleti'nin İttifak Grubuna girmesiyle birlikte Almanya tarafından bir an önce savaşa girmesi yolunda baskılar yapılmış ve en sonunda Karadeniz Olayı sonucu Osmanlı Devleti savaşa dahil olmuştu. Osmanlı Devleti'nin ittifak üyesi oluşu ve savaşa girişi arasında geçen dönemde nereden taarruz harekâtına başlaması tartışılmıştı. Tartışmalar sonucu ise ilk olarak Kafkas Cephesi ve ardından Kanal Cephesi'nin taarruz cephesi olarak açılması kararlaştırılmıştı.

Böylece alınan kararlar sonucu Almanların direktifleri ve Osmanlı yöneticilerinin içinde bir uhte olarak kalan Mısır'ın tekrardan fethedilmesi düşüncesiyle yarım ve eksik yapılan hazırlıklar sonucu 3 Şubat 1915'te Süveyş Kanalı üzerine sefer düzenlenmiş ve başarısız olarak geri dönülmüştü.

Birinci Seferin ardında ikinci sefer için hazırlıklara başlanmış, ancak bu sırada Çanakkale Muharebeleri başlamış, hem buraya ve hem de diğer cephelere yardım edilmesi noktasında Başkomutanlık Vekâleti tarafından emirler verilmesi sonucu girişilecek ikinci sefer IV 'üncü Ordunun vuruş gücünün düşmesi nedeniyle ertelenmişti. Bu ertelenmenin ardından yavaş yavaş Osmanlı Devleti yöneticileri tarafından Mısır'ın tekrardan fethedilmesi hülyalarıyla açılan Kanal Cephesi, Süveyş Kanalı'nın araç trafiğine kapatılması noktasına evrilmiş ve bu yönde harekâtlar yapılarak cephedeki durum konvansiyonel bir savaştan çok gayri nizami harp şeklini almıştı. Bu şekilde de İngilizler burada iyice yıpratılarak hem Çanakkale'ye ve hem de Avrupa Cephelerine asker gönderiminin önüne geçilmeye çalışılmıştı. Bu sırada ise İngilizler Süveyş Kanalı savunmasını pasif savunmadan aktif savunmaya geçirmiş ve Süveyş Kanalı'nın doğusuna geçerek savunma hattını kanaldan uzakta kurmuştu.

Cephedeki durumun iki taraf arasında bu şekilde değişmesiyle birlikte Çanakkale Cephesi kapanmış ve burada bulunan İngiliz birlikleri Mısır'a taşınmaya başlamıştı. Bu sırada ise Avrupadaki savaşın iyice kızışmasıyla birlikte Mısır'daki birlikler İngilizler tarafından Avrupaya gönderilmeye başlanmıştı. Böylece Almanların direktifleri sonucu Başkomutanlık Vekâleti'nin emriyle Ağustos 1916 yılında İkinci Kanal Seferi " Romani Muharebesi" başlamıştı. Burada da sıcak ve eksiklikler yüzünden Osmanlı ordusu yenilerek

geri çekilmeye başlamıştı. İngilizlerde çölde geri çekilen Osmanlı ordusunu kovalayarak ileri harekâta başlamıştı. Diğer yandan İkinci Kanal Seferi hazırlık ve muharebe döneminde ise yaşanan Arap ayaklanmasında Osmanlı ordusuna büyük zararlar vermiş ve cephe kapanana kadar Osmanlı Ordusunu uğraştıran bir hal almıştı.

Böylece iki kanal seferide Osmanlı Devleti açısından başarısız olarak sonuçlanmış ve yavaş yavaş çöl tahliye edilmeye başlanmıştı. Çölün tahliye edilmesiyle birlikte Osmanlı ordusu açısından cephedeki durum taarruz cephesinden savunma cephesine dönmüştü. İngilizler açısından ise savunma cephesi olarak başlayan muharebeler taarruz cephesi olarak sürmüştü. Harekatlarda iki taraf açısından yaşanan dönüşümle İngiliz komuta kademesinin düşüncelerinde de değişim meydana gelmiş ve kanalın savunmasının Filistin'den başlatılması düşüncesi hakim olmaya başlamıştı. Böylece demir ve su yolu çöl içinde uzatarak ileri harekâta başlanmış ve bu ileri harekâtlarda her ne kadar Osmanlı artçı kuvvetlerine karşı genel olarak başarısız kısımda başarılı olsalarda Osmanlı kuvvetleri Gazze hattına çekilene kadar sürmüştü. Böylece Kanal Cephesi kapanmış ve Filistin Cephesi açılmıştı.

Filistin Cephesi'nin açılmasının ardından ise değişen muharebe yapısıyla birlikte 1917 yılı Mart ayı sonu itibariyle İngilizlerin taarruz ettikleri, Osmanlı kuvvetlerinde savunma yaptıkları ilk büyük muharebe Gazze'de meydana gelmişti. İngilizlerin hataları, Osmanlı kuvvetlerinin de bu hataları iyi değerlendirmesi sonucu, Osmanlı ordusu açısından cephedeki ilk büyük muharebe muzafferiyetle sonuçlanmıştı.

Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı'nın Birinci Gazze Muharebesi cerideleri esas alınarak hazırlanan bu çalışmada, Kanal Muharebelerinin bir uzantısı olan Birinci Gazze Muharebesi işlenirken iki kanal muharebesine ve bölgede yaşanan siyasi durumlara da değinilmiş ve cephenin açılışından 1917 yılı Mart sonuna kadar geçen süreçte Osmanlı ve İngiliz ordularının geçirdiği değişim ve çöl harekâtlarında gerekli olan durum ve koşullar anlatılmaya çalışılmıştır.

Beş bölümden oluşan çalışmada birinci bölüm Giriş başlığı altında İngiltere, Almanya ve Osmanlı Devleti açısından Mısır'ın siyasi ve jeopolitik önemi, Süveyş Kanal'ı özelinde Birinci Dünya Savaşı'nın ticaret yollarını elde tutma savaşı olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. İkinci Bölümde ise Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin katılımı ve ilk kanal seferi hazırlıkları, muharebe ve başarısızlığın nedenleri anlatılmıştır. Üçüncü bölümde

ise ikinci sefer hazırlıkları, kanal bölgesine düzenlenen saldırı sabotajlar, Hicaz İsyanı, İkinci Kanal Seferi ve bu harekattaki başarısızlığın nedenleri anlatılmıştır. Dördüncü bölümde ise İngiliz ordusunun çölde ilerlemesi Osmanlı ordusunun geri çekilmesi ve geri çekilirken savunma alanındaki başarıları ve Birinci Gazze Muharebesinde göstermiş olduğu savunma başarısı anlatılmıştır. Beşinci bölümde varılan sonuca yer verilmiştir

Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalışmam boyunca benden yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Murat KARATAŞ'a, beni askeri tarih alanına yönlendiren saygı değer hocam Dr. Zekeriya TÜÜRKMEN'e saygı ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmam sırasında yardımını gördüğüm Musap KARAKELLE'ye; metnin yazım ve imla noktasında düzenlenmesinde gösterdiği ilgi dolayısıyla Murat ŞAHİN'e; çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.”

Emre BİRCAN
Çanakkale, Ağustos 2023

ÖZET

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA KANAL CEPHESİNDE BİRİNCİ GAZZE MUHAREBESİ

Emre BİRCAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Disiplinlerarası Askeri Tarih Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Murat KARATAŞ

29/08/2023, 313

Alman direktifleri ve Osmanlı Devleti yöneticilerinin Mısır'ın fethi hülyaları sonucu Kanal Cephesi açılmıştı. İki defa değiştirilen harekât planının ardından tüm eksikliklere rağmen Ocak 1915 sonu itibariyle harekete geçirilen IV 'üncü Ordu birlikleri Şubat 1915'te Süveyş Kanal'ı üzerinde bulunan İngilizlere saldırmış ancak başarısız olarak geri dönmüştü. Bu durumun ardından ikinci sefer hazırlıklarına başlanmış ancak diğer cephelere yardım edilmesi sebebiyle bu sefer ileri bir tarihe ertelenmişti. Bu ertelenmeyle birlikte İngilizler savunmalarını Süveyş Kanalı'nın doğusuna taşımış ve burada kuvvetli bir savunma mevzii kurmuştu. Hazırlanan bu savunma mevziine Osmanlı kuvvetleri yine tam olarak hazırlanamadan Almanların direktifleri doğrultusunda saldırmış ve İkinci Kanal Seferi "Romani Muharebesi'nden" başarısız olarak geri çekilmek durumunda kalmıştı. Böylece Osmanlı Devleti açısından taarruz cephesi olarak açılan Kanal Cephesi savunma cephesi haline almış, İngilizler açısından ise savunma cephesi olarak başlayan cephe taarruz cephesi haline almıştı. Cephenin bu şekilde değişen yapısıyla 1916 Eylül ayından itibaren geri çekilmeye başlayan Osmanlı kuvvetleri çöl içinde iyi savunma muharebeleri yaparak geri çekilmiş ve ana savunma hattını 1917 yılında Gazze – Birüssebi çizgisinde kurmuştu. Savunma çizgisinin bu hatta kurulmasının ardından İngilizler 26 Mart 1917'de Gazze üzerine taarruz etmişlerdi. Ancak hem taarruz süresince yaptıkları hatalar hem de Osmanlı askerinin inatçı savunması sebebiyle 27 Mart 1917'de geri çekilmek zorunda kalmışlardı.

Anahtar Kelimeler: IV 'üncü Ordu, İngiltere, Cemal Paşa, von Kress, Süveyş Kanalı, Gazze

ABSTRACT

THE FIRST GAZA BATTLE ON THE CANAL FRONT IN THE FIRST WORLD WAR

Emre BİRCAN

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Interdisciplinary Military Studies

Advisor: Prof. Dr. Murat KARATAŞ

29/08/2023, 313

The Canal Front was opened as a result of the German directives and the dreams of the Ottoman State administrators about the conquest of Egypt. After the operation plan was changed twice, despite all the shortcomings, the IVth Army units, which were mobilized by the end of January 1915, attacked the British on the Suez Canal in February 1915 but returned unsuccessfully. After this situation, preparations for the second expedition were started, but this time was postponed to a later date due to the help of other fronts. With this delay, the British moved their defenses to the east of the Suez Canal and established a strong defensive position there. The Ottoman forces attacked this prepared defense position in line with the instructions of the Germans before they could be fully prepared and had to withdraw unsuccessfully from the “Battle of Romani” in the Second Canal Campaign. Thus the Canal Front, which was opened as an offensive front for the Ottoman Empire, became a defensive front, and for the British, the front that started as a defensive front turned into an offensive front. With the changing structure of the front in this way, the Ottoman forces, who started to withdraw as of September 1916, withdrew by making good defensive battles in the desert and established the main defense line in Gaza – Beersheba in 1917. After the defense line was established on this line, the British had attacked Gaza on 26 March 1917. However, they had to retreat on 27 March 1917 due to both the mistakes they made during the attack and the stubborn defense of the Ottoman soldiers.

Keywords: IVth Army, England, Cemal Pasha, von Kress, Suez Canal, Gaza

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. İngiltere ve Osmanlı Devleti.....	1
1.2. Almanya ve Osmanlı Devleti Yakınlaşması, Birinci Dünya Savaşı.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN SAVAŞA GİRİŞİ VE BİRİNCİ KANAL SEFERİ	23
---	----

2.1. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi ve Mısır Seferi Fikrinin Ortaya Çıkışı.....	23
2.2. Hazırlıklar ve Birinci Kanal Seferi.....	32
2.3. Birinci Kanal Seferi Sonucu Hakkında Görüşler.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARA DÖNEM, HİCAZ İSYANI VE İKİNCİ KANAL SEFERİ

3.1. İkinci Kanal Seferi Hazırlık Dönemi.....	51
3.2. Hicaz İsyanı ve IV'üncü Ordu.....	79
3.3. İkinci Kanal Seferi.....	84
3.4. Osmanlı ve İngiliz Ordularının Başarısızlık Sebepleri.....	117

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		121
BİRİNCİ GAZZE MUHAREBESİ (26-27 MART 1917)		
4.1.	İngiliz Ordusunun Çölde İlerlemesi ve Magdabe Muharebesi.....	121
4.2.	Osmanlı Ordusunun Han Yunus – Hafirülavce Hattına Çekilmesi ve Refah Muharebesi.....	154
4.3.	Osmanlı Ordusunun Gazze – Birüssebi Hattına Çekilmesi ve İngilizlerin Han Yunus Taarruzu.....	181
4.4.	İki Ordunun Hazırlıkları ve 26 – 27 Mart Birinci Gazze Muharebesi.....	194
4.5.	Gazze – Cemame – Telüşşeria Gruplarının Raporlarında 26-27 Mart 1917 Günleri.....	254
BEŞİNCİ BÖLÜM		274
SONUÇ		
KAYNAKÇA.....		284
EKLER		I
EK 1.		I
EK 2.		II
EK 3.		III
EK 4.		IV
EK 5.		V
EK 6.		VI
EK 7.		VII
EK 8.		VIII
EK 9.		IX
EK 10.		X
EK 11.		XI
EK 12.		XII
EK 13.		XIII
EK 14.		XIV
ÖZGEÇMİŞ		XV

SİMGELER VE KISALTMALAR

ATASE	Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
AWM	Australia War Museum
BOA	Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
BDHTH	Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi
NAA	National Archives of Australia
TNA	The National Archives
TTK	Türk Tarih Kurumu
a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
a.g.t	Adı Geçen Tez
a.g.k	Adı Geçen Kısım
der.	Derleyen
s.	Sayfa
S.	Sayı
çev.	Çeviri
haz.	Hazırlayan
Ds.	Dosya
F.	Fihrist
km.	Kilometre
m.	Metre
mm.	Milimetre
cm.	Santimetre

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. İngiltere ve Osmanlı Devleti

Tüm savaşlarda ve küresel çapta ilkini teşkil eden Birinci Dünya Savaşı'nda da savaşın çıkmasını sağlayan en büyük etken küresel düzende eski güçlerin yerini kaybetmesi, onların yerine oluşan boşlukta yeni oyuncuların dahil olmuş olmasıdır. Tabii bu şekilde oluşan ortamda eski güçlerin yerini alarak belirli bir sistem kuran devletlerin (bu durum Birinci Dünya Savaşı öncesi İngiltere, Rusya, Fransa idi.) sistemine yeni aktörler katılarak (Almanya ve kısmen İtalya) bu devletlerin güç paylaşımı yaparak parsellediği topraklar üzerinde hak iddia etmeye başlaması diğer devletleri endişelendirmişti. Bu endişenin sonucunda da dünyada ilerleyen teknolojinin kullanımıyla ilk büyük savaşın patlak vermesine neden olmuştur.¹

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine giden süreçte bir çok kırılma noktası mevcut olsa da en keskin dönemeci 1877 – 1878 Osmanlı Rus savaşı sonucunda imzalanan Ayastefanos Anlaşması ve bunun ardından gerçekleşen Berlin Kongresiyle birlikte yaşanan olaylar silsilesi sonucu olmuştur.² Bu tarihten itibaren İngiltere, Rusya ve Fransa'ya karşı Osmanlı toprak bütünlüğünü sağlama politikasından vazgeçerek artık kendisi için önemli olan Osmanlı topraklarını ilhak etmeye başlamıştır. Bu şekilde de Rusya'nın yapacağı her hamle karşısında Osmanlı Devleti üzerinden politika yürütmek yerine kendisi bu ülkenin hamlelerine karşı cevap vermeye çalışmıştır.³ Bu şekilde ki politikasının ilk ayağı olarak 1878'de Kıbrıs adasını işgal ederek ilk hamlesini gerçekleştirmiştir.⁴ Nitekim Rusların sıcak denize inme politikasına bir set çekmek için burayı bir nevi sabit askeri uçak gemisi halinde kullanmayı planlayan İngiltere bu şekilde çalışmalara başlamıştır. Ayrıca Kıbrıs'ın ele geçirilmesinde ki bir diğer önemli sebep ise Akdeniz – Hint Deniz yolunun yani en önemli

¹ Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 244-245

² Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s.529

³ BOA, Y.. EE.. 44-19. Bu durumun göstergesi ise 1878'de İngiliz donanmasının İstanbul'a göndermesidir.

⁴ Cemil Çelik, İngiliz Yönetiminde Kıbrıs'ın İdari ve Sosyal Durumu (1878 – 1914), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2012, s.40 - 41

sömürgesi olan Hindistan'ın hem denizden hem de karadan⁵ güvenliğinin sağlanması açısından da önemli bir durak noktasını oluşturmaktadır.⁶

İngilizlerin Hindistan'ın⁷ bir kısmını XVIII. yy. ele geçirdikten sonra en önem verdikleri konu buranın ellerinden çıkmaması olmuştur.⁸ Bu amaçla buraya denizden gelebilecek tehditleri önlemek için tutulması gerekli yolların korunmasına önem verilmişti. Yollardan biri Afrika'dan Ümit Burnun geçilmesi diğeri ise Cebeli Tarık boğazını geçerek Akdeniz üzerinden Kızıl Deniz veya Basra Körfezi güzergahından giden yoldu. Ümit Burnu güzergahı uzun olması sebebiyle zaman içinde terk edilen bir güzergâh olmuştur. Cebeli Tarık Boğazından geçerek Hindistan'a Akdeniz üzerinden giden yolun ilk kısmı olan Cebeli Tarık Boğazı ise 1704 yılında İngilizler tarafından ele geçirilmiş ve böylece Avrupa'dan Hindistan'a giden en kısa yolun ilk geçiş noktası İngilizlerce ele geçirilmişti.⁹ Bu durumun ardından XVIII. yy. ortalarında Avrupa da meydana gelen iki önemli savaş olan Avusturya Veraset ve Yedi Yıl Savaşıyla birlikte İngiltere Fransızlara ait içinde Hindistan'ın da olduğu sömürgeleri alarak en büyük sömürge imparatorluğunu kurmuş ve bu asrın son çeyreğine kadar Akdeniz de hakimiyetini sağlamıştı.¹⁰

Fransızların sömürgelerini kaybederek dar boğaza girmeleri ise onları yeni yollar aramaya itmişti. Buldukları sonuç ise Mısır'ı işgal etmektir. Böylece İngilizlerin Hint sömürgeleri ile aralarında ki bağlantıyı kesecekler, İngilizlerin Kızıldeniz ticaretini kontrol edecek ve 17. yy. beri ortaya atılan Akdeniz ile Kızıl Denizi birleştirecek ve Hindistan ticaretini Ümit Burnunu dolaşmadan daha kısa yoldan gerçekleştirmeyi sağlayacak bir kanal açacaklardı.¹¹ Bu amaçla harekete geçen Fransızlar Napolyon'un öncülüğünde 1798'de ilk olarak Akdeniz'deki önemli bir durak noktası olan Malta adasını almış daha sonra ise Mısır'ı

⁵ Bağdat Demir Yolu Projesinin atası sayılan ve bir İngiliz Projesi olan Fırat Vadisi Demir Yolu girişimi bu dönemde İngilizler tarafından yapılmışsa da bir sonuç çıkmamıştır. Ayrıntı için bkz. H.L. Hoskins, *British Routes to India*, Longmans, London, 1928, s.321-343

⁶ George Hill, *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948* (Çev. Nazım Can Serbest), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016, s.227-228

⁷ İngiltere'ni Hindistan'daki yaptıkları için bkz. Ahmet Ağaoğlu, *İngiltere ve Hindistan*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1929

⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi Cilt: III, Türk Tarih Kurumu*, Ankara, 1897

⁹ James Truslow Adams, *Empire on the Seven Seas, The British Empire 1784 – 1939*, Charles Scribner's Sons, London, 1940, s.49; Çelik, a.g.t, s.28

¹⁰ J.M. Roberts, *Avrupa Tarihi* (Çev. Fethi Aytuna), İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2015, s.402; Oral Sander, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitapevi, Ankara, 2012, s. 243-244

¹¹ Lord Kinross, *Between Two Seas, The Camelot Press Ltd*, London, 1966, s. 1 – 6; H.L. Hoskins, *British Routes to India*, Longmans, London, 1928, s.55; Norman Davies, *Avrupa Tarihi* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitapevi, Ankara, 2011, s.773

işgal etmiştir.¹² Napolyon Mısır'a çıkışının ardından Hindistan'a giden yolu kısaltmak adına beraberinde getirdiği baş mühendisi Le Pere'ye geçmiş zamanlardan var olan Akdeniz ile Kızıldeniz'i birleştirecek bir kanal yapımı için araştırmalar yapmasını söylemişti. Bu amaç harekete geçen Le Pere Fransızların burada kaldığı dört yıl boyunca açılacak bir kanal için araştırmalarını yapmıştı. Ancak Fransızların birleşik Osmanlı – İngiliz ordusuna yenilmesi üzerine Napolyon'un bu projesinin kâğıt üzerinde kalarak ülkesine geri dönmüştü.¹³ Ülkesine döndükten sonrada Mısır hakkında çalışmalarını sürdüren Napolyon bu amaçla Rusya ile bir ittifak girişiminde dahi bulunmaya çalıştıysa da bundan bir sonuç çıkmamıştı.¹⁴

Napolyon'un Mısır seferi ve burada tutunmak üzere Suriye'ye doğru işgalini genişletme çabası Ortadoğu'nun Doğu Akdeniz için önemini göstermesi açısından önemli olmuştu. Fransa bu seferi ile İngiltere'nin Ortadoğu'nun özellikle Suriye'den Mısır'a kadar uzanan hattın ve Doğu Akdeniz'deki adaların önemini kavramasına neden olmuştur.¹⁵ Böylece ilk olarak Trafalgar Savaşı'nda Fransızları ağır bir yenilgiye uğratan İngiltere Akdeniz'deki deniz üstünlüğünü ele geçirmişti. Daha sonra ise Doğu Akdeniz'e yönelerek ilk olarak Fransızların elinden Malta adasını almış, ardından Mısır'a bir sefer düzenlemişti. Ancak Fransız işgali sırasında Fransızlarla iyi ilişkiler kuran ve bu saldırı zamanında Fransızlardan destek alan Mehmet Ali Paşa tarafından Mısır'ın daha içlerine sokulamadan buradan atılmışlardı.¹⁶ İngiltere'nin bu girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından bu bölge için politika değişikliğine giden İngiltere, burada yapacağı hareketleri Osmanlı Devleti üzerinden gerçekleştirmeye başlamıştı.

¹² Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2014)*, Der Yayınları, İstanbul, 2015, s. 93; İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk – Fransız Diplomasisi Münasebetleri (1789- 1802)*, TTK, Ankara, 1999, s. 119; “Fransızların bu seferi gerçekleştirmesinde ön ayak olan ise Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand'dır. Ayrıca 18. yy ikinci yarısından itibaren Fransız tüccarlar tarafından bu tür bir hareketin yapılması yolunda Fransız Devletine baskı yapılmış olsa da devlet bu tür bir hareketin Osmanlı Devleti ile olan iyi ilişkileri zedeleyeceği ve uzun vade de ticari çıkarları yaralayacağından bahisle 18. yy sonuna kadar Mısır'ın işgaline Fransa Devleti tarafından onay çıkmamıştı.” Bkz. Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak)*, Yeni Yüzyıl, İstanbul, 1995, s.93; Hoskins, a.g.e, s.56-57

¹³ Lord Kinross, a.g.e, s. 15-18; Genelkurmay Başkanlığı, *1798 – 1802 Osmanlı Fransız Harbi (Napolyon'un Mısır Seferi)*, Genelkurmay Seferi, Ankara, 1987; Napolyon'dan önce Baron de Tott'un anısına göre III. Mustafa tarafından Kızıl Deniz ile Akdeniz'i birleştirecek bir kanalın açılması için çalışma yapmak üzere kendisinin görevlendirildiği ancak padişahın ölümüyle bu projenin akim kaldığını belirtir. Baron de Tott'un Hatıraları 200 Yıl Önce Türkiye, *Hayat Tarih Mecmuası Cilt: I, Sayı: I, 1 Şubat 1965*, s.25

¹⁴ Kinross, a.g.e, s.17

¹⁵ Armaoğlu, a.g.e, s.107; Hoskins, a.g.e, s.60

¹⁶ Hoskins, a.g.e, s.62; Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kıtay Yayınları, İstanbul, 1969, s.85; Davies, a.g.e, s.775

Fransa'nın giriştiği bu hareketin ardından İngiltere'nin Hindistan'a giden deniz yolu üzerinde birinci önceliği Akdeniz olmuştu. Bu amaçla 1821 yılında başlayan Yunan İsyanı'nı dahi Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü politikasına aykırı olarak Akdeniz konusunda diğer rakibi olan Rusya'ya Yunanlıları kaptırmamak için isyana destek vermiş ve 1832'de Yunan devletinin kurulmasını sağlamıştı.¹⁷

Yunanlıların bu hareketinin sürdüğü sırada fırsattan istifade eden Fransa Cezayir'i işgal etmiş¹⁸ ve bu durumun ardından alttan alta desteklediği Mehmet Ali Paşa'da 1831 isyan ederek on yıl gibi kısa bir sürede Mısır'da özerk bir yapıya kavuşmuştur.¹⁹ Mehmet Ali (Paşa)'nın Mısır'da saltanatını kurmaya başladığı zamanda dostane ilişkilerini sürdürdüğü ve yardımını gördüğü Fransa 1834 yılında bölgede bir kanal açılması yolunda girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu girişimlere Mehmet Ali Paşa “ *Boğazlar, Osmanlı Devleti'nin sebebi felaketi oldu. Ben de Mısır'da bir Boğazlar meselesi yaratmam istemem*” diyerek Fransızların bu girişimine sıcak yaklaşmamıştır.²⁰

Fransızlar bir kanal projesi için Mehmet Ali Paşa nezdinde bu girişimlerde bulunurken İngilizler ise Mısır'da bir tren yolu hattı yapımı için girişimlere başlamışlardı. Ayrıca Mısır'da açılacak bir kanal için de İngiliz subayı F.R. Chesney'i bölgede inceleme yapmak için göndermişlerdi. Bu subay yaptığı incelemelerin sonucunda yapılacak bir kanal için coğrafi olarak bir engel olmadığına dair bir raporu İngiliz meclisine sunmuş, ancak İngilizler bir boğaz sorunu daha yaşamak istemediklerinden kabul etmemişlerdi ve demir yolu yapımı için girişimlerini sürdürmüşlerdi.²¹

Mehmet Ali Paşa'nın 1849 ölümü ve onun yerine geçen oğlunun da kısa bir zaman sonra ölmesi üzerine Mısır Hidivliğine geçen Abbas Paşa döneminde İngilizlerin etkin

¹⁷ Süleyman Kocabaş, Türkiye ve İngiltere Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar, Vatan Yayınları, İstanbul, 1985, s. 26- 28

¹⁸ Fransa Cezayir'de tam olarak işgalini 1847 yılında tamamlayabilmiştir.

¹⁹ Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'a Fransız işgali döneminde gönderilen orduyla birlikte gelmiştir. Zeki ve çalışkan biri olarak tanımlanan Paşa uzun uğraşları sonucunda 1805 yılında burada vali olmuş ve Mısır'ın Osmanlı Devleti ile olan mevcut durumundan faydalanarak ordusunu ve kurumlarını batı tarzında (Fransız ekolü) modernleştirmiş, Osmanlı Devletine problem çıkaran kölemenleri ve Vahabi isyanını bastırmış bunun ardından da Osmanlı Devleti ile girdiği savaşları kazanmıştır. Şinasi Altundağ, Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841 Kısım: I, TTK, Ankara 1945; Kocabaş, a.g.e, s.29

²⁰ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi Cilt: VI, TTK, Ankara, 2011, s.91; İsmet Üzen, Birinci Dünya Savaşında Kanal Seferleri (1915-1916), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s.17

²¹ Kinross, a.g.e, s.34-35; Hoskins, a.g.e, s . 296-297

politikasıyla Mısır demir yolu²² yapımına 1851’de başlanmıştır. Demir yolu yapımı devam ederken Abbas Paşa’nın ölmesi ve yerine Said Paşa’nın geçmesine rağmen bu demir yolu devam etmiş ve 1858 yılında tamamlanmıştır. Böylece İngilizler Hindistan için Mısır’ın önemi kavrayarak satranç tahtasında önemli bir hamle gerçekleştirmiş ve büyük bir kazanım elde etmişti.

Bu sürecin ardından 1854 yılına kadar arka planda kalan kanal projesi ise Said Paşa’nın hidivliği zamanında Fransızların Said Paşa üzerinde etkinlik kazanmasıyla tekrar gündeme gelmişti. Bu dönemde konuyu tekrar gündeme getiren ise Ferdinand de Lesseps’dir.²³ Eski dostu Said Paşa’nın Mısır’da vali olduğunu öğrenen Lesseps yakından takip ettiği kanal açılması konusunda son noktayı koymak üzere 1854’de Mısır’a gelmişti. Burada Said Paşa nezdinde yaptığı girişimlerin ardından uzun yıllardır takip ettiği kanal projesinin imtiyazını elde eden Lesseps, çalışmalara başlamış ve Süveyş Kanalı Kumpanyasını kurmuştu. Ancak Osmanlı Devleti’nden imtiyaz elde edemediği için kazı işlemlerine başlamamıştı.²⁴ Mısır valisinden alınan 1854 imtiyazının ardından 1856’da bir imtiyaz daha alan Lesseps böylece Mısır yönetiminin bu işe tam desteğini sağlamıştı.²⁵ Ancak hala Osmanlı Devleti’nden bir onay alamayan Lesseps burada girişimlerde bulunmuşsa da Kırım Savaşı sürerken artan Rus tehdidine karşı İngiltere’nin tam desteğini sağlayan Osmanlı Devleti imtiyazı vererek İngilizleri küstürmek istemediğinden imtiyazı onaylamamıştı. Bu sebebin yanında Osmanlı Devleti’nin ticari, askeri olarak kaygıları ve İstanbul’da bulunan İngiliz elçisinin de imtiyazın verilmemesi noktasında baskıları olmuştu.²⁶ Durumun gün geçtikçe proje aleyhine gittiğini gören Lesseps ise İngiltere ve

²² Üzen, a.g.t, s.19; Hoskins, a.g.e, s.301-302; Arnold T. Wilson, The Suez Canal Its Past, Present, and Future, London, Oxford University Press, 1939, s. 11; Sevda Özkaya, Süveyş Kanalı (XIX. Yüzyılda Doğu Akdeniz’de Bir Rekabet Unusuru), Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015, s.26; “Bu hat ile İngilizler I. Dünya Savaşında Mısır üzerinden birliklerini Süveyş bölgesine ve oradan da Türk ordularının savaşın ilerleyen döneminde geri çekilmesiyle Filistin bölgesine rahat bir şekilde taşımışlardır.”

²³ Ferdinand de Lesseps’in çocukluğu babasının Fransızların bir ajanı olması sebebiyle Mısır’da geçmiştir. Bu şekilde Mehmet Ali Paşa ve ailesi ile sıkı ilişkileri bulunmuş ve Said Paşa ile bir dönem arkadaşlık etmiştir. Wilson, a.g.e, s.11; Suez and Panama, A.W. Bain & Co. Ltd, Londra, 1940, s.62

²⁴ Tuba Çınar, Süveyş Kanalı’nın Açılması ve Osmanlı Dış Politikasındaki Önemi (1869-1882), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.76; Ferdinand de Lesseps’in kanalı yapma girişimlerini anlattığı anıları için bkz. Ferdinand de Lesseps, Recollections of Forty Years (translate. C.B. Pitman) Volume: I-II, Chapman and Hall Ltd, London, 1887; Wilson, a.g.e, s.12

²⁵ Çınar, a.g.t, s.79-80; Hoskins, a.g.e, s.318; Suez and Panama, A.W. Bain & Co. Ltd, Londra, 1940, s.64-65; Wilson, a.g.e, s.18

²⁶ Çınar, a.g.t, s.81-85; Üzen, a.g.t, s.22; H.L. Hoskins, a.g.e, s. 349; Wilson, a.g.e, s. 17-20; “ İngilizler İstanbul’da bulunan maslahatgüzar ve büyük elçileri vasıtasıyla da Osmanlı Devleti yöneticilerine kanalın inşası durumunda Mısır’ın kendilerinden ayrılacağını belirtiyorlar ve kanala karşı durmalarını belirterek Avrupalı devlerin Osmanlı toprak bütünlüğünü garanti edeceğini garanti ediyorlardı.” H.L. Hoskins, a.g.e, aynı yer.

Osmanlı Devleti nezdinde görüşmeler yapmış, hatta İngiltere’de mitingler dahi düzenleyerek hükümeti ve halkı kanal projesine inandırmaya çalışmış ama bu girişimlerden istediği sonucu alamayarak Paris’e dönmek zorunda kalmıştı.²⁷

İngilizlerde gelişen sanayi ile birlikte gemilerdeki değişim ve sanayide de ham madde ihtiyacındaki farklılaşma ve en önemlisi zaman sebebiyle Hindistan’dan malların daha hızlı ve kolay bir şekilde gelmesini sağlayacak bu kanalın faydalarını biliyorlardı. Ancak İngilizlerin deniz üstünlüğünü elde etmesinin ardından Ümit Burnu yolunu dolaşarak İngiltere’ye ham madde sağlama noktasının daha güvenli olmasından Akdeniz’de yapılacak bir kanala güvenlik sebebiyle karşı çıkıyorlar, Fransızların bölgeye sızmalarına engel olmak isteyerek “ *bir tek bosfor bize kafi derecede müşkülât çıkardı. İkincisini istemiyoruz* ” diyerek savunmalarını yapıyorlardı.²⁸

Lesseps devletler nezdindeki bu girişimlerinden bir sonuç elde edememesine rağmen Paris’e döndüğünde bir bilim kurulu toplamış ve bu kurul içindeki beş kişiden bir alt kurul oluşturarak Mısır’a giderek deniz seviyelerinin ölçümlerini yaptırmıştı. Bu ölçümlerde açılacak bir kanalın herhangi bir sıkıntı yaratmayacağı görülerek, Osmanlı Devleti’nden henüz projeye onay gelmemesine rağmen 1859 yılında kanal kazılmaya başlanmıştı. Bu durum üzerine İngiltere İskenderiye’ye donanmasını göndermiş, Osmanlı Devleti ise Vali Said Paşa nezdinde girişimlerde bulunarak kanal çalışmalarının durdurulmasını istemiştir.²⁹ Yaşanan bu durumun ardından 1860 yılı itibariyle İngiliz Büyükelçi Bulwer’in etkisiyle birlikte İngilizlerin kanal politikasındaki eksen kayması, Said Paşa’nın 1863 yılında ölümüyle yerine geçen İsmail Paşa ile birlikte İngilizlerin kanal için farklı bir politika önermesi, Lesseps’in proje için dirayetli duruşu, işçilerin durumlarına dair bazı sorunlarla birlikte kanal meselesi Avrupa’ya taşınmış ve III. Napolyon’un projeye karışması gibi sebeplerle Osmanlı Devleti 1866’da Kanal yapımına onay vermişti. Böylece dünya ticaretinin kaderini etkileyecek kanal çalışması resmiyete kavuşmuştu.³⁰ Kanal Projesine verilen onayın ardından İngiliz Dış İşleri Bakanı Lord Stanley 1866’da yaptığı bir

²⁷ Karal, a.g.k, s.92; Hoskins, a.g.e, s.314; Özkaya, a.g.e, s.34; Suez and Panama, A.W. Bain & Co. Ltd, Londra, 1940, s.67

²⁸ Karal, a.g.e Cilt:VI, s.94; Üzen, a.g.t, s.23; Wilson, a.g.e, s.312-313; Edward Mead Earle, Bağdat Demir Yolu Savaşı (1903-1923) (çev. K. Yargıcı, N. Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s.161; H.L. Hoskins, a.g.e, s. 348; Suez and Panama, A.W. Bain & Co. Ltd, Londra, 1940, s.68

²⁹ Çınar, a.g.t, s. 91-92; Üzen, a.g.t, s.26; Palmer, a.g.e, s. 211; Wilson, s.g.e, s.23

³⁰ Çınar, a.g.t, s.106-108; Üzen, a.g.t, s.26, Palmer, a.g.e, s.212; ; H.L. Hoskins, a.g.e, s. 360-363; Suez and Panama, A.W. Bain & Co. Ltd, Londra, 1940, s.73; Wilson, a.g.e, s. 23-27

konuşmada kanal meselesine değinerek “Kanal üzerinde yapılacak ticaretten hiçbir millet bizim milletimiz kadar istifade etmeyecektir.” diyerek Kanalin İngiltere açısından önemini vurgulamıştı.

Bu şekilde imtiyazın alınması ve çalışmaların sonucunda kanal 1869’da bitirilerek büyük bir törenle açılmıştı. Böylece artık Ümit Burnu yolu tarih olmuş ve tekrardan Akdeniz yolunun önemi artmıştı. İngiltere ise bu süreçten sonra kendilerine göre güvenli olmayan bu yolda geçiş ve durak noktalarını elde etmenin peşine düşmüştü. Bu noktada İngiltere’nin şansı yaver gitmiş ve ilk önce kanaldaki büyük rakibi Fransa’dan kurtulmuştu. Fransızlar 1870’te Sedan’da Almanlara yenilmesiyle kurdukları ikinci imparatorluğun ihtişamı dağılmış ve yerine kurulan üçüncü imparatorluk ise Orta Doğu işlerine pek fazla karışma eğilimi göstermemişti. Böylece İngiltere kanalı tek başına idare etmesi gerektiğini anlamıştı.³¹ Diğer yandan İsmail Paşa’nın kanalin Mısırlılara ait olması noktası görüşleri neticesinde³² borçlanarak aldığı kanal hisselerini zaman içinde ödeyememesi ve başka bazı müsriflikleri sonucunda Mısır maliyesi zor duruma düşmüş bu sebeple de kanalin hisselerini satışa çıkarmıştı. Kanal hisselerini alma teklifi ilk olarak Fransa’ya yapılmışsa da onlardan müspet bir cevap alınmaması üzerine İngiltere’ye dönülmüş ve İngiliz Başbakan Disraeli’nin ön ayak olmasıyla kanal hisseleri Rockshield tarafından alınmıştı.³³

Hisselerin İngilizler tarafından alınmasının ardından ise artık Hint yolunun en kısa geçiş noktasının korumasını yapacak yerlerden ilk olarak Kıbrıs’ın ve daha sonra ise Mısır’ın ele geçirilmesine sıra gelmişti. Tabi bu durum Akdeniz’de gözü olan diğer bir devlet olan Rusya’ya³⁴ rağmen İngilizler tarafından gerçekleştirilemeyeceğinden fırsat kollamaya başlayan İngilizler aradığı fırsatı 1877-78 Osmanlı Rus Harbi sırasında elde etmişti. Osmanlı Devleti’nin bu savaşta Ruslar tarafından perişan edilmesinin ardından İngiltere Ruslara karşı Osmanlı Devletini koruma karşılığında Kıbrıs Adası’nın askeri yönden statüsünü istemiş ve Osmanlı Devleti de istemeyerek de olsa İngilizlerin bu teklifini kabul ederek adaya yerleşimini sağlamıştır.³⁵ Bu süreçten sonra Osmanlı Devleti’nin artık Mısır’ı muhafaza

³¹ S.C. Burchell, Building The Suez Canal, American Heritage Publishing, New York, 1966, s.138; H.L. Hoskins, a.g.e, s. 368-372; Suez and Panama, A.W. Bain & Co. Ltd, Londra, 1940, s.74-75

³² Burchell, a.g.e, s.137

³³ Burchell, a.g.e, s.139; Karal, a.g.e, Cilt: VII, s.50; Özkaya, a.g.e, s.58; Süleyman Kızıltoprak, Mısır’ın İngiltere Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti’nin Diploması Mücadelesi: 1882-1887, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001, s.34-38

³⁴ Standfort J. Shaw, Ezel K. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Çev. Mehmet Harmanlı), e Yayınları, İstanbul, 2010, s.228-229

³⁵ Standfort J. Shaw, Ezel K. Shaw, s. 237; Hill, a.g.e, s.254-258; Armaoğlu, a.g.e, s. 533-537

edemeyeceğine inanan İngiltere 19.yy. başından beri güttüğü Mısır'ı Osmanlı Devleti üzerinden kontrol etme politikasından vazgeçerek buranın kontrolünü ele almanın yollarını aramaya başlamıştı. Beklediği fırsat ise ilk olarak Mısır'ın maliyesinin kötü olması sebebiyle Hidiv İsmail Paşa'nın yardım istemesiyle gerçekleşmişti. Hidiv İsmail Paşa her ne kadar mali durumu düzeltmek için yardım istese de İngiliz ve Fransızlar bu teklife yanaşmayarak borçlarını tahsil için bir Mısır Duyunu Umumiyesi kurarak Mısır üzerinde klasik emperyalist taktiği olan işgal edilecek ülkenin ekonomisine el atma stratejisini uygulamışlardı. Bu uygulamayla hidivin tasarruf tedbirleri almasının önerilmesiyle harekete geçen hidiv ilk olarak işe ordudan başlamıştı. Böylece ordudan birçok subayın tasfiye edilmişti. Tasfiyeler ise halkta ve orduda kendisine karşı bir nefretin oluşmasına, ülkede de milliyetçiliğin yükselmesine sebep olmuştu. Bu durumda Mısır'da kısa bir süre iç karışıklığa sebep olmuştu. Bu karışıklığın sonucunda da hem halkın hemde İngiliz-Fransızların baskısıyla Hidiv İsmail Paşa azledilerek yerine Tefvik Paşa Hidiv olarak atanmıştı.³⁶

Tefvik Paşa'nın Hidiv olarak atanması Mısır'da yaşanan karışıklığa son vermemişti. Tefvik Paşa'nın tekrardan İngiliz ve Fransızlara mali yönetimi düzeltme görevi vermesi halktaki kızgınlığı bir kat daha arttırmıştı. Böylece milliyetçi düşüncelerle hareket eden halk bu hareketi bir program etrafından toplayarak "Vataniler" isminde bir grup oluşturulmuştu. Grubun başını da zaman içinde gerçekleştirdikleri sonucunda Mısır Ordusunda bir subay olan Urabi çekmekteydi.³⁷ Mısır'da başlayan milliyetçi akım ve önüne geçilemez bir şekilde Urabi'nin yükselişi tekrardan mevcutta bulunan İngiliz ve Fransızların işine son verilmesi sonucunu doğurmuştu. Durumun tekrardan tehlikeli bir hal aldığı görülen İngiltere ve Fransa buradaki çıkarlarının zedelenmesinden endişelenerek İskenderiye'ye donanma göndermişlerdir. Bu durumun ardından ise İskenderiye'de Müslüman ve gayrimüslim halk arasında meydana gelen olaylar neticesinde İngiltere Mısır'a müdahale etmek için aradığı fırsatı bulmuştu. Diğer yandan yaşanan olaylar sonucunda ve 1881'de

³⁶Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi Cilt:VIII TTK, Ankara, 2011, s.87-88; Armaoğlu, a.g.e, s.404-408; Uçarol, a.g.e, s.457; Durmuş Akalın, Süveyş Kanalı (Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi 1854-1882), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli, 2011, 305-306; Kızıltoprak, a.g.t, s.41-46

³⁷ Kızıltoprak, a.g.t, s.48-49; Kocabaş, a.g.e, s.102; Dilek Güldeş, Urabi Paşa Hareketi ve İngilizlerin Mısır'ı İşgali (1881-1882), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, s.50; Muhammed Tandoğan, Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922), TTK, Ankara, 2013, s. 44-45

Tunus'un Fransa tarafından işgali gibi bir durumun olması dolayısıyla³⁸ bir dış müdahalenin gerçekleşeceğini öngören Urabi'de İskenderiye'yi tahkimata başlamıştı. Urabi'ni giriştiği bu harekete karşı İngilizler bir ultiatomla Mısır'ı uyardılarsa da müspet bir sonuç alınamamıştı. Bunun üzerine 18 Temmuz 1882'de İskenderiye'yi topa tutarak Mısır'ı işgal operasyonuna başlayan İngiltere, buranın ardından da 15 Eylül'de Kahire'yi ele geçirerek Mısır işgalini tamamlamıştı.³⁹ İngiltere bu şekilde Osmanlı toprak bütünlüğü politikasından ve Hindistan'a gelebilecek tehlikelere karşı Osmanlı Devletini tampon olarak kullanmaktan vazgeçerek bu işleri kendi uhdesine almış ve İkinci Dünya Savaşı sonunda yaşanan olaylar neticesine kadar 1959 yılına dek burayı elinde tutmuştur.

İngiltere'nin Mısır'ı işgali Müslüman dünyasında büyük bir infial yaratmıştı. Hatta Hindistan'da ve İngiltere'nin diğer Müslüman müstemlekelerinde Müslüman halkın Urabi ile olan savaşında Urabi'nin tarafının tutulmasına sebebiyet vermişti. Müslümanların bu şekilde hareket etmesinin Osmanlı Devleti tarafından görülmesiyle birlikte de II. Abdülhamid tarafından İngiltere'ye karşı siyasi olarak halifelik kozunun kullanılmasına neden olmuştu. Böylece Sultan II. Abdülhamid devletin çözülüşüne karşı önlem olarak Panislamizm politikasını öne sürerek halifelik unvanına siyasi bir mahiyet kazandırması, birçok Müslüman müstemlekesi bulunan İngiltere'de endişeye yol açmıştı. Bu duruma karşı ise İngilizler 1517'de Osmanlılar tarafından Mısır'ın elinden alınan halifeliği burada ilan ettirerek müstemlekelerinde bulunan Müslümanları kontrol etmek istemişti.⁴⁰

Fransa'nın 1881'de Tunus'u işgal etmesine, İngiltere Kıbrıs'ın işgali ve Süveyş Kanalı'nın hisselerinin alınması sebebiyle, Almanya ise Fransa'nın Avrupa'dan bir nebze dikkatini başka yere çekmek amacıyla İtalya'ya karşısına alma pahasına sessiz kalarak, burayı almasına izin vermişti.⁴¹ İngiltere bu şekilde Mısır'ı işgal edeceği sırada ve ettikten sonrada Fransa'nın sessiz kalmasını umulmuştu. Ancak durum İngiltere'nin beklediği

³⁸Donald Malcom Ried, *The Urabi Revolution and The British Conquest, 1879-1882*, The Cambridge History of Egypt Vol: II, Modern Egypt, From 1517 To The End of The Twentieth Century, Cambridge University Press, London, 2008, s.231- 232

³⁹ Uçarol, a.g.e, s.457-458; Kocabaş, a.g.e, s.104-105; Karal, a.g.e Cilt: VIII, s. 92-97; Güldeş, a.g.t, s.71-83; Yusuf Rıza, *Mısır ve Ordusu*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1330, s.39-41; Kızıltoprak, a.g.t, s.128; Çaycı, a.g.e, s.57; Donald Malcom Ried, a.g.m, s. 232-236

⁴⁰ Salih Münir Paşa (Çorlu), *Geçmiş Zamanlar II. Abdülhamid Devri Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul ve Paris Hatıraları, (haz. Ali Birinci- Selma Günaydın), TTK, Ankara, 2015, s.348-349; Enver Ziya Karal, a.g.e, Cilt:VIII, s.542-548; Halil Halid, *Halil Halid'in Mücadelesi* (haz. Mustafa Ünal), Yakın Plan Yayınları, İstanbul, 2018, s.219-223; Kocabaş, a.g.e, s.108; Cezmi Eraslan, II. Abdülhamid ve İslam Birliği, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1992, s.199-202

⁴¹ Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahrada Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, TTK, Ankara, 1995, s.56; Uçarol, a.g.e, s.453; Armaoğlu, a.g.e, s.355-357; Standfort J. Shaw, Ezel K. Shaw, a.g.e, s.240

olmamıştı. İki ülke 1898’de Faşoda’da karşı karşıya gelmişti. Fransa Mısır’ın işgalini kendi emelleri açısından bir türlü kabullenemediğinden bir fırsatını bularak bu konuda İngiltere ile masaya oturmak istemişti. Bu sırada Sudan’da Mehdi hareketinin güçlendiğini ve Mısıra yönelebileceğini düşünen İngiltere hem bu durum hem de olası bir Fransız işgaline karşı Yukarı Nil Havzasına (Faşoda) Kitchener komutasında bir ordu göndermişti. Fransa ise bu duruma karşı İngiltere ile masaya oturabilmek için bölgeye kendi ordusunu göndererek cevap vermişti. İngilizlerin Mehdi birliklerini yenmesinin ardından Fransız ordusu ile bölgede karşı karşıya gelmiş ve Fransa dışişleri bakanı Delcassè de İngiltere ile sömürge savaşına girmeye razı olmadığından ve Almanya’nın da bu olayda İngiltere’den taraf bir politika tutması nedeniyle Fransızlar bölgeyi terk etmişti. Bu durumun ardından Fransa ile İngiltere arasında 1899’da bu bölgeye dair paylaşım anlaşması yapılmış ve Fransa uzun yıllardır ele geçirmek için uğraştığı Mısır’dan vazgeçmişti.⁴²

Bu sürecin ardından 1880 yılından itibaren Avrupa’nın merkezinde güçlenerek ortaya çıkan Almanya ile Bismarck’ın görevden alınıp Kayzer II. Wilhelm’in “Weltpolitik” politikası doğrultusunda gerçekleştirdiği hamleler Fransa ve İngiltere’yi endişelendirmişti. Her ne kadar bu dönemde Avam Kamarasında Almanya ile ortaklık kurmak yolunda açıklamalar yapılmış ve Mısır konusunda Almanya tarafından İngiltere desteklenmiş olsa da Bağdat Demiryolu imtiyazının Anadolu kısmının alınması bunun ardından bu hattın Bağdat’a kadar uzatılmak istenmesi ve bu güzergahın İngiltere’nin çıkarlarının olduğu yerlerden geçmesi, Afrika’da Boerlerin İngilizlere karşı desteklenmesi, ilki 1897 yılında ikincisi 1900 yılında kabul edilen donanma programı ve Çin’de deniz üslerinin kurulmasıyla Almanya’nın İngiltere’yi denizlerde tehdit eder duruma gelmesi İngiltere’yi Almanya’dan uzaklaştırarak Fransa’nın yanına itmişti.⁴³ Bu durumların sonucunda ise bu devletler birbirlerini yeme politikasından XX. yy. başı itibariyle vazgeçmiş ve sömürgeler noktasında anlaşarak bir ittifak grubu oluşturmalarına zemin hazırlanmıştı. Böylece 1904 yılında iki devlet arasında İngiliz- Fransız Sömürge Anlaşması imzalanarak güçlenen Almanya’ya karşı bir birlik oluşturulması sağlanmıştı. İngiltere Hindistan yoluna Mısır üzerinden gelebilecek tehlikeleri şimdilik bertaraf etmesinin ardından yüzünü Asya’ya dönerek buradan Rusya yolu ile Hindistan’a gelebilecek tehlikelerin önünü almaya uğraşmaktaydı. Bu sırada 1905

⁴² Çaycı, a.g.e, s.92-94; Armaoğlu, a.g.e, s.424-426; Edward Grey, Twenty- Five Years 1892-1916 Vol:I, Frederick A. Stokes Company, New York, 1925, s. 38-41

⁴³ Basil Liddell Hart, Birinci Dünya Savaşı Tarihi (Çev. Kerim Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016, s.7-8; Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri (Çev. Birtane Karanakçı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s.262-264; Hopkrik, a.g.e, s.44-46; Earle, a.g.e, s. 163-164

yılında meydana gelen Rus Japon savaşı sonucu da Rusya ağır bir darbe almıştı. Alman bu darbenin ardından ise güçlenen Almanya ile İngiltere ve Japonya arasında kalmaktan çekinmesi üzerine 1907 yılında İngiltere ile sömürge çatışmasını gideren bir anlaşma yapmıştı. Böylece İngiltere Fransa'nın ardından Rusya ile de anlaşarak Hindistan yoluna bu taraftan gelebilecek tehlikeleri de bertaraf etmişti. Rusya ise bu anlaşmayla Almanya karşısında bir müttefik daha kazanmıştı.⁴⁴

İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Mısır üzerinde yaşadığı son sıkıntı ise Osmanlı Devleti ile arasında meydana gelen 1906 Akabe meselesi olmuştu. II. Abdülhamid Berlin- Bağdat Demir Yolu hattının yapım işini Almanlara vermesinin ardından İngilizler endişeye kapılmıştı. Bu hattın yapım çalışmaları devam ederken ise Alman sermayesi işin içine katılmadan Pan-İslam politikası çerçevesinde tüm İslam aleminden yardım sağlayarak 1901 yılında Suriye'den Medine'ye kadar ulaşacak Hicaz Demir Yolu yapımına başlamıştı. Hattın Akabe'ye doğru yaklaşmasıyla birlikte durum İngilizleri endişelendirmeye başlamıştı. Bu durum karşısında ise İngilizler Mısır ve Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak amacıyla Akabe'de bir sınır karakolu inşa etmek için küçük bir İngiliz birliğini Akabe'ye göndermişti. Durumun İstanbul'da haber alınması üzerine ise II. Abdülhamid'in emriyle Mirliva Rüştü komutasında Yemen'den dönen Osmanlı kuvvetleri Akabe'ye gönderilmişti. Bu kuvvet İngilizler tarafından gönderilen kuvvetlerden atik davranarak burayı ele geçirmişti. Bu durumun bölgedeki İngiliz komutan J. Bramly tarafından İngiltere'ye bildirilmesi üzerine Akabe civarına bir İngiliz kruvazörü gönderilmiştir. Bunun üzerine Mirliva Rüştü Paşa verilen emirle Taba'ya çekilmişti.⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin bu hareketi üzerine İngiltere Sina Çölü'nün boşaltılması için Osmanlı Devleti'ne 10 günlük bir ultiatom vermişti. ultiatom ardından ise İngiltere, Osmanlı Devleti'nin bura ile denizden bağlantısı kesmek için donanmaya emir vererek Akdeniz'deki adaların işgalini emretmişti. Mısır'ı Osmanlı toprağı sayan ve İngiliz işgalini tanımayan II. Abdülhamid, yeniden bir sınır belirlenmesi amacıyla sorunu diplomasi

⁴⁴ Cemal Akbay, Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları İle Harbe Girişi, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Yayınları, Ankara, 2014, s. 7-10; James Joll, Gordon Martel, Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı (Çev. Orhan D. Tayanç), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008, s.247-251; Uçarol, a.g.e, s.355-360-363; Hopkirk, a.g.e, s.56; Kennedy, a.g.e, s.308; "Rusya 1894'de Fransa ile ittifak yapmış olsa da bu savaş sırasında tam destek alamadığından İngiltere ile anlaşma yaparak yalnızlıktan kurtulmak istemiştir."

⁴⁵ İsmail Hami Danişment, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:III, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, s.352-354; Graves, a.g.e, s.48-50; Kocabaş, a.g.e, s.112-115; Mirliva Rüştü, Akabe Meselesi, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 1997, s.28-29

masasından çözmek istemişti. Bu noktada II. Abdülhamid, Alman İmparatorundan da destek almak istemişse de Alman İmparatoru II. Wilhelm kendisine Taba'dan çekilmesi yolunda tavsiyede bulunmasıyla istediği desteği sağlayamamıştı. Bunun üzerine 1 Ekim 1906'da masaya oturan İngiltere ve Osmanlı Devleti 8 maddelik bir anlaşma yaparak sorunu savaşa dönüşmeden halletmişlerdi. Anlaşma gereğince Taba İngiltere'ye, Akabe'de Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı. İngiltere yapılan bu anlaşma ile kanala karadan gelebilecek tehlikelere karşı kanalın güvenliğini çöl ile sağlayarak Refah-Akabe hattını kontrolü altına almıştı.⁴⁶ İngiltere bu şekilde II. Abdülhamid açısından bir dönümü teşkil eden yıllarda Mısır üzerinde tekrardan üstün sağlayarak Osmanlı Devleti ve diğer devletler nezdinde Mısır'a dokunulmaz bir statü kazandırmış ve I. Dünya Savaşına doğru giden süreçte sömürcülere ulaşımda önemli bir güzergahı tamamen kontrol altına almıştı.

Diğer yandan İngiltere 1909 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nde kurulan yeni hükümet ile iyi ilişkiler geliştirerek bazı imtiyazlar elde etmiş ve Osmanlı Devleti ile arasında sorun yaratan Bağdat Demiryolu işinde de 1913 yılı itibariyle çözüme kavuşturarak Hindistan yolu üzerindeki diğer bir güzergahı da kontrol altına alarak I. Dünya Savaşı sürecine girmişti.

1.2. Almanya – Osmanlı Devleti Yakınlaşması ve I. Dünya Savaşı

1871 yılında Sedan Savaşı ve Bismarck'ın politikaları doğrultusunda siyasi birliğini kurarak Avrupa'nın merkezinde bir güç olarak ortaya çıkan Almanya, bu sürecin ardından hızlı bir şekilde sanayileşmeye giderek kendine ham madde sağlayacak sömürgeler aramaya başlamıştı.⁴⁷ Ancak sömürge yarışına geç girişi ve yanı başında güçlü bir Fransa'yı istemeyişi onu bu durumlara karşı refleks geliştirmeye iterek Bismarck'ın önderliğinde ittifaklar kurarak yarışa girmesine sebebiyet vermişti. Bu nedenlerle Bismarck görevden alınana kadar İngiltere ve Rusya ile dostluklar, Avusturya- Macaristan ve İtalya ile ittifaklar⁴⁸ kurarak bu amacına ulaşmaya çalışmıştı. Bu amaçla İngiltere'ye Mısır konusunda

⁴⁶ Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi Cilt:I, Kısım: I, TTK, Ankara,1991, s.207-208; Tahsin Paşa, Yıldız Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2017, s.396-403; Erol Ulubelen, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Aykaç Kitapevi, İstanbul, 1967, s. 55-57; Üzen, a.g.t, s.41;Graves, a.g.e, s.51-52; Danişment, a.g.e, s.354; Grey, a.g.e Vol: I, s. 122

⁴⁷ David Thomson, Europe Since Napoleon, Longmans Green And Co. LTD, London, 1923, s.291; Peter Hopkirk, İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun (Çev. Mehmet Harmancı), Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 1995, s.23-24; Davies, a.g.e, s.915

⁴⁸ Fransa'nın Tunus'u almasına ses çıkarmayarak destekleyen Bismarck böylece bu devleti Avrupa'daki siyasi arenadan bir müddet uzaklaştırmış ve bu sayede İtalya'nın gözünü diktiği Tunus'u Fransa'nın almasını sağlayarak, İtalya'nın (temeli 1872'de Avusturya-Macaristan ile imzalanan ittifak anlaşmasının daha sonra

arka durmuş, Afrika bölüşümünü gerçekleştirmişti; Rusya ile dostluk kurarak olası bir Rus-Fransız anlaşmasını önlemişti. Avusturya-Macaristan ile de olası bir Rus taarruzuna karşı ittifak anlaşması yapmıştı.⁴⁹

Bismarck daha çok Avrupa kıtasında kalarak elde bulunan sömürgelerle yetinerek doğu soruna mesafeli durmasına rağmen 1888 yılında Almanya tahtına geçen II. Wilhelm, Bismarck'ın zıttı bir politika yürüterek ülkesini yayılcı bir politikaya sevk etmişti. Bismarck'ın bu politikaya karşı duruşu sonucu ise 1891'de görevden alınmıştı.⁵⁰ Bismarck'ın görevden alınışının ardından "Weltpolitik" politikasına hız veren Almanya bu süreçle birlikte Bismarck'ın kurduğu İngiltere, Rusya ile dostluğu ve Fransa'ya karşı bu devletlerin mesafeli durdurma politikası ters dönerek Almanya lehine işlemeye başlamıştı. İlk hamle Bismarck'ın ittifak yapmalarından en çok çekindiği Fransa ve Rusya'dan gelmiş ve bu iki devlet 1894 yılında Almanya'ya karşı ittifak yapmıştı. Diğer yandan Almanya'nın dünya siyasetine dönmesi "Weltpolitik" zaman içinde çoğu yerde İngiltere'nin çıkarlarını tehdit eder noktaya gelmesine sebep olmuş ve bu iki devleti zaman zaman karşı karşıya getirmişti.⁵¹ Oluşan bu yeni konjonktürden pek etkilenmeyen II. Wilhelm oluşan bu durumlara karşı Osmanlı Devleti'ne yanaşmaya ilişkileri daha da ileri noktaya götürmeyi hedeflemeye başlamıştı.

Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne olan ilgisi 18.yy. sonlarından itibaren başlamıştı. Askeri saiklerle gelişen bu ilgi zaman içinde dostluk halini almıştır. Özellikle 1838 yılında gönderilen Moltke neredeyse Mısır'a kadar olan tüm Osmanlı topraklarını dolaşmış ve geri ülkesine döndüğünde sunduğu raporda Türkiye'nin doğusunun Almanya'nın hedefleri için en ideal yerler olduğunu ve Berlin'den Bağdat'a kadar uzanacak bir demir yolunun yapımının önererek bu şekilde dostlukla Osmanlı Devleti'nin içine nüfuz edebileceklerini belirtmiş ve Moltke'nin bu önerisi o dönemde Alman akademisyen, iktisatçı çevrelerden de

Rusya'nın da dahil olduğu ancak Avusturya- Macaristan ile Balkan çekişmesi yüzünden dağılan Üç İmparatorlar Ligi olarak bilinen) 1882'de Üçlü İttifaka katılımını sağlamıştır.

⁴⁹ Hart, a.g.e, s.3-4; İlber Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s.27; James Joll ve Gordon Martel, a.g.e, s.62; 250 ; Çaycı, a.g.e, s.58 Sander, a.g.e, s.453-460; Akbay, a.g.e, s.5; Uçarol, a.g.e, s.351-352

⁵⁰ Otto von Bismarck, Düşünceler ve Hatıralar (Çev. Nijad Akipek), Maarif Basımevi, Ankara, 1955, s.145; Jonathan Steinberg, Bismarck (Çev. Hasan Abacı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s.537-538; Hopkirk, a.g.e, s.26-31; H. Bayram Soy, Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914), Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2004, s.53

⁵¹ James Joll ve Gordon Martel, a.g.e, s.64; Akbay, a.g.e, s.6; Carl Mühlmann, İmparatorluğun Sonu 1914, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021, s.19; Sander, a.g.e, s. 472-473; Hart, a.g.e, s.6

destek görmüştü.⁵² Ancak bu fikir 19.yy. ikinci yarısına kadar sadece kağıt üzerinde kalmıştı. Özellikle Bismarck'ın iktidarıyla birlikte onun Doğu Meselesine diğer devletler üzerindeki düşüncesi sebebiyle mesafeli duruşu ve karışmak istemeyişi II. Wilhelm'in tahta geçene kadar Almanya'nın Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde mesafeler olmasına sebep olmuştu.⁵³

Osmanlı Devleti'nin 93 Harbinden sonra askeri açıdan ağır bir yara alması üzerine tekrar yüzünü askeri anlamda Almanya'ya dönmesi Birinci Dünya Savaşı Sonuna kadar sürecek ortaklığın ilk başlangıcını oluşturmuştu. II. Abdülhamid'in bu savaşın ardından İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerindeki korumacı politikasından vazgeçtiğini görmesi üzerine uyguladığı denge politikası gereği bu ülkeyi dengelemek için Osmanlı toprakları üzerinde çıkarının daha az olduğunu düşündüğü Almanya'ya yüzünü dönmüş ve bir nevi bu devleti ülkesine davet etmişti. Bu sırada elçilik görevini yürüten Alman Elçisi Hatzfeld'in etkin politikasıyla da Almanya'dan Osmanlı ordusunu eğitmek ve subay yetiştirmek üzere subaylar gönderilmesini istemiştir. Bu istek II. Wilhelm tarafından olumlu karşılanmış ve Bismarck'ın onayı üzerine o sıra Almanya'nın iyi ilişkilerinin bulunduğu Rusya'nın tepkisini çekmemek üzere Alman ordusundan istifa ettirilen başlarında Kaehler'in olduğu bir subay grubu Osmanlı Devleti'ne gönderilmişti.⁵⁴ Kaehler'in 1885'te ölümünün ardından o sırada Harbiye Mektebinde çalışmalarda bulunan Goltz Paşa heyet başkanı olmuş ve Osmanlı Devletinde görevde bulunduğu 10 yıl boyunca Alman silah sanayinin Osmanlı Devleti içinde nüfuzunu arttırmış ve bu sayede Alman emperyalizmi de Osmanlı Devleti içine sokulmuştur. Diğer yandan Goltz Paşa bu dönemde Birinci Dünya Savaşını yönetecek kadroların eğitiminde etkin bir halde bulunmuştu. Böylece Alman askeri sisteminin Osmanlı Kara Ordusunda Fransızların yerini almasında da büyük bir etkinliği olmuştu.⁵⁵

Almanya askeri heyetlerle Osmanlı Devleti ile ilişkileri geliştirmede temel atmasının ardından 19. yy. sonuna doğru asıl amacını gerçekleştirmek için adımlar atmaya başlamıştı.

⁵² Moltke'nin Türkiye mecarası için bkz. Heltmuth von Moltke, Türkiye Mektupları (Çev. Kemal Vehbi Gül), Varlık Yayınevi, İstanbul, 1967; Jaeck, Balkan Harbinden Sonra Şarkta Almanya, İfham Matbaası, İstanbul, 1331, s. 5; Hopkrik, a.g.e, s. 21-22

⁵³ Burhan Oğuz, Yüzyıllar boyunca Alman Gerçeği ve Türkler, Can Matbaası, İstanbul, 1983, s.128

⁵⁴ Lothar Rathman, Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi (Çev. Ragıp Zaralı), Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976, s.31-33; Rifat Önsoy, Türkiye'deki Almanya 1914-1918, Atlas Yayınları, İstanbul, 2004, s.9-10; Yavuz Özgüldür, Türk-Alman İlişkileri (1923-1945), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s.7; Ortaylı, a.g.e, s.105-108; Oğuz, a.g.e, s.130; "Ordunun ıslah edilmesi noktasında ilk olarak Fransızlar nezdinde girişimde bulunulmuş olsa da Fransızlardan müsbet bir cevap alınamayıp sürekli oyadıklarının Osmanlı yöneticileri tarafından düşülmesi üzerine Almanya'ya heyet gönderilmesi için başvurulmuştur." Bkz. Salih Münir Çorlu, Geçmiş Zamanlar (Çev. Ali Birinci, Selma Günaydın), TTK, Ankara, 2015, s.364-365

⁵⁵ Jehuda L. Wallach, Bir Askeri Yardımın Anatomisi (Çev. Fahri Çeliker), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s.90-93; Önsoy, a.g.e, s.17; Rathman, a.g.e, s. 35-40; Earle, a.g.e, s.43

Bu adımın ilkini de Berlin'den Bağdat'a ulaşacak demiryolu imtiyazını elde etme çalışmaları oluşturmuştu. Böylece Almanya karadan denizlerde üstün İngiliz donanmasıyla uğraşmadan Mezopotamya kadar uzanabilecek hatta buradan Hindistan'a dahi nüfuz edebilecekti. Böylece İngilizlerin Süveyş Kanalı üzerinde kurmuş oldukları üstünlüğe alternatif oluşturabileceklerdi. Ayrıca yol üzerinde bulunan ham madde kaynaklarını işletecek ve buralarda Alman kolonileri kurabilecekti.⁵⁶ Diğer yandan Osmanlı Devleti içinde demir yolu hatları askeri açıdan bu dönemde gereklilik halini almıştı. Devletin isyanlarla boğuştuğu bu dönemde askerlerin isyan bölgesine hızlıca sevki için demir yolu hatlarının zorunlu olduğu sultana askeri mahfillerce bildirilmişti. Bu döneme kadar Osmanlı Devletinde, İngiliz ve Fransız sermayeleri ile yapılmış İzmir, Mersin ve İstanbul İzmit arasında demir yolu ağı bulunmaktaydı. İstanbul'dan Bağdat'a kadar ulaşacak bir hattın yapımına taraftar olan II. Abdülhamid İngilizlerin Mısır'ı, Fransızların Tunus'u işgali sonrası bu hattın yapımını bu devletlere vermekte çekince gördüğünden bu iş için en ideal namzetin Almanya olduğuna karar vermişti. Ancak bu işin tek başına Almanlara verilmesinde sakıncalı görmüştü. Bu amaçla Fransa nezdinde demir yolu projesi için girişimlerde bulunulmuşsa da bu dönemdeki Rus-Fransız yaklaşması sebebiyle bir sonuç alınamadığından imtiyaz Alman Alfred Kaula'ya verilmişti.⁵⁷ Kaula imtiyazı aldıktan sonra Deutsche Bank'ı da porejeye dahil etmiş ve "*Osmanlı Anadolu Demir Yolu Şirketi*" adı altında bir kumpanya kurularak çalışmalara başlanmıştı. Şirkete verilen imtiyazla demiryolu hattı ilk olarak İzmit'ten Ankara'ya doğru uzatılıyor ve İstanbul İzmit arası demiryolu işletmesi de şirkete veriliyordu.⁵⁸ Alman emperyalizminin bu başarısını fırsat olarak gören Kayzer II. Wilhelm hem Osmanlı Devleti ile ilişkileri geliştirmek hem de diğer devletlere gövde gösteri yapmak için aynı yıl 1889'da Osmanlı Devletine ziyarette bulunmuştu. Bu ziyarette Kayzer II. Wilhelm demir yolu hattını uzatılması işi ve Filistin'de Protestan Kilisesi yapması ve bir ticaret anlaşması için II. Abdülhamid'e teklif de bulunmuş ve sultanı Kuveyt'te mevcut olan İngiliz hakimiyetini kırması için harekete geçmesi noktasında desteklemişti. Kayzerin önerilerine olumlu bakan II. Abdülhamid demir yolu imtiyazının ve kilisenin yapımı ve ticaret anlaşması için iradeler çıkartmıştı. Kuveyt üzerine

⁵⁶ Earle, a.g.e, s.55-56; Ortaylı, a.g.e, s.125-126; Karal, a.g.e, Cilt: VIII, s.175

⁵⁷ Kemal Beydilli, Bağdat Demiryolu, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt: IV. 1991, s. 442-444; Çorlu, a.g.e, s.362-363; Karal, a.g.e, Cilt: VIII, s.176; Ortaylı, a.g.e, s.136-138; Rathmann, a.g.e, s.42-46; Earle, a.g.e, s.33-34

⁵⁸ Ortaylı, a.g.e, s.138; Rathmann, a.g.e, s.48; ; Earle, a.g.e, s.35; Murat Özyüksel, Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfuz Mücadelesi Anadolu ve Bağdat Demiryolları, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s.54-58; Sean McMeekin, Berlin Bağdat Demiryolu (Çev. Azize F. Çakır), Picus Yayınları, İstanbul, 2012, s. 58

İbnü'r Reşid vasıtasıyla girişimlerde bulunmuşsa da İngilizlerin sert karşı duruşu sonucunda hem Kayzer hem de Sultan girişimden vazgeçmiş ve İbnü'r Reşid'e geri çekilmesini emredilmişti.⁵⁹

Ankara hattının açılmasının ardından Kayzerin Osmanlı Devletindeki girişimlerinin sonucu olarak Deutsche Bank, demiryolu hattının Konya'ya kadar uzatılması için harekete geçmişti. Bu duruma diğer devletlerde sessiz kalmayarak ilk olarak bu imtiyazı elde etmek için çalışmalarına başlamışlardı. Ancak imtiyazın kendilerine verilmeyeceğinin anlaşılması, hat güzergahının da İngiliz – Fransız çıkarlarına zarar vermesi ve Rusların Ankara'ya kadar yapılan hatlarda Osmanlı Devleti'nin gittikçe mamur bir ülke durumuna geldiğini görmesi üzerine projeyi engelleme yoluna gitmişlerdi. Ancak bu süreçte Almanya, İngiltere'ye projeye ket vurmaya devam ederse Mısır konusunda verdiği desteğini çekeceği yolunda ki tehditti ve Fransa'ya da Halep-Beyrut ve Alaşehir- Afyonkarahisar arası demir yolu yapım imtiyazı verilmesi neticesinde bu devletlerin geri çekilmesiyle demiryolunu 1893'de Konya'ya uzatma imtiyazı Almanlara verilmişti.⁶⁰

Almanya'nın 1895'e kadar çok kısa bir sürede ve diğer devletlerinde meşguliyetlerinden faydalanarak⁶¹ Osmanlı Devleti içine ekonomik, askeri ve ulaştırma sahalarına nüfuz etmişti. Diğer yandan 1897'de meydana gelen Osmanlı- Yunan Savaşı ve bu savaşı Almanların desteklediği Osmanlı Devletinin İngiltere ve Fransa'nın desteklediği Yunanistan'a karşı kazanması ve bu durumun üstüne 1898'de Kayzer II. Wilhelm'in diğer devletlere gövde gösterisi yapar şekilde tekrardan İstanbul'u ziyareti Almanya'ya karşı olan ilgiyi Osmanlı Devletinde artmıştı. Diğer yandan Kayzerin bu ziyareti Alman emperyalizminin de Osmanlı Devletini kendi bağımlı kılması noktasındaki son adımı teşkil etmişti. Kayzer burada yaptığı görüşmeler neticesinde Haydarpaşa limanının yapımı, telgraf hattı inşası, Konya'dan Bağdat'a kadar uzatılacak demir yolu hattı imtiyazlarını almıştı.⁶² Buradan Filistin ve Suriye'ye geçerek, Filistin'de Hıristiyan cemaatleri üzerinde etki kurmaya çalışmış, Hıristiyan dini geleneğine uygun olarak Hacı olmuştu. Suriye'de ise Selahaddin Eyyubi'nin mezarını ziyaret ederek burada kendini tüm Müslümanların dostu

⁵⁹ Tahsin Paşa, a.g.e, s. 71-73; Rathman, a.g.e, s.52-60; Kocabaş, a.g.e, s.144-145; Otaylı, a.g.e, s.138; H. Bayram Soy," II. Wilhelm, Weltpolitik ve II. Abdülhamid", Türkler, Cilt: XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.33; Özyüksel, a.g.e, s.64-65

⁶⁰ Özyüksel, a.g.e, s. 79-84; Rathmann, a.g.e, s.52-53; Ortaylı, a.g.e, s.140;

⁶¹ Fransızlar bu dönemde İngiltere ile Faşoda konusunda anlaşmazlık yaşamış İngiltere ise bu duruma ek olarak Boerlerle Asya'da mücadeleyle başlamıştı.

⁶² Rathmann, a.g.e, s.76-82; Ortaylı, a.g.e, s.95; Hopkrik, a.g.e, s. 39

ilan ederek diğer devletlere mesaj vermişti.⁶³ Kayzer II. Wilhelm'in Almanya'ya dönüşünün ertesinde ise II. Abdülhamid'in iradesiyle 1899'da Konya'dan Basra'ya kadar uzatılacak demir yolunun imtiyazının ön anlaşması Deutsche Bank'a verilmişti. Ön anlaşmanın ardından hattın Konya'dan itibaren bir bölümünün 1903'te açıldığı sırada Almanlar son darbeyi vurarak Basra'ya kadar uzatılacak hattın, bağlantılarının ve kurulacak liman ve tesislerin kesin imtiyazını almıştı. Bu şekilde ise hattın Basra'ya uzatılması noktasında İngiltere ile çıkar çatışmaları denizde olduğu gibi karada da başlamıştı.⁶⁴

Bağdat Demiryolu imtiyazının imzalanmasından 2 yıl sonra ise II. Abdülhamid 1901 yılında Şam'dan Medine'ye ulaşacak ve sadece Müslüman ülkelerin yardımıyla yapılacak Hicaz Demir yolu projesinin yapımına başlamıştı. Bu durum İngiltere açısından Süveyş Kanalı ve Hindistan yolu üzerine büyük bir tehlike oluşturmuştu. Diğer yandan Almanya'nın bir de Fas'ta girişimlerde bulunması İngiltere'yi endişeye sevk etmişti. Böylece ilk olarak Fransa ile arasındaki sorunları 1904'te çözüme ulaştırmış, ardından Osmanlı Devleti ile Akabe'de mücadeleye girişerek buranın güvenliğini sağlamıştı. Böylece Almanya'nın Ortadoğu'dan Hindistan deniz yoluna müdahalesini engellemiş ve Hindistan'a giden deniz yolunun girişine ise Fransa ile ortaklık kurarak güvenliğini sağlamıştı.⁶⁵

Almanya'nın Osmanlı Devleti'nde giriştiği hamlelerinin son halkasını ise ülkede özellikle Filistin'de Alman Kolonizasyonu oluşturma girişimi yer almıştı. Almanya'nın Osmanlı Devletinde koloni oluşturma isteği 19. yy. başlamıştı. Özellikle demiryolu hattı boyunca koloniler oluşturma yolunda adımlar atmış olsalar da yapılan imtiyaz anlaşmasında Osmanlı Devleti kesin olarak bu duruma karşı çıkmıştı. Bunun ardından Filistin bölgesine yönelen Almanlar burada bir çok banka, okul, hastane açmışlar ve II. Wilhelm'in ziyaretleri sonucunda birde Protestan Kilisesi kurmuşlardı. Diğer yandan Avrupa'da yükselen Anti semitizm sebebiyle ülkelerinde bulunan Yahudileri buraya göndererek hem ülkelerinde bunlardan kurtuluyorlar hem de Alman nüfuzunun bölgede yerleşeceğine inanmışlardı. Diğer yandan Kayzer II. Wilhelm İstanbul'a ikinci gelişinde burada Hertzl'de görüşmüş ve II. Abdülhamid'de Yahudilere Filistin'de yer edinme noktasında girişimlerde bulunmuş olsa

⁶³ Ortaylı, a.g.e, s.98-99; McMeekin, a.g.e, s.31-32; Özyüksel, a.g.e, s.116; 144-147; Soy, a.g.m, s.36-37; Hopkirk, a.g.e, s.40-41

⁶⁴ Rathmann, a.g.e, s.83-85; Öyüksel, a.g.e, s.190-192; Earle, a.g.e, s. 69; Hopkirk, a.g.e, s.47; Kocabaş, a.g.e, s.146

⁶⁵ Murat Özyüksel, Hicaz Demiryolu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.229-230; Rathmann, a.g.e, s.93-94; Özyüksel, a.g.e, s.185-188

da olumsuz cevap almıştır. Bu sürecin ardından Almanya Osmanlı Devleti ile arasının bozulmasına sebep olmaması için bu düşüncesinden vazgeçmişti. Ancak peyder peyde olsa Alman nüfuzunun Filistin’de yerleşmesi için Yahudileri bölgeye sevk etmişlerdi.⁶⁶

Almanya’nın tüm bu çalışmalarıyla Osmanlı Devletinde kısa zamanda yer edinmiş olsa da hala İngiltere ve Fransa kadar Osmanlı Devleti’nde ekonomi ve ulaştırma alanlarında etkinliği yoktu. Nitekim Konya’dan itibaren 200 km daha hattı uzatmalarının ardından mali yetersizlikler ve diğer başka nedenlerle çalışmalarını askıya alarak beklemeye başlamışlardı. Bu bekleme sürecinde Osmanlı Devleti içinde meydana gelen 1908’de anayasanın tekrardan yürürlüğe konması ve bu olayın ardından ortağı bulunan Avusturya Macaristan’ın, Rusya’nın zayıflığından faydalanarak Bosna’yı ilhak etmesi, Bulgaristan’ın Osmanlı Devletinden ayrılması, Girit’in Yunanistan’a bağlanmasıyla Osmanlı Devleti’nin beklediği desteği Almanya’dan görememesi üzerine zedelenen ilişkiler sonucu Almanya’ya verilen siyasi ve ekonomik bir çok tavizin sorgulanmasına neden olmuştu. Tüm bu durumlar karşısında İngiltere’nin Osmanlı Devletini destekler politikalar göstermesiyle de Osmanlı Devleti içinde Fransız ve İngiliz destekçiliği artmıştı. Bunun sonucunda donanmayı eğitmek üzere İngiltere’den denizci subaylar çağrılmış, Fransızlara da demir yolu imtiyazı verilerek, Osmanlı Jandarmasını denetlemek üzere subay istenmişti.⁶⁷

II. Abdülhamid’in 1909’da tahttan indirilmesinin ardından İttihat ve Terakki’nin içinde bulunan subayların yönetimde etkin olmasıyla birlikte İngiltere’ye doğru esen rüzgar tekrardan Almanya lehine dönmeye başlamıştı. Bu süreçte tekrardan ordunun eğitilmesi noktasında Goltz Paşa’nın kısa sürede olsa Osmanlı Devletinde içinde çalışmalarda bulunması, bu dönemde öğrencisi olan kişilerin yönetim etkin olması, İngiltere yanlısı Kamil Paşa’nın görevden alınması ve İngiltere ile Fransa’nın meydana gelen Ermeni olaylarında Ermenilerden yana taraf olmaları, Yunanistan’ı Girit konusunda İngiltere’nin kışkırtması Osmanlı Devleti’nde tekrardan Alman etkinliğinin artmasına sebep olmuştu.⁶⁸

⁶⁶ Rathmann, a.g.e, s. 61-62; Oratylı, a.g.e, s. 179-192; Earle, a.g.e, s.115-128; H. Bayram Soy, “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde “Orta Doğu’da Alman – İngiliz Mücadelesi” Türkiye Günlüğü, 81, 2005, s.113-115; Filistine Yahudi yerleşiminde devletlerin durumu için bkz. “Mim Kemal Öke, Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923), Timaş Yayınları, İstanbul, 2018”

⁶⁷ Fahri Belen, 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Yeditepe Yayınevi İstanbul, 2017, s.107-111; Pierre Renouvin, 1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 178-182; Rathmann, a.g.e, s. 105-107; Earle, a.g.e, s.202-203; Uçarol, a.g.e, s.506-515; Özyüksel, a.g.e, s.280-284

⁶⁸ Özyüksel, a.g.e, s.308-312; Rathmann, a.g.e, s.107; Earle, a.g.e, s.204-206

Osmanlı maliyesinin 1910 yılı itibariyle kriz içine girmesiyle Maliye Nazırı Cavit Bey Borç bulmak için bir Avrupa turuna çıkmıştı. Ancak istenilen borcu İngiltere ve Fransa nezdinde yaptığı girişimlerde bu devletlerin ağır koşullar öne sürmesi üzerine bulamamıştı. Sonucun bu şekilde olduğunun Almanya tarafından öğrenilmesinin ardından ise bölgesinde kendisine bağlı Güçlü bir Osmanlı Devleti isteyen Almanya, Deutsche Bank'ın girişimleri sonucu Osmanlı Devleti'ne bu borcu vermişti. Borcun alınmasının ardından ise diğer devletler nispet yaparcasına Osmanlı Devleti tarafından Almanya ile Bağdat Demir yolu görüşmeleri yeniden başlamıştı. 1911 Mart'ın da bir anlaşma imzalanmıştı.⁶⁹

Almanya Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmadan önce 1910 yılında Rusya ile demir yolu ve İran konuları hakkında anlaşarak projenin önündeki en büyük engellerden birini kaldırmıştı.⁷⁰ İngiltere 1913 yılında Osmanlı Devleti-Almanya ile Bağdat Demiryolu ve Basra hakkında anlaşma sağlayarak problemleri sonlandırmıştı.⁷¹ 1914 yılında Almanya ile Fransa arasında yapılan anlaşma sonucu Bağdat demir yolu üzerindeki tüm pürüzler kaldırılarak Birinci Dünya Savaşı eşiğine gelinmişti.⁷²

Bu dönemde Osmanlı Devletini, diğer devletlerle sorun yaşamasına neden olan sadece Bağdat Demiryolu değildi. İtalya'nın Almanya ile aynı dönemde siyasi birliğini kurarak zaman içinde sanayileşmesi ve nüfusundaki artış onu da sömürgeler elde etmek için faaliyette bulunması için harekete geçmesine neden olmuştu. Bu amaçla bir Akdeniz ülkesi olması da ilk olarak petrol açısından zengin mağrip ülkelerine gözünü dikmesine neden olmuştu. Böylece ilk olarak Tunus'ta faaliyette bulunmak için girişimde bulunduysa da bu dönemde İngiltere ve Almanya'nın Fransa'nın Tunus'u ele geçirme konusunda desteklemesi üzerine buradan vazgeçen İtalya, 1882'den Libya'yı ele geçirmek için çabalamaya başlamıştı. Bu amaçla Almanya'nın izlediği yolu izlemeye başlayan İtalya ilk olarak burada bankalar kurarak imtiyazlar elde etmiş ve girişimlere başlamıştı. Diğer yandan 1896 yılında Habeşistan'ı ele geçirmek için buraya saldırmışsa da başarısız olarak geri çekilmişti.⁷³

⁶⁹ Özyüksel, a.g.e, s. 340-344; Earle, a.g.e, s. 204-208; Rathmann, a.g.e, s.109

⁷⁰ Earle, a.g.e, s.219-221; Özyüksel, a.g.e, s.371-372; Rathmann, a.g.e, s.123

⁷¹ Earle, a.g.e, s.233-245; Özyüksel, a.g.e, s.403

⁷² Özyüksel, a.g.e, s. 420-421; Earle, a.g.e, s.228-229

⁷³ Tandoğan a.g.e, s.50; R.J Bosworth, "İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler (Çev. Ahmet Fethi), (ed. Marian Kent), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.65-69

İtalya'nın ayrıca 1900 yılından itibaren İngiltere, Fransa ve Rusya ile yaptığı anlaşmalar, Avusturya – Macaristan'ın Balkanlar'da giriştiği hareketler ve 1909 yılından yaptığı anlaşma, İttihat ve Terakki yönetiminin Libya'da İtalya'nın etki alanını kısıtlamak için yaptığı girişimler ve bir Akdeniz ülkesi olmasına rağmen burada bir sömürgesinin bulunmayışı 1910 yılından itibaren Libya'yı ele geçirmek için faaliyette bulunmasına neden olmuştur. Bu faaliyetlerinin sonucu İtalya 1911'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Savaş ilanın ardından Osmanlı gemilerinin Akdeniz açılmasını engellemek üzere Ege Denizi'ni donanmasıyla tutan İtalya böylece Osmanlı Devleti'nin bölgeye asker yollamasının engellemiştir. Büyük devletlerden bu dönemde yardım görmeyi bekleyen Osmanlı Devleti bu devletlerin üçüncü Agadir Krizi ve İngiltere ile Almanya arasındaki donanma görüşmeleri nedeniyle beklediği desteği görememiştir.⁷⁴ Bu şekilde Osmanlı Devleti bölgede askerî harekâta girişemediğinden Enver ve Mustafa Kemal Bey gibi vatan sever subayları farklı kimliklerle bölgeye göndermiştir. Bölgeye gönderilen subaylar Balkan Dağlarında çete kovalarken edindikleri gerilla harbi taktiğini bölge halkını kullanarak burada uygulamış ve savaşın sonuna kadar İtalyanlara ağır kayıplar vermişlerdir. İtalyaların bu direnişe karşı cevabı ise On iki Adayı işgal etmek olmuştur. Tüm bu girişimlere rağmen askerî açıdan Osmanlı Devleti'ni pes ettiremeyen İtalya, ülke içinde de homurdanmaların başlaması üzerine diplomasi yoluna başvurmuştu. Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin düştüğü bu zor durumdan faydalanmak isteyen Balkan Devletleri Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. Bu durum üzerine diplomatik olarak İtalya ile müzakerelerin bir an önce bitirilmesine çabalayan Osmanlı Devleti hızlıca İtalya ile anlaşarak 1912 yılında Uşi Barış anlaşması yapılmış ve Libya ile On iki Adalar İtalyanlara bırakılmıştır.⁷⁵ Böylece İtalya hem Akdeniz'de sömürge elde etmiş ve hem de On iki Adaların kendisinde kalmasıyla Anadolu'nun taksiminde kendine de pay çıkarmıştır.

Trablusgarp Savaşı sürdüğü sırada Balkan devletlerinin anlaşarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesinde Trablusgarp savaşı bir sebep oluşturmamıştır. Çünkü zaten milliyetçilik akımıyla birlikte milli benlikleri uyanan Yunanlılar, Bulgarlar, Sırp ve Arnavutlar Osmanlı Devleti'ni 19. yy. son çeyreğinden itibaren bölgede yürüttükleri çete

⁷⁴ Timothy W. Childs, Trablusgarp Savaşı ve Türk – İtalyan Diplomatik İlişkileri (Çev. Deniz Berktaş), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008, s.33; Bayur, a.g.e Cilt:II, Kısım: I, s.72- 81; Renouvin, a.g.e, s.182-183

⁷⁵ Uçarol, a.g.e, s.531-536; Childs, a.g.e, s. 245-250; Karal, a.g.e, Cilt: IX, s.281-286; Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Cilt: II, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2017, s.248; Savaş için bkz. “ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türk İtalyan Harbi 1911-1912, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1981.”

faaliyetleri uğraştırmaktaydılar. Özellikle bu milletlerin Rusya'nın da desteğini alması ve 1877-78 Osmanlı Rus Savaşının ardından bölgede Rusya'nın etkin olması, Selanik'te kurulan İttihat ve Terakki Cemiyetiyle ortak hareket etmeleri, 1908'de anayasanın tekrar yürürlüğe konmasında ortaklaşa çalışmaları, bunun sonucunda Bulgarların özerkliğini ilan etmesi, onlardan daha önce Yunanlıların Osmanlı Devletinden ayrılması, 1909'da II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin ardından İttihat ve Terakki'nin Türkçülük politikası uygulayarak bu ortaklarını zaman içinde kendisine küstürmesi ve çete faaliyetlerinin tekrardan bölgede başlaması, son dönemde gerçekleşen Avusturya – Macaristan'ın Bosna'ya işgaliyle oluşan statükonun değişmesi gelecek bu savaşın habercisiydi. Diğer yandan bu milletlerin tarihi köklerinden gelen bölgede kurmuş oldukları eski büyük devletlerini yeniden kurmak isteyişleri savaşın sebeplerini oluşturmuştu. Ayrıca bu devletler üzerinden Rusya'da boğazları ele geçirmek istemişti. Bunun sonucu olarak da Rusya'nın da desteğini sağlayan Balkan Devletleri kendi aralarında ilk olarak Bulgaristan – Sırbistan, ardından ise Yunanistan – Bulgaristan ile anlaşmış ve bunlara birde Karadağ'ın eklenmesiyle Balkan birliği kurulmuştu.⁷⁶ Balkanlarda bu girişimler olurken dış siyasette Osmanlı Devleti yöneticileri İtalya ile uğraşmakta ve iç siyasette ise ordu bulunan subayların siyasete derinlemesine nüfuz etmesiyle devlet içten içe çürümekteydi. Tüm bunların yanında büyük devletlerinde aralarında bölge konusunda anlaşamaması üzerine ilk olarak Karadağ ardından Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan 1912 Ekim'de Osmanlı Devletine savaş ilan etmişler ve böylece Birinci Balkan Savaşı başlamıştı. Savaş başladığında eğitim eksikliği, harekât planı ve istihbarat eksikliği, subayların alaylı mektepli çatışması ve siyasete bulaşmaları, gibi sebepler sonucu 1913'te Balkanları ve Edirne'yi Osmanlı Devleti kaybetmişti.⁷⁷

Balkan Savaşının kaybedilmesinin Osmanlı Devleti içinde de yansımaları olmuş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti bir darbe gerçekleştirerek “Bab-ı Ali Baskını” yönetimi ele geçirmişti. Bu durumun ardından Balkanları ele geçiren devletlerin kendi aralarında yapmış olduğu paylaşım savaşında anlaşamamaları üzerine kendi aralarında tekrardan savaşı başlamaları üzerine bu durumu fırsat gören Osmanlı Devleti yöneticileri Edirne'yi almak için bu savaşa dahil olmuş ve Haziran 1913'te burayı tekrardan geri almıştı. Böylece 1913 yılının sonlarına doğru Osmanlı Devleti Balkanları kaybetmiş ve bölgede sadece Edirne'yi

⁷⁶ Bayur, a.g.e, Cilt:II, Kısım:I, s.197-229; Uçarol, a.g.e, s.543-545; Renouvin, a.g.e, s.192-196

⁷⁷ Renouvin, a.g.e, s.197-199; Karal, a.g.e, Cilt: IX, s.310-337; Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, Osmanlı Askeri Tarihi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010, s.463-468; Cenk Reyhan, “ Türk – Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878 – 1914)” Belleten, Cilt: 69, Sayı: 254, s.233

olarak ilk olarak Bulgaristan ve daha Yunanistan ile anlaşma yaparak 1914 yılına girmişti. Bu yılın ilk çeyreğinde de sınırı olmamasına rağmen dostluğu geliştirmek için Sırbistan ile barış anlaşması yapılmıştı.⁷⁸

Balkan savaşları bölgede yeni kurulan devletlerle birlikte yeni stratejik ve diplomatik oluşumları da beraberinde getirmişti. Diğer yandan her geçen gün itilaf ve ittifak blokları arasında gerilim biraz daha artmıştı. Cadı kazanına dönen Avrupa artık saatli bomba halini almıştı ve patlayacağı zamanı beklemeye başlamıştı. Bu durum birçok kez Osmanlı Devleti üzerinden Almanya ile İngiltere arasında gerçekleşecek gibi olduysa da birbirlerine tavizler vererek bu durumun önüne geçmişlerdi. Ancak Balkan savaşlarının akabinde Avusturya – Macaristan'ın yanı başında bir Sırbistan'ın kurulması ve bu devletin Rusya'dan da cesaret alarak Büyük Sırbistan halleri görmesi, Avusturya – Macaristan'ı önlem almaya itmişti. Bu amaçla 1914 Haziran'ında Bosna'da bir askeri manevra düzenleyerek Sırbistan'a gövde gösteri yapmak isteyen Avusturya – Macaristan hazırlıklara başlamıştı. Manevrayı seyretmek üzere de haziran ayı sonlarında Bosna'ya gelen Arşidük Ferdinand ve karısının bir Sırp milliyetçi örgüt olan Kara El tarafından öldürülmesiyle Avrupa'nın yıllardır beklediği bombanın fitili ateşlenmişti. Bu durumun ardından başlayan ultiatom savaşı ve bu süreç devam ederken Sırbistan'ın yanında Rusya'nın, Avusturya- Macaristan'ın yanında Almanya'nın yer alması sonucunda 28 Temmuz 1914'te Avusturya- Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesiyle Birinci Dünya Savaşı başlamıştı. Bu sürecin ardından Almanya'nın ağustos ayında Rusya savaş ilan etmiş ardından İngiltere'de ortağının yanında yer alarak 4 Ağustos'ta Almanya'ya savaş ilan etmişti.⁷⁹ Her ne kadar savaş Avrupa'da patlamış olsa da 19.yy. ortalarından itibaren gelişen olaylar savaşın Osmanlı topraklarının paylaşımı olduğunu göstermişti.

⁷⁸ Renouvin, a.g.e, s.201; Karal, a.g.e, Cilt: IX, s.342-48; Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, a.g.e, s.462; Uçarol, a.g.e, s.566-576

⁷⁹ Uçarol, a.g.e, s. 599-601; Renouvin, a.g.e, s.203-204; Akbay, a.g.e., s.20-25; Hart, a.g.e, s.21-36

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN SAVAŞA GİRİŞİ VE BİRİNCİ KANAL SEFERİ

2.1. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Giriş ve Mısır Seferi Fikrinin Ortaya Çıkışı

Osmanlı Devleti'nin son dönemde uğradığı büyük felaketler devletin zaten tükenmiş olan gücünü bitirme noktasını getirmişti. Özellikle Bosna ve Libya işgali sırasında Almanya'nın ortağı bulunan Avusturya-Macaristan ve İtalya'ya karşı bu devletin etkili bir tepki göstermemesi, Osmanlı Devleti'nin mevcut olan ittifaklar sistemi içinde İtilaf Bloğuna doğru meyletmesine sebebiyet vermişti. Bu amaçla ilk olarak 1911 yılında İngiltere'ye ittifak teklifinde bulunulmuşsa da bu durum kabul edilmişti. Diğer yandan ise Balkan yenilgisinin ardından İngiltere'de Kitchener, Osmanlı Devleti'nin çözülüşünün artık tamamlandığı ve Avrupa'da ki hiçbir gücün onu ayakta tutamayacağını belirterek halifelik ve Mısır konusunda düşüncelerini sıralamıştı.⁸⁰

İngiltere'de bu görüşler hakimken Osmanlı Devleti Balkanlardan gelebilecek bir saldırıya karşı Bulgaristan ile ittifak çalışmalarına girişmişti. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu dönemde geleceğinden endişe eden Bulgaristan bu girişime bu dönemde pek sıcak yaklaşmamıştı. Ancak Avrupa'da savaşın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ittifak yapmasının ardından tekrardan görüşmeye başlayan iki taraf sonunda 19 Ağustos 1914'te ittifak anlaşması yapmış ve Almanya ile Türkiye arasında kara yolu bağlantısını ilk etabı kurulmuştu.⁸¹

Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın çekingen durumu ve Kayzer II. Wilhelm'in de teşvikiyle diğer bir Balkan devleti Yunanistan ile ittifak girişiminde bulunmuştu. Ancak uzun süren görüşmeler ve bu süreçte bir de dünya savaşının patlak vermesiyle anlaşma gerçekleştirilememişti.⁸²

⁸⁰ Ulubelen, a.g.e, s. 125-126; Akbay, a.g.e, s.43-44; Bayur, a.g.e, Cilt: II, Kısım: I, s.175-182; Veli Yılmaz, I'nci Dünya Harbi'nde Türk – Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1993, s.14; Feroz Ahmad “Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu”, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler (çev. Ahmet Fethi), (ed. Marian Kent), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.17

⁸¹ Akbay, a.g.e, s.45-46; Bayur, a.g.e, Cilt: II, Kısım: IV, s.525-536; Veli Yılmaz, a.g.e, s.15; Ömer Turan, “Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşı'na Kadar Uzanan Süreçte Türk – Bulgar İlişkileri (1912-1920) (Siyasi Değerlendirme)”, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri Siyasi İlişkileri, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.99-101

⁸² Akbay, a.g.e, s.46-47; Bayur, a.g.e, Cilt: II, Kısım: III, s.236-244; Yılmaz, a.g.e, s.15-16;

Diğer yandan İttihat ve Terakki'nin diğer önemli ismi Talat Paşa tarafından 1914 yılında Rusya ile ittifak için girişimde bulunulmuştu. Osmanlı Devleti'nde Sultan Abdülaziz devrinden itibaren Rus Çarlarının tatil yapmak üzere Kırım'a geldiklerinde onları burada selamlamak adet haline geldiğinden buraya bir heyet gönderilmişti. Bu dönemde de çarın Kırım'a gelmesinin ardından Talat Paşa'nın başında olduğu bir heyet buraya gönderilmişti. Heyetin Kırım'a ulaşması ise İstanbul'da heyecan yaratmış ve Rusya ile ortaklık kurulması üzerine gazetelerde makaleler neşredilmişti. Diğer yandan Talat Paşa heyetinin Mayıs 1914'te Kırım'a varmasının ardından burada Çar II. Nikola selamlamışlar ve bir ortaklık için ilk olarak çar nezdinde nabız yoklamışlardı. Çar bu görüşmede Türkiye'de bulunan Alman askeri heyetinin ve Ermenilerin durumunu bahane göstererek ortaklıktan ziyade dostluk havası içinde ilişkilerin sürdürülebileceğini belirterek bu teklifi reddetmişti.

Talat Paşa tarafından Çar nezdinde nabız yoklamasının ardından ise İstanbul'a dönmeden önce Ertuğrul yatında verilen veda yemeğinde ittifak meselesi tekrardan Rusya Dışişleri Bakanı Sazanov'a Talat Paşa tarafından açılmıştı. Ancak o da Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Giers'in kendisinin Talat Paşa'ya karşı doldurması nedeniyle ve ittifaklarının bulunduğu ülkelerin görüşlerini almadan, Ermeni ve Boğazlar meselesi halledilmeden, Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkinliği gibi sebepler öne sürerek bu teklifi nazikçe reddetmişti. Gerçekleşmeyen bu ittifak teklifinin ardından Enver Paşa tarafından Almanya ile ittifak anlaşması imzalandıktan sonra tekrardan Rusya ile ittifak yapmak için Rus Ataşemiliterine teklifte bulunmuşsa da bu girişim sonuçsuz kalmıştı. Ardından ise Alman gemilerinin Çanakkale'den içeri alınmasıyla da bu plan tamamen çökmüştü.⁸³

Osmanlı Devleti yöneticileri Avrupa'daki gergin ortam nedeniyle devletin bir an önce bir ittifaka bağlanması gerektiğini düşündüğünden ittifak kurmak için çalışmalarına devam etmişlerdi. Ancak devletin yönetim kademesi İttifak Bloğu yanlısı ve İtilaf Bloğu yanlısı olmayanlar olarak ikiye bölünmüşlerdi. İtilaf yanlıları İngiltere ile yapılan girişimlerin boşa gitmesinin ardından Fransa ve Rusya nezdinde girişimlerde bulunmuşlardı. Böylece maddi yardım ve olası bir savaşta Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni

⁸³ Akbay, a.g.e, s.40-42; Yılmaz, a.g.e, s. 13-14; Serge Sazanov, *Fateful Years 1909-1916*, London, Jonathan Cape, 1928, s. 133-139; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, TTK, Ankara, 2011, s. 216-239; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara, 2014, s.441; Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 95-96; Ali Kaşığıun, *Osmanlı Devleti'nin İttifak Arayışları ve I. Dünya Savaşına Girişi (1911-1914)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kahramanmaraş, 2014, s.90-94

destekleyeceğini düşündükleri eski dost Fransa'ya yanaşan İtilaf destekçileri Bahriye Nazırı Cemal Paşa nezdinde Fransa'da ittifak girişiminde bulunmuşlarsa da Fransa'nın oyalayıcı tavrı sergilemesi ve bu sırada Bosna suikastının gerçekleşmesiyle bu girişimde sonuçsuz kalmıştır.⁸⁴

İtilaf Bloğundan istediğini elde edemeyen Osmanlı Devleti yöneticileri Bosna ve Trablusgarp savaşları sırasında istedikleri siyasi desteği almadıkları Almanya'ya yüzünü dönmüşlerdi. Özellikle Balkan yenilgisinin ardından Osmanlı ordusunu ıslah etmek amacıyla 1913 yılında daha önce gelen Alman heyetlerine nazaran olağan üstü yetkilere sahip olan Liman von Sanders heyetiyle birlikte savaşa giden süreçte ve savaş girişte Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkinliği artmıştı. Bu süreçte Almanya'nın diplomatik olarak İtilaf Bloğuna karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması da bu devletin çıkacak bir savaşta ortak olarak görülmesine sebebiyet vermişti. Diğer yandan Osmanlı Devleti bu sıkıntılarla uğraşırken Enver Bey'in Harbiye Nazırı olması da yapılacak ittifakın en büyük belirleyici etkeni olmuştu.⁸⁵

Alman Askeri Heyeti sorununun Ocak 1914'te Almanya'nın istediği şekilde halledilmesinin ardından heyet çalışmalarına başlamıştı. Ancak Haziran 1914'te meydana gelen Bosna olayının ardından İtilaf Bloğuna yanaşan Osmanlı Devleti buradan bir sonuç alamayınca Temmuz ayının ortalarından itibaren Almanya ile ittifak arayışına başlamıştı. Ancak Osmanlı Devleti'nden önce İttifak Bloğuna Osmanlı Devleti'nin alınması için Almanya nezdinde nabız yoklama ilk olarak Avusturya Macaristan tarafından yapılmıştı. Ancak bu dönemde Almanya (Kayzer II. Wilhelm hariç) Osmanlı Devletini savaşta yük olarak gördüğünü ve askeri açıdan çok zayıf olduğunu düşündüğünü belirterek Avusturya-Macaristan'ın teklifine sıcak bakmamıştı. Bu önerinin ardından Osmanlı Devleti'nin İtilaf

⁸⁴ Yılmaz, a.g.e, s.16; Bayur, a.g.e, Cilt: II, Kısım: IV, s.549-558; Akbay, a.g.e, s. 47-50; Kaşığıuşun, a.g.t, s. 97-99; Cemal Paşa, Hatıralar (haz. Alpay Kabacalı), Türkiye, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s.126-130; Bruce Fulton "Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler (çev. Ahmet Fethi), (ed. Marian Kent), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.186; Said Halim Paşa, Buhranlarımız ve Son Eserleri (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.279-280

⁸⁵ "Liman von Sander İ'nci Ordu Komutanı olarak Türkiye'de görevlendirilmesine rağmen İtilaf Bloğunun özellikle Rusya'nın diplomatik baskıları sonucu bu görevden Ocak 1914'de alınmış ve Almanya'da rütbesi Korgeneralliğe yükseltilerek Türkiye'de Müşir rütbesine nasb edilip Ordu Müfettişliğine atanmıştır. (anlaşma gereği Almanya'daki rütbesinin bir üst Rütbesini Osmanlı Devletinde görevliyken alıyordu.)" Wallach, a.g.e, s.111-126; Bayur, a.g.e, Cilt:II, Kısım:III, s.282-303; Yılmaz, a.g.e, s.47-48; Aksakal, a.g.e, s.93; Mühlman, a.g.e, s. 25-47; Liman von Sanders, Türkiye'de Beş Yıl (çev. Eşref B. Özbilen), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s.7-14; Kazım Karabekir, Türkiye ve Türk Ordusunda Almanlar (haz. Orhan Hatipoğlu, Ömer H. Özalp), Emre Yayınları, İstanbul, 2001, s.309-319; Fahri Belen, Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964, s. 34-36

Bloğu ile ittifak denemelerinin boşa gitmesiyle birlikte 22 Temmuz'da Osmanlı Devleti tarafından Enver Paşa Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi von Wangenheim'a ittifak teklifi yapılmıştı. Ancak bu teklifte Wangenheim tarafından Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması yolunda söylemlerle nazikçe reddedilmişti.⁸⁶

Wangenheim ve Alman yönetimi haklı olarak askeri ve mali açıdan yıkık bir Osmanlı Devleti'yle ittifak yapmak istememişti. Ancak bu durum Kayzer II. Wilhelm ve Alman emperyalizminin 19. yüzyılın son çeyreğinden beri uğraştığı İngiltere'nin hayat sahasıyla bağlantısını kesmek politikasına ters düşmekteydi. Diğer yandan Avrupa'daki savaşta da Rusya'nın arkasının Osmanlı Devleti tarafından tehdit edilmesi ve boğazlar faktörünün göz önüne alınmasıyla Osmanlı Devleti ile bağdaşma Kayzer II. Wilhelm için kaçırılmayacak fırsattı. Nitekim Wangenheim'ın Berlin'e ittifak önerisini bildirmesinden iki gün sonra Kayzer'in direktifi doğrultusunda Almanya ile Osmanlı Devleti arasında ittifak görüşmeleri başlamıştı.⁸⁷

Almanya'dan Wangenheim'ın Osmanlı Devleti ile ittifak için görüşmelere başlamasından yana gelen olurun ardından Sadrazam Said Halim Paşa'ya da padişahın irade buyurmasıyla⁸⁸ görüşmelere başlamış ve iki devlet arasında 2 Ağustos'ta tedafüi bir anlaşma yapılmıştı. Anlaşmanın ardından Osmanlı Ordusu seferlik haline geçerken, Almanlarda 3 Ağustos'ta da Akdeniz'de bulunan Alman donanmasının Akdeniz filosuna ait iki gemi Goben ve Breslau'ya İstanbul'a doğru gitmelerini emretmişti. Diğer yandan bu sırada Almanya Rusya'ya savaş ilan etmiş ve Osmanlı Devleti'ne doğru gemilerinin yol alması nedeniyle 6 Ağustos'ta anlaşma tadil edilerek yeni bir anlaşma yapılmıştı.⁸⁹

⁸⁶ Bayur, a.g.e, Cilt: II, Kısım: IV, s.626-629, Akbay, a.g.e, s. 51-53; Mühlman, a.g.e, s.74-76; Wallach, a.g.e, s.134-316; Kaşığıun, a.g.t, s. 114-117; Aksakal, a.g.e, s.108-112; Mahmut Muhtar, Maziye Bir Nazar (haz. Erol Kılınç), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 228-229 Stanford J. Shaw, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaş Giriş, TTK, Ankara, 2014, s.52-54;

⁸⁷ Donald M. Mckale, War By Revolution, The kent State University Press, Ohio, 1998 s. 48; A.L. Macfie, Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s.109; Rauf Ahmet, Büyük Harbe Nasıl Girdik?, Cümle Yayınları, Ankara, 2015, s.87-88; Kaşığıun, a.g.t, s.114-116; Aksakal, a.g.e, s.113-114; Akbay, a.g.e, s.58; Shaw, a.g.e, s. 55-56; Bayur, a.g.e, s. 636-637; McMeekin, a.g.e, s.139; Mahmut Muhtar, a.g.e, s.229; Mühlman, a.g.e, s.80

⁸⁸ Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İştiklerim, TTK, Ankara, 2010, s.114-115; Ahmet Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000,s.423-424

⁸⁹ M. Larcher, Büyük Harpte Türk Harbi Cilt: I, (çev. Mehmet Nihat), (haz. Erol Kılınç), Ötüken Neşriyat, İstanbul, s.83-85; Cavit Bey, Meşrutiyet Ruznamesi (haz. Hasan Babacan – Servet Avşar), TTK, Ankara, 2015;613-617; Talat Paşa, Talat Paşa'nın Anıları (haz. Alpay Kabçalı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s.25-26; Cemal Paşa, a.g.e, s.130-134; Said Halim Paşa, a.g.e, s.282-283;Mühlmann, a.g.e, s.83-84; Ahmet, a.g.e, s.83-85;Bayur, a.g.e, s.648; Akbay, a.g.e, s.61-62; Shaw, a.g.e, s.69; Yılmaz, a.g.e, s.64-68; Kaşığıun, a.g.e, s.126-127; McMeekin, a.g.e, s.139; Mahmut Muhtar, a.g.e, s.230-232; Aksakal, a.g.e, s.120; Aydemir, a.g.e, s.117-118

Aldığı talimat üzerine harekete geçen Amiral Souchun Akdeniz'deki görevini de yerine getirerek Fransızlara ait Cezayir'deki Limanları bombardıman yaptıktan sonra İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Bu sırada İngiliz donanmasıyla karşılaşmış ve yaşanan kovalamacanın ardından 10 Ağustos 1914'te Çanakkale önlerine gelmiş ve Enver Paşa'nın emri doğrultusunda boğazdan içeri alınmıştı.⁹⁰ Gemilerin Osmanlı Devleti tarafından içeri alınması İtilaf Bloğu Cephesinde infial yaratmıştı. Bunun sonucunda ise bu devletler büyükelçileri nezdinde gemilerin bir an önce Osmanlı karasularından gönderilmesi için baskı yapmaya başlamışlar ve İngiliz donanmasına ait gemilerde Çanakkale'yi bombalamakla tehdit etmeye başlamıştı. Bu baskının sonucunda ise Osmanlı Devleti yöneticileri gemilerin Almanya'dan satın alındığını⁹¹ ve mürettebatına da Osmanlı ordusuna katıldığını, gemilerin isimlerinin de Yavuz ve Midilli olarak değiştirildiğini duyurarak artan bu baskıyı kısa süreliğine bertaraf etmişti. Diğer yandan bu durumla birlikte Osmanlı Donanmasını eğitmek için bulunan İngilizlerin görevine 15 Ağustos itibarıyla son verilmiş ve bunların yerine Osmanlı Donanmasına amiral olarak Souchun atanmış ve Çanakkale'de bulunan istihkamları sağlamlaştırmak üzere de Usedom önderliğinde bir ekip Osmanlı Devletine gelmişti.⁹²

Bu sürecin ardından Osmanlı Devleti iki arada bir derede kalmıştı. İtilaf Devletleri tarafından gemilerin Osmanlı kara sularından çıkarılması için diplomatik baskılar artmış ve tarafsızlığın korunması için birtakım vaatlerde bulunulmuştu. İttifak ortağı Almanya tarafında ise gemilerin gelişyle birlikte Osmanlı Devleti'nin sürekli olarak savaşa girmesi için baskılar artmıştı. Osmanlı Devleti ise bu duruma karşı İtilaf Devletini tarafsızlık

⁹⁰ BOA, DH. ŞFR... 436-45; Barbara W. Tuchman, *Guns of August*, Macmillan Publishing Com. Inc. New York, 1962, s. 1913-184; Ulrich Trumpener, *German and the Ottoman Empire 1914-1918*, Princeton University Press, Princeton, 1968, s.26-31; Denizlerde Yenilmediler Cihan Harbinde Alman Bahriyeliler, (çev. Eşref Bengi Özbilen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.15; von Kress, *Son Haçlı Seferi Kuma Gömülen İmparatorluk*, (çev. Tahir Balaban), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s.9; Joseph Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü* (çev. Kemal Turan), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2014, s.67 Aydemir, a.g.e, s.534-535; Aksakal, a.g.e, s.126-130; Akbay, a.g.e, s.195-199; McMeekin, a.g.e, s.142-144; Ahmet, a.g.e, s.125-127; Talat Paşa, a.g.e, s.26-27

⁹¹BOA, DH. EUM.5.Şb...1-12;“Osmanlı Devleti daha önce İngiltere'den Sultan Osman ve Reşadiye adlı iki gemi sipariş etmişti. Halkın parasıyla sipariş edilen gemiler 1914 Ağustos'ta teslim edileceği gün el konulması sebebiyle Osmanlı Devletinde infiale neden olmuştur.”

⁹²BOA, DH. ŞFR. 43-221; Halil Menteşe, *Halil Menteşe'nin Anıları* (haz. İsmail Arar), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s.189; Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım* Cilt: I, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s.202; David Fromkin, *Barişa Son Veren Bariş* (çev. Mehmet Harmancı), epsilon İstanbul, 2016, s.59-62; Ozan Tuna, “Amiral Souchon'un Donanma Komutanı Olması ve Rus Limanlarının Bomvalanması (29 Ekim 1914)”, *Uluslararası Birinci Dünya Savaşı'nın 100 yılı Sempozyumu* Cilt:I, TTK, Ankara, 2017, s.201 Kaşıyugun, a.g.e, s.187-195; McMeekin, a.g.e, s.146; Akbay, a.g.e, s.200-205; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: I, s.74-84; Cavit Bey, a.g.e, s.618; Cemal Paşa, a.g.e, s.143-145; Taşlat Paşa, s.28; Ahmet, a.g.e, s.127-128; Aksakal, a.g.e, s.155; Trumpener, a.g.e, s.32

noktasında ikna etme politikası güderken Almanya'ya ise Bulgaristan ve Romanya'nın durumundaki belirsizlik, seferberliğin tamamlanması, askeri teçhizat ve mali yetersizlik gibi sebepler öne sürerek savaşa girme noktasında oyalama politikası uygulamaya başlamıştı.⁹³

Osmanlı Devleti bu şekilde politikasını sürdürdüğü sırada Almanların Marne'de Rus ordusu tarafından bozguna uğratılmasıyla birlikte Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi için baskısı daha da artmıştı. Bu sırada bir de kapitülasyonların tek taraflı olarak 8 Eylül'de kaldırılması Almanların öfkesinin artmasına neden olmuştu.⁹⁴ Diğer yandan Avrupa cephesinde Almanya'nın rahatlaması için Osmanlı Devleti'nin biran önce savaşa girmesi gerektiğinden ve alınan karar gereği de ilk saldırının Rusya üzerine yapılması planlandığından Souchon 20 Eylül ve 27 Eylül'de Karadeniz'e açılmak için Osmanlı Devleti yöneticileri nezdinde girişimde bulunduysa da bu girişimler iki defa reddedilmişti. Bu denemelerin ardından aradığı fırsat ise 28 Ekim günü kendisine verilmişti. Böylece harekete geçen Souchon 29 Ekim günü Rus donanmasıyla muharebede bulunmuş ve Sivastopol ve Odessa Limanlarının bombalanmasıyla Osmanlı Devleti'ni savaş dahil etmişti.⁹⁵ Bu olayın dünya kamuoyunda duyulmasının ardından ise ilk olarak Rusya daha sonra ise İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne Savaş ilan etmişlerdi. Osmanlı Devleti ise 14 Kasım 1914'te İslam halifeliğine karşı savaş ilan edenlere karşı cihat ilan etmişti. Böylece Almanların uzun zamandan beri teoride planladıkları durum olan cihat ilanı pratikte de gerçekleşmiş ve Osmanlı Devleti kendi taraflarına çekilerek, İngilizlere karşı Müslümanların birleşiminin ilk adım atılmıştı.⁹⁶ Ancak beklenen durum savaş süresince bir türlü görülmemişti. Osmanlı Devleti'nin cihat ilanıyla birlikte bir taraftan Kafkas Cephesi işleriyle uğraşılırken diğer

⁹³ Selami Kılıç, "Birinci Dünya Savaşı'na Uzanan Süreçte Türk-Alman Yakınlaşması", 1914'ten 2014'e 100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak, İstanbul-Türkiye (20-21 Kasım 2014), 2014, s.108; Fromkin, a.g.e, s.63-64; Kurat, a.g.e, s. 242; Mühlmann, a.g.e, s.125-127; Aksakal, a.g.e, s.185; Trumpener, a.g.e, s.35

⁹⁴ Kılıç, a.g.m, s.110; Pomiankowski, a.g.e, s.69-72; McMeekin, a.g.e, s.149; Ahmet, a.g.e, s.155-164; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: I, s. 164-174; Trumpener, a.g.e, s.38; Fromkin, a.g.e, s.64

⁹⁵ BOA, DH. EUM.7.Şb... 2-31; Ahmet İzzet Paşa, a.g.e, s.204; Erol Sadi Erdinç, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Yargılamaları, Cilt:II, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018; Selçuk Orgun, " Birinci Cihan Harbine Ait Bir Hatıra", Donanma Dergisi, Cilt:69, S: 417, 1957, s. 29-33; Cemal Akbay, " Birinci Dünya Harbi'nde Türkiye'yi Harbe Sürekleyen Karadeniz Olayı", Askeri Tarih Bülteni, Sayı: 25, Yıl: 13, Ankara, 1988, s.37-45; Kurat, a.g.e, s.243-244; Mühlmann, a.g.e, s.128-134; Larcher, a.g.e, s.93; McMeekin, a.g.e, s.155-156; Sanders, a.g.e, s.51-53; Fromkin, a.g.e, s.66-67; Ahmet, a.g.e, s.170-184; Renounin, a.g.e, s.294-295; Belen, a.g.e, 1914 Yılı hareketleri, s.73-75; Tuna, a.g.m, s.206-216; Türkgeldi, a.g.e, s.115-117; Akbay, a.g.e, s.227-238; Aksakal, a.g.e, s204-207; Yılmaz, a.g.e, s.84-94; Kuran, a.g.e, s.428-429; Trumpener, a.g.e, s. 54-55

⁹⁶ Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Günlükleri (1909-1922), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s.360-365; Kurat, a.g.e, s.245-254; Mühlmann, a.g.e, s. 135-137; Larcher, a.g.e, s.94-106; Sanders, a.g.e, s.54-56; Fromkin, a.g.e, s.67-68; Renounin, a.g.e, s.296; Belen, a.g.e, 1914 Yılı hareketleri, s.76-77; Akbay, a.g.e, s.261-262; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: I, s. 320-325

tarafından Almanlar tarafından İngilizlerin can damarı olarak görülen Mısır'da İngilizlere karşı Mısır halkını ayaklandırmak için çalışmalar başlamıştı. Bu amaçla 10 Aralık 1914 itibariyle Sultan V. Mehmet Reşat Mısırlılara okunmak üzere bir beyanname yazmıştı. Sultan beyannamesinde İngilizlerin hileyle yavaş yavaş Mısır'ın yönetimini ele geçirdiğini ve Mısırlıların çekmekte olduğu zulmün her zaman kendisine dokunduğunu ve bu sebeple ordularından birini Mısır üzerine gönderdiğini ve Mısırlı evlatlarının bu orduya yardım edeceklerinden emin olduğunu bildirmişti.⁹⁷

Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Almanya ile Osmanlı Devleti'nin yakınlaşmasını ve ittifak kurmasını sağlayan en önemli etken Mısır'a karşı Osmanlı Devleti'ne düzenlenecek sefer projesiydi.⁹⁸ Bu şekilde Almanya, İngiltere'nin müstemlekelerinden Süveyş yolu ile getirttiği birlikleri Türk ordusunun Mısır seferiyle burada oyalayacağını, cihat çağrısıyla da İngiltere'nin müstemlekelerindeki Müslümanların ayaklanıp İngiltere'nin gücünü zayıflatacağını ve bu şekilde Avrupa cephesinde rahat edeceğini düşünmüştü.⁹⁹ İngiltere'yi denizlerde yenilgiye uğratamayacağını farkında olan Almanya, denizden denize savaş yapmak yerine Süveyş Kanalı üzerinde kurulacak karakollar ile karadan denize savaş yöntemini belirleyerek İngiltere'nin insan gücü kaynağını kesmek istemişti. Diğer yandan İngilizlerde Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasını veya en azından birliklerinin kanaldan sevkinin bitimine kadar tarafsız olmasına çabalyorlar ve Osmanlı Devleti tarafından ilan edilecek bir cihat çağrısıyla Müslüman tebaalarının ayaklanacağından şüpheleniyorlardı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bölgede yaptıkları hazırlıklardan şüphelenerek Mısır'a da asker celbine başlayan İngiltere bir de bölgede cihat ilan ederek halifenin İslam düşmanlarının elinde olduğunu ve halifeyi bu gücün elinden kurtarmak için uğraştıklarını belirten propagandalar yapmışlardı.¹⁰⁰

⁹⁷BOA, HR.. SYS... 2109-7 (28)

⁹⁸ Paul Rohrbach, Hattı Saltanat, İfham Matbaası, İstanbul,1331, s. 24-25; Philip H. Stoddart, Teşkilat-ı Mahsusa, Yarn Yayınları, İstanbul, 2014, s. 28-31; Kadir Kon, Almanya'nın İslam Stratejisi, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s.49-50; Earle, a.g.e, s.118-119; Trumpener, a.g.e, s.113

⁹⁹ Erich von Falkenhayn, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya (haz. Faruk Yılmaz), İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.59; Akdes Nimet Kurat, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerin Raporları, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1966, s.60-61; Nusret Baycan, " Orgeneral Cevat Çobanlı", AAMD, Cilt: VII, Sayı: 20, s. 383; Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2001, s.64, Kadir Kon, " Almanya'nın İslam Stratejisi Mimarlarından Max von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memerandumu", Tarih Dergisi, Sayı: 53,2012, s.232-233; İsmet İnönü, Hatıralar (Birinci Dünya Harbi), Cumhuriyet, 1999, s. 45; Stordart, a.g.e, s.35; Mühlman, a.g.e, s.145; Wallach, a.g.e, s.175; Shaw, a.g.e, s.602; Yılmaz, a.g.e, s.69; Aksakal, a.g.e, s.156; McKale, a.g.e, s.46-48; Trumpener, a.g.e, s.36-37

¹⁰⁰ Ernest Jackh, Yükselen Hilal (çev. Perihan Kuturman), Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s. 187-188; Süleyman Kocabaş, Tarihte Türkler ve Almanlar, Vatan Yayınları, İstanbul, 1988, s.160; H. S. Gullett, The Australian Imperial Force In Sinai and Palestine 1914-1918, Angus and Roberson Ltd. Sydney, 1923, s. 12;

Almanya ve İngiltere Mısır ve Süveyş Kanalı hakkında bu şekilde düşünürken Avusturya – Macaristan İmparatorluğu da boş durmayarak savaşın ilk aylarında İstanbul’da bulunan Askeri Ateşesi Pomiankowski’ye emir göndererek Süveyş Kanalında bir geminin batırılmasını istemiştir. Buna cevaben ateşe bu iş için gerekli meblağı hükümetine bildirmişse de bu durumdan sonuç alamamış ve bu düşünce boşa kalmıştır.¹⁰¹

Osmanlı basınından da Kasım ayı itibariyle nüshalarında Mısır seferi ve cihat hakkında yazılar neşretmeye başlanmıştı. Tasvir-i Efkar’da Yunus Nadi “*Cihadın Önemi ve Değeri*” isimli makalesinde Üçlü İtilaf’ın Karadeniz bölgesindeki faaliyetlerine ilk olarak son verdiklerini ve artık sıranın diğer unsurlarına indirilecek darbelerle sıra geldiğini ve İngiltere’nin kendini başına teşkilatını ihlal ettiği Mısır’ın hesabının görüleceğini, bu durumun siyasi olduğu kadar İslamiyet açısından da yapılması gerekli olan farz bir vazife olarak görüldüğünü yazmıştır. Tanin’de yazılan “*Savaş ve İslam Dünyası*” isimli diğer bir makalede Süveyş’e ilerleyen Osmanlı orduları ile batıya doğru harekete geçen Senusi kuvvetleri arasında kalacak İngiliz kuvvetlerinin halinin fena olacağı, İngilizlerin hayat kaynağını oluşturan Mısır ile İngilizlerin bağlarının kesileceğini ve İngilizlerin büyük bir felaketine şahit olunacağı görüşünü belirtmişti.¹⁰²

Diğer taraftan Mısır’a karşı girişilecek sefer ve Mısır’ın fethi düşüncesi zaman içinde Almanlar ve bölgede bulunan nüfuzlu kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde Enver Paşa’nın ve sefer için görevlendirilmesinin ardından Cemal Paşa’nın zihninde yer etmeye başlamıştı. Bu konuda Enver Paşa ve Ali Fuat Cebesoy’un Moskova’da yaptıkları görüşmede Cebesoy, Enver Paşa’nın kendisine İngilizler hazırlanmadan üzerlerine saldırmanın ve buranın İngilizler elinden kurtarılmasının Müslümanlar açısından ne kadar önemli olduğuna kanaat getirerek bu harekâta giriştiğini söylediğini belirtmiştir. Diğer yandan Karadeniz sahillerinin bombalanması olayının ardından yapılan kabine toplantısında da Mısır üzerine yapılacak harekât görüşülmüş ve burada Çürüksulu Mahmud Paşa’nın Mısır

Fritz Fischer, Germany’s Aims in the First World War, W. W. Norton Company Inc, New York, 1967, s.127-128; Kazım Karabekir, Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik, Cilt: II, (haz. Faruk Özerengin), Emre Yayınları, İstanbul, 200, s.39; Feridun Fazıl Tülbentçi, “ Süveyş Üzerinde İttihatçı Emelleri,” Yıllar Boyu Tarih, Sayı: 12, Aralık 1979, s. 25-26; Grey, a.g.e, Vol: II, s.70-72; Fromkin, a.g.e, s.86-87; Pomiankowski, a.g.e, s.89-90; Palmer, a.g.e, s.363-364; Storddard, a.g.e, s. 55; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: I, s.209 ; Erol Şadi, a.g.e, “Cavid Bey Savunması,” s. 242-243

¹⁰¹ Pomiankowski, a.g.e, s.74-75

¹⁰² Kazım Karabekir, Cihan Harbi, s.386-387; Tanin, 3 Teşrin Evvel 1331, Numro:2116

sınırında yaşanan askeri hareketliliğe ve buranın fethinin imkansızlığına dair görüşler belirtmesi üzerine Enver Paşa “görürler” diyerek amacını ortaya koymuştur.¹⁰³

Savaşın başında Şam Ordusu Erkan-ı Harbiyesi emrinde bulunan Refet (Bele) Bey, Muhittin Birgen’e savaşa girildiği sırada İstanbul’da bulunduğunu ve Kanal’a taarruz fikrinin kendisinin ortaya attığını belirterek “ *Suriye’de eskseriyetle Arap askerlerinden mürekkebe ordumuzun büyük bir harp kıymeti olmadığını bilirdim yalnız orada bir dereceye kadar iyi hazırlanmış bir fırkamız bulunduğunu düşünerek bununla Kanal taraflarına doğru biraz gürültü patırdı yapmakla İngilizleri hayli işgal edebileceğimizi düşünürdüm. Bu fikrimi bir gün Enver Paşanın yaverlerinden birine söyledim ve bu ciheti hatıra getirmek istedim. Maksudum, sırf orada mevcut askeri kuvvete biraz da Bedevi ilave ederek uzaktan bir gürültü uzaktan bir gürültü yapmak iken bu fikir birdenbire tereddiye uğradı.*”

Düşüncesini söylemesinden bir veya iki gün sonra erkanıharbiyenin harekât şubesi müdürü Feldman’ın kendisini çağırdığını belirten Refet Bey “ *Feldman’ın bu mesele hakkındaki sözlerimi ehemmiyetle telakki edildiğini söyleyerek benimle uzun uzadıya konuştu. Bu esnada, benim ilk fikrimin oraya gidinceye kadar kanala karşı bir taarruz tertibi şeklinde istihale etmiş olduğunu hareketle gördüğüm için ben de kendisine fikirlerimi tekrar ettim. << Kanal karşı ciddi bir taarruz yapmak ve Mısır’a girmek neden mümkün olmasın?>> dediği zaman da bunun mümkün olmayacağını söyledim. Fakat, fikir büyümüştü. Aynı günlerde Fon Zanders de benimle görüşmek istedi ve beni çağırdı. Gittim, ona da aynı fikirlerimi anlattım. << Cihad>> ilanından, Bedevi kuvvetleri toplamaktan, bununla Mısır’a doğru bir akın yapmaktan bahsetti. Paradan başka bir şey tanımayan Bedeviler hakkında kendisine malumat vererek cihad ilanından fayda umulmayacağını ve Kanal’a ciddi bir taarruz yapmakla İngilizleri oraya toplayarak sonradan başımıza bela olacak bir kuvvet vücuda gelmesine sebep olacağımızı izah ettim. Fakat ne olduysa oldu, biraz sonra Kanal’a taarruz vazifesiyle Cemal Paşa yola çıktı.*”¹⁰⁴ açıklamıştı.

¹⁰³ Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1953, s. 17-18; Alpay Kabacalı, Bir İhtilalcinin Serüvenleri, Güner Yayınları, İstanbul, 2009, s.213; Muhammed Ferid, Mısır Mısırlılarıdır (çev. Ali Benli ve Macit Karagözoğlu), Klasik Yayınları, İstanbul, 2007, s.312; 319; Muhittin Birgen, İttihat ve Terakki’de On Sene (haz. Zeki Arıkan), İstanbul, 2006, s.224; Ziya Şakir, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Cilt: III, Fikir Yayınları, İstanbul, 2014, s.209-210; Fransz Carl Enders, Demir Haç Altında 1914-1918 (çev. Güray Beken), Puslu Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.42; Erol Şadi, a.g.e, “Çürüksulu Mahmut Paşa Savunması”, s. 69; Jackh, a.g.e, s.189; Pomiankowski, a.g.e, s. 93-94; Cavid Bey, a.g.e, Cilt: III, s. 12; “Nevzat Artunç, Cemal Paşa hakkında yapmış olduğu doktora çalışmasında Mısır’ın fethi olayının diğer yazar ve anı sahiplerince abartıldığını belirtir.” Bkz. Nevzat Artunç, Ahmet Cemal Paşa (1872-1922), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta, 2005, s. 195; 212-213

¹⁰⁴ Muhittin Birgen, “İttihat Terakki ile On Sene,” Son Posta, S.2286, 10 Birinci kanun 1936

Diğer yandan Almanya’da bulunan Alman yöneticiler Kanal ve Mısır’ın Osmanlı kuvvetlerince ele geçirileceği görüşlerinin aksine İstanbul’da bulunan Sanders ve cephede mücadele etmiş von Kress, Osmanlı Devleti’nin Mısır’a karşı girişeceği harekâtın hem başarılı olacağına inanmamışlar ve hem de Osmanlı Devleti Yöneticileri gibi buranın ele geçirileceğini düşünmemişlerdi.¹⁰⁵ Ancak bu düşüncelere rağmen iki alman komutan cephede mücadele etmişti. Ayrıca 2 Ağustos’ta seferberliğin ilanının ardından Harbiye Nezaretince bölgede bulunan İkinci Ordu Müfettişliğine harekât için çalışması emredilmişti.

2.2. Hazırlıklar ve Birinci Kanal Seferi

Osmanlı Devleti’nin barış döneminde Suriye-Filistin bölgesinde 1910’da belirlenen Teşkilat-ı Askeriye Nizamnamesi gereği II. Ordu Müfettişliği ve bu müfettişliğe bağlı iki kolordu (VI’ncı Kolordu Halep’te ve VIII’inci Kolordu Şam’da), bir bağımsız tümen (XXII’nci Hicaz Tümeni) ve Jandarma kuvvetinden oluşturulmuştu. Kolordular üç tümeden, tümenlerde biri topçu olmak üzere dört alaydan oluşmaktaydı. Diğer yandan bölgede Jandarma kuvveti ise Halep, Şama, Beyrur’ta birer alay, Kudüs ve Mekke’de ise birer tabur bulunuyordu.¹⁰⁶

Seferberliğin 2 Ağustos 1914’de ilan edilmesiyle birlikte müfettişlik teşkilatından vazgeçilerek ordu komutanlıkları teşkilatına geçilmişti. Böylece 10 Ağustos itibariyle II’nci Ordu Müfettişliği Suriye ve Havalisi Komutanlığı adını almış ve bölgede bulunan birlikler seferberlik hazırlıklarına başlamıştı. Ancak seferberlik işlemleri hazırlıkların iyi planlamaması, halkın seferberliğe yanaşmaması, birçok yanlışlık ve anlaşmazlıklarla başlamış 15-20 gün olarak planlanmasına rağmen sürenin uzamasıyla VI’ncı Kolordu bir ay ve VIII’inci Kolordunun hazırlanması bir buçuk ay sürmüştü.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Alpay Kabacalı, Arap Çöllerinde Türkler, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, s.10; Ayfer Özçelik Ali Fuat Cebesoy, Akçağ Yayınları, İstanbul, 1995, s. 13; Aksakal, a.g.e, s.168, Sanders, a.g.e, s.41-42; McKale, a.g.e, s.49

¹⁰⁶ Zekeriya Türkmen, “İkinci Meşrutiyet Döneminde (1909-1919) Osmanlı Ordusunda Müfettişlik Teşkilatına Geçiş ve Uygulamalar”, Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri Cilt: I, Ankara-Türkiye,(23-25 Ekim 1995),1995, s.24-25; Muzaffer, Birinci Dünya Savaşı’nda Mısır Seferi Çerçevesinde Birinci Kanal Akını, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, s.5; Cemil Çelik, Birinci Dünya Savaşında Sina Filistin Cephesinde Birinci Kanal Seferi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 199, s.38-39; Semih Eke, “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti’nin Askeri Durumu,” Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri Cilt: II, Ankara-Türkiye,(23-25 Ekim 1995),1995, s.187-188; Akbay, a.g.e, s.125

¹⁰⁷ Mehmed Emin, Harb-i Umumide Harp Cepheleeri Vekayi, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul, 1338, s.38; Ali İhsan Sabis, Harp Hatıralarım Birinci Cihan Harbi, Cilt: I Nehir Yayınları, İstanbul 1990, s. 156-157 Muzaffer, a.g.e, s.6; Çelik, a.g.t, s.40; Belen, 1915 Yılı Hareketleri, Cilt: II, s.55; Akbay, a.g.e, s.177-178; Türkmen, a.g.m, s.26;

Diğer yandan hazırlanan seferberlik planında problemler varken sefer planında da bölge için problemler vardı. Schellendorf, 7 Haziran'da Enver Paşa'nın isteği üzerine hazırladığı plan gereği Osmanlı Devleti üzerine gelebilecek tehlikenin Balkanlar ve Rusya üzerinden olacağı düşünüldüğünden Osmanlı ordusunda bulunan tüm birliklerin İstanbul'da toplanılması ön görülmüştü. Bu sebeple bölgede bulunan VI'ncı ve VIII'inci Kolorduların İstanbul'a gönderilmesi emredilmiş ve bölgenin seyyar jandarma birlikleri ve Urban aşiretleri ile tutulması planlanmıştı. Ancak bu durumun ülkeyi zor durumda bırakacağıının Ali İhsan (Sabis) ve Musa Kazım (Karabekir) Beylerin Schellendorf'a anlatmasıyla bu planda değişikliğe gidilmiş ve VIII'inci Kolordu bölgede bırakılmış, VI'ncı Kolordu İstanbul'a doğru yola çıkarak 18 Eylül'de 1914'te burada toplanmıştı.¹⁰⁸

Bu sırada 10 Ağustos 1914'te Alman Genelkurmay Başkanı Moltke'den, Enver Paşa'ya gönderilen yazıda Osmanlı Devleti'nin mümkün olduğunca çok Rus ve İngiliz kuvvetini bağlamasını ve bu amaçla da Kafkaslar ve Mısır üzerine bir an önce sefer düzenlenmesini, Macaristan'ın yükünü hafifletmek için bir an önce Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini istenmişti. Bu gelen yazının ardından Osmanlı Devleti'nin Mısır'a düzenleyeceği sefer hakkında Osmanlı Genelkurmayında toplantılar yapılmış, Suriye ve Havalisi Genel Komutanlığından da Mısır'a karşı düzenlenecek bir harekât içinde görüş istenmiş ve alınan görüşler neticesinde, VIII'inci Kolordu bölgede bırakılarak bölge de bulunan urbanı ve aşiretleri, girişilecek bir sefere karşı örgütlemek için Teşkilat-ı Mahsusa Üyeleri Binbaşı Mümtaz Bey Komutasında bölgeye gönderilmişti. Böylece Mısır'a sefer fikrinin gittikçe netlik kazanmasıyla birlikte Irak'tan İstanbul'a gönderilen XII'inci Kolordu'nun İstanbul'a gönderilmesinden vazgeçilmiş ve bu sırada Halep'te beklerken İstanbul'a gitmelerinden vazgeçildiği bildirilerek Mısır'a yapılacak harekât için bölgede kalması emredilmiştir.¹⁰⁹

Eylül ayına gelindiğinde ise Suriye ve Havalisi Komutanlığı lağvedilerek VIII'inci ve XII'inci Kolorduların bağlı bulunduğu Zeki Paşa komutasında IV 'üncü Ordu Komutanlığı kurulmuştu. Ayrıca IV 'üncü Ordu ve VIII'inci Kolorduya, Başkomutanlık

¹⁰⁸ Edward J. Erickson, Size Ölmeyi Emrediyorum (çev. Tanju Akad), Kitap Yayınevi, İstanbul, s.55; Kazım Karabekir, a.g.e, s. 271-277; Sabis, a.g.e, s. 171-177; Çelik, a.g.e, s.41; Ahmet İzzet Paşa, a.g.e, s.212-213

¹⁰⁹ Ali Fuat Erden, Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s.11; Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, IV 'üncü Cilt I'nci Kısım, Sina – Filistin Cephesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, s. 74; Mim Kemal Öke, Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar, Çağ Yayınları, İstanbul, 1990, s.239; Von Kress, a.g.e, s.17; Stoddart, a.g.e, s.125; Sabis, a.g.e, Cilt: II, s.34; Sanders, a.g.e, s.41; Çelik, a.g.t, s. 45; Belen, 1915 Yılı Hareketleri, s.57

Vekâletinden verilen emirle Mısır'a karşı girişilecek bir sefer için plan hazırlanması emri verilmişti. Alınan emir gereği Ordu ve Kolordu tarafından yapılan çalışmalar sonucunda Başkomutanlık Vekâletine gönderilen raporda IV 'üncü Ordu Komutanı Zeki Paşa girişilecek sefer de gerekli olan teçhizatı, geçilecek yolları, kanala doğru girişilecek harekâta ileri giden kuvvetin gerisinin nasıl savunulacağını ve düşmanın Suriye ve Beyrut sahillerine doğru girişeceği bir çıkarma hareketinin nasıl engelleneceği belirtilerek tam olarak hazırlanmadan girişilecek bir seferin sonuçlarının başarısız olacağını belirtmişti. VIII'inci Kolordunun gönderdiği raporda ise Zeki Paşa'nın raporunda belirtilen durumlar belirtilmiş ve sefere hemen girişilemeyeceği bildirilmişti. Diğer taraftan Ali Fuat (Cebesoy) Bey Kasım ayı sonu itibariyle Maan- Akabe – Nahil istikametinde keşif yapmak amacıyla görevlendirilmişti. Raporların ardından Başkomutanlık Vekâleti Zeki Paşa'nın Mısır seferine isteksizliğini sezmesi üzerine, 9 Eylül'de IV 'üncü Orduya gönderdiği emirde VIII'inci Kolorduyu doğrudan Başkomutanlığa bağlandığını ve IV 'üncü Ordu ile XII'nci Kolordunun Suriye'nin güvenliğini ve VIII'inci Kolordunun lojistik desteğini sağlamakla görevlendirildiğini bildirilmişti. Yapılan bu görevlendirmenin ardından VIII'inci Orduya Kurmay Başkanı olarak von Kress görevlendirilmiş ve Kolorduya verilen emirde de Kress gelene kadar harekâta başlanılmaması emredilmişti.¹¹⁰

İstanbul'da Kress'e VIII'inci Kolordu kurmay başkanı olarak Suriye'ye gitmesi tevdi edilmesinin ardından 20 Eylül'de yola çıkan Kress 27 Eylül günü Suriye'ye ulaşmıştı. Burada bir müddet dinlendikten sonra harekete geçen Kress ilk olarak birlikleri denetlemiş ve piyade, istihkam ve topçu neferlerinin eksikliklerini görerek eğitime aldırılmış, çölde keşif hareketine başlamıştı. Harekât için gerekli olan malzeme ve yapılması gerekenleri belirlemişti. Diğer yandan VIII'inci Kolordu tarafından Mümtaz Bey ve Kuşçubaşı Eşref'e verilen emirle kanal istikametinde bulunan yollar üzerinden ki su kuyularının zaptı, keşif ve

¹¹⁰ Ali Fuat Erden, Birinci Cihan Harbinde IV. Ordunun Mücmel Tarihçesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1948, s.12; Ali Fuat Erden, Paris'ten Tih Sahrasına, Ulus Basımevi, Ankara, 1949, s. 25-27; Feridun Fazıl Tülbentçi, a.g.m, s. 24-25; BDHTH, a.g.k, s.114-121; Çelik, a.g.t, s.48-51; Erickson, a.g.e, s.99; Muzaffer, a.g.e, s.7; Kress, a.g.e, s.21; Cebesoy, a.g.e, s.18-19; Özçelik, a.g.e, s.12 “ Ali Fuat Cebesoy bu görevlendirmenin Kasım ayı sonunda olduğunu belirtir.” Üzen, a.g.e, s.149 Belen, 1915 Yılı Hareketleri, s.57; Eke, a.g.m, s. 189; Mehmed Emin, a.g.e, s.38 “ Süveyş Kanalı'na inmek için Osmanlı Ordusunun önünde Sina Çölü vardı. Çöle yapılan çalışmalar neticesinde Süveyş Kanalı analı bölgesine üç yoldan inilebilirdi. Birincisi Gazze – Elariş – Elkantara, İkincisi Gazze – Birüssebi – Şelale – Mağdaba – İsmailiye, Üçüncüsü, Akabe Kal'at ül Nahil – Süveyş; Birinci ve üçüncü yolun denizden donanma ile yapılacak saldırılara karşı açık olması sebebiyle çölün tam ortasından geçen ikinci yoldan ana ordunun yürümesi tercih edilmişti.”

gözetleme faaliyeti, İngiliz ileri karakollarına baskınlar düzenlemesine dair emirler verilmişti.¹¹¹

VIII'inci Kolordu Kurmay Başkanı Kress ise yaptığı keşiflerin sonucunda VIII'inci Kolordunun hazırlamış olduğu sefer planında değişikliğe giderek yeni bir plan hazırlamıştı. VIII'inci Kolordunun yapmış olduğu planda kanal üzerine gidecek VIII'inci Kolordu Urban ve aşiret gönüllülerini öncü olarak kanal mıntikasına doğru hareketini ön görürken, kendi birliklerini de iki kademeye ayırmış ve birinci kademeyi iki tümen oluştururken ikinci kademeye de bir tümen teşkil etmesini, El-Ariş ve Akabe'ye takviyeli birer piyade alayı bulundurarak harekâtı icra etmeyi düşünmüştü. Ancak Kress'in gelmesiyle, yapılan keşif sonucu çölün zorlu şartları sebebiyle planda değişiklik yapılmıştı. Kress'in yapmış olduğu sefer planında Urban ve aşiret gönüllülerinin ilerleyişi aynı kalırken ve sefer kuvveti üç kademeye ayrılarak kanal mıntikasına kuvvetlerin sevki planlanmıştı. Böylece esas kuvveti oluşturan XXV'inci Tümen birinci kademeyi, XXVII'nci Tümen ikinci kademeyi, XXIII'üncü Tümenin ise üçüncü kademeyi oluşturmasını ve bu tümenlerden birinci kademedeki XXV'inci Tümenin üç kola ayrılarak çöl mıntikasına inmesi planlanmıştı. Plan bu şekilde yapılarak çöle inecek efradın yıpranmadan kademe halinde kanal bölgesine inmesi ve zaten eksik olan ulaştırma, sulama vasıtaları ve açılan kuyulardan daha fazla faydalanılması öngörülmüştü.¹¹²

Bölgede sefer için hazırlıklar devam ederken 29 Ekim 1914'te meydana gelen Karadeniz hadisesi sonucu 31 Ekim'de Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Osmanlı Devleti savaşa dahil olmuştu. Bu durumun ardından İngilizlerde 1-2 Kasım 1914'te zaten Eylül ayından beri gemileriyle taciz ettiği Akabe'yi¹¹³ bombardıman altına alarak Osmanlı Devletine savaş ilan etmişti. İngilizler bu bombardımanı birliktelikte karaya da iki defa asker çıkarmış ancak burada bulunan Jandarma Müfrezesi ve halkın gayretleri sonucu

¹¹¹ Celalettin Sorguncu, "1915 Senesi Başındaki Süveyş Kanalı Geçit Harekatı ve İstihkam Birliklerinin Kullanılması Hakkında Bir Tetkik," Askeri Mecmua, Sayı: 99 (1. Kanun 1935), s.978-981; Behçet, Büyük Harpte Mısır Seferi, Askeri Matbaa, Ankara, 1930, s.2; Mevlüt Karagöz, Birinci Dünya Savaşında Menzil Hizmetleri: IV. Ordu Örneği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2019, s.43-44; BDHTH, a.g.k, s. 122-124; Belen, 1915 Yılı Hareketleri, s.57-58; Pomiankowski, a.g.e, s.95; Wallach, a.g.e, s.175; Çelik, a.g.t, s.54-56; Üzen, a.g.t, s. 139-142; Eke, a.g.m, s. 191-192

¹¹² Çölde Yapılacak hareketlerde Tabiye ve Sevkulceyş Noktai Nazarında Göz Önünde Bulundurulacak Hususat," Askeri Mecmua, Sayı: 92, Cilt: 5, (1 Mart 1934); BDHTH, a.g.k, s.125-126; Muzaffer, a.g.e, s.8; Belen, 1915 Yılı Hareketleri, s.59-60; Üzen, a.g.e, s. 143-144

¹¹³ BOA, DH. EUM. 7.Şb.. 1-44

zayıf vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu müsademede İngilizler 5 ölü bırakırken, Osmanlı tarafında ise bir Jandarma neferi şehit düşmüştür.¹¹⁴

İngilizlerin bu hareketiyle sınırda bekleyen VIII'inci Kolordu tarafından, Urban Komutanlığına verilen emirle kanala doğru keşif, gözetleme, propaganda ve bölgedeki elde bulunan mevcut su kuyularını ve yenilerini ele geçirmek amacıyla El-Ariş ve Nahil'e doğru harekete geçmeleri emredilmişti. Böylece 8 Kasım'da Mümtaz Bey El-Ariş'i, 18 Kasım'da Kuşçubaşı Eşref komutasındaki birlikler Nahil'i ele geçirmişlerdi. Ele geçirilen bu bölgeler daha sonra harekât icra edilirken ikmal ve haberleşme karargâhları haline getirilmişti.¹¹⁵

Diğer yandan bu hareketlerin ardından İngiliz ve Fransızların Akabe'de giriştikleri bombardımanı Suriye sahillerinde tekrarlamaları üzerine VIII'inci Kolordu tarafından bölgede bulunan Amerika ve İtalya konsolosuna telgraf çekilerek müdafaasız köylerin bombardımanına devam edilmesi halinde ölen her Müslüman tebaa için İngiliz ve Fransız tebaasından üç kişinin idam edileceği ve yıkılan binaların karşılığında da bu devletlere ait mülklere el konulacağı tebliğ edilmişti. Bu durum konsolosların tepkisini çekerken, Halep Valisi Bekir Sami Bey'inde tepkisini çekmiş ve bu konuda biran evvel önlem alınması gerektiği dahiliye nezaretine bildirilmişti.¹¹⁶

İngilizlerin bu hareketleri sonucu verilen emirler doğrultusunda El-Ariş'ten hareket eden Urban ve askeri birlikler Katya ile Kantara arasında bulunan Yüzbaşı A. J. H. Chope ve Yüzbaşı Wilson komutasındaki İngiliz devriye kuvvetlerine 20 Kasım'da bir saldırı düzenleyerek bir hayli zayıf verdirilmiş, esirler alınmış ve bu esirler Yafa'ya gönderilmişti. Bu hareketle çölde bulunan İngiliz ileri karakolları geri çekilmek durumunda bırakılmıştı.¹¹⁷

¹¹⁴ BOA, DH. EUM.. 7.Şb... 2-7; 2-11; 2-12; İkdam, 22 Teşrinievvel 1330, No: 636; İkdam, 25 Teşrinievvel 1330, No: 6363; Tanin, 22 Teşrinievvel 2108, No: 636; Tanin, 25 Teşrinievvel 1330, No: 2111; Üzen, a.g.t, s.144-145; BDHTH, a.g.k, s.126-127

¹¹⁵ Orhan Koloğlu, Bedevi Lawres Arap Türk, Arba Yayınları, İstanbul, 1993, s. 123-124; Samih Nafiz Tansu, Teşkilât-ı Mahsusa, (çev. Recep Usta), Nokta Kitap, İstanbul, 2008, s.178 Polat Safi, Eşref Kuşçubaşı'nın Alternatif Biyografisi, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020, s.143-144; BDHTH, a.g.k, s. 128-133; Sabis, a.g.e, Cilt: II, s.217-218; Stoddart, a.g.e, s. 125; Çelik, a.g.t, s. 61; Tanin, 29 Teşrinievvel 1330, No:2115; İkdam, 29 Teşrinievvel 1330, No:6367

¹¹⁶ BOA, DH. ŞFR... 447-48; 51; DH. EUM. 6. Şb... 1-47;

¹¹⁷ MacMunn George ve Falls Cyril, Military Operations Egypt & Palestine, c.1, His Majesty's Stationery Office, 1928, s. 20; The London Gazette, Lieut-General Maxwell Reports, 21 June 1916, Numara: 29632, s.6164, Supplement: 29632; Çelik, a.g.t, s.61; Üzen, a.g.e, s. 146-147; Tanin, 1 Teşrinisani 1330, No: 2127; Tanin, 15 Teşrinisani 1330, No: 2132; İkdam, Tanin, 8 Teşrinisani 1330, No: 6377; İkdam, Tanin, 10 Teşrinisani 1330, No: 6379; Tanin, 15 Teşrinisani 1330, No: 6384

Durumun 8 Kasım'dan itibaren ciddi bir hal almasıyla IV 'üçü' Ordu komutanı Zeki Paşa VIII'inci Kolordunun vuruş gücünü arttırmak amacıyla bir tümenin bölgeye gönderilmesini Başkomutanlık Vekâletinden istemiştir. Bu istek üzerine Başkomutanlık Vekâleti İzmir'de bulunan IV 'üçü' Kolordu emrindeki X'üncü Tümeni (Çanakale Boğazını takviye etmek için kullanılması gereken) bölgeye göndermeyi uygun görmüş ve bir süre Bandırma'da bekletilmesinin ardından, 29 Kasım'dan itibaren sevkine başlanan tümen ancak ocak ayında Lübnan'da toplanabilmişti.¹¹⁸

İngilizlerle yaşanan son müsademeler neticesinde Kanal'a karşı harekât düzenleme işi daha bir ehemmiyet kazanmıştı. Ancak IV 'üçü' Ordu Komutanı Zeki Paşa'nın elde bulunan birlik ve teçhizatla Kanal' karşı girişilecek sefere isteksiz olması ve harekâtın tek elden yürütülmesine gerek duyulması, Suriye'de asayişin bozukluğu sebepleriyle Başkomutanlık Vekâleti IV 'üçü' Ordu da komuta değişikliğine karar vermişti. Güçlü bir figürün bu işin üstesinden gelebileceğine kanaat getiren Enver Paşa bu görev için Cemal Paşa ile görüşmüş ve yapılan bu görüşmenin sonucunda 18 Kasım'da Cemal Paşa Bahriye Nazırlığı kendisinde kalmak şartıyla, IV 'üçü' Ordu Komutanı, Suriye ve Hicaz Genel Valisi olarak atanmıştı.¹¹⁹

IV 'üçü' Ordu Komutanı olarak atanmasının ardından hazırlıklar başlaya Cemal Paşa komuta heyetiyle birlikte 21 Kasım'da Haydarpaşa Garından hareket etmiş ve yol üzerinde Konya'da Mevlâna türbesine uğramıştı. Burada Veled Çelebi ile görüşmüş ve görüşmenin sonucunda beraberine Veled Çelebi komutasında bir alay Mevlevi gönüllüsünü de beraberine alarak 2 Aralık'ta Halep'e varmıştı. Halep'te birliklerin denetlemesini yaptıktan sonra ise Başkomutanlık Vekâletine burada bulunan tümen için gerekli olan asker sayısı ve teçhizatları bildirmişti. Denetlemenin ardından da yola çıkan Cemal Paşa, 6 Aralık'ta Şam'a ulaşmış ve burada Damaskus Palas Otelinde karargâhını kurmuştu.¹²⁰

¹¹⁸ Şükrü Tezer, Atatürk'ün Hatıra Defteri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.23; Üzen, a.g.t, s.148; Çelik, a.g.t, s. 62-63; Sabis, a.g.e, Cilt: II, s. 344; Mehmet Emin, a.g.e, s.38

¹¹⁹Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, Cilt:I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009,s.263 Cemal Paşa, a.g.e, s.164-165; Ziya Şakir, Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı Enver - Talat - Cemal Paşalar, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011, s.218-221; Erden, IV. Ordunun..., s.3; Belen, ... 1915 Yılı Hareketleri, s. 61-62; BDHTH, a.g.k, s.134; Ziya Şakir, a.g.e, s.202; Erden, ... Suriye Hatıraları, s.20-21; Wallach, a.g.e, s.126; Aydemir, a.g.e, Cilt: III, s. 157-158; Nail Uçar, "Kanal, Mısır Serapa Giden Yol," Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı: 27, Mart 1989, Rıza Şemsi Zobu, "I. Dünya Harbi'nde Kanala Hücum," Hayat Tarih Mecmuası, Cilt: II, Sayı:7, 1 Ağustos 1970, s.74 s.32; Tülbentçi, a.g.m, s.23-25; Sabis, a.g.e, Cilt: II, s.119-120

¹²⁰ BOA, DH.ŞFR... 500-2; Ahmet Tetik, Teşkilat-ı Mahsusa (1914-1916) Cilt: I, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017, İstanbul, s.438-439; Mehmet Beşikçi, Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Seferberliği, Türkiye

Cemal Paşa'nın Şam'a varmasının ardından yola çıkarken IV 'üncü Ordu ve VIII'inci Kolordu tarafından istediği raporlar kendisine ulaşmıştı. Yaptığı incelemenin sonucunda başkomutanlık Vekâletine gönderdiği raporunda gerekli teçhizat, askeri birlik isteklerini bildirmiştir. Sefer projesinde de değişikliğe giderek üç kademe halinde kanal bölgesine incek birlikleri iki kademe halinde toplanmasını öngörmüş ve VIII 'inci Kolordu birinci kademeyi oluştururken, İzmir'den gönderilen X'uncu Tümen birliklerinin de kolordunun ihtiyatı olacak şekilde kanal bölgesine indirmeyi planladığını bildirmiştir. X'uncu Tümen ek olarak Tekirdağ'da bulunan VIII'inci Tümeninde bölgeye gönderilmesini istemiştir. Bu tümen ancak Kanal Seferinin ardından 7 Şubat 1915'de Kudüs mntikasına ulaşabilmiştir. Başkomutanlık Cemal Paşa'nın bu düşüncelerine onay verirken diğer yandan da IV 'üncü Ordunun Hicaz'da bulunan XXII'inci Tümen'den de yararlanmasına müsaade etmiştir.¹²¹

Başkomutanlık IV 'üncü Ordunun girişeceği seferde Mekke Şerifinden de faydalanmak istemiştir. Bu amaçla Şerif Hüseyin ile ve bölgede bulunan Hicaz Valisi ve komutanı Vehip Bey¹²² ile de görüşmeler yapılmıştı. Bu görüşmelerde Şerif Hüseyin tutarsız tavır sergilemiş olmasına ve Vehip Bey'in bu adamın güvenilir biri olduğuna dair yaptığı bilgilendirmelere rağmen kendisinin veya oğullarından birinin sefere katılmasının maddeten ve manen önemli olduğuna karar verildiğinden ne bu durum ne de Vehip Beyin Şerif Hüseyin'e dair uyarıları göz önüne alınmamıştı. Şerif Hüseyin'e bağlı gönüllülerin sefere katılması için çalışmalar devam etmişti. Gerçekten de zaman içinde Vehip Beyin düşünceleri doğru çıkmıştı. Şerif Hüseyin bir taraftan Osmanlı Devleti ile görüşürken bir taraftan da İngilizler görüşmelere başlamıştı. Ayrıca Gizli Arap İhtilalci teşkilatları da Şerif Hüseyin'e destek vermiş ve bunun sonucunda da Hicaz İsyanı patlak vermişti. Diğer yandan 10 Aralık itibariyle Cemal Paşa tarafından verilen emirle Hicaz Tümeni ve Şerif Hüseyin'e bağlı kuvvetlerin Maan'a hareket etmesi istenmişti. Verilen emre cevaben Şerif Hüseyin

İş Bankası Yayınları, 2015, İstanbul, s.210; Emir Şekip Arslan, Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı Anıları, (çev. Selda & Ahmet Meydan), Çatı Kitapları, İstanbul, 2005, s. 334; Aydemir, a.g.e, Cilt: III, s. 159; Enders, a.g.e, s.43; Cemal Paşa, a.g.e, s. 165-174; Erden, Tih Sahrasına, s.31-34; Ziya Şakir, a.g.e, Cilt: III, s.203-204; Çelik, a.g.t, s.67; Mevlevilerin IV. Ordu Bölgesindeki durumu için bkz. Engin Öncüoğlu, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusundaki Gönüllü Tarikat Alayları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004

¹²¹ İsmet Görgülü, On Yıllık Harbin Kadrosu, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s.180; Cemal Paşa, a.g.e, s. 174-179; BDHTH, s.162-167; Çelik, a.g.t, s.68-72; Üzen, a.g.t, s. 152-154; Belen, ... 1915 Yılı Hareketleri, s. 62-63; Muzaffer, a.g.e, s.13-15;

¹²² Vehip Beyin bölgedeki mücadelesi ve biyografi için bkz. " Yüksel Nizamoglu, Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2010"

kendisinin Mekke’de kalmasının daha iyi olacağını ve kendisinin yerine mücahitlerle birlikte oğlu Ali’yi göndereceğini bildirmişti. Bu durumun onaylanmasının ardından 14 Aralık’ta harekete geçen Hicaz Tümeni iki hafta sonra Medine’ye gelmişti. Burada da Şerif Ali Bey kendisinin Medine’nin savunması için burada kalmasına müsaade edilmesini istemesi üzerine bu teklifte kabul edilerek Ali Bey’in kuvvetleri burada bırakılmıştı. Bu kuvvetin burada bırakılmasıyla birlikte 1 Ocak’ta Medine’den hareket eden Hicaz Tümeni ancak 8 Ocak’ta Maan’da toplanabilmişti.¹²³

IV’ncü Ordu’nun bu şekilde sefer hazırlıklarını yaptığı sırada ise 14 Aralık’ta İngilizlere ait bir kruvazör Akabe Limanına gelerek burada küçük bir İngiliz birliğini karaya çıkarmıştı. 16 Aralık’ta ise bu kuvvetleri geri çekmek zorunda kalmıştı. Aynı olay 24 ve 31 Aralık tarihlerinde de tekrarlanmıştı. Denizde ise Mersinden Arış’e kadar olan alanda bulunan irtibat ve ikmal hatları bombardıman edilmiş ve savunmasız bir çok köy vurulmuş ve çok sayıda savunmasız sivil ölmüş veya yaralanmıştı.¹²⁴ Yaşanan bu olaylar sonucu Cemal Paşa Kolordu komutanına verdiği emirle düşmanın bombardıman ettiği köylerde askeri tahkimatın olup olmadığının tespit edilmesini istemiş ve askeri tahkimatın olmadığı köylerde şehit olan kişilere karşı Halep ve Şam’da tutuklu bulunan itilaf kuvvetleri tebaasına bağlı kişilerin bombardıman yapılan yerde kurşuna dizilmesini emretmiştir. Bu emir kruvazör komutanına da tebliğ edilmiştir.¹²⁵ Bu tebliğ ardından Amerikan seferinin arabuluculuğuyla itilaf devletleri nezdinde yapılan görüşmeler neticesinde bu durum sonlandırılmış ve itilaf kuvvetleri yollar ve şimendifer hatları dışında bombalama eylemi yapmamışlardır.¹²⁶

¹²³Ali Fuat Erden, Çölde Son Türk Destanları, (haz. Yusuf Turan Günaydın), Kopernik, 2018, s. 31-37; Fromkin, a.g.e, s. 100-101; Laurence Evans, Türkiye’nin Paylaşılması 1914-1924, (çev. Tefik Alanay), Milliyet Yayınları, s. 109; Hasan Kayalı, Jön Türkler Ve Araplar, (çev. Türkan Yöney), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018; s. 219-221; G.R. Berridge, İngiliz Belgelerinde “ Yahudi Dönmesi İttihatçılar”, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2011, s.195-196; Ali a. Allawi, I. Faysal, (Hakan Abacı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016; s. 56-58; Çelik, a.g.e, s.72-75; Üzen, a.g.e, s.155-156; Stoddart, a.g.e, s.163-164; Ali Fuat, ... Tih Sahrasına, s.53-54; BDHTH, a.g.e, s.149-159; Uçar, a.g.m, s.33-34; Cemal Paşa, a.g.e, s.180; “ Talat Paşa ve Başkomutanlık Hicaz Tümenin Mekke’den alınmaması için ısrar ederken, Cemal Paşa tüm sorumluluğun kendi üzerinde olduğunu belirterek bu kuvvetin kanal seferine katılımı için buradan Maan’a hareketini emretmişti.”

¹²⁴ BOA, DH. ŞFR.. 456-127; 116; Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Deniz Harekatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1979, s.115; Ali Fuat, ...Suriye, s.24-25; MacMunn & Falls, a.g.e, s.22; Üzen, a.g.t, s. 1554

¹²⁵ BOA, DH. EUM.5.Şb.. 6-54; Ali Fuat, ...Suriye, s.25-26; Mısır Seferi, “Tayms’ın Tarihi Harbinden Tercüme Olunmuştur,” (çev. Rahmi), İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332, s. 19-20; McMeekin, a.g.e, s.165-167

¹²⁶ BOA, DH. ŞFR.. 48-90; HR. SYS.. 2244-1; Ali Fuat, ...Suriye, s.27; Mısır Seferi, aynı yer; McMeekin, a.g.e, s.167-168

Osmanlı kuvvetlerinin Mısır seferi için geliştirdikleri harekât ve hazırlanma süreçleri bu şekilde devam ederken İngilizler ise 1882’de Mısır’ı ilhak etmelerinin ardından burada “örtülü protektora” adı verdikleri bir sistemi uygulamaya başlamışlardı. Diğer yandan Avrupa’da savaşın başlamasının ardından da Osmanlı Devleti’nin ağustos ayından itibaren bölgede yapmış olduğu faaliyetleri, Almanlar ile bölge hakkında nasıl bir ilişkide oldukları İstanbul’da bulunan Büyükelçisi Mallet tarafından İngiltere’ye bildirilmişti. Bu bilgilendirmenin sonucunda da Osmanlı Devleti’nin de savaşa girmesiyle birlikte de 5 Kasım’da Mısır’ı resmen işgal ettiğini tüm dünyaya duyurmuştu.¹²⁷

İngilizlerin Mısır’daki kuvvet yapısı ise ordusu barış zamanında İngiliz ve Mısırlı¹²⁸ birliklerden oluşturulmuştu. Bu birliklerin sayı hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte Avrupa’da savaşın başlamasıyla birlikte bölgede bulunan İngiliz kuvvetlerinin önemli bir kısmı Avrupa cephelerine gönderilmiş ve burada 5.000-6.000 civarında İngiliz birliği kalmıştı. Bunlarda Kahire, Hartum ve İskenderiye’de taburlar halinde konuşlandırılmıştı. Eylül ayında bir gurup Mısırlı subayın isyan hareketine girişmesiyle bölgede bulunan Mısır birliklerinin büyük bölümü Sudan’a gönderilmişti. Diğer yandan İngilizler alınan istihbaratlar neticesinde Mısırda isyan başlatmak üzere 600 kadar ajanın faaliyet gösterdiğini Londra’ya bildirmişti. İngiltere bu dönemde müstemlekeleriyle de bağlantıya geçerek kuvvet göndere bilirliliğinin durumunu sormuş ve Avusturalya 20.000 kişilik bir kuvvet gönderebileceğini belirtmişti.¹²⁹

Diğer taraftan ağustos sonu itibariyle Mısır’da uzun süre görev yapmış Sir John Maxwell Mısır savunmasını düzenlemek için görevlendirilmişti. İngilizler bu dönemde bir de Avrupa Cephelerine gönderilecek kuvvetlerin eğitilmesi için Mısır’ı eğitim kampı haline getirmişlerdi. Müstemlekelerden gelen kuvvetlerden ise Avusturya ve Yeni Zelanda kuvvetlerinin ilk kısmı Kasım ayında, Hindistan’dan gelen kuvvetlerin ise tamamı ise Aralık

¹²⁷ James B. Scott, *Diplomatic Documents Relating to The Outbreak of the European War*, London, Oxford University Press, 1916, s.1139-1140; Evans, a.g.e,s.24-25; Palmer, a.g.e, s.358; Çelik, a.g.e, s.87-8; MacMunn and Falls, a.g.e, s.17; Tülbentçi, a.g.m, s.26

¹²⁸ Mısır ordusu için bkz. “Yusuf Rıza, *Mısır ve Ordusu*, Matbaa-i Askeriyye, İstanbul, 1330”

¹²⁹ A. Mete, Tunkocu, *Anzakların Kaleminden Mehmetçik*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.30; Baha Vefa Karatay, Mehmetçik ve Anzaklar, *Türkiye İş Bankası Yayınları*, Ankara, 1987, s.35; Çelik, a.g.t, s.88-89; Ü. Gülsüm Polat, “İngiliz İstihbaratına Göre Birinci Dünya Harbi Başlarında Ortadoğu’daki Osmanlı Ajanları,” *History Studies*, Ekim, 2010, s.393-410; Akbay, a.g.e, s.156-157; Belen, ... 1915 Yılı Hareketleri, s.55; McKale, a.g.e, s.70-71 “Bu dönemde Maxwell İngiltere’ye aldıkları istihbaratlarla Kahire’de Alman ve Avusturyalı 600 kişiye yakın ajanın bulunduğunu bildiriyordu. Ayrıca Mors adında bir teğmenin yakalandığını ve yapılan sorgulamada Enver Paşa’nın kendisini görevlendirdiğini belirtiyordu”. Teğmen Mors’un sorgulaması için bkz. Scoot, a.g.e, s.1131-1138

ayında bölgeye ulaşmışlardı. Böylece burada bulunan kuvvetlerin tamamı 1914 sonu itibariyle 30.000'i Hintli olmak üzere 150.000 kişiydi. Bu kuvvetlerden de 70.000 muharip ve 35.000'i kanal savunmasına ayrılmıştı. Ayrıca İngilizler genel karargâhlarını Kahire'de kurmuş ve buranın komutasında Maxwell görevlendirilmiş ve Kanalı Savunma görevi de General Wilson'a verilmişti.¹³⁰

Birliklerin toplanmasıyla birlikte İngilizler uzunluğu 100 mil olan kanalı üç savunma bölgesine ayırmışlardı. Birinci bölge Süveyş'ten Büyük Acı Gölün kuzeyine, ikinci bölge Acı Gölün Kuzeyinden El-ferdan'a, üçüncü bölge ise El-ferdan'ın Kuzeyinden Port Said'e kadar üç bölüme ayrılmıştı. Diğer yandan yüzer batarya görevi görmesi için gemiler kanalın içine sokulmuş, kanalın doğu yakasına Kahire'den başlayarak kanalın doğu ve batı yönüne doğru gidecek zırhlı tren¹³¹ hattı kurulmuş ve tel örgüler çekilerek, siperler kazılmış, cebel ve obüs bataryaları, makinalı tüfek siperleriyle kanalın doğusu adeta kale haline getirilmişti. Ayrıca İngilizler çölü ve kanalı doğal bir engel olarak gördüklerinden aktif bir savunma yapmak yerine pasif bir savunma planı hazırlamıştı. Diğer taraftan Menzele Gölü'nü yapay bir şekilde taşırarak Kantara ile Düveydar arasındaki bölgeyi sular altında bırakmışlardı.¹³²

Osmanlı ordusu tarafında ise Cemal Paşa'nın 6 Aralık'ta bölgeye gelmesinin ardından Ocak 1915'in sonuna kadar sefer kadrosu düzenlenmiş, askerin iâşesini, hayvanlara ait iâşe miktarı hazırlanmış, kıyıların savunmasında ve menzil teşkilatların da düzenlemeler yapılmıştı. Çöl Menzil Teşkilatı adı altında çölde menzil hatları kurulmuştu. Diğer yandan çölde kanala kadar bir tren hattı bulunmadığından ulaşım için en önemli araç deve idi. Bu amaçla Kolordu tarafından çöle yürüyüşte birinci kademe için gerekli olan deve miktarı 9.000 olarak hesaplanmıştı. Ancak Cemal Paşa gelene kadar sadece 4.000 deve

¹³⁰ George, "Kitchener ve Harp," (çev. Sabit), Mecmua-i Askeriye, S.60, (Mart 1926), s.116-117; Anthony Bruce, Filistin Cephesi Son Haçlı Seferi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2018, s.28-29; Edward J. Erickson, I. Dünya Savaşında Osmanlı 1914-1918, Cilt: IV, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.43; W.T. Massey, The Desert Campaigns, Constable and Company Ltd, London, 1918, s.3-4; MacMunn and Falls, a.g.e, s. 13-20; Larcher, a.g.e, Cilt: II, s.22-23; Erden, Birinci ..., s.44; Erden, Paris'ten ..., s.62-63; Tonkocu, a.g.e, s.35; Çelik, a.g.t, s.91-92; Mısır'ın Müdafaası, (çev. Rahmi), (1914 Senesi Teşrinisanisinden 1916 Senesi Mart'ına Kadar Mısrıda Yapılan Harekat Askeriyeye Ait olup İngiltere Hükümetince Matbuat Edilmiştir), Matbaa-i Amire, İstanbul, 1332, s.8

¹³¹ Zırhlı Trenler için bkz. A. Şevket, "Zırhlı Trenler", Askerî Mecmua, Sayı:82, Teşrinievvel 1931.s.752-755; Hüsnü, "Zırhlı Trenler", Askerî Mecmua, Sayı:89, Haziran 1933. s.167-176;

¹³² The London Gazette, Lieut-General Maxwell Reports, 21 June 1916, Numara: 29632, s.6164, Supplement: 29632; H.M. Sachar, The Emergence of the Middle East 1914-1924, Allen Lane the Penguin Press, London, 1970, s.40 Mamunn and Falls, a.g.e, s.23-25; George, a.g.e, s.118; Erden, Birinci ..., s.45-47 Bruce, a.g.e, s.31-33; Larcher, a.g.e, Cilt:II, s.222-226; Massey, a.g.e, s.6-7; Çelik, a.g.t, s.92-94; Uçar, a.g.m, s.31-32; Belen, ... 1915 Yılı Hareketleri, s.69-70

sağlanabilmişti. Cemal Paşa'nın gelişiyle birlikte göstermiş olduğu azim ve kararlılıkla ocak sonuna kadar 10.514 deve tedarik edilmişti.¹³³

Diğer yandan ordular harekete geçmeden önce VIII'inci Kolordu tarafından İngilizlerin kanal bölgesindeki durumuna dair istihbari bilgiler alınmıştı. Yazılan raporda İngilizlerin Kanal bölgesinde almış oldukları savunma düzeni, silah ve insan kuvveti, kanalda bulunan gemilerin adedi, yerli Mısır askerinin durumu bildirilmişti.¹³⁴

Hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte seferi kuvvet kanal üzerine ileri yürüyüşe geçeceği esnada VIII'inci Kolordu ile IV 'üncü Ordu arasında ileri yürüyüş icrası noktasında ihtilaf ortaya çıkmıştı. Kolordu komutanlığı hemen harekete geçerek şubat ayına kalmadan ileri yürüyüşün ve taarruzun birinci kademe birlikleriyle gerçekleştirilmesini, ikinci kademenin de imkana uygun olarak gruplar halinde harekete geçmesini planlamış ve harekâtın icrasını da en baştan itibaren bu şekilde organize etmişti. Diğer yandan harekâtı akınlar tarzında icra ederek kanal üzerindeki İngiliz kuvvetlerine bir darbe vurmak istemişti. Ordu komutanlığı ise beklenerek hazırlıkların tamamlanmasını ve X'uncu Tümen ile Hicaz Seferi Kuvvetinin de harekâta katarak yürüyüşün işler halledildikten sonra gerçekleşmesini bildirmişti. IV'ncü Ordu Komutanlığı ise belirli bir plan dairesinde çölün geçilmesini istemekte ve kanalın doğu yakasına geçilerek burada tutunabilecek kuvvetlerin olmasını istemişti. Bu ihtilafın yazışmalarla değil de yüz yüze konuşarak giderilmesine karar veren VIII'inci Kolordu ve IV 'üncü Ordu kurmay başkanlarını Kudüs'e göndermiş ve yapılan görüşmenin sonunda Kolordunun fikri az bir değişikliklerle kabul edilmişti.¹³⁵

Sefer planının belirlenmesinin ardından birinci kademeyi oluşturan VIII'inci Kolorduya bağlı birlikler 7 Ocak 1915'de Birüssebi bölgesinde toplanmışlardı. Kolorduya burada Mısır'da ayaklanmayı başlatmak için kullanılacak gönüllü birliklerde katılmıştı. Bu kuvvetlerin Birüssebi'de toplanmasının ardından öncü birlikler kanal bölgesine doğru gönderilerek menzil hatları oluşturulması, yeni su kuyuları açılması ve bölgede bulunan tüm suyun depolanması görevleriyle görevlendirilmişlerdi. Öncülerin gönderilmesinin ardından ise birinci kademe birlikleri 14 Ocak 1915 günü hareket geçilerek Kanal bölgesine doğru

¹³³ BDHTH, a.g.k, s.173-176; Muzaffer, a.g.e, s.15-16; Erden, PAri'ten..., s.55-57; Cemal Paşa, a.g.e, s.175; Erden, 4. Ordu Mücmel..., s.4-5; Behçet, a.g.e, s.5-9; Çelik, a.g.t, s.75-83; Üzen, a.g.t, s.157-165; Karagöz, a.g.t, s.87-88

¹³⁴ BDHTH, a.g.k, s. 172-173; Üzen, a.g.t, s.166-167; Muzaffer, a.g.e, s.12-13; Erden, Paris'ten ..., s.48-49;

¹³⁵ Çelik, a.g.t, s.101-108; Muzaffer, a.g.e, s.16-17; Erden, Paris'ten ..., s. 65-69; Kress, a.g.e, s.90-92; Behçet, a.g.e, s.10-12; Üzen, a.g.t, s.169-172; Cemal Paşa, a.g.e, s.176-178; Belen, 1915 Yılı Hareketleri, s. 63-64

yürüyüşe başlanmıştı. Yürüyüş üç kol halinde planlanmıştı. Ana kolu oluşturan VIII'inci kolorduya bağlı birlikler Hafir – İbn -İsmaili'ye üzerinden Sağ kol birlikleri Mümtaz Beyin bulunduğu Urban kuvveti ise Gazze – El-Ariş – Kantara yoluyla, Sol kol birlikleri Eşref Bey'e bağlı urban kuvvetiyle Nahil – Süveyş yoluyla kanal bölgesine inecekti. İkinci kademeyi oluşturan X'uncu Tümen birlikleri ise 20 Ocak'ta harekete geçerek altı günlük bir aralıkla VIII'inci Kolorduyu takibe başlamıştı. Diğer yandan Maan'da bulunan Hicaz Seferi Kuvveti ise 22 Ocak'ta buradan hareketle Süveyş'e doğru ilerleyecekti. Bu süreçte Başkomutan Vekili Enver Paşa tarafından Eşref Bey'e 10 Ocak'ta özel emirler verilmişti. Bu emirde Eşref Bey'in kendisini tehlikeye atmandan kanalı geçmesi ve kanalın güney sahili boyunca olan düşman mevzilerini yok ederek kanalda bulunan gemilere, iletişim ve ulaşım ağlarına saldırı sabotaj düzenlemesi istenmişti.¹³⁶

14 Ocak günü harekete geçecek birlikler ise bir gün önceden Cemal Paşa tarafından denetlenmiş ve bir de çöl yürüyüş talimatı yayımlanmıştı. Böylece harekete başlayan birlikler kendilerine belirlenen noktalara doğru yola çıkmıştı. Birlikler gece yürüyor gündüz dinleniyordu. Bu şekilde düşman uçaklarının kendilerini takip etmesinin önüne geçileceği düşünülse de durum bu şekilde olmamıştı. Ayrıca yürüyüşlerde kılavuz olarak Bedeviler kullanılmıştı.¹³⁷

Ordu birlikleri yürüyüşlerine devam ederken Cemal Paşa'da 17 Ocak'ta Kudüs'ten hareket ederek 20 Ocak'ta İbn'e gelmiş ve karargâhını buraya kurmuştu. Saldırı kuvvetinde ise VIII'inci Kolorduya bağlı birlikler 23 Ocak itibarıyla sağ kol Birülabad'a, merkez kol Birinci Habra'ya, sol kol ise Nahil'e ulaşmıştı. Bundan sonra ise Cemal Paşa, Mümtaz Bey'e verdiği emirle keşif ve şaşırtma taarruzları yapmalarını, kanalın karşısında bulunan İngilizlere ait demir yolu telgraf hatlarına sabotaj düzenlemeleri yolunda emirler verilmişti. Diğer yandan VIII. Kolordu komutanı bir keşif taarruzu yaparak düşmanın yeri saptamış ve İngilizlerin Kanalın içini gemilerle, doğu yakasını ise yaptıkları mevzilerle kanalın savunmasını çok iyi bir şekilde hazırladıkları görülmüştü. Böylece düşmanın dikkatini dağıtmak için 26-27 Ocak'ta Kantara ve Kubri bölgelerine bir şaşırtma taarruzu

¹³⁶Bel_Mtf_048083_01_002; Belen, 15 Yılı Hareketleri, s. 64-66; Kress, a.g.e, s. 97-98; Erickson, Size..., s.100; Cemal Paşa, a.g.e, s.180; Bruce, a.g.e, s.35-36; Nevzet Artuç, İttihat – Senûsi İlişkileri 1908-1918, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2013, s.14-147; Larcher, a.g.e, Cilt: II, s.228-229; Erden, Birinci..., s.30-31; Çelik, a.g.t, s. 109-111; Stoddart, a.g.e, s.130; Sorguncu, a.g.m, s.983

¹³⁷ Osman Gültekin, “ Süveyş Seferi ve Bağdat'ta İngilizlerle Çarpışma,” (Anlatan- S. Ali Eke- Topçu Çavuşu), Türk Kültürü, Ağustos, 1996, s. 46; Münim Mustafa, Cepheden Cepheye, Arma Yayınları, İstanbul, 1998, s.25; Kress, a.g.e, s. 99; Erden, Paris'ten..., s.123; Behçet, a.g.m, s.12-13

düzenlenmişti. Diğer yandan kanala çok yaklaşan Osmanlı kuvvetlerine gizlenme ve örtünmeleri için verilen emirde gündüzleri çalılardan barınak yaparak altında gizlenmeleri emredilmişti. Ancak bu durum İngiliz uçaklarının onları bulmasını engellememiş ve 26 Ocak'ta bir guruba keşif faaliyeti sırasında saldırı düzenlenmişti.¹³⁸

29 Ocak'ta Cemal Paşa Tepesi adı verilen bir yerde Ordu ve Kolordu komutanları son kez bir toplantı yaparak kanala saldırı planlarını belirlemişlerdi. Kolordu komutanı tarafından hazırlanan plan gereği sağ kol Kantara sol kol Süveyş üzerine merkez kol ise el-Ferdan – Serapyum üzerine ilerleyecekti. Kanalı geçit harekâtı ise merkez kol ile gerçekleştirilecek ve geçit için en uygun yerin ise Tosum - Serapyum bölgesi olmasından dolayı ana harekâtın buradan gerçekleştirilmesi ve el-Ferdan - İsmailiye bölgesine ise şaşırtma taarruzu yapılmasını planlamıştı. Harekatın düşman kuvvetleri göz önüne alındığında 2/3 Şubat gecesi icra edilerek, hedefinin doğu kıyısında bir köprü başı elde etmek olduğu IV 'üncü Ordu komutanı Cemal Paşa'ya etraflıca anlatılmış ve plan kabul edilmişti.¹³⁹

Tüm hazırlıkların yapılması ve X'üncü Tümenin ilk kademesinin 1 Şubat'ta harekât bölgesine ulaşmasıyla birlikte harekât emri tüm birliklere bildirilmişti. Ertesi gün birlikler kanala doğru hareket edeceği sırada çıkan kum fırtınası sebebiyle bazı birlikler yollarını şaşırmış ve birliklerin kendilerine belirlenen sahada olmaları gecikmişti. Bir de bu durumdan önce İsmailiye Limanında bulunan İngiliz feribot karakolu birlikleriyle ufak bir çatışma meydana gelmişti. Bu sebeplerle tüm birliklerin kendilerine belirlenen bölgede olmaları ancak 2/3 Şubat sabaha karşı gerçekleşmişti. Ayrıca verilen emirlerde kanala yaklaşırken birliklerin son derece sessiz olması, sigara içmemesi gibi düşmanı harekete geçirecek durumlardan kaçınılması bildirilmişse de birliklerde bulunan askerlerin kanal önüne yaklaştıkça gürültü ve kargaşası artmış, kanalı geçiş için kullanılacak tombazlar da ileri harekât alınmasına geç gelmişti.¹⁴⁰

¹³⁸ Erden, Birinci..., a.g.e, s. 31; 38-39; BDHHTH, a.g.k, s.197-198; Muzaffer, a.g.e, s.19-21; Belen, 1915 Yılı Hareketleri, s. 65-68; Erden, Paris'ten..., s.100; Bruce, a.g.e, s. 37; MacMunn ve Falls, a.g.k, s.28-31; Kress, a.g.e, s.102-103; Mısır Seferi, s. 31; C.E.W Bean, The Story of Anzak From The Outbreak of War to the End Of the First Phase of the Gallipoli Campaign, Angus & Robertson Ltd., Sydney, 1914, s.151-152

¹³⁹ Erden, Paris'ten ..., s. 114-116; Behçet, a.g.e, s.15-20; Muzaffer, a.g.e, s.22; BDHHTH, a.g.k, s.201-202; Üzen, a.g.t, s.218-219; Belen, 1915 Yılı Hareketleri, s. 71-72; Çelik, a.g.e, s.120-121

¹⁴⁰ Bel_Mtf_048083_01_003-4; Behçet, a.g.e, s.20-22; Çelik, a.g.t, s. 127-128; BDHHTH, a.g.k, s.211-212; Kress, a.g.e, s.104-105; Sorguncu, a.g.m, s.984-985; BDHHTH, a.g.k, s.203-210; Çelik, a.g.t, s.125-126; Muzaffer, a.g.e, s.23-27; Erden, Birinci..., s.50-51; Erden, Paris'ten..., s.129-148; MacMunn ve Falls, a.g.c, s.37-38; Bruce, a.g.e, s.37-38; Bean, a.g.e, s.155

Eksiklik ve aksaklıklarla rağmen ilerleyen hücum kolu kanalın doğusunda bulunan İngiliz birliklerinin atış menziline girmesiyle birlikte makinalı tüfek atışı başlamıştı. Bu ortam kanalı geçmede eğitimsiz olan Osmanlı askerleri paniğe kapılarak ne yapacağını bilmez duruma getirmişti. Diğer yandan tombaz taşıyan birlikler haricinde bir gurup kanalın doğu yakasına geçmiş olsa da geriden destek gelmemesi üzerine burada esir alınmışlardı. Muharebe devam ederken günün aydınlanmasıyla birlikte İngilizler bir de zırhlı trenlerini ve gemilerini savunma hattı içine sokmuş ve Osmanlı ordusunun durumu iyice kötüleşmişti. Ayrıca bu süreçte obüs ve cebel bataryalarının gecikmesiyle ateş üstünlüğünün de ele geçirilememişti. Ancak bu bataryaların gelmesiyle birlikte kanal içinde bulunan bir İngiliz kruvazörü isabet alarak kanalın içinden uzaklaşmak durumunda kalmış ve İsmailiye kalesinden de ateşin başlamasına üzerine Osmanlı topçuları burayı dövmeye başlayarak kaleyi tahrip etmiş ve burada bulunan cephane deposunu da infilak ettirmişti.¹⁴¹

Tüm bu yaşananlara rağmen ateş üstünlüğünün ele geçirilememesiyle birlikte IV ‘üncü Ordu komutanı Cemal Paşa’yı harekât hakkında bilgilendirmek üzere Kolordu komutanı ve Kurmay Başkanı 3 Şubat’ta öğlenden sonra Ordu karargâhına getmişlerdi. Burada yapılan toplantının ardından ordunun geri çekilmesi kararı alınmıştı.¹⁴² Böylece kanalı geçmek için yapılacak ikinci bir harekâtın kuvvet yetersizliğinden hemen icra edilemeyeceğinden alınan karar gereği seferi kuvvetin ileri birlikleri Ariş – İbn – Nahil hattında, ana kuvvetin ise Gazze – Birsüssebi – Maan hattında toplanması emri verilmiştir.¹⁴³

¹⁴¹ Bel_Mtf_048083_01_005-6; Sabah, 25 Kanun-ı Sani 1330 S. 9122; Sabah, 30 Kanun-ı Sani 1330 S. 9127; Alexander Aronsohn, Türk Ordusuyla Filistin’de, (çev. Necmettin Alkan), Selis Kitaplar, İstanbul, 2003, s.58; Aubrey Herbert, Mons, Anzac and Kut, Edward Arnold, London, 1919, s. 64-65; Falih Rıfki Atay, Ateş ve Güneş, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2009, s.66-68; Gültekin, a.g.m, s.684-865; Behçet, a.g.e, s.222-23; Muzaffer, a.g.e, s.26-27; Bruce, a.g.e, s.39; Erden, Birinci..., s.53-58; Kress, a.g.e, s.105-107; Mustafa, a.g.e, s.27 Cemal Paşa, a.g.e, s.182-184; Sorguncu, a.g.e, s.986; Sanders, a.g.e, s.66; Çelik, a.g.t, s.127-129; Belen, 1915 Yılı Hareketleri, s. 74-75; Erden, 4. Ordu..., s.6-7; Erden, Paris’ten..., s.149-154; Erickson, Ölmeyi..., s.10-102; BDHTH, a.g.k, s.211-215; Üzen, a.g.t, s.225-227; Zobu, a.g.m, s.74-75; Bean, a.g.e, s.155-159; MacMunn&Falls, a.g.e, s.41-48; Larcher, a.g.e, s.230-231; Aydemir, a.g.e, s.166-167; Mısır, Seferi, s.31-36; McMeekin, a.g.e, s.221-223; Fromkin, a.g.e, s.106-107; İnönü, a.g.e, s.47; Şekip Arslan, a.g.e, s.338-339; Birinci Kanal Seferinin İngiliz Basınına yansımaları için bkz. BOA, HR.. SYS. 2334-6

¹⁴² Bel_Mtf_048083_01_006; Erden, Paris’ten..., s.155-159; Erden, Birinci..., s.59; Kress, a.g.e, s.108; Cemal Paşa, a.g.e, s. 184-186; BDHTH, a.g.k, s.215-217; Muzaffer, a.g.e, s.28-29; Üzen, a.g.t, s.235-236; Larcher, a.g.e, s. 231; Aydemir, a.g.e, s.168-169; Sabis, a.g.e, Cilt: II, s.347; Çelik, a.g.t, s.130-131; “Ali Fuat Erden ve Cemal Paşa anılarında Kress’in bu toplantıda seferi kuvvetin gücünün bitmiş olduğunu belirttiğini ancak şeref için seferi kuvvetin savaşa devam etmesi gerektiği görüşünü bildirdiğini belirtir. Kress’in anılarında bu görüşmeye dair bilgi yoktur.”

¹⁴³ Erden, 4. Ordu..., s.7-8; BDHTH, a.g.k, s.219-220; Belen, 15 Yılı Hareketleri, s. 75-79; Artunç, a.g.t, s.206-207; Bruce, a.g.e, s.40

Diğer yandan kuvvetler kendilerine belirlenen hatlara doğru çekilirken Cemal Paşa İkinci Habra'dan 5 Şubat'a Başkomutanlık Vekâletine sefer hakkında rapor göndermişti. Sefer detaylarını anlattı raporunda baskın tarzında yapılan bu harekâtın başarısız olduğunu ancak girişilecek ikinci bir sefer için gerekli olan teçhizat ve harekât tarzının anlaşıldığını, derhal hazırlığa başlayacağını belirtmişti. Bu raporuna ek olarak da 7 Şubat'ta gönderdiği diğer bir raporunda kendilerini takipte hiçbir düşman kolunun görünmediğini, su ve iâşe temini çölde zor olduğundan birliklerin geçici olarak doğuya çektiğini, kanal doğru keşif hareketlerinin sürdüğünü, kanala doğru hareketlerde bulunmak üzere değişik sınıflardan birliklerin oluşturulmasına karar verildiğini bildirmiştir.¹⁴⁴

Tarihe Birinci Kanal Seferi olarak geçen bu muharebede Türk zayıtının sayısı kaynaklarda çeşitlilik göstermekteydi. Cemil Çelik yapmış olduğu çalışmasında Türk zayıtını 1410 kişi, Ali Fuat Erden Suriye hatıralarında 1410 kişi olarak verirken, Kress anılarında 1294, Cemal Paşa ise 1296, Genelkurmay Başkanlığı yayınında ise 1264 kişi olarak verilmiştir. İngilizlerin zayıtı ise kendi resmi harp tarihlerinde 162 kişi olarak ifade edilmiştir.¹⁴⁵

Birinci Kanal Seferinin bitiminin ardından ordular geri çekilirken Cemal Paşa kanala karşı girişilecek ikinci bir harekât için hazırlıkları planlamaya başlamıştır. Bu amaçla çölde kolordu seviyesinde bir komutanlık kurulmasına ve komutasını da Kress'in geçmesine karar vermiştir. Teklifin Kress tarafından da kabul edilmesiyle birlikte 5 Şubat'ta merkezi İbn olmak üzere Çöl Komutanlığı kurulmuştur. Bu komutanlığa çölde yeni su ve harekât yolları bulmak, İngilizlere dair istihbarat toplamak, kanala ve İngiliz birliklerine karşı saldırı sabotaj düzenleme görevi verilmiştir.¹⁴⁶

2.3. Birinci Kanal Seferi Sonucu Hakkında Görüşler

Birinci Kanal Seferi askerî harekât ve Mısır'da beklenen siyasi amaçlar açısından başarısız olmuş olsa da Osmanlı ordusunun elindeki imkanlarla kurmuş olduğu ikmal hattıyla çölde gerçekleştirdiği yürüyüş nizamı açısından başarılı sayılmıştır. 200 km

¹⁴⁴ Erden, Birinci..., s.62-65; Çelik, a.g.e, s.134-135; BDHTH, s.248-250

¹⁴⁵ Erden, Birinci..., s.60; Cemal Paşa, a.g.e, s. 188; Üzen, a.g.t, s. 188 Çelik, a.g.t, s.139; Kress, a.g.e, s.109; MacMunn&Falls, a.g.e, s.49-51;BDHTH, s.250

¹⁴⁶ Şükrü Mahmut Nedim, Filistin Savaşı (1914-1918), (çev. Abdullah Es), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995- s.21; BDHTH, a.g.k, s.265-266; Kress, a.g.e, s.115-116; Cemal Paşa, a.g.e, s.189-190; Erden, Birinci... s.93; Erden, Paris'ten... s.175; Üzen, a.g.t, s.274-275; Artunç, a.g.t, s.213; Yılmaz, a.g.e, s.112; Belen, 1915 Yılı..., s.83

uzunluğundaki Sina Çölünü geçmek için en zor olan noktası Birüssebi – İsmailiye arasını kullanarak 25.000 kişi ile kanal bölgesine inmesi İngilizlerde endişe yaratmıştı. Diğer yandan Osmanlı ordusu çölde ilerlerken karşılaşılabilecek sorunları birebir tetkik ederek anlamışlardı.¹⁴⁷

Cemal Paşa gazetelere verdiği beyannamede ve Başkomutanlık Vekâletine yazdığı raporunda girişilen bu harekâtın keşif harekâtı olduğunu bildirmişti. Başkomutanlık Vekâletine yazdığı raporunun devamında ise gerekli olan teçhizat ve malzemenin gönderilmesiyle İngilizlere kesin darbenin vurulacağını belirtmişti. Diğer yandan Ali Fuat (Erden) Bey anılarında girişilen bu harekâtı “ *Mısır’ın fethi hayaline nispetle Kanal hücumunun hezimet olduğunu ancak stratejik gösteriş yapmak maksadına göre kanal taarruzunun başarılı olduğunu ve bu sayede 75.000 İngiliz kuvvetinin bölgede tutulduğunu ve bu kuvvetlerden dört piyade tümeni ve dört tugayın bölgeden hareket edemez hale geldiğini belirtiyordu.*”¹⁴⁸ Anılarının başka bir yerinde ise gazetelere verilen tebliğleri eleştirerek harekâtın aslında hücum amacıyla yapıldığını ancak başarısız olunca bu durumun halka yumuşatılarak verilmesi gerektiğinin düşünülmesinden dolayı hücumun “*keşif-i taarruzi*” şeklinde nitelendiğini belirtmiştir.¹⁴⁹

Diğer yandan Cemal Paşa harekâtın sonucunu anılarında değerlendirirken de bu konuya değinmiş ve kanalın nasıl geçileceğine dair bir plan ve bilgilerinin olmadığını belirterek bu şekilde bir keşif taarruzuna ihtiyaç duyduklarını bu sebeple de harekâtı gerçekleştirdiklerini belirtmiş ve bu şekilde İngilizlerin Çanakkale taarruzunu bu harekâtın sonucunu beklemek üzere geri bıraktıklarını belirterek, Mısır’da İngilizlerin harekât sonucunda 250.000 kişilik bir kuvvet bırakmak zorunda olduklarını belirtmiştir.¹⁵⁰

Refet (Bele) Bey’de Kanal Seferi sonucu hakkında Muhittin Birgen’e anlatısında askerlikte keşif taarruzu şeklinde bir kavramın olmadığını, girişilen bu ilk seferin büyük umutlarla başarı ile sonuçlanacağını umularak uzun uzun hazırlanan bir hareket olduğunu belirtmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁷ Stoyber, Yıldırım (çev. Nihat), Askeri Matbaa, İstanbul, 1932, s. 8; Erden, Paris’ten..., s.166-167; Görgülü, a.g.e, s.161; McMeekin, a.g.e, s.219;

¹⁴⁸ Erden, Birinci... s.62-65;68; Belen, 1915 Yılı Hareketleri..., s.80; Çelik, a.g.t, s.141; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: I; İkdam, 8 Mart 1331, Numara: 6497

¹⁴⁹ Erden, Birinci... s.79

¹⁵⁰ Cemal Paşa, a.g.e, s.187

¹⁵¹ Muhittin Birgen, “İttihat ve Terakkide On Sene,” Son Posta, s. 2286, 10 Birinci Kanun 1936

Falkenhayn'da girişilen ilk kanal harekâtının İngilizlerin Çanakkale'ye taarruzunu geciktirdiğini ve Çanakkale savunmasının kuvvetlendirilmesini bir dereceye kadar mümkün kıldığını, bu şekilde de kendisinden beklenen stratejik faydayı sağladığını belirtmiştir.¹⁵²

Sanders'de harekât hakkında yaptığı değerlendirmesinde, harekâtı “*cebri keşif*” olarak nitelmiş ve “*çölü geçtikten sonra, birliklerin ne gibi zorluklarla karşılaşacağını*” göstermiş olduğunu ve Osmanlı ordusunun kanala ulaşmasının İngilizler tarafından görülmesi üzerine İngilizlerin savunma tedbirlerini almasına neden olduğuna belirtmiştir.¹⁵³

Kanal seferinde istihkam birlikleri komutanı Celalettin Sorguncu'da sefer sonrasında yazmış olduğu yazısında Kanal Seferi'nin aceleye getirildiğini, sevk ve idarede hata yapıldığını, harekâtın bir ay daha ertelenerek gerekli olan ikmal hatlarının kurularak Kanal'a inen birliklerin burada daha fazla tutunabileceğini belirtmişti.¹⁵⁴

Harekat başkanı Kress ise anılarındaki sefer hakkında değerlendirmesinde “*kanal'a karşı yapılan bu ilk Türk teşebbüsünü yanlış olarak kabul etmek doğru olamaz. Büyük birliklerin ve bilhassa ağır topçunun çölden geçirilmesinin Türkler için mümkün olduğunu ve Türklerin Kanal'daki İngiliz mevzilerine taarruz etmeye cüret ettikleri gerçeği Londra, Kahire ve tarafsız çevrelerde büyük ölçüde bir endişe uyandırmış ve bir sürpriz etkisi yapmıştı. Türk taarruzu neticesinde bundan böyle Kanal'ın güvenliği bakımından ileri gelen endişe, İngiliz hükümet adamlarıyla generallerinin düşünmeye mecbur oldukları meseleler arasında önemli bir rol oynamış ve onları sürekli Mısır'a büyük kuvvetler sevk etmeye mecbur etmişti.*” şeklinde yazmıştı.¹⁵⁵

IV ‘üçüncü Ordu Kurmay Başkanlığı yapan Frankenberg’de harekâtın stratejik açıdan faydalı olduğunu ve İngiliz kuvvetlerinin parçalandığını belirtmiştir. Savaştan sonra 1923 yılında yazdığı bir yazıda “*...bu taarruzun Türk-Alman çıkarlarına fazla bir yarar sağlamamış olmasının nedeni, harekâtın başından sonuna kadar işin yarım yamalak yapılmış olmasıdır. Neyin elde edilmek istendiği açıkça bilinmiyordu ve bu yüzden de amaçla araç hiçbir zaman birbirine uymadı. İngiliz alemine en duyarlı yerinden ağır şekilde*

¹⁵² Erden, Birinci..., s.68; Belen, 1915 Yılı Hareketleri..., s.81; Muzaffer, a.g.e, s.38

¹⁵³ Sanders, a.g.e, s.68

¹⁵⁴ Sorguncu, a.g.m, s. 1007

¹⁵⁵ Kress, a.g.e, s. 114

yaralamak istiyorduk ama azıcık gıdıklamakla yetinmek zorunda kaldık...” şeklinde görüşlerini belirtmiştir.¹⁵⁶

Behçet Bey’de Mısır Seferi isimli eserinde Birinci Kanal Seferi’nin başarısız olduğunu ancak ikinci harekât için nasıl hazırlanmak gerektiğinin ve gerekli olan teçhizat, iaşe neler olduğunun belirlenerek düşmanın kuvvetinin ve savunma sisteminin öğrenildiğini belirtmiştir.¹⁵⁷

İsmet (İnönü) Bey’de hatıralarında kanal seferinin büyük fedakarlık ve özveri ile gerçekleştirildiğini, Türk askerinin cansiperane bir şekilde kanal bölgesini geçmeye zorladıklarını belirtmiş ve kanal karşı girişilen bu hareketin keşif taarruzu olarak yapıldığını telkin edilmesinin sefer sonrasındaki yapılan çalışmalar neticesinde doğru olduğunu kabul etmiştir.¹⁵⁸

Ahmet İzzet Paşa ise İngilizlerin müstemlekelerinden getirdiği kuvvetlerin burada bağlanması düşüncesini akla yatkın bir unsur olarak görürken Enver ve Cemal Paşaların Mısır’ı ele geçirme düşüncesinin şaşılacak bir durum olarak nitelmişti. Mısır’ın ele geçirilmesi düşüncesinin üstün düşman nakliye vasıtalarına nazaran Osmanlı Devleti’nin ikmal ve ulaşım hatlarının yetersizliğine vurgu yaparak tarihte girişilen bu bölgedeki bu tür seferlerin kıyı yolundan icra edildiğini belirtmiş ve Osmanlı Devleti’nin seferi bu noktadan icra edecek vasıtalarının noksan olduğunu vurgulamıştır. Diğer yandan sefer kuvvetinin kanal bölgesine inmiş olsa dahi buradan Kanal’ı geçme noktasında cephe hücumlarıyla bunu başaraabileceklerini ancak düşmanın kanal üzerindeki ve gerisindeki ikmal, ulaştırma hatlarının üstünlüğü sebebiyle bu durumun önüne Osmanlı kuvvetlerinin ancak düşmana karşı ateş üstünlüğü sağlayarak başarabileceğini ancak bu durumu sağlayacak sanayiden devletin yoksun olduğunu belirtmiştir. Kanal’ın geçilerek Mısır üzerine yürünmesi durumuna da değinen Ahmet İzzet Paşa bu durumda da Mısır’da bulunan halkın Osmanlı saflarına çekilmesi gerektiğini ancak Cemal Paşa’nın orduya nüfuzlu Mısırlıları kabul dahi etmediğini belirtmiştir. Diğer yandan Mısır’a taarruzda en etkili yöntemin Kanal’ın tahribi olduğunu belirten paşa bu durumun sefer planlayıcıları tarafından göz önüne alınmadığını belirtmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Wallach, a.g.e, s.178

¹⁵⁷ Behçet, a.g.e, s.28-33

¹⁵⁸ İnönü, a.g.e, s.49

¹⁵⁹ Ahmet İzzet Paşa, a.g.e, s.239-240

İngilizlerin birliklerinin önemli bir yekunu her ne kadar Mısır bölgesinde tutulmuş olsa da Ali İhsan (Sabis) Bey’inde anılarında belirttiği üzere vuruş gücü yüksek VIII’inci ve X’uncu Tümenlerin kanal seferinde kullanılmak üzere bölgeye istenmesiyle Çanakkale savunması zayıf bırakılmış ve müttefiklerin Çanakkale’ye denizden taarruza başladıkları zaman bu durum iyi bir şekilde anlaşılmıştı.¹⁶⁰ Nitekim bu taarruzun atlatılmasının ardından da bir kara çıkarması beklendiğinden bölgede bulunan bazı tümenlerin Çanakkale’ye gönderilmesi istenmişti.

Kanal Seferi askerlerin genel görüşü olarak askeri strateji açısından her ne kadar başarılı olmuş olsa da kendisinden beklenen siyasi amacı başarısız olmuştu. Osmanlı Devleti’nin cihat ilanından itibaren Müslümanlar üzerinde yaptığı propagandanın harekât sırasında başarısız olduğu görülmüştü. Bu propagandaya işlerlik kazandırmak ve Mısır içinde bir isyan hareketi başlatmak amacıyla Araplardan oluşan birlikler ön saflara konulmuştu. Böylece kanal geçildikten sonra Mısır’da bulunan Arapların bu askerleri görerek isyan edeceği ümit edilmişti. Bu amaçla Mısır’a Teşkilat-ı Mahsusa ajanları geçirilmiş ancak bu ajanlarda buradaki faaliyetlerinde Mısır halkından istedikleri desteği tam manasıyla alamamışlardı. Böylece “*İttihad-ı İslam kampanyası*” sonuçsuz kalmıştı.¹⁶¹

Birinci Kanal Seferi Osmanlı ordusuna Kanal bölgesine yapılacak harekâtlar hakkında bilgi vermesinin yanında İngilizlerde de eksikliklerini görmelerine neden olmuştu. Özellikle kurmuş oldukları savunma sistemlerinde çöl arazisini doğal bir engel olarak görürlerken Osmanlı ordusunun düzenli bir çalışma ile bu engeli aştıklarının görülmesi çölün bir engel oluşturmadığı kanaatine varmalarına neden olmuştu.¹⁶² Böylece pasif savunmadan aktif savunmaya geçen İngilizler Kanal’ın batı yakasına geçerek ileri karakollar kurmuşlar ve ikmal hatlarını bu tarafa doğru uzatmışlardı. Bu durumda da Osmanlı kuvvetleri müfrezeler halinde hareket etmek durumunda kalmışlardı.¹⁶³

¹⁶⁰ Sabis, a.g.e, Cilt: II, s. 389

¹⁶¹ Cemal Akbay, “ Birinci Dünya Harbi’nde Sarıkamış Taarruzu ve Birinci, İkinci Kanal Seferleri Yapılmalıydı?”, Askeri Tarih Bülteni, Sayı: 25, Yıl: 13, 1988, s.78; Archibald P. Wavell, The Palestina Campaigns, Constable And Co. Limited, London, 1941, s. 31-32; Stoddart, a.g.e, s.139-140; Üzen, a.g.t, s.256; Trumpener, a.g.e, s.121; McKale, a.g.e, s.101-102

¹⁶² Stoyber, a.g.e, s.8-9

¹⁶³ Cemal Akbay, “Birinci Dünya Harbi’nde Türk Cepheleindeki Harekatın Sevk ve İdaresinde Yapılan Bazı Olumsuz Uygulamalar Üzerine Genel Bir Değerlendirme,” Askeri Tarih Bülteni, Sayı: 24, Yıl: 13, 1988, s.32 Sanders, a.g.e, s.68; Stoyber, a.g.e, s.9

Bölgede İngiliz ordusunda savaş olan Major H. O. Lock Mısır'ı savunmanın en iyi yolun İstanbul'un tehdit edilmesi olduğunun düşünüldüğü belirterek Çanakkale Seferi'nin yapıldığını belirtmiştir. Diğer yandan Kanal Seferinin Osmanlı ordusunun neler yapabileceğini ve çölün kendilerine bir engel oluşturmadığını gösterdiğini, Kanalın korunması için başka bir hattın kurulması gerektiğini anladıklarını ve bu amaçla aktif savunmaya geçerek Osmanlı topraklarına Filistin'e savaşı taşımaları gerektiğini anladıklarını belirtmiştir.¹⁶⁴

İngilizler Birinci Kanal Seferi'nin ardından Osmanlı ordusunun savaş gücünün düştüğünü ve tekrardan böyle bir harekâta girişebilecek kuvvetin kendilerinde olmadığını düşünmüşlerdi. Diğer yandan Maxwell tarafından Kitchener'a gönderilen 7 Şubat'taki telgrafta Anadolu Türk askerlerinin kaçtığını, çok sayıdaki asker in ise Dördüncü Ordudan kaçmak istediğini, çok azının İngilizlerle savaşmak ve Mısır'ı işgal etmek istediklerini, ordunun Birüssebi'ye çekilerek hazırlanıp tekrardan saldırıya geçmek istediğini ancak asker in onları takip etmeyeceklerini düşündüklerini belirtmiştir.¹⁶⁵

Bölgede yaşanan savaş aynı zamanda bir propaganda savaşı olduğundan Osmanlı ordusunun yenilgisi ve geri çekilişi İngilizlere önemli bir propaganda avantajı sağlamıştır. 1915 yılında bölgede yayınladıkları propaganda malzemelerinde Osmanlı askerlerinin çölde telef olduğunu, esir ve harp araçları bırakarak geri çekildiklerini, İngilizlerin Filistin'e dayandıklarına dair anlatılar yapılmıştır.¹⁶⁶

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARA DÖNEM, HİCAZ İSYANI VE İKİNCİ KANAL SEFERİ

3.1. İkinci Kanal Seferi Hazırlık Dönemi

Çöl Komutanlığının kurulması emrinin verilmesinin ardından Kudüs'e dönen Cemal Paşa buradan Başkomutanlık Vekâletine göndermiş olduğu raporunda Birinci Kanal Seferinden neler öğrendiklerini, girişilecek ikinci harekât için gerekli olan silah, teçhizat,

¹⁶⁴ Major H. O. Lock, *With The British Army in the Holy Land*, Robert Scott Roxburghe House Paternoster Row, E. C., London, 1919, s.7-9

¹⁶⁵ Martin Gilbert, *Winston S. Churchill, Volume: III, Part: I, July 1914 – April 1915*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1973, s. 497; Bean, a.g.e., s.165

¹⁶⁶ Sadık Sarısamam, *Birinci Dünya Savaşında Türk Cephelelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1999, s.66

alınacak tedbirler ve yapılması gerekli olan hazırlıklar belirten raporu Erkân-ı Harp Reisi Miralay von Frankenberg ile İstanbul'a göndermişti.¹⁶⁷ İstanbul'dan Almanya'ya geçen Frankenberg Berlin'de Sanders ile de görüşmüş ve hazırlanan raporun bir nüshasını da ona vermiştir. Sanders raporu incelemesinin ardından ise 29 Şubat'ta Başkomutanlık Vekâletine bir mektup yazmıştır. Sanders bu mektupta başlıca gerekli olan silah, teçhizat ve paranın gönderileceğini, Mısır seferine yardım sağlamak üzere Berlin'de bir merkezin kurulmasının düşünüldüğünü ve gerekli olan tüm ihtiyaçların bu merkez kanalıyla Almanya'ya bildirilmesinin uygun olacağı başına da IV 'üçüncü Ordunun durumunu bilen bir subayın atanmasının bu amaç içinde en uygun kişinin Frankenberg olduğunu yazmıştır.¹⁶⁸

Birinci Kanal Harekatı sonrasında IV 'üçüncü Ordu bölgede bu şekilde yardım sağlama ve eksiklikleri belirleme işleriyle meşgul olunurken diğer yandan da bu dönem diğer cephelere kuvvet yardımı yapma noktası bir üs konumunu almıştı. İlk olarak Hicaz Tümeni, Hicaz'a gönderilmişti. XII'inci Kolordunun 36'ncı Tümeni 22 Mart 1915'te Kafkas Cephesi'ne III 'üçüncü Ordu'nun emrine gönderilmesi emredilmişti. Ancak bu tümenin gönderilmesi geciktirilerek Haziran 1915'te III 'üçüncü Ordu emrine girebilmişti. Diğer yandan 1915 bitmeden eldeki kuvvetlerle oluşturulan Mürettep 53 'üçüncü Tümenin de Kafkas Cephesine III 'üçüncü Ordu emrine gönderilmişti. 26 Mart'ta ise 150mm çabuk ateşli obüs bataryası İstanbul'a gönderilmiştir.

İtilaf Devleti donanmaları 19 Şubat 1915'te Çanakkale boğazına denizden taarruza başlamış ve 18 Mart'ta ağır bir mağlubiyet alarak geri çekilmek zorunda kalmışlardı.¹⁶⁹ Bu savaşın ardından yapılan değerlendirmeler üzerine İtilaf Devletlerinin amfibi harekâtına girişeceklerinin kesinleşmesi üzerine IV 'üçüncü Ordu emrinde bulunan bazı birliklerin Çanakkale bölgesine gönderilmesi istenmişti. Nitekim İtilaf Devletlerinin 25 Nisan'da amfibi çıkartma harekâtına başlamaları üzerine 28 Nisan'da IV 'üçüncü Orduya verilen emirle VIII'inci, X'uncu ve XXV'nci Tümenlerin Çanakkale'ye gönderilmesi emredilmişti. Bunlarla beraber elde bulunan tüm makinalı tüfeklerle, seri ateşli topçu birlikleri Çanakkale bölgesine gönderilmiştir.

¹⁶⁷ Erden, Birinci..., s. 68-76; BDHTH, a.g.k, s.252-263; Behçet, a.g.e, s.28-33; Artunç, a.g.t, s.214-217

¹⁶⁸ Yılmaz, a.g.e, s.124; Üzen, a.g.t, s.278

¹⁶⁹ Edward J. Erickson, Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta (çev. İsmail H. Yılmaz), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019, s.75-76

Diğer yandan son olarak da Irak'ta yaşanan muharebeler sonucu eksilen asker sayısını tamamlamak üzere IV 'üncü Ordu bölgesinden 1.500 Türk asıllı erin gönderilmesi emredilmişti. Ayrıca 30 Mayıs itibarıyla Dağ Topçu Taburundan bir dağ bataryası, Irak'ta bulunan Musul Gurubuna, 5 Haziran'da 33'üncü Süvari Alayı Irak'a, 9 Haziran'da takviyeli IV 'üncü Hecinsüvar Alayı Irak'a; 131'nci Alayın II'inci Taburu Musul'a VI'ncı Ordu emrine gönderilmişti. Bu bölgeye ayrıca 35'nci Topçu Alayı, Dağ Topçu Taburu, II'inci Dağ Bataryası, II'inci Hecinsüvar Alayı, 4.000 Türk ikmal eri, 27'nci Topçu Alayının üç bataryalı I'nci Mantelli Sahra Topçu Taburu, 65mm 6 toplu dağ bataryası 25 Ağustos'a kadar Irak'a gönderilmiştir.¹⁷⁰

IV 'üncü Ordu emrinde bulunan bu kuvvetlerin başka cephelere gönderilmesiyle birlikte IV 'üncü Ordu'nun elinde sadece XXIII 'üncü ve XXVII'inci Tümenler, Sahil Jandarma birlikleri ve VIII'inci ve XII'inci Kolordu karargâhları ve depo taburları kalmıştı.¹⁷¹ Böylece elde kalan bu birliklerle yeni bir düzenlemeye giden IV 'üncü Ordu Komutanlığı elde bulunan depo taburlarından nizami birlikler oluşturarak 41'nci, 43'üncü, 44'üncü Tümenleri kurmuş ve Suriye ve Filistin sahil şeridini korumak üzere de Mücahitler Teşkilatı adıyla bir yapılanmaya girmişti. Böylece Temmuz ayına kadar sürecek yeni yapılanmaya ordu birlikleri VIII'inci Kolordu karargâhı Kudüs'te bu kolorduya bağlı XXIII 'üncü Tümen Dera'da, XXVII'inci Tümen Nasıra'da, XII'inci Kolordu karargâhı Şam'da bu kolorduya bağlı XLI'nci Tümen İskenderun'da, XLIII'üncü Tümen 67'nci Alayıyla Lübnan ve Aliye'de, XLIV'üncü Tümen Adana'da konuşlandırılmıştır.¹⁷²

Bu dönemde İtalya'nın da harbe girmesiyle ve İtalyanların Antalya civarına, İngilizlerin de El-Ariş'e asker çıkaracağı şayialarının ortada dolaşması üzerine Kress IV 'üncü Orduya mevcut kuvvetlerin Trakya ve Boğazlar bölgesine alınıp IV 'üncü ordu karargâhının burada görevlendirilmesini, Filistin ve Suriye'nin VIII'inci Kolorduyla, El-Ariş ile Kal'at ül Nahil'in zayıf kuvvetler tutulmasını ve çölde Mısır demiryolu ile su işleri hariç diğer tüm işlerin durdurulmasını teklif etmiştir. Bu teklifi kesin bir dille reddeden IV 'üncü Ordu Komutanı Cemal Paşa Başkomutanlığın kendilerine Filistin ve Suriye'yi savunmak, Kanal Seferi hazırlıklarını yapmak ve Kanal bölgesine saldırı sabotaj görevini verdiğini, Başkomutanlığa kuvvetlerin nereye gönderilmesi noktasında uyarıda

¹⁷⁰ BDHTH, a.g.k, s. 273-274; Erden, Birinci..., s.84-86; Üzen, a.g.t, s.280; Erden, 4. Ordu Mücmel..., s.8; Görgülü, a.g.e, s.181

¹⁷¹ Erden, 4. Ordu Mücmel..., s.8; Erden, Birinci..., s.88

¹⁷² Erden, Birinci..., s.92; BDHTH, a.g.k, s.280-284

bulunulmasını uygun görmediğini belirterek bu teklifi reddetmiş ve elde bulunan kuvvetlerin yapılandırılmasına ve yapılacak işlere dair emirler vermiştir.¹⁷³

Bu durumun ardından verilen emir ile İkinci Kanal Seferi hazırlıklarına başlanmıştır. Bu şekilde Birinci Kanal Seferinde görünen aksaklıkların teker teker çözmek için belirlenen program dahilinde eksiklikler giderilmeye başlanmıştır. Böylece ilk olarak elde bulunan İngiliz haritasının düzenlemesine girişilmiştir. Bu iş için Alman Binbaşı Ramzay görevlendirilmiştir. Görevlendirilmenin ardından işe başlayan Ramzay Katya-Cefcafe- Nahil hattına kadar keşifler yapmış, elde ettiği verilerle Almanya gönderilmiş ve burada 1/200.000 ölçekli birden fazla paftadan oluşan “*Ramzay Haritası*” adıyla anılan çöl haritasını burada bastırarak IV ‘üncü Orduya göndermiştir.¹⁷⁴

Yapımına başlanan diğer bir iş ise Şose yapımıydı. Harekât alanı olarak belirlenen bölgede bir yandan hali hazırda bulunan şoseler tamir edilirken diğer yandan da yeni şoselerin yapımına başlanmıştır. Aralık 1915 sonuna kadar Pozantı’dan İsmailiye’ye kadar olan ana ve tali 600 km yakın şose hem yeniden yapılmış hem de mevcut olanlar tamir edilmiştir.¹⁷⁵

Bu dönemde yapılan en önemli atak ise demir yolları yapımına başlanmasıydı. Askeri alanda demiryolunun önemi 1905 yılında Yemen İsyanına asker gönderilmesi sırasında ve daha sonraki yıllarda yine aynı coğrafyaya asker sevki sırasında sağladığı kolaylıklar görülmüştü. Ancak Birinci Dünya Savaşına kadar geçen sürede Osmanlı Demiryolu hatlarının Hicaz hariç neredeyse tamamının yabancı sermayedar tarafında yapılması ve işletilmesi Hicaz Hattı’nın Bağdat Demiryoluna bağlanmasında en büyük engeli oluşturmuştur.¹⁷⁶

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte 2 Ağustos’ta genel seferberlik ilan edilmiş ve Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan Devletlerine ait olan demir yolları hatlarını askeri yönetim altına almıştır. Fransızlar ile İngilizlere ait olan hatlara da el

¹⁷³ BDHTH, a.g.k, s. 274-279; Üzen, a.g.t, s.284

¹⁷⁴ Yigal Sheffy, *British Military Intelligence in the Palestina Campaign 1914-1918*, Porland & F. Cass, London, 1998, s. 106; Erden, *Birinci...*, s.110; Bruce, a.g.e, s.43

¹⁷⁵ Ahmet Emin Yalman, *Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye* (çev. Birgen Keşoğlu), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019, s.104; Cemal Paşa, a.g.e, s.344-347; Erden, *Birinci...*, s. 112-114; Erden, 4. Ordu’nun..., s.12; BDHTH, a.g.k, s. 670-672

¹⁷⁶ Demiryolunun askeri açıdan önemine dair Mısır Fevkalade Komiseri Ahmet Muhtar Paşa’nın padişaha arzı için bkz. BOA, Y..A.. HUS... 482-160; Özyüksel, *Hicaz Demiryolu*, s.230-232

konularak bu hatlarda askeri idare altına alınmıştır. Hicaz Demiryolu da Ekim 1916 yılına kadar işletmesinin bir kısmı Harbiye Nezaretindeyken bu tarihten itibaren hat tamamen Evkaf Nezaretinden ayrılarak Harbiye Nezaretine bağlanmıştır.¹⁷⁷

Diğer yandan Osmanlı Devleti coğrafyasında demiryolları hatlarında bir bütünlük yoktu. Bu bütünlük Berlin-Bağdat demir yolu hattı ile sağlanmaya çalışılmış olsa da Birinci Dünya Savaşı patlak verdiği sırada hat güzergâhında bulunan yolların tamamlanamamış olması nedeniyle İstanbul'dan IV 'üncü Ordu bölgesine veya IV 'üncü Ordu bölgesinden İstanbul'a asker sevkinde iki defa aktarma yapmak gerekiyordu.¹⁷⁸ Bölgede kullanılan tek kesintisiz hat Rayak'dan başlayarak Şam üzerinden Medine'ye ulaşan Hicaz Demiryolu Hattı idi. Ayrıca bu hat üzerinden Dera'nın batı ve güneyine doğru bir hat uzatılmış ve bu hatta Sebastiya istasyonunda son bulmuştu. Parça parça olarak da Fransızlara ait Yafa – Kudüs, Hayfa Afule hatları bulunuyordu.¹⁷⁹ Birinci Kanal Seferinin ardından kanal bölgesine kadar asker sevkinde demiryolu ihtiyacı hissedildiğinden çalışmalara başlanmıştı. Kurulacak olan hattın Sebastiya istasyonundan başlayarak Birüssebi üzerinden geçerek İsmailiye bölgesine ulaşması planlanmış ve bu hatta “*Hicaz Demiryolu Mısır Şubesi*” ismi verilmiştir.¹⁸⁰ Bu görevi yapmak üzere ise Hicaz Demiryolunu inşa etmiş olan Alman mühendis Maissner Ser-mühendis olarak atanmıştır.¹⁸¹

Hicaz Demiryolu yapıldığı sırada Maissner 1906 yılında çöl içinde Hicaz Demiryoluna bağlı hatlar yapmayı planlamasına rağmen o dönemki siyasi konjonktür buna izin vermediğinden bu projelerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Diğer yandan planladığı

¹⁷⁷ BOA, MV... 245-46; BEO... 4434-332490; Takvim-i Vekayi, 16 Mart 1333, Numro: 2824; Ufuk Gülsoy, Hicaz Demiryolu, Eren Yayınları, İstanbul, 1994, s. 224-225; Özyüksel, Mehmet Özdemir, “Birinci Dünya Savaşı'nda Demiryollarının Kullanımı ve Bunun Savaşın Sonucuna Etkisi”, Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989, s.372-373; İhsaiyat Maliye Mecmuası, Divan Umumiye Matbaası, İstanbul, Temmuz 1330; Hicaz Demiryolu, s.232-233; Karagöz, a.g.t, s.228

¹⁷⁸ IV. Ordu hareket bölgesine giden hat İstanbul'dan Pozantiya ulaşıyor burada gerekli olan tünel inşa (Toros Tüneli) edilmediğinden hat kesintiye uğruyor buradan şose ile Gülek istasyonuna ulaşıyor buradan tekrar demir yolu ile İslahiye'ye buradan tekrar şose ile Amanos Dağları aşılarak Raco'dan itibaren geniş ve dar demiryolu hattı ile Şam'a ulaşıyor ve buradan kesintisiz bir şekilde Medine'ye ulaşıyordu. Toros ve Amanos Tünelleri 1918 yılında ancak tamamlanabilmişti.

¹⁷⁹ Murat Özyüksel, Osmanlı Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 237-238; Atay, a.g.e, s.16; BDHTH, a.g.k, s.675; Yalman, a.g.e, s.102

¹⁸⁰ BOA, BEO... 4332-324853; Erden, Birinci..., s.110; BDHTH, a.g.k, s.675

¹⁸¹ BOA, BEO... 4342-325640; Erden, Birinci..., s.111; Özyüksel, Hicaz Demiryolu, s.234

bu projeyi Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılında uygulamak için girişimde bulunduysa da bu girişimde o sırada Askeri Misyona Şefi olan Sanders tarafından reddedilmiştir.¹⁸²

Cemal Paşa Birinci Kanal Seferinin ardından bölgenin etüdünü, Kanal bölgesine gidiş ve geliş sırasında görerek yaptığından seferin ardından Maissner'e Mesudiye bölgesinden İsmailiye bölgesine doğru uzanan bir demir yolu yapmasını istemişti.¹⁸³ Meissner, Cemal Paşa'dan bu emri almasının ardından 1915 yılı Ocak ayında hattın inşasında başlamıştır. Hattın rayları Suriye ve Filistin'de askeri öneme sahip olmayan hatların rayları sökülerek, Hicaz Demiryolu için biriktirdiği rayları buradan getirterek sağlanmış ve döşenmeye başlamıştır. Diğer bir eksik olan travesler ise Bağdat Demiryolu inşasında kullanılmayanları getirtilmiştir. Ayrıca en önemli eksik ise trenlerin yakıtı meselesi idi. Elde kömür bulunuyor olsa da yeterli değildi. Diğer yandan İtilaf Devletlerinin denizden bölgeyi abluka altına alması üzerine, bölgeye kömür ikmali yapılamıyordu. İlk olarak trenlerde yakıt olarak odun kullanılması planlanmışsa da zaman içinde odun kıvılcımlarının bölgede bulunan tarım alanları için tehlike oluşturduğundan yakıt olarak şeyller kullanmaya başlamıştır. Ancak bu yakıt türünün de kazanları tıkamaya başladığından trenlere zarar verdiği görülmüştür. Bu sebeple bu yakıt türünden vaz geçilerek tekrardan odun kullanılmaya devam edilmiştir. Ayrıca bu dönemde bir de trenlerde kullanılan maden yağı sıkıntısının baş göstermesi üzerine bölgede bulunan zeytin ağaçlarından zeytin yağı üretilerek bu problemin önüne geçmek amaçlanmıştır.¹⁸⁴

Ocak 1915'te başlanan hattın ilk kısmı Mayıs ayında Remle'de Yafa – Kudüs hattına bağlanmış, ikinci kısmı ise Ekim ayında Sille-Birrüssebi arası tamamlanmış ve 30 Ekim'de tören ile açılmıştı. Ayrıca hat Remle'ye ulaştığında buradan Gazze ve Huç'a doğrudan şube hatları çekilmişti. Diğer yandan ormanlara doğrudan şube hatları çekilmiş ve trenlerin ihtiyacı olan odunlar bu şekilde getirtilmiştir. Böylece bir yıldan az bir zaman içinde Meissner kuzey – güney Filistin arasında ve Suriye ile Mısır arasında ki hayati öneme sahip ulaşım bağlantısı kurmuştur. Meissner demir yollarının açılışın yapılmasının ardından çalışmalarına devam

¹⁸² P. W. Pick “ Meissner Pasha and the Construction of Railways in Palestine and Neighboring Countries,” Ottoman Palestine 1800-1914: Studies in Economic and Social History,” Ed. Gad G. Gilbar, E. J. Brill, 1990, s.195-196; Üzen, a.g.t, s287

¹⁸³ BDHTH, a.g.k, s.675-676; Pick, a.g.m, s.204-205; Kress, a.g.e, s.82-83; Cemal Paşa, a.g.e, s.351; Erden, Birinci..., s.110-11

¹⁸⁴ BOA, MV.. 197-77; BOA, BEO. 4342-326204 Dikman, “Suriye ve Lübnan Demiryolları,” Demiryollar Mecmuası, S. 64, Haziran 1930, s. 193; Erden, 4. Ordu..., s. 12; Kress, a.g.e, s.82; Erden, Birinci..., s.112; Özyüksel, Hicaz Demiryolu, s.235-237; Özdemir, a.g.m, s.393; Pick, a.g.m, s. 206-208; BDHTH, a.g.k, s.673; Yalman, a.g.e, s.103; Gülsoy, a.g.e, s.225

ederek Mayıs 1916 yılında hattın uzantısını Hafir-ül Avce'ye kadar getirmiştir. Demiryolu istikametinin bu şekilde yapılmasının ardından ise Hafirülavce'den El-Ariş'e kadar 120km bir dekovil hattı döşenmişti. Mart 1916'da döşenen bu hat Asluç'a ulaştığında Enver Paşa'nın IV 'üncü Ordu'yu denetlediği zamana denk gelmiş ve buradaki istasyonun açılışını kendisi yapmıştı. Böylece 1916 Mayıs ayına kadar 450 km tren hattı inşa edilmiştir.¹⁸⁵

Diğer yandan demiryolu hattı Asluç'a geldiği zaman hattın inşaatının durdurulması gündeme gelmiştir. Bu durumu Kress destekler bir vaziyet almıştı. Onun görüşüne göre yeni inşa edilen hatlarda teknik hataların olduğunu ve bu durumda raydan çıkma, dolgu kaymaları gibi sorunlara sebep olacağını, hattın kanala kadar uzatılmasının bir ehemmiyetinin olmayıp teknik sebeplerden hattın geçeceği yol ile ileri yürüyüşün yapılacağı istikametini aynı olmadığını belirterek hattın durdurulmasını istemiştir. Bu duruma karşı ise Cemal Paşa, Kress'e gönderdiği telgrafında her güçlüğü yenilmesini ve her engelin üstesinden gelinerek, harp sırasında bu hattın inşasının kendisi açısından milli bir gaye olduğunu belirterek Kress'i bu düşüncesinden vaz geçirmiştir. İlerleyen zaman da Kress bu düşüncesinde, düşündüğü noktada olmasa da haklı çıkmıştı. Romani Savaşının ardından geri çekilmeye başlayan Osmanlı kuvvetleri Gazze-Birüssebi hattında savunma yapmaya karar verdiklerinde Hafirülavce'ye kadar olan bu hat İngilizlerin eline geçmesin diye sökülme zorunda kalmıştır.¹⁸⁶

Çölde diğer bir önemli mesele ise su sorunuydu. Bu dönemdeki amaç ise çölde yeni su kaynakları bulmak ve su tesisatı inşa etmektir. Su tesisatını inşa etme görevi de Avusturyalı mühendis Schumacher görevlendirilmiş ve emrine de iki artezyen ve iki kuyucu bölüğü verilmiştir. Almanya'dan da yer altı sularını keşfeden Grive isiminde bir yarıb ay getirilmiştir.¹⁸⁷ Bu kişi Afrika'daki hizmetlerinde Almanlara fayda sağlamış olsa da Sina çölünde pek bir faydası görülmemiştir. Grive ordu emriyle kendisine belirlenen güzergâhlarda su bulması için görevlendirilmişti. Görevi alan Grive elinde bulunan çatallı piriçten yapıma sopasıyla bu güzergâhlarda su aramaya başlamıştı. İşini bitirmesinin

¹⁸⁵ BOA, BEO. 4342-326497; Cemal Paşa, a.g.e, s.351-352; Kress, a.g.e, s.155; Karagöz, a.g.m, s.230; Pick, a.g.m, s. 208-209; BDHTH, a.g.k, s. 676; Özyüksel, Hicaz Demiryolu, s.236; Erden, Suriye..., s.112; Stoyber, a.g.e, s. 9; Murat Özyüksel, "Hicaz Demiryolu", Türkler, Cilt: XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.476; Tevfik, "Türkiye Demiryolları," Devlet Matbaası, İstanbul, 1927, s. 18; "Şeyhülislam Hayri Bey tarafından da 28 Ekim 1915'de Cemal Paşa'ya gönderilen telgrafta Birüssebi'ye kadar olan 159km hattın kısa bir zamanda bitirilmesinden dolayı tebrik ediliyordu." BOA, DH..ŞFR..57-154

¹⁸⁶ Kress, a.g.e, s.181-182; Üzen, a.g.t, s.290; Özyüksel, a.g.m, s.477

¹⁸⁷ Kress, a.g.e, s. 65-66; Erden, Birinci..., s.115

ardından Kress'e suyun bulunduğu noktaları ve derinlikleri gösteren bir harita vererek buralarda kazı yapılmasını istemesine rağmen, yapılan kazılarda bu noktalarda su bulunamamıştı. Yaşanan bu olay neticesinde ise yarbayın adı zaman içinde IV 'üncü Ordu'da şarlatana çıkmıştır.¹⁸⁸

Alman Yarbayı Grive'nin giriştiği bu hareketin aksine çölde su bulma noktasında yerli kuyucu bölükleri daha başarılı olmuştu. Bu bölükler birçok yeni kuyu açmış, var olan kuyuları temizlemiş, genişletilmiş ve derinleştirmişlerdi. Ayrıca artezyen takımları da görevlerini iyi yapmalarına rağmen Cefcafe'de su bulamamışlardı. Diğer yandan bu bölüklerin görevi kuyulara taş ve duvar örmek, motor koymak, çıkarılan suyun biriktirilmesi için havuzlar ve depolar inşa etmek, buralardan suyun dışarıya iletimini sağlayacak boru hatlarını döşemek, çeşmeler inşa etmektir. Böylece yapılan bu hummalı çalışmayla 1916 yılında harekât bölgesinde demiryoluna paralel olarak döşenen su borularıyla birlikte çölde su problemi halledilmişti.¹⁸⁹

İkinci Kanal Seferi Hazırlıklarında görülen diğer önemli bir ulaşım aracı ise deve ihtiyacının giderilmesiydi. Birinci Kanal Seferin ardından yapılan hesaplamalarla ikinci harekât için gerekli olan deve miktarı 40.000 olarak hesaplanmıştır. Bu sırada IV 'üncü Ordu'nun elinde 12.000 deve vardı. Diğer yandan girişilecek ikinci sefer için 20.000 deve sipariş edilmiş ve Almanya'dan da deve semerleri getirtilmiştir. Ayrıca Şam'da da bir deve eğitim merkezi açılmış, başına Binbaşı Fischer getirtilmiş ve 1916 yılında IV 'üncü Ordu tarafından bir "*Deve Talimatnamesi*" hazırlanmıştır. Ayrıca yıpranan semerlerin tamiri için semerhaneler kurulmuş, develerin üzerinde hasta – yaralıların taşınması için kakule denilen yataklardan 2.000 tane yapılmış ve 250 kişilik Çöl Kakule Müfrezesi kurulmuştur. Mayıs 1916'ya kadar ise 31.246 deve temin edilmiş ve 25.000'i çölde kullanılmıştır.¹⁹⁰

Bu dönemde yapılan diğer bir işlem ise Çöl Menzil tesislerinin geliştirilmesi meselesiydi. Birinci Kanal Seferi icrasında faydası görülen Çöl Menzil Tesisleri harekât için yeterli değildi. İkinci Kanal Seferi hazırlıklarına girildiği sırada Gazze – Birüssebi hattında

¹⁸⁸ Muzaffar Atayman, Kardeşim Mustafa'nın Kırk Yılı (1897 – 1918), Kısım: I, Baha Matbaası, İstanbul, 1967, s.55-58; Erden, Birinci..., s.115; Kress, a.g.e, s.167; Üzen, a.g.t, s.292; Karagöz, a.g.t, s.102

¹⁸⁹ Erden, Birinci..., s.116-119; BDHTH, a.g.k, s.662-665; Erden, 4. Ordu..., s.13; Karagöz, a.g.t, s.103; Atay, a.g.e, s.86; Harp Mecmuası, 1332, Sayı: IX, s.133

¹⁹⁰ Deve Talimatnamesi, İstanbul, Matbaa-i Askeri, İstanbul, 1331; Berfin Melikoğlu Gölcü, Nigar Yerlikaya, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Develer ve Develi Birliklere İlişkin Düzenlemeler", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C:12, S:47, s.271 Sayı.47, Aralık 2016, Erden, Suriye..., s.12-121; Karagöz, a.g.t, s.241; Üzen, a.g.t, s. 294; Erden, 4. Ordu..., s. 16

kuzey ve merkez noktalarında 45 menzil noktası belirlenmişti. Biriüssebi Hafirülavce, el-Ariş, Birihasena ve Kal'at ül Nahil 'e kadar ana menzil noktaları belirlenmişti. Buralarda erzak, cephane, mühimmat, patlayıcı madde, malzeme, eşya, sıhhiye, veteriner ecza deposu, insan – hayvan hastanesi, posta ve telgraf merkezi bulunması emredilmişti. Diğer tüm menzil noktalarında ise kesin olarak erzak ambarı, su tesisatı, sıhhiye – veteriner tesisi, telgraf merkezi, hecinsüvar jandarma muharebe postası, hizmet muhafaza kıtası bulunması emredilmişti. Diğer yandan Enver Paşa'nın IV 'üncü Ordu'yu teftişi sırasında uygulana menzil teşkilatı hoşuna gitmişti. Bu durumdan istifade eden IV 'üncü Ordu Komutanlığı ortak olarak kullanılan Toros – Amanos menzil hatlarından kendisine ait olan kısmının IV 'üncü Ordu emrine verilmesini istemiş ve bu istek kabul edilerek bu menzil hatları IV 'üncü Orduya bağlanmıştı. Ayrıca çöl erzakında da değişikliğe giden IV 'üncü Ordu Komutanlığı ilk seferde verilen 600gr peksimeti, 800gr, 9gr çayı, 40gr, 23gr şekeri 110gr, 160gr zeytin 280gr çıkarılmıştı. Bunlardan hariç ikinci sefer için 500gr kavurma, 140gr bulgur, 135gr soğan, 41gr tuz 40gr sirke, 245gr kuru sebze, 920gr yemiş, 2800gr odan olarak tespit edilmiştir.¹⁹¹

İkinci Kanal Sefer hazırlıklarının son halkasını ise uzun bir sahil hattına sahip cephede sahillerin savunulmasının düzenlenmesi oluşturmuştur. Mersin'den Gazze'ye kadar IV 'üncü Ordu bölgesinde 800 km sahil şeridi bulunmaktaydı. IV 'üncü Ordu komutanlığı düşmanın İskenderun, Beyrut, Akka, Hayfa ve Yafa bölgelerinden bir çıkarma harekâtı yapacağını beklediğinden buralara Birinci Kanal Seferi'nden sonra tahkimata başlamıştı. Bu bölgelerden en önemlisini İskenderun bölgesi oluşturmaktaydı. Buraya yapılacak bir çıkarma II'inci, IV 'üncü ve VI'ncı Orduların İstanbul ile bağlantısını kesecekti. Diğer yandan düşman savaş gemilerine ateş açacak ağır topçu ve muharebe vasıtaları olmadığından savunma hattı kıyıdan 4-5km içeride geriye doğru kademeli olarak hazırlanmıştı. Böylece düşman gemilerine ateş açılmadan kıyıya çıkan düşman birliklerin yıpratılması veya yok edilmesi düşünülmüş ve yedi savunma mevzii belirlemişti. Buna göre Mersin'de Tarsus'dan Toros geçitlerine kadar olan bölge; İskenderun'da İskenderun körfezinden doğusu ve kuzeydoğuya Toprakkale istikametine doğru olan bölge; Trablusşam – Humus istikametinde Telkelah bölgesi; Beyrut -Reyak istikameti; Hayfa -Afule istikameti ve Yafa – Kudüs bölgesi savunma mevzii olarak belirlenmişti. Ancak IV 'üncü Ordu tarafından yapılan bu sahil planlaması Başkomutanlık Vekâletinden onay alamamıştı. Enver Paşa Çanakkale çıkarmasında karaya çıkan askerin geri püskürtülmesinin zor olduğundan

¹⁹¹ Erden, Birinci..., s.123-126; Cemal Paşa, a.g.e, s.347-350; Karagöz, a.g.t, s.100-102

bahisle düşmanın karaya çıkmadan çıkarma yolu üzerinde ezilmesini ve böylece de sahillerin düşman karaya çıkmadan önce sahillerin doğrudan savunulmasını gerektiğini IV ‘üçüncü Orduya emretmişti. Ancak Enver Paşa’nın atladığı nokta Çanakkale sahil hattı ile IV ‘üçüncü Ordu’nun savunmaya kalktığı sahil hattı aynı değildi. Çanakkale’de düşmanın çıkarma yapabileceği belirli hatlar ve bu çıkarmaya karşı koyacak yeterli kuvveti varken IV ‘üçüncü Ordu bölgesinde bulunan sahil hattının uzun ve çıkarma yapmaya elverişli birçok bölgenin bulunması, kuvvetin ve savunma sistemlerinin yeterli olmaması Enver Paşa’nın bu emrini uygulamayı güçleştiriyordu. Tüm olumsuzluklara rağmen harekete geçen IV ‘üçüncü Ordu Komutanlığı İskenderun Körfezi sahillerine, Beyrut, Hayfa, Yafa Limanlarına ve Ariş sahiline, sahilden 1-2 mil açığa kıyıya paralel olarak guruplar halinde mayın koymuştu. Böylece düşmanın çıkarma yapacağı alanları tehlikeli hale getirilmişti. Diğer yandan Adana sahiline 10.5 gemi topları, Beyrut ve Hayfa sahillerine 12cm muhasara topları, İskenderun Körfezine dört tane 15cm Alman ağır obüs topu, Beyrut sahiline 15cm sabit mihverli iki gemi topu konulmuştu. Birde bu dönemde 1’nci Menzil Müfettişliği tarafından Hayfa – Yafa – Gazze- El-Ariş arasında deniz menzil ulaştırılması kurulmuştu. Ayrıca İtilaf Devletlerinin bombardımanlarının Antalya’dan Yafa’ya kadar olan sahil hattında artması üzerine Başkomutanlık Vekâleti, Almanya’dan denizaltı istemiş ve 1915 yılı sonunda U-38 Denizaltı Beyrut ve Yafa’ya gelmişti. Kıyıların gözetlemesi ise Türk Alman erleriyle takviye edilmişti. Ayrıca Nisan 1916’da da 24’lük Avusturya havan bataryası getirilmiş ve Mersin’den Yafa’ya kadar olan bölgede bu batarya için mevziler inşa edilmişti. Şoselerden bu mevzilere yollar inşa edilmişti.¹⁹²

İkinci Kanal Seferi’nin hazırlık döneminde yapılan en önemli hareketler Kanal’a karşı yapılan saldırı sabotaj girişimleri olmuştu. Bu dönemde elde bulunan kuvvetlerin çoğunun başka cephelere gönderilmesi IV ‘üçüncü Ordu Komutanlığını çölde bu şekilde hareketler düzenlemeye mecbur etmişti. Diğer yandan Çanakkale Savaşı’nın başlaması üzerine Başkomutanlık Vekâleti de verdiği emirde Kanal üzerine tacizler yapılmasını IV ‘üçüncü Ordu Komutanlığından istemişti. Bunun üzerine IV ‘üçüncü Ordu tarafından Çöl Komutanlığına verilen emirde derhal harekete geçilerek Kanal üzerine saldırı sabotaj yapılması ve Kanal’ın imkân nispetinde kapanmasını sağlaması emredilmişti. İngilizlerde bu tür hareketlerin gerçekleşebileceğini düşünmüşlerdi. Hatta Lawrence Nisan 1915’te

¹⁹² Erden, Birinci..., s.136-140; Erden, 4. Ordu..., s.9-11; Belen, .. 1915 Yılı Hareketleri, s.85; Üzen, a.g.t, s.297-298; BDHTH Deniz Harekatı, s. 296-298; 342

askeri istihbarat ve savaş ofislerine gönderdiği telgrafta Türklerin kanal üzerine saldırı sabotaj yapabilecekleri ve sıkıntı yaşamandan geri çekilebileceklerinden bahsetmişti.¹⁹³

Osmanlı Ordusunun Kanal'a karşı saldırı – sabotaj faaliyetleri ilk olarak Mart 1915'te başlamıştı. İbin'de kurulan çöl komutanlığına gelen istihbarat doğrultusunda İngilizlerin Kanal'ın doğu yakasına geçtikleri ve Kal'at ül Nahil üzerine yürüdüklerinin haber alınması üzerine harekete geçen Çöl Komutanı Kress bir ileri yürüyüş planı hazırlamıştı. Plan gereğince emrinde bulunan birliklerle iki kademe halinde Kal'at ül Nahil bölgesine ineceğini belirten Kress beraberinde götüreceği birliğe yetecek kadar çöl menzil tesislerinde yiyecek ve deve ikmalinin yapılmasının ardından harekete geçeceğini IV 'üncü Ordu Komutanlığına bildirmişti. Böylece harekete geçen Kress 15 Mart'ta Kal'at ül Nahil 'e gelmişti. Ancak yürüyüşün ana gayesini oluşturan istihbaratın yanlış olduğunun İngilizlerin böyle bir harekette bulunmadığını gören Kress buraya kadar gelmişken geri dönmek istememiş ve Kanal'a karşı saldırı girişiminde bulunmak istemişti. Ayrıca Kal'at ül Nahil 'e vardığında burada bulunan müfrezenin durumunun kötü olduğunu gören Kress buraya yardım sağlanmasını emretmişti. Böylece burada yaptığı bir takım hazırlıklar sonucu iki kademe halinde Kanal bölgesine inmeye karar veren Kress, kendisinin oluşturduğu birinci kademeye piyade taburu ve bir makinalı tüfek bölüğü, 50 hecinsüvar, iki dağ bataryası, bir istihkâm ve sıhhiye müfrezesi, 100 develi erzak ve cephanesi, 80 develi üç su kolu ve kuyucu müfrezesi almıştır. Yüzbaşı Kemal emrinde bulunan ikinci kademeye ise 150 kişiden oluşan iki bölük, bir makinalı tüfek takımı ve karışık deve kolu vererek 18 Mart'ta Kanal üzerine yürümüştü. İki günlük yürüyüşün ardından 20 Mart'ta Kanal'a 14km bir mesafede durmuş ve burada İngilizlerin durumunu gözetlemeye başlamış ve bir keşif kolunu da Kanal bölgesine göndermişti. Diğer yandan bedevilerden alınan istihbaratta ise İngilizlerin gündüzleri Kanal'ın batı yakasında bir köprü başı tutukları ve geceleri buradan ayrıldıkları öğrenilmişti. Bu istihbaratla birlikte Yüzbaşı Ahmet ile gece keşif yapmaya çıkan Kress, Kanal'a kadar ilerlemiş ancak burada İngiliz nöbetçilerinin kendilerini fark etmesi sonucu geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu şekilde alınan istihbarat ve yapılan keşif sonucu Magdabe'nin üzerine taarruzdan vazgeçmiş Binbaşı Welsch komutasında bir dağ bataryası ve iki piyade bölüğüyle kanalın kuzeyine doğru mevzilenmesini buradan geçen

¹⁹³ Emir Demirutku, “ Kanal Harekatı'nın İsimsiz Kahramanları” Yıllar Boyu Tarih, Sayı: II, Cilt: VIII, s. 32; David Garnett, Selected Letters of T. E. Lawrence, Jonathan Cape LTD London, 1938, s.196-197; Yigal, a.g.e, s.106
BDHTH, a.g.k, s.300; Erden,Suriye..., s. 94

ilk gemiyi batırma emrini vermişti. Emri alan Welsch harekete geçerek kendilerine belirlenen bölgeye 22 Mart'ta yerleşmiş ve gelecek gemiyi beklemeye başladığı sırada bir İngiliz devriye kuvvetinin kendilerine rastlaması sonucu yerleri fark edilmiş ve İngilizlerin yoğun ateşi sonucu geri çekilmek zorunda kalmışlardı. 22 Mart'ta ilk konak yerine gelen Kress burada Kal'at ül Nahil 'e geri çekilmeye karar vermiş ve Binbaşı Kemal komutasında bir müfrezeyi artçı olarak burada bırakarak kanaldan geçecek ilk gemiyi batırması emredilmişti. Ancak 23 Mart'ta ileri harekâta geçen İngilizlerin bu müfrezeyi yoğun ateş altına alması sonucu bu düşünce sonuçsuz kalmış ve müfreze başarılı bir şekilde geri çekilmişti. Yapılan bu başarısız girişim sonucu 1 subay ve 6 er şehit, 2 subay, 35 er yaralanmıştı. İngilizlerin kayıpları ise resmi tarihlerinde 3 ölü 16 yaralı olarak verilmişti. Diğer yandan gazeteler de yer alan resmi tebliğde ise Magdabe'da bir müfrezemizin İngiliz birliğine rastlayarak onları mahvettiğini ve asker dolu iki İngiliz gemisine ateş açtığını; diğer yandan Şaluf – Küçük Acı Göl arasında başka bir Türk müfrezesinin bir İngiliz nakliye gemisine kemali muvaffakiyetle ateş ettiği belirtilmişti.¹⁹⁴

Bu dönemde yapılan bir diğer girişim ise Gondos Müfrezesinin Cemsa denilen bölgede İngiliz petrol yataklarına yapmış olduğu saldırı sabotaj girişimidir. Ekim 1914'te Avusturya – Macaristan¹⁹⁵ hükümeti daha önce de bu bölgede çalışmış olan Gondos'a İngiliz hava ve gemi filolarına yakıt desteği sağlayan Cemsa'da bulunan petrol yataklarını imha görevini vererek İstanbul'a gönderilmişti. Gondos İstanbul'a varışının ardından Avusturya – Macaristan'ın İstanbul'da bulunan ateşemiliteri Pomiankowski ve Enver Paşa ile görüşmesinin sonucunda istediği destek sağlanmış ve yola çıkmıştı. 1915 yılı başlarında bölgeye ulaşan Gondos buraya varışının ardından iki defa Kanal'ı geçmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştı.

Mart 1915 yılı itibariyle Kuşçubaşı Eşref Bey'in komutasında bulunan urban kuvvetlerinden 50 kişi ile Kanal Bölgesine hareket geçen Gondos 19 Mart'ta Tur bölgesinde

¹⁹⁴ BDHTH, a.g.k, s.300-306; Kress, a.g.e, s. 119-123; Erden, Birinci..., s.96-98; Belen, ... 1915 Yılı Hareketleri, s. 83; MacMunn&Falls a.g.k, s.61-62; Massey, a.g.e, s. 17-18; Mısır Seferi, a.g.e, s.39-40; Tanin, 14 Mart 1331, Numara: 2251; İkdam, 14 Mart 1331, Numara: 6502; Maxwell 19 Ağustos 1915'te gönderdiği raporunda İngiliz kayıplarını 5 ölü 19 yaralı olarak belirtir. bkz. The London Gazette, 21 June 1916, Numara: 29632, s. 6169-6170

¹⁹⁵ Eylül 1914'te İngiltere'nin İstanbul büyükelçiliğinden Hariciye Nezaretine gönderilen mektupta Musul'dan Şama asker gönderilmek hazırlıkların olduğu haberinin alındığını ve patlayıcı dökümede uzman Bağdat Demiryolundan iki Alman'ında Şam'a gitmek için Halep'e hareket ettiklerini ve beraberlerine 1.600 dinamit kartuşu ve 1.500 metre infilak teli aldıklarını bu kişilerin Kızıldeniz veya Süveyş'e mayın döşemeye görevli olduğunun anlaşıldığının ve bu emrin iptal edilmesinin gerektiği rica ediliyordu. BOA, HR. SYS...211-4

bulunan İngilizler üzerine harekâta başlamış ve burada bulunan İngilizlere ait Kuyu, maden ocakları, tulumbaları imha etmiş ve Hükümet Konağını da tahrip ederek 6 Nisan'da Cemsa'ya geçmiş ve burada bulunan 3 petrol kuyusu ve tankeri tahrip ederek geri dönmüştü.¹⁹⁶

IV 'üçüncü Ordu bölgesinde yapılan bir diğer girişim ise sahil bölgelerine mayın koyma girişimleriydi. Birinci Kanal Seferi'nin ardından İtilaf Devletleri donanmalarının sahil şeridini ablukaya alması ve karaya asker ihraç etmesi karşısında mayın müfrezeleri ve mayın gönderilmesi ve bu mayınların develerin üzerinde gidecek şekilde olması IV 'üçüncü Ordu tarafından Başkomutanlık Vekâletinden istenilmişti. Bu istek üzerine Başkomutanlık Vekâleti ilk olarak Balkan savaşıdan kalma on adet mayını bölgeye göndermiş ve devamının ise Almanya'dan geleceklerle karşılanacağını IV 'üçüncü Orduya bildirmişti.

Başkomutanlık Vekâleti tarafından mayınların bölgeye gönderilmesinin ardında harekâta başlayan IV 'üçüncü Ordu Kanal bölgesine geçiş için yollar aramaya başlamıştı. Bu sırada ise bedeviler Port Said ile Kantara arasında su taşkını yapılarak güvence altına alınan bölgede kendilerinin bildiği Kanal'a ulaşan bir patika bulunduğunu ve buradan Kanal'a mayın koyulabileceğini bildirmesi üzerine Kress emrinde bulunan Yarbay Lauffer'e bu bölgeye mayın koyma görevi vermişti. Böylece emrine bedevilerden de oluşan bir müfreze alan Lauffer harekete geçerek 8-9 Nisan gecesi bu bölgeye mayın koymayı başarmıştır. Ancak mayın patlamamış ve 3 gün sonra İngilizler ayak izlerinden burada bir şey olduğunu anlayarak mayını fark ederek mayın buradan çıkarılmıştı. Mayının patlamamasına rağmen etkisi görülmüş ve Kanal Şirketi gemilerin Kanal'dan gece geçişini yasaklamıştır.¹⁹⁷

Bir diğer mayınlama girişimi ise Binbaşı Fischer ve Yüzbaşı Gondos tarafından 28 Nisan gecesi düzenlenmişti. Bu subaylar beraberlerindeki elli er ile Süveyş Kanalı'nın Büyük

¹⁹⁶ Emre Saral – İsmail Tosun Saral, *Türklerle Beraber (1914-1918)*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020, s.159-164; BDHTH, a.g.k, s.231-233; Pomiankowski, a.g.e, s.77-78; Kress, a.g.e, s.128-129; Erden, *Birinci...*, s. 95-96; Belen, ... 1915 Yılı Hareketleri, s. 84; McKale, a.g.e, s.63-64; Üzen, a.g.t, s.314-315; Mısır Seferi, s.39; Cemsa baskını hakkında kaynaklar farklı tarih vermektedir. İsmet Üzen'de yapmış olduğu doktora tezinde bu konuya değinmiş ve Kress, Erden ve McKale'nin eserlerini baz alarak tarihi Mart 1915 olarak göstermiştir. Türk Resmi Harp tarihinde ise Tur baskını ve Cemsa sabotajı 19 Ocak – Şubat 1915 arasında gösterilmiştir. Ayrıca Başbakanlık arşivinde yer alan 25. 02. 1915 tarihli bir belge de ise Turu Sina Ceziresinin aksam-ı şimalinin zapt edildiği ve güneyinin de zapt edileceği bildirilerek ordu tarafından birinin mutasarrıflığa gönderilmesi isteniyordu. Bkz. BOA, BEO...4340-325430

¹⁹⁷ Erden, *Birinci...*, s.98-99; Kress, a.g.e, s.127-128; BDHTH *Deniz Harekatı*, s. 296-297; Belen, ... 1915 Yılı Hareketleri, s. 83; MacMunn&Falls, a.g.e, s. 63; Massey, a.g.e, s. 18-19 *The London Gazette*, Lieut-General Maxwell Reports, 21 June 1916, Numara: 29632, s.6170

Acı Göl bölgesine iki adet mayın konulmuşlardı. Ancak bu mayınların durumu sonradan öğrenilememiştir.

Diğer yandan bir telgrafla Kanal'ın mayınlanması olayının tarafsız ülkelere bildirilmesini IV 'üncü Ordu Başkomutanlık Vekâletinden istemiştir. Başkomutanlık Vekâleti bu öneriye verdiği cevapta ise İngilizlerin Kanal'ın uluslararası tarafsızlığını ihlal etiklerini, geliş gidiş güvenliğini düşünmeden her türlü savaş aracının kullanılacağını tarafsız devletlere bildireceklerini yazmıştır. Enver Paşa bu konuda Hariciye Nezaretine bir yazı göndererek İngilizlerin kanalın tarafsız olma statüsünü bozduklarını ve kendilerine karşı her türlü askeri aracı kanalda bulundurduklarını buna karşı kendilerinin de her türlü askeri aracı kullanacaklarını bu durumdan çıkan sonuçta tarafsız devlerin zarar görmesi halinde ise sorumlunun İngilizlerin olduğunu bildirmiştir. Bundan sonra ise Hariciye Nezareti devletlere vermiş olduğu ultiमतomla da Kanal sözleşmesine aykırı olarak Kanal'ı silahlandıran İngilizlere karşı müdahalede bulunulacağını ve doğacak sıkıntılardan İngiliz ve Fransız hükümetlerinin sorumlu olduğu ilan edilmiştir.¹⁹⁸

Kanal'a karşı girişilen diğer bir baskın harekâtı ise Binbaşı Hünkar'ın el-Ferdan'a düzenlemiş olduğu baskın girişimidir. Hünkar Müfrezesi olarak anılan ve bir tabur, bir makinalı tüfek bölüğü, bir istihkam, hecinsüvar ve gönüllü müfrezesi, 188 deve kolu sayısını tespit edilemeyen bedevi kuvvetiyle el - Ferdan üzerine geçerek burada bir gemiyi batırmak, keşif kollarına saldırmak ve İsmailiye bölgesindeki tahkimatı keşfetmek amacıyla harekete geçmiş ve 27 Nisan gecesi el-Ferdan'da bulunan İngiliz tarak dubasına ateş açarak tahrip etmiştir. Ertesi gün akşama kadar devam eden çatışmalar sonucu üstün İngiliz piyade kuvvetlerinin ilerlemesi sonucunda geri çekilmek zorunda kalmıştır. Girişilen bu faaliyetler sonucu İngilizler Kanal bölgesine mevcut dört savaş gemisine üç tane Fransız kruvazörü daha eklemişlerdir.¹⁹⁹

Diğer yandan İtilaf kuvvetlerinin 18 Mart'ta Çanakkale'yi geçememesinin ardından 25 Nisan'da karaya asker ihracına başlamaları ve Kanal Bölgesinden bir çok kuvveti Çanakkale'ye kaydırmalarının öğrenilmesi üzerine Çöl Komutanı Kress Süveyş Kanalı üzerine yapılacak ufak saldırılarla İngilizlerin panikleyerek etkileneceğini düşünerek

¹⁹⁸ BOA, HR. SYS... 2349-25; HR. SFR.04... 405-33

¹⁹⁹ BDHTH, a.g.k, s. 306-313; Erden, Birinci...100; Kress, a.g.e, s. 129; Mısır Seferi, s.41; MacMunn&Falls, a.g.e, s. 63-64; The London Gazette, Lieut-General Maxwell Reports, 21 June 1916, Numara: 29632, s.6170; İkdam, 20 Nisan 1331, Numara: 6539; Tanin, 20 Nisan 1331, Numara: 2288

Kantara üzerine saldırı düzenlemeye karar vermiştir. Bu amaçla 3-4 Mayıs gece 180 piyade, bir makinalı tüfek bölüğü, bir dağ bataryası ile Kantara üzerine harekete geçmişti. Katya bölgesinde duraklayıp karargâh kurdukları sırada alınan istihbarat sonucu bir İngiliz birliğinin Düveydar'da ordugâh kurdukları öğrenilmişti. Bu haber üzerine bu birliği sabah vaktinde baskın yaparak imha etmeyi planlayan Kress geceyi bu şekilde geçirmiş ve ertesi gün sabah erkenden bu birliğe taarruz etmek üzere Düveydar'a vardıkları sırada İngilizlerin burayı tahliye ettiklerini görerek geri çekilmek zorunda kalmıştı. Aynı günlerde Yüzbaşı Gondos'da Büyük Acı Göl'de bir istimbotun kazanını patlatarak savaş dışı bırakmıştı. Mayıs ayı sonunda ise Çöl Komutanlığı'nın verdiği emir üzerine bir keşif kolu kanala doğru gönderilmişti. Bu keşif kolu 28 Mayıs gecesi Küçük Acı Göl bölgesinde İngilizlere ait bir vapurun kazanı dinamitle patlatılarak kullanılamaz hale getirilmişti. Buradan hareket eden bu keşif kolu aynı gece Kanal'da bulunan bir başka gemiye de saldırı düzenlemişse de gemiye ufak tefek hasar verilmiş olmasına rağmen İngilizlerin karşı ateşi sonucu geri çekilmişlerdi.²⁰⁰

Mayıs ayındaki başarılı girişimlerin ardından Haziran ayının son günlerde istenen sonucu veren ve Kanal üzerine düzenlenen en başarılı girişim Üsteğmen Sırrı Bey'in Kanal'ın Küçük Acı Göl Bölgesine döşemiş olduğu mayınlı saldırıydı. Üsteğmen Sırrı Bey 17 Haziran'da 26 deve, 24 er, iki Alman mayın uzmanı ve iki mayın ile Çöl Komutanı Kress tarafından kendisine verilen görev üzerine Süveyş Kanal'ı bölgesine hareket etmiş ve aynı gece Kanal bölgesine varmıştı. Burada müfrezesini ikiye ayıran Üsteğmen Sırrı Bey bir süre keşif yaptıktan sonra gece beraberine aldığı erlerle Kanal'ın Küçük Acı Göl Mevkiine bir mayını döşemiş daha sonra oluşabilecek herhangi bir duruma karşı Kanal kıyısında mevzilenmişti. Ancak bırakılan bu mayınların üzerinden iki geminin geçmesine rağmen patlamaması üzerine burada bir keşif kolu bırakarak Kanal'a iki saatlik bir mesafeye geri çekilen Üsteğmen Sırrı Bey 28 Haziran sabahı iki patlama sesi duyması üzerine mayınların patladığına hükmederek başlangıç noktasına geri dönmüştü. Bu patlamanın sonucu hakkında keşif kolundan bir bilgi alamayan Üsteğmen Sırrı Bey, 30 Haziran'da ikinci mayını döşemek üzere hareket edeceği sırada gelen keşif kolunun anlattıklarından bir geminin battığını

²⁰⁰ BDHTH, a.g.k, s.313; Kress, a.g.e, s. 131;139; Erden, Birinci..., s. 100-101; Massey, a.g.e, s.19; The London Gazette, Lieut-General Maxwell Reports, 21 June 1916 Numara: 29632, s.6170; Tanin, 20 Mayıs 1331, Numara: 2318; İkdam, 20 Mayıs 1331, Numara: 6569; Sebilürreşad, 21 Mayıs 1331, Cilt: 14, Aded: 341

öğrenmiş ve aynı gün El-Ariş'e dönmüştür. Yapılan bu saldırı sonucu İngilizlere ait "Teresias" isimli gemi batmış ve kanal 14 saat geçişe kapalı kalmıştır.²⁰¹

Diğer yandan temmuz ayından itibaren Osmanlı kuvvetleri Kanal'ın doğu yakasına geçerek burada köprü, iletişim hatları, ikmal yolları ve tren hatlarına saldırı sabotaj düzenlemeye başlamışlardı. Temmuz başından itibaren başlayan hareketlerde ilk olarak el-Ariş'ten Kanal Bölgesine gönderilen bir müfreze kanalı geçerek burada köprü ve tren yoluna dinamit yerleştirmiş ve bu dinamitler patlayarak oradan geçmekte olan tren ve tren hattı, köprü tahrip edilmiş ve kanalda bulunan bir İngiliz devriye kayığı tahrip edilerek geri dönmüştü. Ağustos başında yapılan bir diğer harekette ise el-Ariş'ten gönderilen diğer bir sabotaj müfrezesi kanalı geçerek Kantara – Port Said arasında bulunan tren hattına patlayıcı döşemiş ve burası da kullanılamaz hale getirilerek zayıf vermeden geri dönmüştü. Diğer bir girişimde yine Ağustos ayında tren hattına yapılmış ve burası tahrip edilmişti. Eylül ayında ise Katara'nın güneyinde bulunan bir dubaya ateş edilerek içinde bulunanlar öldürülmüştü. Aynı ay içinde Küçük Acı Göl bölgesine mayın döşemek için gönderilen bir müfreze ise burada bulunan telsiz istasyonu tahrip etmiş ve kanala mayın koyamadan geri dönmüştür.²⁰²

Osmanlı kuvvetlerinin bu taarruzlarına karşı İngilizler 22 Kasım 1915'te karşı cevap vererek ilk harekâtını Mahdes'de bulunan ve keşif gözetleme yapan Urban kuvvetlerine karşı düzenlemişti. İki kol halinde hareket eden İngilizlerin birinci kolu Mahdes bölgesine gelmiş ve Osmanlı birliklerinin çekildiği görmüştü. İkinci kol ise el-Haras'a varmış ve burada küçük bir müsademeye girerek Osmanlı kuvvetlerini takip etmeye başlamıştı. Ancak bu kuvvetin çöl içine daha fazla ilerlemesine izin verilmeyerek geri dönmesi emredilmişti. İngilizler bu hareketleriyle 3 urban öldürülmüş, 20 urban 13 deve esir almışlar ve Urban kuvvetlerinin başı olan ve Kanal bölgesine düzenlenen harekâtlardan sorumlu tutulan Şeyh Rıza Salim burada öldürülmüştü. İngilizler ise 19 ölü ve 16 yaralı vermişlerdi. Bu olayın ardından Maxwell gönderdiği raporunda şeyhin öldürülmesinin ardından Kanal üzerine düzenlenen saldırıların kesildiğini bildirmiştir.²⁰³

²⁰¹ BDHHTH, a.g.k, s.313-316; Erden, Birinci..., s.103-105; Kress, a.g.e, s.128; Demirutku, a.g.m, s.32-35; Larcher, a.g.e, s.242; MacMunn&Falls, a.g.e, s. 63-64; Massey, a.g.e, s.19; The London Gazette, Lieut-General Maxwell Reports, 21 June 1916, Numara: 29632, s.6171; Bruce, a.g.e, s.44

²⁰² BDHHTH, a.g.k, s.316-317; BDHHTH, Deniz Harekâtı, s.297; Erden, Birinci..., s.105-107; Atay, a.g.e, s.72-76; MacMunn&Falls, a.g.e, s.71 Tanin, 22 Temmuz 1331, Numara: 2381; İkdâm, 22 Temmuz, Numara:6632

²⁰³ BDHHTH, a.g.k, s. 317; Atay, a.g.e, s. 78-80; Üzen, a.g.t, s.322; MacMunn&Falls, a.g.e, s. 71-72; The London Gazette, Lieut-General Maxwell Reports, 21 June 1916, Numara: 29632, s.6174

Kanal'a karşı girişilen bu hareketler kendisinden beklenen faydayı çok büyük miktarda sağlamış ve birçok düşman birliğinin burada tutulmasını sağlamış ve İngilizleri tedirgin bir halde bırakmıştı. Kress girişilen bu hareketleri “*düşmana iğne batırmak*” olarak tarif ederek harekâtların ne anlama geldiğini net bir şekilde anlatmıştı. Maxwell'de göndermiş olduğu raporunda kanalın savunulmasının çok zor bir iş olduğunu, çok sayıda birlikle kanalın tutulduğunu belirtmişti. Ayrıca girişilen bu hareketlerin olumsuz bir etkisi de olmuş ve İngilizlerin Süveyş Kanalı'nın doğu yakası tahkimatını arttırmasına neden olmuş, girişilecek ikinci harekâtın başarı şansını zora sokmuştu.

Girişilen bu hareketlerin askeri zararlarının yanında ekonomik anlamda da zararı meydana gelmişti. Özellikle Hindistan ve Uzak Doğu'ya giden gemiler bu harekâtlar ve Akdeniz'de bu dönemde bulunan denizaltılar sebebiyle Süveyş Kanalından geçmeyi olabildiğince azaltarak eski ticaret yolu olan Ümit Burnu rotasına yönelmişlerdi.²⁰⁴

Bu dönemde ayrıca Başkomutanlık Vekâleti IV ‘üçüncü Ordu’ya girişilecek “Mısır harekâtı”²⁰⁵ için gerekli olan asker ve hayvan sayısını sormuştu. Aynı gün yani 16 Temmuz 1915'te IV ‘üçüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa tarafından verilen cevapta çöl için ihtiyaç olunan muharip ve gayri muharip toplam yüz bin insan, elli bin deve; Adana, Suriye, Filistin bölgesinde ise yüz bin insan, yirmi bin deve olarak bildirilmişti. Bu cevap üzerine Başkomutanlık Vekâleti tarafından IV ‘üçüncü Ordu’ya gönderilen telgrafta İkinci Kanal Seferi için gerekli olan desteğin neler olduğunu bildirilmesi istenmiştir. Böylece IV ‘üçüncü Ordu madde madde gerekli olan teçhizat, yığınak, iaşe vs. dair gerekli olan yardımı belirterek Başkomutanlık Vekâletine 21 Temmuz'da bir rapor sunmuştu.²⁰⁶ Raporun genel hatlarına bakıldığında 57 tabur piyade, 20 makinalı tüfek bölüğü, 8 süvari veya hecinsüvar bölüğü, 23 batarya; bu kuvvetler iyi donanımlı, tamamı Türk ve nakil araçları tamamının sağlanması istenmiş ve gönderilecek asker sayısı ise yüz bin kişi olarak hesaplanmıştı. Diğer yandan nakil vasıtası olarak kırk bin deve istenmiş ve menzil görevleri ile ikmal hatları yeniden düzenlenmişti. Bunlara ek olarak ağır topçu, köprücü takımları, istihkam birlikleri,

²⁰⁴ BOA, HR. SYS... 2416-35; Kress, a.g.e, s. 139-140; Erden, Birinci..., s.107-108; Stoddart, a.g.e, s.131; Üzen, a.g.t, s.324-325; Trumpener, a.g.e, s. 122; The London Gazette, Lieut-General Maxwell Reports, 21 June 1916, Numara: 29632, s.6174; Bruce, a.g.e, s.44-45

²⁰⁵ Başkomutanlık Vekâleti tarafından gönderilen telgrafta Kanal Seferi'nin, Mısır Seferi olarak belirtilmesi Ali Fuat Erden'in de Suriye hatıralarında 178-179'ncü sayfalarda dikkat çektiği bir konudur. Buradan da anlaşılabilir Birinci Kanal Seferi Başkomutanlık Vekâleti tarafından başarı olarak nitelenmiş ve tam teçhiz edilmiş bir ordu ile Mısır'ın fethedilebileceğini düşünmüştür.

²⁰⁶ BDHHTH, a.g.k, s. 293-294 ve rapor için bkz. aynı eser s. 715-123; Erden, Birinci..., s.178-188; Üzen, a.g.t, s.300-302

uçak, pilot ve gözcü istenmişti. Ancak raporda belirtilenler Çanakkale Savaşının tüm şiddetiyle sürdüğü bir zamanda ve Almanya ile de kara bağlantısı tesis edilemeden karşılanacak istekler değildi.²⁰⁷

Başkomutanlık Vekâleti IV ‘üçüncü Ordu tarafından gönderilen bu görüşlere 11 Ağustos’ta gönderdiği cevapta şunda bulunan mevcut durumda bu isteklerin yerine getirilemeyeceğini ve Mısır Seferi hazırlıklarının ertelenmesi gerektiğini ve bu durumun gizli tutularak, kanala karşı ufak tefek girişimler yaparak İngilizlerin sürekli taciz edilmesini, seferin geri bırakılmasına rağmen hazırlıkların en geç 1 Ekim 1916 tarihine kadar bitirilmiş olması gerektiğini belirtmiştir.

Başkomutanlık Vekâletinin bu önermelerine IV ‘üçüncü Ordu tarafından verilen cevapta ise Mısır Seferinin 1916 yılına ertelenmesinin bu seferden vazgeçmekle aynı olduğunu ve eğer 14 Kasım 1915’e kadar ülkede belirtilen durumlarda bir değişiklik olmazsa kendilerinin de seferin geri bırakılmasına taraftar olacağını ve gerekli izahatı yapmak üzere IV ‘üçüncü Ordu Kurmay Başkanı Kress’i²⁰⁸ İstanbul’a göndereceğini belirtmiştir. IV ‘üçüncü Ordu tarafından Kress’in İstanbul’a gönderilmesi önerisine Başkomutanlık Vekâletinden onay çıkmasının ardından 17 Ağustos’ta IV ‘üçüncü Ordunun görüşlerini içeren bir yazı ile Kress İstanbul’a gönderilmişti. Başkomutanlık Vekâleti IV ‘üçüncü Ordu ile sefer konusunda anlaşma sağlamaya çalışırken diğer yandan da 8 Temmuz’da Alman hükümetine gönderilen telgrafta Türkiye’nin Avusturya – Macaristan ve Almanya’nın yanında son mermisi kalana kadar savaşacağını ancak Süveyş Kanalına bir harekâta girişmeden önce para yardımı istenmiş ve Toros ile Amanos Tünellerinin yapımının maliyetinin yarısını Almanya’nın üstlenmesi gerektiğini ve bu amaçla Alman Genelkurmayı’nın gerekli müracaatları yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Kress 17 Ağustos’ta yola çıkarak 23 Ağustos’ta İstanbul’a ulaşmıştı. Burada Enver Paşa ile görüşen Kress kendisine IV ‘üçüncü Ordu tarafından verilen sefer düşüncesini içeren kâğıdı vermişti. Bu kâğıtta IV ‘üçüncü Ordu Komutanı 1915 yılı içerisinde sefer düzenlemeden vazgeçilmesini zamanın erken olduğunu, ancak çok çaresiz kalınırsa Şubat 1916’ya ertelene bilineceğini ve seferin 1916 yılına bırakılmasının şu anda vazgeçmeyle aynı olduğunu, 1915

²⁰⁷ BDHTH, a.g.k, s.294; Erden, Birinci..., s.188; Üzen, a.g.t, s. 303; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: III, s.168-188

²⁰⁸ Birinci Kanal Seferi’nin ardından kurulan Çöl Komutanlığına atanan Kress, 10 Haziran 1915’te Cemal Paşa’nın emriyle Almanya’ya giden Frankenberg’in yerine IV. Ordu Kurmay Başkanlığına atanmıştı.

yılında çekirgelerin tohum bırakması sebebiyle gelecek yıl hasattın kötü olacağını bu sebeple bölgede kıtlık ortaya çıkabileceği, orduya asker celbinin gelecek yıl Mısır Seferine yeteceğinin şüpheli olduğu, askerinin şevkinin kırılacağını, çölde bulunan Urbanın da seferin ötelenmesiyle İngilizler tarafına meyledeceğini, deve toplanmasının bırakılmasının da seferin ötelenmesine delil olacağını, bu sebeple İngilizlerin bölge de bulunacak birlikleri başka cephelere rahatça sevk edebileceğini, amele taburlarının hazırlık için sayının arttırıldığını ancak bu şekilde yapılacak bir ötelemeden dolayı bu amale taburlarının efradının bir kısmının terhisinin gerekeceğini, IV ‘üncü Ordu bölgesinde Süveyş Kanalı’na saldırı düzenleyecek güvenilir birliklerin olmadığını ayrıca bu hareketler sonucunda sürekli geri çekilen birliklerin moral olarak düşeceğini belirterek Osmanlı Devleti kadar Almanya ve Avusturya - Macaristan’ında taşın altına elini koyarak satın alınması gerekli önemli şeyler için en geç Ağustos’a kadar yüz bin liranın gönderilmesi ve hazırlık için istenen yarım milyon liranın da her ay peyder pey gönderilmesini ve Kasım ayına kadar Çanakkale Cephesi kapanmaz ve Almanya ile yol açılmazsa Mısır Seferi’nin geri bırakılmasını istediğini bildirmiştir. Enver Paşa ise bu görüşmenin ardından Kress’e kendilerine gerekli olan araç ve askerinin verileceğini bildirmiştir. Bu görüşmenin ardından Çanakkale Cephesini de ziyaret eden Kress buradan dönmesinin ardından Enver Paşa’nın isteği üzerine Almanya’ya gitmiş ve kendilerinin planları ve amaçlarını Alman Genelkurmayına anlatmasını istemişti. Emri alır almaz İstanbul’dan hareket eden Kress Almanya’da Falkenheim ile görüşmüş ve buradan bir uçak müfrezesi, sekiz makinalı tüfek bölüğü, 15cm dört obüs bataryası, 10cm bir top bataryası, dört uçak savar takımı, iki havan bölüğü, iki seyyar hastane, bir muharebe takımı gönderileceği sözü alarak²⁰⁹ 14 Ekim’de Kudüs’e dönmüştü.²¹⁰

Osmanlı Devleti yöneticileri tıpkı Birinci Kanal Seferi hazırlık döneminde olduğu gibi İkinci Kanal Seferi “Mısır Seferi” hazırlık döneminde de aynı hazırlık safhasındaki gibi hataya düşerek müttefiklerinden gelecek yardımlarla seferin başarıyla yapılarak Mısır’ın ele geçirileceğini düşünmüşlerdi. Ancak yine Alman kurmayları Mısır’ın ele geçirilmesinden çok Kanal’ın taşıt trafiğine kapatılmasını istemekte ve bu yönde yardımlar yapmaktaydı.

²⁰⁹ Kress’e söz verilen bu kuvvet Paşa Kolu olarak isimlendirilmiş ve Ocak 1916’da sevkine başlanarak Temmuz 1916’ya kadar sevki devam etmişti.

²¹⁰ BDHTH, a.g.k, s.295-298; Erden, Birinci..., s.189-200; Kress, a.g.e, s.151-154; Wallach, a.g.e, s. 177; Yılmaz, a.g.e, s.132; Görgülü, a.g.e, s.182; Üzen, a.g.t, s. 304-305; Saral, a.g.e, s.167; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: III, s.188-192; İhsan et-Tercüman, Çekirge Yılı Kudüs 1915 – 1916 (çev. Ali Benli), Klasik Yayınları, İstanbul, 2012, s.260-261

Nitekim Enver Paşa'nın 17 Kasım 1915'te hareketle Edirne'ye uğrayarak 23 Kasım'da Orşova'da Falkenheim ile yaptığı görüşmenin ardından dönüşünde Cemal Paşa ile Kress'i İstanbul'a çağırmişti. Burada Cemal Paşa'ya verdiği emirde “ *Kanal ulaşımının topçu ateşiyle sürekli olarak kapatılması maksadıyla ve Alman Orduları Erkanıharbiye Riyasetinin onayıyla hemen bir hareket icrasını*” emretmişti. Böylece IV ‘üçüncü Ordu ile “Mısır Seferi” yapılması olarak başlayan Başkomutanlık Vekâleti yazışmaları ve planları 1915 yılı bitmeden Süveyş Kanalı'nın taşıt trafiğine kapatılması projesine dönüşmüştü. Ayrıca bu görev için Birinci Kuvve-i Seferiyye adı altında Kolordu seviyesinde bir de kuvvet kurulması planlanmış ve başına da Kress geçirilmişti.²¹¹

İstanbul görüşmesinin ardından bölgeye dönen Cemal Paşa ve Kress, hemen seferi kuvvetin hazırlanması çalışmalarına başlamışlardı. Bu amaçla 2 Ocak 1916 yılında bir emir yayımlayan IV ‘üçüncü Ordu Komutanlığı Mısır Sefer Kuvvetinin öncüsünü teşkil edecek olan Birinci Kuvve-i Seferiyye adında bir sefer kuvveti kurulduğunu ve komutanlığına Kress'in Erkan-ı Harbiyesine ise Binbaşı Kadri Beyin atandığını bildirmiştir. Diğer yandan Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin bir tümen (III ‘üçüncü Tümen Çanakkale Cephesinin kapanmasıyla bölgeye intikal etmişti), Alman Paşa Kolu, Hecin Süvari Alayı, Hicaz Akıncı Alayı, El-Ariş Menzil ve Öncü Komutanlığından oluşacak, bu kuvvetler Birüssebi, Halilürrahman ve Hafirülavce hattın da bulunacağı bildirilmiştir.²¹²

Bölgeye kuvvetlerin toplanmaları sürdüğü sırada²¹³ Enver Paşa askere ve halka moral vermek, cephelerde ki durumu yerinde görmek üzere cephelere ziyaretlere başlamıştı. Bu amaçla beraberinde maiyetiyle birlikte 13 Şubat 1916'da yola çıkarak 15 Şubat günü IV ‘üçüncü Ordu’ya bağlı mıntıkaya ulaşmışlardı. IV ‘üçüncü Ordu mıntıkasında bulunduğu süre boyunca sahil savunmalarını, tren, yol, su inşası durumlarını, askerinin durumu, imar faaliyetlerini teftiş eden Enver Paşa burada teftişini bitirerek Şubat ayı sonu itibarıyla Maan'dan tren ile Mekke ve Medine'ye geçmiş burada gövde gösteri yapmış ve kutsal yerleri de ziyaret ederek Şam'a 3 Mart'ta geri dönmüştü. Gezi planında Irak'a geçilmesi düşünülse de Enver Paşa'nın fikrini değiştirmesi üzerine heyet 7 Mart'ta bölgeden ayrılarak 11 Mart'ta İstanbul'a varmıştı. Diğer yandan harekâtın olumsuz sonuçları hakkında konuşan

²¹¹ BOA, HR. SFR.04... 261-76; Kress, a.g.e, s.161-162; Erden, Birinci..., s.202; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: III, s.193-194; Falkenhayn, a.g.e, s.162; Üzen, a.g.t, s.306-307

²¹² Erden, Birinci..., s.210-214; Görgülü, a.g.e, s.194; Birinci Sefer-i Kuvvet mevcudu için bkz. BDHTH, a.g.k, s. 339-340

²¹³ ATASE, BDH, 3319, H1-H1-1-1; H2-2-1

Cemal ve Enver Paşalar eğer Kanal'ı geçmek mümkün olmazsa çöle yerleştirilecek uzun menzilli toplar vasıtasıyla Kanal'dan geçişlerin engellenmesini planlamışlardı.²¹⁴

Osmanlı ordusu iki sefer arası dönemde bu şekilde ikinci sefer hazırlıklarını sürdürürken İngiltere ve müttefikleri de bölge hakkında denizden hava keşifleri ve casusları vasıtasıyla sürekli istihbarat toplamışlardı. Toplanan istihbaratlar neticesinde ilk olarak 1915 Şubat ayından itibaren İskenderun bölgesinden başlayarak farklı tarihlerde IV 'üncü Ordu sahillerine ikmal, iletişim ve sevk yollarını bombardıman düzenlemişler²¹⁵ ve 25 Ağustos 1915'den itibaren de sahilleri abluka altına aldıklarını bildirmişlerdi.²¹⁶ Diğer yandan karadan da hava keşifleri düzenlemek için girişimlerde bulunmuş olsalar da Osmanlı kuvvetlerinin geri çekildiği hat o dönemde bulunan uçakların uçuş menzilini kapsamadığından Osmanlı kuvvetlerinin geri hatları hakkında yeterli bilgi sağlayamamışlardı. Ancak çölde bulunan ajanlar vasıtasıyla elde edilen istihbaratlardan General Maxwell, Osmanlı ordusunun çöldeki saldırı faaliyetlerinin küçük hareketler şeklinde olacağını düşünmüştü.²¹⁷

Bu dönem diğer yandan Mısır'ın İngilizler tarafından müstemlekelerinden gelen askerlerin eğitilerek diğer cephelere asker sevkinde bir üs konumuna gelmesine neden olmuştu. Ancak Çanakkale deniz muharebelerinde Ocean, Swiftsure gibi önemli gemilerin buraya gönderilmesi ve bu muharebenin ardından karaya asker çıkartmasının başlaması ve diğer cephelere kuvvet yardımıyla birlikte Mısır savunmasında kullanılan eğitimli askerin buralara sevk edilmesi gerekmişti. Bu durumda General Maxwell'in Mısır savunmasının eksik kaldığı düşüncesiyle endişelenmesine sebep olmuştur.²¹⁸

Diğer yandan İngilizler için bu dönemde önemli olan diğer bir konuda savaşın

²¹⁴ BOA, TŞR. HL... 2-93; Enver Paşa'nın IV. Ordu bölgesi ziyaretleri ve yaşananlar için bkz. Kürt Muhammed Ali, Enver Paşa'nın Ortadoğu Seyahati (haz. Derya Aydın, Ahmet Şenel, Sibel Ilgın), Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2007; Mustafa Çolak, Enver Paşa Osmanlı – Alman İttifakı, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2008, s.44-45; Esra İnal, Enver Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki Cephe Ziyaretleri, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Konya, 2019, s.38-40; Pomiankowski, a.g.e, s.187-196; Erden, Birinci..., s. 215-226; Kress, a.g.e, s.175-176; Cemal Paşa, a.g.e, s. 195-196; Üzen, a.g.t, s.331-332; Harp Mecmuası, Sayı: VII, 1332, s. 100-103; et-Tercüman, a.g.e, s.273-275

²¹⁵ BOA, DH. EUM. 6.Şb... 2-67; Herbert, a.g.e, s.67;

²¹⁶ BOA, DH. EUM.6.Şb...3-31; HR. HMS. İŞO... 137-40

²¹⁷ H. V. F. Winstone, Ortadoğu Serüveni, Risale Yayınları, İstanbul, 1999, s. 221 Yigal, a.g.e, s. 107; Üzen, a.g.t, s. 335;

²¹⁸ Erickson, Çanakkale Savaşı..., s.118-125; MacMunn&Falls, a.g.e, s.55-61; Mısır Seferi, s. 44-45; McKale, a.g.e, s.102; Üzen, a.g.t, s.336; Çanakkale'ye gönderilen İngiliz kuvvetleri için bkz. Ray Westlake, Çanakkale'de Savaşın İngiliz Alayları (çev. Yusuf S. Demirtaş), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013

başından beri Osmanlı kuvvetleri için önemli bir geçiş güzergahı olan İskenderun'a karşı yapılacak bir girişimdi. Osmanlı Devleti'nin savaşa girişinden itibaren bombardımanlarla İskenderun ve çevresini yumuşatmaya çalışan İngilizler Ocak 1915'ten itibaren bu bölgeye çıkartma yaparak ele geçirmek için planlamalar yapmaya başlamışlardı. Bu amaçla Şubat ayında Fransızlara İskenderun'un ele geçirilmesi için derhal harekete geçilmesi teklif edilmişse de Fransızların aynı anda değişik cephelerde savaşımaya karşı çıkması üzerine bu düşünce bir süre ertelenmiştir.²¹⁹

Daha savaşın başında General Maxwell Aralık 1914'te küçük bir kuvvetle İskenderun'a çıkarma yapılarak Osmanlı kuvvetlerinin ulaşım hatlarına darbe vurulacağını ve bu kuvvete Ermenilerinde katılabileceğine inandığını bildirmiştir.²²⁰

İskenderun'un ele geçirilmesi konusunda Maxwell'in ardından 16 Mart'ta "*Ulusal Savunma Komitesine*" bir momendurum sunan Kitchener müttefikleri olan Rusya ve Fransa'nın savaş sonrası Osmanlı topraklarının paylaşılması noktasında Rusya'nın boğazlara Fransa'nın ise Suriye egemen olmasıyla İngiltere'nin olası bir müttefikleriyle arasının bozulması durumunda Mısır'daki varlığının ve Hindistan bağlantısının en önemli ayağı olan Süveyş Kanalı'nın tehlikeye gireceğini belirtmişti. Ayrıca Mısır'da gemiler için bir limanın bulunmaması sebebiyle İskenderun'un el verişli limanı sayesinde buranın önemini vurgulamış; Mezopotamya'daki İngiliz varlığının en önemli sağlayıcılarından birinin de İskenderun olduğuna değinerek yine müttefiklerle çıkacak bir problemde bölgenin ve Mezopotamya'nın buradan askeri olarak desteklenmesinin önemine vurgu yapmıştı. Memorandumunun devamında Kitchener Mısır'a kadar olan sınırın güvenliğinin Mezopotamya'dan başladığını ve ele geçirilmesinin şart olduğunu belirterek İskenderun'a ek olarak Antep, Maraş ve Halep'in ele geçirilerek Bağdat Demir yolunun nihai son durağının Akdeniz olabileceğini ve İskenderun'un Limanı sayesinde Mezopotamya'nın doğal kaynaklarından faydalanmak isteyenleri buraya çekebileceğini belirtmiştir.²²¹

Kitchener'dan başka İskenderun hakkında Ulusal Savunma Komitesine memorandum sunan bir diğer kişide Amiral Jackson'du. Amiral Bağdat Demiryolunun

²¹⁹ TNA, CAB, 42/1/12; Ü. Gülsüm Polat, "I. Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin (İngiltere- Fransa) İskenderun Çıkartması Planı ve İkinci Çanakkale Korkusu," Akademik Bakış, Cilt: VII, Sayı: 14, s.26-27; 39; Gilbert, a.g.e, s.432-433; Edward J. Erickson, " Captain Larkin and the Turks: The strategic Impact of the Operations of HMS Doris in Early 1915," Middle Eastern Studies, Vol: 46, No: 1, Ocak 2010, s. 151-162

²²⁰ Erden, Birinci..., s.206-207

²²¹ TNA, CAB, 24/1/12; 42/2/10; Polat, a.g.m, s.29-31

İskenderun'a entegre edilmesiyle öneminin artacağını ve Fırat Vadisi ve İran'ın güvenliğinin buradan başladığını ve hatta çığgın bir proje olarak Fırat Nehri'ni Akdeniz ile bir kanal vasıtasıyla birleştirilerek Fırat havzasını Akdeniz'e entegre edilebileceğini belirtmiştir.²²²

Lawrence'de 18 Mart'ta D.G. Hogarth'a gönderdiği mektupta Kitchener'in görüşlerine benzer görüşler öne sürerek İskenderun'a bir harekât yapılmasını istemiştir.²²³

İngilizlerin Çanakkale'den çekilmeyi düşündüğü dönemde İskenderun meselesi tekrardan gündeme gelmişti. Ancak Çanakkale'den çekilmesinin yaratacağı askeri ve siyasi²²⁴ sorunlara vurgu yapan Mısır'da bulunan İngiliz yetkililer çekilmeden önce İskenderun'a planlanan girişimin yapılmasını istemişlerdi. Bu sürecin ardından çalışmalara başlayan İngiliz Genelkurmayı ve Bahriye Nezareti çalışmalarının sonucunda bir rapor hazırlamış ve bu raporda sorunu iki şekilde çözmeyi olanaklı görmüşlerdi. İlki İskenderun'a büyük miktar askerle ile çıkartma ve Mısır'ı uzaktan savunma bu olmazsa Süveyş Kanal'ı hattını müdafaa.²²⁵

Bu raporun sunulmasının ardından Kitchener hem bu durumu konuşmak ve hem de Çanakkale'den çekilme işini karara bağlamak üzere Kasım 1915'te Mondros'a gelerek Maxwell, McMahan, C. Monro ve Birwood ile bu konuları görüşmüştü. Bu görüşmeden çıkan sonuç Çanakkale boşaltılmadan İskenderun harekâtına girişmekti. Bu sonuçla birlikte İskenderun'a karşı girişilecek harekât hakkında İngiliz Genelkurmayına da fikrini soran Kitchener'a genelkurmay tarafından verilen cevapta bu girişimin şu anda içinde bulunan durumda olmayacağı ve Osmanlı kuvvetlerinin bir çıkarma harekâtına karşı koyabilmek için daha avantajlı oldukları bildirilmişti. Verilen bu cevaba karşı Kitchener ise böyle bir harekâta girişmemenin İngiliz ve Fransızların çıkarlarını yakın doğuda tehlikeye atacağını, Arapları Almanların tarafına itileceğini ve Mısır - Sudan bölgelerinde çıkartılacak isyanlarla Kanal'ın tehlikeliye gireceğini belirterek konun hemen bir sonuca bağlanmasını istemişti. Tüm bu girişimlere rağmen kimseyi ikna edemeyen Kitchener'in görüşlerine Fransa'nın da

²²² TNA, CAB, 24/1/15; 42/2/13; Polat, a.g.m, s.32

²²³ Garnett, a.g.e, s. 193-194

²²⁴ İngilizler siyasi olarak Çanakkale'den çekilmenin müstemlekelerinde sıkıntı çıkartabileceğinden, askeri olarak ise Çanakkale Cephenin kapanmasıyla burada bulunan askerlerin ve Sırbistan'ın saf dışı edilmesiyle Almanya ile sağlanan kara yolu irtibatıyla askeri teçhizat ve mühimmatın IV. Ordu bölgesine gönderileceğinden endişe ediyorlardı.

²²⁵ Jeremy Wilson, Lawrance of Arabia, Atheneum, New York, 1990, s. 204; Ian Hamilton, Gelibolu Günlüğü (çev. Osman Öndeş), Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1972, s.269 BDHTH, a.g.k, s. 324-325; Üzen, a.g.t, s.345-346; McKale, a.g.e, s. 154-155; MAcMunn&Falls, a.g.k, s. 77-78

karşı çıkması üzerine İskenderun'a çıkarma fikri kâğıt üstünde kalarak askıya alınmış ve İngiliz Genelkurmayının verdiği raporda ikinci yöntem belirlenerek Süveyş Kanalı müdafaa yolu seçilmişti.²²⁶

Mondros'ta İskenderun görüşmelerinin sürdüğü sırada Maxwell'in kafasını kurcalayan mesele ise Mısır'ın savunması olmuştu. Bu dönemde çeşitli cephelere deneyimli askerlerin gönderilmesiyle kanal savunması az miktarda kalan deneyimli asker ve eğitimsiz askerle sağlanmaya çalışılmıştı. Diğer yandan Mısır bu dönemde eğitim kampı haline dönmüştü. Bunun nedenle Mondros'ta bulunduğu sırada Maxwell Genelkurmay Kanalı savunması ve Mısır'ın korunması için on iki piyade ve bir süvari tümeni, yirmi adet ağır top bataryası, bunlara ek olarak da iki tümen piyade ve üç tugay piyade istemiş ve Katya'ya doğrudan demiryolu döşenmesini önermişti. Ancak bu öneri Genelkurmay tarafından miktarı fazla bulunarak ihtiyaç olarak verilen rakamlar indirilerek beş süvari ve sekiz piyade tümeni, on dokuz ağır top bataryası, zırhlı araba, uçaklar ek olarak da üç süvari ve iki piyade tugayı, bir sahra topçusu ve on beş garnizon taburunun yeterli olacağı belirtilmiştir.²²⁷

Ayrıca İngiliz birliklerinin 1915 sonu itibariyle Çanakkale'den çekilmeye başlamalarıyla birlikte bu kuvvetler Mısır'da toplanmaya başlamıştı. Böylece burada on iki piyade ve üç süvari tümeni, iki piyade ve üç süvari tugayıyla birlikte bir Yeomanry tugayı ile diğer takviye birliklerle birlikte 300.000 kişilik bir kuvvet²²⁸ Mısır'da toplanmıştır.²²⁹

Diğer yandan hem Almanya'nın Sırbistan'ı ele geçirmesiyle Almanya ile Osmanlı arasında duran set kaldırılarak kara bağlantısının fiili olarak sağlanması hem de Kitchener 1915 sonunda Çanakkale'yi ziyaretinin ardından buradan Mısır'a geçerek yaptığı incelemelerin sonucunda harekâtı yöneten komutanlara “ *siz mi Kanalı savunuyorsunuz? yoksa Kanalı mı sizi savunuyor?* ” şeklinde soru sormuş ve bu sorunun ardından alınan karar gereği Kanalı savunmasının, Kanalı'nın doğusundan başlatılmasına karar verilerek İngiliz

²²⁶ Sör William Robertson Bart, *Soldiers and Statesman 1914-1918*, Volume: II, Cassell and Company, Ltd, London, 1926, s. 149; Polat, a.g.m, s. 42-44; MacMunn&Falls, a.g.k, s.79-82; Wilson, a.g.e, s. 223-224; Üzen, a.g.t, s. 347-351; Arthur, a.g.e, s.172-174; Wavell, a.g.e, s.39

²²⁷ MacMunn&Falls, a.g.k, s.83-85; Üzen, a.g.t, s.350-351

²²⁸ Bu kuvvetler burada toplanarak reorganize edilerek bir kısmı Irak'a gönderilmiş, önemli bir kısımda Fransa'ya gönderilmişti. Diğer cephelere kuvvet yardımına rağmen İngilizler kuvvetlerinin büyük bir kısmını Osmanlı kuvvetlerinin 200.000 kişi ile tekrar Kanalı üzerine bir hareket düzenlemelerinden şüphelenerek 200.000 kişilik bir kuvveti burada tutmuştur.

²²⁹ Henry Some Gullett, *The Austarilian Imperial Force ...*, s.21; Mirliva Sedat, *Filistin'e Veda* (haz. Kemal Gurulkan), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010, s.34-35; Bart, a.g.e, s.150; MacMunn&Falls, a.g.k, s. 87-88; Wavell, a.g.e, s.39; Belen,1916 Yılı Hareketleri, s. 204-206; Sachar, a.g.e, s.118; Larcher, a.g.e, Cilt: II, s. 243-244

birliklerinin diğer yakaya²³⁰ geçmesine karar verilmişti. Böylece Aralık 1915'e kadar yapılan keşiflerle Kanal'ın doğu yakasından savunulmasına başlanacak nokta belirlenmişti. Böylece Cebel-i Mur – Katibül Habeşi – Katibül Hayl – Katya - Muhammadiye'ye kadar olan bölgenin Kanalın dış savunmasını oluşturmasına karar verilmişti. İlk başta Katya Muhammadiye çizgisini bölge komutanlığı dikkate almadan daha geride bir hat çizmişti. Ancak İngiltere Genelkurmayı Katya'nın tarih boyunca Mısır'ı istilaya giden komutanların bir üssü haline geldiğinin farkına vararak buranın da savunma çizgisine katılmasını belirtmiş ve bu durum gerçekleşmezse²³¹ Osmanlı Kuvvetlerinin burayı almasıyla 1916 yılı sonuna kadar 300.000 kişilik bir kuvvetin burada toplanabileceği görüşünü belirtmişti. Bu sorun bir süre komuta kademesi tarafından tartışılmasının ardından İngilizler tarafından savunma hattı inşa edilene kadar öteki bir tarihe bırakılmıştı. Diğer yandan belirlenen plan gereği Kanal savunma mevzileri iç (Kanalın batısı) ve dış (Kanalın doğusu) savunma mevzii iki gruba ayrılmıştı. Bu iki mevzi arasında ise dış savunma mevziinin gerisinde 4km'lik bir ara mevzi hazırlanmış ve Katya – Romani ve Ugranita ise ileri karakollar kurularak güçlü savunma mevzileri kurulmasına başlanılmıştı. Ayrıca bu ileri mevzilerin kanal ve göllerde bulunan harp gemileri vasıtasıyla desteklenmesi ön görülmüştür.²³²

Yapılması planlanan bu tahkimatın alanın büyüklüğü sebebiyle sadece askeri güçle gerçekleştirilecek bir durum değildi. Böylece sivillerde işe dahil edilerek yapılacak çalışmalar üç bölüme ayrılarak işe başlanılmıştı. Böylece çalışmalara başlanarak ilk olarak su işi halledilmeye çalışılmış ve su deposu, suyun olmayan bölgelere taşınması ve arıtılması noktasında çalışmalara başlanılmıştı. Diğer yandan ulaşım hatları da düzenlenmeye yol yapımı ve kanal üzerine köprüler inşa edilmeye başlanılmıştı. Ayrıca demiryolu yapımına başlanmış mevcut Kahire hattı Kanal'ın kuzey güney rotasında Port Said – Süveyş

²³⁰ Bu döneme kadar İngilizler etkin savunmalarını Kanal'ın batı yakasına kurmuşlardı. Birinci Kanal Seferinin ardından bu savunma sisteminin istenen “kanalın ve çölün doğal bir engel olduğu görüşü”nün istene sonucu vermediği ortaya çıkmışsa da bu döneme kadar doğu yakasında keşif birlikleriyle harekatta bulunmuş ve Osmanlı kuvvetlerini gemilerin atış menziline yüksek olmasıyla uzak tutulacağı hesaplanmıştı.

²³¹ Birinci Kanal Seferi sırasında Katya rotası su, yemek ve ulaşım hatları açısından Kanal bölgesine inen yolda geçen birliklere kolaylık sağlıyor olsa da Osmanlı Devletinin donanma açısından Akdeniz'de etkinlik kuramaması ve bu bölgenin denizden gelebilecek saldırılara açık olması sebebiyle kullanılmış ve Osmanlı kuvvetleri çölün ortasından kanal bölgesine inmek zorunda kalmıştı. Ancak 1916 yılı itibarıyla İttifak Devletlerinin denizaltılarıyla Akdeniz'deki faaliyetleri bu durumun önüne geçmiş ve İtilaf Devletleri donanlarının sahile yaklaşmasının bir nebze önüne geçmişti.

²³² Vladimir Jabotinsky, Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye (çev. Vefa Kurban), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2020, s.92-94; BDHTH, a.g.k, s.341-342; Gullett, The Australian..., s. 26; Hart, a.g.e, s 199-201; MacMunn&Falls, a.g.k, s. 89-90; Wavell, a.g.e, s. 40; Belen,1916 Yılı Hareketleri, s.205; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: III, s.197; Alexander Herbert Wilkie, Official War History of the Wellington Mounted Rifles Regiment 1914-1918, Auckland, 1968, Whitecombe and Tombs Ltd., s.78-79; Bruce, a.g.e, s.50

bölgelerine, Kanalı doğusuna geçilerek ise Muhammediye ve Katya bölgelerine kadar uzatılmış ve El- Ariş'e doğru uzatılması için tedbirler alınmıştı.²³³

Osmanlı kuvvetlerinin ileri harekâta başlayacağı korkusuyla 1915 yılı sonuna doğru İngiliz genel karargâhı bölgenin haritalandırılması çalışmalarına başlamıştı. Hava keşifleri ve ajanlardan alınan bilgiler doğrultusunda birçok ölçekte haritalar çıkartılmış ve 1916 yılı ortasında Kanal'dan Katya'ya kadar olan bölgenin haritalandırılması tamamlanmıştır.²³⁴

Çanakkale Cephesinin açılmasıyla İmroz'da bulunan Akdeniz Seferi Kuvveti "*Mediterranean Expeditionary Force M.E.F*" karargâhı, Çanakkale Cephesinin kapanmasının ardından Limni Adasında bir ileri karargâh kurmuş ve ana karargâhı ise Mısır'a taşınmıştı. Diğer yandan Kanal'ı savunmak Çanakkale Cephesinin kapanmasıyla daha önemli hale geldiğinden, kanal bölgesinde bulunan birlikleri yeniden düzenleme işiyle uğraşmamak için Limni Adasında bulunan M.E.F ileri karargâhı Mısır'dan ayrılmış ve M.E.F adı değiştirilerek sadece Kanal Seferi ve Mısır'ın işlerine odaklanacak ve "*Egyptian Expeditionary Force E.E.F*" Mısır Seferi Kuvveti kurulmuş ve başına General Archibald Murray atanmıştı. İlk başta General Maxwell ile ortaklaşa çalışması öngörülmüşse de komuta kademesinde oluşacak karışıklığı önlemek için Mart 1916'da General Archibald Murray'ın komutayı tek elde toplamasına karar verilmiş ve Maxwell'in de İngiltere'ye dönmesi emredilmişti.²³⁵

A. Murray'ın görevi devralmasıyla birlikte İngiliz Genelkurmayı kendisine Mısır'a doğru yapılacak taarruza karşı kuvvetleri komuta etmek, Kanal'da aktif savunma yapmak ve saldırı sabotajları önlemek, Mısır'da bulunan kuvvetlerin Britanya İmparatorluğunun genel stratejik ihtiyatı olduğunu göz önünde tutmak, Mısır'da bulunan kuvvetlerin düzenlenerek daima savaşa hazır halde tutmak görevi verilmişti. Ocak 1916'da bölgeye gelişle birlikte A. Murray İsmailiye'de karargâhını kurmuş ve Tel el Kebir'de Avusturalya – Yeni Zelanda

²³³ Bu süreçte yapılacak çalışmalar 1- Mühendislik hizmeti, 2- Savunmaya ilişkin Mühendislik hizmet alt dallar olarak I- Su işleri, II- ulaştırma; 3- Demiryoluyla bağlantılı hizmetler. Detay için bkz. MacMunn&Falls, a.g.k, s. 91-94; Wavell, a.g.e, s.40; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: III, aynı yer; Bruce, a.g.e, s.51; Lock, a.g.e, s.13

²³⁴ Yigal, a.g.e, s. 1917-198; Üzen, a.g.t, s.357; The London Gazette, Genral Sir Archibald Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 21 June 1916, Numara: 29763, s.9332

²³⁵ Edmund Dane, British Campaigns in the Nearer East 1914-1918, Hodder and Stoughton, London, 1998, s.251; M. Cemal, "Büyük Harbin Başlangıcından Haziran – 1917 ye yani İkinci Gaze Meydan Muharebesinin Sonuna Kadar Mısır ve Filistinde cereyan eden harekâta dair İngiliz Resmi Tarihindeki Mütelaâ" Askeri Mecmua, S.76, Nisan 1930, s.195; MacMunn&Falls, a.g.k, s. 94-97; Wavell, a.g.e, s.41; Larcher, a.g.e, Cilt: II, s.245; Bruce, a.g.e, s.52-53; Ulrichsen, a.g.e, s.106

takviye kuvvetleri için bir eğitim merkezi, İsmailiye’de makineli tüfek okulu ve Zeytun’da bulunan eğitim merkezini geliştirerek burada çeşitli sınıflarda asker, subay, astsubayların eğitimine başlanmış, çöl ve daha ileri bölgelerin haritalandırılması için çalışmalar başlatılmıştı. Diğer yandan Kanal savunmasını da ayarlayan A. Murray burayı yeniden üç bölgeye ayırarak her bir bölgeyi bir Kolordu tutacak şekilde ayarlamış ve kolordu komutanlarına her birinin kendi bölgesini tahkim ve takviye etmesi görevlerini vermişti.

Böylece üç sektöre ayrılan kanal bölgesinde;

I’inci Sektör IX’uncu Kolordu (29, 46 Tümenler ile 10’ncu Hint Tümeni) komutanı Korgeneral J.G.H. Byng, Süveyş – Kebrit arası, karagahı Süveyş.

II’inci Sektör Anzak Kolordusu (1 ve 2’nci Anzak Süvari, Avusturalya Tümenleri) komutanı Korgeneral W.R. Birdwood, karagahı İsmailiye.

III ‘üçüncü sektör XV’inci Kolordu (11, 13 ve 31’nci Tümenler), komutanı Korgeneral H.S. Horne, karagahı Kantara.

Genel İhtiyat kuvveti VIII’inci Kolordu (42 ve 52’nci Tümenler) komutanı F. J. Davies. Nil Vadisinde 53 ‘üçüncü tümen Mısır’da ise 54’üncü Tümeden oluşturulmuştu.

Savunmanın bu şekilde ayarlanmasına rağmen A. Murray’ın emrindeki birliklerin imparatorluğun genel ihtiyatını oluşturmasından dolayı şubat ayından itibaren diğer cephelere burarlardan birlikler sevk edilmişti. VIII’inci Kolordu birliklerinin ve Korgeneral Byng’in Fransa’ya, 13, 31, 46’nci Tümenlerin gitmesi ve 10’ncu Hint Tümeninin dağılmasıyla, Korgeneral Davies, Korgeneral Byng’in yerine IX’uncu Kolordunun başına getirilmişti. Diğer yandan sektörlerdeki kuvvet dağılımı ise I’inci sektör IX’uncu Kolordu (29 ve 42’nci tümenler), İkinci Sektör Anzak Kolordusu (1 ve 2’nci Anzak Süvari, Avusturalya Tümenleri), Üçüncü sektör XV’inci Kolordu (11 ve 52’nci Tümenler) olacak şekilde ayarlanmıştı. Ancak daha sonra Anzak Kolordusunun Fransa’ya gönderilmesiyle Korgeneral A.J. Godley emrinde II’inci sektörde 4 ve 5’nci Avusturalya Tümenleri, Yeni Zelanda Süvari tümeninden II’inci Anzak Kolordusu oluşturuldu.²³⁶

²³⁶ The London Gazette, Genral Sir Archibalt Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 21 June 1916, Numara: 29763, s.9332-9333; C. Guy Powles, The New Zealanders in Sinai and Palestina, Whithcombe and Tombs Ltd, Auckland, 1922, s.1-2; MacMunn&Falls, a.g.k, s. 154-156; BDHHTH,

A. Murray İngiliz ordusunun Kanal'ın doğusuna geçmesine rağmen hala pasif bir şekilde savunma yapmaktan ziyade kararlaştırıldığı gibi aktif bir şekilde savunma yapmak için hareket kabiliyeti yüksek kolların oluşturulmasını istemiş ve bu iş için girişimlere başlanarak deve alımı yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca Katya'ya doğru demiryolunu uzatmak için çalışmalar başlamıştır. Genelkurmay yazdığı mektupta ise Mısır'ı doğrudan savunmanın El-Ariş'i ele geçirmek olduğunu ve Mısır savunmasının bu şekilde daha az bir kuvvetle yapılabileceğini belirterek, mektubunun devamında Osmanlı kuvvetlerinin istila hareketi hakkında ise Osmanlı ordusunun Birüssebi üzerinden Sina'ya 250.000 kişilik bir kuvvet sevk edebileceğini ancak şuanda alınan istihbaratlar da böyle bir durumun olmadığını belirterek çok az bir zamanlarının olduğunu bildirilmiştir. Bu mektuba genelkurmaydan verilen cevapta ise el-Ariş'in istilasını konusunda şuanda ki durumun müsait olmadığı belirtilmiş ve Osmanlı ordusunun şuanda bölgeye 100.000'den fazla asker sevk edemeyeceğini düşündüklerini bildirilmiştir. İngilizlerin bu şekilde düşüncelerinin sebebi aslında alınan istihbaratlarda Osmanlı kuvvetlerinin hareket tarzı hakkındaki bilgilerin çeşitli olması ve azlığı sebebiyle bir türlü karar alınamaması olmuştur.²³⁷

Aslında bu sırada Osmanlı kuvvetlerin durumu ve buraya sevk edilebilecek kuvvet miktarı A. Murray tarafından abartılmıştır. Bu dönemde IV 'üçüncü Ordu bölgesinde ortalama 40 – 46 bin kişi civarındaydı. Ordunun çoğunluğu boğazlar bölgesinde bulunurken diğer kısmı ise Rusların bu dönemde doğuda taarruza başlamaları nedeniyle burada tutulmuştu. Ayrıca Çanakkale'den sonra burada bulunan kuvvetlerin bir kısmının da Avrupa Cephesine gönderilmişti. Diğer yandan IV 'üçüncü Ordunun tüm lojistiği İstanbul'dan sağlanıyordu. Bu sırada Osmanlı kuvvetlerin Ruslar üzerinde yoğunlaşmaları Bağdat Demiryolunun bu istikamette çalışmasına sebep olmuştu. Ayrıca Rusların bu dönemde Erzurum ve Trabzon'u ele geçirmesi buraya kuvvet yardımını engellemişti. Tüm bu saiklerle Osmanlı kuvvetleri Murray'ın abarttığı kadar bir kuvveti buraya göndermesi mümkün değildi. Bu şekilde İngiliz genelkurmayının belirttiği rakam gerçeğe daha uygun düşmüştür.²³⁸

a.g.k, s.343-344; Üzen, a.g.t, s. 362-363; Gullet, The Austarilian Imperial Force..., s. 41-42; Belen,1916 Yılı Hareketleri, s.205

²³⁷MacMunn&Falls, a.g.k, s. 157; Gullet, The Austarilian Imperial Force..., s. 48- 52 Dane, a.g.e, s.252; Wavell, a.g.e, s.42; Larcher, a.g.e, Cilt: II, s.45; Üzen, a.g.t, s.362-363; J.Wilson, a.g.e, s.243; Ulrichsen, a.g.e, s.107; Robertson, Soldiers and Statesmen, s. 152

²³⁸ Gullet, The Austarilian Imperial Force..., s. 51; Ali Fuat Cebesoy, Birüssebi – Gazze Meydan Muharebesi ve Yirminci Kolordu, Askeri Matbaa, İstanbul, 1938, s.11-12; MacMunn&Falls, a.g.k, s. 159; Belen,1916 Yılı Hareketleri, s.202

3.2. Hicaz İsyanı ve IV'üncü Ordu

İkinci Kanal Seferi hazırlıkları sürdüğü sırada cephenin durumu için stratejik öneme sahip diğer bir konuda Arap İsyanı meselesi olmuştu. Daha Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiği ilk yılda Suriye'de bulunan Fransız konsolosluğuna yapılan baskında birtakım belgeler ele geçirilmişti. Bu belgelerde önemli Arap liderlerinin Fransız himayesinde yaptıkları işlerden bahsetmekteydi. O sırada Suriye Valisi bulunan Hulusi Bey bu konuyla alakalı bir şey yapmadan Cemal Paşa'nın gelmesini beklemiş ve paşanın gelmesinin ardından ise durumdan kendisini haberdar etmişti. Ancak Cemal Paşa'da savaşın başında Araplarla arasının daha da kötü olmamasını isteyerek bu durumu görmezden gelmiş ve Arap ileri gelenlerini kazanmaya çalışmıştı.²³⁹ Ancak Cemal Paşa'nın tüm iyi niyetine rağmen Arap gizli teşkilatlarının faaliyetlerin vaz geçmemeleri ve Mayıs 1915'te Cemal Paşa'nın eline geçen bazı Mısır gazetelerinde Osmanlı Devleti'ne saldırıların devam ettiğini görmesi üzerine harekete geçmeye karar vermişti. Daha sonra IV 'üncü Ordu istihbarat şubesinin ele geçirdiği Haziran 1914 yılına ait bir başka belgede de Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi durumunda İtilaf Devletlerinin Şark Meselesini halletmeye iteceğini bu durumda da Osmanlı Memleketleriyle Arap beldelerinin tehlikeye maruz kalacağını böylece istiklallerini koruyacak vasıtaları düşünmeleri gerektiğini belirterek birtakım soruların cevaplanması istendiği yazılmıştı. Bu belgenin Cemal Paşa tarafından okunmasıyla birlikte Cemal Paşa Arap ileri gelenlerini kazanma siyasetinden vazgeçmesine neden olmuştu. Diğer yandan bölgede bulunan birliklerin diğer cepheye sevk edilmesi de olası bir Arap isyanında bölgede zor bir durumda kalınacağı göz önüne alındığından mahkemeler kurulmuş, Sayda ve Sur bölgesinde ihtilal hazırlığında bulunan 11 kişi Beyrut'ta idam edilmişti. Böylece Arapların isyan etme girişimlerinin ilk perdesi kapanmış ve savaş bitene kadar Filistin ile Suriye bölgesinde asayiş bozacak girişimler olmamıştı.²⁴⁰

²³⁹ Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: III, s.211-213; Cemal Paşa, a.g.e, s.235-237; 243-248; Selim Ali Selam, Selim Ali Selam'ın Hatıraları (1908-1918), (çev. Halit Özkan), Klasik Yayınları, 2005, İstanbul, s. 151; 162; Falih Rıfkı Atay, Zeytin Dağı, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2017, s. 49; Seydi Vakkas Toprak, "Cemal Paşa'nın Emriyle Aliye Sıkıyönetim Mahkemesince İdam Edilen Arap İleri Gelenlerinin Arap Ayrılıkçı Hareketlerine Etkisi," Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 2, s. 300-301; Bu konu hakkında IV 'üncü Ordu tarafından çıkarılan risale bkz. "Aliye Divan-ı Harb-i Örfisinde Tedkik Olunan Mesele-i Siyasiye Hakkında İzahat, Dördüncü Orduyu Hümayun Tarafından Neşredilmiştir, Tanin Matbaası, Dersaadet, 1332"; Belgeler için bkz. Doğu Araştırma Merkezi/ Tehdit Araştırma Grubu "Yakın Tarihimizde Arap Gizli Teşkilatları (X)," Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 34, 1987

²⁴⁰ Yargılananların suçları, cezaları bkz. Doğu Araştırma Merkezi/ Tehdit Araştırma Grubu "Yakın Tarihimizde Arap Gizli Teşkilatları (XI)," Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 35, 1988; George Antonius, Arap Uyanışı (çev. Mehmet A. Koç & Muhammed Karakuş), Selenge Yayınları, İstanbul, 2021, s.151; M. Abdülhalik Renda (haz. Aytaç Demirci – Sabri Sayarı), Hatırat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s.173;

Cemal Paşa bu hareketiyle her ne kadar ana kara olan Anadolu ile bağlantıda çıkabilecek bu sorunun önüne geçmiş olsa da Hicaz'da bulunan ve uzun zamandır hazırlıkları yapılan Şerif Hüseyin'in girişimine engel olamamıştı. Savaşın başından itibaren İngilizlerle oğlu Abdullah üzerinden mektuplaşan Şerif Faysal İskenderun, Adana, Mersin'i içine alan ve İran'a kadar olan Osmanlı sınırının güneyinde kalan bölgede bir Arap Devleti kurulması teklifini²⁴¹ öne sürmüş olmasına rağmen bu durum İngilizler tarafından Fransızların bu bölgelerde hak sahibi olduğu söylenerek kabul edilmemişti. Bu talebin kabul görmemesiyle birlikte yazışmalara devam eden Şerif Hüseyin'i Ekim 1915'ten itibaren İngilizler kendi saflarına çekmek için girişimlere başlamıştı. Sahil bölgelerinin (Mersin, İskenderun, Şam, Hama, Humus, ve Halep) doğusunda kalan yerlerin kendilerine verilebileceğini ve buralarda Araplara bağımsızlık tanınabileceğini belirtmişlerdi. Diğer yandan Şerif Hüseyin İskenderun'a asker çıkarmayı dahi teklif ettiyse de bu durumda Fransızların karşı durması üzerine kabul edilmemiş ve Çanakkale'ye çıkarma yapılmıştı. Bu fikirle Şerif Hüseyin ana kara ile bölgede bulunan birliklerin bağlantısını kesmek isteyerek kısa sürede bölgede başarı kazanacağını hesaplamıştı. Ancak beklediği gerçekleşmemişti.²⁴²

Şerif Hüseyin İngilizlerle anlaşmaya çalışırken Birinci Kanal Seferi'nin ardından bu sefere giderken ele geçirdikleri Vehip Paşa'nın kendileri hakkında girişimlerine ait belgeleri Bab-ı Aliye götürmesi için diğer oğlu Emir Faysal'ı (Irak Kralı) İstanbul'a göndermişti. Emir Faysal Medine'den hareketle İstanbul'a doğru yola çıktığı sırada Suriye'ye de uğramıştı. Burada kaldığı süre boyunca Arap liderle temasta bulunmuş ve 1933 yılında verdiği bir röportajda ayrılıkçı Arap liderlerinin neredeyse tamamının ailesini Arap ihtilalinin başını çekmesi noktasında görüş birliğine vardıklarını öğrendiğini; ancak bu durumu babasına haber vermeden bir şey söyleyemeyeceğini bu liderlere söylediğini belirtmişti.²⁴³ Emir

Ereden, Birinci..., s.90-91; Atay, a.g.e, s. 53-55; Cemal Paşa, a.g.e, s. 260-270; Artuç, a.g.t, s. 273-274; Kayalı, a.g.e, s.225; Cemal Paşa bu dönemde Cefer el-Askerî'ye " Şu anda Suriye'nin fethiyle meşgul olduğunu, bu işi tamamlayıp hainleri ülkeden kovduktan sonra Mısır'ı ele geçirme konusuyla ilgileneceğini" söylediğini belirtir. Detay için bkz. Cefer el-Askerî, İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli (çev. Halit Özkan), Klasik Yayınları, İstanbul, 2008, s.48; Atay, Zeytindağı, s.53

²⁴¹ Georg Antonius eserinde Faysal'ın İstanbul dönüşü Arap İhtilalci örgütlerinin anlaştığı protokol sonucu bu şekilde bir sınır hattının çizildiği ve Faysalın bu hattı babasının onayına sunması için götürülmesinin istendiğini yazar ve bu protokolün metninin kendisine Faysal tarafından verildiğini bildirir. Ayrıntı için bkz. Antonius, a.g.e, s. 127

²⁴² Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt: VI, Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya Harekatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, s.149-150; Kral Abdullah, Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?, Klasik Yayınları, İstanbul, 2006, s.96-97; James Barr, Kırmızı Çizgi, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2016, s.25-26; Hasan Köni, " Osmanlıdan Günümüze Türkiye'yi Bölme Çabaları," Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Cilt: I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.81; MacMunn-Falls, a.g.c, s. 213-214; Antonius, a.g.e, s. 134-144; 155; Üzen, a.g.t, s.421; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: III, s.241-244; Allawi, a.g.e, s.71-73

²⁴³ James Barr, Çöl Ateşi, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2020, s.38; Allawi, a.g.e, s.63; McKale, a.g.e, s.110

Faysal buradan Ocak 1915'te babasına gönderdiği raporunda da koşulların iyi olduğunu ancak savaşın umdukları gibi gitmediğini, Şam da isyana hazır Araplardan kurulu üç, Halep'te isyan başlarsa katılacak iki tümenin bulunduğu, Toros Dağlarının Suriye'ye bakan tarafında ise sadece bir Türk tümenin olduğunu ve isyancı askerlerin saldırısıyla Suriye'nin ele geçirilebileceğini belirtmişti. Diğer yandan halkın isyan için az hazır olduğunu ve askerlerin de Almanya'nın savaşı kazanacağından emin olduğunu belirterek, müttefiklerin İskenderun'a asker çıkarmasıyla bu durumun kırılacağını ve Türklerin derhal barışa yanaşacağını belirtmiştir. Ancak müttefiklerin İskenderun yerine Çanakkale'ye çıkarma yapmaları sonucu bu düşünce suya çökmüştü. İstanbul'a varmasının ardından ise buradaki görüşmelerinin ardından Çanakkale'ye giden Emir Faysal buradaki kötü durumu görerek isyanı başlatmanın zamanı geldiğine karar vermiş ancak buradan tekrar Suriye'ye döndüğünde buradaki durumu gittiği şekliyle bulamamıştı. Burada bulunan Arap liderleri tutuklanmış ve idam edilmiş, isyana hazır askeri birlikler çeşitli cephelere gönderilmişlerdi. Buradan tekrar babasına mektup yazan Emir Faysal İngilizlerin hazır olduğu zaman, Osmanlı Devleti'nin de gücünün son sınırına yaklaştığı zaman isyanı başlatmanın uygun olacağını bildirmişti.²⁴⁴ Faysal bu düşüncelerde olmasına rağmen İstanbul dönüşünde ikamet ettiği Suriye'de Cemal Paşa'ya şirin görünmek için İkinci Kanal Seferine katılmak üzere 1.500 kişilik kuvvet göndereceğine dair sözler vermiştir. Bu sözün ardından tekrar Medine'ye dönen Emir Faysal burada bulunduğu sırada Cemal Paşa sürekli olarak Faysal'dan vaat ettiği müfrezeyi acil bir şekilde göndermesini istemişti. Bu durum üzerine harekete geçen Emir Faysal beraberine aldığı kırk kişilik bir müfreze ile tekrardan Ocak 1916'da Şam'a gitmişti.²⁴⁵

Bu sırada ise Enver Paşa cephe ziyaretlerini gerçekleştirdiğinden IV'üncü Ordu bölgesini de ziyaret etmiş buradan da Medine'ye geçmişti. Medine'ye giderken beraberine o sırada Suriye'de bulunan Emir Faysal ve Cemal Paşa'yı da almıştı. Medine'ye vardıklarında ise burada kendilerine özel yapılan gösteri ve kutlamalara katılan heyete Şerif

²⁴⁴ T.E. Lawrence, Bilgeliğin Yedi Sütunu (çev. Bilal Çölgeçen), Chiviyazıları Yayınevi, Ankara, 2014, s. 57-58; Allawi, a.g.e, s.64-67; "yazar Abdülgani el Ureysi'nin kendisine Faysal'ın başkanlığında bir cemiyetin kurulduğunu söylediğini belirtir."; Ali Selam, a.g.e, s.155; Erden, Birinci..., s.88-89; Birinci Dünya Savaşı Öncesi İhtilalci Arapların Faaliyetleri için bkz. Doğu Araştırma Merkezi/ Tehdit Araştırma Grubu "Yakın Tarihimizde Arap Gizli Teşkilatları (XI)," Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.32, Ekim 1987, s. 73-76; Fromkin, a.g.e, s.148-149; Erden, Çölde Son..., s.38-40

²⁴⁵ BOA, DH.ŞFR. 477-51; BOA, BEO, 4384-328756; Bel_Mtf_023553; Kress, a.g.e, s.205; McKale, a.g.e, s. 111; Cemal Paşa, a.g.e, s.272; Allawi, a.g.e, s. 74; Erden, Çölde Son..., s.40-49; "Şerif Hüseyin gönderilecek bu kuvvet için aylık ödeme olarak 4.000- 4.500 lira istemişti. Başkomutanlık bu meblağın sağlanacağını belirtmişti." Bkz. Bel_Mtf_023567

Hüseyin tarafından hediyeler verilmişti. Enver Paşa burada Şerif Hüseyin ile görüşmesinin ardından da İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Daha bu ziyaret esnasında bazı kabile üyeleri tarafından iki paşaya burada suikast düzenlenmesi Emir Faysal'a teklif edilmiş olsa da bu teklif kabul edilmemiştir.²⁴⁶

Cemal ve Enver Paşaların ziyaretinin ardından Şerif Hüseyin yavaş yavaş isyana gidecek yolu taşlarını döşemeye başlamıştı. Bu amaçla 16 Mart'ta bir telgraf göndererek kendisinin tanınmasını, ademi merkezîyetçi bir yönetimin oluşturulmasını ve tüm siyasi tutukluların affedilmesini istemişti. Bu talepler karşılandığı zaman kendilerinin Osmanlı Devletine sadakat ile hizmet edeceklerini ve cihata katılacaklarını bunlar karşılanmazsa hiç başlatılmasına taraftar olmadığı bir savaşa katılmayacağını belirtmiştir. Bu mektubun ardından yargılanan Arap ihtilallerinin affı için Emir Faysal Bey sürekli olarak Cemal Paşa nezdinde girişimde bulunmuş ancak sonuç alınamamıştır. Ayrıca bu girişimlerin birinde Şerif Hüseyin tarafından gönderilen telgraf Emir Faysal'a da Cemal Paşa tarafından okutulmuştu. Emir Faysal'da mektupta yazan ağır şeyler sonucu Cemal Paşa ile babasının arasını bulmaya çalışmıştı. Süreç bu şekilde ilerlerken Arap ihtilalcilerinden yargılanan ikinci kısımda bulunan ve idam cezasına çarptırılan kişiler asılmıştı. Diğer yandan Emir Faysal IV 'üncü Ordu bölgesinde bulunduğundan onun rehin olarak burada kalması için üstü kapalı hamleler yapılmış ve Cemal Paşa tarafından da Şerif Hüseyin'e bir telgraf gönderilerek isteklerine karşı rest çekilmişti.²⁴⁷

Bu sürecin ardından Hicaz ayaklanmasını hızlandıran iki sebep olmuştur. İlki Yemen'e gönderilecek müfrezenin durumuydu. Nisan ayında Cemal Paşa Hicaz üzerinden Yemen'e gönderilecek Yemen müfrezesinin Medine'ye varışının ardından Şerif Hüseyin tarafından söz verilen mücahitlerin trenler ile gönderilmesini Şerif Hüseyin'den istemişti. Bu durum iyi eğitilmiş Türk askerlerinin bölgeye gelecek olması Şerif Hüseyin'i telaşlandırmış ve isyan hazırlıklarına hız vermişti. Ayrıca oğlu Emir Faysal'ın Mekke'ye gönderilmesini Cemal Paşa'dan istemişti. İsyanı hızlandıran ikinci sebep ise Şerif Hüseyin'in İngilizler ile anlaşması ve yargılan Arap ihtilalcilerinin ikinci kısmının idam

²⁴⁶ Allawi, a.g.e, s.75; Cemal Paşa, a.g.e, s. 283; Lawrence, a.g.e, s.59; Erden, Çölde Son..., s.54-58; Atay, a.g.e, s. 62-66

²⁴⁷ Cemal Paşa, a.g.e, s.284-286; Barr, Çöl..., s. 49-50; Allawi, a.g.e, s.76-78; Fromkin, a.g.e, s.184; Antonius, a.g.e, s.153; Ali Selam, a.g.e, s.166-168; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: III, s.248-253; BDH, Hicaz, Asir ve Yemen..., s.155

edilmesi sonucu Emir Faysal'ın Süveyş harekâtına katılacak müfrezeyi getiren abisi Ali'ye yardımcı olmak için Medine'ye gitmesine izin verilmesi olmuştu.²⁴⁸

Bu nedenler ve şerif ailesinin giderek artan oyalama çabaları, istekleri ve olumsuz hareketleri zaten gelmekte olan istihbaratlarla birlikte yakın zamanda bir ayaklanmaya kalkışacaklarına dair Cemal Paşa'ya ön izlenim sunmuştu. Bu raporlar ve bilgiler sonucu konu hakkında daha sarıh bilgiler elde etmek isteyen Cemal Paşa güvendiği biri olan XII. Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa'yı burada görevlendirmiştir.²⁴⁹ Görevlendirmenin ardından Medine'ye geçen Fahrettin Paşa²⁵⁰ burada Cemal Paşa ve Şerif ailesi arasında orta yolu bulmaya çalışmışsa da başarı sağlayamamış ve 2 Haziran gecesi Emir Ali ve Faysal Medine'den Fahrettin Paşa'ya gönderdikleri mektupta devlet içinde bulunan şahısların kendilerine karşı kötü davranışlarının devlet ile aralarını bozduğunu bahane ederek burada kalamayacaklarını, babalarının mücahitlerin Filistin'e gönderilmeyeceğine dair emir verdiğini belirterek Mekke'ye döndükleri belirtmişlerdi.²⁵¹

Emir Ali ve Faysal'ın gerçekleştirmiş olduğu bu hareket isyana giden yolun son dönemecini teşkil etmiş ve bu durumun ardından Mekke ve Medine arasında bir yerde aşiretlere kendilerine iltihak etmelerini bildirerek beklemişlerdi. Diğer yandan Cemal Paşa'ya da bu süreçte birçok istihbarat gönderilerek isyanın her an başlayabileceği bildirilmişti.²⁵² Bu bilgilerin gelmeye devam ettiği sırada ise Mekke muhafızı Basri Paşa tarafından IV 'üncü Orduya gönderilen raporda 6 Haziran'da isyancılarla müsademe edildiği bildirilmişti.²⁵³ Ayrıca aynı günlerde İngilizler ise Arap bülteninde yayınlanan bir istihbaratta Şerifin Türk birliklerinin Mekke'yi terk etmesini istediğini yazmıştı.²⁵⁴

Bu sürecin ardından 10 Haziran'da isyan genel olarak patlak vermiş ve Şerif Hüseyin'de resmen isyanı ilan etmişti. Hicaz'da başlatılan isyan hareketinin ilk başlarında Arap kuvvetleri başarısız olmuş olsa da zaman içinde İngilizlerden alınan desteklerle ve

²⁴⁸ Bel_Mtf_023547; 023563; Cemal Paşa, a.g.e, s.293-294; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: III, s.260-262; Barr, Çöl..., s. 50; Antonius, a.g.e, s.154-156; Allawi, a.g.e, s.79; BDH, Hicaz, Asir ve Yemen..., s.155-156; Erden, Çölde Son..., s.60; Fromkin, a.g.e, s.184

²⁴⁹ Bel_Mtf_023575; BDH, Hicaz, Asir ve Yemen..., s.159-161; Cemal Paşa, a.g.e, s. 294-295; BDH, Hicaz, Asir ve Yemen..., s.161; Erden, Çölde Son..., s.70-75;

²⁵⁰ Daha sonra Temmuz ayı itibarıyla bölgede bulunan Fahrettin Paşa Hicaz ve havalisi komutanı olmuştur Bel_Mtf_023511

²⁵¹ Bel_Mtf_023573; Allawi, a.g.e, s.81-82; Cemal Paşa, a.g.e, s.295-297; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: III, s.263-264

²⁵² Bel_Mtf_023564; 023566; 023583; Allawi, a.g.e, s.82; BDH, Hicaz, Asir ve Yemen..., s. 175-176

²⁵³ BOA, DH. ŞFR. 64-264; Bel_Mtf_023579; 023524

²⁵⁴ TNA, FO 882/25/1

bölgedeki Osmanlı ordusunun giderek azalan savaş performansı nedeniyle başarı sağlamışlardı. Diğer yandan Şerif Hüseyin’de bu süreç içinde Müslüman halka hareketini haklı göstermek amacıyla biri Haziran²⁵⁵ diğeri Eylül²⁵⁶ ayında olmak üzere iki beyanname yayınlamış ve isyanın gerekçelerini tek tek sıralamıştı.²⁵⁷ Diğer yandan Şerif Hüseyin’in Haziran ayında yayınladığı beyannamenin ardından Cemal Paşa’da Temmuz ayında urbana bir beyanname yayınlayarak Şerif Hüseyin’in İngilizlerle ittifak ettiğini, Mısır seferine katılacağını söyleyerek halifenin parasını aldığını ve devlete yüz çevirdiğini, Emir Faysal’ında verdiği söze ihanet ettiğini belirten bir beyanname göndermişti.²⁵⁸

Hicaz’da isyanın bu suretle başlaması ve yayılması zaman içinde bölgede bulunan Hicaz Kuvve-i Seferiyyesi’nin takviyesini ve bu kuvvetin iase, mühimmat ihtiyacının karşılanmasını gerekli kılmış ve bu görev IV ‘üncü Ordu Komutanlığına verilmişti. IV ‘üncü Ordu tarafından sağlanacak bu yardımın yapılacağı tek ulaşım hattı olan Hicaz Demiryolu hattının bu sebeple korunması gerektiğinden IV ‘üncü Ordu komutanlığı bünyesinde Hicaz Kuvve-i Seferiyyesi’ne bağlı Kolordu yetkisinde Birinci Kuvve-i Mürettebe isminde Cemal Paşa²⁵⁹ emrinde bir komutanlık kurulmuştu. Böylece İkinci Kanal Seferi’nin gerçekleştirileceği dönemde yaşanan bu süreç sonucu IV ‘üncü Ordu elinde bulunan kuvvetlerin önemli bir kısmı Hicaz isyanı için görevlendirilmek zorunda kalmış ve zaten kıtlık halinde olan bölgede Hicaz kuvvetlerinin de beslenmesi konusunun IV ‘üncü Orduya yüklenmesi girişilecek bu seferi ve Osmanlı ordusunun bölgedeki diğer seferlerini büyük oranda etkilemişti.²⁶⁰

3.3. İkinci Kanal Seferi

Osmanlı ve İngiliz tarafları Birinci Kanal Seferi’nin ardından ikmal ve ulaşım hatlarına kurarak 1915 yılını ve 1916 yılının ilk çeyreğini geçirmişlerdi. İngilizlerin ileri tahkimata başlamaları ve keşif birlikleriyle çöl içinde harekette bulunması sebebiyle Osmanlı keşif birlikleri 1916 yılından itibaren bu sebeple Süveyş Kanal’ı bölgesine inememişti. Diğer yandan bedevilerden ve hava keşiflerinden alınan sonuçlar da İngilizlerin

²⁵⁵ Haziran ayında yayınladığı beyanname için bkz. TNA, FO 882/25/1

²⁵⁶ Eylül ayında yayınladığı beyanname için bkz. BOA, HR. SYS. 2316-12

²⁵⁷ Cemal Paşa, a.g.e, s. 298-299; Kayalı, a.g.e, s.228; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: III, s.279-281; Antonius, a.g.e, s.157-160; et-Tercüman, a.g.e, s.289

²⁵⁸ Bel_Mtf_023510

²⁵⁹ Kuvve-i Mürettebe kumandanı Cemal Paşa’ya bölgede üçüncü Cemal Paşa denmektedir.

²⁶⁰ Bel_Mtf_023643; 023671; Cemal Paşa, a.g.e, s.199; BDHHTH, a.g.k, s.402-403; Belen, 1916 Yılı..., s.209-210; Erden, Çölde Son..., s. 163

el- Kantara – Düveydar - Bir-î Hamisah - Romani – Muhammediye hattında çevre tahkimatı yaptığını göstermişti. İngilizlerin bölgedeki durumu hakkında bu şekilde haberler alınırken, bu sırada Başkomutanlık Vekâleti de IV ‘üncü Ordu’ya gönderdiği telgrafta İngilizlerin bölgede bir Osmanlı saldırısı beklemediklerinden kuvvetlerini başka cephelere gönderdiklerine dair bilgilerin geldiği belirtilerek, bu durumun önüne geçmek için derhal IV ‘üncü Ordunun Süveyş Kanalı’na doğru cebri bir harekete girişmesi istenmişti. IV ‘üncü Ordu tarafından bu telgrafa verilen cevapta ise hazırlıkların tamamlanmasının ardından bir harekete girişileceği belirtilmiş olmasına rağmen Başkomutanlık Vekâleti bu telgrafa cevabında istenen hareketin taarruz olmadığını sadece saldırı - sabotaj düzenlenerek düşmanın her an Kanal Seferi yapılacak düşüncesinde olması istenmiştir.²⁶¹

Böylece IV ‘üncü Ordu Komutanlığı tarafından hem Başkomutanlık Vekâletinin isteğinin yerine getirilmesi ve hem de hava keşifleri ve alınan istihbaratlarda belirlenemeyen İngiliz birliklerinin sınıf ve miktarını belirlemek için Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına verilen emirle İngiliz ileri kollarına bir keşif taarruzu düzenlemesi istenmişti. Bu hareketle İngilizlerin ileri hareket için yaptıkları hazırlıkların bozulması ve imkân dahilinde ise kanalın doğusuna geçen İngiliz birliklerinin kanalın batısına atılması için hareketlerde bulunulması emredilmişti. Bu amaçla harekete geçen Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı 32’nci Alaydan 2 tabur, makinalı tüfek bölüğü, istihkam müfrezesi, akıncı süvar alayı, 1’nci ve 2’nci Hecinsüvar Bölükleri, 8’nci Dağ Bataryası ve bataryaya bağlı bir takım, 9’ncü Topçu Alayı, uçak müfrezesi, sıhhiye ve cephe kolundan oluşan bir kuvvet oluşturmuştu. Oluşturulan bu kuvvetin Nisan 1916’da hareketinden önce El-Ariş’te denetlemesi yapılmış ve Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress tarafından girişilecek harekâtın planı çizilmişti. Buna göre Katya’da bulunan İngilizlere saldırmaya karar veren Kress, Birülmezar ve Birülabad yolu ile buraya saldırmayı planlamıştı. Bu amaçla öncü kollar oluşturarak harekâta başlayan Kress, 32’nci Alaydan bir bölük ile Yüzbaşı Sami komutasındaki hecinsüvar bölüğünü Birülabad’a, 32’nci Alayın diğer bir bölüğü ile bir dağ topçu ve makinalı tüfek takımını Birülmezar’a gönderilmişti. Ana kuvveti ise iki kola ayırmıştı. Sağ kolda kendi komutasında 32’nci Alayın bir ve ikinci taburları, Birinci Hecinsüvar Bölüğü, Birinci Topçu Alayının 8’nci Dağ Bataryası, sıhhiye müfrezesi ve cephe kolu; Sol kolda ise Binbaşı Mühlman komutasında Akıncı Hecinsüvar Alayı,

²⁶¹ Bel_Mtf_023682; BDHHTH, a.g.k, s.349; Erden, Birinci..., s. 286-287; Belen,1916 Yılı Hareketleri, s. 206; Sanders, a.g.e, s.192; Kress, a.g.e, s.183; Massey, a.g.e, s.42

Dokuzuncu Topçu Alayının Sekizinci Dağ Bataryasından bir top takımı, bir makinalı tüfek, El-Ariş Sıhhiye Müfrezesi, Birülmezardaki birliklerden oluşturulmuştu.

Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress'in planı sol kol vasıtasıyla Düveydar'a saldırarak buradan Kantara'ya giden ana yolun bağlantısını kesmek ve sağ kol ile de İngilizlerin savunma sisteminin merkezi olarak gördüğü Katya üzerine saldırmaktı. Diğer yandan Alman Paşa Kolu ile gelen birliklerde bulunan 300. Paşa Bölüğü isimli uçak müfrezesine bağlı iki uçakta bu harekât esnasında kullanılmak üzere hangarları Birüssebi'den el-Arişe taşınmıştı. Bunların görevi ise düşmanın hava keşiflerini önlemek, taciz etmek ve Romani mevzilerine keşif faaliyetlerinde bulunmaktı. Planın bu şekilde yapılmasının ardından harekete geçen birliklerden sol kol 19 Nisan gecesi harekete geçerek 21 Nisan gecesi Düveydar – Kantara yolu üzerindeki vahalara; sağ kol ise 20 Nisan gece harekete geçerek 22 Nisan'da Katya üzerine taarruz etmek üzere harekete geçmişlerdi.²⁶²

Bu dönemde İngilizlerin durumu ise Nisan 1916'ya kadar kanal mevzileri hazırlanmış, su ve kara yolu yapımı gerçekleştirilmeye devam edilmiş, birliklerin niteliklerinin arttırılması gibi bir çok işi bitirmişti. Diğer yandan hava keşifleriyle Osmanlı birliklerinin durumları saptanmış ve Mısır'a karşı bir harekâtın olmadığı belirlenmişti. Şubat 1916'da keşif kollarıyla Birünnus ve Hod um Ukba'ya kadar keşif yapılmış ve Osmanlı kuvvetlerinin burayı işgal etmemiş olduğu belirlenmişti. Bir başka keşif kolu da Turu Sina bölgesinin batısında bulunan Ayn Sadır'a keşif harekâtı düzenlemiş ve burada bulunan bir müfrezeyi buradan geri püskürtmüşlerdi. Nisan 1916 yılı ortasında ise kanalın merkez sektöründen ileri hareket eden takviyeli bir bölük Cefcafe bölgesine keşif harekâtında bulunmuştu. Burada Osmanlı kuvvetlerinden bir mühendis, 33 esir ele geçirilmiş, 6 ölü, 5 yaralı verilmiş, İngilizlerde ise bir Avusturyalı onbaşı ölmüştü.

Bu sırada İngilizler ileri hattı oluşturan Katya bölgesine direnek noktası oluşturmak üzere Romani mevziini²⁶³ oluşturmuşlardı. Daha sonra asıl savunma ve saldırı merkezi

²⁶² Muallim Fuat Gücüyener, Sina Çölünde Türk Ordusu, Anadolu Türk Kitap Deposu, İstanbul, 1943, s. 33-35; Şerif Güralp, Çanakkale Cephesinden Filistin'e, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.74-75; Osman Yalçın, Türk Hava Gücü (1911 – 1950), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s.255; Birinci Dünya Harbi, Hava Harekatı, Cilt: IX, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1969, s. 112; Rudolf Holzhausen, "Birinci Dünya Harbinde Almanya'nın Tükiye'ye Sağladığı Hava Desteği ve Çanakkale Havacıları," (çev. Fahri Çeliker, Askeri Tarih Bülteni Eki, Sayı: 14, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1982, s. 39; BDHTH, a.g.k, s.349-350; Erden, Birinci..., s.288-289; Kress, a.g.e, s.183-184; Üzen, a.g.t, s.381-382; Belen,...1916 Yılı Hareketleri, s.205-206; Saral, a.g.e, s. 181-182

²⁶³ Romani Mevzii, kıyıda Muhammediyeden itibaren, yüksek kum tepelerinin bulunduğu bir hattı takip ederek, güneye uzanıyordu. Bu tepeler, hattı pek yumuşak ve akıcı kumlu bir alanın doğu kenarını oluşturuyordu. Bu

olacak bu yer coğrafi yapısı itibariyle doğal bir savunma alanı oluşturuyordu. Böylece bu savunma alanının bulunduğu Bardavil Gölü ile Katip Ganit arasındaki bölgeye İngilizler on sekiz adet savunma mevzi inşa etmişlerdi. Diğer yandan Katya'da demiryolu, su yolu gibi işlerin sürmesi sebebiyle burada bulunan işçileri korumak için karakollar kurulmuştu. Kurulan bu karakollardan Hamisahta bulunan bir birlik 19 Nisan'da Osmanlı ve Bedevi kuvvetlerince saldırıya uğramıştı.

Nisan ayının ilk haftasından itibaren ileri hatlarda toplanmaya başlayan birlikler 22 Nisan'da toplanmalarını tamamlamış ve bölgede şu şekilde konuşlanmışlardı; Ugratina'da Worchester Yeomanry Alayından iki bölük, Lowland Sahra Bölüğü; Katya'da Gloucester Yeomanry Alayından bir bölük, bir makinalı tüfek takımı, Worcester Yeomanry piyade ve deve müfrezeleri; Hamisah'da Warwick Yeomanry Alayı (bir bölük eksik), Worcester Yeomanry Alayının bir bölüğü ve bir takımı; Romani'de Gloucester Hussars Alayı bir bölük ve bir makinalı tüfek takımı; ihtiyat kuvveti olarak da tugay komutanı emrinde Gloucester Yeomanry Alayı Katya'dan bir bölük ve ağır makinalı tüfek bölüğü olacak şekilde bir düzen almıştı. Bu bölgelerin dışında Katya üzerine girilecek bir harekâta İngilizler için Katya'ya merkezden yardım sağlayacak yol üzerinde önemli bir konumda olan Düveydar'da ise 5'inci İskoç Kraliyet Fusilier Taburundan 120, birkaç Yeomanry ve 156 kişilik Bikanir Deve kolu bulundurulmuştu. Bu birliklere destek ise kanalın dış savunma mevzilerinin ilerisindeki 70 rakımlı tepede 52'nci Tümen'e bağlı 4'üncü İskoç Kraliyet Fusilier Taburu.²⁶⁴

Bu sırada Birinci Kuvve-i Seferiyye birlikleri, Kress'in verdiği emirle El-Ariş – Kantara anayolundan değil de bu yolun güneyinden dolaşarak Fuşih – Ugratina vahaları üzerinden yürüyerek, Katya ve Birihamisah üzerinde bulunan İngilizlere 23 Nisan sabahı baskın tarzında bir harekât düzenleneceğini birliklere bildirmişti. Birliklere bu şekilde emir tevdi edildikten sonra harekete geçileceği sırada Urban kuvvetine bağlı bir bedeviden alınan istihbaratta İngilizlerin Ugratina Sariri²⁶⁵ denen bölgeye geldiklerini ve Katya'da çok az bir birlik bıraktıklarını bildirmesi ve hava keşiflerinden alınan raporunda verilen bu istihbaratı teyit etmesi üzerine karar değiştirerek emir yayınlayan Kress Binbaşı Tiller emrindeki

savunma alanının doğusunda bulunan arazi alçak kum tepelerinden oluşuyor ve arazi sert kuma doğru meyilli olarak iniyordu. Arazinin bu şekilde oluşu ise hareket kolaylığı sağlıyordu.

²⁶⁴ MacMunn&Falls, a.g.k, s. 160-162; Massey,a.g.e, s.45; BDHTH, a.g.k, s.346-348; Gullet, The Austarilian Imperial Force..., s. 81; The London Gazette, Genral Sir Archibalt Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 21 June 1916, Numara: 29763, s.9333-9334

²⁶⁵ Ugratina bölgede üç yerin isminde kullanılmıştı. En kuzeyde Ugratina, sonra Ugratina Kebira ve son olarak da Ugratina Sariri'dir.

müfrezenin Birülabad'an hareketle Ugratina Sariri bölgesine yürümesini emretmişti. Böylece buradan yürüyüşe başlayan müfrezeye gece 24.00'da Ugratina'ya varmıştı. Burada belirlenen taarruz saati beklenmeye başlanmış ve bir keşif kolu keşfe gönderilmişti. Saat 02.30'da bu keşif kolundan alınan bilgide İngilizlerin Ugratina Kebira ve Ugratina Sariri'de olmadıkları, sadece at ayak izlerinin bulunduğu bildirilmişti. Ugratina Sariri hakkında alınan bu asıl ihbarın Birinci Kuvve-i Seferiyye komutanı Kress'e bildirilmesinin ardından Kress müfrezeye Katya üzerine yürünmesini emretmişti. Bu yürüyüş esnasında Ugratina Sariri hurmalığının olduğu yerde üç tane tulumbaya denk gelinmiş ve kalın sis tabakası altında sabah olmuştu. Tam bu sırada duyulan bir silah sesi ile muharebe vaziyeti alan müfrezeye daha sonra artan silah sesiyle büyük bir İngiliz kuvvetine denk geldiğini anlamıştı. Hemen sisten faydalanarak bu kuvveti çevreleme emrini veren Kress burada bulunan İngilizleri kısıp almıştı. Saat 07.30 itibariyle sisin dağılmasıyla birlikte kuşatılmış olan İngiliz kuvvetleri topçularının devreye girmesine dahi izin verilmeden burayı ele geçirmişti. Bu muharebe sonucunda Türk resmi harp tarihinde 257 er sağlam, 24 yaralı esir ve 250'den fazla ölü İngiliz olduğu bildirilken, İngiliz resmi harp tarihinde 11 Yeomanry subayı ve diğer rütbelere 135 kişinin kayıp olduğunu ve müfrezenin geri kalanını teslim olduğunu belirtilmiş, gazetelerde yer alan resmi tebliğde ise 23 subay 258 er ve 24 yaralı İngiliz erinin esir alındığı bildirilmişti.²⁶⁶

Ugratina'nın ele geçirilmesiyle birlikte güvenlik tertibatı almak üzere Binbaşı Tiller komutasında üç bölüğü burada bırakan Kress, 32'nci Alayın 1'inci taburu, makinalı tüfek bölüğü ve dağ bataryası ile birlikte burada bir süre dinlendikten sonra Katya üzerine yürüyüşe geçmişti. Saat sabah 09'da Katya hurmalıklarına varan bu müfrezeye, buranın bir kilometre güneyinde İngilizlere ait çadırları görmüşlerdi. Bu durum üzerine bölgenin üç kilometre kadar doğusunda Osmanlı kuvvetleri mevzilenememişti. Burada Kress ve Binbaşı Kadri arasında yapılan görüş alışverişinin ardından Katya üzerine yapılacak harekât planı hazırlanmıştı. Yapılan plan gereği Katya üzerine iki kademe halinde gidecek olan kuvvetlerin sağ kanadında piyade kuvveti olacak ve kuvvetin ilk kademesinde ise makinalı tüfek bulunacak ve bu bölükler alana yayılacaktı. Sol kanattan ise hecinsüvar bölüğü

²⁶⁶ BDHTH, a.g.k, s. 351-354; Tanin, 15 Nisan 1332, Numro: 2649; Kress, a.g.e, s.184-186; MacMunn&Falls, a.g.k, s. 163; Wavell, a.g.e, s.43; Gullet, a.g.e, s. 64-65; Mirliva Sedat, a.g.e, s.49; Larcher, a.g.e, s. 246-247; Katya baskını esir alınan İngilizler için bkz. Harp Mecmuası, Ağustos 1332, s. 185-186; et-Tercüman, a.g.e, s.282; Bruce, a.g.e, s.58-59; "Bu muharebede İngilizlerden ele geçirilen eşya, cephaneye ve silaha dair Avrupa medyasında yapılan yanlış haberin tekzip edilmesi Hariciye Nezaretinden istenmiştir." Bkz. HR. SYS..2112-7; "Ele geçirilen malzemeler hakkındaki resmi tebliğ için" bkz. Tanin, 26 Nisan 1332, Numro: 2660

gönderilerek İngilizlerin sağ tarafından gerisini, Katya'yı çevreleyecek ve bir dağ topunu da Katya'nın kuzey – doğusunda bulunan bir tepede mevzilendirmesi emredilmişti. Plan bu şekilde belirlenip tatbik edilmeye başlandığı sırada gezintide bulunan birkaç İngiliz süvarisinin Türk siperleri yakınında görünmesiyle burada bulunan süvariler tarafından İngilizlere ateş açılarak yerleri belli edilmiş ve baskın tarzında yapılması planlanan harekât fırsatı elden kaçırılmıştı. Silah sesiyle birlikte İngilizler teyakkuza geçmiş ve ateş üstünlüğü elde etmek isteyen Osmanlı tarafı tarafından dağ topçusuna emir verilerek Katya üzerine ateş açtırılmıştı. İlk atışta atılan top İngiliz ordugâhının ortasında patlamıştı. Diğer yandan İngilizlerin siperlerini tutmasıyla birlikte hareketsiz bir mevzi muharebesi başlamıştı. Zaten yorgun olan Osmanlı kuvvetleri, susuzluğunda etkisiyle yavaş yavaş ilerlemeye başlamışlardı. Bu sırada Romani'den gelen İngiliz takviye kuvvetleri ise müfrezenin sağ tarafından gerisini kapatmaya çalışmışlarsa da yine dağ topçusunun başarılı bir şarapnel atışı yapmasıyla kontrolsüz gelen bu İngiliz kuvvetleri dağıtılarak geri püskürtülmüşlerdi. Bu sırada muharebe tüm şiddetiyle devam ederken Osmanlı kuvvetlerinin takatinin ve cephanesinin bitme noktasına gelmesi ve İngilizlerin tekrardan takviye alabileceklerinden endişe edildiği sırada bir aralık kesintiye uğrayan topçu atışının tekrar başlaması üzerine galeyana gelen piyadenin atılımıyla burada bulunan İngilizler teslim bayrağı çekerek teslim olmuşlardı.²⁶⁷

Sol kolda bulunan Binbaşı Mühlman ise 19 Nisan'da hareket ederek ilk olarak 22 Nisan'da Bir-i Magaybra'ya gelmiş ve 22 Nisan gecesini harekete geçerek Düveydar'a doğru yola çıkmıştı. Yapılan plan gereği 23 Nisan sabahı Düveydar'a saldırması planlanan müfreme iki kola ayrılarak taarruz etmeyi planlanmıştı. İlk kolun akıncı alayı Düveydar'ın güney, güney – batısına taarruz etmesi ve Kanal bölgesinden gelebilecek takviyelere karşı gözetleme yapması; İkinci kolun ise İkinci Nizamiye Hecinsüvar Bölüğü, topçu, makinalı tüfek ve cephane kolundan oluşarak Düveydarın güney – doğusundan akıncı alayının ardından taarruzu gerçekleştirmesi ve tüm bu harekâtın baskın tarzında icra edilmesi emredilmişti. Bu şekilde 23 Nisan sabaha karşı harekete geçen birlikler sis yoğunluğu nedeniyle ağır ağır bölgeye ilerlemiş ancak İngilizlerin bu şekilde bir hareketi Osmanlı kuvvetlerinden beklemesi üzerine siperlerinde beklemeye başlamışlardı. Böylece Osmanlı

²⁶⁷ BDHTH, a.g.k, s.355-356; Kress, a.g.e, s.187-188; Gücüyener, a.g.e, s.72-82; MacMunn&Falls, a.g.e, s.194-166; Massey, a.g.e, s. 47; Wavell, a.g.e, s.43-44; Gullet, a.g.e, s. 84-86; The London Gazette, Genral Sir Archibalt Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 21 June 1916, Numara: 29763, s.9335; Bruce, a.g.e, s.59-60

kuvvetleri yayılmış bir biçimde İngiliz siperlerine doğru ilerlediği sırada, İngilizlerin atış mevziisine girmesiyle muharebe başlamıştı. Akıncı Alayı bu ilk taarruzda başarı göstererek neredeyse burada bulunan İngiliz kuvvetini dağıtmıştı. İngilizlerin Kantara bölgesinden devamlı takviye kuvveti alması, Hecinsüvar Bölüğünde iyi tahkim edilmiş İngiliz siperlerini geçememesi üzerine Düveydar bölgesinin ele geçirilemeyeceği anlaşılacak 08:30'da Osmanlı kuvvetlerine geri çekilme emri verilmişti. Osmanlı kuvvetleri bu saatten itibaren kademeli olarak Magaybra'ya doğru çekilirken İngilizler takip kuvvetleriyle bu kuvvete kısa bir takip gerçekleştirmiş, uçaklarıyla da havadan takip ederek, bomba ve makinalı tüfek atışıyla bu takibi Magaybra'ya kadar sürdürmüşlerdi. Girişilen bu harekâta İngiliz kaynakları Osmanlı kuvvetlerinin 70 ölü ve 30 yaralı bıraktığını, İngiliz ölülerinin ise 2 subay ve 18 asker olduğunu, takip harekâtında ise Osmanlı kuvvetlerinde 32 kişi esir ve 75 ölü olduğunu, İngilizlerde ise 55 kişi öldüğünü belirtilmiştir.²⁶⁸

Türk kaynaklarında ise girişilen bu harekâta dair Osmanlı kuvvetlerinin kayıp bilgisi bulunmamakta ve girişilen üç harekâta dair toplam kayıp rakamları verilmiştir. Buna göre girişilen Katya, Ugratina ve Düveydar muharebelerinde resmi yayın Osmanlı kuvvetlerinin kayıplarını 158 şehit, 174 yaralı ve 46 kayıp verdiğini, Kress Düveydar'daki kayıplara değinmeden Ugratina ve Katya baskınlarında 46 şehit ve 79 yaralı verildiğini, Erden ise Katya muharebesinden bahsederek 150 şehit, 172 yaralı, 35 kayıp olduğunu belirtmiştir. Başka bir yazarda Türk kayıplarını toplu olarak vermiş ve 40 şehit 30 kayıp olarak göstermiştir.²⁶⁹

Diğer yandan harekâtların tamamlanmasıyla birlikte Osmanlı kuvvetlerinden sağ kolda bulunan birlikler bir süre Katya'da beklemenin ardından 23 Nisan akşamı geri çekilmeye başlayarak 24 Nisan günü Birülabad'a ulaşmışlardı. Sol kolda bulunan Tiller'e bağlı kuvvetlerde 23 Nisan gecesi harekete geçerek Biribayut üzerinden Birülabad'a gelmiş ve buradan sağ kolu takip ederek geri çekilmişti. Müfrezeler bu şekilde tamamen Katya'dan çekildikten sonra 24 Nisan'da İngilizler buraya hava taarruzu düzenlemişlerdi. Diğer yandan 26 Nisan'da Birülabad'a bulunan seyyar hastaneyi bombalamışlar ve iki Türk ve bir İngiliz

²⁶⁸ BDHTH, a.g.k, s. 357-359; Kress, a.g.e, s. 189; Üzen, a.g.t, s. 391; MacMunn & Falls, a.g.e, s. 167-169; L. C. Wilson – Wetherell, History of the Fifth Light Horse Regiment 1914 – 1919, Motor Press, Sidney, 1926, s.63, (çevrimiçi), https://www.anzacs.org/5lhr/pages/5lhr_history_full_a.html#chapter17, 12.04.2022; The London Gazette, Genral Sir Archibald Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 21 June 1916, Numara: 29763, s.9336; Dane, a.g.e, s.253; Gullet, a.g.e, s. 89

²⁶⁹ BDHTH, a.g.k, s. 359; Kress, a.g.e, s.191; Erden, a.g.e, s. 297; Akbay, a.g.m, s. 81

yaralının ölümüne ve iki İngiliz ve dört Türk yaralının tekrar yaralanmasına neden olmuşlardı. Bu durum gazetelerde çıkan resmi tebliğde de yer almış ve Katya mağlubiyetinin öcünü almak için yapıldığı belirtilmişti. Bu saldırıya karşılık ise Osmanlı kuvvetlerinin uçaklar havalandırarak El-Ariş'in karşısında ve Port Said'de bulunan İngiliz gemilerine bombalandığı ve Port Said'de bulunan İngiliz ordugâhlarına bomba ve makinalı tüfekle saldırıldığı bildirilmişti.²⁷⁰

İngilizler açısından alınan bu yenilgiler son dönemde bu cephedeki dikkate değer kayıplar olmuştu. Mısır seferi kuvveti komutanı tarafından harekât bölgesinde bulunan birliklerden alınan bilgilere rağmen aktif şekilde savunma pozisyonuna geçmemesi eleştirilmişti. Ayrıca bu hareketler İngilizlerin kanalın doğusundaki istihbarat zafiyetini de göstermişti. Osmanlı ordusu açısından ise Katya ve Ugratina'ya yapılan keşif taarruzları bu cephede alınan son dönemdeki en önemli başarılar olmuştu. Bu şekilde İngilizlerin Romani'ye doğru demir ve suyu yolu hattı inşa ettiği görülmüş ve kıyı şeridi boyunca ilerleyen bu hatlar İngilizlerin hedefinin Filistin'i ele geçirmek olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır. Diğer yandan Başkomutanlık Vekâletinin vermiş olduğu görev olan diğer cephelere asker gönderiminin önüne geçilmesi için bir harekette bulunulamamış, İngiliz ileri kolları sebebiyle Süveyş Kanal'ı bölgesine doğru inilerek burası tehdit edilememiştir.²⁷¹

Tüm bunların yanında Çanakkale zaferinin ardından Katya zaferinin kazanılması ve bu zaferin ardından ise Kût'ul-Amare zaferiyle Osmanlı ordusu ve politikası moral açıdan yüksek bir noktaya ulaşmıştı.²⁷²

Osmanlı ordusunun Katya'ya düzenlediği keşif taarruzlarının ardından IV 'üncü Ordu bölgesinde iki önemli sorun bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Kanal'a karşı girişilecek ikinci bir taarruzken, diğeri ise Hicaz meydana gelecek ayaklanma idi.

Esas hareketin hazırlıklarının sürdürdüğü sırada ise Başkomutanlık Vekâleti tekrardan IV 'üncü Ordudan elde kalan kuvvetlerinden bir kolordu istemiştir. Bu isteğe

²⁷⁰ Yavuz Kansu, Sermet Şensöz, Yılmaz Öztuna, Havacılık Tarihinde Türkler I, Hava Kuvvetleri Basım ve Neşriyat Müd., Ankara, 1971, s. 260-261; BDHTH, a.g.k, s. 359; Üzen, a.g.t, s. 396; Erden, Birinci..., s. 297; Gücüyener, a.g.e, s.123- 134; Tanin, 15 Nisan 1332, Numro:2649; İkdam, 15 Nisan 1332, Numro:6900

²⁷¹ Yigal, a.g.e, s. 200-201; BDHTH, a.g.e, s. 359; Üzen, a.g.t, s.393; Kress, a.g.e, s. 191; Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: III, s. 200; Erden, Birinci..., s. 297-298; "1 Mayıs 1916'da Başkomutanlık Vekâleti tarafından yapılan bu hareketleri tebrik eden, birbirini izleyen başarıların başlangıcını oluşturmasını temenni eden bir telgraf IV. Ordu Komutanlığına gönderilmişti."

²⁷² Gullet, a.g.e, s. 88

verilen cevapta IV ‘üçüncü Ordu Komutanlığı sadece 14’üncü Tümenin verilebileceğini belirtmişti. Bu öneriyi kabul eden Başkomutanlık Vekâleti bu kuvvetin yanında II’inci Orduya gönderilmek üzere iki ay içinde Türk askerlerden oluşan başka bir tümen oluşturulmasını IV ‘üçüncü Ordudan istemişti. Bu duruma karşı IV ‘üçüncü Ordu tarafından bu kuvvetin bölgeden ayrılmasıyla Kanal seferinin uğrayacağı zafiyet ve İngilizlerin Kanal bölgesindeki faaliyetleri anlatılarak bu kuvvetin bölgeden alınmamasına Başkomutanlık Vekâleti ikna edilmeye çalışılmış da başarılı olunamamıştı. Böylece 14’üncü ve 53 ‘üncü Tümenler hazırlanarak yola çıkacağı zamanda zaten beklenmekte olan Arap hareketinin Hicaz’da kıpırdanmaya başlaması üzerine 53 ‘üncü Tümen’den iki tabur ve 130’ncü Alay ve 14’üncü Tümenin 42’nci Alay Medine’ye gönderilmişti. Haziran ayı itibariyle II’inci Orduya gönderilen 14’üncü Tümen birliklerinden iki alayın tekrardan Hicaz Kuvve-i Seferiyyesini takviye için Medine’ye gönderilmesi Başkomutanlık Vekâleti tarafından 14’üncü Tümen emredilmişti.²⁷³

Başkomutanlık Vekâleti ile IV ‘üçüncü Ordu arasındaki bu yazışmalardan sonra Enver Paşa Nisan 1916’da tekrardan cephe ziyaretlerine başlamıştı. İlk olarak Irak’ı ziyaret eden Enver Paşa burada Kut zaferi dolayısıyla askeri tebrik edip moral vermiş ve burada Mayıs sonuna kadar kalarak askeri kuvvetleri ve bölgeyi teftiş etmişti. Teftişin ardında maiyetiyle birlikte Irak’tan yola çıkarak 28 Mayıs’ta Halep’e varmıştı. Burada 30 Mayıs 1916’da Enver Paşa, Cemal Paşa ile görüşmüş ve Kanal Seferi hakkında bilgi almıştı. Burada Cemal Paşa tarafından kendisine verilen bilgide Birinci Kuvve-i Seferiyye’nin emrinde, Temmuz 1916’da harekâta başlanacağı belirtilerek hedefin Katya’nın doğusundaki Romani mevzii olduğu bildirilmiş ve gerekli olan cephanenin gönderilmesi Enver Paşa’dan istenmişti. Bu şekilde yapılan plan ile düşmana Kanal’ın sürekli olarak tehlikede olduğu izlenimi verilmesi planlanmış ve Kanal’ı savunmak için birçok kuvvetin burada tutulması amaçlanmıştı.²⁷⁴

Bu görüşmenin ardından Cemal Paşa cephe hattında uzun bir seyahate çıkmıştı. Bu seyahatte birlikleri, hastane ve depoları denetlemişti. Kress ile burada görüşerek harekât hakkında fikir teatisinde bulunmuşlardı. Bu konuşmaları sırasında Kress, Cemal Paşa’ya ordu emrinde hiç er kalmadığı ve harekât için gerekli deve sürücülerinin tedarik edilemediğini, ordu ambarlarında zahire kalmadığını²⁷⁵ ve yeni hasat yapılanaya kadar

²⁷³ Erden, Birinci..., s.317-320; BDHHTH, a.g.k, s.360

²⁷⁴ BDHHTH, a.g.k, s.361; Erden, Çölde Son..., s. 81; Pomiankowski, a.g.e, s.197-213

²⁷⁵ 1915 yılında meydana gelen çekirge afetinde bölgede yiyecek namına ekili bir şey kalmamıştı.

birliklere erzak gönderilemeyeceğini belirtmişti. Bu sebeple de yetersiz ve kötü beslenme sonucu kısa zamanda ordu bölgesinde Kolera hastalığı baş göstermiş ve Haziran ayı bitimine kadar 70 kişi ölmüştü.²⁷⁶

Cemal Paşa teftişi bitirip dönmesinin ardından hem Hicaz ve Lübnan bölgelerinin iaşesi ve hem de Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin lojistiğini ayarlamaya çalışmıştı. Bu çalışmalarda ulaştırma araçlarının yetersiz kalması üzerine Başkomutanlıktan lokomotifler ve vagonlar talep edilmişti. Bu isteklerin yanında 21 Haziran'da Cemal Paşa alınan istihbaratlar sonucu İngilizlerin demiryolunu Muhammediye iskelesine kadar uzattığını belirterek Katya'nın batısına karşı girişilecek ilk ciddi harekette Muhammediye'nin üs olarak kullanılacağı ve El - Ariş'e denizden teşebbüste bulunacağı belirtilmiş ve denizaltı gönderilmesi istenerek bu duruma karşı Port Said civarında bu denizaltıların göreve başlaması istenmişti. Bu görüşe Başkomutanlık Vekâleti tarafından verilen cevapta ise belirtilen El – Ariş ve Port Said sahil kısmının sularının sığ olması nedeniyle bu durumun denizaltıların harekâtına engel olacağı belirtilmişti. Diğer yandan bu görüşün ardından IV 'üncü Orduya gönderilen bir telgrafta ise Süveyş bölgesinde bekleyen bir denizaltının bir Japon vapuru ve bir Yunan yelkenlisini batırdığı belirtilmiş ve bu bölgede kıyının sığ olması nedeniyle denizaltının anca bu görevi yapabileceği, Kanala karşı girişilecek harekâta birliklere yardımcı olmasının zor olduğu belirtilmişti.²⁷⁷

İngiliz tarafında ise Osmanlı kuvvetlerin düzenlemiş olduğu Katya baskını İngilizlerin silkelenmesine sebep olmuştu. Bu baskına kadar bu şekilde bir hareket beklemeyen İngilizler bu baskınla ağır bir yenilgi almışlardı. Bu yenilginin ardından çöl içinde tahkimat kurmaya başlayan İngilizler diğer yandan da hava ve kara keşiflerine ağırlık vermeye başlamışlar ve çöl içine demir yolu, su borusu döşeme işini hızlandırmışlardı. Sürdürülen bu işlerin korunmasını sağlamak için ise bir Yeni Zelanda tugayı ve iki ANZAK tugayını görevlendirmişlerdi. Diğer yandan çöle keşif için gönderilen birliklere su sağlanmak sorun oluşturduğundan bu problemin önüne geçmek için bu birliklere beraberlerine su ve erzak taşıyan deve kolları verilmişti.²⁷⁸

²⁷⁶ Bel_ Mtf_ 02_3769-2; Kress, a.g.e, s. 196-200;

²⁷⁷ Bel_ Mtf_ 023592; BDHTH, a.g.k, s.362; Erden, Çölde Son..., s.90-91; BDHTH Deniz Harekatı..., s. 342; Üzen, a.g.t, s.404

²⁷⁸ Wavell, a.g.e, s. 45; Arthur Briscoe Moore, The Mounted Riflemen in Sinai and Palestine: The Story of New Zealand's Crusaders, Auckland, 1920, Whitmore and Tombs Ltd, s. 21-26

İngiliz askerinin çöl içlerinde tahkimat yapmaya ve keşif kollarıyla hareketlerde bulunmaları zaman içinde alışkın olmadıkları iklim ve coğrafi koşullar nedeniyle güneş çarpması, bilinç kaybı, akıl sağlıklarını kaybetme gibi sağlık sorunlarına yol açmıştı. Diğer yandan Osmanlı kuvvetlerinin düzenledikleri baskınlar ve hava keşifler İngilizleri sürekli korku ve teyakkuz halinde bulunmalarına yol açmıştı. Bu korku teyakkuz hali nedeniyle birlikler gelen istihbaratlar değerlendirilmeden verilen istihbaratlar neticesinde istihbaratın geldiği noktalara sevk edilmiş ve bu durumda birliklerin sürekli olarak yorgun ve uykusuz olmasına sebebiyet vermişti.²⁷⁹

İngiliz kuvvetleri komuta kademesi tarafından bu şekilde keşif hareketleri sürdürüldüğü sırada ise Katya üzerine tekrardan gidilmesi konusunu tartışılmaya başlanmıştı. Bu tartışmanın 17 Mayıs'ta olumlu olarak sonuçlanmasının ardından İngilizler 18 Mayıs'ta hava ve deniz kuvvetlerinin katılımıyla El-Ariş'e bombardımanlar düzenlemişti. Anzak Atlı Tümeni tarafından da Birülabad üzerine keşif faaliyetlerinde bulunmuştu. Diğer yandan gelen istihbaratlardan Cemal Paşa'nın bu ayda Kanal'a saldıracağına dair bilgiler alınmıştı. Böylece bu sürecin ardından 22 Mayıs'ta Kanal'a 45 mil uzakta bulunan diğer Osmanlı kuvvetlerine de İngilizler tarafından hava saldırısı düzenlenmişti. Ayrıca 27 Mayıs'ta El-Ariş sahiline İngilizler tarafından bir torpidobot gönderilmiş ve havadan ise bombardıman düzenlenmişti. İki kişinin yaralandığı bu olay sonucu iki Osmanlı uçağı havalandırarak bu uçakların kalktığı uçak gemisine bombardıman düzenlemiş ve makinalı tüfek ateşi ile saldırılmıştı. 31 Mayıs'ta da Salmana'da bulunan Osmanlı ileri karakoluna Avusturalya atlı birlikleri ve Yeni Zelanda Tugayı tarafından bir saldırı düzenlenmişti. Bu saldırıda karakol ele geçirilmiş ve Osmanlı kuvvetinden iki esir on beş ölü alınmıştı. Ayrıca buradan geri çekilen Osmanlı kuvvetine İngilizler tarafından hava taarruzu düzenlenmişti.²⁸⁰

Mayıs ayından itibaren başlayan keşif faaliyetlerine haziran ayı itibariyle ağırlık verilmişti. Bölgede özellikle Katya çevresinde İngilizler hava faaliyetlerine ve karadan keşiflere ağırlık vermişlerdi. Havadan alınan istihbaratlar sonucu belirlenen yerlere bakan İngiliz kuvvetleri kimi zaman başarılı kimi zaman ise başarısız hareketlerde

²⁷⁹ L.C. Wilson-H. Wetherell, History of the Fifth Light Horse Regiment 1914-1919, Sydney, 1916, Motor Press, s.66; Ion Idriess, The Desert Column, London, ETT Imprint, 2017, s.65-67; R. M. Downes, The Australian Army Medical Services in the War of 1914-1918, Austarilan War Memorial, Melbourne, 1938, s. 571-572; Gullett, a.g.e, s. 110; Moore, a.g.e, s. 27

²⁸⁰ The London Gazette, Genral Sir Archibald Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 21 June 1916, Numara: 29763, s.9337; MacMunn&Falls, a.g.e, s. 178; Moore, a.g.e, s.29; Gullett, a.g.e, s. 100; 112; Powless, a.g.e, s. 22; Tanin, 18 Mayıs 1332, Numara: 2686

bulunmuşlardı.²⁸¹ Diğer yandan Temmuz ayından itibaren savunmayı güçlendirmek için diğer alaylardan makinalı tüfekler alınarak bölgede makinalı tüfek bölükleri oluşturulmuştu.²⁸² Ayrıca bölgede su önemli bir konum işgal ettiğinden İngilizler Osmanlı kuvvetlerinin çöl ortasında yapmış oldukları kuyu ve depolara da saldırılar düzenlemişlerdi. Bu amaçla çöl içinde en büyük su kaynaklarından olan İkinci Habra ve Harabe’de bulunan Osmanlı kuvvetlerine ait önüne set kurularak yapılmış bir su gölüne saldırı düzenlenmişti. Saldırı sonucunda beş bin galon yani on beş milyon litre su boşaltılmıştı. Bu şekilde Osmanlı kuvvetlerinin çöl içinden rahat bir şekilde geçerek Süveyş Kanal’ı bölgesine inmesi ve saldırı cephesinin genişlemesinin önüne geçecek adım atılarak bu kuvvetlerin Kanal bölgesine sahil rotasından ilerlemesi cebri olarak İngiliz kuvvetlerince sağlanmıştı.²⁸³

İngilizler etkin bir şekilde uçakları hava keşif ve taarruzu için kullanırken Osmanlı kuvvetleri de ilk Alman uçaklarının gelişinin ardından 15 Nisan’dan itibaren uçakları Mısır ve Filistin semalarında etkin bir şekilde kullanmış ve Katya baskınında çok büyük faydaları görülmüştü. Özellikle keşif faaliyetleri açısından etkin olan bu uçaklar düşmanın denizden ve havadan faaliyetlerini bir nebze olsa önlemek için Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı’nın eli ve gözü olmuşlardı. İngilizlerin hava faaliyetlerinin arttırmaya başladığı mayıs ayından itibaren Osmanlı ordusu da uçaklarla artan faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardı. Özellikle İngilizlerin Port Said’de bulunan birlikleri üzerine yönelen bölgedeki Osmanlı hava gücü 8 Mayıs’ta burada bulunan İngiliz ordugâhlarına, tersaneye, petrol depolarına bombardıman etmişlerdi.²⁸⁴

Bu bombardımanın ardında misilleme olarak İngilizlerin 13 Mayıs’ta El-Ariş üzerine düzenlemiş olduğu bombardımana Osmanlı hava kuvvetleri misilleme olarak 21/22 Mayıs gecesi Port Said Limanını bombardıman etmişlerdi. Liman ve şehirde yangınlar çıkaran bu bombardıman Osmanlı hava kuvvetlerinin de bölgedeki ilk gece yapmış olduğu uçuş olmuştu.²⁸⁵ Mayıs ayında hava bombardımanına devam eden Osmanlı kuvvetleri 29

²⁸¹ The London Gazette, Genral Sir Archibalt Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 1 December 1916, Numara: 29845, s.11796; L.C. Wilson-H. Wetherell, a.g.e, s. 71-72; Gullet, a.g.e, s. 119

²⁸² Gullet, a.g.e, s.120; Üzen, a.g.t, s. 411-412;

²⁸³ The London Gazette, Genral Sir Archibalt Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 1 December 1916, Numara: 29845, s.11795; Gullet, a.g.e, s.116-117; MacMunn&Falls, a.g.e, s.178; Massey, a.g.e, s. 44; Dane, a.g.e, s.253-254

²⁸⁴ Tanin, 27 Nisan 1332, Numara: 2661; İkdam; 27 Nisan 1332, Numara: 6912; ...TürkHava Harekatı, s.113; Kansu,vd., a.g.e, s. 261

²⁸⁵ İkdam, 10 Mayıs 1332, Numara:6925; Tanin, 10 Mayıs 1332, Numara: 2674; Kansu,vd., a.g.e, s. 261; Üzen, a.g.t, s. 417; ...Türk Hava Harekatı, aynı yer.; The London Gazette, Genral Sir Archibalt Murray, Commander

Mayıs'ta Romani'yi 1 Haziran'da Romani ve Kantara'yı, 11 Haziran'da tekrardan aynı yerleri bombardıman etmiş ve makinalı tüfek ateşine tutmuşlardı.²⁸⁶ Osmanlı ordusu tarafından İngilizler üzerine yapılan diğer bir hava taarruzu ise 13 Haziran'da İngilizlerin El-Ariş üzerine bombardıman düzenlemesi ardından gerçekleşmişti. Bu saldırının ardından Osmanlı ordusuna bağlı uçaklar bu bombardımanı düzenleyen uçakları kovalamış ve diğer uçakları ise İngilizlere ait bölgede bulunan hava üssüne göndererek burayı bombardıman yaptırmıştı.²⁸⁷

18 Haziran 1916'da ise hem İngiliz hem de Osmanlı hava günün zarar gördüğü bir olay yaşanmıştı. Birinci Kuvve-i Seferiyye komutanı Kress'in İngilizlere karşı düzenlenecek hava taarruzların mesafeyi kısaltmak amacıyla Birüssebi'de bulunan hava üssünü El-Ariş'e taşımıştı. Osmanlı ordusuna bağlı uçakların mesafesinin kısalması İngilizlere ait uçaklarından mesafesinin kısalması demek olduğundan ve İngilizlerin sürekli olarak El-Ariş saldırılar düzenlediği atlanarak girilen bu hareket sonucu 18 Haziran'da 9 İngiliz uçağı El-Ariş'te bulunan Osmanlı hava üssüne saldırı düzenlemişti. Saldırı sonucu hangarda bulunan uçaklardan birkaçı zarar görmüş ve burada bulunan dokuz kişi yaralanmıştı. İngilizlerde ise Osmanlı kuvvetleri tarafından hava savunması amacıyla açılan ateş sonucu üç uçak düşürülmüş, düşen uçaklardan birini denize düştüğü, diğerinin pilotunun esir edildiği ve rasıtının ölmüş olduğu belirtilmiş ve üçüncü uçak mürettebatının ise diğer bir uçak tarafından kurtarıldığı yayınlanan resmi tebliğde bildirilmişti.²⁸⁸ Bu mücadelenin ardından 28 Haziran'da Katya yakınlarında bir İngiliz ve bir Osmanlı uçağı arasında havada kısa süreli bir "it dalaşı" yaşanmış ve İngiliz uçağı geri çekilmek zorunda kalmıştı.²⁸⁹

-in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 21 June 1916, Numara: 29763, s.9337, " Murray bu raporunda 8 Mayıs'taki saldırıda 3 sivilin yaralandığını, 21 Mayıs'taki saldırıda ise 2 sivilin öldüğünü, 5 asker ve 14 sivilin yaralandığını belirtmiştir."

²⁸⁶ Tanin, 1 Haziran 1332, Numara: 2996; Kansu vd., a.g.e, aynı yer.; Üzen, a.g.t, aynı yer.; Bu dönemde Cemal Paşa 5 Haziran'da Başkomutanlık Vekâletine gönderdiği bir yazıda dört telgraf ve telsiz merkezi ile seygar olarak hareket edebilecek Türk pilotlarının idare ettiği birinci sınıf iki tayyarenin acilen gönderilmesini istiyordu. Bel_Mtf_023586

²⁸⁷ Tanin, 4 Haziran 1332, Numara: 2999; Evening Post, 16 June 1916, Volume: XCI Issue: 142; Ashburton Guardian, 16 June 1916; Volume: XXXVI, Issue: 8477

²⁸⁸ The London Gazette, Genral Sir Archibalt Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 1 December 1916, Numara: 29845, s.11795; Tanin, 8 Haziran 1332, Numara: 2703; 9 Haziran 1332, Numara: 2704; Kress, a.g.e, s.201; MacMunn& Falls, a.g.e, s. 176-177; Üzen, a.g.t, s. 418; Kansu, vd., a.g.e, aynı yer.; ... Türk Hava Harekatı, s. 115-116; Saral, a.g.e, s.184; BOA, DH. İ.UM.EK. 103-19, "Aynı tarihte ve 27 Mayıs'ta Fransız uçakları tarafından El-Ariş bölgesinde gayri askeri statüde bulunan mıntikalara hava taarruzu düzenlenmişti. Bu hava saldırıları sonucu bölgede 6.400 kuruş zararın meydana geldiği Dahiliye Nezaretine bildirilmişti."

²⁸⁹ Tanin, 19 Haziran 1332, Numara: 2714

Temmuz ayına gelindiğinde ise Osmanlı ordusu girişilecek ikinci Kanal Seferi için hazırlıklarının son aşamalarına gelmişti. İngilizler ise havadan keşiflerini sürdürmeye devam etmekte ve Osmanlı ordusuna dair bilgiler toplamaktaydı. Bu keşif yapan uçaklardan ise üçü 3, 6 ve 8 Temmuz'da Osmanlı kuvvetleri tarafından düşürülmüştü. 3 Temmuz'da yaşanan olayda pilot kaçmayı başarırken 8 Temmuz'da düşürülen İngiliz uçağında bulunan bir pilot ve bir rasit esir alınmıştı. Diğer yandan 21 Temmuz'da Osmanlı ordusuna bağlı bir filo tarafından Süveyş'te bulunan İngilizlere ait petrol yatakları ve limana bombardıman düzenlenmişti. 29 Temmuz'da ise El-Ariş yakınlarına arıza sebebiyle inen bir İngiliz uçağında bulunan mürettebat kaçarken uçağı yakmışlardı.²⁹⁰

İngilizlerin gerçekleştirdikleri bu hava taarruzlarının amacı hem bir misilleme hem de yapılmakta olan ikinci sefer hazırlarına ket vurmaktı. Kataya muharebesiyle birlikte kendisine güveni gelen Osmanlı kuvvetleri yapılan hazırlıklarla birlikte etkili bir şekilde İkinci Kanal taarruzunu gerçekleştirecekti. Ancak Hicaz'daki durum dolayısıyla buraya ve II'inci Ordu emrine de kuvvetlerin gönderilmesi eldeki kuvvet sayını azaltmış, harekâta girişe bilecek kuvvet olarak IV 'üncü Ordu'nun elinde sadece Birinci Kuvve-i Seferiyye kalmış olduğundan etkili bir harekât gerçekleştirmek neredeyse imkansız hale gelmişti. Diğer yandan Hicaz'da bulunan ordunun iâşe ve ikmal işlerinin de IV 'üncü Ordu'ya yüklenmesi ve hali hazırda bulunan Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin ikmalini de IV 'üncü Ordunun yapması, kurulan menzil hatlarında yeni bir menzil programı ve ulaşımda da yeni bir program yapılmasını ve ek vagonlara ihtiyacı gerektirmişti. Ortaya çıkan bu durumlar nedeniyle ise çölün yağmurlu olduğu mevsimde yapılması gereken harekâtın yaz ayına kalmasına sebep olmuştu. Osmanlı ordusunun bu ve diğer başka sebepler neticesinde seferi ileri bir tarihe itmesi ise İngilizlerin ileri hattını oluşturan Romani ve çevresinin iyice tahkim edilmesine sebebiyet vererek Birinci Kanal Seferi'nin ardından asıl plan olan Süveyş Kanalı'nın topçu atışlarıyla kapatılması düşüncesi gerçekleştirilemeyecek duruma gelmişti. Ancak İngilizlerin Avrupa Cephesine göndereceği kuvvetlerin bölgede tutulması düşüncesi büyük oranda gerçekleştirmişti.²⁹¹

Yukarıda bahsedilen sebepler sonucu ötelenen Kanal harekâtı IV 'üncü Ordu komutanlığından Birinci Kuvve-i Seferiyye'ye yazılan 28 Haziran tarihli emirde İngilizlerin kuvvetinin 200.000 kişi olduğunun tahmin edildiği ve kanalın doğusundaki Kantara ve

²⁹⁰ Kansu vd., a.g.e, s. 262

²⁹¹ BDHTH, a.g.k, s.361-362; Bel_Mtf_023592; 023659; Erden, Çölde Son..., s.91-92; Üzen, a.g.t, s.428

batısındaki mevzilerin dışında kanalın 15km doğusu boyunca mevziler kurdukları ve Katya bölgesini tahkimatlandırdıkları ve buralara doğru demiryolu, dekovil ve su yolu inşa ettiklerinin haber alındığı belirtilmişti. Böylece Kantara istikametinde Birinci Seferi Kuvvetin ilerlemesinin istendiği ve İngilizlere saldırarak ileri hatlardaki İngilizleri geri atarak seferin başladığının sanmaları istemiş ve Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin kendisini tehlikeye atmaması belirtilmişti. Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin takviye alamayacağını özellikle belirten emir de buna rağmen kanal harekât bölgesi sınırı içinde sürekli kalabileceği bir mevzi kurması istenmiş, kuvvetin İngiliz saldırıları karşısında geri çekilmesi kesinlikle yasaklanmış ancak çok zor durumda kalırsa taktiksel olarak sınır dışına çıkabileceği emredilerek sefer kuvvetinin kanal harekât bölgesinde kalmasının daha güvenli hale getirileceği belirtilmişti. Emrin zeylinde ise girişilecek kanal seferi nihayete erene kadar Çöl Komutanlığını VIII'inci Kolordu Komutanını yürüteceği, hem kendisine bağlı ileri sürülen birlikleri komuta edeceği hem de Birinci Kuvve-i Seferiyye'ye destek sağlayacağı belirtilerek, Birinci Kuvve-i Seferiyye ile organize olarak Çöl Komutanlığının Kal'at ül Nahil'den Süveyş bölgesine bir gösteriş harekâtı düzenlemesi emredilmişti. Verilen bu emrin sonunda kolorduların görev sınırı da çizilmişti. Buna göre Gazze – Birüssebi – Lut Gölü güney kenarı – Birülabad – Biribayud – Birinci Habra – Cebeli Haydan – Ayn Sadır hattı Çöl Menzil Müfettişliğine; Çöl Menzil Müfettişliğinin batı sınırı ile Büyük Acıgöl'ün ortasına kadar olan bölge ise Birinci Kuvve-i Seferiyye'ye verilmiş ve bu saha içinde Birinci Kuvve-i Seferiyye serbest bırakılmıştı. Ayrıca disiplin işleri kıyı gözetlemesi ve savunması bütün çöl, Çöl Menzil Müfettişliği bölgesi Çöl Komutanlığının emrine verilmişti. Çöl Menzil Müfettişliği ise ikmal ve haberleşme görevlerini yapması emredilmişti²⁹²

IV 'üncü Ordu Komutanlığı tarafından verilen bu emrin ardından Birüssebi – Şelale hattında bulunan Osmanlı kuvvetleri 4 Temmuz'da El-Ariş istikametine ileri yürüyüşe başlamışlardı. 14 Temmuz'da burada toplanan birlikler Birinci Kuvve-i Seferiyye ve 3'üncü Tümen karargâhları, 3'üncü Tümene ait Dağ topçu taburu, hecinsüvar, istihkam ve sıhhiye bölükleri, 31, 32 ve 39'ncü piyade alayları ile 32'nci Alayın makinalı tüfek bölüğü, Avusturya – Macaristan Dağ Obüs Taburu, 210mm 1 ve 2'nci ağır havan bataryaları, iki uçaksavar topu, 100mm uzun top bataryası, 150mm obüs bataryası, ağır makinalı tüfek taburu, 1 ve 2'nci hafif piyade havan müfrezeleri, lağımcı müfrezesi, ekmekçi müfrezeleri,

²⁹² BDHTH, a.g.k, s.362-364; Erden, Çölde Son..., s.84-86

seyyar hastaneler, hastane nakliye kolları, malzeme kolları ile 300'üncü uçak müfrezesinden oluşmaktaydı.²⁹³

Ordunun hareketinden önce ikmal hattı ve ikmalin nasıl yapılacağı da belirlenmişti. Buna göre Birinci Kanal Seferi güzergahına göre nispeten daha iyi ikmal hattına sahip kıyı bölgesini kullanacak olan sefer kuvvetinin yapılan plana göre ikmalî Rayak'tan Hafır'e kadar şimendifer, Hafır'den Magdabe'ya dekovil, buradan El-Ariş'e ve El-Ariş'ten harekât alanına deve kolları ile sağlanacaktı. Diğer yandan Beyrut ve Yafa'da bulunan balıkçılarda denizden düşman gemilerinin takibine çok fazla maruz kalmadan El-Ariş'e erzak taşımışlardı. Çölde su meselesi büyük oranda Osmanlı kuvvetlerine ait olan kısımda halledilmiş olmasına rağmen ise çölün geri kalan kısmında su işlerini halletmek üzere bir kuyucu ve inşaat bölüğü kurulmuştu. Kurulan bu bölük öncü olarak seferi kuvvetten önce hareket etmesi ve kuyular açarak, depolar inşa ederek ilerlemesi emredilmişti.²⁹⁴

Osmanlı Kuvvetleri El-Ariş mıntikasına geldiği gün keşif uçakları da İngilizler üzerine yapılan hava keşif raporlarını vermişti. Bu raporlara göre İngilizlerin kanalın doğu yakasında denize kuvvetli bir üs kurdukları, demir, kara yolu ve harekât alanına su borularını uzatarak iyi bir lojistik bağlantı kurdukları, her ihtimale karşı Bardavil Gölünü taşımak amacıyla bu yönde hazırlıklar yaptıkları belirtilerek mevzilere ait bilgiler verilmişti. Buna göre Muhammediye bölgesinde ordugâhlar bulunduğu ve direnek noktaları kurulduğu, demiryolu hattının son durağını buranın oluşturduğu ve Bardavil Gölü üzerinde yapılacak olan işlem için kanallar hazırlandığı belirtilerek Romani Mevzii hakkında bilgiler verilmişti. Buna göre Romani Mevziinin stratejik bölgelerine başta Katıpgannit olmak üzere birçok direnek noktası²⁹⁵ kurulduğu, Romani ile bağlantılı Düveydar'a da bir mevzii kurulduğu bildirilmişti.

İngilizlerin asıl mevziilerinin kanala olan uzaklığı ise El-Kantara'nın doğusuna 10, İsmailiye'nin doğusuna ise 20 kilometre arasında değişiyordu. Bu mevzilerde birleşik hatlar şeklinde olmayıp tahkimat grupları şeklinde oluşturulmuş savunma mevzilerinin asıl kısmını oluşturan bölgede bir bütün halinde kurulmuş bir hat şeklinde oluşmayıp tahkimat grupları şeklinde oluşturulmuş ve bu gruplar arasında mevziin hızla işgali için irtibat yolları yapılmış,

²⁹³ BDHHTH, a.g.k, s. 364-365; Erden, Çölde Son..., s. 88-89; Kress, a.g.e, s.207

²⁹⁴ Erden, Çöld Son..., s.86-87; Kress, a.g.e, s.208

²⁹⁵ Savaşta asıl savunma hattının dışında belirli bir nokta veya bölge çevresinde silhlar, mevziler ve tahkimattan oluşan kısım.

beş yerde kuvvetli tahkim edilmiş bölge kurulduğu belirlenmiş ancak tüm mevzilerin sığınak alanları tespit edilememişti. Diğer yandan İngilizlerin askeri kuvvet sayısı hakkında ise kesin bir bilgi yoktu. Tahmini olarak belirlenen sayı gereğince İngilizlerin 200.000 kişi olduğu düşünülüyor ve Kanal'ı savunan kuvvetin ise 50 – 60. 000 kişi olduğu, kanalın batısında ise çok sayıda birliklerin mevcut olduğu varsayılmıştı. Alınan istihbaratlar sonucu ise Mısır'da bulunan İngilizlere ait askerlerin çoğunun eğitimsiz olduğu ve harekâtın ilk kısmını oluşturacak Romani ve Muhammediye bölgelerinde bir süvari tümeni ile piyadenin bulunduğu ve hızlı bir taarruzla İngiliz kuvvetlerinin ele geçirileceği düşünülüyordu. Ayrıca denizden de İngilizlerin donanma ile bu bölgelere destek vereceği düşünülüyor ama arazi şartlarından dolayı girişilecek bu hareketin etkili olamayacağı varsayılmıştı.²⁹⁶

Osmanlı kuvvetleri ileri hareket ettikten sonra harekâtı idare edecek olan Kress'te 13 Temmuz'da El-Ariş'e hareket etmişti. Hareketinden önce IV 'üncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'ya 13 Temmuz'da çöle hareket ettiğini ve birliklerin zahire ihtiyacının karşılanmaması durumunda açlıkla karşı karşıya kalacağını, beklenen zahire sevkinin vagon eksikliği nedeniyle gerçekleşmediğini ve Hafır'e her gün 20 vagon gelmesi gerekirken bu durumda henüz başlamadığını bu durum giderilmezse kendisinin ve IV 'üncü Ordu Komutanının sorumlu olduğu Almanya, Avusturya – Macaristan askerlerini felakete sürükleneceğinden dolayı bu olayı üstlenemeyeceğini, üç gün içinde beklenen yardım gelmezse harekâtı erteleyeceğini bir buçuk senedir bu eksikliklerin giderilememesinin dünya üzerinde ve tarihte çok kötü bir etki bırakacağını bildirmişti.²⁹⁷

Kress tarafından gönderilen bu telgrafın ardından 15 Temmuz 1916'da Enver Paşa Vaziyeti Umumi dolayısıyla seri bir şekilde sefer kuvvetinin ileri harekâta başlamasını istemişti. Cemal Paşa ise ertesi gün Enver Paşa'ya yazmış olduğu cevabi yazısıyla belirlenen program dahilinde harekâtın icra edileceğini ve Hicaz hattının kabiliyeti itibarıyla iki seferi kaldıramayacağını belirterek Hicaz'a gönderilecek zahire hariç olmak üzere diğer konularda Kanal Seferi için kullanılacağını belirtmişti.²⁹⁸

Bu isteğin ardından Kress 17 Temmuz'da Cemal Paşa'ya tekrar bir yazı göndererek Briüssebiye belirlenen 300 ton zahire yerine az miktarda zahire gönderildiğinden harekâtın yapılamayacağı, yapılsa bile Romani'de çok uzun tutunulamayacağı bu durumun devamında

²⁹⁶ BDHTH, a.g.k, s. 366-367; Erden, Çölde Son..., s.82-83

²⁹⁷ Bel_Mtf_023637; Erden, Çölde Son..., s.95-96

²⁹⁸ Bel_Mtf_023640

görevinden istifa edeceğini erzak eksikliğinden dolayı geri dönüşte sefer kuvvetinin başına gelebilecek zarardan kendisinin mesuliyet kabul etmediğini ve söz verilenlerin yapılamadığını Almanya ve Avusturya – Macaristan Ateşemiliterine bildireceğini belirtmişti. Cemal Paşa Kress’e göndermiş olduğu cevabi yazısında ise üslubu ağırlaştırarak tehditlerine karşı rest çekerek sürekli belirtilmiş olduğu Almanya ve Avusturya – Macaristan askerlerinin kendi emri altında olduğu konusundaki laflara bu devletlerin askerlerinin İmparatorlarına bağlı olduğu burada görevli oldukları süre içinde ise de Osmanlı Padişahı emrinde oldukları padişahında bu görevi bölgede kendisine verdiğini belirtmiş, komutasını devraldığı Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığında bulunan sadece bir kısım askerden hususiyetle bahsetmesinin uygun olmadığı ve yapacağı tüm hareketlerde kendisine karşı sorumluluğundan ve Almanya ve Avusturya – Macaristan Ateşemiliterleriyle resmi bir bağlantısının olmadığından bahisle bunlarla konuşma yetkisinin kendisinde olmadığını belirtmiş ve demiryolunun nakliye kabiliyetini arttırmaya çalışıldığını yazmıştır.²⁹⁹ Diğer yandan Kress’in tekrar göndermiş olduğu bir yazıda Cemal Paşa’nın Avusturya – Macaristan ve Almanya askerlerinin durumuna dair yazdıklarına cevaben burada vekili olarak bulunduğu askerlerin zarar göreceğinden bahisle görevi kabul edemeyeceğini belirtmişti. Cemal Paşa ise ertesi gün verdiği cevapta kendisinin sakin olması gerektiğini ve bir kolordu komutanı olduğunu unutmaması gerektiğini, bu göreve geri dönmesini kendisinden istemişti.³⁰⁰

Cemal Paşa ile Kress arasında yaşanan bu tartışmanın ardından Cemal Paşa konu hakkında Başkomutanlık Vekâletini bilgilendirmişti. Bu bilgilendirmeye rağmen Başkomutan Vekili Enver Paşa, Hicaz’a sefer düzenlenmesi noktasında ısrarına devam etmiş ve son karar verecek olanın IV ‘üncü Ordu Komutanı Cemal Paşa olduğunu da gönderdiği yazıda belirtmişti. Cemal Paşa ise bu yazıya cevabında kendisinin de Hicaz’daki olaylara müdahale etmeye taraftar olduğunu ancak eldeki mevcut kuvvet, ulaştırma ve zahirenin bu durum için yeterli olmadığını, bu şekilde girişilecek böyle bir harekâtın sonucunun felaketle sonuçlanacağını belirterek iki seferin aynı anda icra edilemeyeceğini belirtmişti.³⁰¹

Başkomutanlık Vekâleti ile yapılan yazışmaların ardından 22 Temmuz 1916 günü Başkomutanlık Vekâletinden gönderilen emirde genel durumun Kanal Seferi’nin

²⁹⁹ Bel_Mtf_023640;023642; 023644; 023650; Erden, Çölde Son..., s.97-102

³⁰⁰ Bel_MTF_023650 – 51; Erden, Çölde Son..., s.106-107

³⁰¹ Bel_Mtf_023644; 023648; Erden, Çölde Son..., s.102-205

yapılmasını gerektirdiğinden, Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin iaşesi için her şeyin yapıldığı belirtilerek, Hicaz Kuvve-i Seferiyyesi olgunlaşana kadar buraya yapılacak taarruzdan vaz geçildiği çöl nakliyesi bitene kadar Hicaz Kuvve-i Seferiyyesine ait birliklere at, teşkilat ve malzeme nakli yapılmayacağı, yalnızca Medine ve civarındaki yerlere asker ve ahalinin iaşesinin sağlanması için erzak gönderileceği belirtilmişti.³⁰² Başkomutanlık Vekâleti tarafından verilen bu son emir ile birlikte Hicaz Seferi ertelenerek kuvvetlerin Kanal Seferine odaklanması sağlanmıştı.

Cephe gerisinde bu olaylar yaşanırken cephede hattında ise İkinci Kanal Seferine katılacak birlikler 14 Temmuz itibariyle El-Ariş'te toplanmıştı. Birliklerin toplanmasıyla 15 Temmuz'da yürüyüşe geçilecekken İngilizler El-Ariş'e bir hava taarruzu düzenlemişlerdi. Ancak bu bombardıman birlikleri etkilememişti. Burada toplanmanın ardından ileri yürüyüş hazırlıkları ve planı yapılarak birliklerin 15 Temmuzda kademeler halinde ileri yürüyüşe geçmesi planlanmıştı. Yapılan plan gereği bölgedeki su kıtlığı dolayısıyla birliklerin üç kademe halinde ve bu kademelerinde kendi içinde kollar halinde, ilk hedef olarak Birülabad – Biribayut hattına ikinci hedef olarakta Ugratina – Hodelmasya - Birimagaybra hattına yürümesi planlanmıştı. Böylece 15 Temmuz'da harekete geçen Albay İbrahim komutasındaki öncü birliklerin ilk kademesi Birülmezar'a, ikinci kademesi ise 16 Temmuz'da Birülmezar üzerine yürüyecekti. Ana kısım ise III 'üncü Tümen Komutanı Albay Refet (BELE) Bey'in genel komutasında 17 Temmuz'dan itibaren birinci kademesi hareket ederek Ebuflayfil üzerinden ilk hedefe yürüyecekti. Birinci kademenin komutasını ise Binbaşı von Marno üstlenecekti. İkinci Kademenin yürüyüşünü 32'nci Piyade Alay Komutanı Yüzbaşı Hasan Basri komuta edecek ve 16 Temmuz'da Bitya üzerinden ; üçüncü kademeyi 39'ncü Alay Komutanı Binbaşı Kamil Bey komuta edecek ve 21 Temmuz'da Ebuflayfil üzerinden; dördüncü kademeyi İstihkam Bölük Komutanı komuta edecek ve 22 Temmuz'da Bitya üzerinden; beşinci kademeyi İhtiyat Alay Komutanı komuta edecek ve 23 Temmuz'da Ebuflayfil üzerinden; altıncı kademeyi 39'ncü Alay 4'üncü Tabur Komutanı komuta edecek ve 25 Temmuz'da Ebuflayfil üzerinden Birülabad – Biribayut hattına

³⁰² Bel_Mtf_023662; Erden, Çölde Son..., s.107

yürüyeceklerdi.³⁰³

Gruplar belirlenen günlerde hareket ederek Birülabad – Biribayut hattında toplanmasının ardından, Ugratina – Hodelmasya - Birimagaybra hattına doğru ikinci ileri yürüyüş planı yapılmıştı. Buna göre harekâtı idare edecek Birinci Kuvve-i Seferiyye Karargahını Hodelhilva'ya kurması planlanmıştı. Bunun ardından sağ kolda bulunacak olan ve birinci gurubu oluşturan 31'nci Piyade Alayı, 601 ve 604'üncü Makinalı Tüfek Bölükleri, bir dağ bataryası, 100mm uzun top bataryası, 150mm obüs bataryası ve bir istihkam bölüğünden oluşacak komutası 3'üncü Tümen Komutanı Albay Refet Bey'in emrinde olacak ve kıyı yolu takip ederek karargâhını işgal edeceği Ugratina'da bulunan Heodelnaga'da kuracak, Hodelraşafat ile Hodeldaba arasında emniyet olarak Hodumukba'ya kadar keşif faaliyeti yapacaktı. İkinci grup 32'nci Piyade Alayı, 602 ve 605'nci Makinalı Tüfek Bölükleri, bir dağ bataryası, Avusturya – Macaristan Dağ Obüs Taburu, bir istihkam bölüğünden oluşacak komutası Albay İbrahim emrinde olarak Birülabad'dan Hodelmasya üzerine yürüyecek ve Hodelmahari – Hodezzagya arasında emniyet olarak Katya'ya kadar keşif yapacaktı. Üçüncü grup sol kanatta yer alacak 39'ncü Piyade Alayı, 603 ve 606'nci Makinalı Tüfek Bölükleri, bir dağ bataryası ve bir istihkam bölüğünden oluşacak Biribayut üzerinden Magaybra'ya yürüyerek karargâhını Magaybra'da kuracak Hodezzagya'da bulunan hurmalık ile Hodebudarem'de bulunan Ebudaren tepeleri arasında emniyet olarak Hamizah, Birebutayla ve Birivasıt bölgelerini keşfedecekti. Dördüncü gurubu oluşturan birlikler ise ihtiyatlardan ve 607 ve 608'nci Makinalı Tüfek Bölüklerinden oluşacak Birülabad'da bulunacaktı. Diğer yandan İsmailiye gösteriş taarruzu yapmak için hecin süvar akıncı alayı Mağara dağları arasından geçerek merkezden buraya doğru hareket etmişti. Ayrıca top ve obüslerin çölde ilerlemesi için kurulacak portatif yollar yapması için kalaslar taşıyan bir deve kolu oluşturulmuş, Ağır havanlarla çölde sorun yaşanacağından El-Ariş'te bırakılmıştı.³⁰⁴

Birlikler belirlenen bu plan üzerine hareket etmiş ve Birinci Kuvve-i Seferiyye 24 Temmuz'da hedefine ulaşmıştı. Birinci Kuvve-i Seferiyye'den önce hareket eden keşif birlikleri ise 23 Temmuz'da İngilizlerle kısa bir çatışma yaşamış ve İngiliz birlikleri geri püskürtülmüşlerdi. Diğer yandan seferi kuvvetin hedefine vardığı günde İngilizler

³⁰³ Bel_Mtf_023645; BDHHTH, a.g.k, s. 368-370; Erden, Çölde Son..., s.118-120; Kress, a.g.e, s.210; Gücüyener, a.g.e, s.168-171

³⁰⁴BDHHTH, a.g.k, s.370-372; Gücüyener, a.g.e, s.172-173; Kress, a.g.e, s.213-214; Belen, ...1916 Yılı Hareketleri, s.212; Erden, Çölde Son..., s.121-122; Güralp, a.g.e, s.90-91; Saral, a.g.e, s.185-186

Ugratina'ya topçu ateşine başlamış ve buranın kuzeyinde ise İngiliz keşif kollarıyla bir müsademe meydana gelmişti. İngiliz keşif kolları ise ağır zayıat vererek geri çekilmek zorunda kalmıştı. Diğer yandan 25 Temmuz'da ise İngilizler keşif faaliyetlerine ağırlık vermişlerdi. Bunun üzerine Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress 27 Temmuz gecesi ileri hatta bulunan Hoderraşafat ve Hodgirafe hattını baskın tarzında işgale karar vererek gruplara emirler vermişti. Böylece harekete geçen gruplar belirlenen hatlar üzerinde bulunan stratejik su kuyular ve hakim tepeleri başarılı bir şekilde ele geçirmiş, Hoderraşafat - Zagiya – Hodumdarem – Umukba ele geçirilerek birlikler bu hatlara yerleşmişti. Kress bu harekâtla Romani üzerine düzenlenecek saldırı için bir ön tedbir almıştı. Planı gereği buradan İngiliz kuvvetli mevzii Romani üzerine zayıf kuvvetlerle saldırı düzenleyecek ve İngilizlerin sol tarafından asıl taarruzu başlatarak burada bulunan İngiliz kuvvetlerini buradan vuracaktı. Ayrıca burada bulunan İngiliz kuvvetlerinin hem Düveydar istikametinden yardım almasının önüne geçmek hem de kendi kuvvetlerinin emniyetini sağlamak amacıyla ihtiyatlarını kendi sol tarafında kademelendirmişti.³⁰⁵

Kazanılan bu son çatışmalarla Osmanlı kuvvetlerinin öz güveni artmıştı. 29 Temmuz'da hazırlıklara başlanarak, taarruz gruplarında birtakım değişiklikler³⁰⁶ meydana getirilmişti. Ertesi gün ise Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress tarafından bir taarruz emri yayınlanmıştı. Buna göre İngilizlerin Muhammediye – Romani - Biriemale hattında ordugâhları ve Anzak süvarisi, bir kısım topçu, makinalı tüfeklerden oluştuğunun zannedildiği belirtirler tahkimatlarının bu hatların doğusunda avcı siperleri ve tel örgülü zayıf direnek noktalarından ibaret olan tahkimat hattının güney kanadı Katıpgannit'in güney - batısında olduğu ve Küçük Düveydar mevziisinin İngilizler tarafından işgal edildiği bildirilmişti. Düşmana ait bu bilgilerin ardından yapılacakları sıralayan Kress, Alman denizaltılarının Portsait – El-Ariş arasında bulunan kıyıyı gözetlediğini, bir müfrezenin ise İsmaniliye üzerine ilerlediğini, keşif kollarının da Elkantara Romani arasında bulunan demiryolunun tahribine çalışacaklarını belirterek, Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin 4 Ağustos'ta Muhammediye – Romani – Katıpgannit hattında bulunan İngilizlerin sağ tarafına hücum edeceğini, uçakların ise aynı gün sabahtan Muhammediye - Romani – Biriemale'de bulunan İngilizlere ait ordugâhlara bombardıman ve makinalı tüfek taarruzu düzenleyeceğini ve ardından ise topçunun ateşe başlayacağını belirterek uçakların diğer bir

³⁰⁵ BDHTH, a.g.k, s. 373-374; Kress, a.g.e, s.216-217; Belen, ... 1916 Yılı Hareketleri, aynı yer.; Erden, Çölde Son..., s.123-124; Larcher, a.g.e, s.249

³⁰⁶ Değişiklikler için bkz. BDHTH, a.g.k, s.347-376

görevinin de İngilizlerin Portsait ve Elkantara bölgelerinden takviye getirip getirmediğinin gözetleme olduğunu belirtmişti.³⁰⁷

Kress tarafından taarruz emrinin yanında gurupların görevlerinin ne olduğuna dair de bir emir yayınlamıştı. Bu emre göre birinci gurup 3 Ağustos akşamı harekete geçerek topçu için gerekli olan araziye ele geçirerek topçunun mevzilenmesini sağlayacaktı. Diğer yandan 4 Ağustos'ta ise Biriebuhamra'yı işgal edilecek ve burada kuvvetli bir dayanak noktası oluşturarak Katipgannit'in güney direnek noktasına hareket edecek ve bu kuvvet uçak ve topçu ateşinden faydalanarak düşmana en yakın mesafeye sokulacaktı. Topçularda uçaklardan alınan bilgiler gereğince tanzim atışları yapacaktı. Topçulardan Dağ Obüs taburu ilk olarak Katibgannit'te bulunan tahkimata, 150mm obüs bataryası Romani'nin güney-doğusundaki tahkimata, 100mm batarya ise İngiliz ordugâhını ateş altına alması, tesir ateşinin ise 3'üncü Tümen Komutanı Morno'nun emriyle başlatılması emredilmişti. İkinci gurubun görevi ise 3 Ağustos akşam harekete geçerek Birimuraleh üzerinden Hodebuadi'ye yürüyerek 4 Ağustos 03:30'a kadar burada dinlenecek ve 04:00'da buranın kuzey istikametinde ilerleyerek Birietmale – Birülaris hattına taarruz için ilerlemesi emredilmişti. Üçüncü gurup ise 3 Ağustos akşam hareket ederek Bireburaml üzerinden Hodesseyfaniye üzerine yürüyecek ve 4 Ağustos saat 04:00'a kadar burada dinlenerek Birinci Kuvve-i Seferiyye emrine göre hareket etmesi emredilmişti. Ayrıca bu üç grup zayıf ileri keşif kolları oluşturarak yürüyüşe geçmeden bunları önden gönderecek ve bunlar karşısına çıkan düşman kuvvetiyle silah kullanmadan süngü hücumu ile mücadele edecekti. Piyadeye ise el bombaları verilmesi ve tel kesme makasından oluşan keşif kollarının da yanlarına verilmesi emredilmişti. Hücum guruplarına diğer yandan sesiz hareket etmeleri ve düşmanla uzun çarpışmadan kaçınmaları, baskın tarzında harekâtlarını icra etmeleri emredilmişti. İhtiyatı oluşturan dördüncü gurubun ise 3 Ağustos akşamı Kataiye – Birimemluk – Birelmuraleh üzerinden Bireburaml'a üzerine ilerlemesi ve burada istikametini Birennus üzerine döndürerek beklemesi emredilmişti.³⁰⁸

Bu emre ek olarak bir emir daha yayınlayan Kress, harekâtın başarılı sonuçlanmasının ardından yapılacakları sıralamış ve kuvvetlerin bu emre göre İngiliz hatlarının ele geçirilmesinin ardından mevzilenmesi istenmişti. Bu emrin ardın 2 Ağustos'ta

³⁰⁷ BDHTH, a.g.k, s. 376

³⁰⁸ BDHTH, a.g.k, s. 377-378

harekete geçen Birinci Kuvve-i Seferiyye birlikleri ertesi gün Errabah – Katya – Birimemluk – Birihamizah – Birebutayla hattını ele geçirmişti.³⁰⁹

Bu hatların ele geçirilmesi ve yapılan keşifler sonucu Romani üzerine yürümeden önce Birinci Kuvve-i Seferiyye Kurmay Başbakanı Binbaşı Kadri Bey tarafından Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress'e bir muhtıra vererek düşmanın kuvvet açısından üstün olduğunu belirtilmişti. Muhtıranın devamında Osmanlı Devleti'nin diğer cephelerdeki durumu hasebiyle buraya askeri kuvvet yardımı yapamayacağını bu sebeple de 3'üncü Tümen'in taarruzdaki boşluklarının doldurulamayacağını belirterek kendilerinden çok üstün olan düşman kuvvetine karşı taarruz yerine Katya'da müdafaa yapılmasını, düşmana topçu ateşiyle saldırılmasını ve düşman taarruz ederse de savunma savaşı yapmayı, seferi kuvvetin esas amacının da bölgede çok sayıda düşman askerini tutmak olduğunu zaten Osmanlı askerinin kendisinden üstün kuvvetlere karşı müdafaa savaşını uzun müddet sürdürebileceğinin tarihten gelen bir gerçek olduğunu belirterek, düşmanın kendilerine taarruz edilmeyeceğini anlayıp kuvvetlerini geri çekmeye başladığı sırada düşmana taarruz etmeyi önererek askerinin durumunun çölde uzun müddet kalmaya uygun olduğunu belirtmişti. Ancak bu öneri Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress tarafından geriden cephaneye ve erzak ikmalinde yaşanan problemler, düşmanın güçlü atlı birliklere sahip olması, sol kanat kısmının emniyetten arı olması ve bu düşüncenin İngiliz kuvvetlerini Süveyş Kanalı'nda oyalama stratejisine ters düşmesi gibi sebepler öne sürülerek taarruzun müdafaa göre daha müsait görünmesi nedeniyle Kadri Beyin muhtırasındaki görüşlerini kabul etmeyerek birliklerin taarruz etmesine karar vermişti.³¹⁰ Kress'in harekât stratejisi ise daha önce uygulanmış bir hareket planıydı. Buna göre merkezden Romani üzerine zayıf kuvvetlerle İngilizlerin üzerine saldırılmayı planlayan Kress bu durumun ardından Düveydar istikametinden gelebilecek takviyelere karşı emniyet tertibatı olarak diğer kuvvetlerle İngilizlere asıl darbeyi İngilizlerin güney kanadından vurmaya noktasında bir plan yapmıştı.³¹¹

İngilizler ise bu dönemde Osmanlı kuvvetlerinin Mısır'a önemli bir saldırı düzenleyeceğini inanmaktaydılar. Ajanlar ve hava keşifleri sonucu aldıkları istihbaratlarda Osmanlı kuvvetlerinin haziran ayından itibaren güney Filistin'de asker topladıkları

³⁰⁹ Bel_Mtf_023676; BDHTH, a.g.k, s.379-380

³¹⁰ Erden, Çölde Son..., s.125-126; BDHTH, a.g.k, s.382-383; Kress, a.g.e, s.216

³¹¹ Kress, a.g.e, s. 217; Larcher, a.g.e, s. 249; BDH, a.g.k, aynı yer.

bildirilmişti. Bu haberlerle Osmanlı kuvvetlerinin tekrardan Mısır üzerine bir harekâta bulunacağını düşünen İngilizler bu amaçla Kanal savunmasının ileri hattı olarak nitelendirilebilecek Muhammediye – Romani – Katya hattını kuvvetlendirmeye başlamışlardı.³¹² Bu hattı kuvvetlendirmeye başlamalarına rağmen İngilizlerde hava keşifleri sonucu Osmanlı kuvvetlerinin temmuz başında Romani bölgesine uzak olması ve çölde sefer mevsiminin geçmesi sebebiyle saldırının kışa ertelendiğine dair bir düşünce oluşmuştu. Bu düşünce İngilizlerin yapmış olduğu hava keşifleri sonucu Osmanlı kuvvetlerinin hareketlerinden doğrulanmış olsa da ajanlar vasıtasıyla gelen bilgiler İngilizlerin bu düşüncesinin aksini söylemekteydi. Nitekim gelen bu bilgilere İngiliz komuta kademesi tarafından pek değer verilmemişti. Ancak Osmanlı kuvvetlerinin 17 Temmuz'da ileri harekâtı ve 19 Temmuz'da İngilizler tarafından gerçekleştirilen hava taarruzları sonucu ajanlardan gelen bilgilerin doğru olduğu görülmüş ve Osmanlı kuvvetlerinin ileri harekâta başladığı anlaşılmıştı.³¹³

Bu bilgilerin İngiliz genel karargâhında bulunan General Murray'a ulaşmasının ardından harekete geçen Murray, tahkim edilmiş Romani ve Kantara bölgelerine ek kuvvetler göndermeye başlamıştı. Böylece Murray tarafından Kantara'ya 42'nci Tümeden iki tabur, Romani'ye ise 53 'üncü Tümeden 158'inci Tugay gönderilmişti. Böylece 22 Temmuz'da üçüncü bölgedeki İngilizlerin durumu Ana kademe 155'nci Tugay ile 158 Tugay, sol kademe 157'nci Tugay ve denize kadar olan bölgede 156'nci Tugay Romani İstasyonunda 158'nci Tugay'dan bir tabur; Romani'de 1'nci ve 2'nci Avusturalya Light Horse Tugayları; Düveydar'da 5'nci Avusturalya Light Horse; 70 Rakımlı Tepe'de ise New Zeland Mounted Rifles Tugayı, Kompozit 5'nci Atlı Tugayından bir Alay; 40 Rakımlı Tepe'de 1'nci Yeomanry Tugay ve 36 top bulunmaktaydı.³¹⁴ Bunlara ek olarak Murray ateş gücünü arttırmak için 160 ve 161'nci makinalı tüfek bölüklerini de bölgeye göndermişti. Hareketli küçük birliklerin ve Deve Kolordusunun da 42'nci Tümenin çölde ileri harekâtına imkân sağlamak için toplanmasını emretmişti. Diğer yandan Romani'de devriyede bulunan birliklerin devriye sayısını arttırmıştı. Ayrıca 20 Temmuz'da 2'nci Light Horse Tugayına iki topla Ugratina'ya gösteri atışı yapma emri verilmiş ve bu saldırı sonucu Türk ileri keşif kollarından esirler alınmıştı. Birde ileri hatlarda keşif faaliyetlerinde bulunulması emri

³¹² Yigal, a.g.e, s. 202; Gullet, a.g.e, s. 124-125

³¹³ MacMunn&Falls, a.g.e, s.179; Gullet, a.g.e, s. 126; ; L.C. Wilson-H. Wetherell, a.g.e, s. 73; Powles, a.g.e, s.126; The London Gazette, Genral Sir Archibalt Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 1 December 1916, Numara: 29845, s.11796; Üzen, a.g.t, s.445

³¹⁴ MacMunn& Falls, a.g.e, s.180; Wavell, a.g.e, s.47

verilmiş ve düşmanın bu keşif sırasındaki kuvvetine göre harekât tarzı düzenlenmesi emredilmişti. Bu keşif kolları 28 Temmuz'da Hodumugba'yı ele geçiren Osmanlı keşif kollarına saldırmış ve başarılı olarak burada bulunan Osmanlı kuvvetlerini geri püskürtmüşlerdi.³¹⁵

Osmanlı kuvvetlerinin ilerleyişi ve bu ilerleyişe karşı yapılacak harekât konusu Murray'ı tereddütte bırakmıştı. Diğer yandan ilerleyişinin bir aralık kesintiye uğraması da Murray'ı bu konuda düşünmeye sevk etmişti. İngiliz genel karargâhı bu duraklamayı Osmanlı kuvvetlerinin ağır topları beklediğine kani olarak bir savunma ve bir de taarruz planı ve günü hazırlamışlardı. Buna göre Osmanlı kuvvetlerinin amacı İngilizleri burada bloke ederek ileri yürüyüşünü engellemekse burada bulunan birliklere takviye etmeleri mümkün olduğu düşünülmüştü. Kendilerinin ise bir taarruz harekâtı için hazırlanmalarına ve 13 Ağustos'ta saldırıya karar vermişlerdi. Eğer Osmanlı kuvvetlerinin savunma yerine saldırı yapmaya karar vermişlerse de bu harekâtı da 3 Ağustos gibi gerçekleştirecekleri hesaplanmıştı. İngilizler bu hesaplamalar gereği 13 Ağustos'ta yapılacak bir taarruz için hazırlık yapmaya başlamıştı. Ancak Osmanlı kuvvetlerinin 27 Temmuz'da ileri harekete başlaması bu hazırlıkların bir süre ertelenmesine sebebiyet vermişti. Bu duruma rağmen Osmanlı kuvvetlerinin bekleme sürecine girdiği dönemde bölgeye İngilizler önemli miktarda kuvvet yığarak savunmalarını güçlendirmişlerdi. Ayrıca bu sırada keşif faaliyetlerini arttıran İngilizler Osmanlı kuvvetlerinin yaptığı hazırlıklardan ve izlediği rotalardan hangi kanata nasıl bir düzende saldıracağını gözlemlemişlerdi.³¹⁶

Bu hareketlerle birlikte İngilizlerin 3 Ağustos'taki bölgede konuşlanışı Düveydar'da 5'nci Avusturalya Light Horse, 70 Rakımlı Tepede New Zeland Mounted Rifles ve 5'nci Süvari Tugayı, El-Ferdan'dan uzanan demir yolunda Seyyar Kol, Balibunion'dan ve Ballahtan gelen demiryolu başında 3'nci Light Horse, 42'nci Tümen 3 Ağusta'ta Kantara demiryolu boyunca hareket ederek, Gilban İstasyonunda 127'nci Tugay, 70 Rakımlı Tepe'de 126'nci Tugay, 40 Rakımlı Tepede 125'nci Tugay, 1'nci Light Horse Tugayı Katıpgannit'in güneybatısına yerleşmesi emredilmişti. Bu yerleşmeyle birlikte Murray'ın planı ise

³¹⁵ MacMunn&Falls, a.g.e, s.181-182; Gullet, a.g.e, s.127-133; Powles, a.g.e, s.27; The London Gazette, Genral Sir Archibalt Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 1 December 1916, Numara: 29845, s.11797

³¹⁶ Yigal, a.g.e, s.203; Massey, a.g.e, s.54-58; MacMunn&Falls, a.g.e, s.182; Wavell, a.g.e, s.48; Gullet, a.g.e, s.135-137; Larcher, a.g.e, s.249; Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 1 December 1916, Numara: 29845, s.11797

Katibgannit üzerinden saldıracak Osmanlı kuvvetlerini bu kanatta oylamak burada oyalanan Osmanlı kuvvelerine ise 70 Rakımlı Tepe ile Düvaydar istikametinden süvari ve Kanal savunmasında bulunan 3'üncü Avusturalya Light Horse ile kanattan saldırı yapmaktı.³¹⁷

İngilizler alınan istihbaratlar neticesinde son hazırlıklarını tamamlamasıyla Osmanlı kuvvetlerinin gerçekleştirecekleri saldırıyı beklemeye başlamışlardı. Beklenen saldırı ise 4 Ağustos sabaha karşı 05.15'te Osmanlı uçaklarının İngiliz ileri mevzilerini bombalaması ve ardından başlayan topçu atışlarıyla başlamıştı.

İlk yapılan bu hareketlerle birlikte İngiliz mevzilerini yumuşatan Osmanlı kuvvetleri ileri harekâta başlamış ve saat 10 civarında Katıpgannit'i işgal etmişti. Sağ kolda bulunan 31'nci Alay ise ağır ağır İngiliz mevzilerine ilerlemiş, 39'ncü Alay Mount Rovston adlı tepenin güney yamacına yaklaşmış ve 32'nci Alayın solundan da ilerleyerek Birebudiyuk istikametinde de taarruzlarda bulunmuştu. İhtiyat kuvvetleri ise Hodennah'a alınmış ve burada bulunan yüksek bir tepede seferi kuvvetin komuta merkezi kurulmuştu.

Bu sırada ise havanın aydınlanmasıyla güneşte kızdırmaya başlamıştı. Bir de gece boyunca hareket eden Osmanlı kuvvetleri harekâtle birlikte iyice yorulmaya başlamış ve susuzluk hat safhaya çıkmıştı. Böylece fiziken ve zihnen yorulan birliklerde bıkkınlık baş göstermeye başlamıştı.

Harekât sürerken 39'uncü Alay elinde bulundurduğu birliklerle Mont Royston'u geçerek Birilarais – Birebudiyuk hattında bulunan İngiliz kuvvetlerine saldırmıştı. Alay komutanın yapmış olduğu yanlış hesap nedeniyle ihtiyatlarıyla birlikte İngilizlerin üstüne saldırmıştı. Tüm kuvvetlerini ilk hatta kullanmasıyla düzenlediği harekâtı ileriye götürmek için elinde kuvvet kalmamıştı. Cephe hattında bulunan birliklerinde yorulmasıyla birlikte de kuvvetleri Birilarais – Birebudiyuk hattında kalmıştı. İkinci gurup cephesinde ise İngilizlerin burada bulunan 32'nci Alay'a karşı taarruz düzlemeleri sonucu bu alayın etkin savunması İngilizlerin çok sayıda kayıp vererek çekilmesine sebep olmuştu. Diğer yandan öğleden sonra ise havanın iyice sıcaklaması üzerine iki taraf kısa bir ateş kesmişti.³¹⁸

³¹⁷ Gullet, a.g.e, s.138-141; MacMunn& Falls, a.g.e, s.183-185

³¹⁸ BDHTH, a.g.k, s.383-384; Gullet, a.g.e, s.144-154; MacMunn&Falls, a.g.e, s.185-189; Massey, a.g.e, s.61-64; Lock, a.g.e, s. 14; G. Powles, The History of the Cantenbury Mounted Rifles, Whitcombe and Tombs Limited, Aucland, 1928, s.106-107; Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 1 December 1916, Numara: 29845, s.11798; Powles, The New Zealanders..., s. 27-33; Türk Hava Harekatı, s.115; Kress, a.g.e, s.218-219; Erden, Çölde Son..., s. 131-134; Moore, a.g.e, s. 30; Güralp, a.g.e,

Bu ateş kesmenin ardından İngilizler aynı gün saat 16.00'da denizden gemilerle açık araziye bombardımana başlamıştı. Bölgenin kumluk coğrafi yapısı her ne kadar şarapnel etkisi yaratmasa bu durum zaten morali düşük olan Osmanlı askerini moralini düşürmüştü. Bu sırada ise sol kanattaki 39'uncu Alay'ın bulunduğu hat İngilizler tarafından arkasından sarılmıştı. Düveydar tarafından gelen İngiliz süvarileri tarafından sarılan bu alay akşamüzeri saat 18.00'da bir kışkacın arasında kalmıştı. Sarılmanın tamamlanmasının ardından yapılan saldırı sonucu ise alay komutanı Binbaşı Kâmil Bey ve emrindeki 500 asker ve teçhizat esir alınmıştı. Burada bulunan makinalı tüfek bölüğü ise mühimmatı bitene kadar savaşmıştı. Bu durumun ardından askerler tüfeklerini kullanılamayacak hale getirerek geri çekilmiş ve İngilizlere esir düşmekten son anda kurtulmuştu.

Kress elinde bulunan tüm birlikleri savaş alanına sürdüğünden 39'uncu Alay'a yardım gönderememişti. Ayrıca hava keşiflerinden Düveydar istikametinden çok miktarda İngiliz takviye kuvvetlerinin geldiği haber alınmıştı. 39'uncu Alayın düşmesi ve İngilizlerin takviye kuvvetlerinin bölgeye geldiğinin haber alınmasıyla birlikte ilkindi vaktine kadar Osmanlı kuvvetlerinden yana esen galibiyet rüzgarının bir anda değişmesine sebep olmuştu. Diğer yandan gelen takviyeleri İngilizlerin Romani üzerine sevk etmeleri ve Pelusium üzerinde İngilizlerin trenlerle taşımış oldukları kuvvetleri indirmelerinin hava keşifleriyle haber alınması üzerine Kress kuvvetlerine akşam savaşı keserek Rabah – Katya – Hamisah hattına geri çekilme emri vermişti. Verilen bu emir sağ kanatta bulunan ve İngiliz hatlarına iyice yaklaşan 31'inci Alay'a ulaşmış ve geri çekilmeleri rahat olmuştu. Ancak verilen emir ortada bulunan 32'nci Alay'a ulaşmamıştı. Emrin ulaşmaması üzerine geceyi mevzilerinde geçiren bu alayın bazı kısımları ve 605'inci Makinalı Tüfek Bölüğü gün ağarırken İngilizlere esir düşmüştü. Kress bu alayın esir düşmesini iyi bir muharebe yapamaması ve ast, orta komutanların iyi talim ve terbiye edilmemiş olmasına bağlamıştı.³¹⁹

s.100-103; Stuart Hadaway, *Pyramids and Fleshpots, Refine Catch Limited, Bungay, 2014, s.153-158; Captain O. Teichman, The Diary of a Yeomanry M.O., T. Fisher unwin Ltd., Lonndon, 1921, s.63-67; Jonathan King, Palestine Diaries, Sicribe Publications, London, 2017, s. 67-73; Jonathan Quentin Calvin Newell, British Military Policy in Egypt and Palestine August 1914 - June 1917, King's Collage, Doktora Tezi, London, 1990, s. 220; Osmanlı Arşivinde yer alan Başkomutanlık Vekâletinin tebliğinde Osmanlı kuvvetlerinin düşman hatlarına sızmasının ardından kum fırtınasının meydana geldiğini belirtir. Ancak bu durum Kress'in IV. Ordu Komutanlığına göndermiş olduğu muharebe raporunda yoktur. Diğer yandan kum fırtınasıyla birlikte düşman hecin süvari kuvvetleri ve düşman kuvvetinin gerilerden almış olduğu takviye ile Osmanlı kuvvetlerini arkasından çevirerek bu kuvveti bozduğunu belirtir.” bkz. BOA, HR. SYS..2112-15*

³¹⁹ Kress, a.g.e, s.219-220; BDHTH, a.g.k, s.385-386; Görgülü, a.g.e, s. 183; Erden, Çölde Son..., s.135-136; MacMun& Falls, a.g.e, s.189-191; Mirliva Sedat, a.g.e, s.50-52; Gullet, a.g.e, s.155-158;164-165; Saral, a.g.e, s. 191-196; Bruce, a.g.e, s. 64-68;Lock, a.g.e, s.15; Teichman, a.g.e, s. 70-78; Hadaway, a.g.,e, s. 138-141; Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 1 December 1916, Numara:

Kress, 5 Ağustos'ta Cemal Paşa'ya 4 Ağustos'ta yaşanan durum hakkında rapor göndermişti. Kress raporunda birliklerin her türlü fedakârlık ve cesaretle İngiliz mevzilerine saldırdığını ancak düşmanın kuvvetli topçu ve dört harp gemisinin şiddetli ateşleri nedeniyle düşman istihkamlarını ilk hücumda ele geçiremediğini belirterek taarruza yarın devam etmeyerek gece eski mevzilerine geri döneceklerini belirtmişti. Cemal Paşa'nın bu rapor karşısında zayıat hakkında bilgi istemesine rağmen Kress zayıat hakkında şu anda herhangi bir bilgi verilecek durumda olduğunu belirtmişti. Aynı gün gönderdiği diğer bir ise raporunda ricate rağmen kıtaların durumunun iyi olduğunu belirten Kress, 39'ncu Alay Komutanı Binbaşı Kamil Bey ve 2-3 bölüğü ile 1 cebel batarya ve 2 makinalı tüfeğin düşmana esir düştüğünü³²⁰ belirterek, Binbaşı Kamil Beyin kuvvetinin yeterli olmasına rağmen esir düşmesinin suçunu Binbaşı Kadri Bey'in üzerine atmıştı. Raporun devamında ise Kress bir makinalı tüfek bölüğünün ise ricat emrini zamanında almamasından dolayı düşmana esir düştüğünü düşmanın sabahleyin bu bölüğe saldırdığını ve bölükten sadece bölük komutanı ve bir askerin kurtulduğunu belirterek düşmanın zayıatının büyük olduğunu ve bir miktar esir aldıklarını belirtmiştir. Diğer yandan IV 'üncü Ordu Komutanlığına gönderdiği şifrede ise hallerinin vahim olduğunu ancak düşmanın her türlü hücumuna karşı Katya bölgesinde tutunabileceklerini belirterek zayıat hakkında henüz bir bilgi olmadığını belirtmiştir.³²¹

Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmeye başlamasıyla birlikte İngilizler bu kuvvetleri gece boyunca rahat bırakmamak için General Birwood tarafından verilen emirle iki taburun gece boyunca Osmanlı kuvvetlerini taciz etmesi emredilmişti. Diğer yandan Kress iki alay kaybetmiş olmasına rağmen İngilizlerin elinde hâlâ daha savaşa girmemiş taze kuvvetinde dahil olduğu beş süvari tugayı vardı.³²²

29845, s.11798; Massey, a.g.e, s.67; Türk Hava Harekatı, s. 116; Gücüyener, a.g.e, s.179-185; Erden, Dördüncü Ordunun..., s. 16-17; Belen, ... 1916 Yılı Hareketleri, s. 214-215; Mehmed Emin, a.g.e, s.40-41; Powles, The History of the Cantenbury..., s. 108; Newell, a.g.t, s. 221; King, a.g.e, s.74-77İkdam, 26 Temmuz 1332, Numro:7000; Tanin, 26 Temmuz 1332, Numro: 2749 “ bu resmi tebliğlerde Romaniye doğru sürülen Osmanlı keşif kollarının düşmanın müstahkem mevkillerine çarpması sonucu ve Muhammediye istikametinde bulunan 4 savaş gemisinin şiddetli bombardımanına rağmen başarılı bir keşif taarruzu icra edildiği ve ardından Katya mevzilerine çekildiği ve düşmanın Katya'da Osmanlı kuvvetlerine saldırısının püskürtüldü belirtilmiştir.”

³²⁰ “Bu muharebede kaybolan subayların adlarının yazılı olduğu bir liste tutularak durumlarının araştırılması Hariciye Nezareti'nden istenmişti” BOA, HR. SYS.. 2198-33

³²¹Bel_Mtf_023677; Bel_Mtf_023678; Erden, Çölde Son..., s.129-131; Güralp, a.g.e, s. 104-106; “Binbaşı Kamil Beyin esaretinin tahkik edilmesi 22 Ağustos'ta Enver Paşa tarafından Hariciye Nezaretinden istenmiş, Ameirkan elçiliği vasıtasıyla yapılan tahkikat sonucu Kamil Beyin Mısır'da Seydi Beşir Kampında olduğu öğrenilmişti.” Bkz. HR. SYS. 2257-12; HR. SYS. 2258 - 45

³²² MacMunn&Falls, a.g.e, s.189; Gullet, a.g.e, s. 160-161; Üzen, a.g.t, s.455-456

Seferi Kuvvete ait birlikler 5 Ağustos sabahı kendilerine belirtilen Birihamizah – Birimemluk – Katya – Errabah hattına çekilmiş ve burada tekrardan mevzilenmişlerdi. Burada Kress tarafından üçüncü gruptan kalan 39'uncu Alayın askerlerini tekrardan düzenlemiş, açlık ve susuzlukları giderilmiş ve ikinci gruba da birtakım emirler verilmişti. 39'uncu Alay kuvvetleri düzenlenmesinin ardından ileri harekâta başlayan İngiliz kuvvetleriyle karşılaşmış ve burada bu Alay'a ait 500 kişilik bir kuvvet esir olmuş, 606'ncı Ağır Makinalı Tüfek Bölüğü ise silahlarını burada bırakarak esir vermeden geri çekilmişti.

Diğer yandan öğlenden sonra ise İngiliz kuvvetleri sabahki muharebeden güç alarak ve Osmanlı kuvvetlerinin moral açıdan çöküş yaşadığını düşünerek bu kuvvetin birinci gurubunda yer alan sağ kanat kuvvetine taarruz etmişlerdi. Ancak arazinin bataklıklardan oluşması ve etkin Osmanlı top ve makinalı tüfek atışıyla birlikte grubun komutanı Albay Refet (Bele) Bey ve emrindeki kuvvetlerin etkin savunması karşısında İngilizler ağır zayıyat vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardı.³²³

Bu muharebenin ardından Kress verdiği emirle gece kuvvetlerin Hodennecliyet – Ugratina – Hodelmasiya – Hodelbaheyra hattına çekilmesi için emir vermişti. Böylece harekete geçen birliklerde ihtiyatı oluşturan dördüncü grup esir düşen üçüncü grubun yerini alarak Hodelhabeyra'ya ikinci grup ise Hodelmasiya'ya, birinci grup ise bu iki gurubun çekilmesinin ardından artçısının desteğinde Ugratina bölgesine çekilecekti.³²⁴

Hodennecliyet – Ugratina – Hodelmasiya – Hodelbaheyra 6 Ağustos'ta yerleşen Osmanlı kuvvetleri bir süre burada beklemişlerdi. Bu sırada İngilizler ise çöl içinde uzun süren savaş ve yüksek sıcaklık neticesinde bitkin bir hale gelmişti. Bu halde çöl içinde ileri keşif harekâtlarında bulunmuşlarsa da bu durumun kendilerine ağır maliyeti olmuştu. Diğer yandan 7 Ağustos'ta İngilizler üç süvari tümeniyle Ugratina bölgesine keşif harekâtında bulunmuşlar ve buranın tahkimli olduğunu görerek geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Aynı gün akşam Kress tarafından verilen emirle birliklerin gece Birülabad – Biribayud hattına çekilmesi emredilmişti. Geri çekilen birliklerden birinci grubun Hodebugarab – Hodelfatr – Hodelhaba hattının kuzeyine, ikinci grubun Hodebugarab – Hodelfatr -Hodelbada hattının

³²³ Gullet, a.g.e, s.167-173; Teichman, a.g.e, s. 75-77; Hadaway, a.g.,e, s. 141-144; King , a.g.e, s. 81-84 MacMunn& Falls, a.g.e, s.192-194; BDHTH, a.g.k, s.386; Kress, a.g.e, s.221-222; Powles, The History of the Cantenbury..., s. 108-109; Powles, The New Zealanders..., s. 34-35; Erden, Çölde Son..., s.136-137 Gücüyener, a.g.e, s.191-196; Güralp, a.g.e, s.107-112

³²⁴ BDHTH, a.g.k, s.387

güneyine, üçüncü grubun ise Hodelvillage'ye çekilmesi emredilmişti. Diğer yandan topçunun karanlık bastığı anda geri çekilmesi, piyadenin de bu kuvvetin çekilmesinin ardından geniş cephe ile artçılar bırakarak çekilmesi emredilmişti.

Aynı gün Cemal Paşa tarafından Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına gönderilen telgrafta Avrupa'daki durum dolayısıyla burada bulunan sefer kuvvetinin düşmanla sürekli temas halinde olması ve düşmanı kendi üzerine çekmesi istenmiş, Ugratina – Magaybıra hattının tahkim edilerek burada kalınması belirtilmişti. Kress bu telgrafa cevaben düşmanın üstün kuvvetinin oluşu ve birliklerde uzun süren savaş sonucu yoğunluk belirtileri olduğunu takviye hecinsüvar alayının gecikeceğini bildirmesinden bahisle birlikleri Birülabad – Biribayud hattına çekmeye karar verdiğini bildirmiş ve verilen emri harfiyen yerine getirmeye çalışacağını da eklemiştir. Bu son telgrafla birlikte Osmanlı kuvvetlerinin artçılar hariç büyük çoğunluğu 7 Ağustos gecesi Birülabad – Hodumvayhelhilm – Biribayut hattına çekilmişlerdi. İngilizler ise ertesi gün Ugratina'ya gelmiş, buradan Osmanlı kuvvetlerinin çekildiği görmüşler ve karargâhlarını burada kurmuşlardı.³²⁵

İngilizler ise ileri hareket sonucu karargâhlarını Ugratina'da kurmuşlar ve ardından keşif yapmışlardı. Keşfin sonucunda ise Osmanlı kuvvetlerinin Birülabad'a çekildiklerini görmüşlerdi. Bu durumun ardından Osmanlı kuvvetleri kovalamaya devam eden İngilizler burada bulunan Osmanlı kuvvetlerini yok etmek üzere bir plan belirlemişler ve 4 Tugaylı bir kuvvetle ileri harekâta başlamışlardı. Amaçları Birülabad'ı kuzey-doğu ve güney yönünden kuşatarak, burada bulunan kuvvetlerin geri çekilmesini önlemektir. Ancak İngilizlerin planladıkları bu harekât Birülabad çizgisinde kurulmuş Osmanlı savunma hattının kuvveti nedeniyle İngiliz resmi harp tarihinde bir kumar olarak nitelenmişti. Başarı şansının da saldırı boyunca düşmanın moral çöküşü sonucu olacağı belirtmişti.

Bu amaçla harekete geçen İngiliz kuvvetleri 9 Ağustos sabahı saat 05:00'da Osmanlı ileri karakollarına saldırarak burada bulunan kuvvetleri ger sürdü. Bunun ardından harekete devam ederek Birülabad üzerine sağ, sol ve ortadan taarruza geçen İngilizler saat 10'a kadar

³²⁵ BDHHTH, a.g.k, s. 387-388; MacMunn& Falls, a.g.e, s.194-196; Gullet, a.g.e, s. 175-176; Kress, a.g.e, s.222-223; Erden, Çölde Son..., s.139-141; Gücüyener, a.g.e, s. 195-196; Saral, a.g.e, s.196-200; Downes, a.g.e, s.578; Powles, The History of the Cantenbury..., s. 109-110;Teichman, a.g.e, s. 78; Hadaway, a.g.,e, s. 144; Powles, The New Zealanders..., s. 35; Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 1 December 1916, Numara: 29845, s.11799; Massey, a.g.e, s.71

saldırıda bulundularsa da hattı yaramamışlardı. Bu ilk taarruzun ardında bir süre duraklama yaşandıysa da öğle vakti tekrardan İngilizler kendi sol kanatlarından taarruza kalmışlar ancak bu saldırıda da başarı sağlayamamışlardı. Bu son taarruzla birlikte verilen emirle İngiliz kuvvetleri ilkinci vakti Ugratina'ya geri çekilmeye başlamışlardı. Bu taarruzda tekrardan öne çıkan 3'üncü Tümen Komutanı Albay Refet (BELE) Bey İngilizlerin girişmiş olduğu bu taarruzda topçusuyla birlikte savunma savaşını iyi bir şekilde idare etmiş ve Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress tarafından takdir edilmişti. Diğer yandan savaş sürdüğü sırada İngilizlerin ileri hatlarda bulunan iki bölüğü ele geçirme fırsatı doğduğunu gören Albay Refet (BELE) Bey bu birlikleri kurtarmak için ileri harekât düzenlemeye karar vermişti. Bu kararın Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress'e bildirilmesinin ardından ikili arasında ufak bir tartışma yaşanmıştı. Bu tartışmanın ardından beraberine aldığı süvari ve piyadelerle birlikte hücumla kalkan Albay Refet (BELE) Bey ileri hatta geldiği sırada İngilizlerin geri çekildiğini görerek burada kalmıştı.³²⁶

Bu başarılı savunma ile Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress 10 Ağustos'ta bir emir yayınlarak birliklerin bulunulan hattı takviye ve tahkim etmelerini istemişti. Böyle birinci gruba Birisalmene'nin kuzey – doğusunda İngilizlerin girişecekleri bir kuşatma harekâtına karşı önlem olarak mevzii hazırlaması, ikinci grubun 32'nci Alayın 4'üncü Taburunu 3'üncü gruba vermesi ve bu taburun aynı gün akşam Hodelvillage gitmesi, üçüncü grubun ise kendisine katılacak taburla birlikte Birisalmene'ye gitmesi ve gruplarda 39'ncu Alay'dan kalan birlikler var ise bunları Birülmezar'a gönderilerek burada bulunan 39'ncu Alay'dan kalma birliklerle birleştirilerek 3'üncü Tümen Komutanının emrinde yeni bir tabur kurması emredilmişti.

Bu emrin verilmesinin ardından 11 Ağustos'ta sol kolda Biribayutta İngilizler ile Osmanlı hecinsüvar kuvvetleri arasında bir çatışma meydana gelmişti. İngilizlerin kendileri kuşatmaya çalıştığını gören bu birlik savaşı keserek kuzey-doğu istikametine çekilmişti. Bu sırada ise yapılan hava keşiflerinde İngilizlerin Katya civarında çok miktarda kuvvetle hareket halinde olduğu haberi alınmıştı. Bu haberle birlikte Kress lojistik sıkıntılar,

³²⁶ Kress, a.g.e, s.223-224; BDHTH, a.g.e, s.388-389; MacMunn&Falls, a.g.e, s. 196-198; Gullet, a.g.e, s.176-183; Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 1 December 1916, Numara: 29845, s.11799; Massey, a.g.e, s. 71-73; Saral, a.g.e, s. 200-201; Powles, The History of the Cantenbury..., s. 110-113; Powles, The New Zealanders..., s. 35-38; Erden, Çölde Son..., s. 142; Belen, 1916 Yılı Hareketleri..., s.216; Güralp, a.g.e, s.112-123; Tanin 30 Temmuz 1332, Numro: 2753; İkdam, 30 Temmuz 1332, Numro: 7004

mühimmat eksikliği, askerin fiziksel ve zihinsel yorgunluğu gibi sebepleri göz önüne alarak, ikmal yolunu kısaltmak askerin toparlanması sağlamak amacıyla seferi kuvvetin El-Ariş'e çekilmesi emretmişti. 11 Ağustos'ta verilen bu emirle kademeli olarak çekilmeye başlayan Osmanlı kuvvetleri 14 Ağustos'ta artçı olarak bırakılan birlikler hariç El – Ariş'e gelmişti.

Böylece Osmanlı Kuvvetlerinin konuşlanışı şu şekilde olmuştu. Artçı kuvvet olarak Albay Refet (BELE) Bey komutasında Birülmezar'da 31'nci Alay, 601,603,604'üncü Makinalı Tüfek Bölükleri, Hecinsüvar Bölüğü, 2'nci Dağ Bataryası, 136'ncı Uçaksavar Topçu Takımı, Avusturya – Macaristan Dağ Obüs Topçu Taburu, hafif cephane kolu, 1'nci İstihkam Taburunun 1'nci Bölüğü, Sıhhiye Bölüğü, 2 ve 5'nci Seyyar Hastaneler ve 213'üncü Seyyar Hastanenin Yarısı, 1'nci Kakule Kolu, 1'nci Ekmekçi Takımı; El – Ariş Grubu ise Komutanı Albay İbrahim Bey, 32'nci Piyade Alayı, 602, 606, 607 ve 608'nci Makinalı Tüfek Bölükleri, 1'nci Dağ Bataryası, 2 havan bataryası, 4'üncü İstihkam Taburunun 2'nci Bölüğü, ordu telgraf bölüğü, telsiz telgraf müfrezesi, kuvve-i seferiyye telefon müfrezesi, Mevlevi Sıhhiye Bölüğü, 212'nci Seyyar Hastane, kuyucu bölüğü, 2 ve 3'üncü Ekmekçi Takımları; Birimasmiye Grubu, 3 ve 6'ncı Seyyar Hastaneler; Müsait Grubu, 39'ncü Piyade Alayının kalanları, 160'ncü Alay; Birihofen Grubu, 32'nci Alayın Makinalı Tüfek Bölüğü, 133 ve 141'nci Uçaksavar Topçu Takımları; Mağara Grubu, 1, 2 ve 3'üncü Hecinsüvar Bölükleri, 32'nci Alayın Makinalı Tüfek Bölüğünden bir takım; Birssebi Grubu, 300'üncü Uçak Müfrezesi, 142'nci Uçaksavar Topçu Takımı, 350'nci Piyade Havan Müfrezesi; Biribreyn Grubu, Oto Parkı; Hafirülavce Grubu, 351 ve 352'nci Piyade Havan Müfrezeleri ve Burgu Müfrezesi.³²⁷

Osmanlı kuvvetlerinin İngilizlerle girdiği bu son çöl içinde cereyan eden çatışma ile birlikte geri çekilen Osmanlı kuvvetlerinin El-Ariş hattına yerleşmesiyle Başkomutanlık Vekâletinden, IV 'üncü Ordu Komutanlığına gönderilen 26 Ağustos tarihli şu emirle “ *Birinci Kuvve-i Seferiyye için ba'dema muvaffakiyetsizliklere sebebiyet verebilecek her türlü teşebbüsten sarfinazar edilmesini zat-ı alinizden rica ederim. Bu gibi muvaffakiyetsizlerden düşmanlarımızın siyaseten mahirane istifade ettikleri tecrübeden tahakkuk etmiştir. Binaenaleyh artık yeni bir “Paşa” taarruzu düşünülmemelidir.*” Kanal seferinden vaz geçilmiş ve buradan arta kalan birliklerin Hicaz'a gönderilmesi istenmiştir. Bu emirle

³²⁷ BDHHTH, a.g.e, s. 390-392; Erden, Çölde Son..., s.144-146; Kress, a.g.e, s.224; Gücüyener, a.g.e, s.201; Hadaway, a.g.,e, s. 145

birlikte Osmanlı kuvvetlerinin çölde ilerlemesi son bulmuş ve İngilizlerin Filistin üzerine sefer düzenleme düşüncesi başlamıştı.³²⁸

Bu şekilde sonlanan “Romani Muharebesi” İkinci Kanal Seferi’nde kayıplar hakkında net bir rakam verilmemektedir. Türk resmi harp tarihi Osmanlı kuvvetlerinin kayıplarını toplu olarak 4.000 kişi olarak vermişti. Kress’de bu sayıyı 4.000 kişi olarak anılarında belirtmektedir. Ali Fuat (Erden)’de toplam kayıp sayısını 4.000 kişi olarak vermiş ve esir düşen birlikleri sıralamıştı. Erden bu sıralamasında 39’ncü Alayın I, II, ve III taburları, 2 Alman Makinalı Tüfek Bölüğü, bir dağ bataryası ve dağ taburu erkan-ı, 32’nci Piyade Alayından 800 kişi, bir istihkam bölüğü, yarım sıhhiye bölüğü, yarım kakule kolu. Larcher ise Osmanlı Kuvvetlerinin kayıplarını 4.000 kişi (1.000 kişi şehit ve yaralı), 4 top, 9 makinalı tüfek, 2 seyyar hastane, 3 piyade taburu, 2 makinalı tüfek bölüğü, 1 dağ bataryası ve istihkam bölüğü esir olarak vermiş, İngiliz kayıplarını ise 1.130 kişiyi kaybettiklerini belirtmiştir.³²⁹

İngiliz kaynaklarında 9.000 kişilik bir Osmanlı kuvvetinin kaybedildiği belirtilmiştir. Bu kayıplardan resmi harp tarihlerinde Osmanlı kuvvetlerinin kayıplarını 4.000 esir, 1 dağ bataryası, 9 makinalı tüfek, 2.300 tüfek, 1.000.000 cephane, 600 binek hayvanı ve 2 sahra hastane olarak verilmiştir.³³⁰ General Murray’ın raporunda ise Türk kayıplarının 9.000 kişi olduğu tahmin edildiği, 50 subay ile 4.000 esirin alındığı, 400 cephanesi ile 1 Krupp topu, 9 Alman Makinalı Tüfeği, 2.300 tüfek, 1.000.000 mermi, 600 binek hayvanı ve iki sahra hastane ele geçirildiği yazılmıştır.³³¹

İngilizler kayıpları ise kendi kaynaklarında 202 kişinin öldüğü 882 kişinin yaralandığını ve 46 kişiyi kayıp olduğunu belirterek İngilizlerin toplam 1.130 kişilik bir kaybı olduğunu belirtmiştir.³³² Downes’a göre ise İngiliz, Avustralya ve Yeni Zelandalıların toplam ölü sayısı 222, yaralı 909, yaralanmadan dolayı ölen 71 kişi toplam 1.202 kişinin öldüğü belirtilmiştir.³³³

³²⁸ Erden, Çölde Son..., a. 159-160; Üzen, a.g.t, s.487-488

³²⁹ BDHTH, a.g.e, s.393; Erden, Çölde Son..., s.146; Kress, a.g.e, s.224; Larcher, a.g.e, s.249

³³⁰ MacMunn&Falls, a.g.e, s. 119

³³¹ Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 1 December 1916, Numara: 29845, s.11799-11800; Newell, a.g.t, s.225

³³² MacMunn&Falls, a.g.e, s. 119; Gullet, a.g.e, s.184; Newell, a.g.t, aynı yer.

³³³ Downes, a.g.e, s.581

3.4. Türk ve İngiliz Ordularının Başarısızlık Sebepleri

Tarihe İkinci Kanal Seferi “Romani Muharebesi” olarak geçen bu harekât Falih Rıfkı Atay’ında Ateş ve Güneş’te belirttiği üzere “*üstün düşman kuvveti karşısında adım adım yenilgi*” idi.³³⁴ Harekatın başarısızlıkla sonuçlanmasının nedenini Ali Fuat (Erden) Çölde Son Türk Destanları isimli tefrikasında uzun bir mütalaaaya tabi tutarak açıklamıştı. Ona göre Osmanlı kuvvetlerinin başarısızlığının sebepleri düşmanın kuvvetli bir mevzide bulunması ve bu mevziye elde bulunan kuvvetlerle yapılamayacak bir harekâta girişilmesiydi. Diğer yandan ordu tarafından verilen emrin düşmanın mevzilerinden uzaklaştırmak olup, asıl mevzilere taarruzun Birinci Kuvve-i Seferiye Komutanı Kress’in inisiyatifine bırakılmış olduğunu belirten Erden geriden de seferi kuvvetin yardım alamayacağını ordu tarafından belirtilmesine rağmen Kress’in inisiyatifini kötüye kullanarak Katya’da müdafaa yapmak yerine taarruzu seçtiği ve Katya’da kazandığı zaferi taçlandırmak için bu harekâta giriştiğini belirtmiştir.

3’üncü Tümen emrinden 39 ve 32’nci Alayların alınmasıyla tümenin gücünün zayıflatıldığını belirterek, düşmanı çevirme görevini 39’uncu Alaya vererek olması olanaksız bir görevi bu alaydan istediğini, 32’nci Alay’a da geri çekilme emrinin tevdi edilmemiş olduğunu böylece acı sonu kendisinin hazırladığını belirtmiştir. Bu seferi Sarıkamış faciasına benzeten Erden Sarıkamış’ı bir genç Türk Generali Enver Paşa’nın, Romani muharebesini ise tecrübeli Alman komutanı Miralay von Kress’in idare ettiğini ikisinin de gerçekten uzak sevk ve idare yönetimi sergiledikleri, düşmanı küçümsediklerini belirtmiştir. Harekatın başarılı olan tek noktasının ise geri çekilme harekâtları olduğunu vurgulamıştır.³³⁵

Kress ise Romani Seferi hakkında anılarında muharebeyi hazırlarken yazın en sıcak zamanında, çölde öğlen saatinde yapılacak taarruzun isteyeceği maddi zahmet ve meşakkati doğru hesaplamadığını belirtmişti.³³⁶

Stoyber Yıldırım adlı eserinde başarısızlığı Osmanlı ordusunun Sina Çölü’nde bulunmanın çok zor olduğu bir dönemde ve ağır bataryaları beklemeden harekete geçilmesine, iaşenin yetersizliğinden dolayı ortaya çıkan hastalıklara ve firarlara karşı

³³⁴ Atay, a.g.e, s.93

³³⁵ Erden, Çölde Son..., s.149-151

³³⁶ Kress, a.g.e, s.219

ilerlerken İngiliz ordusunun Romani bölgesinde sağlam ordugâhında iyi beslenmiş, güçlü, üstün düşman kuvvetine karşı harekâta girişilmesinde olduğunu belirtmişti.³³⁷

Üstün düşman kuvvetlerine taarruz edildiğini belirten Fahri Belen'de muharebede iki hata yapıldığını belirtmişti. İlk hatanın 39'uncu Alayın takviye edilmemesi, ikinci hatanın ise 32'nci Alayın yaşamış olduğu talihsizliği belirterek bu iki hadise yaşanmamış ve kuvvetler esir düşmemiş olsaydı muharebenin keşif taarruz olarak başarılı olduğunu belirtmiştir. Kress'in hatasına da değinen Belen rütbesi düşük olan Kress'in Alay veya tümen komutanı gibi hareket ederek harekâtı yönettiğini ve harekâtın esasını teşkil eden 3'üncü Tümen'i dört parçaya bölerek kendisinin idare ettiğini, hecinsüvar alayı, ağır topçu ve bağlı birliklerde yedi gruba ayırıp komuta ettiğini bu sebeple de 39'ncu Alayın takviye edilemediği ve 32'nci Alay'a ise çekilme emrinin ulaştırılmadığını belirtmiştir.³³⁸

Türk resmi harp yazımında da Romani Muharebesi'nin başarısızlığı Hicaz İsyanı'na bağlanmış ve buradaki isyanın kuvvetlerin bölünmesine neden olduğunu belirterek zayıf kuvvetlerle harekâta başlandığı belirtilmişti. Diğer yandan girişilen harekâtın insan üstü gayretlerle gerçekleştirildiği ve tek eksiğinin başarı olduğunu belirterek, sefer kuvvetinin üstün düşmana karşı savaşı şerefle yerine getirdiği, İngilizlere sıkıntılı günler yaşattığı, yapılan baskı sayesinde çok miktarda İngiliz kuvvetinin Mısır'da tutulduğunu ve Filistin üzerine sefer yapmaya İngilizleri zorladığını bu durumun ise Türkiye'den çok Almanların işine yaradığını belirtmişti.³³⁹

Harekâtı değerlendirmeye tutan diğer bir yazarda Yusuf Hikmet Bayur olmuştur. Harekatın siyasi olarak incelemesine bakan Bayur, girişilen bu harekâtın yazın sıcak günlerinde yapılmasını Fransa cephesinde Almanların yükünü hafifletmek için yapıldığını belirtmiş, Hicaz Ayaklanmasıyla birlikte, Mısır üzerine saldırı düşüncesinden vazgeçilerek savunma düşüncesine dönüldüğünü, Türk ve Alman askerler arasında güvensizlik ve kuşku oluşmaya başladığını, bu iki askeri gurubun birbirlerine büyük güvensizlikler taşıdığını belirtmiştir. Birinci Kuvve-i Seferiyye Kumandanı Kress'de anılarında Alman ve Türk subay ve erleri arasında yaşanan sıkıntıdan bahsetmiş ve bu iki milletin askerlerini tek bir çatı altında toplamanın hiç iyi sonuçlar vermediğini ve birbirlerine karşı güvensizlik

³³⁷ Storber, a.g.e, s.11

³³⁸ Belen, 1916 Yılı Hareketleri..., s.215

³³⁹ BDHTH, a.g.k ,s.394

duydıklarını ve geçinemediklerini belirterek Refet Bey ile yaşadığı bir olaya değinmiştir.³⁴⁰ Girişilen bu harekâttan bir yıl kadar sonra bir Amerikan istihbarat ajanının 2 Mayıs 1917’de gönderdiği raporda da Türk ve Alman subayları arasında gerilimin mevcudiyetinden bahsetmekte hatta Alman astsubayların üstü olan Türk subaylara karşı askerlik adabını yerine getirmeyi reddettiklerini bildirmiş bu durumun yanında iaşe meselesine de değinerek Türklerin aç olarak cepheye gitmesine rağmen Almanların bol miktarda iaşe ile ikmal edildiklerini belirtmiştir.³⁴¹

Romani Muharebesine katılmış olan Fuat Gücüyener’de muharebe hakkında İngilizlerin Romani üzerine denizden ve karadan yardım götürebilecek konumda olduklarını, kuvvetli siperlerinde dinç ve sağlıklı olduklarını belirterek, kendilerinin ise Birülabad’dan sonra kendilerini sakınmadan açık alanda taarruz ettiklerini, zaten yiyecek sıkıntılarının olduğunu ancak su ihtiyacının da tam karşılanmadığını, yorgun olduklarını belirtmiş ve taarruzdan ziyade geri çekilme harekâtını çok iyi bir şekilde icra ettiklerini belirtmiştir.³⁴²

Mahmud Nedim ise eserinde Osmanlı kuvvetlerinin başarısızlığını, kuvvetin ileri harekâta başladıktan sonra on gün boyunca beklemesinin yapılan plan gereği baskın tarzında olması gereken harekâtı akamete uğrattığını ve bu on gün zarfında İngiliz kuvvetlerinin toparlanarak mevzilerini güçlendiğini belirtmiştir. İngilizlerin Romaniye saldıran Osmanlı kuvvetlerini neden yok edemediklerine de değinen yazar, İngilizlerin bu saldırı karşısında iyi koordine olamadıklarını ve bu sebeple bir karşı taarruza başlamadıklarını belirtmiştir. İleri harekâtlarında ise geri çekilen Osmanlı kuvvetlerini neden yok edemediklerine de değinerek Osmanlı kuvvetlerinin artçı birliklerinin kesif ateşi nedeniyle başarı sağlayamadıklarını belirtmiştir.³⁴³

İngilizlerin geri çekilen Osmanlı kuvvetlerine karşı yapmış olduğu ileri harekâtta bu kuvvetleri neden imha edemediğine bakıldığında ise bunun en büyük sebebi birliklerde yaşanan koordinasyon sorunu olmuştu. İngiliz resmi harp tarihi 5 – 9 Ağustos’ta yaşanan

³⁴⁰ Bayur, a.g.e, Cilt: III, Kısım: III, s.313; Kress, a.g.e, s.227-229; Alman ve Türk askerleri arasında yaşanan sorunlara dair Güralp anılarında bir olay anlatır. Olay için bkz. Güralp, a.g.e, s.124-125

³⁴¹ Esat Arslan, “Bir İstihbarat Ajanının Gözünden Suriye’deki 4’ncü Ordu ve Gazze Muharebeleri,” 1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak, İstanbul-Türkiye (20-21 Kasım 2014), 2014, s. 457

³⁴² Gücüyener, a.g.e, s.189

³⁴³ Nedim, a.g.e, s.32-33

olayları anlatmasının ardından bu harekâtın sonucuna da değinerek İngilizlerin başarısızlığının sebeplerini irdelemiştir. Buna göre Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmeye, özellikle ağır silahların geri çekilmesinde büyük bir ustalık gösterdikleri, askerin bağlılığı, açlık, susuzluk ve sıcağa rağmen geri çekilmeye gösterdikleri hızlı toparlanmanın önemli faktör olduğu belirtilmiştir.

Diğer yandan General Murray tarafından hazırlanan planda Osmanlı kuvvetlerinin sol kanadının vurulması planlanırken bu kuvvetlerin hızlı hareketi sebebiyle plan değiştirilmek durumunda kalındığı; bu durumun yanında General Chaytor verilen emirle bölgenin stratejik bir tepesi olan Royston Dağına Düveydar yönünden hareket ederek Osmanlı kuvvetlerinin arkasını kuşatması emredilmişken Osmanlı kuvvetlerinin bu dağın kuzeyine yönelmesi Chaytor’u cepheden saldırmaya zorlayarak İngilizlerin bu planını da boşa çıkardığı belirtilmiştir. Diğer yandan yazar Murray’ın planının katı bir şekilde uygulanmış olsaydı atlı birliklerin çok sayıda esir alacağı ve Osmanlı kuvvetlerinin ana kuvvetinin yok edilmiş olacağını belirtmiştir. Murray’ın asıl amacının Osmanlı kuvvetlerinin sıcaktan ve yaptıkları çabadan yıpranacaklarını böylece kuvvetin sol tarafına veya gerisine saldırarak cepheden saldırıdan daha fazla zarar verileceğini düşünmüştü.

Son olarak yazar karargâhını Romani’ye taşımaya karar veren General Lawrence 6 Ağustos sabahına kadar bu fikrini gerçekleştiremediğini ve bu duruma yaşanan iletişim aksaklıklarının neden olduğunu; bunun sebebinin de Kantara-Pelisiium arasındaki iletişim hattının muharebenin başladığı sırada topçu ateşi ile vurulması olduğunu böylece burada bulunan 42’nci Tümen’in iletişimi kesildiğini belirtmişti. Ancak Port Said – Kantara – Romani – Muhammediye arasında bulunan iletişim hattının sağlam olduğunu ve 52’nci Tümen’in iletişiminin iyi olduğunu, eğer General Lawrence bu durumu bilseydi daha erken Romaniye giderek ileri harekât emirlerinin neden çabuk uygulanmadığını görmüş olacağını belirtmişti. Diğer yandan piyadenin de arazi şartları dolayısıyla ağır kalması muharebede süvarilerle olan koordinasyonlarını tam olarak organize edememeleri ileri harekâtın başarısızlığına sebebiyet verdiğini belirtmişti.³⁴⁴

İngilizlerin başarılı olamamasındaki diğer bir etken ise komutan ve karargâhlarının savaş alanına olan uzaklığı ve savaşı yöneten iki komuta kademesinin bulunması olmuştur. Bu komuta kademesinden Murray’ın karargâhı İsmailiye’de kurulmuşken, Lawrence’nin ki

³⁴⁴ MacMunn&Falls, a.g.e, s. 219-222

ise Kantara’da Chauvel’in karargâhı ise Romani’de konuşlanmıştı. Bu karargâhların uzak oluşu Osmanlı kuvvetlerinin haberleşmeyi kesmesiyle sekteye uğramış ve bölünmüş komuta ise emir komuta zincirinde birtakım problemlere neden olmuştu.

Piyade kuvvetlerinin süvari kuvvetlerini destek sağlamada uzak oluşu savunmayı süvari kuvvetlerinin üstüne yüklemiş ve Romani’den başlayan ileri harekâta süvarilerin hızlı davranması engellemişti.³⁴⁵

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNGİLİZ ORDUSUNUN İLERLEMESİ VE BİRİNCİ GAZZE MUHAREBESİ (26 – 27 MART 1917)

4.1. İngiliz Ordusunun Sina Çölünde İlerlemesi ve Magdabe Muharebesi

İkinci Kanal Seferi olarak bilinen Romani Muharebesi’nin ardından istediğini elde edemeyen Osmanlı kuvvetleri El-Ariş hattına çekilmesiyle birlikte bölgede iki ordu açısından roller değişmişti. Ağustos 1916’ya kadar Osmanlı ordusu saldıran İngilizler savunma yapan tarafken bu tarihten itibaren Osmanlı ordusu savunmaya geçmiş ve İngiliz ordusu ise saldıran taraf olmuştu. Diğer yandan İngilizlerin çölün ortasına kadar olan bölgeyi ele geçirmeleri Murray tarafından kanalın doğu yakasına geçerken belirttiği El-Ariş’e ilerleme fikrinin (o dönem kabul edilmemiş olsa da) bu süreçle birlikte uygulanmaya başlaması için hiçbir engel kalmamıştı. Ancak yine de Murray’ın bir müddet beklemesi gerekecekti. Çünkü hala İngiliz Genelkurmayı savaşın batı cephesinde kazanılacağına olan inancı sürmekteydi.³⁴⁶

Bu dönemde İngiliz kamuoyunda İngiliz ordusunun çölde ileri doğru hareketlenmesi istemekteydi. Harbiye Nezaretinden Bronzart tarafından IV ‘üncü Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa’ya Guardian’da çıkan bir makale gönderilmişti. Bu makalede yazar Süveyş Kanalı’nı İngilizlerin müstemlekelerine giden en önemli ve en kısa yol olarak nitelemekte ve Kanal’ı Mısır’ın korunması için bir istihkâm olmadığını belirterek, Mısır’ın Kanal’ın korunması için bir kale olduğunu belirtmektedir. Bu iddiasını ise yazar savunma

³⁴⁵ Wawell, a.g.e, s. 50-51; Gullet, a.g.e, s.175; Üzen, a.g.t, s.477

³⁴⁶ Bruce, a.g.e, s.211-212; Wilkie, a.g.e, s.109; Wavell, a.g.e, s. 57; Sir William Robertson, The Military Correspondence of Field Marshal Sir William Robertson December 1915- February 1918, (der. David R. Woodward), Bodley Head Ltd, London, 1989, s. 96; Llody George, İngiliz Başbakanı Lloyd George’un I. Dünya Savaşı Anıları (haz. Ö. Hakan Özalp), İşaret Yayınları, İstanbul, 2018, s.252

merkezlerini Kanal'dan uzağa götürdüklerinde bu dediğinin anlaşılacağını belirtmiş ve Tih Sahrası'nın bir kalkan olarak görmenin yanlış olduğunu Türk ordusunun burayı düzenli bir mühendislik çalışmasıyla aşılabileceğini göstermiş olduğunu böylece buranın geçilemez mahiyette olduğu görüşünün yanlış olduğunu vurgulamıştır. Böylece Osmanlı kuvvetlerinin iki seferinden şu dersin alındığını belirten yazar: “ *Asıl stratejik hudut yarımadanın doğu sınırının daha ötesindedir. Yani Filistin, Kanal'ın tabii istihkamıdır ve Filistin'in zaptı ve muhafazası bizim için pek ziyade önemlidir.*”³⁴⁷

İngiltere'de görüşler bu yönde iken cephede ise Romani Muharebesinin ardından yaşanan kovalamacayla birlikte iyice yıpranan İngiliz ve Osmanlı birlikleri bu sürecin ardından bir müddet beklemede kalmışlardı. Bu bekleme süresi içinde ise İngilizler iklim koşullarına ayak uydurmada yaşadıkları zorluklar ve çölün El-Ariş'e kadar olan hattındaki su miktarının az veya suyun kalitesinin düşük olduğu bölgesinde kalmaları onları ileri harekâtları süresince çöl içine su borusu döşemeye itmişti. Diğer yandan ise yine çölün bu bölgesinde bulunan kumun yumuşaklığı piyade kuvvetlerinin ilerlemesini zorlaştırmaktaydı. Bu durumda İngilizleri birliklerin sevkinde ve bu birliklere yapılacak ikmalin de en hızlı yoldan ulaştırılmasında kullanılan ulaşım hattı olarak da demir yolu inşa etmeye yöneltmişti. Böylece ise Birinci Kanal Seferinden sonra başlayan “*Mühendisler Harbi*” Romani Seferiyle birlikte bir aralık kesintiye uğramış olsa da muharebenin ardından tekrardan başlamıştı.³⁴⁸

General Murray'ın El-Ariş'e doğru ilerleme düşüncesine rağmen, bu dönemdeki siyasi ve askeri koşullar Londra'nın bu bölgede bulunan kuvvetlerin ileri hareketine yardımcı yapmada isteksizliği planın ağır aksak sürmesine sebebiyet vermişti. Ancak bu duruma rağmen çalışmalara başlayan Murray demiryolu raylarını ve su borularını çölün içine doğru ağır işlerde Mısır İşçi Kolordusu “*Egyptian Labour Corps*”³⁴⁹ kullanarak döşemeye başlamıştı. Zaten Muhammediye ve Romaniye kadar bulunan demiryolu hattı buradan çölün içlerine doğru uzatılmaya başlanmış ve 12 Ekim'e kadar demir yolu hattının Birülabad'a ulaşması gerektiği tahmin edilmişti. Bu çalışmalar sürerken çöldeki en önemli konu olan su sağlama işi ise bölgede su kuyuları açılarak sağlanmaya çalışılmışsa da burada açılan kuyuların çoğunluğunun insanların içmesi için uygun olmaması sebebiyle su ihtiyacı trelerle

³⁴⁷ Bel_Mtf_023916; Erden, Çölde Son..., s. 213-214

³⁴⁸ Gullet, The Austarilian Imperial Force ..., s.194; M. Cemal, a.g.m, s.196

³⁴⁹ Kyle J. Anderson, The Egyptian Labor Corps, University of Texas Press, USA, 2021

getirilen tankerlerden, develerin üstüne konan “*fanatis*” denilen su tanklarından sağlanmıştı. Diğer yandan Murray’ın İngiltere’den talep ettiği su borularının ilk kısmı 24 Eylül’de Amerika’dan gemi ile gönderilmişti. Gelen 12 inçlik 5.000 tonluk su boruları Kantara’ya ulaşmıştı. Böylece hemen bu boruları döşemeye başlayan İngilizler kısa bir sürede demir yoluna paralel olarak döşedikleri bu su borularının Romani’ye kadar ulaştırmışlardı. Kasım ayında ise döşenen bu hat burada bulunan su depolarını doldurmaya başlamıştı. Ayrıca borularla taşınan suların ve kuyularda bulunan suların dezenfekte edilmesi, boruların çöl kumundan tıkanmasının önüne geçmek için filtre sisteminin kurulması gibi birçok işlemi yapmak için ise İngiltere’den uzmanlar bölgeye gönderilmişti.

Bölgede bulunan İngiliz kuvvetleri bu şekilde su ve demiryolu hattını döşerken işçilerin güvenliğini sağlamak için öncü kuvvetler teşkil ederek çölün içine doğru ilerletmişti. Ancak çölün içlerine doğru ilerlendikçe burada bulunan kumun yapısının yumuşak olması bu kuvvetlerin ilerlemesini zorlaştırmıştı. Bu durumda ayrı bir yol yapımını gerek kılmıştı. Bu amaçla ilk olarak demir yolunun yakınına daha sonra ise önüne tel örgüden yol yapılmıştı. Yapılan bu yoldan ilk zamanlarda atlı birliklerinde geçişine izin verilirken, at toynaklarının telleri kesmesi üzerin bunların buradan geçmesi yasaklanmış ve diğer kalan kuvvetlerle arabaların buradan geçmesine izin verilmişti.

Yapılan bu işlemlerin yanında İngilizler ileri harekâtlarındaki bölge yapısına en uygun hızlı hareketi sağlayacak olan develerin temin edilmesine çalışmış ve ilerde kurulacak olan Deve Kolordusunun temeli atılmaya başlanmıştı. Diğer yandan hava keşifleriyle bölgenin haritalandırılması ve hava fotoğraflarıyla Osmanlı kuvvetlerinin savunma hatları ve birliklerinin durumlarının gözetlenmesine çalışılmıştı. Böylece istihbarat ajanlarından alınan bilgilerle hava fotoğrafları karşılaştırılarak kesin bir istihbari sonuç oluşturulmuştu.³⁵⁰

İngiliz karargâhı bir taraftan bu işlerle uğraşırken diğer taraftan ise Osmanlı kuvvetlerinin Süveyş Kanalı’na tehlike oluşturmayacak bir noktaya atılmasının ardından yeni bir re-organizasyona girişmek için girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Bu amaçla İngiliz Genelkurmayına gönderdiği yazıda General Murray İsmailiye’de bulunan karargâhını Kahire’ye taşımayı önermiş ve son dönemde III numaralı sektörde girişilen

³⁵⁰AWM, 1/6/7, part-2; Kristian Coates Ulrichsen, *The Logistics and Politics of the British Campaigns in the Middle East, 1914 – 1922*, Palgrave Macmillan, Londra, 2011, s. 58-60; Gullet, a.g.e, s.194; MacMunn&Falls, a.g.e, s. 242-243; Wavell, a.g.e, s.61-62; Massey, a.g.e, s.80-84; Powles, *The New Zealanders...*, s. 42-43; Moore, a.g.e, s.34; 38-40; Hadaway, a.g.e, s.163;171; Newell, a.g.t, s.244-250; Bruce, a.g.e, s.113-114

harekâtlardaki doğaçlama bölüm karargâhı yerine bölgede bir Kolordu karargâhı oluşturarak ileri harekâtın bu şekilde yapılmasını planladığını bildirmişti. Murray bu düşüncesiyle hem bu sırada karışık olan Mısır'ın iç güvenliğini sağlaması hem de etkin bir kolordu yapısıyla kuvvetlerini batıya doğru ilerletmeyi planlamıştı. Ancak bu görüş için iki aya yakın bir zaman diliminde beklemesi ve girişimlerde bulunması gerekmişti. Bu girişimlerinin sonucunda ise genelkurmay tarafından verilen izin neticesinde 18 Ekim'de karargâhını İsmailiye'den Kahire'ye taşımıştı. Sina'daki operasyonların ana karargâhının Kahire'ye taşınmasının ardından ise bölgedeki harekâtı yönetmesi için İsmailiye'de Doğu Sınır Gücü adında kolordu yapısındaki birim kurulmuştu. Komutasına ise Tümgeneral Sir Charles Dobell atanmıştı.³⁵¹

Osmanlı kuvvetleri ise İkinci Kanal Seferinin ardından istenilenin tekrardan elde edilememesiyle birlikte Bir ül Mezarda artçı bir kuvvet bırakmış ve kuvvetlerinin çoğunu El-Ariş hattına çekmişti. Bu çekilme ve başarısız olan ikinci taarruzun akabinde Başkomutanlık Vekâleti tarafından verilen emirle yukarıda belirtildiği gibi kanal taarruzu düşüncesi son bulmuş ve verilen emir gereği ertelenen Hicaz seferi düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştı. Bu amaçla Başkomutanlık Vekâleti IV'üncü Ordu Komutanlığına verdiği emirle Birinci Kuvve-i Seferiyye birliklerinden Hicaz'daki kuvvete yardım yapmasını istemişti. Verilen bu emir gereği IV 'üncü ordu tarafından Birinci Kuvve-i Seferiyye'ye bağlı Hecinsüvar Alayı, Nordanfild Bataryası, bir Makinalı Tüfek Bölüğü, üç istihkam bölüğü, iki hafif telsiz-telgraf istasyonu, kuyucu bölüğü, Mevlevi Sıhhiye Bölüğü, iki seyyar hastane ve ekmekçi takımı Hicaz'a gönderilmişti.³⁵²

Hicaz Seferi Kuvveti'ne bu birliklerin gönderilmesiyle birlikte IV 'üncü Ordu Komutanlığınca tasarlanan çölde İngiliz hareketlerine karşı her türlü karşı koymayı amaçlayan bir Hecinsüvar Tugayı kurma planı suya düşmüştü. Diğer yandan ise 17 Ağustos'ta Başkomutanlık Vekâleti tarafından gönderilen bir emirde II'inci Ordu Cephesinde ordunun elinde yeterli kuvvet olmadığı ve harekâtının devam edemediği bildirilerek IV 'üncü Ordudan yeterli miktarda her biri on beş ton kabiliyette, beşi arabalı beşi de hayvanlı birliklerin oluşturulup gönderilmesi istenmişti. Bu emir üzerine harekete geçen IV 'üncü Ordu komutanlığı bu birlikleri oluşturarak II'inci Ordu emrine göndermişti.

³⁵¹AWM, 1/6/7, part-2; MacMunn&Falls, a.g.e, s.243-244; Newell, a.g.t, s.234-240; Hadaway, a.g.e, s.163 - 164; Gullet, a.g.e, s.195 - 196; Bruce, a.g.e, s.112 - 113

³⁵² Bel_Mtf_023918; BDHTH, a.g.k, s.402; Erden, Çölde Son..., s. 161-162; Belen,916 Yılı Hareketleri, s.217

Gönderilen bu birlikler haricinde 26 Ağustos'ta Başkomutanlık Vekâleti tekrardan IV 'üncü Ordunun bir piyade alayı, makinalı tüfek bölüğü, bir dağ bataryası, muharebe ağırlıkları, erzak kolu ve bir piyade ve topçu cephane kolunun II'inci Ordu emrine gönderilmesini emretmişti. Böylece harekete geçen IV 'üncü Ordu Komutanlığı ise Başkomutanlık Vekâleti tarafından İkinci Kanal Seferi'nin ardından azalan kuvvet yapısı göz önüne alınarak emrine gönderilen 167'nci Piyade Alayını (Alay tam olarak IV 'üncü Ordu Mıntıkasına yerleşmeden buraya gönderilmişti), 31'nci Ağır Makinalı Tüfek Bölüğü ve bir dağ bataryasını ve bu birliklerin muharebe ağırlıklarını, erzak ve piyade, topçu cephane kolunu II'inci Ordu emrine göndermişti.³⁵³

IV 'üncü Ordu tarafından diğer cephelere bu şekilde kuvvet takviye yapıldığı sırada Eylül ayı başında Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress, Alman ve Türk asker ve subayları arasındaki sıkıntıları arz etmek üzere Kudüs'te bulunan Cemal Paşa'nın yanına gitmişti. Bu meselenin yanında çölde kuvvet bulundurma durumunu da Cemal Paşa ile konuşan Kress, çölde bulunan birliklerin geri çekilmesini ve İngilizlerin yaptıklarının havadan uçaklar ile karadan ise kurulacak bedevi küçük müfrezeleriyle takip edilmesini önermişti. Ancak Cemal Paşa bu durumun bir prestij meselesi olduğunu belirterek kabul etmemiş ve Ekim ayına kadar burada kalınacağını bu tarihten sonra ise ileri karakollar kurularak Filistin'de istirahate çekilerek kışın yapılması planlanan Hicaz Seferi'nin gerçekleştirilerek arkalarının emniyete alınmasının gerekeceğini söylemişti. Ancak Kress bu durumun ordunun şu anda içinde bulunduğu duruma göre çok daha fazla yıpranacağından ve kuvvetlerin daha fazla bölüneceğinden bahisle Filistin müdafaası için gerekli birliklerden cephenin mahrum kalacağından pek sıcak yaklaşmamıştı.³⁵⁴

Ordu ve kolordu komutanının görüşleri bu şekildeyken cephede ise uçaklar ile havadan gözlem yapma ve hava taarruzları her iki taraf içinde giderek artan bir şekilde sürdürülmüştü. Yapılan bu hava keşifleri neticesinde ilk olarak 25 Ağustos'ta İngilizler tarafından Gazze üzerine gemiden uçurulan beş uçak ile taarruz düzenlenmişti. Bu taarruz sonucu Osmanlı kuvvetleri tarafından bir uçak düşürülerek pilotu esir edilmişti. Aynı gün El – Ariş ve Güney Suriye sahili ve demiryoluna da İngilizler tarafından taarruz düzenlenmişti. Bunun ardından ise 31 Ağustos'ta Fransızlar tarafından da Banyas Limanı bombardıman edilmişti.

³⁵³ BDHHTH, a.g.k, s. 412-413; Erden, Çölde Son..., s. 163-165; Erden, 4. Ordu'nun..., s.18; Belen,1916 Yılı Hareketleri, aynı yer.

³⁵⁴ Kress, a.g.e, s.230-231; 241; BDHHTH, a.g.k, s. 413-414

Osmanlı kuvvetleri ise aynı şekilde yaptıkları hava keşifleri sonucu İngilizlerin demiryolu ve soru borularını El- Ariş'e doğru ilerlettiklerini öğrenmeleri üzerine İngilizlerin bir taarruz hareketine girişeceklerini düşünerek, İngilizlerin ana ikmal merkezi olan Port Said Limanı'nı 1 Eylül'de Bombardıman etmişlerdi. Bu bombardıman karşı ise İngilizler 2 Eylül'de Bir ül Mezar ve Birihamme'ye bombardıman düzenlemişlerdi. Ancak bu bombardımanı düzenleyen uçaklardan ikisi Mağara yakınlarında düşmüş ve pilotlar diğer uçaklar tarafından kurtarılmıştı. Düzenlenen bu sonuncu harekâtle birlikte İngilizler Bir ül Mezar üzerinde hava bombardımanlarını sıklaştırmışlar ve tekrardan 4 ve 7 Eylül'de burayı bombardıman etmişlerdi.³⁵⁵

İngilizler bu dönemde büyük kuvvetlerle çöl içinde harekâta bulunamayacaklarından demir ve su yolunu beklemişler ve ileri harekâtları küçük kuvvetlerle sürdürmüşlerdi. Bu şekilde yapılacak harekâtın ise ilk kısmını Bir ül Mezarda bulunan Türk artçısına yapılacak harekât oluşturmuştu. Böylece son dönemde yaptıkları Bir ül Mezar üzerindeki hava harekâtlarının ardından harekete geçerek 16 Eylül'de Tümgenral Chauvel komutasında 2'inci ve 3'üncü Avusturalya Hafif Süvari Tugayları, İmparatorluk Deve Kolordusundan üç tabur iki atlı topçu bataryası ve Hong Kong – Singapur Bataryasının iki topundan oluşan bir kuvvetle burada bulunan Refet (BELE) Bey komutasındaki Osmanlı artçısı üzerine harekete geçmek üzere birlikler kendilerine belirlenen mevkiilerde toplanmıştı. Bu sırada hava keşfinde olan bir Osmanlı tayyaresi tarafından ise açılan makinalı tüfek ateşi sonucu Hafif Süvari Tugayından bir kişi ölmüştü.

İngiliz kuvvetleri kendilerine belirtilen mevzilerde toplanmasının ardından 16 Eylül akşamı harekete geçerek 17 Eylül sabaha karşı Bir ül Mezar'da bulunan Osmanlı artçı kuvvetine taarruz etmişti. Kuşatma şeklinde planlanan harekât gereği sol, sağ ve orta bölgelerden taarruz eden İngilizler bu ilk taarruz esnasında Osmanlı siperlerine girerek burada bulunan kuvvetleri geri itmişse de topçularının geç kalması nedeniyle ateş üstünlüğü kuramamış ve daha sonra Osmanlı kuvvetlerinin etkin makinalı tüfek ve topçu atışları sonucu daha fazla ileri gidememişler ve öğlene doğru geri çekilmek zorunda kalmışlardı. İngilizler bu şekilde Bir ül Mezarda bulunan artçı kuvvete taarruz gerçekleştirdiği sırada El-Ariş'ten gelebilecek Osmanlı takviye kuvvetini kesmek için ise denizde Bir ül Mezar El-Ariş yolunun bombalaması için aralarında iki adette uçak gemisinin olduğu 10 adet harp

³⁵⁵ AWM4, 1/8/6; 1/8/5; 1/9/7; 1/6/6 – Part 1; Erden, Çölde Son..., s.218-219; Türk Hava Harekatı..., s.116-117; Kansu, vd. a.g.m, s.263; MacMunn&Falls, a.g.e, s.245;

gemisi bulundurmuştu. Bir aralık burada bulunan bu uçaklar ile Osmanlı uçakları arasında bir muharebe dahi icra edilmiş ve bir İngiliz uçağı düşürülmüştü. Böylece İngilizler ağır kayıplar verdikleri kara taarruzuna bir de Osmanlı uçaklarının katılmasını engelleyerek uçakları bu şekilde oyalamışlardı. Kazanılan bu muharebe ile moral açıdan düşük bir halde bulunan Osmanlı askerinin morali artmıştı. Diğer yandan ise kazanılan bu muharebe ile İngilizlerin tekrardan büyük bir kuvvetle artçı üzerine saldıracağını hesaplayan Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress aynı gün akşam burada bulunan artçı kuvveti riske atmayarak Bir ül Mezar ile El-Ariş arasında bulunan Bitya bölgesine geri çekmişti. Böylece İngilizlerin tekrarlayacakları herhangi bir taarruza karşı bu şekilde El-Ariş 'ten artçı üzerine yardım sağlanmasını amaçlamıştı.³⁵⁶

Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin geri çekilirken bıraktığı artçı kuvvetin bir diğeri ise çölün yumuşak kumlarının gerisinde, küçük tepelerin ardında Kantara'nın 50 mil güneydoğusunda bulunan Bir ül Mağara'da bulunmaktaydı. İngilizler Bir ül Mezar'ın güvenliği aldıktan sonra burada bulunan kuvvetin üzerine gitmek için hazırlıklara başlamışlardı. Diğer yandan ise demiryolu ve su borusu döşeme işlemine de devam etmişler ve yapılan hesaplamalara göre 12 Ekim'de demiryolunun Birülabad'a ulaşmasını beklemişlerdi.

İleri harekâta yapılan ilk taarruzun ardından İngilizler geri çekildikten sonra burada yapılan hatlardan ders çıkararak girişilecek ikinci harekât olan Mağara'daki saldırıya hazırlanarak harekâta başlamıştı. Buna göre genel karargah tarafından ilk olarak burada bulunan düşman kuvvetlerine ait net istihbari bilgiler toplanması istenmiş, ilk harekâta yapılanın aksine ilk olarak düşmanın kuvvetlerine saldırmaktansa düşmanın silahlarına saldırılması ve saldırılan cephede bulunan düşman kuvvetinin güçlü olması durumunda harekâtın taarruz harekâtından çok bir keşif harekâtına dönüştürülmesi, harekâta ısrar edilmeyerek geri dönülmesi istenmişti. Taarruz planında ise genel karargâh harekâtı

³⁵⁶ AWM, 1/60/7; 1/9/7; The London Gazette, Genral Sir Archibalt Murray, Commander -in -Chief of the Egyptian Expeditionary Force Report, 1 December 1916, Numara: 29845, s.11800; Ashburton Guardian, 19 September 1916, Volume: XXXVI, Issue: 3558; Evening Post, 19 September 1916, Volume: XCII, Issue: 69; Colonist, 20 September 1916, Volume: LVII, Issue: 14195; F. M. Cutlack, The Official History Of Australian in the War of 1914-1918, Vol: VIII, Australian Flying Corps, Angus & Robertson Ltd. Australia, 1933, s. 40-41; Kress, a.g.e, s.233-234; BDHTH, a.g.k, s. 392; Erden, Çölde Son..., s.218-219; Belen, 1916 Yılı Hareketleri, s. 218-219; Gücüyener, a.g.e, s. 200; Calvin, a.g.m, s. 251-252; Hadaway, a.g.e, s. 161-162; Phillip Bradley, Australian Light Horse, Allen & Unwin, Sydney, 2016, s.66; MacMunn& Falls, a.g.e, s.245; Downes, a.g.e, s.587; Gullet, a.g.e, s.197 – 199; Massey, a.g.e, s. 86; Powles, The New Zealanders..., s. 46; L. C. Wilson – Wetherell, a.g.e, s.85-86; “Osmanlı Arşivinde yer alan gayet gizli ibareli bir belgede ise İngilizlerin Türk siperlerinin içine kadar girdiğinin yazılı olduğu İngiliz Resmi Tebliğinin aslı yansıtmadığına dair tezkib metni yazılmıştı.” Bkz. BOA, HR. SYS.2113-1

gerçekleştirecek kuvvetin iki bölüme ayrılarak düşman üzerine saldırılmamasını yaşanan tecrübelerden ders çıkarılmasını istemiş ve saldırının tekbir elden yapılmasını önermişti. Diğer yandan girişilecek harekâtın ne zaman yapılacağı ise seferi kuvvet komutanının emrine bırakılmıştı. Böylece 6 Ekim’de alınan bu direktiflerin ardından harekete geçen General Dallas emrindeki, 11 ve 12’nci Avusturalya Hafif Süvari Alayı, 1’nci Londra City of Yeomanry Alayı, 300 kişilik İmparatorluk Deve Kolordusundan bir birlik ve bir kısım Hong Kong Bataryasından oluşan seferi kuvvet 13 Ekim’de Bir-i Bayud’dan hareket etmişti. 25 km’lik bir mesafede olan Bir ül Mağara’da coğrafyası gereği tepelik bir bölge olduğundan ana Osmanlı mevziinin etrafına küçük müfrezelerle mevziiler kurulmuştu. İngiliz kuvvetleri ise Bayud’dan hareketlerinin ardından 15 Ekim’de Bir ül Mağara’ya vardıklarında ilk olarak bu müfrezelerle mücadele etmişler ve buraları aşmalarının ardından sisli olan havanın da vermiş olduğu harekâtı zorlaştırıcı etki nedeniyle kuvvetlerini daha fazla tehlikeye atmanın gereksiz olduğunu ve verilen direktif gereği tıpkı bir keşif harekâtı görüntüsü çizmek amacıyla ana Osmanlı mevziine gitmeden öğlene doğru buradan çekilmişlerdi. 17 Ekim’de ise tekrardan Bir-i Bayud bölgesine dönmüşlerdi. Diğer yandan ise tıpkı Bir-ül- Mezar Muharebesinde olduğu gibi İngilizler bir taraftan da bölgeye hava taarruzu düzenlemişlerdi. 28 Eylül’de başlayan bombardımanlarda ilk olarak El- Ariş’e saldırılmış yaşanan mücadelede sonucu birçok İngiliz uçağı Osmanlı kuvvetlerince vurulmuştu. Bu muharebenin ardından ise Bir ül Mağara muharebesinde tekrardan Osmanlı kuvvetlerini meşgul etmek amacıyla buraya İngiliz uçaklarınca bombardıman düzenlenmişti.³⁵⁷

Bu muharebenin ardından aralık ayına kadar bölgede iki kuvvet arasında küçük çatışmalar haricinde karada önemli muharebeler meydana gelmemişti. Ancak havada durum farklı olmuştu. Osmanlı kuvvetleri tarafından hava keşiflerinden gelen sonuçlar İngilizlerin demiryolunu Selmana’ya kadar uzattıklarını göstermişti. Bu amaçla harekete geçen Osmanlı tayyareleri 24 Ekim’den 31 Ekim’e kadar aralıklarla Salmana ve Birülabad civarında bulunan İngiliz ordugâh ve istasyonlarına bombardımanlar düzenlemişti. İngilizlerde 25 ve 30 Ekim tarihleri arasında Bir ül Mağara ve Ayni- Sadr’a bombardıman düzenlemişlerdi.³⁵⁸

³⁵⁷AWM, 1/9/8, page: 992-993; 1/6/7, part: 2; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30169, s.6755; Evening Post, 20 October 1916, Volume: XCII, Issue: 96; Newell, a.g.t, s.252-253; Gullet, a.g.e, s.200-203; Cutlack, a.g.e, s. 43; MacMunn&Falls, a.g.e, s.246; BDHTH, a.g.e, s.414; Erden, Çölde Son..., s.219; Kress, a.g.e, s.237; Türk Hava Harekatı..., s.118

³⁵⁸ AWM, 1/9/8, page. 16-17; Erden, Çölde Son..., s.219; Kansu vd., s.263

Diğer yandan ise Birinci Kuvve-i Seferiyye cephesinin gerisinde ise Bir ül Mezar Muharebesinin ardından IV ‘üncü Ordu Komutanı Cemal Paşa ve Irak’ta gerçekleştirdiği teftiştten dönen Başkumandan Vekili Enver Paşa 27 Eylül’de Resülayn’da buluşmuşlar ve buradan Halep’e geçmişlerdi. Burada bir toplantı gerçekleştirerek prestij meselesi olarak görülen ancak bu dönemdeki IV ‘üncü Ordu’nun elindeki kuvvet sayısı itibarıyla bir “ur” olarak üzerinde duran Hicaz Seferi’nin yapılıp yapılmama konusu görüşülmüşlerdi. Yapılan bu toplantı sonucu ise girişilecek bir Mekke Seferi için en az iki tümen gerektiğinden ve savaşın genel durumunun ise kesin sonuçlu cephelerde belirleneceğinden buradaki tümenlerden gönderilecek kuvvetlerin kullanılması gerektiğinden bu seferden vaz geçilmesine karar verilerek burada müdafaada kalınması istenmişti. Ancak duruma göre Yenbug harekâtının gerçekleştirilmesinde karara varılmıştı.

Ayrıca alınan diğer kararlar ise Birinci Kuvve-i Seferiyye kuvvetlerinin muhafaza edilmesi ve duruma göre takviye edilmesiyle, Alman makinalı tüfek bölüklerinin Türklere devredilmesi; Almanlara ise bomba bataryalarını ve köprücü takımlarının verilmesi; Alman Muharebe müfrezelerinin ihtiyaca göre Türk birliklerine dağıtılarak telsiz teşkilatını ise Türk askerlere verilmesi kararlaştırılmıştı. Görüşmenin ardından ise alınan bu kararlar hemen uygulanmaya başlanmış ve durumdan Hicaz Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı haberdar edilmişti.³⁵⁹

Diğer yandan ise Enver Paşa’nın İstanbul’a dönmesinin ardından 3 Ekim’de IV ‘üncü Ordu Komutanlığına emir göndererek Birinci Kuvve-i Seferiyye’nin şu kuvvetlerden oluşturulmasını emretmişti. Buna göre her tümen üç piyade alayı, her alay üç taburlu ve 4-6 tüfekli ve bir makinalı tüfek bölüklü olacak; bir Alman on buçukluk batarya, bir Alman on beşlik sahra bataryası, bir cebel bataryası, bir Avusturya on buçukluk cebel obüs bataryası, dört Alman balon top takımı, bir bomba müfrezesi, bir Alman tayyare müfrezesi, iki istihkam bölüğü, yarım telsiz telgraf müfrezesi, bir sıhhiye bölüğü, iki bölüklü bir hecinsüvar alayı, bir müstakil hecinsüvar bölüğü, üç alaylı üçüncü süvari fırkası, iki ekmekçi takımı, iki Alman, üç Osmanlı seyyar hastane, mayın müfrezesi, bir Alman otomobil kolu.

Bu yeni oluşum için IV ‘üncü Orduya II’inci Ordudan III ‘üncü Süvari Fırkası verilmiş; elde bulunan Alman makinalı tüfek bölüklerinin makineli tüfekleri alınarak Türk makinalı tüfek teşkilatı oluşturulması ve Alman zabitan bir süre bu birliğe eğitim vermesinin

³⁵⁹ Bel_Mtf_023919; BDHHTH, a.g.e, s.404; Kress, a.g.e, s.236

ardından Almanya'ya gitmesi; İki telsiz-telgraf istasyonu malzemesi IV 'üçüncü Ordu'ya verilmesi; fazla kalan Alman teşkilatından ise beş makinalı tüfek bölüğü, üç piyade havan bölüğü, yirmi birlik iki havan bataryası, beş telefon müfrezesi ½ telsiz telgraf müfrezesi, iki köprücü treni verilmesi emredilmişti.

Ayrıca Hicaz şimendifer hattının uzatılmasına da önem veren Enver Paşa, bunun için Suriye sahilinden içeri doğru kat eden şimendifer hattı malzemesinden istifade edilebileceğini hatta Mersin-Adana hattının raylarının dahi bu iş için verilebileceğini, Şam hattı malzemesinin bitmesi halinde dekovil malzemesiyle yolun uzatılmasına devam edilmesini bu şekilde Hicaz harekâtının güvenilir bir menzile bağlanabileceğini belirtmiştir. Suriye için dört bölüklü bir atlı alayın teşkil edilmesinde IV 'üçüncü Ordu Komutanlığının serbest olduğunu belirtmişti.

Emrin devamında çöldeki kuvvetlerin ise El-Ariş garnizonunun VIII'inci Kolordudan bir piyade alayı, bir hecinsüvar bölüğü ve ekmekçi takımı; Nahil – Hasana kısmı VIII'inci Kolordudan bir piyade taburu ve bir dağ bataryası; Birüssebi kısmı bir hecinsüvar alayı, iki tayyare top takımı, tayyare müfrezesi, bir Alman seyyar hastane; Milli Urban ve Menzil teşkilatından oluşturulmasını emretmişti.³⁶⁰

Bu kadroların oluşturulması ve eksikliklerin giderilmesi amacıyla da Başkomutanlık Vekâleti tarafından III 'üçüncü Süvari Tümeni 3 Ekim'de IV 'üçüncü Ordu emrine verilmiş ve 2 Kasım'da tümen Halep'e varmıştı. II'inci Ordu emrinde bulunan 53 'üçüncü Tümen de 22 Ekim'de IV 'üçüncü Ordu bölgesine gönderilmesi emredilmiş ve bu tümen Kasım ayı başında IV 'üçüncü Ordu bölgesinde toplana bilmişti. II'inci Ordu bölgesinden gönderilen diğer bir kuvvet ise VII'inci Tümeni. Bu tümende aralık ayı başında IV 'üçüncü Ordu bölgesinde toplanmıştı. Bu tümenlerin gönderilmesine rağmen II'inci Ordudan gelen birliklerin yıpranmış ve bitkin bir halde olmaları sebebiyle uzun süre Halep'te kalarak burada eksikliklerini gidermeye çalışılmıştı. 53 'üçüncü Tümen ise bu süreçte IV 'üçüncü Ordu Komutanlığının, Başkomutanlık Vekâletinden isteği üzerine gayri mevcut sayılmıştı.³⁶¹

Bu emirlerin ardından IV 'üçüncü Ordu bölgesinde kadroların hazırlıkları sürerken 26 Ekim'de II'inci Ordu Erkan-ı Harbiye Reisi İsmet (İnönü) Bey, ikmal, iaşe, vasıta, elbise, teçhizat vs. gibi konularda yardım istemek üzere Şam'a gelmişti. Yapılan görüşmenin

³⁶⁰ Bel_Mtf_023922; Erden Çölde Son..., s.175-176

³⁶¹ Erden, Çölde Son..., s.175-176; Erden, 4. Ordunun..., s.19-20

ardından IV ‘üncü komutanlığı tarafından 4500 deve, 200 beygirli araba, 100 öküz arabası, 5 ester (katır), her biri 100 deve, 200 kakuleden oluşan iki kakule kolu ve 3 baytar reviri, kaput, çamaşır, ayakkabı, çok miktarda elbise, eşya, teçhizat, çay, şeker, kuru sebze, kuruyemiş, hastane için şilte, battaniye, ilaç ve malzeme verilmişti. Bu hayvan, teçhizat ve malzeme bir kısmı karadan bir kısmı ise tren yolu ile II’inci Ordu Mıntıkasına gönderilmişti. Ayrıca Pozantı – Halep arası ticaret yapan kişilere ait develer ücreti verilerek II’inci Ordu’ya bu nakliyei yapmak üzere sürücüleriyle kiralanmıştı.³⁶²

II’inci Orduya bu yardım 26 Ekim’de gerçekleştirilirken Birinci Kuvve-i Seferiyye komutanı Kress’de 24 Ekim’de çöldeki birlikleri teftişinin ardından IV ‘üncü Ordu Komutanlığına göndermiş olduğu raporunda çölde bulunan birliklerin erzaksızlık ve elbisesizlikten feci bir halde olduklarını, arpa ve diğer bu gibi yem eksikliğinden, insanların yiyeceklerinin de hayvanlara verildiğini belirterek bu durumun sürmesi halinde mevcut yiyeceğin çok çabuk biteceğini bildirmişti. Hayvanların aç bırakılmadığını ancak bu duruma rağmen çok zayıf ve dermansız olduklarını belirtmiş bir geri çekilme harekâtı halinde çok sayıda malzemenin bu durumda düşmanın eline geçebileceğini belirtmiş, aç kalan urbanın ise düşman tarafına kaçanların sayının arttığını bildirmiştir. Erzaksızlık durumunun önüne bir an önce geçilmez ise düşmanla meydana gelecek bir müsademedede bu şekilde bulunan kuvvetlerin bir kısmının helak bir kısmının da düşmanın eline geçeceğini bu durumda ordu açısından büyük sıkıntılar ortaya çıkaracağını ve bir an önce bu durumun çözülmesi gerektiğini bildirmiş; son günlerde gelen erzakın parçalar halinde toplam olarak 9 vagon dan oluşan 87 ton olduğunu belirterek raporu bitirmişti. Cemal Paşa ise bu rapora karşılık verdiği cevapta durumu geçiştirmek için Kress’ten kaç ton erzak gerektiği, çıplak olarak bulunan askerin hangi birliklere bağlı olduklarının bildirilmesini Kress’ten istemişti.³⁶³

Ekim ayının son günlerinde tekrardan çölde bulunan kuvvetlerin durumuna ilişkin nasıl bir harekette bulunulması gerektiği Birinci Kuvve-i Seferiyye komutanı Kress tarafından Cemal Paşa’ya sorulmuş ve birtakım teklifler yapılmıştı. Buna göre El-Ariş, Bir-i Hasana, Kal’at ül Nahil hattında bulunan birliklerin düşmanın taarruzu halinde mevkiilerini muhafaza edeceklerini, Bir ül Mağara mevkiinin ise tehlikeli bir durumda olması dolayısıyla burada bulunan kuvvetlerin er yada geç düşmanın eline düşmesinin yüksek olduğu; düşmanın büyük kuvvetlerle kati bir taarruza geçmesine kanaat getirilmesi halinde ise çölde

³⁶² Erden, Çölde Son... s.181; BDHTH, a.g.k, s.413

³⁶³ Bel_Mtf_023953_02, 03; Kress, a.g.e, s.237

bulunan birliklerin geriye çekilerek çölün tahliye edilmesine müsaade edilmesini; çölde bulunan zayıf kuvvetlerle düşmana mukavemet etmenin hiçbir faydasının olmayacağını, bu durumun düşmanın işini kolaylaştırarak başarı kazanmasını sağlayacağını ve böyle bir durumun çok sayıda asker ve teçhizat kaybına neden olacağı belirtilmişti. Çölün tahliyesi halinde ise bütün kuyuların tahrip edileceğini ancak diğer yapılan işlere dokunulmayacağını, hastane ve ambar gibi yerlerin tahribinin İngilizlere çok zarar vermeyeceğini, yapılacak bu gibi tahribatların kurulan medeniyeti yok edeceğini ve yine bu gibi bir tahribatın İngilizlerin Sina'yı tekrardan Osmanlı ordusunun fethetmeye girişmeyeceği noktasında düşüncelere kapılmasını sağlayacağını belirtilmişti.³⁶⁴

Cemal Paşa ise görüşlerini bildirdiği telgrafında El-Ariş, Bir-i Hasana, Kal'at ül Nahil'de bulunan kuvvetler hakkında Kress'in görüşleri onaylamış ve Bir ül Mağara'da bulunan kuvvetlerin müdafaa ve tahkim edilmesini istemiş ve düşmanın buraya saldıracağına dair kanaat eğer oluşursa Mağara'nın boşaltılmasını istemişti. Düşmanın çölde gerçekleştireceği kesin taarruz hakkında ise El-Ariş bölgesinde ciddi bir muharebe yapılmamasını, El-Ariş Bir-i Hasana, Kal'at ül Nahil hattının batısındaki ve üzerinde bulunan tüm kuvvetlerin tahliye edilmesini Refah ve Hafir bölgelerinin ise mümkün olduğunca elde tutulması gerektiğini bildirmişti. Bu hareketin maksadının ise çölün mümkün olduğunca uzun vadede tahliye edilmesi olduğunu belirterek, düşmanın yapacağı harekâta doğa bilecek tahribat hakkında Kress'in görüşlerine katıldığını bildirmişti.³⁶⁵

Bu emrin ardından harekete geçen Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı kuvvetlerinin büyük çoğunluğunu Kasım ayında Gazze – Birüssebi – Kudüs – Remle hattına çekmiş ve artçılarını da El-Ariş – Magdabe – Hafirülavce hattında bırakılmıştı. Artçılardan El-Ariş'te 80'nci Piyade Alayı, Hafirülavce'de bir tabur, Tellelrafah'ta ise keşif birlikleri bırakılmıştı.³⁶⁶

Bu geri çekilmenin ardından 2 Kasım'da Birinci Kuvve-i Seferiyye komutanı Kress, IV 'üncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'ya El-Ariş'te bulunan karargâhını Kudüs'e nakletmesi noktası emir vermelerini belirten şifreli bir telgraf göndermişti. Telgrafta Kress;

³⁶⁴ Bel_Mtf_023960

³⁶⁵ Erden, Çölde Son..., s.222-223

³⁶⁶ BDHTH, a.g.k, s. 415

“düşmanın, casus ve tayyareleri vasıtasıyla birliklerin vaziyetleri hakkında iyi istihbaratlar elde ettiğini bu sebeple kendisinin Ariş ve Birüssebi’de kalmasının düşman üzerinde bir etkisinin olmayacağını; iletişim hatlarındaki noksanlıktan dolayı Kuvve-i Seferiyye mensup muhtelif kıtaat karargâhlarından bu derece uzak bulunduğu takdirde kolordu komutanlığı vazifesini tam olarak yerine getiremeyeceğini; kıtaatin talim ve terbiyesini teftişi, iaşe, elbise, Kudüs ve sahil tahkimatı hususlarındaki vazifelerin hemen daimi surette Kudüs civarında bulunmasını gerektirdiğini; karargâhtan uzaklaşmasının burada bulunan işlerin aksayarak gecikmesi ve sekteye uğramasına sebep olduğunu birliklerin sıhhi halleri ve kendilerine gerekli istirahati sağlamak üzere geri çekildiğini; ancak hemen hemen dört aydan beri çölde çok büyük bir özveri ile çalışan karargâhında bulunan askerlerin aynı şekilde çalışmalarını sürdürebilmeleri için biraz istirahate ve daha iyi yaşamaya muhtaç ve hakları olduğunu; karargâhında şu ana kadar yaverinin dahil olmak üzere birçok kişinin Malarya (Sıtma) Hastası olduğu ve hastaneye yattıklarını; Birüssebi’nde sıhhi durumunun iyi olmadığını El-Ariş’inkinden dahi fena olduğunu zati devletleri bilmektedir.” Şeklinde görüşlerini belirtmişti.

Kress’in belirtmiş olduğu bu hususların 4 Kasım’da IV ‘üçüncü Ordu tarafından Başkomutanlık Vekâletine bildirilmesiyle birlikte Başkomutanlık Vekâleti tarafından 5 Kasım’da Kress’in isteklerini onaylamış ve Kress Karargâhını Kudüs’e taşımıştı.³⁶⁷

Bu taşınmanın ardından ise 21 Kasım tarihinde IV ‘üçüncü Ordu tarafından verilen emirle Kudüs tahkim edilmeye başlanmıştı. Bu amaçla harekete geçen harekât subayları şehrin uzağında savunma mevzileri belirleyerek buraların tahkim edilmesine başlanmıştı. Bölgenin coğrafi yapısı itibariyle mevziler tam bir bütün halinde yapılamasa da kısmen bazı bölgelerde kesik kesik olarak kademeli şekilde savunma mevzileri Osmanlı kuvvetleri tarafından düşünüldüğü şekliyle olmasa da inşa edilmişti.³⁶⁸

Tahkimat işleri devam ettiği sırada Kress alınan hava keşifleri sonucu demiryolu hattını İngilizlerin Salmana’nın ilerisine doğru uzattıklarını bu durumda ilerdeki hedeflerinin Filistin’e taarruz olduğunu IV ‘üçüncü Ordu Komutanlığına bildirmişti. Bu duruma karşı IV ‘üçüncü Ordu Komutanlığı tarafından İngilizlere Osmanlı kuvvetlerinin çöl faaliyetlerinin yeniden başladığı zannını vermek üzere Biribayud – Birülabad çizgisinde

³⁶⁷ Bel_Mtf_023963; 023968; Kress, a.g.e, s.242

³⁶⁸ BDHTH, a.g.k, s.415-416; Kress, a.g.e, s.241-242

bulunan İngilizlere, Birinci Kuvve-i Seferiyye emrine yeni katılan III ‘üçü Süvari Tümeni ve hecinsüvar birlikleriyle saldırılması hakkında görüşleri sorulmuştu.

Bu soruya karşılık olarak Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress, bu plan üzere yapılacak bir taarruzun İngilizler üzerinde etkisi olacağını ancak iaşe sorunu çözülmeyen bu şekilde bir taarruzun uygun olmayacağını belirtmişti.

İngilizlerin demir yolunu uzattıklarının Başkomutanlık Vekâletine bildirilmesiyle birlikte de Enver Paşa’nın da bu durumun göstergesi olarak İngilizlerin Filistin’e taarruz niyetinde olduğunu ifade etmesi üzerine IV ‘üçü Ordu Komutanlığından durum hakkındaki görüşleri ve Filistin’in nasıl müdafaa edileceğini sormuştu.

Bu soruya karşılık olarak ise IV ‘üçü Ordu Komutanı Cemal Paşa şu önerileri dile getirmişti;

“İngilizlerin Ariş istikametinde şimendifer inşasına devam etmeleri ya çölü geri alarak ellerinde tutmak ve kanalın emniyetini sağlamak ya da Filistin’e taarruz ederek buraya işgal etmektir. Birinci durumda şimendifer hattını El-Ariş’ten ileriye uzatmaları muhtemeldir. İkinci durumda ise çöl yönünden meydana gelecek bir kara taarruzu ile deniz tarafında Yafa’dan bir çıkarma ile birleşmeleri ihtimali mevcuttur ve şimendifer hattının da El-Ariş’ten Gazze’ye doğru uzattılar. İngilizlerin genel işleyişe bağlı olarak, tam olarak hazırlanmalarının akabinde büyük kuvvetlerle Filistin’i işgal için taarruz etmeleri mümkündür. İngilizlerin bu hareketi Hicaz hattını tahrip ve Hicaz’da bulunan kuvvetlerimi tecrit etmek amacıyla yapmaları mümkündür. İngilizlerin muhtemel bir ileri hareketinde El-Ariş’te muharebe kabul edilmeyecektir. İngilizlerin bu hareketi gerçekleştirmek için yürüyüşe geçtiklerinin anlaşılması halinde El-Ariş’te bulunan kuvvetler Refah istikametine çekilecektir. Üçüncü Süvari Tümeni’nin Halep’e ulaşmasının ardından bu kuvvetleri Hafir’de toplayacağım ve Hafir – Refah hattını işgal ettireceğim. Düşmanın El-Ariş’ten doğu istikametine ileri hareketinde Hafir’den süvari ve hecinsüvar kuvvetleriyle tehdit etmeyi düşünüyorum. Ariş (dahil) Hafir (hariç) hattı üzerinde bulunan menzil noktaları ile bu hattın batısında bulunan menzil noktaları mümkün olan en uzun sürede muhafaza edilecek ve boşaltılmalarına lüzum görülürse su tesisleri tahrip olunacaktır. Kal’at ül Nahil’in savunulmasına karar verilmiştir.

İngilizlerin kuvvetli topçu ve makinalı tüfek teşkilatıyla birlikte süvari ve hecinsüvar ve atlı piyade tümenleri olduğundan düşmanın bu kuvvetlerle Refah – Hafır hattında ilerleyebilmesini durdurmak için üçüncü tümene ek olarak bir piyade tümenini düşmanın Ariş'i işgalinin ardından gönderilmesini lüzumlu görüyorum. Bu tümen ancak dışarıdan gelebilir. Tüm çöl menzil hattı ve özellikle Kal'at ül Nahil – Hafır muntıkları kargir tahkimatla tahkim edilmektedir.

Düşman yalnız çölden büyük kuvvetlerle taarruza geçince çöl kuvvetleri tedricen kuzeye ve muhtelif hatlara çekilecektir. Düşman aynı zamanda Yafa'dan deniz çıkarması yaparsa asıl mevziler Latrun – Halilürrahman hattı boyunca batı ve güneye dönük bir cepheyi oluşturan, sağ kanadı mümkün olduğu kadar uzatılmış ve dayalı, sol kanadı da Lut ve Yudea Gölü'ne doğru kıvrılmış bir mevzide savunma yapmayı düşünüyorum. Ancak bu düşünce için iki kolordu lazımdır. Bu kuvvettin güney Filistin'de oluşturulması tamamen genel duruma bağlıdır. Bu hattın işgaline imkân müsait olmayacağı varsayılarak Kudüs'ün kapalı bir müstahkem mevzii olarak oluşturulması işlerine başlanmıştır.

Yukarıdaki planların uygulanması, iaşe hususuna ve bununla beraber demiryollarının daha iyi hale getirilmesi, karayolu ulaştırması içinde kamyonların verilmesine bağlıdır.

Hicaz muntıkası şu anki kuvvetiyle kalacaktır. Filistin'in ise iaşe stoğu sadece elde bulunan birliklerin iki ay iaşesine yeterlidir. Bölgeden toplanacak mahsulün toplanmasına daha altı ay vardır. Bu durumda da ordu iaşe yardımı muhtaçtır. Bu yardımda şu şekilde yapılabilir;

Bölge halkına tarafsız devletler yoluyla bol bol iaşe imkânı sağlamak amacıyla Romanya'dan İstanbul'a erzak nakli, İstanbul'a gönderilen Konya bölgesinin kaynakları ve mahsulünün IV 'üncü Orduya verilmesi, altın gönderilerek bölgede saklanan mahsulün satın alınması suretiyle.

Tüm bu durumlar hakkında İstanbul'da karşılıklı görüşürken bilgileri arz edeceğim ve İstanbul'a gelmek için vukuu bulan ricalarımın sebeplerinden biri de bu meseledir.”³⁶⁹

³⁶⁹ Bel_Mtf_023964; 023613_01, 02; BDHHTH, a.g.e, .s.417-419

Gönderilen raporun son cümlesinde de belirttiği gibi Cemal Paşa İstanbul'a gitmek istemişti. Bu amaçla 24 Ekim'de Başkomutanlık Vekâletine ordunun iaşe vaziyetini, Hicaz hattının önemli bir hal alan eksik kabiliyetini, para meselesini, İngilizlerin çölde taarruza başlamalarıyla oluşan ciddi durum vesaire hakkında Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya yüz yüze izahat vermek için İstanbul'a gelmek üzere izin istemişti. Gönderilen son raporla birlikte çıkan izinle hareket eden Cemal Paşa 4 Aralık 1916 günü İstanbul'a varmıştı. Burada Enver Paşa ile raporda belirtilen durumları konuşan Cemal Paşa, İngilizlerin son hareketlerinden karadan birliklerini Gazze istikametine doğru yönelteceklerini Yafa'dan da denizden çıkarma yaparak bu iki kuvveti birleştireceklerini, bu durumda ise Latrun – Artuf – Hallülrahman- Lut Gölü hattında ve duruma göre Kudüs müstahkem mevziinde savunma yapılacağını bu amaçla da Kudüs'ün kuvvetli bir şekilde tahkim edilmesi gerektiğini, eğer İngilizler El-Ariş - Gazze istikametinde ileri yürürlerse Filistin'in asıl savunmasının Gazze – Birüssebi hattında yapılacağını bu durumda üstün düşman kuvvetlerine karşı IV 'üncü Ordunun takviyesinin gerektiğini belirtmişti.

Bu isteklerin yanında Cemal Paşa ile Enver Paşa arasında Hicaz Demiryolunun kabiliyetini arttırmak için 30 lokomotif, 200 dekovil malzemesi, 100 kamyon ve yedek malzemeleri, Konya'dan malzemelerin IV 'üncü Orduya verilmesi ve 200.000 altın verilmesi konusu görüşülmüştü. Görüşmenin ardından Cemal Paşa'nın istekleri için Enver Paşa tarafından bir adım atıldıysa da bir sonuç çıkmamıştı.

Bunun üzerine ise Cemal Paşa İstanbul'dan dönmeden buradan bölgede bulunan askeri ve mülki çevrelere 13 Aralık'ta emir yayınlamıştı. Bu emirde Cemal Paşa;

“IV 'üncü Ordu'nun iaşe vaziyetinin ıslahı amacıyla altın para, Anadolu'dan zahire ve başka kaynaklar elde etmek için geldiğini belirttiği İstanbul'da, anavatanın durumunun şu anda ordunun durumundan daha fena olduğunu belirterek, beklenen yardımdan umut olmadığından bahisle ordunun kendi ihtiyaçlarını artık kendisinin sağlayacağını belirtmiş ve böylece ordunun ihtiyacı olan zahireyi Halep ve Suriye vilayetlerinden tedarik edeceğini. Gerekli olan paranın da ordu menzil müfettişliği tarafından verileceğini; Gizli zahirenin ortaya çıkarılması için tedbirler alınacağını...”³⁷⁰

³⁷⁰ BOA, TŞR. HL.. 4-160; Bel_Mtf_023615; BDHTH, a.g.e, s.429-421

Belirterek emrini sonlandırmıştı. IV ‘üncü Ordu Komutanı Başkomutanlık Vekâleti ile savunma, zahire, kuvvet isteği meselelerini tartışırken, cephede ise durum gün geçtikçe Osmanlı ordusunun aleyhine işlemişti. 8 Aralık’tan itibaren yapılan hava keşiflerinde İngilizlerin demiryolunu çöl içinde ilerleterek El-Ariş’e 20km batısına kadar ulaştığının gözlenmesi üzerine, ileride bulunan artçı Osmanlı kuvvetlerine taarruza her an girişebilecekleri ihtimalinin arttığını Birinci Kuvve-i Seferiyye göstermişti. Bu durumdan IV ‘üncü Ordu’nun da haberdar edilmesiyle birlikte ordu birkaç sorunun cevaplanmasını Birinci Kuvve-i Seferiyye’den istemişti. Bu sorularda İngilizlerin sıklet merkezinin neresi olduğu, Kanalı doğu kısmından veya batıdan doğuya nakliye hareketinin olup olmadığı, hava keşiflerine göre İngilizlerin kuvvet sayısının ne olduğu sorulmuştu.

Birinci Kuvve-i Seferiyye ise sorulan sorulara cevap olarak İngilizlerin sıklet merkezinin Romani olduğunun anlaşıldığı, demiryolu ile bazı yerlerden doğuya doğru sevkiyat yapıldığı, Kanalı batı yakasından doğuya doğru bir sevkiyat gözlemlenmediği, hava keşiflerinin yakıt eksikliği nedeniyle Birülabad, Bir ül Mezar, Bir ül Mağara bölgelerinde gerçekleştiği, İngilizlerin kanal bölgesi kıyısında hava fotoğraflarından 90.000 kişi olduklarının gözlemlendiği, Birülabad, Bir ül Mezar, Bir ül Mağara bölgelerinde ise İngiliz askerlerinin kamufle olmaları sebebiyle sayısına dair bir bilgi alınamadığı, ancak son istasyon bölgesinde çok sayıda ve kuvvetli birlikler topladıklarının zannedilmekte olduğu bildirilmişti.

Bu raporun ardından 15 Aralık’ta hava keşif raporlarından alınan bilgilerin dayalı olduğu bir raporu IV ‘üncü Ordu Komutanlığına gönderen Kress, İngilizlerin demiryolunun Ariş’in 20km batısına ulaştığını ve daha doğuya bu hattı uzatmak için Ariş’e taarruz etmelerinin ihtimal olduğunu, hava keşiflerinden Bir ül Mezar ve buranın doğusunda bulunan mezar bölgesinde büyükçe düşman kuvvetlerinin tespit edildiği, burada toplanan kuvvetlerin iki tümen olabileceğinin tahmin edildiği, Maan ve civarında büyük demiryolu tesisleri, su depoları, indirme – bindirme rampaları ve barakaların tespit edildiğini bildirmiştir. Tüm bu hareketlerin göstergesi olarak İngilizlerin Ariş’e taarruz edeceklerinin kesinleşmesiyle birlikte burada bulunan 80’nci Piyade Alayı’nın Magdabe’ye çekilmesi emrini verdiğini, taşıya bildiği tüm eşyaları yanına almalarını ve taşıyamadıklarını da imha etmelerini emrettiğini bildirmişti. Bu çekilmeyle birlikte çölde elde tutulan diğer noktalarda da kuvvetlerin tutulmasının zor olacağına Kress tarafından düşülmesi üzerine Bir-i Hasene’de bir kısım kuvvetin bırakılmasıyla diğerlerinin de geri çekilmesi emredilmişti.

Gönderilen raporun ardından da geri çekilme emrinin 80'nci Piyade Alayına ulaşmasıyla alay 17 Aralık gecesi geri çekilmeye başlamıştı. Böylece Kress'in daha önce savunduğu görüş olan çölün boşaltılması düşüncesi gerçekleştirilerek çöl boşaltılmış ve kuvvetler Magdabe'ya çekilmişti. Böylece 18 Aralık'ta Magdabe'ya varan 80'inci Alay kuvvetleri şu şekilde mevzilenmişlerdi. Magdabe'da 80'inci Piyade Alayı (Alay Karargahı, 2'nci Tabur, 8 ve 3'üncü Taburlar, adi ateşli dağ bataryası, yaya hecinsüvar bölüğünden bir kısım)

Han Yunus; 80'nci Piyade Alay'ının 1'nci Taburu, Kudüs Jandarma Taburundan bir bölük; Bir-i Hasene; 80'nci Piyade Alay'ının 1'nci Taburundan 8'nci Bölük; Kal'at ül Nahil ; 80'nci Piyade Alay'ının 4'üncü Tabur iki bölük eksik, 27'nci Topçu Alayından bir mantelli dağ topçu takımı; Gazze'de; 2'nci Hecinsüvar Alayı; ana kuvvet olan Birinci Kuvve-i Seferiyye birlikleri ise karargâhı Kudüs'te (Üçüncü Tümen ile birlikte), Birüssebi – Halilürrahman – Beytüllahim – Kudüs – Eriha – Nablus – Remle - Mecedel – Gazze'de bulunuyordu.³⁷¹

Bu dönemde İngilizler ise çöl içindeki çalışmalarına devam ederken bölgede bulunan kuvvet yapısında 13 Ekim'de reorganizasyona gitmesiyle birlikte Murray artık ileri harekâta girişmenin zamanın geldiğine inanmaya başlamıştı. Bu amaçla İngiliz Genelkurmayına 21 Ekim'de ileri harekât hakkında görüş ve önerileri bildiren bir rapor göndermişti. Bu rapora göre; Murray daha önceden belirtilen bölgede stratejik olarak savunmada kalınması gerektiğinin bildirildiği ancak bu sınırlamaya tabi olarak El-Ariş'in işgal edilmesi gerektiği bu işgalin hem Suriye'de bulunan hoşnutsuzlar ve hem de Mekke Şerif'inin harekâtları üzerinde yapması beklenen etki nedeniyle gerçekleştirilmesi gerektiğini, bu şekilde El-Ariş'in ele geçirilmesinin ilerleyen zamanda gerçekleştirilecek Filistin operasyonları sırasında üs halinde getirileceğini belirtmişti. Diğer yandan asıl amacın Mısır'ın savunulması ise Birülabad'daki kuvvetlerin konumunun bu iş için yeterli olduğunu ancak cephedeki şu andaki konumun yalnız Mısır savunmasından daha fazlasını gerektirdiğini, girişilecek bu şekildeki bir Ariş harekâtıyla Suriye ve Sina'dan diğer cephelere kuvvet çekilmesinin engelleneceğini ve Hicaz'ın iletişimini tehdit edeceğini belirterek bu durumlar altında harekâtın devam etmesi gerektiğini önermişti.

³⁷¹ BDHTH, a.g.k, s.425-429

Buradan Osmanlı kuvvetlerinin durumuna ve diğer cephelere yardım yapmasına ve yardım almasına değinen Murray Osmanlı kuvvetlerinin ilerleyen dönemde bölgedeki harekât için ellerinde üç hareket yöntemi bulunduğunu bunların, a) El-Ariş'teki kuvvetlerini arttırmak, b) İsmailiye üzerine Sina Çölü'nün ortasından tekrardan bir harekâta başlatmak, c) Sina'yı tahliye etmek şeklinde olduğunu ve Bir ül Mezar'ın kendi ellerinde olmasından dolayı Osmanlı kuvvetlerine El-Ariş'te saldırarak Sina'yı terk ettireceklerini düşündüğünü bildirmişti. Bu amaçla da çölde ilerlemenin adım adım gerçekleştirildiğini Romani – Muhammediya – Duveydar bölgelerinin zaten ellerinde olduğunu El Adein – Birülabad arasında da bir pozisyon seçildiğini ve çalışmaların başladığını, üçüncü bir pozisyon olarak da Bardavil Gölü - Bir El Ganadil arasında bir yerin keşfinin yapıldığını ve en kısa sürede hazırlanacağını bildirmişti. Sina'nın batı cephesindeki duruma da değinen Murray buradaki açıklamalarının ardından amacının Kanal Savunmasının 1 ve 2 numaralı bölümlerini ve batı cephesini mümkün olduğunca az kuvvetle tutarak burada bulunan kuvvetlerin çoğu ile El-Ariş üzerine ilerlemeye devam etmek olduğunu, bundaki amacının da Mısır'ın basit ancak sağlam bir savunmasının alınmasının ardından müttefiklerinin ve Şerif'in genel operasyonlarına yardımcı olmak amacıyla El-Ariş'in ele geçirilmesi gerektiğini düşündüğünü bu şekilde Osmanlı kuvvetlerinin diğer cephelere gönderilmesinin önüne geçeceğini hesapladığını bildirmişti. Raporun sonunda ise yaptığı bu planı emrinde bulunan birliklerle gerçekleştirebileceğini belirterek eğer Osmanlı kuvvetleri yoğun şekilde takviye edilirse yaptığı bu planı gözden geçirmesi gerektiğini de eklemişti.³⁷²

Genelkurmaya gönderilen bu raporun yanında Murray Ekim ayı başlarında donanmanın da El-Ariş operasyonunda kullanımı için nabzını yoklamaya başlamıştı. Aslında Murray'ın bu nabız yoklamaları planlarının El-Ariş'in işgali ile bitmediğini göstermişti. Bu süreç boyunca ve El-Ariş'in işgali ile sahillerde kurulacak ikmal üsleriyle El-Ariş'ten Suriye'ye doğru ilerlemede donanmanın, karada bulunan orduya ikmal faaliyeti sağlaması amaçlamıştı. Ayrıca bu dönemde hava kuvvetlerinden alınan bazı raporlarda Osmanlı kuvvetlerinin El-Ariş'i boşaltıklarına dair istihbari bilgiler gelmiş ve bu bilgiler henüz doğrulanmamış olsa da bir dizi kuvvet Kantara'dan El-Ariş'e doğru yola çıkartılmıştı.

Murray'ın genelkurmaya bu bilgilendirme ve isteklerine rağmen Genelkurmay Başkanı Robertson ikna edilememişti. Robertson hala savaşın asıl etkisinin Avrupa

³⁷² AWM, 1/6/7, Part-2 Rapor no: G.S. Z/33/1

cephesinde meydana geleceğini belirterek ve burada savunmada kalınması gerektiğini vurgulamıştı. Ancak bu duruma rağmen Murray ve Robertson arasında harekâtın kapsamı, gerekli olan kuvvet ve teçhizat, harekâta donanmanın kullanımına dair uzunca görüşmeler devam etmişti. Bu görüşmeler sırasında Robertson donanmanın kullanımıyla Ariş'e yapılacak çıkartma harekâtının karadan ilerleyen ve demiryolunu kullanacak birliklerin işlerini rahatlatacağını kabul etmesine rağmen mevsimin kış mevsimi olmasından dolayı çıkarma harekâtı ve birliklerin ihtiyacı olan malzemenin denizden gönderimi noktasında sıkıntı olacağını ve harekâtın demiryolunun durumuna göre gerçekleştirilmesini Murray'a bildirmişti.³⁷³

Karargâhta durum bu şekilde ilerlerken cephe hattında ise İngilizler hava keşifleri ve ajanlar vasıtasıyla Osmanlı kuvvetlerinin El-Ariş'teki durumunu saptamaya çalışmışlardı.³⁷⁴ Bu saptama çalışmaları sırasında Osmanlı kuvvetlerinin gücünü ve bölgedeki durumunu belirlemek içinde El-Ariş ve çevresine bombalı ve makinalı tüfek saldırıları düzenlenerek sığınak, ateş gücü vs. hakkında bilgi edinilmeye çalışmışlardı.³⁷⁵ 10 Kasım'da yapılan hava keşfi sonrası ise verilen raporda da Osmanlı kuvvetlerinin El-Ariş'i tahliye etmek niyetinde olmadığı ve burada bulunan garnizonun büyük ölçüde azalttığı, ileri harekâta bulunmak gibi bir tasavvurlarının olmadığı ve yerlerini minimum askerle tutmak niyetinde oldukları bildirilmişti.³⁷⁶

İngiliz kuvvetlerinin çölde gün geçtikçe tren hattı ve su yolu ile ilerlemesi uçaklarının da uçuş menzilini uzatmıştı. Uçaklarının uçuş menzilinin uzamasıyla birlikte İngiliz uçakları ilk defa kasım ayının başlarında Magdabe, Şeyh Züveyt, Han Yunus bölgelerine keşif uçuşları gerçekleştirmişti. Magdabe'nın keşfiyle birlikte de burada bulunan birliklere İngilizler tarafından hava bombardımanı gerçekleştirilmiş ve buranın hava fotoğrafları çekilmiş ve 1500 kişilik olduğu tahmin edilen bir Osmanlı kuvveti görülmüştü. Şeyh Züveyt ve Han Yunus'a yapılan keşiflerde ise Şeyh Züveyt'te 40 kişi görülmüş, Han Yunus'unda fotoğrafları çekilmiş ve 100 adet çadır görüldüğü belirtilmiş, El-Ariş'in ise hala Osmanlı kuvvetleri tarafından tutulduğu bildirilmişti. Masaid'de bulunan palmiye ağaçları altındaki kamyonlara makinalı tüfek ateşi yapıldığını ve bir tarlanın yandığı bildirilmişti.³⁷⁷ 14

³⁷³ AWM, 1/6/7, Part-2; 1/6/8, part – 3, G.S.Z/58; Calvin, a.g.t, s.260

³⁷⁴ AWM, 1/9/9, part – 1, page: 24-25

³⁷⁵ AWM, 1/9/9, part – 1, page: 49-50

³⁷⁶ AWM, 1/9/9, part – 1, page:73

³⁷⁷ AWM, 1/9/9, part – 2, page:76-77

Kasım'da gerçekleştirilen hava keşifinde Vadi El-Ariş'te sel meydana geldiği bu nedenle Abu Avkile – Kuseyme – Hasana yolunda ciddi hasarlar meydana geldiği, Kuseyme'nin batısındaki demiryolu dolgusunda erozyon meydana geldiği ve Hasana – Mağara yolunun arabalar için geçilmez hale geldiği bildirilmişti.³⁷⁸

Bu olayların yanında ise İngilizler 11 Kasım'da büyük bir bombardıman icra etmişlerdi. Birüssebi, Magdabe, Lahfan'ı hedef alan bombardımanda Birüssebide bulunan hava alanı ve demir yoluna üç adet 100Ib bombası otuz dokuz adet 20Ib bombası, Magdabe'ya kırk sekiz adet 20Ib bombası atılmıştı. Bu bombardımana karşı Osmanlı uçakları tarafından karşı taarruz düzenlenmişse de başarılı olunamamıştı. Ancak 13 Kasım'da İngilizlerin bu taarruzuna karşılık Kahire, Osmanlı tayyareleri tarafından bombalanmıştı. Buna karşılık ise İngilizler tekrardan 14 Kasım'da Magdabe'yı bombalamışlardı.³⁷⁹

Küçük bir İngiliz keşif kolu ise 16 Kasım'da Süveys'in 30 km doğusundaki tepelerde bulunan Osmanlı kuvvetlerine hava desteği olarak saldırı düzenlemiş ve burada bulunan birliklerin geri çekilmesi sağlamıştı. Diğer yandan İngilizler tekrardan Mağara ve Salmana ve Hamma'da bulunan Osmanlı kuvvetlerini bombardıman etmişlerdi.³⁸⁰

Bu şekildeki bombardımanlarla İngilizler bölgeyi yumuşatmış ve Osmanlı ordusunda bulunan birliklerinde yavaş yavaş geri çekilmesini sağlamışlardı. Diğer yandan kendileri ise 17 Kasım'a kadar El-Ariş'in 12km kadar yakına gelmişlerdi. 26 Kasım'da ise demiryolu Bir ül Mezar bölgesine ulaşmış ve İngiliz birlikleri de bu demir yolunun önünde adım adım ilerlemişlerdi. Böylece 28 Kasım'da ise öncü İngiliz birlikleri Osmanlı atlı devriyelerinden bir kuvveti El-Ariş'in yaklaşık 4km güneybatısında bulunan bir bölgeye geri çekilmek zorunda bırakmışlardı.³⁸¹ Ayrıca 17 Kasım'dan itibaren hava keşiflerini arttırarak El-Ariş ve Mağara bölgelerinde bulunan Osmanlı kuvvetlerinin ve Hicaz Demiryolunun durumunu keşfetmişler ve Osmanlı kuvvetlerinin El-Ariş, Mağara, Rafa ve Masaid'deki kuvvetlerini azalttıklarını görmüşlerdi.³⁸²

³⁷⁸ AWM, 1/9/9, part – 2, page:81

³⁷⁹ AWM, 1/9/9, part – 2, page: 103-106; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30169, s.6756; Evening Post, 16 November 1916, Volume: XCII, Issue: 119

³⁸⁰ AWM, 1/9/9, part – 2, page: 109; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30169, s.6756

³⁸¹ The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30169, s.6756

³⁸² Gullet, a.g.e, s.204

Aralık ayına girildiğinde ise İngilizler demiryolu hattını Bir ül Mezar'ın doğusuna ulaştırmışlardı. Ancak su boruları için aynı şeyi söylemek mümkün değildi. Çünkü Mısır'a su boruları deniz yolu ile gönderildiğinden gecikmeler meydana gelmiş, hatta gelen borular kimi zaman önceki boruların ebatlarıyla uyum göstermemişti. Böylece demir yolu ile paralel yürütülmesi planlanan su borusu döşeme işi Romani'den itibaren aksaklıklara neden olmuştu. Ancak bu duruma rağmen ileri birliklere su Romani'de bulunan depolardan sağlanmıştı. Diğer yandan ise su her ne kadar çöl içine nakledilememiş olsa da ağustos ayından itibaren başlayan hummalı çalışmalar sonucu çöl kısa bir zaman dilimi içinde çöl olmaktan çıkarak insanları yaşayabileceği bir hale getirilmişti. İngilizler tarafından bu kısa zaman dilimi içinde su tankları ve rezervuarları, konforlu kulübeler, tren istasyonları, iletişim hatları, sığınaklar vs. inşa edilmişti. Bu hatlar öyle bir düzende kurulmuştu ki birlikler olası bir geri çekilme durumunda iletişimi kaybetmeden bu işi gerçekleştirebilecek konumda olması sağlanmıştı. Bu inşa işlerinin yanında İngilizler bir taraftan beklenen boruların gecikmesi ve bu sebeple boru hattı döşeme işinin aksaması sebebiyle çöl içinde su aramaya başlamıştı. Bu amaçla Birülabad ve Vadi Ariş bölgelerinde girişimlerde bulunulmuştu. Ancak buradan çıkan suyun insanların içmesine uygun olmaması sebebiyle insanlar tarafından kullanılamamış, içme suyu da bu çalışmalarda bir türlü çıkarılamamıştı. İngilizlerin bu şekilde su konusunda problem yaşamalarının bir nedeni de Osmanlı kuvvetlerinin çölde bulunan suyun bol olduğu bölümü elde tutmaları ve bunları korumak için geliştirdikleri savunma hattı olmuştu.

İngilizlerin tüm bunların yanında çölde ilerlemesiyle birlikte İkinci Kanal Seferi'nin ardından temelleri atılan deve birliklerini geliştirmiş ve birçok deve sağlamıştı. Böylece Osmanlı ordusu geri çekilirken deve zayıyatı artarken İngilizler Çöl içinde ilerledikçe deve sayısı deve birliklerinin etkinlikleri gün geçtikçe artmıştı. Diğer yandan ise Ariş üzerine yürüme noktasında kaydedilen bu ilerlemelerle birlikte çölde bulunan birliklerin komutasını Dorbell'den devralan Korgeneral Chetwode karargâhını Birülabad'dan Bir ül Mezar'a taşımıştı.³⁸³

Cephe hattında bu şekilde işler devam ederken İngiliz anakarasında ise seçim olmuş 9 Aralık'ta Lloyd George Başbakanlık koltuğuna oturmuştu. Bu süreç ise bölgede bulunan

³⁸³ AWM, 1/6/9, part-3; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30169, s.6756; Gullet, a.g.e, s.207-208; MacMunn&Falls, a.g.e, s. 246-247; Wavel, a.g.e, s. 64; King, a.g.e, s.88; Bradley, a.g.e, s.66

İngiliz kuvvetlerinin cephe hattındaki işleyişi değiştirmişti. Bu döneme kadar Mısır'ın savunmasını Murray'a telkin eden ve her sefer düzenlemesi konusu açıldığında burada savunmada kalmacağı bilgisini veren İngiliz genelkurmayı bu süreçle birlikte başbakanın telkinleriyle durum değiştirmiş ve Murray'a Filistin'in işgalini yapmayı sağlayacak planlar hazırlamasını belirtmişti. Bu amaçla İngiliz Genelkurmay Başkanı Robertson tarafından Murray'a 9 Aralık'ta gönderilen telgrafta başbakanla görüşmesi sırasında başbakanın burada bulunan birliklerin başarılı olmasından bahsettiğini belirterek bu noktada kendisiyle mutabık kalındığını bu amaçla El-Ariş ve ötesine gerçekleştirecek harekâtın açık ve net bir şekilde anlatılmasını ve bu harekât için ne kadar kuvvete ihtiyaç olduğunun belirtilmesini istemişti. Bu telgrafa 10 Aralık'ta cevap veren Murray El-Ariş'in ele geçirip burada Refah üzerine yürüneceğini bu şekilde Sina yarımadasında bulunan Türklerin buradan atılacağını bu mücadelenin ardından duruma göre Birüssebi üzerine yürüneceğini ve Türklerin ana yığmak merkezinin burası olduğunu düşündüğü belirtmişti. Telgrafının devamında ise İngiliz kuvvetlerinin Birüssebi'de görünmesinin Türk yönetiminden hoşnut olmayan Araplar üzerinde etki yapacağından bahsederek gereken kuvvetlere değinmiştir. Buna göre Batı cephesinden (Fransa'dan) asker çekilemeyeceğini varsayarak hiç olmazsa Irak'tan iki tümen veya Hindistan'daki kuvvetlerden ayrılması olanaklı görünen birliklerden atlı birliklerin gönderilmesini istemiştir. Telgrafın son bölümünde ise Murray El-Ariş'in ele geçirilmesinin ardından ulaştırma zorlukları nedeniyle buradan ileri harekin hızlı aksetmeyeceğini demiryoluna bağımlı olduğunu belirterek bu durumu aşmak için El-Ariş ve Refah sahillerinde deniz üssü kurmayı planladığını böylece ikmal zorluğunu aşmayı var saydığını, Mısır'ın tehlike altında kalmadığını görene kadarda saldırgan tutumuna bölgede devam edeceğini bildirmişti.

Bu telgrafa karşı ise Robertson 12 Aralık'ta Murray'a gönderdiği telgrafta ilk bahara kadar Irak'tan kendilerine kuvvet verilemeyeceği ancak çok acil destek birliklerine ihtiyaçları varsa bunların Fransa veya Selanik'ten çekilmesi gerekeceğini belirtmiştir. Telgrafın devamında ise iki tümene ne zaman ihtiyaç duyulacağı sorulmuş, altı piyade ve süvari tümeninin su ihtiyacının nasıl sağlanacağı, Türklerin kuvvetinin ne kadar olduğunu bildirmesini istenmişti. Bu telgrafa verilen 13 Aralık tarihli cevapta ise Murray El-Ariş'e ilerlemek için acil bir tümenlik kuvvete ihtiyacı olduğunu, ancak gelmezse de El-Ariş'in işgal edileceğini ancak Birüssebi üzerine yürüyebilmek için ikinci tümene 16 Şubat'ta ihtiyacının olacağını, sıcaklarında ileri harekâta etki etmeyeceğini bildirmişti.

Son telgrafta gelen harekâtın yazında sürdürülebileceği görüşü İngiliz genelkurmayını heyecanlandırmıştı. Çünkü İngiliz genelkurmayı başbakanı ileri harekât fikrinin desteklese de bunu ancak kış ayı içerisinde gerçekleştirileceği durumunu varsayarak onaylamıştı. Yani hala savaşın Avrupa cephesinde sonuca bağlanacağı görüşünü değiştirmemişti. Böylece bu görüşle birlikte 15 Aralık'ta Murray'a telgraf çeken Robertson ona bir balans ayarı çekerek son zamanlarda gönderilen talimatın kışın azami gayretle çalışılması durumuna bağlı olduğu ve asıl amaç olan Mısır'ın savunulması görevinde değişiklik meydana gelmediği belirtilmiş ve İngiliz Harp Kabinesinin ne zaman karar değiştirirse durumdan kendilerinin haberdar edileceği bildirilmişti.³⁸⁴

Murray ise 13 Aralık'ta İngiliz Genelkurmayına 21 Ekim tarihli değerlendirmesinin devamı olarak bir rapor göndermişti. Buna göre Murray 21 Ekim'de göndermiş olduğu değerlendirmesinde ilk ve temel amacını gerçekleştirdiğini bildirerek başladığı yazısında El-Ariş'e ilerleme noktasındaki planını burada biraz daha fazla detaylandırmıştı. Murray El-Ariş'te bir İngiliz kuvvetinin kurulmasıyla Türklerin Sina'dan bağının koparılacağını belirterek bu şekilde Suriye'ye ilerlemenin ilk ön adımının atılmış olacağını ve bu şekilde Şerifin Hicaz'daki operasyonlarına hem dolaylı hem de doğrudan yardım sağlayacağını belirterek El-Ariş'e hangi noktalardan ilerlenebileceğini ve bu noktalardaki coğrafi durumdan, birliklerin ve ağırlıklarının nasıl ilerleteceğini, hangi noktalardan su sağlanabileceğini, İngiliz kuvvetlerinin hangi yollardan ilerlerlerse ihtiyacı olacak malzeme veya yararlı olacak güzergahın hangileri olduğu, yapılan demiryolunun devamının ve nerelere ulaşması gerekeceğini, harekâtın stratejik noktalarını belirterek Osmanlı kuvvetlerinin durumuna değinerek, burada gerçekleştirilecek bir harekâtın Osmanlı kuvvetlerinin diğer harekât bölgelerine sevkinin önüne geçeceğini bahisle bu durumun hem diğer cephelerde hem de Hicaz'da Şerif'in üzerindeki baskıyı hafifleteceğini belirtmiştir. Raporun sonunda ise bölgede girişilecek harekâtların bir amacının olması gerektiğini bildirmiştir.³⁸⁵

Bu son raporun ardından verilen emirle çölde bulunan kuvvetler El-Ariş'in işgali için hazırlıklara başlamışlardı. 19 Aralık'ta da Avusturalya ve Yeni Zelanda Atlı Tümeni'ne

³⁸⁴ TNA, CAB 63/15 “ 8 Aralık kabine toplantısı kayıtlarında Romanya'nın müttefiklere katılmasıyla hem bu yenilgiyi telafî etmek ve hem de Kafkaslarda Ruslara yardım amacıyla Kudüs ve Şam üzerine yürünmesi gerektiği noktasında karar alınmıştı.”; George, a.g.e, s.254-255; MacMunn&Falls, a.g.e, s.259-261; Newell, a.g.t, s. 273-279; King, a.g.e, aynı yer.

³⁸⁵ AWM, 1/6/9 part:3, G.S.Z/33/1, page: 20-28

Chauvel tarafından ileri harekât emri yayınlanmıştı. 20 Aralık'ta ise El-Ariş saldırısının emri yayınlanmıştı. Aynı gün ise hava keşiflerinden gelen haberlerde Osmanlı kuvvetlerinin El-Ariş'i tahliye ettiği Rafa ve Magdabe'da bulunan kamplarda ise kuvvet artışının meydana geldiği bildirilmişti. Bunun üzerine daha önce verilen El-Ariş saldırısının emri iptal edilmişti. Buna rağmen Anzak Atlı Tümeni ve İmparatorluk Deve Kolordusuna El-Ariş'e ilerlemesi için emir verilmişti. Bu emrin ardından 20 Aralık gecesi yürüyüşe başlayan birlikler 21 Aralık sabah 09.30'da El-Ariş'e girmiş³⁸⁶ ve sabah saat 10'da buranın işgal edildiğini bildirmişti. 22 Aralık'ta ise Osmanlı tayyareleri tarafından yapılan hava keşfinde ise İngilizlerin El-Ariş'i işgal ettiği Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına bildirilmişti. Diğer yandan ise İngilizler El-Ariş'i ele geçirmesinin ardından hemen burada tahkimata başlamışlardı. İlk iş olarak da denizden sağlanacak ikmal hattının kurulması için kıyıda bulunan mayınları temizlemişler ve iki gün sonra 24 Aralık'ta sahile gemileri yanaştıracak duruma ulaşmışlardı.³⁸⁷

İngilizler El-Ariş'in işgal edilmesinin ardından 22 Aralık'ta Rafa – Magdabe – Han Yunus – Şeyh Züveyt bölgeleri üzerinden keşif faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Ayrıca Magdabe üzerine ve Birüssebi'nin kuzeybatısında bulunan bir köprüye bombardıman düzenlemişlerdi.³⁸⁸

El-Ariş'i kuşatmak için ileri harekâta geçen birliklerin komutanı Chauvel, buradan ayrılan Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilme hattının hangi istikamet olacağını noktasında kesin bir bilgiye sahip olamamıştı. Düşüncesinde ise Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesi için gerekli olan iki yol vardı. Bunlardan ilki sahil boyunca Tel el Refah'tan Gazze'ye doğru; ikincisi ise Kuseyme'de bulunan demiryolu istikametinde Vadiî Ariş boyunca güneydoğu istikametinde idi. Ayrıca Refah ve Vadiî Ariş boyunca bulunan Osmanlı kuvvetlerinin durumu hakkında da net bir bilgi elinde yoktu. Buna rağmen kendisine verilen ilk emirde Tel el Refah'a karşı operasyon yapmak için Deve Tugayından bir müfrezeyi buraya

³⁸⁶ El-Ariş'te bulunan 80'inci Alay'a bağlı birlikler İngilizlerin ileri harekâta hazırlandıklarının görülmesi üzerine 17 Aralık günü Magdabe bölgesine çekilmişlerdi. Çekilmenin ardından buranın tahkimatıyla uğraşan Alay, malzeme ve iâşe eksikliği nedeniyle elde bulunanlarla idare etmek zorunda kalmıştı.

³⁸⁷ AWM, 1/60/10, Appendix No. 19-20-21-24; MacMunn&Falls, a.g.e, s. 251-252; Calvin, a.g.t, s. 261-263; Gulle, a.g.e, s.208-210;The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30169, s.6756; Bruce, a.g.e, s.115; Wilkie, a.g.e, s. 112; Powles, The History of the Canterbury..., s.122-123; Powles, The New Zealanders..., s.49; Wavel, a.g.e, s.64; BDHTH, a.g.k, s.429; Ulrichsen, The First World War..., s.108; Bradley, a.g.e, s.67; Hadaway, a.g.e, s.169; Teichman, a.g.e, s.90-91; Cutlack, a.g.e, s.48; Es, a.g.e, s.34-35;

³⁸⁸ AWM, 1/6/9, Part: 4, page, 83; Cutlack, a.g.e, aynı yer; BDHTH, a.g.k, aynı yer.

göndermesi, kuvvetlerinin büyük kısmını ise Vadi Ariş yolundan Magdabe – Ebu Avkile yönünde hareket ettirmesi emredilmişti. El-Ariş'in güvenliği ise yeni buraya ulaşan 52'nci Tümenle bırakılmıştı. İleri hareket eden bu birliklere hem denizden hem de karadan demir yolu ile sürekli ikmal sağlanmıştı. Chauvel'e verilen bu emrin ardından ilkindi vakti getirilen bir hava keşfi sonucu Osmanlı kuvvetlerinin Magdabe'da bulunduğu öğrenilmesinin ardından verilen ilk emir iptal edilmiş ve Tel el Refah istikametine gidecek olan müfrezenin de Anzak Atlı Tümeni ve Hecinsüvar Alayı ile katılımıyla tüm birliklerin Magdabe üzerine yürümesi emredilmişti. Ancak bölgede su bulunmaması taşıma su ile birliklerin ileri harekâtını gerektirdiğinden su kolları devreye sokulmuş ancak bu kollarında ileri harekât sırasında birliklere su yetiştirmede geç kalması yüzünden İngiliz birlikleri gecikmeli olarak 22 Aralık gecesini ileri harekâta başlayabilmişti. İleri harekâta başlayan birlikler Anzak Atlı Tümeni (bir tugay eksik), üç tugay halinde dokuz süvari alayı, bu tugayların her birinde bir istihkam müfrezesi, bir makinalı tüfek bölüğü, iki batarya; imparatorluk hecinsüvar tugayı üç tabur, on sekiz hecinsüvar bölüğü, bir makinalı tüfek bölüğü, bir bağımsız hecinsüvar bölüğü, bir bataryadan oluşan 8.000 kişilik bir kuvvetle Magdabe üzerine yürümüşlerdi.

Magdabe'da Osmanlı kuvvetleri ise 80'inci Alay'dan oluşmakta ve bölge kare şeklinde tahkimatlandırılmış olarak beş direk noktası kurulmuştu.

İngiliz kuvvetleri gecikmeyle birlikte 23 Aralık sabaha karşı Magdabe'ya yaklaştıklarında ordugâhta yanan ateşleri görerek burada duraklamış ve keşif faaliyetlerine başlamışlardı. Keşif faaliyetlerinin ardından sabah olduğunda bölgede sisin meydana gelmesi sebebiyle burada beklemek zorunda kalan İngilizler hava keşif raporlarını almışlardı. Su problemi nedeniyle hemen taarruz ederek öğlene kadar burayı ele geçirmenin zorunlu olduğuna karar veren İngilizler yaptıkları plan gereği Magdabe'yı Osmanlı kuvvetlerinin kaçamayacağı şekilde kuşatmışlar ve birliklere şu taarruz emrini vermişlerdi. 3'üncü Hafif Atlı Tugay ve Yeni Zelanda Atlı Tüfekli Tugayı General Chaytor komutasında Magdabe'nin kuzeyine ilerleyerek kuzeydoğudan, İmparatorluk Hecinsüvar Tugayı General G.L. Smith emrinde El-Ariş'in kuzeyinden ilerleyerek taarruz edecekler ve 1'inci Hafif Atlı Tugayı ihtiyat kuvveti olarak tutacaklardı. Taarruz Inverness, Somerset, Hong Kong, Kraliyet Atlı Topçularının herhangi birinin ateşiyle başlayacaktı. Bu emrin ardından birlikler ilerlemeye başlarken, hava keşif raporlarından Osmanlı siperlerinin güçlendirildiği ancak Osmanlı topçularına dair herhangi bir emare olmadığı bildirilmişti.

Hava keşif raporunun ardından saat sabah 08.45 ile 09.30 arasında İngilizler Magdabe saldırısını başlatmışlardı. İlk hareketle birlikte Osmanlı kuvvetlerinin çekilme hattını kesmek isteyen İngilizler 10'uncu Hafif atlı Alay ve makineli tüfek bölüğünden iki takımı Osmanlı mevzilerinin doğusuna çekilme istikametlerinin de güneybatısına yöneltmişlerdi. Diğer yandan Yeni Zelanda Atlı Tüfekli Tugayı'nın Kentenbury ve Wellington Alaylarını kuzeyden saldırması için emirler verilmişti. Bu ilk hareketlere karşı Osmanlı kuvvetleri de İngilizlere ateş açmış ve ellerinde bulunan adi ateşli topu ateşlemeye başlamışlardı. Ancak İngilizler topun çıkardığı tozdan yerini belirlemiş ve burayı toplarla ağır bombardımana tabi tutmuşlardı. Saat 10.00'da ise hava keşif raporları alınmış ve Osmanlı kuvvetlerinin yapılan bu kuşatma hareketinde kurtulabileceği bildirilmişti. Bunun üzerine 1'inci Hafif Atlı Tugayın bulunduğu mevkiiden Magdabe üzerine hareket etmesi ve 1'inci Alayı ihtiyatta bırakması emredilmişti. Ancak Osmanlı topçusunun etkili şarapnel atışı sonrası bu tugay zarara uğramış ve yürüyüşüne devam etmişti. Ancak Osmanlı mevzilerine yaklaşacağı sırada ellerinde bulunan makinalı tüfekleri etkili bir şekilde kullanan Osmanlı kuvvetleri İngilizlerin mevzilerine yaklaşmasını engellemişti. Bu duruma karşı ise General Cox emrinde bulunan bu tugaydan iki alay Osmanlı kuvvetlerinin soluna kendisinin sağına çark ettirmiş ve vadinin ana kısmında çukur bir noktada siper aldırılmış, buradan atsız olarak saldırı başlatmıştı. Saat 10.30'da ise 3'üncü Avusturya Hafif Atlı Alayı vadinin geniş yatağından yaya olarak taarruz başlatmış ve Yeni Zelanda Atlı Tüfekli Tugayı ise (bir alay hariç) kuzeyden taarruzuna devam etmişti. 3'üncü Hafif Atlı Tugayından ise 10'uncu Hafif Atlı Alay General Chaytor tarafından ihtiyatta tutulmuştu. 1'inci Hafif Atlı Tugayın solunda bulunan Hecinsüvar Alayı ise tugayla birlikte ilerlemeye devam etmişti. Ancak bu ilerlemede topçunun hareketli olması, arazinin yapısı ve oluşan serap gereği etkili bir şekilde toplar kullanılamamıştı.

3'üncü Hafif Atlı Tugayın ihtiyatta bulunan kuvvetleri ise bu sırada Magdabe'ya kuzeyden saldıran Kentenbury ve Vellington Alaylarının arasındaki boşluğu kapatmak ve en doğuda bulunan Osmanlı birliklerine saldırmak üzere General Chaytor tarafından muharebeye sokulmuştu. İhtiyatta bulunan bu tugayın 8 ve 9'uncu Alayları emrin ardında yaya olarak hızla hareket ederek kendilerine belirlenen noktalara ağır ateş altında ilerlemeye çalışmıştı. Osmanlı kuvvetleri öğlene kadar süren süreçte muharebede etkin bir karşı koyma göstermişti. İngilizler coğrafi yapı gereği düz bir alan olan Magdabe'da bulunan siperlere bu zamana kadar sızma harekâtına girişememişlerdi. Bu durum su bulunmayan bölgede İngiliz

birliklerin işini gittikçe zora sokmaya başlamıştı. Taşıma suyla yapılan harekâta su tükenme noktasına gelmiş ve binekler El-Ariş'ten beri su içmemişlerdi. Harekât sırasında yapılan su arama çalışmalarından da bir sonuç çıkmamıştı. Ayrıca harekât alanına su sağlanabilecek en yakın yerde El-Ariş'ti. Tüm bunları göz önüne alan General Chauvel öğlen vakti harekâtı durdurarak geri çekilme emri vereceğini merkeze bildirmiş ve buradan gelecek emri beklemeye başlamıştı.

Durumun bu şekilde bir hal alması üzerine General Chaytor geri çekilme için emir yazısını yazmasının ardından İngilizler açısından saat 13.55'te durum yavaş yavaş düzelmeye başlamıştı. 3'üncü Hafif Atlı Tugayın 10'uncu Alayı yavaş yavaş vadide ilerlemeye başlamış ve ileri sürdüğü öncüsü Osmanlı kuvvetlerinin savunma mevziisinin 200 metre yakınında hecinsüvar tugayı ile temas sağlamış ve bu iki kuvvet Osmanlı kuvvetlerinin bu noktasına hücum etmiş, kanlı çarpışmalar olmuş ve ağır kayıplarını İngilizler burada vermişlerdi. Kuzey ve batı yönünden Osmanlı kuvvetlerine saldıran İngiliz birlikleri ise Osmanlı kuvvetlerinin ana karargâhının bulunduğu yönde taarruzlarını ilerletmeye başlamışlardı. Bu sırada ise saat 15:00'da 1'inci Hafif atlı Tugay ilerleme bölgesinde bulunan Osmanlı birliklerinden 2 subay ve 92 diğer rütbelerden esirler almıştı. 10'uncu Alay ise ilerleme bölgesinde sivillerinde dahil olduğu 300 kişiyi esir almıştı. Bu süreçten sonra çözülen Magdabe'da bulunan Osmanlı 80'inci Alayı bu ilk kayıpların ardından bir saat içinde direnek noktalarını kaybetmiş ve saat 16.00'da Alay komutanı Kadri Bey'inde dahil olduğu ana merkez noktasını kaybederek burada 130 esir vermişti. Bu sürecin ardından Chauvel'in de Magdabe'ya gelmesiyle burada Auckland Alayına bölgenin emniyetini alma görevini vermiş ve diğer birliklerin Magdabe'nın kuzeybatısında toplanmasını emretmişti. Bu emrin ardından akşama kadar burada toplanan İngiliz birlikleri karanlıkla birlikte El-Ariş'e geri dönmeye başlamışlardı. Yolda kendilerine gönderilen erzak ve suyu alan bu birlikler ertesi gün 24 Aralık'ta El-Ariş'te toplanmışlardı.

Bu muharebe ile çölde kalan son ayağını da kaybeden Osmanlı ordusu böylece çölü tamamen İngilizlere bırakmış ve Mısır'ı ele geçirme düşüncesi veya İngilizlerin diğer cephelere birlik gönderilmesinin önüne geçilmesi düşüncesi tamamen ortadan kalmıştı. Diğer yandan İngilizler ise Osmanlı kuvvetlerini çölden atarak Mısır ve Kanal üzerine gelebilecek Osmanlı tehlikesini tamamen bertaraf etmişler, süvari birliklerinin kendi sınıfı dışında piyade olarak kullanarak çöl savaşındaki etkinliklerini kanıtlamışlardı.

Üstün düşman kuvvetine karşı iyi bir mücadele veren 80'inci Alay ise 3'üncü Tümen ile irtibatını kaybetmesi, kendisine yardıma gelecek birliklerin en yakınının bir günlük mesafede oluşu ve öğle vaktine kadar dayanmasına rağmen öğlenden sonra cephanesizliği ve İngilizlerin ateş üstünlüğünü sağlaması sonucu kendilerinden üstün İngiliz kuvvetlerini durduracak yeterince hazırlığı yapamaması, iye eksikliği ve birlikte bulunan askerlerin sağlık durumlarının yetersiz oluşu sebebiyle muharebeyi kaybetmek durumunda kalmıştı.

Osmanlı kuvvetleri Magdabe Muharebesinde 80'inci Alay'ın neredeyse tamamını esir ve ölü olarak bırakmıştı. Alay Komutanı Kadri Bey ve iki tabur komutanı İzzet ve Rüşti Beyler ile muhtelif rütbelere 50'si yaralı olmak üzere 1282 kişi burada esir edilmiş, 97 şehit verilmiş ve burada gömülmüştü. Bunun yanında dört dağ topu, 1200 tüfek, 40 at, 51 deve ve az miktarda cephanesiz İngilizler tarafından ele geçirilmişti. İngilizlerin zayıfatı ise 12 subay ve 134 diğere rütbeden asker ölü ve yaralı olarak toplam 146 kişiden oluşmuştu.³⁸⁹

Magdabe Muharebesi'nin ardından Birinci Kuvve-i Seferiyye komutanı Kress tarafından IV 'üncü Orduya gönderilen raporda; İngilizlerin harekâtlarını şuan için devam ettirmeyeceklerini belirterek muharebe sahasından henüz doğru dürüst bir bilgi alınmadığını buradan sadece Mühendis Süreyya Bey ve 50 kişilik hecinsüvar kuvvetinin Hafirülavce'ye döndüğünü belirterek bunlardan alınan bilgilerden İngilizlerin topçu ateşleri sonucu Arap erlerin kaçtığını ve bu nedenle de İngiliz süvarileri tarafından Alayın teslim alındığını belirtmiştir. Raporun devamında 80'inci Alay'ın ve komutanın cesur bir şekilde savaştığı kanısında olduğunu belirten Kress düşman kuvvetinin miktarına dair bilgi alınmadığını ve İngilizlerin şu anda Mağdabe'de ileri karakol görevi için kuvvet bulundurduklarını, buradan doğuya doğru keşif kuvvetleri ileri sürdüklerini ayrıca İngiliz kuvvetlerinin büyük kısmının El-Ariş ve civarında olduğunu belirtmiştir. Bu durum münasebetiyle ise birkaç gün içinde sınırda yedi piyade, dört makinalı tüfek bölüğü, iki dağ

³⁸⁹AWM, 1/60/10, page: 31- 35, Appendix: 24; 1/6/9, page: 98-100; Alvin, a.g.t, s.264-265; MacMunn&Falls, a.g.e, s.251-258; Gullet, a.g.e, s. 215- 227; Gullet, Australia in Palestine, s. 5-6; Wilkie, a.g.e, s.113- 119; Powles, The History of the Canterbury..., s.124-128; Wavel, a.g.e, s.64; Powles, The New Zealanders..., s.50-57; Massey, a.g.e, s.97- 103; BDHTH, a.g.k, s.430-435; Erden, Çölde Son..., s. 234-235; Erden, 4. Ordu'nun..., s.21; Kress, a.g.e, s. 245-246; Belen, ...1916 Yılı Hareketleri, s. 220-221; Bruce, a.g.e, s. 116-118; King, a.g.e, s.90-99; Hadaway, a.g.e, s.169-173; Bradley, a.g.e, s.67-85; Yigal, a.g.e, s.207; Downes, a.g.e, s. 591-592; Cutlack, a.g.e, s.49; Es, a.g.e, s.35; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30169, s.6758; Evening Post, 29 December 1916, Volume: XCII, Issue: 155; Evening Post, 23 December 1929, Volume: CVII, Issue:151; Evening Post, 30 December 1916, Volume: XCII, Issue: 156; Wairarapa Daily Times, 27 December 1916, Volume: LXX, Issue: 146139, "bu gazete esir sayısını 1350 kişi bunlardan 45'ini subay olarak vermiştir."; NAA, B539, AIF112/2/1120, E.1187, "Muharebenin ardından Murray Yeni Zelanda ve Avusturalya birliklerini kutlayan bir telgraf göndermişti."

bataryası ile Avusturya – Macaristan Dağ Topçu Taburu ve bir istihkam bölüğünün görevlendirilerek burada bulunacağını belirtmiştir.

Bu raporun ardından IV ‘üçüncü Ordu komutanlığı tarafından verilen cevapta İngilizlerin denizden destek alarak Han Yunus’ta bulunan kuvvetlere Magdabe’da yaptığı gibi ani bir taarruz gerçekleştirebileceğini belirterek uyanık olunması gerektiğini belirtmiş, Dera ve başka yerlerden Birinci Kuvve-i Seferiyye emrine girmek üzere birliklerin geleceğini bildirmiştir. Raporun devamında ise Osmanlı ordusunda savaşan Urbana topraklarını kaybetmeleri üzerine Birüssebi bölgesinde toprak verilmesi, Birüssebi Kal’at ül Nahil ’in batısı dahil olmak üzere Aynsadır’a kadar bulunan arazinin imkan nispetinde savulmasına çalışması emredilmiştir.³⁹⁰

İngilizlerin ilk olarak El-Ariş üzerine ardından ise Magdabe üzerine yürümesi Birinci Kuvve-i Seferiyye komutanlığında İngilizlerin diğer adımının Hafirülavce olacağına dair bir kanat oluşturmuştu. Bu düşünce ile sınır hattını savunmayı düşünen Kress bu amaç doğrultusunda IV ‘üçüncü Ordu’nun onayı ile Filistin’i tam anlamıyla savunacak durumda olmayan birliklerinin bazı kısımlarını Birüssebi Hafirülavce hattına yaklaştırmış ve Refet (Bele) Bey komutasında Han Yunus – Hafirülavce hattını savunmak üzere bir sınırı savunma komutanlığı kurulmuş ve şu emri verilmişti;

“İngilizlerin El-Ariş’i ele geçirmesiyle ileri kuvvetimizi Mağdabe’den atarak burada ve Şeyh Züveyt’te ileri karakollar kurmuşlardır. Çöl ve Kal’at ül Nahil bölgesini boşaltarak buradaki kuvvetler Kuseyme’ye alınmıştır. Han Yunus – Hafirülavce hattının savunulması III ‘üçüncü Süvari Tümeni Komutanı tarafından yeni kurulan sınır savunma komutanlığınca korunacaktır. Bu hatta durulacak ve III ‘üçüncü Tümen Karargâhı Birüssebi’de bulunacaktır.

Sınır Savunma Komutanlığının emrinde bulunacak kuvvetler Han Yunus’ta 31’nci Piyade Alayı komutanı emrinde, bu alayın 1 ve 3’üncü Taburları, 80’nci Alayı’nın Birinci Taburu, 80’nci Makinalı Tüfek Müfrezesi, 1’nci Topçu Alay’ından 8’nci Dağ Bataryası, telgraf bölüğünden bir takım, bir seyyar hastane, 39’ncü Ekmekçi Kolu, Kakule Kolu, Han Yunus Jandarma Bölüğü, Şeyh Züveyt ve Hilal Urban Bölükleri. Bu guruba bağlı olarak Gazze ve Şelale’de bulunacak kuvvetler ise; 31’nci Alayın 2’nci Taburu Telüşşeria’dan gelerek Şelale’de mevzilenecek, Hecinsüvar Alayı Gazze’de bulunacak.

³⁹⁰ BDHTH, a.g.k, s.435-436

Han Yunus Müfrezesi ise, bura ile Gazze yolunu kapayacak ve Birüssebi – Şeyh Züveyt yolunu örtecek; Hecinsüvar Alayı ise İngilizlerin Han Yunus ile Gazze arasında yapabileceği bir çıkarma harekâtını önleyecek.

Sınır Savunma Komutanlığının emrinde bulunacak diğer kuvvet ise Hafirülavce'de 32'nci Piyade Alay Komutanı emrinde, bu alayın 1 ve 3'üncü Taburları, 80'nci Alayı'nın Dördüncü Taburu, 67-79- 137'nci Makinalı Tüfek Bölükleri, Hecinsüvar müfrezesi, 27'nci Topçu Alayı'ndan 5'nci Dağ Bataryası, 142'nci Uçak Savar Topçu Takımı, 1'nci İstihkam Taburunun 1'nci Bölüğü, Telgraf bölüğünden bir takım, Kal'at ül Nahil Urban Bölüğü.

Bu grup ise; Hafirülavce'yi tutacak, Birihasene – Kuseyme – Hafirülavce yolunu kapayacak.

İhtiyat kuvvetleri ise III 'üncü Tümen komutanı emrinde 160'ınci Piyade Alayı, III 'üncü Süvari Tümeninin Dağ Bataryası, 35'inci Seyyar Hastane, 38'inci Ekmekçi Kolundan oluşan kuvvetler Telüşşeria'da; Bir Avusturya – Macaristan Dağ Obüs Taburu, Uçak Müfrezesi, 133 ve 136'nci Uçaksavar Topçu Takımları ise Birüssebi'de bulunacak.

Uçak müfrezesi emirleri III 'üncü Tümen Komutanından alacak ve keşif sonuçlarını bu tümen ile Çöl Menzil Müfettişliğine ve Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına gönderecek. Uçaklar İngilizlerin hareketlerini takip edecek ve El-Ariş ve Han Yunus, Hafirülavce istikametindeki hareketleri hakkında bilgi verecektir.

III 'üncü Tümen'e bağlı olan ve Kudüs'te kalan acemi erler Binbaşı Mayer komutasındaki acemi bölüğünü gönderilecek ve burada iki alaylı tabur kurulacaktır. 80'nci Alay'ın birinci taburu, dördüncü tabur olmak üzere 31'nci Alay'a ve eski sekizinci bölükte bu tabura verilecektir. III 'üncü Tümen, Hafirülavce ile Umşeyhan arasındaki dekovil hattını sökecek ve diğer amaçlar için gerekli olan malzemeyi tespit edecektir. Fazla kalan binek hayvan ve makinalı tüfek semerleri gelene kadar alayların ağırlıklarına taksim edilecektir. Makinalı tüfek bölükleri şimdilik develerle taşınacak semerler gelince bölüklere katır verilecektir. Birüssebi'de sürekli bir kamyon kolu olacak ve bura ile Hafirülavce arasında nakliyat yapacaktır. Er ve araba değiştirilmesi oto parkı komutanlığınca yapılacak bu kola hasta nakli için özel kamyonlar verilecektir.

III ‘üncü Tümen Komutanı Kudüs tahkimatı ile ilgilenmeyecek bu işi Binbaşı Eknert yapacak ve doğrudan Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına bağlı kalacaktır.’”

Verilen bu emirler kuvvetlerinin bir bütün oluşturamadığından III ‘üncü Tümen’e çok önemli bir yük yüklenmişti. Ayrıca IV ‘üncü Ordu Komutanlığı tekrardan bir tümen daha verilmesini Başkomutanlık Vekâletinden istemişti. Bunun üzerine Başkomutanlık 53 ‘üncü Tümen’in 160’ncü Alayı’na bağlı taburları trenle bölgeye gitmesini emretmişti. Dera ve diğer bölgelerdeki birliklerde yavaş yavaş III ‘üncü Tümen’in emrine gönderilmişti.³⁹¹

Bu emrin ardından Başkomutanlık Vekâleti IV ‘üncü Ordu Komutanlığına El-Ariş’in tekrar ele geçirilmesi için taarruz etmenin mümkün olup olmadığı hakkında fikrini sormuştu. Bu soru üzerine Cemal Paşa tarafından Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress’ten fikir istenmiş ve Kurmay Başkanından da durum etüdü istemişti. Bu durumun Kress’e sorulmasının ardından 2 Ocak’ta cevap veren Kress;

Sina yarımadasının bir kısmının elde bulundurulması, siyaseten Türkiye için mühim olduğunu bildiğini belirterek Cemal Paşa telgraf göndermeden bu durumu epey düşündüğünü belirterek başladığı telgrafında bu dönemde El-Ariş’e karşı yapılacak bir taarruzda hiçbir muvaffakiyet ümidi olmadığını belirterek El-Ariş’in tahliyesine sebep olan durumun karşı taarruz yapmaya mani olduğunu belirterek öncelikle nakliyenin noksanlığı, daha sonra iâşe durumunun kötülüğünün taarruza engel olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan Romani taarruzu öncesi iyi olan nakliye hayvanının Medine’ye gönderilmek üzere Maan’a sevk edilmesi ve kalan hayvanların ise zayıf olanlarının hastanelere gönderilmelerine rağmen yem eksikliğinden öldüğünü belirtmiştir.

Ağırlıklarda bulunan hayvanlara da değinen Kress bunlarında yemsizlikten zayıf düştüğünü ve bu sebeple herhangi bir taarruza girişebilecek durumlarının olmadığını, komutanların bineklerinin de bu duruma dayanamayacağını, şu ana kadar muhafaza edilen öküz ve mandalarında yavaş yavaş ölmeğe başladığını belirtmiştir.

Askerin ekme istikaklarının azaltılmasından dolayı yeterli güçlerinin kalmadığını, ekme yerine kullanılan gıdalarında hiçbir şekilde ekmeğin yerini tutmadığını belirtmiştir.

³⁹¹ BDHTH, a.g.k, s. 438-441

Askerin muharebe tecrübmesine de değinen Kress yeni gelen acemilerin talim ve terbiyesinin, boşlukları dolduracak derecede iyi olmadığını, makinalı tüfek bölüklerinde bulunan askerin müdafaa için kullanılabilir tecrübeye sahip olmasına rağmen saldırı için talim ve terbiyelerinin yetersiz olduğunu belirtmiştir.

İaşe, nakliye ve askerin durumunun değerlendirilmesinin ardından Kress, Ariş ele geçirilse dahi buranın İngilizlerin denizden ve karadan kuşatmasına karşı elde tutulabilmesi için Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin tüm birliklerinin buraya yığılması gerektiğini, yine burayı uzun müddet elde tutmanın da eldeki nakliye vasıtalarıyla imkansız olduğunu, bugünlerde yağın şiddetli yağmurlar nedeniyle nakliyenin yapılmayacağını ancak üç dört hafta sonra bu durumun gerçekleşebileceğini, askerin gücünün yerine gelmesi ve iaşelerinin iyileşmesinin ardından bu harekâtın ancak sekiz on hafta sonra taarruz fikriyle meşgul olunabileceğini belirtmiştir.

İngilizlerin durumu hakkında ise Kress alınan hava keşif raporlarında demiryolu hattını İngilizlerin Bitya'ya ulaştırdığını ve Ariş'te kuvvetli birlikler bulunduğunun görüldüğünü ve bu durumda taarruz yapmanın felaketle sonuçlanacağını belirtmiştir.³⁹²

Kurmay Başkanı tarafından yapılan etütte ise iaşe durumunun kötülüğünden ve nakliye araçlarının yetersizliğinden bahsedilmiştir. Buradan kuvvet durumuna da değinen raporda cephede bulunan Birinci Kuvve-i Seferiyye haricinde, III 'üncü Süvari Tümeni'nin 20 Ocak'a kadar Birüssebi'de, 53 'üncü Tümenin ise 25 Ocak'a kadar kendisine bildirilecek toplanma bölgesinde toplanacağını 16'ncı Tümen'in³⁹³ ise İstanbul – Halep yolu arasında olduğunu bu sebeplerle şubat ayından önce harekâta girişilemeyeceğini belirtmiştir.

İngilizlerin durumuna da değinen raporda 25 Ocak'a kadar demiryolunu İngilizlerin El-Ariş'e ulaştırabileceğini böylece takviye kuvvetlerini istedikleri kadar alabileceklerini bu şekilde başarı sağlamanın anca üstün kuvvetlerle buraya taarruza geçmek şartıyla sağlanabileceğini yoksa oluşabilecek durumun Romani taarruzu ile aynı sonuçları doğuracağını bu sebeple İngilizlerin durumunun iyi etüt edilerek burada bulunan kuvvetlerinin Osmanlı kuvvetlerini eşit veya fazla olması durumunda bu taarruzdan vazgeçilmesi gerektiğini ve savunmada kalarak sadece bir süvari tümeni ile İngilizlerin

³⁹² Bel_Mtf_024047

³⁹³ 16'ncı Tümen Cemal Paşa'nın ısrarı sonucu Başkomutanlık Vekâleti tarafından IV 'üncü Ordu emrine verilmiştir.

gerilerine taarruz edilmesinin daha iyi olacağı, Kal'at ül Nahil in elde tutulmasının da uygun olacağı belirtilmiş aynı zamanda Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin bir tümen ile takviye edilip bir tümeninde Remle'de bulundurulması bildirmişti.

Cemal Paşa bu iki raporun ardından zaten karşı olduğu böyle bir taarruz hakkındaki görüşlerini Başkomutanlık Vekâletine bildirmişti. Buna göre Cemal Paşa İngilizlerin ağırlık merkezlerini Kanal'ın doğu yakasına kaydığını ve Ariş'te kuvvetli birliklerin olduğunu belirterek, İngilizlerin durumunun saptanmaya çalışıldığını ancak yine de Ariş üzerine girişilecek bir taarruzun başarısız olacağını, İngilizlerin Filistin'i taarruza karar verdiğini bu sebeple burası ele geçirilmiş olsa dahi burayı ele geçirmek için harekât yapacaklarını bu sebeple de Ariş'i savunacak güçte birliklerin gerekli olduğunu eldeki mevcut birliklerin hatta katılacak birliklerin dahi bu durumda yetmeyeceğini bir çıkarma harekâtında güney Filistin ve doğu çölünün işgale açık kalacağını belirterek şu andaki mevcut durumda Ariş operasyonunda Kress'in görüşlerine katıldığını belirtmiştir.

Tüm bu yazışmaların ardından ise Başkomutanlık Vekâleti Ariş'e karşı yapılacak taarruzdan vazgeçmişti. Diğer yandan ise yapılan hava keşifleri sonrası İngilizlerin kuvvetlerini bölgede arttırması Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığını İngilizlerin girişecekleri bir ileri harekât konusunda endişelenmesine sebep olmuştu. Bu endişeyi IV 'üncü Ordu Komutanlığı'nın da paylaşması üzerine İstanbul'dan 16'ncı Tümen'in bir an önce bölgeye gönderilmesi istemiş ve gelecek bu tümeni doğrudan Birinci Kuvve-i Seferiyye emrine vermişti. Ayrıca 53 'üncü Tümenin eksikliklerinin seri bir şekilde halledilmesinin ardından Filistin'e gönderileceğini, bu kuvvetlerin tamamlanana kadar Dera'da bulunan 138'inci Alaya bağlı seri ateşli batarya ile 27'inci Tümenine bağlı 79'uncu Piyade Alayı'nın Birinci Kuvve-i Seferiyye emrine verileceği bu komutanlığa bildirilmişti.³⁹⁴

4.2. Osmanlı Ordusunun Han Yunus – Hafirülavce Hattına Çekilmesi ve Refah Muharebesi

Magdabe Muharebesiyle birlikte Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığının verdiği emir gereği geri çekilen Osmanlı kuvvetleri Han Yunus – Hafirülavce hattında toplanmıştı. İngiliz ileri harekâtına karşı savunma hattını ise Han Yunus- Tel El Refah bölgesi olarak belirleyen Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı, birliklerin Han Yunus – Hafirülavce

³⁹⁴ BDHTH, a.g.k, s.441-443

hattında toplanmasının ardından yapılan teftişler sonucu İngilizlerin karadan harekâtları sırasında hem kanatların açık oluşu ve hem de denizden desteklenmesine uygun bir coğrafi yapıda bulunması dolayısıyla Han Yunus- Tel El Refah bölgesinin savunmaya uygun olmadığını belirlemiştir. Bu durumun ardından ise III ‘üçüncü Tümen’den alınan teklifler doğrultusunda kesin savunmanın Han Yunus olmasına; Tel El Fari – Vadiûnahabir arasında bulunan Şelale’de kuvvetli mevziler hazırlanarak kesin savunmanın burada yapılmasına ve ihtiyat kuvvetlerinin de daha hızlı bir şekilde buraya ulaşabilmesine ve Hafîülavce’den yardımların dahi alınabileceğine imkan olduğu belirtilerek kuvvetlerin burada mevzilenmesi önerilmiştir. III ‘üçüncü Tümen tarafından yapılan bu tekliflere IV ‘üçüncü Ordu Komutanlığı tarafından onay verilmesiyle birlikte de hazırlıklara başlanmış ve ayrıca tüm savunma hazırlıklarının komutası da IV’üçüncü Ordu Komutanlığı tarafından Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına verilmiştir.

Alınan bu emrin ardından harekete geçen Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı Şelale mevkiini güçlendirmeye başlamıştır. Sınır komutanlığına ait birliklerde de bir re-organizasyon yapmıştır buna göre;

Sınır Savunma Komutanı: III ‘üçüncü Tümen Komutanı Albay Refet (Bele)

Han Yunus Gurubu: Tel El Refah mevziisinde 31’inci Piyade Alay Komutanı komutasında

Birlikler: 31’inci Alay’ın 1 ve 2’nci Taburları, 31 ve 80’inci Alayın Makinalı Tüfek Bölükleri, III ‘üçüncü Süvari Tümeni’nin Makinalı Tüfek Bölüğü, 1’inci Topçu Alayına bağlı 8’nci Seri Ateşli Dağ Bataryası, Hecinsüvar Müfrezesi, Seyyar Hastane;

Şelale Grubu: Şelale Mevziisinde, 160’inci Piyade Alay Komutanı komutasında

Birlikler: 160’inci Piyade Alayı, 81 ve 138’inci Ağır Makinalı Tüfek Bölükleri, Avusturya – Macaristan Dağ Obüs Taburu, 150mm obüs top ve 100mm uzun top bataryaları, bir istihkam takımı, bir muharebe müfrezesi, 38’inci Seyyar Hastane, 39’uncu Ekmekçi Takımı

El Halase Grubu: Hafîrülavce Grubu Komutanı emrinde El Halese’de

Birlikler: 80'inci³⁹⁵ Alay iki taburlu ve bir bölüklü, III 'üncü Süvari Tümeni'nin Dağ Bataryası 35'inci Seyyar Hastane, 38'inci Ekmekçi Kolu

Hafirülavce Grubu: 32'inci Alay Komutanı komutasında

Birlikler: 32'inci Piyade Alayı ve 32,67,79,137'inci Ağır Makinalı Tüfek Bölükleri, 2'nci Hecinsüvar Alayı, 142'inci Uçaksavar Topçu Takımı, bir dağ bataryası, bir istihkam bölüğü, muharebe takımı, telsiz istasyonu, 37'inci Seyyar Hastane, Kakule Kolu

Kuseyme Grubu: Hfirülavce Grubu komutanı emrinde

Birlikler: 31'inci Alay'ın 3'üncü Taburu, 27'nci Topçu Alayına bağlı 5'inci Dağ Bataryası

Remle Grubu: 162'inci Alay'ın mevki olduğu sırada bu alayın Hicaz gitmesi sebebiyle burası şu anda boşta. Ancak 53 'üncü Tümen'e bağlı 161'inci Alay'ın tümen tarafından buraya gönderilmesi emredilmişti.

Birüssebi Grubu: 133 ve 136'inci Uçaksavar Topçu Takımı

Kudüs Grubu: Binbaşı Mayer komutasında, 12'nci Piyade Depo Alayı (iki taburlu), 8'inci İstihkam Taburu'nun 3'üncü Bölüğü, 504 ve 505'inci Oto Kolları

Telüşşeria Grubu: 212'nci Seyyar Hastane ve III 'üncü Tümen'in Sıhhiye Bölüğü.

Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı bu hazırlıkların yapılmasını birliklere emretmesinin ardından 1917 Ocak ayı itibariyle bölgede olağan dışı hava koşulları baş göstermeye başlamıştı. Yağan yağmurlar sonucu sel felaketi meydana gelmiş, şiddetli fırtınalar yaşanmaya başlamıştı. Bu durum yolların harap olmasına neden olmuş, elde bulunan motorlu taşıtların kullanılmasını zorlaştırmış ve binek hayvanlarının önemini arttırmıştı. Ancak yaşanan kötü havalarda bu hayvanları da etkilemiş ve elde bulunan az sayıdaki birçok binek hayvanından çoğu ölmüştü.

³⁹⁵ Madgabe'de ele geçirilemeyen iki tabur ve bir bölükten oluşan alay

Bu sırada ise Hicaz Cephesine yardım sorunu gündeme gelmişti. Bu cepheye yardım operasyonu gerektiğinden 162'nci Alayın ardından bir sahra bataryası, makineli tüfek bölüğü, estersüvar bölüğü ve deposu ile Çerkez gönüllü bölüğü de buraya gönderilmişti.

İngilizlerin Refah üzerine harekete geçtiği 8 Ocak'ta Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı tarafından yayınlanan emirde;

“İngilizlerin Hafirülavce üzerine gitmeden önce Han Yunus üzerine taarruza geçecekleri bildirilerek bu durumun sebepleri sıralanmış ve Han Yunus'un İngilizlerce ele geçirilmesinin ardından Birüssebiye yöneleceği bunun sonucunda ise Hafirülavce'nin kendiliğinden düşeceği bildirilerek, bu duruma karşı birliklerin Refah'ın düşman eline geçmesinin ardından İngilizleri Şelale üzerine çekmesi istenmiş ve burası ile Hafirülavce'nin kesin sonuç alınacak yerler olduğu belirtilmişti. Ayrıca İngilizlerin bu iki yerden birine saldırması halinde hangi yere saldırılırsa saldırılsın Osmanlı kuvvetlerinin düşmanı saldırılmayan bölgeye çekmesi istenmiş; eğer İngilizler doğrudan Han Yunus üzerinden Şelale'ye saldırırsa da Hafirülavce'de bulunan birliklerin bu durum halinde ihtiyat olarak burada bir tabur bırakarak İngilizlerin sağ tarafına saldırması emredilmişti. Şelale – El Halase hattının gerisinde bulunan ihtiyatların ise ihtiyaç halinde cepheye araçla veya yaya olarak gönderilmesi, III 'üncü Süvari Tümeni'nin ise şatlara göre düşmanın yan ve gerisine saldırması emredilmişti.

Karargahların durumuna da değinen emirde ufak çaplı muharebelerde emir komutanın cephede III 'üncü Tümen'in emrinde olduğu, ancak daha büyük muharebe meydana gelirse Kudüs'te bulunan Kuvve-i Seferiyye karargâhının Birüssebi'ye taşınarak buradan emir komutayı üstüne alarak muharebeyi sevk ve idare edileceği bildirilmişti.

Bu emrin ardından yapılan hava keşifleri sonucunda İngilizlerin ileri harekâta başlayarak Şeyh Züveyt'e ulaştıklarının anlaşılması üzerine III 'üncü Tümen (Sınır Savunma Komutanlığı)'in verdiği emirde Refah'ta keşif müfrezeleri bırakılarak birliklerin Han Yunus'a çekilmesi ve burada bulunan birliklerin hemen buradan çekilmeyerek İngilizleri oyalama görevini ihmal etmeden, fazla ağırlıklarını Şelale'ye göndermesi, İngilizlerin oyalamak için sahte siper yapımına devam edilmesini, İngilizlerin burayı ele geçirme ihtimali üzerine ise burada yapılan tüm tahkimatın imhasına hazırlanılmasını, Han

Yunus Müfrezesinin ise Şelale mevziinin sağ tarafına çekilmek için hazırlıklarını yapması emredilmişti."³⁹⁶

İngilizler ise bu dönemde Magdabe Muharebesinin ardından ileri harekâta devam etmeyerek bölgenin coğrafi yapısı göz önüne alınarak kontrollü bir ilerleme sağlamaya çalışmışlardı. Bu sırada hava keşiflerinden Osmanlı kuvvetlerinin İngilizlerin El Magrutein'de Rafa'nın güneyinde bulunan bir bölgede iki taburluk bir artçı kuvvet bıraktıkları gözlemlenmişti. Demiryolu ve su hattının şu anda İngilizlerin buldukları ve ana üs olarak kullanmayı planladıkları El-Ariş'e ulaşmaması sebebiyle ileri harekâta girişerek tehlikeli bir durum oluşturmak istemeyen İngiliz komuta heyeti küçük keşif birlikleriyle ilk olarak Bir El Burj mevkiine daha sonra ise Şeyh Züveyt üzerine bir keşif harekâtında bulunmuşlardı. Ayrıca El-Ariş'in üs olarak kullanıma hazır olmaması nedeniyle ve General Murray 4 ila 6 tünden 50.000 kişilik bir Osmanlı kuvvetinin El-Ariş üzerine saldırıya geçme ihtimaline karşı bu şekilde hareket edilmesini istemişti.

El-Ariş'in ele geçirilmesiyle daha önceden planlandığı şekliyle denizden birliklere yardım sağlamak amacıyla İngilizler burada bir iskele kurmaya ve Osmanlı kuvvetlerinin döşemiş olduğu deniz mayınlarını temizlemeye başlamışlar ve aralık ayı sonu itibariyle de ilk gemileri El-Ariş Limanına yanaştırmışlardı.³⁹⁷

27 Aralık'ta ise General Murray, El-Ariş'te bulunan Chetwod'un karargâhına gelerek burada bulunan birlikleri denetlemiş ve iki komutan arasında yapılan toplantı sonucu İngiliz birliklerinin kıyı şeridinden ileri harekâtlarını sürdürmeleri Rafa'da bulunan ileri karakola saldırı yapılması kararına varılmıştı.³⁹⁸

1917 yılına girildiğinde ise Ocak ayının ilk haftalarında meydana gelen hava muhalefeti Osmanlı ordusunu etkilediği kadar İngilizleri de etkilemişti. Öyle ki denizden yapılan sevkیات ve hava keşifleri bu dönemde kesintiye uğramıştı. Diğer yandan ise İngilizler ileri harekâtlarında cephede gaz kullanımı konusunu da bu dönemde tartışmaya başlamışlardı. Bu tartışmaların sonucu olarak da Binbaşı Wyeth gaz danışmanı olarak genel karargâhta görevlendirilmiş, kullanılacak gazların çeşidine göre askerlerin eğitimi için Tel

³⁹⁶ BDHTH, a.g.k, s.447-451; Rafael de Nogales, Osmanlı Ordusunda Dört Yıl (1915 – 1919), (çev. Vedii İlmen), Yaba Yayınları, İstanbul, 2008, s.212; 217, Saral, a.g.e, s.210

³⁹⁷ AWM, 1/6/9, Part: 4, Page: 101, rapor no: G.S. Z/58; MacMunn & Falls, a.g.e, s. 262; Gullet, The Australian Imperial Force, s. 229

³⁹⁸AWM, 1/6/10 Part:4, Page: 3, Rapor No: Z/58; Gullet, The Australian Imperial Force, s. 229-230

El Kebirde eğitim merkezleri kurulmasına karar verilerek talimatnameler hazırlanmasına dair emirler verilmişti.³⁹⁹

İngilizler ileri harekât için hazırlıklarını bu şekilde sürdürürken ocak ayının ilk haftası demiryolu El-Ariş'e ulaşmıştı. Diğer yandan ise hava keşifleri havanın düzgün olduğu günlerde kesintisiz bir şekilde devam etmişti. Öyle ki İngilizler ileri harekâta ilk hedef noktası olan Rafa ve çevresi üzerinde sürekli olarak keşif faaliyetlerinde bulunmuş ve buraların havadan fotoğraflarını çekmişler ve Osmanlı tayyareleriyle havada “*it dalaşına*” girmişlerdi.⁴⁰⁰

Cephede durum bu şekilde işlerken General Murray İngiliz Genelkurmayı'nı özellikle de General Robertson'u kış ayından itibaren Filistin ve Suriye'yi ele geçirmek için harekâtlar düzenleme noktasında ikna etmeyi başarmıştı. Genelkurmayın bu düşünceye sahip olmasıyla birlikte Murray kuvvet talebinde bulunarak bu tür bir harekât için kendisinin elindeki kuvvetlere ek olarak dört tümene daha ihtiyacı olduğunu bildirmişti. İngiliz Genelkurmay başkanı Robertson, Murray'a bu isteğe elinden geldiği kadarıyla yardım edeceğini bildirmiş ancak diğer taraftan ise hala Fransa Cephesini savaşın düğümü olarak görmekten geri durmamıştı. Burada yaşanacak bir başarısızlık karşısında doğuda yaşanacak bir zaferi halkı memnun etmek için kullanılacak bir denge unsuru olarak düşünmüştü.

Robertson bu şekilde Murray ile iletişimdeki 29 Aralıkta öne sürülen bir plan gereği Suriye üzerine sonbahardan önce yürünmemesini istemiş ve doğuda bulunan kuvvetlerin asgari düzeyde tutularak Fransa üzerinde yoğunlaşılması bu süre zarfında da doğuda bulunan kuvvetlerin sonbaharda düzenlenecek harekâtlar için hazırlanması, taarruz içinde sonbaharın iyi bir tarih olduğu dominyonlarda bulunan askerlerin koşulların izin vermesi halinde çoğunun kendisine gönderileceğini ancak mart ayından itibaren Fransa'ya asker göndermeye hazırlanması gerektiği yolunda bir plan hazırlanmış ve bu plan savaş kabinesinde 2 Ocak'ta kabul edilmişti.⁴⁰¹

Diğer yandan ise İngilizlerin El-Ariş'e iyice yerleşmesinin ardından 6 Ocak'ta yayınlanan bir emirle El-Ariş'te bir ileri karakol kurulması emredilmiş, sol ve sağ sektörler

³⁹⁹ AWM, 1/6/9, Part: 4, page: 7, Despite: 2100; AWM, 1/6/9, Part: 4, page: 8-9; AWM, 1/9-11, page:310; ; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30169, s.6758

⁴⁰⁰ AWM, 1/9-11, page:310-311; Massey, a.g.e, s.105

⁴⁰¹ TNA, CAB/23/1/25; Newell, a.g.t, s. 280-283; Robertson, a.g.e, s.147;

olarak bu ileri karakolun iki kısma ayrılması emredilmişti. Sol sektörün komutası General Cox'a, sağ sektörün komutası ise General Smith emrine verilmişti. Bu ileri karakolun görevleri ise El-Ariş'ten 8 km uzak bir alanda devriye görevi icra etmek, El-Ariş'e yakın tepelerde gözlem noktaları kurmak, El-Ariş üzerine düzenlenecek herhangi bir düşman saldırısında El-Ariş'teki birlikleri uyararak, bu süre zarfında düşmanı oyalamak olmuştu.⁴⁰²

El-Ariş'te yapılan bu son ayarlama ile 27 Aralıktaki burada yapılan toplantıda alınan kararların uygulanması karar verilmiş ve 8 Ocak'ta son yapılan hazırlıklar ve hava keşifleriyle birlikte İngiliz karargâhı sabah erkenden ileri harekât emrini yayınlamıştı. Verilen emre göre Osmanlı birliklerinin Magruteyn'de bir yerleşik mevziisinin olduğu, buranın gerisinde ise bir ordugâh bulunduğu rapor edildiği bildirilmişti. Bu tespitlerle birlikte kuvvetlerin 9 Ocak'ta çöl kolordusuna ait atlı birliklerce baskına uğratılması emredilmişti. Emirde ilerleyen birliklerin sağ, sol ve merkez olmak üzere üç kola ayrılmasını aynı gün 8 Ocak'ta merkez kolun saat 22.00'da Şeyh Züveyt'te olacak şekilde yürüyüşün yapılması emredilmişti. Birliklerin burada toplanmasının ardından ise harekâta katılan birliklerin Magdabe Muharebesinde olduğu gibi düşmanı çevreleyerek Rafa'da imha etmesi planlanmıştı. Ayrıca Şeyh Züveyt'e varıldığında ise öncü birliklerin komutanının bölgede bulunan sivil veya asker kimsenin kaçmamasına ve düşmana bilgi iletmemesine dikkat etmesi gerektiği ve bölgeyi çember içine alması emredilmişti. Ayrıca Rafa üzerine giderken ileri harekâta katılmayıp bölgede bırakılacak birliklerin burada hayvanlar ve insanlar için su kuyuları açması ve Rafa Muharebesinin ardından geri gelecek birlikler için burada açık ordugâhlar inşa etmesi emredilmişti.⁴⁰³

Bu emrin yayınlanmasının ardından harekete geçen Çöl Kolordusuna bağlı Avusturya & Yeni Zelanda Atlı Tümeni, Deve Tugayı, 5'inci Atlı Tugay ve 7'nci Hafif Araba Devriyesinden oluşan kuvvetlerden öncü kuvvet olan 5'inci Atlı Tugay aynı gün 16:00'da El-Ariş'ten hareketle Şeyh Züvet üzerine yürümüş ve emirde belirtilen saatte bölgeye ulaşmıştı. Birliklerin plan gereği toplanmasının ardından ise 9 Ocak sabaha karşı Şeyh Züveyt'te kalacak olan birlikler dışında 01.00'da harekete geçen İngiliz birlikleri Şeyh Züvet'in 1km dışında bedevi devriyesine denk gelmiş ve bu devriyeyi esir almışlardı. Yürüyüşüne devam eden İngiliz birlikleri gece saat 03.30'da Refahın 4,5 km güneyindeki 250 rakımlı tepeye gelerek burada bir saatlik bir duraklamanın ardından doğuya doğru

⁴⁰² AWM, 1/60/11, Appendix: 26

⁴⁰³ AWM, 1/60/11, Appendix: 28; Teicman, a.g.e, s.98

yürüyüşüne devam etmişti. Bu sırada ise 3'üncü Hafif Atlı Tugay'ın sol kanadında bulunan birlikler iki Türk erini tutsak almışlardı. Bu erler tam tutsak alındıkları sırada işaret fişeklerini ateşlemelerine rağmen geriden Osmanlı mevzilerinden bir hareket gelmemişti.

Yürüyüşe devam eden İngilizler 05.15'de Binbaşı Barlow emrinde bir kılavuzunda bulunduğu birlikler etraftaki bedevi kamplarını imha etmek üzere ana koldan ayrılmışlardı. Ayrılan bu birlikler harekâtlarını sürdürdükleri sırada güneşin doğmasıyla Bedeviler duman ve bağırımlarla gerilerdeki kamplara işaret vermişlerdi. 06.15'e gelindiğinde ise İngilizler sınırı geçmişlerdi. Karm Ibn Musleh denilen bölgede bir toplanma pozisyonu belirleyerek burada toplanmak için hareket etmişler ve Deve Tugayı da yolda 250 rakımlı tepenin çevresinde bırakılmıştı. Bu şekilde İngilizler Karm Ibn Musleh bölgesinde toplanarak Rafa'da bulunan Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilme hattını kapatmışlar ve Yeni Zelanda Atlı Nişancı Tugayı ise bu kuvvetin 1,5 km kuzeyine, Deve Tugayı ise 500 m batısında, 5'nci Atlı Tugay ve karargâh ise 210 rakımlı tepede konumlanmıştı.

İngilizler bu şekilde Refah'ı çevrelemesinin ardından Wellington Alayından bir devriye kuvvetini Refah'ın doğusundan Şelale'ye giden telgraf hattını kesmesi için buraya gönderilmişti. Verilen görevi icra eden bu alay daha sonra keşif faaliyetlerine başlamıştı. Yapılan keşifler sonucunda Osmanlı kuvvetlerinin iyi bir şekilde bölgede mevzilendiği saptanmıştı. Bu saptamayla birlikte topçu ateşiyle mevzilerin yumuşatılmasına karar veren General Chauvel elinde bulunan Leicester, Inverness ve Somerset bataryalarını ve 5'nci Atlı Tugay'a bağlı bataryasını kullanarak mevzileri makaslama ateşine almayı planlamıştı. Bu sırada hava keşif raporlarını da alan Chauvel Refah'ın doğu ve güneydoğusundaki yolların açık olduğunu öğrenmiş ve bu son bilgiyle birlikte birliklere saat 10'da taarruz emrini vermişti.

Emre göre A, B, C olarak ayrılan Türk mevzilerine *“Yeni Zelanda Atlı Nişancı Tugayı ve hafif atlı tugayın Türklerin C noktasına, Deve Tugayı B noktasına, 3'üncü Hafif Atlı Tugay Karm El Musleh'in doğusundan taarruz edecekler 5'inci Atlı Tugay ise ihtiyatta bulunacaktı”*.

Böylece harekete geçen İngiliz birlikleri 09.45'te top atışlarıyla muharebeyi başlatmıştı. Bu sırada burada bulunan Osmanlı kuvvetlerine ait bir deve konvoyunun Han Yunus istikametinde yola çıktığının Osmanlı mevzilerine yaklaşan İngilizler tarafından görülmesi üzerine Canterbury Alayı doğrudan Refah'a yönlendirilmiş ve bu konvoy esir

alınmıştı.⁴⁰⁴ Canterbury Alayı buradan solunda Aucland Alayı gerisinde Wellington Alayı olarak 265 rakımlı tepeye karşı ilerlemişti. Diğer yandan Wellington Alayından iki takım Han Yunus yolunu gözetlemek için gönderilmiş; Yeni Zelanda Atlı Nişancı Tugay karargâhı da Refah köyünün 1 km güneyindeki sınır noktasına kadar ilerlemiş ve buradan Osmanlı mevzilerini net bir şekilde görebilmişti.

1'inci Hafif Atlı Tugayı da doğudan yaya olarak "C" bölgesindeki direnek noktasına ilerlemiş ancak burada şarapnel ve ağır makinalı tüfek ateşleri karşısında pek fazla bir ilerleme kaydedememişti. Güney kısmında ise Deve Tugayı'nın "B" bölgesindeki direnek noktasına taarruzu başlamış ve tugayın birinci taburu "B" bölümünün 4'üncü kısmına doğru yönlendirilmiş; yine tugayın 3'üncü taburu destek kuvveti olarak gönderilmiş, 2'nci Taburu ise ihtiyatta bırakılmıştı. Diğer yandan ise saat 10:30'da 210 numaralı tepeden 5'inci Atlı Tugay tarafından batıdaki noktalara gösteri taarruzu yapması için General Chetwode emir verilmişti. Emri alan bu tugay sağında Warwick Yeomanry, solunda Gloucester bunların gerisinde Worcester Alayı olmak üzere hareket etmişti. Alaylar verilen emir gereği Osmanlı mevzilerine 2.25km yakınındaki platoya vardıklarında Warwick Alayına verilen emir gereği "B-2" ve "B-4" mevzilerine, Gloucester Alayı batı bulanan "A-1" mevziine 1.8km kala Osmanlı askerinin şarapnel ve makinalı tüfek atışları sonucu muharebeye girmişlerdi. İngilizler bu hareket tarzıyla Osmanlı kuvvetlerinin kuzeye çıkan tüm yollarını tıkamış ve çevrelemişlerdi. Ancak buna rağmen hala ilerleme istenen düzeyde olmamıştı. Bunun üzerine yayınlanan emirde 3'üncü Hafif Atlı tugayın (bir alay eksik) 1'nci Hafif Atlı Tugayın solundan hareketle bu alay ile temas halinde olarak "C-3" ve "C-4" mevzilerine; 1'nci Hafif Atlı Tugayı komuta eden General Cox'da sağında bulunan Yeni Zelanda Atlı Nişancı Tugayı temas halinde kalarak "C-5" mevziine saldırması; Deve Tugayı ise asıl hedefi olan "B" mevziine ilerlemesi emredilmişti.

Bu emirlerle birlikte öğlene doğru İngilizlerin durumu sağdan sola veya kuzeyden şu şekildeydi; Centenbury ve Aucland Nişancı Alayları, iki bölük 1'nci Avusturya Hafif Atlı Alayından, bir bölük 2'nci Avusturya Hafif Atlı Ayından, 3'üncü Hafif Atlı Alayı, 10'ncü Avusturya Hafif Atlı Alayı ve bir tabur İmparatorluk Deve Kolordusu, Warwick ve Gloucester Yeomanry Alayları bulunmaktaydı.

⁴⁰⁴ İngiliz Resmi Harp tarihi 45 esir rakamı verirken, Avusturya & New Zealand Atlı Tüfek Tugayının kayıtlarında 2 Türk, 6 Alman Subay ve 163 diğer rütbelerden esir alındığı yazmaktadır. Bkz. MacMunn & Falls, a.g.e, s.266

Topçu bataryaları olan Inverness bataryası Yeni Zelanda Atlı Nişancı Tugayını, Leicester ve Somerset Bataryaları Avusturya Tugayını, Hong Kong Deve Tugayını destekliyor; gönüllü birliklere ait batarya ise 210 rakımlı tepeden 1.2km uzaktaki “B” mevziini ateş altına almıştı.

12:15’te ise Yeni Zelanda Atlı Nişancı Tugayının iyice Osmanlı mevziilerine sokulması ve 5’nci Atlı Tugay ile bağlantı kurmasıyla İngilizlerin planlamış olduğu çembere alma işlemi tamamlanmıştı.

Yaşanan bu son olayların ardından Deve Tugayı hattını genişletmek ve 1’inci Taburuna destek olmak amacıyla geride bulunan iki taburunu ve bataryasını da muharebeye sürmüştü. Bu sırada gönüllü topçu bataryası da ilerlemiş mevziisini değiştirerek Osmanlı mevziilerinin çok yakınına gelmiş ve buradan kendi destek alanı olan “C” mevzilerinden ateş keserek 5’inci Atlı Tugayı desteklemeye başlamıştı. Diğer yandan 7’nci Hafif Araba Devriyesi ise General Wiggin emrine verilmişti. Generalde etkin makinalı tüfek ateşi altında olan birliğin sol kanadını bu kuvvetlere koru emrini vermişti. Bu kol cesurca ve akıllıca hareket ederek Refah yoluna ulaşana kadar etkin makinalı tüfek ateşi altında hareket etmişti. Osmanlı mevziilerinin de yanından geçerek alçak bir araziye ulaşmıştı. Burada mevzilenen bu kuvvet “A-1” ve “A-2” mevzilerini ateş altına almaya başlamıştı.

Bu son manevranın ardından ise İngilizler adım adım Osmanlı mevzilerine toplu olarak ilerlemeye başlamıştı. Ancak bu sırada Osmanlı mevzilerinde yapılan yoğun makinalı tüfek ve şarapnel atışı hem İngilizlerin ilerlemesini güçleştirmiş ve hem de birliklerin mental olarak düşmesine neden olmuştu. Ancak 14.30’da verilen emirle Yeni Zelanda Atlı Nişancı Tugayı’nın Osmanlı mevzilerinin merkezine diğer birliklerinde “C” mevzilerine hamleler yapması emredilmişti. Topçu bataryaları ise 15.30’a kadar “C” mevzilerini ağır top bombardımanına tutmuşlardı. Bu sırada ise muharebenin başında yakalanan Osmanlı erlerinin sorgusunda Han Yunus istikametinden 160’ıncı Alayın iki taburunun beraberinde dört dağ topu ile burada bulunan birliklere yardıma geleceğinin öğrenilmesi ve Anzak Tümeni açısından durumun güçleşmesi üzerine General Chauvel ile görüşen General Chedwode cephe hakkında raporları verdikten sonra ilerlemenin yavaş olması ve mevzilerin ele geçirilme olasılığının yetersiz olması sebebiyle geri çekilme kararına varmışlardı. Bu emir birliklere tebliğ edileceği sırada ise 265 numaralı tepeden Yeni Zelandalıların tırmandığı ve buranın ele geçirilerek Osmanlı merkez savunma hattına ilkinci vakti girilmesi

üzerine muharebe devam etmişti. Bu durumun ardın İngilizler “C-5” mevziine etkin taarruz düzenlemiş ve burada bulunan Osmanlı birliklerinin cephanesinin bitmesi sonucu teslim olmuşlardı. Bu dönüm noktalarının ardından yavaş yavaş Osmanlı birliklerine ait direnek noktaları düşmeye başlamıştı. İlk olarak “C” mevzileri daha sonra ise “B” mevzilerinde bulunan birliklerin düşmesi sonucu buradan birçok esir alınmıştı. “A” mevziinde ise ana noktaların işgal edilmesine rağmen havanın kararmasını fırsat bilen buradaki birliklerden bir bölük geri çekilmişti. Böylece akşam üstü muharebe sona ermişti.

Rafa’ya yardım için Han Yunus’tan gönderilen birlikler ise cepheye zamanında ulaşamamış, yol üstünde karşılaştıkları Wellington Alayı ile uzaktan muharebe yaparak geri çekilmişlerdi.

İngilizler ise Rafa’yı ele geçirdikten sonra bir seyyar hastane ve bir alayı burada bırakarak diğer tüm birliklerini aynı gece 9 Ocak’ta Şeyh Züveyt’e çekmişlerdi. Diğer yandan 10 Ocak sabahı burada bırakılan 8’inci Hafif Atlı Alay Shokh es Sufi’nin doğusunda bulunan Osmanlı süvari ve devriyelerine saldırmış ve bir miktar esir alarak burada bulunan birlikleri geri püskürtmüştü. 10 Ocak sabahında ise yapılan hava keşifleri sonucunda Osmanlı kuvvetlerinin Rafa’yı ele geçirmek için hiçbir harekâta bulunmak istemeyeceklerinin anlaşılması üzerine 3’üncü Hafif Atlı Tugaydan bir bölük ve 7’nci Hafif Araba Devriyesinden bir filo buraya gönderilerek Osmanlı kuvvetlerinden alınan ganimetler toplanmıştı.

İngilizlerin Osmanlı kuvvetlerine karşı yürütmüş oldukları taarruz harekâtlarının ikincisini oluşturan bu muharebe ile İngiliz kayıtlarına göre Osmanlı kuvvetleri 34 Türk 1 Alman subay, 1438 diğer rütbeden asker esir, 10 kişisi Alman, 200 ölü ve 162 yaralıdan oluşan 1835 kişilik zayıat vermişlerdi. Bunların yanında 578 tüfek, 4 makinalı tüfek ve dağ bataryası, 83 deve 35 katır, 19 at kaybedilmişti.

İngilizlerin kayıpları ise 3 ölü, 31 yaralı olmak üzere 34 subay, 68 ölü 384 yaralı ve 1 kayıp olmak üzere 487 diğer rütbeden oluşmaktaydı.⁴⁰⁵

⁴⁰⁵ NAA, B539, AIF112/2/1120; AWM, 1/60/11, Appendix: 29; MacMunn & Falls, a.g.e, s.263-267; Gullet, Australian Imperial, s. 230-242; Gullet, Avusturalya in Palestine, s. 8-11; Cutlack, a.g.e, s.50; Massey, a.g.e, s.106-115; King, a.g.e, s.112-118; Newell, a.g.t, s. 267- 268;Bradley, a.g.e, s.76—81; Hadaway, a.g.e, s.173-177; Teichman, a.g.e, s. 99- 105; Powles, The History of Canterbury..., s. 130-137; Wikie, a.g.e, s. 122- 131; Powles, The New Zealanders..., s. 68-79; Bruce, a.g.e, s.119-122; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30169, s.6759; Otago Daily Times, 13 Ocak 1917, Issue:16901;

Osmanlı tarafında ise Rafa muharebesine giden süreçte 8 Ocak'ta verilen emirlerin öncesinde 7 Ocak'ta yapılan hava keşiflerinde İngilizlerin demiryolu ve su yolu hattını El-Ariş'ten doğuya doğru ilerlettikleri, El-Ariş'te de İngiliz kuvvetlerinde artış görülmüştü. Ertesi gün ise İngiliz tayyareleri Hafirülavce ve Şelale'yi bombardıman etmişlerdi. Aynı gün yapılan hava keşiflerinde ise El-Ariş'te bulunan limanda sevkiyatın olduğu, Ebuavgile, İbnbuavgile, Hafirülavce yolunda ise herhangi bir hareketliliğin olmadığı bildirilmişti.

İngiliz harekâtının başladığı 9 Ocak sabahı ise 31'Alay Komutanı tarafından ilk bilgiler III 'üncü Tümen Komutanlığına gönderilmeye başlanmıştı. Bu ilk haberlerle birlikte III 'üncü Tümen Komutanı Refah'ta bulunan birliklerin Şelale bölgesine geri çekilmesinin mümkün olup olmadığını sormuş; mevcut durum bu harekete izin veriyorsa geri çekilmelerini ve buraya çekildiklerinde ise bu kuvvetin 160'ıncı Alay'ın emrine verildiği bildirilmişti. Ancak yazılan bu emrin cephe hattına ulaşması telgrafın bozukluğu nedeniyle zor olmuştu.

Bu sırada Şelale'de buluna 160'ıncı Alay'a da bir emir gönderen III 'üncü Tümen komutanı muharebenin başlamasıyla Han Yunus'ta bulunan müfrezenin Şelale'ye çekileceği, ancak bu alayın durumu sıkıntılı bir halde ise bu alay geri çekilirken 160'ıncı Alayın Refah yönüne doğru ileri harekâta geçmesi ve İngilizlerin süvari taarruzuna karşı sol tarafı korumak üzere mevzilenmesini emretmişti. Bu sırada ise 31'inci Alaydan 10.40'ta alınan diğer bir raporda İngilizlerin bir piyade alayı ile mevziinin doğusuna ilerlediği, merkezden ise ağır topçu ve süvari taarruzlarının olduğu buna karşı ise savunmanın devam ettiği bildirilmişti.

Gönderilen diğer raporlarda ise sabah erken saatte başlayan İngiliz taarruzunun güney batı yönünden piyade kullanılmadan süvari kullanılarak topçu ateşi altında başladığı, diğer bir süvari kuvvetinin de güney yönünden, bir başka süvari kuvvetinin de kuzeye doğru topçu ateşi altında ilerlediği bildirilmişti. Osmanlı kuvvetlerinin bu duruma karşı hemen topçu ateşiyle savunmaya başladığı, İngiliz topçularının ilk olarak mevzilerin güney batı yönünde mevzilendiği ve buradan şiddetli topçu atışlarıyla III nolu mevziyi dövdükleri ve süvarilerin büyük kısmını bu tarafa yöneltmişlerse de ağır kayıplar verdikleri, I ve II nolu

Wanganui Chronicle, 13 Ocak 1917, Volume: LX, Issue: 16852; Ashburton Guardian, 17 Ocak 1917, Volume: XXXVII, Issue: 3960; Evening Post, 16 Ocak 1917, Volume: XCIII, Issue: 14; Marlborough Express, 16 Ocak 1917, Volume: LI, Issue: 18; S.H. Kershaw, "Sidelight on the Battle of Rafa 9th of January 1917", Army Quarterly and Defence Journal, Vol:20, William Clowes & Sons, Ltd, London, 1970, 78-85

mevziilere de süvari taarruzunun başladığı ve bu taarruzun geri püskürtüldüğü bu püskürtülmenin sonucu olarak İngiliz süvarilerinin atlarından inerek piyade taarruzuna hecinsüvar birlikleriyle taarruza geçtikleri bu taarruz sonucu 400m ilerleyebildikleri ve burada ağır kayıplar verdikleri belirtilmişti. Öğlene doğru ise bir aralık İngiliz topçuları top atışlarını keserek bataryalarından birini V nolu mevzii ateş tesiri altına alabilmek için manevra yaptığını ancak bu manevra sürecinde ilerlediği bölgede kum arazinin yumuşak yapısı sebebiyle kumlara saplanan bu bataryanın muharebeye devam edemediği bildirilmişti.

I ve II nolu mevzilerin karşısında bulunan İngiliz kuvvetlerinin bir bölümü ise kum tepelerinin arkasından manevra yaptırılarak bu mevzilerin kuzeyinde bulunan V nolu mevziye gelmişler ve burada bulunan kuvvetlerini takviye ederek tüm topçu ateşini burada toplamışlardı. Havadan da tayyareleri kullanan İngilizler alçaktan uçmalarına rağmen mevzileri bombardıman etmemişlerdi. Akşamüzeri ise V nolu mevzide bulunan Osmanlı bataryası ateş kesmiş ve bunun sebebi anlaşılamamıştı. Aynı saatlerde tüm noktalara taarruza kalkan İngilizler V nolu mevzii düşürmüş durum bu şekilde olunca diğer mevzilerin gerilerinin tehlikeye düşmesine neden olmuştu. Durumun bu şekilde Rafa'da hassas bir hal alması üzerine 160'ıncı Alay'a daha önceden verilen emrin uygulanması istenmiş ve Han Yunus müfrezesinin soluna taarruz eden düşmanın üzerine gitmesi emredilmişti.⁴⁰⁶

İngilizlerin Rafa'da bulunan birlikleri kuşatması üzerine III 'üncü Tümen Komutanı 32'nci Alay Komutanına ağırlıklarını ve Avusturya- Macaristan Dağ Obüs bataryasını Birüssebi'ye taşımalarını, Kuseymede bulunan birliklerin ise hecinsüvar takımını burada bırakarak Hafirülavce'ye geri çekilmesini, Hafirülavce'de bulunan birliklerin ise Erruceybe bölgesine çekilmek için hazır olmasını emretmişti.

Bu sırada 160'ıncı Alay aldığı emri gereği Şelale'den hareketle zor bir yürüyüşün ardından akşam üzeri Han Yunus'a vardığında buradan III 'üncü Tümen'e gönderdiği raporda İngilizlerin Rafa'yı düşürdüklerini birçok şehit, yaralı ve esirin olduğunu; düşmanın Şeyh Züveyt'e geri çekildiğini bildirmişti. Durumun bu hali üzerine 160'ıncı Alay burada kalmayarak aynı saatlerde tekrar Şelale'ye geri çekilmeye başlamıştı.

⁴⁰⁶ 160'ıncı Alay'a ilk emir sabah saatlerinde verilmişti. Verilen bu ikinci emir ile ilk emir arasındaki saat farkı dolayısıyla Alayın hazır olması düşünülse bile yağın yağmurlar dolayısıyla ağırlaşan zemin, muhabere eksikliği, Refah'a bölgesine 20km uzaklıkta olması gibi sebepler bu alayın muharebe sahasına erkenden ulaşarak burada bulunan birliklere yardımını engellemişti. Bkz. BDHTH, a.g.k, s. 454

Muharebenin bu şekilde sona ermesinin ardından ise Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı tarafından IV ‘üncü Orduya gönderilen muharebe raporunda;

“Refah’ta bulunan müfrezemiz 31’nci Alay’dan 6 bölük, 1 makinalı tüfek bölüğü, 1 seri ateşli cebel bataryası ve hecinsivarlardan yaya olarak oluşan takriben 100 kişilik bir bölükten oluşmaktaydı.

Bir süvari fırkası kuvvetindeki düşman 8/01/17 öğleden sonra ve tayyarelerimiz El-Ariş’ten dönüşünün ardından adı geçen mevkiye hareket etmiş ve 9/01/17’de Refah’taki müfrezemize cephe, sol kanat ve geriden taarruza etmiştir.

Müfrezemiz anlaşıldığı kadarıyla kahramane muharebe icra ederek birçok zayiata uğramış ve müfrezemizin bulunduğu mevki ya hücumla veya kendiliğinden teslim olmuştur.

Şelale’de bulunan 160’ıncı Alay vazifesini yerine getirmiş olsaydı müfrezemiz her halde kurtulabilirdi.

Düşman esas kuvvetlerini muharebenin ardından tekrardan El-Ariş’e çekmiş, Refah’ta zayıf bir kuvvet bırakarak Han Yunus istikametine keşif kolları göndermiştir. Biz ise Hafır’de yalnız bir tabur ile bir makinalı tüfek bıraktıktan sonra geri kalan kuvvetlerimizin tümünü Şelale’de topladığımızı arz ederim.”

Gönderilen bu raporla birlikte görüldüğü üzere muharebenin faturası 160’ıncı Alay’a kesilmişti. Ancak bu alaya verilen emirlerin o sırada bölge coğrafyasının dikkate alınmadan verilmesi ve muhabere eksikliği, III ‘üncü Tümen tarafından verilen emirlerde kesin bir dil kullanılmaması gibi sebeplerden yenilginin sadece bu alaya fatura edilemeyeceği, ihtiyat olarak kullanılması düşünülen 160’ncı Alayın muharebe sahasına olan uzaklığının 20km yakın bir mesafede olması sebebiyle III ‘üncü Tümen Komutanında bu alay komutanı kadar suçlu olduğu atlanarak alay komutanı muharebenin ardından idam hükmüyle divan-ı harbe sevk edilmişti. Ancak yapılan yargılamanın ardından 40 gün hapis cezası verilmiş ve ardından emekli edilmişti.

Refah muharebesinin bilançosu ise Türk Resmi Harp tarihinde şu şekilde verilmişti; Refah’ta 31’inci Alay’ın 1875 muharip, 402 gayri muharip kişiden oluştuğu, 6 ağır makinalı

tüfek, 4 seri ateşli dağ topundan oluştuğu, bunlardan 33 subay ve 1834 er, 4 seri ateşli dağ topu, 1342 tüfek, 4 makinalı tüfeğin düşman eline geçtiği yazılmıştı.⁴⁰⁷

Bu son muharebeyle birlikte Osmanlı ordusu geri çekilmesini sürdürmüş ve İngilizler ise Gazze sınırına daha da yaklaşarak Filistin'i tehdit eder bir duruma gelmişti. Durumun bu hale gelmesiyle birlikte Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı, Refah Muharebesi'nin ardından IV 'üncü Ordu Komutanlığınca kesin olarak elde tutulması bildirilen Hafirülavce'de bulunan birlikleri Şelale mevkiine geri çekmiş burada ise bir tabur ve bir makinalı tüfek bölüğü bırakmıştı.

Kuvvetlerin geri çekilmesinin yanında Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı emrine Dera'dan 138'inci Alay, bir dağ bataryası, Nasıra'dan 79'uncu Piyade Alayı ve seri ateşli sahra topçu taburu verilmiş ve bu birlikler Ocak ayının ilk haftasında Kudüs ve Remle'de toplanmıştı. Gönderilen bu kuvvetlerin yanında IV 'üncü Ordu Komutanlığı tarafından III 'üncü Süvari Tümeni ve Şam'da bulunan 7'nci Süvari Alayı ve dağ bataryası Birüssebiye gitmesi için emirler verilmişti.

Bu kuvvetlerin yanında IV 'üncü Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa 9 Ocak'ta Başkomutanlık Vekâletine, Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığından alınan telgrafta İngiliz kuvvetlerinin El-Ariş civarında toplanması dolayısıyla kendilerine ait olan kuvvetlerin hudutta toplandığını bildirdiğini, Yafa civarında kuvvetin olmadığını, 162'nci Alayın ise Hicaz'a gönderilecek olmasından dolayı Yafa'ya karşı girişilecek bir çıkarma harekâtında buranın müdafaa edilemeyeceğini, bunun dışında hududun gerisinde Şelale'de güvenliği elde bulundurmak amacıyla ve aynı zamanda İngilizlerin Gazze üzerine düzenleyecekleri bir taarruza karşı koymak amacıyla 162'nci Alayın Telüşşeria'ya alınmasını, hem bu durum hem de 53 'üncü Tümenin hazır olmaması nedeniyle de 16'nci Tümen'in emrine gönderilmesinin istediği bildirilmişti. Bu telgrafa cevap olarak ise Başkomutanlık Vekâleti 16'nci Tümeni Seferi Kuvvetin emrine vermiş, 162'nci Alayın da şu an için IV 'üncü ordu emrinde kalmasını belirtmişti.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ Bel_Mtf_023868; BDHTH, a.g.k, s.452-456; Kress, a.g.e, s.251-252; Erden, Çölde Son..., s.235-236; Erden, 4'ncü Ordu'nun..., s.22; Saral, a.g.e, s.211; Belen, ...1916 Yılı Hareketleri, s.222-223; Es, a.g.e, s.35-36

⁴⁰⁸ Bel_Mtf_023864; BDHTH, a.g.k, s. 463-464

Ertesi gün 10 Ocak'ta ise IV 'üncü Ordu Komutanlığı, Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığından İngilizlerin durumu, niyet ve amaçlarına dair bir rapor istemişti. Bu isteğe 11 Ocak'ta gönderilen raporla cevap veren Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress;

“Düşman tayyarelerinin 10 Ocak gece 00.30'da Birüssebiye bir bombardıman düzenlediklerini ancak bombardımanın çok fazla hasar yaratmadığını bildirmişti. Ardından Birinci Kuvve-i Seferiyye'ye takviye noktasında teşekkürlerinin sunan Kress gönderilecek bu birliklerin kendi nakliye vasıtalarıyla takviye edilmesini yoksa kendilerinin yani kuvve-i seferiyyenin bu birlikleri iâşe edemeyeceğini; şuanda nakliye vasıtalarının eksik olduğu bu sebeple de kıtaların beklediği ayrıca yağmur yağması durumunda ise Birüssebi – Şelale arasında otomobil kollarının hareket ettirilemeyeceğini, kendilerinin başka bir emir buyurmamaları durumunda ise elde bulunan tüm kuvvetlerin ve ağır topçunun Şelale'ye toplayacağını burada kati bir muharebe kabul edeceğini ve Şelale mevziinin gayet kuvvetli olduğunu, düşmanında bu mevziye taarruz edeceğinin açık olduğu, düşmanın bu şekilde bir harekette bulunması durumunda nakliye vasıtalarının eksikliğinden dolayı bu mevziinin tahliye edilemeyeceğini, her hangi bir yenilgi durumunda ise burada bulunan tüm malzemenin düşman eline geçeceği belirtmişti.”

Raporun devamında ise; *“siyasi olarak düşünmeyi bırakarak bir asker olarak düşünölmeye başlandığında takviye kıtalarının mevziilere ulaşacağı zamana kadar kendilerinin düşmanla muharebeden kaçınmamaları gerektiğini belirterek bu durum göz önüne alındığında şimdiden ağır malzemenin geriye taşınmasını ve Telüşşeria ile Birüssebi'de bir artçı kuvvet bırakmanın gerektiğini bu sebeple de Hafirülavce ile Birüssebide bulunan kesin lazım olmayacak malzemelerin geriye taşınmasına dair emir verdiğini, Uçak Müfrezesinin büyük kısmının Remle'ye taşınacağını Birüssebide de kullanıma her an hazır bir hava meydanın olacağını, kara keşiflerinde ise düşmanın kara keşif birliklerine karşı kullanılmak ve keşif yapmak üzere süvari kuvvetine ihtiyaç olduğu bunun içinde III 'üncü Süvari Tümenine bağlı iki alayın gönderilmesini ancak bunlar gönderilirken arpa bulunmadığından bunların arpalarının da beraber gönderilmesi gerektiği”* bildirilmişti.⁴⁰⁹

⁴⁰⁹ Bel_Mtf_024048; BDHHTH, a.g.k, s.464-465

Bu görüşlere karşı IV ‘üçüncü Ordu Komutanı ise Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına birtakım emirler vermişti. Bu emirlere göre;

“ Kesin savunma muharebesinin Şelale’de yapılmasını, İngilizlerin Hafirülavce’ye kesin bir taarruzu olmadığı sürece takviyeli taburun burada kalması, Uçak Müfrezesinin takviye birlikler gelene kadar geçici olarak Remle’ye alınmasını ve sürekli olarak hava keşiflerinin yapılmasını, fazla malzemenin geri taşınmasının doğru bir hareket olduğu ancak Birüssebi’nin boşaltılması için acele edilmemesi gerektiği, bir miktar taşıt aracı gönderileceği ve seferi kuvvetin emrine verilen alaylar olan 138 ve 79’ncü Alayların 13 Ocak’ta Remle, Kudüs ve Nasıra’da bulunan topçularla birlikte cepheye hareket edecekleri ve ağırlıklarının tam olduğu, emrine verilen süvari kuvvetinin geri kalan kısmının 16’ncı Tümenle birlikte hareket halinde olduğu, 10 vagon zahirenin gönderileceği, 162’nci Alayın ise Hicaz’a yardım için gönderileceği ” bildirilmişti.⁴¹⁰

Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı ve IV ‘üçüncü Ordu arasındaki bu yazışmaların ardından IV’ üncü Ordu Komutanı Cemal Paşa 14 Ocak’ta İngilizlerin durumu ve gelecek harekâtları hakkında bir raporu Başkomutanlık Vekâletine göndermişti. Bu rapora göre *“İngilizlerin El-Ariş’e kadar geniş bir tren hattı inşa etmelerindeki amacın bu hattı Yafa’ya kadar ulaştırıp böylece Filistin’e doğru taarruz etmek olduğu, her ne kadar şu anda El-Ariş’te değişik sınıflarda kuvvetleri ve iki süvari tümeni bulunduğu tahmin ediliyorsa da İngilizlerin yapmış oldukları tren yolu hattı ile kolaylıkla her hangi bir durumda birliklerini buraya nakledebileceklerini ve yapmış oldukları tren yolu hattının sahil boyunca uzanması sebebiyle denizden de yardım alabilecekleri belirtilmiş ve Ordu Erkan-ı Harbiyesinden alınan bilgilere göre İngilizlerin Mısır’daki kuvvetlerinin 150.000 kişi olduğu bu sayının içinde bir çok teritoryal piyade tümenleri, süvari veya hecinsüvar kuvveti veya atlı piyade tümenlerinin olduğu, bu kuvvetlerin az bir miktarının İngilizlerin taarruzuna katılacakları varsayılabilir bile 70 ila 80.000 kişilik bir kuvvetin taarruz edeceğinin kabul edilmesi gerektiğinin icab ettiğini; diğer yandan ise düşmanın hakim olduğu denize sınır olan bir demiryolu hattı ile bu kuvvetlerini karadan ilerlettiği halde bunların ikmalini kolaylıkla denizden yapabileceğini ve düşman demiryolu hattının en uç noktasına her zaman deniz yolu ile ikmal sağlayabilir.*

⁴¹⁰ BDHTH, 465-466

İngilizlerin demiryolu hattını El-Ariş'e ulaştırılmasından önce olduğu gibi son zamanda El-Ariş'i aşarak 12km inşaat yaptıklarını göz önüne alarak bu şekildeki bir çalışma ile demiryolu yapımına devam edeceklerini hesap edebiliriz.

Düşmanın kuvvet ve muhtemel hareketleri hakkındaki bu maruzatıma ve Filistin müdafaası için 16'ncı Tümeden başka gönderebileceğiniz kuvvetlerin miktarına, bu kuvvetlerin ne kadar bir zaman içinde gönderilebileceğini göz önüne alarak ordunun hareketi hakkında şimdiden sarih bir direktif burulmasını istirham ederim.

Magdabe ve Refah muharebeleri zayıfatı sebebiyle IV 'üncü Ordu tarafından Çöl cephesi için ilave bir mürettep tümen teşkiline imkân kalmamıştır. Diğer tümenlerden toplanacak Arap birlikleri ise ancak bir dereceye kadar ikmal edilebilir.

İlaveten şunu da arz edeyim ki Hicaz Kuvve-i Seferiyyesini kuvvetçe artmak hususundaki azmime rağmen hadiseler bu kuvveti bir alay ile takviye etmeye mecbur etti. Bu takviye sondur. Hicazdaki düşman harekâtı ise bu kuvvetin yeniden takviyesini gerektirir veyahut Filistin'deki toplanan birliklerin erzak nakliyesi Hicaz erzak nakliyesini imkân hale getirirse Hicaz cephesi hakkında siyasi olarak düşünmekten vazgeçilerek bir asker gibi düşünmek gerekebilir. Buna nazaran icra edilecek harekât hakkında da talimatlarınızı bekliyorum."

Cemal Paşa'nın belirtmiş olduğu bu son maddedeki görüşlerle Hicaz'a düzenlenmesi düşünülen ve ertelenen seferin kuvvet durumu, iaşe ve ikmal noktası göz önüne alınarak vazgeçilebileceğini ve Hicaz'ın tahliyesini üstü kapalı bir şekilde istemişti. İlk maddeden itibaren de İngiliz ana karasında alınan kararlardan habersiz olarak İngiltere'de meydana gelen iktidar değişikliği sonrası İngilizlerin asıl hedefinin son taarruzlarla birlikte Filistin olduğu ön görüşünde bulunmuştu.⁴¹¹

Bu durumun ardından ise Şelale'de toplanan birliklerin ana omurgasını oluşturan III 'üncü Piyade Tümeni re-organizasyona tabi tutulmuştu. Bu yapılan yeni düzenleme gereği tümenin üç alaydan oluşmasına karar verilmiş ve böylece yapılan düzenlemenin ardından III 'üncü Piyade Tümeni 31,32 ve 138'inci Piyade Alayı, 5'inci Topçu Alayı karargâhı ile 1'inci Sahra Topçu Taburu, 6'ncı Topçu Alayına bağlı seri ateşli 1'inci Sahra Taburu, 5'inci

⁴¹¹ Bel_Mtf_023873; BDHTH, a.g.k, s. 466-467; Erden, Çölde Son..., s.260-261

Topçu Alayına bağlı 2 ve 3'üncü Taburu, bir istihkam, bir sıhhiye bölüğü, bir muhabere müfrezesi, bir seyyar hastaneden oluşmak üzere reorganize edilmişti.

III 'üncü Piyade Tümeni'nin re-organizasyonun ardından Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress, IV 'üncü Ordu Komutanlığına savunma yapmak üzere kuvvetleri çektiğı bölge olan Şelale mevziinin savunma planını sunmuştu. Bu plana göre toplanmakta olan takviye birliklerden Şelale'de III 'üncü Süvari Tümeni ile dağ ve sahra toplarını III 'üncü Piyade Tümeni'ne ek olarak bulunacak, 79'uncu Piyade Alayı'nın iki taburu ile mantelli dağ bataryası Gazze'de, 138'inci Alayın 3'üncü taburu Birüssebi'de görevi burası ile Hafirülavce yolunu kapamak ve esas takviye kuvvetleri gelene kadar Şelale'de muharebeden kaçınmak istediğini buna sebep olarak da daha önceki raporunda bildirdiğı üzere taşıt araçlarının noksanlığını göstermişti. İngilizlerin diğer iki muharebede olduğu gibi süvari kuvvetiyle girişecekleri bir kuşatma taarruzu olursa bu taarruzu püskürtecek kuvvetin bulunmadığını bu sebeple de şimdiki durumda bir değişiklik yapılması gerektiğini bildirmişti. Planın devamında III 'üncü Tümen'in kuvvetli bir mevziyi tahkim ettiğini bu savunma mevziinin İngilizlerin geriden taarruzunu önleye bileceğini bildirerek, askerin moral gücünün düşmemesi açısından Şelale'de kesin savunma yapılması gerektiğini bildirmişti.

Kress'in bu planına cevaben Cemal Paşa İngilizlerin Gazze'ye bir çıkarma yaparak Şelale Mevziinin gerisine sarkması karadan da El-Ariş'ten ilerleyerek cepheden taarruzu gerçekleştirirse Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin kötü bir duruma düşeceğini düşündüğünü; Hafirülavce'nin de İngilizlerin eline geçmesi durumunda Hicaz hattının tahribi ile bura ile olan bağlantının kaybedileceğini bu sebeple buranın çok kötü bir duruma düşeceğini bildirmiş ve görüşlerini tekrardan vermesini istemişti.

Buna cevaben Kress İngilizlerin Hicaz hattını kesmek gibi bir maksatları olmadığını, Gazze konusundaki görüşlerinde ise kendilerine katıldığını, İngilizlerin Gazze çıkarması ve merkezden taarruzu noktasında kesin olarak bir görüş belirtmek için keşifler yapılması gerektiğı ancak Gazze'ye İngilizlerin bir çıkarma yapması her zaman mümkün olduğu ancak şundaki hava durumları göz önüne alındığında ihtimalin zayıf olduğunu, ancak hava durumunun her zaman şundaki gibi olmayacağını belirtmiş ancak bu tür bir harekete girişecek ellerinde yeteri kadar geminin bulunmadığını eklemiştir. Tüm bu durumlar olsa bile şu anda İngilizlerin çıkarma harekâtına girişebilecek bir düşünce yapısında olmadığını,

İngilizlerin hava keşiflerini sahil kısmından ziyade Birüssebi ve Şelale mevkillerinde gerçekleştirdiklerinden bu sonucun çıkarıldığını bildirmişti. IV ‘üncü Ordu Komutanlığı ve Birinci Kuvve-i Seferiyye arasındaki bu konuşmaların ardından IV ‘üncü Ordu Komutanı Ahmed Cemal Paşa, başkomutanlık Vekâletine bir teklif sunmuştu. Bu teklife göre şu an elde bulunan 16 taburluk bir kuvvetin sekizini Arapların oluşturduğu ve sağ tarafının daima bir çıkarma harekâtına karşı tehlikede olduğu için bu kuvvet Filistin Cephesi için yetersiz olduğu;

Düşmanın cepheden taarruzlar ve denizden de bir çıkarma harekâtına girişerek Şelale mevziinin arkasına sarkmak istediğini belirtilerek bunun yanında El-Ariş ve Port Said bölgesine uzak olmayan Yafa’da bir çıkarma harekâtı gerçekleştirmesinin mümkün olduğu tüm bunlar göz önüne alındığında veya bu durumlardan biri yani sadece karadan hareketle taarruz harekâtına başlasalar dahi bugün elde bulunan kuvvetlerle, 16’ncı Tümenin cepheye ulaşmasının ardından da tüm kuvvetin düşmanın harekâtına karşı yetersiz olduğunu belirtmişti.

Bu yetersizliğe rağmen birliklerin üstün düşman kuvvetleriyle karşı karşıya geldiklerinde kendilerini koruyacaklarını, bu şekilde bir durum oluşması halinde ise ya bir savunma cephesi belirlemek veya taarruz için ordu ihtiyat kuvveti belirlemek gerektiği, birliklerin cepheye taşınmasında ise dar demir yolu hattının yetmediği bu hattın sadece erzak nakliyesinde kullanıldığı durumun bu şekilde bir hal alması dolayısıyla da birliklerin cepheye yaya olarak hareket edecekleri belirtilmişti.

Ordu ihtiyatı için Dera’nın uygun bir yer olduğunu belirten Cemal Paşa, 7’nci Tümen’in İstanbul’a alınmamasından dolayı teşekkür ettiğini bu tümen ile birlikte 53 ‘üncü Tümen’in donanım, elbise ve er ihtiyacının İstanbul’dan ikmal edilerek IV ‘üncü Ordu emrine verilmesini istemiş ve bu birlikler ikmal edildikçe Rayak’a nakledileceğini, ancak bu tümenlerin ikisinden birinin ikmal tarihine kadar düşmanın şimdiki durumunda her hangi bir değişiklik olmazsa, bu tümenlerden her iki veya her hangi biri Halep’te kalmasını ve başkomutanlığın emrine göre hareket edeceğini bildirmişti.

Bu tekliflere cevap olarak ise Başkomutanlık Vekâleti, daha önce emrine aldığı 53 ‘üncü Tümeni IV ‘üncü Ordu emrine vermiş, 7’nci Tümen’in İstanbul’a alınarak takviye edildikten sonra ordunun emrine verileceğini 162’nci Alay yerine de 5’inci Ordudan bir alay tertiplenerek ordunun emrine verileceğini bildirmişti.

Bu emirle birlikte harekete geçen IV ‘üçüncü Orduda zaman kaybetmeyerek ikmalini sağladığı 53 ‘üçüncü Tümeni Yafa bölgesine intikal ettirmişti.

IV ‘üçüncü Ordu tarafından 14 Ocak’ta gönderilen ve Başkomutanlık Vekâletince emirlerin istenildiği telgrafa da 17 Ocak’ta Başkomutanlık tarafından cevap verilmişti. Bu cevaba göre 16’ncı Tümen’in büyük kısmının Ordu bölgesinde bulunduğu ve tümenle irtibatın sağlanabileceği belirtiliyor ve Filistin ile Hicaz’daki harekât için ise direktiflerin aynı olduğu, Filistin’de bulunan birliklerin görevinin de düşmana daha az toprak kaybetmek ve kaybedilen bölgelerde de duruma göre düşmanın yapmış olduğu veya yapacağı işleri engellemek olduğu, elde bulunan kuvvetlerinde yer değiştirebilen bir şekilde olması gerektiği ve düşman tarafından kuvvetlerin kuşatılmasına meydan verilmemesi emredilerek Hicaz hakkında ise ne ima edildiğinin anlaşılmadığı bildirilmişti.

Gelen bu son emirle birlikte Cemal Paşa tasarlanan harekât tarzını başkomutanlık tarafından da onayını almış oluyordu. Diğer yandan ise Hicaz hakkındaki meselelerin anlaşılmadığının belirtilmesi ise Başkomutanlık Vekâleti tarafından hala Hicaz meselesinin halledilebileceğinin düşünülerek oyalama manevrası yapılmıştı.⁴¹²

IV’ncü Ordu, Birinci Kuvve-i Seferiyye ve Başkomutanlık Vekâleti tarafından bu şekilde savunma hattı, taarruz meselesi tartışılırken bir taraftan da hava keşifleri ve düşmanla mücadele devam etmişti. Ancak yavaş yavaş ocak ayının son haftalarına doğru uçakların benzinleri tükenmeye başlamıştı. Bu amaçla Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı tarafından 19 Ocak’ta “ *Çölde tayyarelerin benzin fıkdanından dolayı İngilizlerin büyük tayyare faaliyeti karşısında hemen muattal duruyorlar. Derhal 20 ton benzinin treni mahsusla Pozantı’ya gönderilmesini...*” şeklindeki telgrafla Başkomutanlık Vekâletinden benzin istenmişti.

Gönderilen bu telgrafın devamında ise İngilizlerin Bitya bölgesinde 20 tayyarelik bir hava meydanı tesis ettiklerinin görüldüğü ve buradan kalkan uçakların filolar halinde hareket ettiklerini ancak kendilerinde bulunan altı uçakla bu üstün İngiliz kuvvetiyle mücadele edilemediği bildirilmiş ve İngilizlerin hava taarruzlarının şekilde açıklanmıştı. İngilizlerin daima filo halinde olduğu, bu filodan bazı İngiliz uçaklarının yüksekten uçarak diğer

⁴¹² “16 Ocak’ta Salt Menzil noktasından, Kudüs Menzil Müfettişliğine gönderilen raporda III’üncü Süvari Tümeni’nin 7’nci Alayı’nın Kudüs’e doğru yola çıktığı bildiriliyordu.” ATASE, BDH, 3319, H2-2-1; BDHHTH, a.g.k, s. 469-473; Erden, Çölde Son..., s.249-250; 261-262; Kress, a.g.e, s.253-254

tayyareleri muhafaza ettikleri diğer kısımlarının ise fevkalade alçalarak bombalar attıkları bu durumda halk ve işçiler üzerinde büyük etki yarattığı bildirilmiştir.

Aynı tarihlerde hem IV ‘üçüncü Ordu Komutanlığı ve hem de Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı İngilizlerin durumları hakkında Başkomutanlık Vekâletine raporlar göndermişlerdi. IV ‘üçüncü Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa tarafından Alman Başkomutanlığına gönderilen raporda düşmanın El Kantara’dan El-Ariş’e kadar demiryolu ve su borusu döşedikleri ve bu sayede birlikleri en iyi şekilde besledikleri ve denizden aynı hizmeti yerine getirdikleri, ayrıca bu hat arasında 60.000 kişiye yakın bir kuvvet bulundurduklarını bildirmişti. Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress’in raporunda ise düşmanın sürekli olarak hava keşifleriyle Şeyh Züveyt’in doğusunda ve El-Ariş’in güneyinde faaliyette oldukları ve Birüssebi’ye sürekli hava taarruzları yaptıklarını bildirilmişti. Osmanlı kuvvetlerinin ise keşiflerinde Han Yunus- Refah- El-Ariş – Magdaba – Birihsfen güzergahlarında bir değişikliğin olmadığı ancak faaliyetlerin sürdüğü, El-Ariş ile Müsait arasındaki birliklerin arttığı ve El-Ariş’in sürekli olarak denizden iase ve asker noktasında ikmal edildiği, Bitya bölgesinde düşmanın havaalanı yaptığı ve 24 uçağının bulunduğu, El-Ariş’te değişik sınıflardan birçok birliğin bulunduğu ve buranın tahkim edilerek bir merkez haline getirildiğinin görüldüğü, Refah’ta bulunan keşif kollarının geri alındığı çöl bölgesinde 57.000 kişilik bir kuvvetinin bulunduğu tahmin edildiği, yapımı devam eden demiryolu hattının Şeyh Züveyt’e ulaştığı bildirilmişti.⁴¹³

Bu raporların gönderilmesinin ardından ise Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress 21 Ocak’ta IV ‘üçüncü Ordu Komutanlığına gönderdiği telgrafında Şelale mevziinin düşmanın bir saldırısı halinde III ‘üçüncü Tümen tarafından kati surette savunma yapılacak mevki olduğunu bu tümenin kuvvetlenmesi için Avusturya – Macaristan dağ obüs taburu, 100mm uzun top, 150mm obüs bataryaları, bir uçak savar takımından oluşan kuvvetlerle takviye edildiğini ve Şelale’nin yanını korumak ve düşmanın buraya yapacağı bir saldırıyı önlemek için ve Han Yunus üzerinden Gazze’ye yapacağı taarruzu engellemek içinde burada Alman Binbaşı Tiller emrinde 79’uncu Piyade Alayından üç tabur ve bir adi ateşli dağ bataryası ve hecinsüvar birliklerinden oluşacak bir kuvvetin burada bulunacağını, Birüssebi’de ise 138’inci Alay, 81’inci Alaya bağlı bir tabur, bir makinalı tüfek bölüğü, III ‘üçüncü süvari Tümenine bağlı dağ bataryası ve bir uçaksavar top takımı bulunacağını ve III

⁴¹³ Bel_Mtf_023879; BDHHT, a.g.k, s.473475; Erden, Çölde Son..., s.304-305

‘üncü Tümen Komutanın emrine göre bu grubun hareket edeceğini Hafirülavce’de de kesin savunma yapmak amacıyla 31’inci Piyade Alayına bağlı 3’üncü Tabur, 167’nci ağır makinalı tüfek bölüğü ve bir dağ bataryasından oluşan müfreze olacağı bildirmişti.⁴¹⁴

Ancak Han Yunus’un gerisinde Gazze ile Birüssebi arasında bulunan Şelale mevkiî İngilizlerin diğer iki muharebede uyguladıkları hareket tarzları göz önüne alındığında gerilerden manevra ile çevrilmesi Osmanlı ordusunun cephedeki elde bulunan kuvvet miktarı göz önüne alındığında çok kolaydı. Diğer yandan ise yine üstün düşman kuvvetine karşı Gazze gibi bir sahil şehrinin alay düzeyinde bulunan birlikle savunmasının yapılarak Şelale’nin güvence altına alınacağını düşünülmesi de şu an için hayali bir durum olmuştu.

Kress’in göndermiş olduğu bu telgrafa aynı gün cevap veren IV ‘üncü Ordu Komutanlığı, belirtilen hatlardaki (Hafirülavce hariç) kuvvetlerin komutasını III ‘üncü Tümen’in değil Kress’in almasını emretmiş ve Hafirülavce’nin takviye edilmesini önermişti. Bu duruma karşı ise Kress bir rapor yollayarak Hafirülavce’nin takviye edilmesinin şundaki durumda düşmanın hareketine bağlı olduğu düşmanın üstün kuvvetlerle buraya gelmesi halinde savunmanın manasız olduğu, takviyeye kalkışılrsa dahi elde bulunan demiryolu hattının bu iş için yeterli düzeyde olmadığı, üstün kuvvetlerle gelen düşmana burayı takviye ederek karşı koymanın Şelale’de bulunan savunmayı düşüreceği, ancak Hafirülavce’de yapılması emredilen kara yolunun ve Birüssebideki tahkimatın bitiminin ardından burada bulunan müfreze El Halase’ye alınarak Hafirülavceye yardım yapılacağını belirtilmişti.

IV’üncü Ordu Komutanlığı’nın Hafirülavce üzerindeki baskısı bir bakıma mantıklı görülse de İngilizlerin çöldeki hareketleri ve yapımına devam eden işleri asıl taarruz noktasının burasının oluşturmadığını Kress’e yapılan hava keşifleri sonucu net bir şekilde göstermişti. Harekât açısında da İngilizler Hafirülavce üzerinden Birüssebi’ye geçerek Osmanlı ordusunun gerisini kuşatmaya çalışsa dahi bölgenin coğrafi yapısı itibariyle burası ile Birüssebi’ye giden yolun üzerinde dağların bulunması harekâtı geciktireceğinden ve böyle bir durumun Osmanlı ordusunun toparlamasına zemin hazırlayacağından İngilizler tarafından tercih edilecek bir yön değildi.

Bu son planlamalarla birlikte 28 Ocak’ta cephe hattı Kress tarafından şu şekilde oluşturulmuştu. Buna göre Birinci Kuvve-i Seferiyye ordugâhı, telsiz istasyonu, telgraf

⁴¹⁴ Erden, Çölde Son..., s.309; BDHTH, a.g.k, s.475

bölüğü ve seyyar hastane Kudüs'te; uçak müfrezesinden bir takım, bir telsiz telgraf istasyonu, 142'nci Uçak Savar Topçu Takımı Remle'de; 79'uncu Piade Alayı üç taburlu, bir hecinsüvar müfrezesi, 27'nci Topçu Alayının 4'üncü adi ateşli dağ bataryası Gazze'de; yeni teşkilatı yapılan III 'üncü Piyade Tümeni Ordugahı Şelale'de; 31'nci Alayın 3'üncü Taburu, 67'nci Makinalı Tüfek Bölüğü, 27'nci Topçu Alayının 5'nci adi ateşli Bataryası, bir takım hecinsüvar Hafirülavcede; bir takım hecinsüvar Kuseyme'de; Milli Urban Bölüğü ve bir takım hecinsüvar Birihasene'de; III 'üncü Süvari Tümen Ordugahı, 6'ncı Süvari Alayı, sahra bataryası, 138'inci Alayın 1'inci Taburu, 81'inci Piyade Alayının 2'nci Taburu, 138 numrolu Makinalı tüfek Bölüğü, 3'üncü Süvari Dağ Bataryası, 133'üncü Uçaksavar Topçu Takımı, bir takım uçak müfrezesi,, 37'nci Seyyar Hastane, 213'üncü Seyyar Hastanenin bir kısmı telsiz telgraf istasyonu Birüssebi'de bulanacaktı. Aynı tarihte IV 'üncü Ordu ise 12,8,3 ve Birinci Kuvve-i Seferiyye'den oluşan dört kolordu ve 41'inci Tümen'den ibaretti.⁴¹⁵

IV 'üncü Ordu Komutanlığı tarafından yapılan hava ve kara keşiflerinin ardından verilen bilgilerden çıkardığı sonuçları 31 Ocak'ta Başkomutanlık Vekâleti IV 'üncü Orduya bildirmişti. Bu değerlendirmelerde düşmanın ilerleme istikametinin kıyı hattı olacağını, bunun içinde Kuvve-i Seferiyye'nin geniş bir mevziide bekleyerek ihtiyat kuvvetlerinin sol tarafının gerisinde olması gerektiği, denizden yapılacak atışlara karşıda bu tarafın kuvvetli topçu desteği ile desteklenmesini bu sebeple lojistik hattının iyi tespit edilmesini, bu sebeple binek hayvanlarının durumu göz önüne alındığında bunların yetersiz olduğunun farkında olunduğu bu sebeple de Mısır Demiryolu hattına ek bir bağlantı yapılmasının zaruri olduğu bunun içinde aynı hattın bir kısım rayların sökülmesi gerektiği bildirilmişti.

IV 'üncü Ordu ise bu görüşlere karşı kendi görüşlerini bildirdiği raporunda Şelale mevziinin savunma için uygun bir mevzi olarak seçildiğini belirtmiş, Hafirülavce ve Birüssebide bulunan birliklerin ise düşmanın niyetinin anlaşılmasından sonra hareket tarzlarının belirleneceğini, ihtiyat kuvvetlerinin ise bulunacağı en uygun yerin Telüşşeria olduğu bunun içinde Şelale ile burası arasında dekovil yapılacağını bu iş içinde Birüssebi – Hafirülavce hattı üzerindeki malzemenin kullanılacağı belirtilmiş, buradan kuvvet miktarına değinilerek elde bulunan kuvvetlerin az olduğunu, düşmanın güçlü bir taarruzunda Telüşşeria'da ihtiyat olarak bir tümenin bulunabileceğini bu sebeple cepheye en az iki piyade tümeninin gerekeceği, bir tümeninde Yafa ile Remle arasında bulunması gerektiği bunların

⁴¹⁵ BDHTH, a.g.k, s.477-479; Kress, a.g.e, s.254

görevininse hem Gazze'ye yardım etmek hem de Yafa'ya çıkarma yapacak düşman kuvvetinin bu harekâtını engellemek olduğunu, Maan'da toplanacak tümenin yerine 3 ve 16'ncı Tümenlerle birlikte ayrı bir tümenin daha orduya verilmesi gerektiği belirtilmişti.

Ordu ile Başkomutanlık arasında bu yazışmalar sürdüğü sırada gelen hava keşif sonuçları Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığının paniklemesine neden olmuştu. Bu keşif sonuçlarına göre düşmanın El-Ariş'e dört tümenlik bir kuvvet yığıldığı ve bu kuvvetin her geçen gün arttığını, burası ile Bitya arasının ordugâh halini aldığını, El-Ariş'in sürekli olarak tahkim edildiği ve keşif birliklerinin de sürekli olarak Şeyh Züveyt ve daha ilerisine sürüldüğü, demir ve su yolunu da El-Ariş'in ilerisine ilerlettiklerini bildirilmişti.

Durumun bu şekilde sıkıntılı bir hal aldığını hisseden Kress, IV 'üncü Ordu Komutanlığına bu durumla alakalı görüşlerini ileten bir rapor göndermişti. Bu rapora göre;

İngilizlerin demiryolunu Şeyh Züveyt'e doğru ilerlettikleri, böylece daha önce yapılan tahminlerin doğru çıktığı ve düşmanın kesin olarak Filistin üzerine ilerleyeceklerinin anlaşıldığı bu ilerleme sırasında denizden de çıkarma yaparak iki kuvveti birleştirerek bura üzerine dört ila altı tümenlik bir kuvvetin ilerleyebileceğinin tahmin edildiğini belirtmiştir.

Buradan kendi kuvvetlerinin durumuna da değinen Kress, Arap taburlarının Filistin savunmasını gerçekleştirmeyeceklerini, bu sebeple de 16'ncı Tümen'in Gazze – Telüşşeria – Birüssebi hattına alınması gerektiği, denizden çıkarma ihtimaline karşı ise ulaşım kollarından oluşan bir tümenin Remle ile Vadi Sarar bölgesinde ihtiyatta kalmak üzere buraya naklinin gerektiğini, en geç bir aya kadar düşmanın Refah'a kadar demiryolunu uzatacağını durumun bu şekilde olmasının ardından ise düşmanın taarruza başlayacağını tahmin edildiğini belirterek en önemli sorunun taşıma araçları olduğu son hava muhalefetleri sebebiyle binek hayvanlarında ağır kayıpların meydana geldiği bunun içinde çevrede bulunan bedevilerden bu hayvanların ikmal edilmesi ve bunun içinde gümüş para gerektiği, düşman uçaklarının sürekli olarak Telüşşeria'da bulunan demiryolu köprüsünü bombardıman ettikleri bu köprünün yıkılmasının ulaşımı aksatacağından bunun önüne geçmek içinde burada bir varyant yapılması için emir beklendiği, demiryolu hattının ise uğrayacağı tahribatlar göz önüne alındığında Şelale'de iki haftalık yiyeceğin bulunması gerektiği, bu sebeple de günlük ihtiyacın haricinde arpa ve erzak gönderilmesini ve Şelale mevziinin şuanda kuvvetli olduğunu belirtmişti.

Bu görüşleri IV ‘üncü Ordu Komutanlığı uygun bulduğunu belirterek, başkomutanlık Vekâletinden bir tümen istendiğini, 16’ncı Tümen’in Telüşşeria’da toplanmasını uygun bulunduğunu, işe yarayan Arap birliklerinden yeni bir birlik oluşturulmasını geri kalanının ise lağvedilmesini önermişti. Deve temini için istenen paradan da 5000 lira gönderilmiş, Telüşşeria köprüsünün varyantının yapımına onay vermiş ve bu iş için ise Maisner Paşa’nın görevlendirildiğini bildirmişti.

Bu yazışmanın ardından ise Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress İkinci Kanal Seferi’ni ikmal etmek için kurulan çöl menzil müfettişliğine gerek olmadığını belirterek bu oluşumun lağvını istemiş ve bu görevi yerine getirmesi için Kudüs Menzil Müfettişliğinin yeterli olacağını belirterek emir beklemişti. Bu görüşe IV ‘üncü Ordu Komutanlığı karşı durmayarak kabul etmiş ve Kudüs Menzil Müfettişliğini Birinci Kuvve-i Seferiyye emrine vermişti.⁴¹⁶

İngilizler ise kazanılan bu iki muharebeyle birlikte çölden Osmanlı kuvvetlerini uzaklaştırmış ve kanalı güvence altına alarak gözlerini Filistin ve daha ötede Suriye’ye dikmişler ama hala Romani’deki gibi bir Osmanlı taarruzunu El-Ariş üzerine beklemişlerdi. Buna rağmen Murray zafer sarhoşluğu içinde Osmanlı kuvvetlerini takip harekâtına girişmeyerek kontrollü bir şekilde taarruzi bir nitelikten çok savunma nitelikli ilerleme planıyla adım adım Filistin’e ilerlemenin planlarını yapmıştı. Diğer yandan ise bölgenin coğrafi yapısı gereği daha yumuşak kum tabakasından sert tabakaya geçildiğinden bazı taşıt türleri terk edilmiş ve mümkün olan her noktada taşıt hayvanlarından vazgeçilerek, motorlu araçlarla ikmal sağlanmış ve bu şekilde de ilerleme hem hızlandırılmış hem de beslenme açısından hayvan ve insan beslenmesi asgariye indirilerek bir rahatlama sağlanmıştı.⁴¹⁷

Fransa Cephelerini buradan daha önemli gören İngiliz Genelkurmayı belgede belirlenen planı yürürlüğe koymuş ve Fransa Cephesine yardım için 17 Ocak’ta Murray’dan bir tümen hazırlamasını istemişti. Durumun bu şekilde bir hal almasıyla 42’nci Tümeni Fransa’ya göndermeye karar veren Murray 42’nci Tümen’in gitmesi emrini vermesinin ardından kuvvetlerini re-organizasyona tabi tutmuştu. Buna göre piyade kuvvetinin üç tümenden oluşturmuş, süvari kuvvetleri yeniden düzenlenerek dört tugaydan oluşturmuştu.⁴¹⁸ Kuvvet ayarlamalarının yanında daha önceden kurulması ön görülen gaz

⁴¹⁶BDHHTH, a.g.k, s. 479-483

⁴¹⁷ Gullet, The Australian Imperial..., s.244-246; Newell, a.g.t, s.288

⁴¹⁸ AWM,1/6/10, 39;62, Part:4 ; MacMunn&Falls, a.g.e, s.273-275

bombası kullanımına dair Tel El Kebir’de açılması belirlenen okul 25 Ocak’ta burada açılmış ve eğitim programı yayınlanmıştı.⁴¹⁹

Gaz Okulunun yanında Murray düşmana karşı kullanmak üzere yeni ağır toplarla birlikte ateş üstünlüğü kurmak amacıyla daha önce Genelkurmayın önerdiği tankların El-Ariş operasyonunun ardından gelmesiyle birlikte bundan sonraki harekâtlarda bunların kullanımı içinde harekât planlarını düzenlemeye başlamıştı. Bu araçların paletli bir yapıda oluşu yumuşak kum arazide hız sağlayacağından Murray uzun zamandır harekâtlarda bu araçları kullanmak için beklemekteydi. Ayrıca düşmanı daha önce karşılaşmadığı araçlarla karşılaşarak şaşkın duruma düşürecek bu şekilde sabit konumda olan düşmana karşı üstünlük kazanmayı hedeflemişti.⁴²⁰

Mısır Seferi Kuvveti Komutanı Murray ve İngiliz Genelkurmayı arasında bu şekilde anlaşmalar olduğu sırada cephede ise demir ve su yolunun El-Ariş’ten ileri doğru uzatıldığı sırada İngilizler hava keşifleriyle Osmanlı kuvvetlerinin durumu saptamaya çalışmışlardı. Diğer yandan ise Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesiyle ileri taşınan hava üsleri ve gelen yeni uçakların modern olması Filistin semalarına kadar bu uçakların uçuşuna imkân sağlamıştı.

Rafa Muharebesi’nin ardından özellikle hava keşif faaliyetlerini Şelale, Şeyh Nuran, Kusseyme, Hafirülavce, Birüssebi ve El-Ariş’e inen yollar üzerinde yoğunlaştıran İngilizler buraların hem hava fotoğraflarını çekiyor ve hem de yapılmakta olan savunma hattını harita üzerinde işaretliyordu.⁴²¹

Ayrıca Murray saldırı planını değiştirerek hava gücüyle Osmanlı kuvvetlerinin ikmal ve ulaşım hatlarına saldırarak düşmanı yıpratmayı bu şekilde de Osmanlı kuvvetlerinin yerinde kalmasını sağlamayı amaç edinen yeni bir plan geliştirmişti. Bu plan gereği ilk harekâta 10 Ocak gecesi Birüssebi havaalanı üzerine hava taarruzu olmuştu. Bu saldırının ardından 15 Ocak’ta tekrardan buraya saldırı düzenlenmişti. Bu saldırılar sırasında havaalanı, istasyona zarar verilmiş ve Osmanlı kuvvetlerinin burayı tahliye sürecinde olduğunun görüldüğü belirtilmişti. 16 Ocak’ta tekrardan hava taarruz düzenleyen İngiliz hava kuvvetleri havaalanında bulunan hangar, tren rayları, vagonlara ve kamplara saldırılar

⁴¹⁹ AWM, 1/6/10, 57-58, Part:4; Newell, a.g.t, s.285

⁴²⁰ Newell, a.g.t, s.289-291

⁴²¹ AWM, 1/9/11, Page:362

düzenlemiş ve çok sayıda can kaybının olduğu belirtilmişti. Bu taarruzla birlikte hava alanının tahliye edildiği doğrulandığı, yeni düşman havaalanının bulunmadığı, 15 Ocak'tan beride kendi hatları üzerinde iki Osmanlı uçağının uçtuğu belirtilmişti. Birüssebi'nin yanında Telüşşeria – Şelale yolu üzerinde uçan İngiliz uçakları Şelale'nin Birüssebi için bir erzak üssü olarak kullanıldığı görüldüğü, Telüşşeria – Şelale arasındaki yolda çok sayıda motorlu taşıt, deve ve at arabasının görüldüğü rapor edilmiş ve 18 Ocak'ta burada bulunan iletişim hattına, deve konvoyuna ve tren istasyonuna saldırı düzenlendiği yaklaşık olarak 1400 libre bomba atıldığı bildirilmişti.⁴²²

19 Ocak'tan 25 Ocak'a kadar yapılan hava keşiflerinde ise Birüssebi'den Kudüs'e kadar olan mıntıkada ve çevresinde bulunan Osmanlı kuvvetlerinin durumları, yollar, tren hatları, ellerinde bulunan vagon ve kamyon sayılarının miktarı belirlenmişti.⁴²³

Hava keşiflerinin yanında karada da ajanlar ve firar eden askerlerden alınan bilgiler vasıtasıyla gelen raporlarda Osmanlı kuvvetlerinden birçok askerin firar ettiği, bazı tümenlerin Halep'e doğru yola çıktığı, bazılarının Filistin'e doğru kaydırıldığı, Gazze'de siperler inşa edilmeye başlandığı gibi bilgiler elde edilmişti.⁴²⁴

4.3. Osmanlı Ordusunun Gazze – Birüssebi Hattına Çekilmesi ve İngilizlerin Han Yunus Taarruzu

Ocak ayının son günlerinde IV 'üncü Ordu Komutanlığı, Başkomutanlık Vekâletinden kadrolarda bulunan eksiklikleri gidermek için 10.000 kişiden oluşan "Türk" askeri istemiş, XII'nci Kolorduya bağlı tümenlerin tabur sayının artırılmasını, ağır topçu ve ağır makinalı tüfek gönderilmesini istemişti. Buna karşılık Başkomutanlık Vekâleti şu an için 6.000 kişi gönderebileceğini belirterek geri kalan kısmın menzillerde bulunan askerlerden tamamlanmasını emretmişti. İstenen top ve ağır makinalı tüfek teçhizatının ise bir seri ateşli Ağır Dağ Bataryası, adi ateşli bataryaların toplarının değiştirilmesi için top, makinalı tüfek isteklerini de karşılamak için bölgeye bu teçhizatın sevkine başlandığı bildirilmişti. Ayrıca birliklerde bulunan makinalı tüfek bölüklerinin sayısının artırılması emredilmişti.⁴²⁵

⁴²² AWM, 1/9/11, Page:363-364; Newell, a.g.t, s.291-292

⁴²³ AWM, 1/9/11, Page:391

⁴²⁴ AWM, 1/9/11, Page:404-405

⁴²⁵ BDHTH, a.g.k, s.483

Ocak ayının bitimiyle birlikte şubat ayı başlarında mevzilerde birlik değişiklikleri yaşanmaya başlamıştı. Bu günlerde 16'ncı Tümen birliklerinin ilk kısmının Birüssebi'ye ulaşmasıyla birlikte, Hafirülavcede bulunan III 'üncü Piyade Tümeni emrindeki 31'inci Alayın 3'üncü Taburu geri çekilerek 16'ncı Tümen'e ait 125'inci Piyade Alayı, bir adi ateşli dağ bataryası ve telsiz istasyonu Hafirülavce'ye gönderilmişti. Bu birliğin dışında ise Han Yunus'ta 31'inci Alay'a bağlı 11'inci Bölükle birlikte bir urban bölüğü, Kuseyme'de bir takım hacinsüvar, Birülhasene'de Milli Urban Bölüğüyle bir takım hecinsüvar, Kal'at ül Nahil 'de ise bir urban bölüğü bulundurulmuştu. Ayrıca şubat ayı sona erene kadar 3'üncü Süvari Tümeni Birüssebi'de, 16'ncı Piyade Tümeni ise Telüşşeria'da toplanmıştı.

Diğer yandan ise son alınan hava keşif raporlarının ardından İngilizlerin ileri harekâta yönelik çalışmalarının iyice arttığının görülmesinin Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığını heyecanlandırmıştı. Bu sebeple benzin kıtlığı var olsa da ocak ayının son haftaları itibariyle hava keşif faaliyetleri arttırılmış ve tıpkı İngilizlerde olduğu gibi Osmanlı tayyareleri de düşmanın durumunu saptamaya çalışmıştı. Bu amaçla 7 Şubat'ta IV 'üncü Orduya gönderilen hava keşif raporlarında Kress, düşmanın Biribayut- Magaybra arasında süvari ordugâhları, Düveydar – Biribudiyuk hattında bulunan demiryolu boyunca çadırılı ordugâh, Romani çevresinde büyük bir çadırılı ordugâh ve 800 yakın çadır, üç tabur piyade ve dört alay süvari kuvvetinin bulunduğu, Muhammediye bölgesinde ise düşman ordugâhlarından iz bulunmadığı, Birülabad çevresinde ise üç yeni yapılmış çadırılı ordugâh ve üç alayın görüldüğü, El-Ariş ile Haruba bölgelerinde değişikliğin olmadığı bildirilmişti. Demiryolu hattının son noktasının ise El-Ariş'ten 2500 m doğuda olduğu, trenlerin çok sık çalıştığı ancak denizden ikmal hareketinin bulunmadığının görüldüğü belirtilerek hava fotoğraflarına göre düşmanın bulunduğu Haruba – El-Ariş – Romani hattındaki durumuna ve kuvvet miktarına dair bilgiler verilerek bu durumlar hakkında ki görüşlerini sıralamıştı.

Kress düşmanın Haruba – El-Ariş – Bitya hattında 25.000 kişilik muharip ve gayri muharip birliğin bulunduğunu, Bir ül Mezar - Birülabad – Romani hattında 17.000 muharip unsurunun bulunduğunu ve El-Ariş'in sürekli takviye edildiğini, keşifler sırasında sürekli olarak düşmanın demiryolu yapımına devam etmesi bu kuvvetlerle düşmanın taarruz yapacağına işaret ettiğini ve demiryolunun son noktasını ise Şeyh Züveyt'in oluşturacağını tahmin edildiği nitekim buranın 30 km uzağında bulunan Şelale'ye kadar hattın uzatılamayacağını ön görüldüğünü belirtilerek düşmanın kuvvetlerini yığmasına rağmen tek bir demiryolu hattına sahip olması ve Osmanlı kuvvetleri hakkında çok fazla bilgisinin

olmaması gibi sebeplerle düşmanın Şeyh Züveyt civarında yığınak yaparak buradan adım adım ilerleyeceğinin belirlendiği bildirilmişti. Bu sebeplerle düşmanın Osmanlı mevzilerine kuvvetli taarruz araçlarıyla saldıracağı ve bunun sonucu olarak da Osmanlı kuvvetlerinin mevzii savunma harekâtına dönüşeceğine, böyle bir harekâtında mart ayından önce olamayacağını belirtmişti.

Kress bu yapmış olduğu tahminler zaman içinde doğru çıkmış ve İngilizler mart ayından önce büyük bir taarruza bölgede girişmemiştir.

Kress'in bu görüşlerinin alınmasının ardından hem Kress'in ve hem de Cemal Paşa'nın da görüşlerini içeren rapor Başkomutanlık Vekâletine gönderilmişti. Bu rapora göre ise ordu İngilizlerin mart ayında taarruzunu beklenmesi gerektiğini bu sebeple bu zamana kadar toplanmanın bitmesi ve 16'ncı Tümen'in acilen gönderilmesi gerektiği eğer bu tümen gönderilmeyecekse yerine başka bir tümenin gönderilmesini ve düşmanın taarruzları sırasında gaz kullanmalarına karşı en az 15.000 gaz maskesinin gönderilmesini istemiştir.

Bu raporun yanında harekât alanında Cemal Paşa İngilizlerin mart ayında taarruza geçeceklerini ön görerek Birinci Kuvve-i Seferiyye komutanı tarafından önerilen Arap birlikleri hakkındaki yapılması gerekli olanlara dair ve elinde bulunan bazı kuvvetlerin buldukları yerleri re-organizasyona tabi tutarak Dera'da ihtiyatta bulunması ön görülen 53 'üncü Tümen'i Yafa – Remle bölgesine, 8'nci Süvari Alayını Birüssebi bölgesine gitmesine dair emir vermişti. Böylece seferi kuvvet iki piyade (3 ve 16'ncı) bir süvari (3'üncü) tümeni ile cephe hattında, Yafa- Remle arasında ise bir tümen olmak üzere konuşlanmıştı.⁴²⁶

Diğer yandan ise 20 Şubat'ta IV 'üncü Ordu tarafından kesin olarak elde tutulması istenen Hafirülavce'de bulunan depoların Birüssebi'ye nakledilmesi ve burada bulunan alayın peyder pey geri alınması ve burada sadece yaya bir müfreze bırakılması emredilmişti.

Bu emrin verildiği gün ise Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı tarafından Birihasene ve Kal'at ül Nahil 'de bulunan birliklerin İngilizler tarafından baskına uğradığını

⁴²⁶ BDHTH, a.g.k, s.486-489

ve birçok kişinin esir alındığını ve sadece buradan dokuz hecinsüvarın kurtulabildiği bildirilmişti.

20 Ocak'ta yaşanan bu muharebenin ardından asıl cephe bölgesinde ise IV 'üncü Ordu Komutanlığının asıl yaşadığı korku İngilizlerin girişecekleri karadan bir harekâtı donanma ile denizden birleştirirlerse bu duruma karşı nasıl bir harekât tarzı oluşturacakları sorunu olmuştu. Çünkü şu ana kadar yapılan savunma düzeninde Osmanlı kuvvetleri Birüssebi- Gazze hattı arasında bulunan Şelale bölgesinde toplanmıştı. Eğer Gazze'de bulunan birliklerin düşmanın kara çıkartmasına ve karadan ilerlemesine mâni olamaması durumunda düşman Osmanlı kuvvetlerinin bu taraftan arkasına sarkarak ana kara ile olan bağlantısını kesebilir ve burada bulunan kuvvetleri imha edebilirdi. Tüm bunların göz önüne alınmasıyla IV 'üncü Ordu Komutanı Cemal Paşa, 21 Ocak'ta Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına bu duruma karşı yapılacakları içeren bir direktif vermişti. Buna göre Cemal Paşa düşmanın Şelale üzerine yapacağı bir taarruz ve Gazze üzerine de yapacağı denizden bir çıkarma ile bu iki harekâtı birleştirmesi durumunda veya Şelale mevziini oyalayarak asıl kuvvetlerini kıyı boyunca yürütmesi durumuna karşı belirli bölgelerde dayanak noktalarının oluşturulması gerektiğini Gazze için en uygun noktanın 139 Rakımlı Tepe olduğu diğer yerlerde de bu tip dayanak noktalarının oluşturulması gerektiğini belirterek kendilerine ait bulunan harekât alanında hakim ve önemli noktaların elde bulundurulması harekât serbestliği ve emniyetin sağlanacağını düşündüğünü belirtmişti.

Cemal Paşa bu görüş ve önerilerini dile getirdiği sırada Kress'de belirlenen savunma sisteminden vaz geçtiğini belirten bir rapor yazarak IV 'üncü Ordu Komutanlığına göndermiş ancak yaşanan aksaklıklar sonucu bu rapor Cemal Paşa'nın eline geç geçmişti. Kress bu raporunda⁴²⁷ Gazze, Gazze'nin kuzey, doğu ve kuzey-doğusu ile Telüşşeria arasında klasik Alman savunma tarzı olan oynak savunma sistemini uygulamayı önermişti.

Bu raporun Cemal Paşa'nın eline 23 Ocak'ta geçmesinin ardından ise aynı gün Cemal Paşa Şam'dan hareketle Kress'in bulunduğu Şelale'ye gelmiş ve bu durum tartışılmıştı. Tartışmanın sonucunda Şelale mevziinin tahliyesine karar verilerek birliklerin Telüşşeria'ya çekilmesine karar verilmişti. Bu toplantının ardından Cemal Paşa yayınladığı emirde Gazze – Hafirülavce – Şelale mevkiilerinin boşaltılmasını, Birinci Kuvve-i Seferiyye birliklerinin Mecedel – Telüşşeria – Birüssebi hattında toplanması önerisinin kabul

⁴²⁷ Raporun çevirisi BDHTH kitabının 753-756'ncı sayfası arasında bulunmaktadır.

edildiğini belirterek, yeni durumun Tiller Müfrezesinin Mecedel'e III 'üncü Piyade Tümeni'nin Cemame'ye, 16'ncı Tümen'in Telüşşeria'ya, III 'üncü Süvari Tümeni ve 16'ncı tümen Hafirülavce'den çekilmesini, 12 ve 138'nci Piyade Alayları ile III 'üncü Piyade Tümeni ve Avusturya – Macaristan Dağ Obüs Taburunun Birüssebi'de bulunmasını ve çekilmiş olunan mevzilerdeki yapılmış olan her şeyin tahrip edilmesi emredilmişti.⁴²⁸

Böylece Gazze'ye paralel olarak dikey bir hat üzerinde Birinci Kuvve-i Seferiyye birliklerinin konumlanması sağlanarak elde bulunan birliklerin herhangi bir muharebede tamamen imhasının önüne geçilmişti.

Cemal Paşa tarafından verilen bu emir Başkomutanlık Vekâletine de aynı gün bildirilmiş ve yapılması planlanan savunma harekâtı açıklanarak bu süreçte bulunan tüm harekâtı karargâhını Kudüs'e alarak kendisinin idare edeceğini bildirmişti.⁴²⁹

Cephe hattında ise Şubat'ın son gününde yapılan hava keşif raporları alınmış ve bu raporlar IV 'üncü Ordu Komutanlığına bildirilmişti. Bu raporlara göre düşmanın iki süvari tugayının Hanyunus'un güney ve güney-batı istikametinde ve buraya doğru ilerlemekte olduğu ve öğlen vakti avcı hattına girdiği, öğlenden sonra ise büyük çoğunluğunun Bir ül Refa istikametinde toplandığını, dün de bir tugay düşman kuvvetinin Bavati ve Bavati'nin güney-doğu istikametinde keşif yaptıklarının görüldüğü, Ebu Avgile'nin hafif surette piyade tarafından işgal edildiği ancak kuvvet miktarının belirlenemediği, Ebu Avgile – Bir-i Havfa yolunda düşman olmadığı, El-Ariş'te tren hattında ve deniz cihetinden sahile doğru bir hareket olmadığı İskoç ordugâhında bir tabur kadar artış olduğu, vadide ise yeni ordugâhlar ve bir çok çadırın bulunduğu, doğu ordugâhının dolu olduğu, Ariş - Haruba hattının temiz olduğu Haruba'nın bir tümen tarafından işgal edildiği, Haruba - Şeyh Züveyt arasında bir taburun hareket halinde, tren istasyonunun ise Şeyh Züveyt'in 200m kadar doğusunda olduğu, Şeyh Züveyt'te bulunan düşman birliklerine dört tugay daha eklenerek bu kuvvetin küçük kollar halinde Refah'a doğru hareket halinde olduğunun görüldüğü bildirilmişti.⁴³⁰

Bu keşif raporunun ardından ertesi gün Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı tarafından 16'ncı Tümen, III'üncü Piyade ve III'üncü Süvari Tümenleriyle, Tiller Müfrezesi, Kudüs Menzil Müfettişliğine bir emir yayınlanmıştı. Bu emre göre;

⁴²⁸ BDHTH, a.g.k, s.490-492; Erden, Çölde Son..., s.311-312

⁴²⁹ BDHTH, a.g.k, s. 492-493

⁴³⁰ ATASE, BDH, 4526- H1-1

“III’üncü Piyade Tümeninin 4 Mart gecesi Şelale Mevziini tahliye etmesi, aynı gece gelecek birliklerinde adı geçen mahallere hareket edeceği, bu şekilde 138’inci Alay makinalı tüfek ve cebel obüs taburuyla Birüssebi’ye gideceğini ve sabaha kadar III ‘üncü Süvari Tümeni emrine gireceğini; III ‘üncü Piyade Tümeni ise geriye kalan kuvvetleriyle Telüşşeria’ya gideceğini ve vadi ile tren istasyonu civarında ordugâh kuracağını; I’inci Süvari Alayının da aynı gece ağırlıklarını Birüssebi’ye götüreceğini 4 Ocak akşamı Turan mevziini işgal ederek düşman keşif kollarını tard edeceğini ve 5 Ocak gecesi Birüssebi’ye hareket ederek düşmanın kuvvetli birlikleriyle icra edeceği bir taarruzu kabul etmeyecektir. III ‘üncü Piyade Tümeni tayyare, top takımıyla telgraf istasyonunu Telüşşeria’da bıraktıktan sonra 5 Ocak gecesi Cemame’ye hareket ederek burayı yönü Gazze olmak üzere işgal ve tahkim edeceğini, düşman taarruzunda tümen bu mevzide savunma yapacağını ve Cemame ile Ümmül Haykal arasında bir telgraf hattı inşa edeceğini; tayyare top takımı ile telgraf istasyonunun Telüşşeria’da 16’ncı Tümen emrinde bulunacağı; tayyare top takımına iyi bir şekilde mevzi aldırılarak herhangi bir düşman tayyare taarruzuna karşı istasyonla su müessesâtını iyi bir şekilde koruyacaktır.⁴³¹

III ‘üncü Süvari Tümen komutanı 4 Mart günü öğleden sonra 125’inci Piyade, 6’ncı Süvari Alaylarıyla, sahra bataryasından oluşan bir birlikle Birül ebu Galyon civarına hareketle burada bir mevzii alacaktır. 5 Mart akşamı ise bu birlik Birüssebi’ye hareket edecektir. 16’ncı Tümen 4 Mart akşamı bir piyade alayı, iki süvari bölüğü ve bir sahra bataryasından oluşan bir birliği Eş Şimali’nin güney-batısında bulunan tepeye götürerek burada mevzilendirecektir. Bu birlik dekovil hattının sökülmesi işine de katılacak ve tren hattı Vadiû Kutsi’ye kadar söküldüğünde eski mevziine geri dönecektir. 4 Mart’a kadar 15 otomobilden oluşan bir kol çoğunluğu topçu taburu mevziinin gerisinde dört otomobilden oluşan bir kolda Vadiû Şelale köprüsü yakınındaki el Ferdan civarına gidecektir. Avusturya Cebel Topçu Taburlarıyla ağır topçu taburu cephanesini otomobillerle Birüssebi’ye nakledecek, diğer dört otomobil köprülerin kaldırılması için Yüzbaşı Volf’a verilecektir. Bu cephaneler köprüden geçtikten sonra ise derhal Yüzbaşı Volf tarafından köprü sökülecek ve köprüünün sökülmesinin ardından dekovil hattı kaldırılacaktır. Şelale ile Vadiû Kutsi arasındaki hattın sökülmesinin ardından malzeme Telüşşeria’ya taşınacaktır.

⁴³¹ ATASE, BDH, 4526- H1-1-1

5 Mart akşamı III ‘üncü Tümen Şelale’de bulunacak ve burada yapılan her şeyi tahrip edecektir. 16’ncı Fırka ise 3 Mart gecesi koşum hayvanı beygir olan bir sahra piyade taburunu Gazze Müfrezesine götürecektir ve bu tabur Gazze Müfrezesi emrinde olacaktır.⁴³² 5 Mart gecesi Binbaşı Tiller kendisinde bulunan süvari bataryasını Cemame’de III ‘üncü Tümen’e götürecektir. Gazze Müfrezesi 5 Mart günü burayı tahliye edecek ve Mecedel üzerine gelecektir. Şayet bu müfreme düşman tarafından taarruza uğrarsa 16’ncı Tümen emir beklemeden derhal Gazze üzerine hareket edecektir.”

Birliklere yazılan bu emrin zeylinde III ‘üncü Piyade ve Süvari Tümenleriyle 16’ncı Tümen’in Birüssebi – Telüşşeria – Şelale – Gazze Halese – Asluç arasında bulunan telgraf hatlarını sökmeleri emredilmişti.⁴³³

Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress bu emirleri tümen ve müfreme karargâhlarına göndermesinin ardından bir keşif seyahatine çıkmıştı. Yaptığı keşif sonucu Kress;

“Savunma kuvvetlerinin Hirbet ül Aclan – Sükeriyye - Eddavamiye hattında icra edilmesi noktasında ısrar ettiğini, Hirbet ül Aclan’ın Irakül Menşe’in güney batısında olduğu ve bu mevziinin genel bazı sorunları olsa da durumunun genel olarak iyi olduğu ve şuanda yeterli su bulunduğunu ancak ilerleyen dönemde tren ile su taşınması gerekliliğinin olacağını;

53 ‘üncü Tümen’in Çulsi – Hirbet ül Aclan hattında bulunacağını Tiller Müfrezesi ’nin ise Esdud’da mevzileneceğini;

Şelale’nin tahliyesinin ardından düşmanın ilk saldıracağı noktanın Birüssebi olacağını tahmin ettiğini, arazi durumuna göre çok geniş olan bu mevziyi savunmak için bir piyade alayının yetersiz olduğu nitekim iki taburunun da şu anda harp kuvvetinin olmadığı, bu durum nedeniyle de 138’inci Alayı Birüssebi’ye göndermeye niyetli olduğunu buranın tahliyesinin ardından da bu alayın III ‘üncü Tümen’e tekrar verileceğini;

Zahiriye’ye doğru çekilecek müfrezesinin görevinin çok zor ve mesuliyetli olmasından bu görevi 125’nci Alayın genç komutanına itimat edemeyeceğim ve bu görevi

⁴³² ATASE, BDH, 4526- H1-1-1a

⁴³³ ATASE, BDH, 4526- H1-1-2

Yarbay Esat Bey'e vererek 125'nci Alay'a ek olarak üç cebel bataryası, bir istihkam bölüğü, iki süvari bölüğünden oluşan 6'ncı Süvari Alayı, 3'üncü Süvari Tümenen bir makinalı tüfek bölüğünü mumaileyhin emrine vereceğim, 6'ncı Süvari Alayından bir bölüğü Tiller Müfrezesine ve bir bölükte 3'üncü Tümen'e keşif harekâtı için vereceğim, 7'üncü Süvari Alayı ve 2'nci makinalı tüfek bölüğünü kuvve-i seferiyye ihtiyatı olarak Irakülmenşei'de bulunduracağım, Birüssebi'nin boşaltılmasının ardından 3'üncü Süvari Tümeninin lağv edilmesi için emir buyurmanızı rica eder, mevzii Aclunin gerisinde su üssü inşası için uzman kişilerin emrine verilmesini arz ederim.”⁴³⁴

Kress'in bu teklif ve görüşleri Cemal Paşa tarafından düşmana arazi terki anlamına geldiğinden kabul edilmemiş, konunun Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın bölgeye geleceğinden bahisle o geldikten sonra karar verileceğini şu anda ise önceki emre göre mevziilerin seçilmesi gerektiği, 3'üncü Süvari Tümeni birliklerinden bazılarının diğer birliklere verilmesinin onaylandığı, ancak bu tümenin tümen komutanı emrinde muhafaza edilmesini, 81'inci Alaydan 2'nci taburun Tiller emrine verilmesini ve 138'inci Alayın Birüssebi'ye gönderilmesi emredilmişti.

IV 'üncü Ordu ile Birinci Kuvve-i Seferiyye arasında bu yazışmalar olurken şubat ayının sonundan itibaren bölgede iki önemli sorun bulunmaktaydı. Birincisi yukarıda belirtilen savunma mevzii konusuyken ikincisi Hicaz'ın durumu olmuştu. Bu iki sorunun çözümü de Enver Paşa'nın bölgeye gelişine bağlanmıştı.

Böylece planlandığı gibi Enver Paşa bu sırada tekrardan cephe ziyaretlerine başlamış ve 28 Şubat'ta Şam'a gelmişti. İlk olarak burada Cemal Paşa ve Mustafa Kemal (Atatürk)⁴³⁵

⁴³⁴ ATASE, BDH,4526- H1-1-3-3a

⁴³⁵ 1916 yılı sonuna doğru artık iyice Hicaz'da bulunan birliklerin Osmanlı IV 'üncü Ordusu üzerindeki yükü gittikçe arttığından buradaki seferin ertelenmesi veya vazgeçilmesi bu dönemde bir gereklilik halini almıştı. 1917 yılına gelindiğinde ise buranın iyice IV 'üncü Ordu üzerinde yük teşkil etmesi ve sürekli olarak cephane, iaşe, para istenmesi ve bölgede bulunan Fahrettin Paşa'nın bölge halkı üzerinde denetim yapamadığının Başkomutanlık Vekâletince düşünülmesi üzerine şubat ayından itibaren burada bulunan birlikleri komuta edecek ve bölge halkını dizginleyecek yeni bir isim aranmıştı. İlk olarak İsmet (İnönü) Bey'in (Yemen isyanındaki başarısı dolayısıyla) adı geçse de genç oluşu ve rütbesindeki düşüklük nedeniyle yapılan bu öneri Başkomutanlık Vekâleti tarafından kabul edilmemiş ve Mustafa Kemal'in (Atatürk) ismi (Trablusgarp'ta yaptıkları ve halk ile diyalogu sebebiyle) başkomutanlık Vekâletince önerilmiş ve bu durum ordu komutanı tarafından da kabul edilmesiyle 23 Şubat'ta Mustafa Kemal'e verilen emirle Hicaz Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına tayin olunmuştu. Şam'a gelişinin ardından ise yaptığı incelemeler sonucu Hicaz'daki birliklerin geri çekilip Filistin'deki birliklerin kuvvetlendirilmesini önermiş ve bu öneri 28 Şubat'ta Cemal, Enver ve Mustafa Kemal Paşaların katıldığı toplantıda kabul edilmişti. Ancak Mustafa Kemal Paşa bu iş için kendisinin değil de şu ana kadar buradaki birlikleri yöneten Fahrettin Paşa'nın yönetmesini önermiş ve bu öneri kabul edilerek görev Fahrettin Paşa'ya verilmişti. Mustafa Kemal Paşa'da Kafkas Ordular Grubunda II'nci Orduya atanmıştı. Detay için. Bkz. "Erden, Çölde Son..., s.314-326; BDH, Hicaz, Asir ve Yemen..., s.328-334; Şükrü

Paşa ile Hicaz'da bulunan kuvvetlerin geri çekilmesi konusunu tartışmış ve burada bulunan birliklerin geri çekilmesi noktasında karar alınarak 3 Mart'ta cephe hattına gidilmişti. Burada Birüssebi, Telüşşeria, Şelale hatlarını gezen Enver Paşa Telüşşeria'da kesin kararını vererek savunma hattının Gazze- Telüşşeria- Birüssebi olmasına yolunda emir vermişti. Ayrıca 2'nci Ordu bölgesinde bulunan 14'üncü Topçu Alayı karargâhı ve 2,4, ve 5'inci bataryaları, 16'ncı İstihkam Taburunu IV 'üncü Ordu emrine vermişti.⁴³⁶

İngilizler ise ocak ayının son haftasından itibaren Gazze muharebesine kadar geçen süreçte hava keşiflerine ağırlık vererek Osmanlı ordusunun Gazze, Birüssebi, Hafirülavce, Şeyh Nuran, Şelale, Yafa, Kudüs bölgelerindeki hareket tarzını ve kuvvet yapısını ve ulaşım ve savunma hatlarının yapısını anlamaya çalışarak Gazze üzerine doğru yürüyüşün planlarını hazırlamaya başlamışlardı. Hava keşifleri sırasında ise Osmanlı tayyareleriyle de karşılaşan İngiliz uçakları kimi zaman bu uçakları püskürtmüşlerse de kimi zamanda başarılı olamamışlardı. Bu başarısızlık sonucu ise 30 Ocak'ta Osmanlı tayyareleri El Ariş'i bombardıman etmişti. Bu duruma karşılık İngiliz uçakları 2 Şubat'ta Şeyh Nuran bölgesini bombalamıştı. Diğer yandan ise İngilizlerin durumunu Osmanlı ordusuna bildiren bedevilere karşıda önlem almaya başlayan İngiliz uçakları 6 Şubat'ta alçak uçuş yaparak bölgede bulunan bedeviler üzerine makineli tüfek ateşiyle taarruz düzenlemişlerdi. Yine aynı tarihte Şeyh Nuran bölgesinde Osmanlı ordusuna ait birliklerin sayısının arttığının bildirilmesi üzerine burada bulunan çadırlar üzerine makineli tüfek ateşiyle bir taarruz gerçekleştirilmişti.⁴³⁷

Bu son saldırının ardından yaşanan kötü hava koşulları nedeniyle 13 Şubat'a kadar ertelenen hava keşif hareketleri bu tarihten itibaren tekrar başlamış ve İngiliz uçakları 14 ve 15 Şubat'ta Birüssebi'de bulunan Osmanlı havaalanına büyük bir bombardıman

Tezer, Atatürk'ün Hatıra Defteri, TTK, Ankara, 1972, s.96-106; Cemal Erikan, Komutan Atatürk, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2006, s.177-179; Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Yaşamı, Cilt: I 1881-1918, TTK, Ankara, 1988, s.87-88; Rahmi Doğanay, " Atatürk'ün Askeri Yaşamında Suriye", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:19, Sayı:55, Ankara, 2003, s.184-186"

⁴³⁶ Bel_Mtf_023742; BDHTH, a.g.k, s. 495-496; Kress, a.g.e, s.258-259; Nogales, a.g.e, s.224-225; Erden, Çölde Son..., s.338-342 " Yapılan bu toplantıda tahliye kararı alınması rağmen yine askerce düşünmek yerine siyasi olarak düşünen Cemal Paşa, Enver Paşa buranın tahliyesinden vazgeçmiş yalnızca burada bulunan kutsal emanetler İngilizlerin saldırı ihtimaline karşı İstanbul'a taşınmış ve Fahrettin Paşa Mondoros Mütarekesine kadar emrinde bulunan bir grup askerle Hz. Muhammedin kabrinin bulunduğu yerde savunma icra etmişti."

⁴³⁷ AWM, 1/9/12, page: 415-416; 437-440

düzenlemişler ve burada bulunan hangarlar ve uçak savar silahlarını kullanılamaz duruma getirmişlerdi.⁴³⁸

Hava saldırılarının yanında bu dönemde Osmanlı ordusunda bulunan çok sayıda Arap askerleri firar etmişti. Firar eden bu askerler ya İngilizlerin eline düşmüş ya da İngilizlerin doğru tarafa kaçarak kasıtlı olarak İngilizlerin eline düşmüş ve esir edilmişti. Bu sayede ise İngilizler bu firarilerden önemli miktarda istihbari bilgiler elde etmişti.⁴³⁹ Elde edilen bu bilgiler de hava keşifleri ve kendi ajanlarının geçmiş olduğu bilgilerle doğrulanarak İngilizler hareket tarzlarını belirlemişlerdi.

Bu sırada karada ise su boru hattı 5 Şubat'ta El-Ariş'e gelmişti. Bu hattın El-Ariş'e ulaşmasıyla birlikte Avusturalya ve Yeni Zelanda Atlı Tümeni ileri sürülerek Şey Züveyt bölgesinde 22 Şubat'ta kadar toplanmaları emredilmişti.⁴⁴⁰ Burada birlikler toplandığı sırada burada bulunan Arap nüfusa karşı nasıl davranmaları gerektiğine dairde bir emir yayınlanmıştı. Bu emre göre birliklerin burada toplanmasının ardından askeri valinin vereceği emirle burada bulunan tüm Arapların buradan gönderilmesi, Refah'ta bulunanlarında herhangi bir istihbarat kaçağına karşı uyarılması, Şeyh Züveyt'te bulunan ordugâha herhangi bir yerlinin yaklaşması veya birliklerden kaçan ahalinin de vurulması, bölgede bulunan bedevi kamplarını arama yetkisinin kendilerine verildiği, bu kamplarda ateşli silahların bulunması durumunda ise aramayı yapan komutana tam yetki verildiği bildirilmişti.⁴⁴¹

Esas harekât bölgesinin güney doğusunda bulunan Biri Hasene ve Kal'at ül Nahil bölgelerine Osmanlı kuvvetlerinin şubat ayının başından itibaren düzensiz kuvvetler gönderdiğinin İngilizler tarafından haber alınması üzerine 6 Şubat'ta verilen emirle bu birliklerin buradan temizlenmesi emredilmişti. Emir gereğince El-Ariş'ten harekete geçen İmparatorluk Deve Kolordu'sunun 2'nci taburu ile bir Hong Kong Bataryası oluşan kuvvet Biri Hasane üzerine ilerleyerek 18 Şubat'ta burayı ele geçirmişti. Burada bulunan Osmanlı askerlerinden 18 Subay ve 19 diğer rütbelerden asker esir alınmıştı. Kal'at ül Nahil üzerine yürüyen İngiliz birlikleri ise iki kol halinde hareket ederek birinci kolu oluşturan 11'inci Avusturalya Hafif Atlı Tugayı Kanal'ın Serapyum bölgesinden hareketle kuzey yönü

⁴³⁸ AWM, 1/9/12, page: 466; AWM, 1/6/11, part:II

⁴³⁹ AWM, 1/9/12, page: 484

⁴⁴⁰ AWM, 1/60/12, Appendix: 35-36; Macmun&Falls, a.g.e, s.276

⁴⁴¹ AWM, 1/60/12, Appendix: 36

boyunca, 6'ncı Atlı Tugay'a bağlı Yeomanry Müfrezesi ile 58'inci Tüfek bölüğü ise güney yönü boyunca yürümüştü. Ancak Kal'at ül Nahil 'de bulunan Osmanlı birliklerine bedevilerin bu yürüyüşü önceden haber vermeleri sonucu burada bulunan birlikler Akabe'ye çekilmiş ve biraz artçı kuvvet burada bırakmıştı. 18 Şubat'ta buraya gelen İngilizler bir sahra silahı ve 11 kişiyi mahkûm alarak Osmanlı birliklerinin bu iki yerden geri çekilmesini sağlamışlardı.⁴⁴²

İngilizler 22 Şubat'a gelindiğinde alınan bilgiler sonucu Osmanlı kuvvetlerinin Han Yunus'u tahliye ettiği bildirilmiş ve bunun üzerine General Chaytor'a 2'nci Hafif Süvari ve Yeni Zelanda Atlı Tüfekli Tugayıyla buraya ilerlemesi emredilmişti. Ertesi gün buraya ilerleyen bu birlikler burada bulunan Yüzbaşı Lütfi emrindeki müfrezeye Han Yunus'un güney ve güney batı istikametinden taarruza başlamıştı. Ancak burada bulunan müfrezenin sebat ve metanetli duruşu sonucu İngilizler 15 ölü ve 40-50 kişilik yaralı bırakarak geri çekilmişlerdi. Akşama doğru Şeyh Züveyt'e Osmanlı kuvvetleri tarafından gönderilen iki casustan birini de İngilizler idam etmişlerdi. Bu muharebenin ardından 28 Şubat'ta burada bulunan müfrezenin geri çekilmesiyle İngilizler tarafından Han Yunus işgal edilmişti.⁴⁴³

Cephede bunlar olurken cephe gerisinde ise İngilizlerin ileri harekâta başlamalarıyla birlikte üçlü bir komuta yapısı oluşmuş⁴⁴⁴ ve bu durumda etkili iletişim için bazı sorunların doğmasına neden olmuştu. Diğer yandan ise genel komutan olarak Murray'ın Kahire'de oluşu zaman içinde ilerleyen birlikleri denetlemesi gerektiği noktasında bir düşüncesinin oluşmasına neden olmuştu. Bu amaçla 26 Şubat'ta Kahire'den ayrılarak 27 Şubat'ta El-Ariş'e gelmişti. Burada birlikleri denetleyen Murray, yapılan piyade ve topçu manevralarıyla, bölgeye yeni gelmiş olan tankların manevralarını izleyerek savunma hatlarını denetlemişti. Buradan ertesi gün 28 Mart'ta Şeyh Züveyt'e giden Murray cepheyi, demiryolu ve su yolu inşaatını denetleyerek 2 Mart'ta geri Kahire'ye dönmüştü.⁴⁴⁵

⁴⁴² AWM, 1/60/12 Appendix: 118; AWM, 1/6/11, Part: I, Desp. 2145; AWM, 1/6/11, part:II; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30169, s.6760 MacMun& Falls, a.g.e, s.277; Gullet, The Australian Imperial, s. 246-247

⁴⁴³ Bel_Mtf_023745; AWM, 1/9/13, Mart 1917, Page: 513; Kress, a.g.e, s.256; BDHTH, a.g.k, s.496-497; MacMun& Falls, a.g.e, s. 276; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30391, s.11997; "Bu taarruz ve geri çekilmeyi Türk Resmi Harp tarihi 3 Mart olarak verirken, Kress'in anılarında, Atatürk Kitaplığında yer alan belge ve İngiliz kaynaklarında muharebe 23 Şubat geri çekilme ve İngilizlerin burayı işgali 28 Şubat olarak verilmektedir."

⁴⁴⁴ Mısır Seferi Kuvvetleri komutanı olarak Murray Kahire'de, Doğu Kuvvetleri Komutanı olarak Dobell El-Ariş'te, Çöl Komutanı Olarak Chetwod'da Şeyh Züveyt'te bulunmaktaydı.

⁴⁴⁵ AWM, 1/6/12, Mart 1917; Newell, a.g.t, s. 286-287; Gullet, The Australian Imperial..., s. 258

Bu sırada ise 28 Şubat'ta Avusturalya ve Yeni Zelanda Atlı Tugayından 2'nci Hafif Süvari Alayına bir emir verilmişti. Emirde alayın 2 Mart'ta kadar Han Yunus'a gitmesi, burada sınır noktasından sahil boyunca Tel El Marakes'e kadar uzanan sahil yolunu ve kum tepeleri üzerinden Han Yunus'a giden yolların keşfedilmesini, Rafa ve Han Yunus bölgesinin tamamı hakkında bilgi verilmesini, düşmanla karşılaşılması durumunda daha önce verilen emirlerin geçerli olduğu, Han Yunus'un ötesine geçildiğinde düşmanın uzun menzilli silahlarla ateş açması durumuna karşılık ise birliklerin kendileri çok fazla göstermeden ilerlemesi emredilmişti.⁴⁴⁶

Bu emrin yanında 1 Mart'ta Çöl Kolunun oluşacağı birlikler ve yapacağı görevler hakkında da bir emir yayınlanmıştı. Emre göre Karargah; Avusturalya ve Yeni Zelanda Atlı Tümeni (bir tugay eksik), Topçu; 55'nci Uçaksavar Bölüğü, 10'ncü ve 91'nci Kraliyet Garnizon Topçusu Ağır bataryaları, 1 numaralı Zırhlı Tren, iletişim; "W" Kolordu sinyal birliği, 21 numaralı uçak birliği, H.H.K.K.A.C Telgraf Bölüğü, Londra Vagon Kablosuz Bölüğü, 52'nci, 53 'üncü Tümen, Kanal Bölgesinde 22'nci Sikh Öncülerinden iki tabur, 7 Numaralı Hafif Araba Keşif Kolu, Kraliyet Topçu Tugayı Doğu kuvvetlerinin yapacağı düzenlemeye göre El-Ariş'te kalan bölümlerini ileri göndermek için mobil hale getirilecek, Doğu Kuvvetlerinde, İmparatorluk Atlı Bölüğü, İmparatorluk Deve Tugayı ve 54'üncü Tümen bulunacak; El-Ariş'te kalan birlikler idari komutan tarafından buradan komuta edilmeye devam edilecek, ancak taktik 30 ve 38'nci uçaksavar bölüğü, 10'ncü Saha Bölüğü doğrudan Doğu Kuvvetleri Karargahından emir alacak, El-Ariş'te bulunan İdari Komutan kuzey Kanal Bölümü Genel Subay Komutanlığı El-Ariş bölgesinin komutasını üstlenene kadar doğrudan Doğu Kuvvetlerine bağlı olacak, Savunma 54'üncü Tümen tarafından yapılacak; 52'nci Tümen'in bir bölümü şu anlık El-Ariş'in savunmasıyla ilgilenecek ve gerekli olan sorular 52'nci Tümen üzerinden Doğu Kuvvetleri karargâhına sorulacak, diğer tüm konularda Genel Subay Komutanlığı Çöl Kolunun emrinde olması emredilmişti.⁴⁴⁷

Emirlerin yanında karargaha 4 Mart'ta gönderilen istihbaratlarda Osmanlı kuvvetlerinin Şeyh Nuran – Şelale hattından geriye Gazze – Cemame – Telüşşeria - Birüssebi hattına çekileceklerinin öğrenildiği bildirilmişti. Bu istihbaratın doğruluğunu kanıtlamak için ise 4/5 Mart hava keşfi yapılmıştı. Yapılan keşiflerde Osmanlı kuvvetlerinin

⁴⁴⁶ AWM, 1/60/13, Appendix No:41

⁴⁴⁷ AWM, 2022.7.168, Emir No: 23

Şeyh Nuran – Şelale hattının tahliye etmeye başladığının görüldüğü bildirilmişti.⁴⁴⁸ Bu duruma karşı İngilizler geri çekilmeyi yavaşlatmak amacıyla Telüşşeria ve Birüssebi demiryoluna ve Kudüs- Remle istikametine kavşak noktasına hava bombardımanı düzenlemişti. İngilizler bu hareketle hava keşifleri sonucu yetersiz olduğu düşünülen Osmanlı kuvvetlerinin toparlanması ve geri çekilmesini yavaşlatmayı, ajanlardan alınan bilgiler doğrultusunda takviyeler gelmeden bir an önce oldukları yerde bu birlikleri tutmaya imhayı planlamıştı.

Bu sırada demir yolu ve su hattının döşenmesine dair 3 Mart'ta raporlar gönderilmişti. Buna göre El-Ariş istasyonun ve El Burj hattının tamamlandığı, Şeyh Züveyt hattının ise yapımının sürdüğü, vadi boyunca geçici bir yol döşendiği, Nazah suyunun temini için düzenlemelerin tamamlandığı belirtilmişti.⁴⁴⁹ Birliklerin su temini içinse Kantara'dan El-Ariş'e kadar kurulan boru hattının daha doğuya ilerletilmesi için özel bir mühendis birliğine ihtiyaç duyulduğu belirtilerek, boru hattının geçtiği yerlerdeki su depolarının durumları ve suyun daha ileri itilmesi için gerekli olan pompalar sıralanmış ve bu sistemin iyi çalışması için personele ihtiyaç duyulduğu, ana kamplarda ve şebeke üzerinde suyun çekildiği tüm ara direklerde vana bulundurulduğu, şebeke arızalarının derilmesi için ise hat boyunca sürekli devrilerin gezdiği belirtilmişti. Diğer yandan bu işle uğraşacak Kraliyet Mühendisleri ve piyadelerden bir teşkilat kurulması ve teşkilatın düzene sokulması için tekbir emir komutaya alınması önerilmişti.⁴⁵⁰ Oluşturulması önerilen bu teşkilatın Genelkurmaydan izninin alınmasının ardından ise Murray'ın Doğu Kuvvetlerine gönderdiği telgrafta belirttiği üzere 27 Mart'tan itibaren Doğu Kuvvetleri emrinde bu kuvvet kurulmuştu.⁴⁵¹

Bunların yanında ise Şey Züveyt İstasyonunun açılmasından 20 gün sonra demiryolu hattı Refah'a ulaşmış ve buraya hizmet vermeye başlamıştı. Hat buradan da Han Yunus'a doğru uzatılmaya başlamıştı. Su hattı da demir yolu ile paralel bir hat takip etmiş ve hemen hemen aynı tarihlerde belirtilen yerlere ulaşmıştı. Ancak su borularında yaşanan sıkıntılar nedeniyle El-Ariş – Refah arasında daha küçük ölçekli borular kullanılmıştı. Bölgede

⁴⁴⁸ MacMunn&Falls, a.g.k, s.277-278; AWM, 1/9/13, Mart 1917, Page: 514; 533-538; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30391, s.11997; Newell, a.g.t, s. 291-292

⁴⁴⁹ Awm, 1/6/12, part:2, Desp. 1845

⁴⁵⁰ Awm, 1/6/12, part:2, G.S.523

⁴⁵¹ Awm, 1/6/12, part:3

bulunan su kaynakları da iyileştirilmiş ve bu durumda daha zengin su sağlanmasını sağlamıştı.⁴⁵²

Son Han Yunus taarruzuyla birlikte İngilizlerin ilerledikleri sahil hattı istikametinde Kudüs'ü ele geçirmesi için önlerinde sadece Gazze kalmıştı. Böylece İngilizler Gazze – Birüssebi hattına yerleşmiş Osmanlı kuvvetleri üzerine geniş bir hat üzerinden saldırmak yerine doğrudan burayı ele geçirerek ilerlemesini sahil hattı boyunca gerçekleştirmek için planlar ve stratejiler hazırlamaya başlamışlardı. İngilizler saldırı strateji ve planlarını geliştirirken Osmanlı kuvvetleri ise savunma stratejisi ve planlarını gerçekleştirmeye çalışmıştı.

4.4. İki Ordunun Hazırlıkları ve 26 – 27 Mart Birinci Gazze Muharebesi

Enver ve Cemal Paşaların 3 Mart'ta kararlaştırdığı üzere kesin savunma mevziinin Gazze - Birüssebi hattı olmasına karar verilmesinin ardından hazırlıklara başlanmıştı. Bu amaçla daha önce yayınlanan emir gereği Mecedel'e çekilmesi emredilen Gazze Müfrezesinin burada kalması emredilmiş ve kendisine takviye olarak 81'inci Alayın 6'ncı Taburu, 267 numaralı Makinalı Tüfek bölüğü, bir tel telgraf istasyonu ve 35'nci Seyyar Hastanenin gönderildiği ve kendisine verilen görevi görüşmek üzere birkaç gün içinde Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress'in müfrezeye karargâhına geleceği bildirilmişti. Ayrıca aynı gün yayınlanan bir diğer emirde de Hafirülavce'den Birüssebi'ye kadar olan tren hattının sökülmesi emredilmişti.⁴⁵³

Ertesi gün 4 Mart'ta ise IV 'üncü Ordu tarafından yazılan emirde 27'nci, 43'üncü ve 41'inci Tümenlerde bulunan istihkam bölüklerinin Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı emrine verildiği ve derhal trenle Telüşşeria'ya gönderilmesi emredilmişti.⁴⁵⁴ Aynı gün Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı tarafından Urban Bölük Komutanı Binbaşı Sami Bey'e de verilen emirle daha önce kendisinin önerdiği fikir kabul edilerek çöl teşkilatına bağlı tüm Urbanın Arara ve Hırbet ül Musleh'de bulunan mevzilere yerleştirilmesini ve Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin sol cenahını örtme görevinin bu bölüklere verildiği ve iaşelerini de kendi vasıtalarıyla Birüssebi'den karşılamaları emredilmişti.⁴⁵⁵ Diğer yandan

⁴⁵² MacMunn&Falls, a.g.e, s.279

⁴⁵³ ATASE, BDH, 4526, H1-1-9

⁴⁵⁴ ATASE, BDH, 4526, H1-1-11

⁴⁵⁵ ATASE, BDH, 4526, H1-1-12

Birüssebi'nin iç hizmet noktasını da aynı gün ayarlayan Kress, burada kurulacak olan hastane, karantinahan ve burada bulunan jandarma, diğer birliklerin görevlerinin neler olduğunu bildiren bir emir yayımlayarak Birüssebi Grup Komutanlığına göndermişti.⁴⁵⁶

Birinci Kuvve-i Seferiyye'ye bağlı birliklere de aynı gün genel bir emir yayımlayan Kress bu emirde;

“Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin Gazze – Cemame – Telüşşeria - Birüssebi hattına döneceğini ve mevcut mevzilerin tahkim edileceğini, urban komutanlığının elinde bulunan birlikleri seferi kuvvet komutanlığına bildirmesini, bu emrinden önce verilen emirler gereği yeni birliklerine giderek eski birliklerinden ayrılan kuvvetlerin eski birliklerine bağlı olduğu ve bu kuvvetlerin iaşelerinin sağlanmasının yeni gönderildikleri kuvvet komutanlarının emrinde olduğu, harp sahası ile menzil müfettişliği muntikasının sınırları Mecedel – Bir-i Salah – Ebu Harar – Zahiriyi – Bahr-ı Lut'un güney muntikalarından oluşturduğu, Gazze – Telüşşeria – Birüssebide bulunan kuvvetlerin menzil müesseselerinin grup kumandanlıkları emrinde olduğu, Menzil nokta kumandanlarının mevki kumandanı olacakları, Menzil hastanelerinin mevki hastaneleri, menzil depolarının grup depoları olacağını belirtmiştir.”⁴⁵⁷

Emrin devamında ise *“Cemame Grubu için Üm Deykal'da bir ambar tesis edileceğini, Menzil Müfettişliğinin erzak vesaireyi trenle ve nakliye araçlarıyla Gazze Grubu için Gazze'ye, Cemame Grubu için Üm Deykal'a, Şeria Grubu için Şeria'ya, Birüssebi Grubu için ise Birüssebiye gönderecektir. Üm Deykal – Şeria - Birüssebi istasyon ambarlarına erzak vesaire birliklerin kendi imkanlarıyla götürecektir. Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı Şeria'da bir esas cephan deposuyla bir malzeme deposu inşa edecektir. İstihkam komutanlığı emrinde Birüssebi'de bir su deposu vardır. Gazze – Cemame – Birüssebi Grupları kendilerine ait ayrı bir cephan deposu inşa edecektir. Şeria Grubu ise cephan ihtiyacını burada bulunan eski cephan deposundan temin edecektir. Tüm guruplar orta boy bir malzeme deposu inşa ederek tüm malzemelerini bu depolara yığacaktır. Orta boy malzeme depoları ihtiyaçlarını esas depodan alacak ve istenen malzemeler dekovil veya trenler arayıcılığıyla gönderilecek, bu taşıtların ulaşımalarının son noktasına kadar gelen malzeme buradan guruplar kendi imkanlarıyla depolarına*

⁴⁵⁶ ATASE, BDH, 4526, H1-1-13-13a

⁴⁵⁷ ATASE, BDH, 4526, H1-1-14

taşıyacaktır. Şeria istasyonu ile esas malzeme ve cephane deposu arasına dekovil hattı kurulacak, yeterli miktarda dekovil verilerek nakliye depo efradı tarafından yapılacaktır.⁴⁵⁸ Telgraf Muhaberesi telgraf istasyonu komutanı Tiller tarafından düzenlenecektir. Cemame ile Gazze Grupları mevziler ile Cemame arasından telgraf hattı tesis edecek ve Cemame'den Üm Deykal arasında telgraf hattı inşa edilecektir. Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı ise Vadi-i Harar – Irak ül Menşe – Üm Deykal - Telüşşeria hattında bir telgraf hattı inşa edecek; Birüssebi Grubu ise tren hattının doğusuna doğru Telüşşeria'ya bir telgraf hattı inşa edecektir.

Telüşşeria mevzii içindeki dekovil hattı şimdilik kalacaktır. Lazım olamayan bilimum malzeme Vadi-i Atrara götürülecektir.

İstihkam Komutanlığı inşaat şubesi Cemame, Gazze, Telüşşeria, Gazze, Telüşşeria, Cemame, Şeyh ül Hadidi - Şeyh Züvet, Şeyh ül Hakime - Cemame, Cemame, Dirazin (Gazze'nin kuzeyinde) , Birüssebi, Cemameye doğru ve Birüssebi, Telüşşeri yollarını inşa ve tamir edecektir. Birüssebi - Telüşşeria yolu ağır topçu ve otomobillerin geçmesine müsait bir hale getirilecektir. Yollara Almanca ve Türkçe geceleri dahi görünür bir şekilde olacak levhalar dikilecektir. ⁴⁵⁹ Yolların tamirati için daima bir kısım kişiler Telüşşeria'da bulunacaktır.

Gazze Gurubu kendi odun ve kömür ihtiyacını Gazze'den diğer gruplar ise odun ve kömür ihtiyacını menzil müfettişliğinden sağlayacaktır.

Birüssebi'de bulunan tayyare müfrezesi Remle'ye nakledilecek, Birüssebi ile Telüşşeria'da iniş mahalleri tespit edilecektir.

Birüssebi – Telüşşeria ve Üm Deykal'dan malzeme, efrat vesaireyi nakletmek için gerekli olan vagonlar Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına bildirilecektir. Ne kadar kapalı ve ne kadar açık vagonun lazım olduğu veya malzemenin ne vakit sevk edilebileceği ayrıca bildirilecektir. Vagonları Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı verecektir.⁴⁶⁰

Nakliyat vesaire şimdiye kadar olduğu gibi Kudüs Hat Komutanlığına bildirilecek; Alman ve Avusturya teşkilatı için ise Kudüs'teki teşkilata müracaat vasıtasıyla talep

⁴⁵⁸ ATASE, BDH, 4526, H1-1-14a

⁴⁵⁹ ATASE, BDH, 4526, H1-1-15

⁴⁶⁰ ATASE, BDH, 4526, H1-1-15a

edilecektir. Menzil Müfettişliği Telüşşeria – Zahiriyeye yolu ile (Beyt-i Cerin) 'den Kudüs 'e sahra topçusunun ulaşması için müsait bir yol inşası veya mevcut yolu bu maksat için tamir edecektir.

Gelecek hafta zarfında Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı karargâhı Kudüs'ten Birüssebi'ye nakledilecek, Telüşşeria'da bu komutanlık için muharebe mevkiî tayin edilecektir. Telüşşeria telgraf ve telefon merkezi ordu telgraf bölüğü komutanlığı tarafından Kuvve-i Seferiyye mevkiine hemen naklini tesis edecektir."⁴⁶¹

Bu emrin ardından Birüssebi Grubuna verilen 5 Mart'taki diğer bir emirde de Bir-i Beritle'de bulunan tren malzemesini kurtararak derhal geriye sevk edilmesini IV 'üncü Ordu komutanlığı tarafından emredildiğini, bu malzemeyi geriye taşımak için gönderilecek trenleri ise düşman ve bedevi taarruzundan korumak için her bir trene silahlı müfreze konulmasının gerekli olduğu ve gerekli tedbirlerin alınmasını emredilmişti.

Aynı gün III 'üncü Tümen Komutanı Edip Bey tarafından da tümenin Şelale'yi tahliye ettiğini ve 5.20 civarında Telüşşeria'da toplandığını, yapılması bildirilen ve lazım gelen tüm tedbirlerin alındığı bildirilmişti.

Kuvvet ayarlamalarının yanında tüm birliklere her hafta bir askerin ekmek ihtiyacını belirleyen bir emirde yayınlayan Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı, bir askerin ekmek istikakının tedbiren 600gr iblağ edildiğini, ekmek verilemeyen mahallerde ise bu oranın 400gr olacağını belirtmişti.⁴⁶²

Bu sırada Cemal Paşa tarafından Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına yeni oluşturulacak makinalı tüfek bölükleri hakkında bir emir yayınlamıştı. Bu emre göre; Makinalı tüfek bölüklerinin yeni gelecek makinalı tüfeklerle yeniden teçhizatlanması, her piyade alayının on iki makinalı tüfekten oluşmasını, bunun içinden şimdiden asker, küçük zabıt ve takım komutanları verileceğini, kuvvetli alaylardan alınacak asker ve küçük zabıtla bu oluşumun kurulacağını ancak bu durumun alaylarda sorun oluşturması durumunda ise yeterli kadarının taburların dördüncü bölüklerine takviye yapılmasını belirtmiştir.

⁴⁶¹ ATASE, BDH, 4526, H1-1-16

⁴⁶² ATASE, BDH, 4526, H1-1-17

Emrin devamında ise 43'üncü tümene bağlı 267 ve 137 numaralı makineli tüfek bölükleri için gerekli olan askerlerin Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığından temin edileceği bu emrin süvari makinalı tüfek bölüklerini kapsamadığı ve 5 Mart'tan itibaren en geç dört hafta içinde bu kadroların oluşturulmasını ve hangi taburların dördüncü bölüklerinin lağvedileceğini bildirmesini isteyen Cemal Paşa emri bir taburdaki makinalı tüfek bölüğünün ya gayet iyi olması gerektiğini veya hiç olamaması gerektiği şeklinde bir uyarı yaprak bitirmişti.⁴⁶³

Başkomutanlıktan gelen emirle Cemal Paşa 5 Mart'ta Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına yazdığı yazıda ise 5'inci Topçu Alayının 1'nci Suriye Sahra Tabur ile 6'ncı Topçu Alayı'nın 1'inci Suriye Sahra Taburunu ve 27'nci Topçu Alayı'nın 2'nci Suriye Cebel Taburundan oluşacak kuvveti 3'üncü Tümeinde oluşturulan 5'inci Topçu Alayı Erkânının komuta etmesini bildirmiş ve derhal 27'nci Tümen emrinde bulunan 5'inci Topçu Alayı erkanın VIII'inci Kolordu tarafından Birinci Kuvve-i Seferiyye emrine Telüşşeria'ya gönderilmesini emretmişti.⁴⁶⁴

Cemal Paşa 6 Mart'ta ise Alman başkomutanlığı tarafından Birinci Kuvve-i Seferiyye teşkilatı ve diğer birliklerde bulunan topçu Alman heyetlerinin Alman Başkomutanlığı tarafından geri istendiğini bu heyetlerden bölgede gerekli olmayanlarının bildirilmesini istenmiş ve bunların geri İstanbul'a gönderileceğini bildirilmişti. Aynı gün cephede yapılacak tahkimat içinde 43, 41 ve 27'nci Tümenlerden ve Akıncı Alayından istihkam bölüklerinin Birinci Kuvve-i Seferiyye emrine gönderileceği ve bu istihkam için gerekli olan paranın sağlanacağı Cemal Paşa tarafından bildirilmişti.⁴⁶⁵

Bu sırada 3'üncü Tümen Komutanlığından bir yazı alan Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı bu yazıda 4 Mart tarihli emrin alındığı ve bu emir gereğince 137'nci Makinalı Tüfek Bölüğü'nün Şeria'ya ve 267'nci Makinalı Tüfek Bölüğü'nün ise Gazze'ye gönderileceğini bildirmişti. Şelale'den nakline başlanan erzak ve malzemenin şuanda Şeria istasyonunda olduğu ve bunların Cemame'ye eldeki imkanlarla sevkinin mümkün olmadığı bunların sadece Üm Deykal istasyonuna kadar trenlerle gönderilebileceğini ve bu iş içinde dün Kudüs Hat Komutanlığından üç vagon istediğini bildirmişti.⁴⁶⁶ Ayrıca 5 Mart'ta verilen

⁴⁶³ ATASE, BDH, 4526, H1-1-18

⁴⁶⁴ ATASE, BDH, 4526, H1-1-19

⁴⁶⁵ ATASE, BDH, 4526, H1-1-20

⁴⁶⁶ ATASE, BDH, 4526, H1-1-21

emir gereği III ‘üncü Tümen emrinde oluşturulması gerekli olan cebel ve sahra topçu alayından 6’ncı Topçu Alayının Gazze gönderileceği ve Cebel taburunun da yeni oluşturulduğu için bitap bir halde olduğu III ‘üncü Tümen’e bildirilmişti.⁴⁶⁷Böylece de III ‘üncü Tümen emrinde derhal kurulması emredilen 5’nci Topçu Alayı şuan için bu sebeplerle kurulamamıştı.

Kuvvetlerin ayarlanması bu yönde ilerlerken askerin yiyeceği konusunda sıkıntılar yaşanmaya devam etmişti. Daha önce verilen emir gereği askerin haftalık ekmek ihtiyacının 600gr olarak belirlenmesine rağmen Kudüs’te bulunan birliklere 6 Mart’tan itibaren ekmek verilememiş ve bunun yerine peksimet verilmişti. Bu durumu Cemal Paşa’ya bildiren Kress kuzeyden ekmek namına bir şeyin gelmediğini kendisinin gönderilmesini emrettiği 80 ton erzakın yarısının dahi depolara ulaşmadığı, askerlere verilecek sadece yarınlik peksimetin kalmış olduğunu bu durumun önüne kısa zamanda geçilmezse bölgede askerler arasında açlığın başlayacağını ve tüm bu durumların Ordu Menzil Müfettişliğine bildirilmesine rağmen cevap alınmadığını bildirilmişti.⁴⁶⁸

IV ‘üncü Ordu Komutanlığı’na 8 Mart’ta haftalık raporunu gönderen Kress, bu raporda İngiliz tayyarelerinin ay başından itibaren özellikle Telüşşeria’ya karşı hava taarruzu düzenlediklerini, son üç gündür de her akşam iki defa tayyare taarruzlarının yapıldığını bildirmişti. 5 Mart’ta gerçekleştirilen hava taarruzunda yaklaşık on tayyarenin bulunduğu ve Şeria’ya düzenlenen bu taarruzda 4 şehit, 8 hafif, 11 ağır yaralı olduğu, aynı tarihte Irakülmeşe, Vadiî Arar ve Cemame’ye taarruz edildiği Birüssebi’nin ise birkaç defa keşfedildiği bildirilmişti. Vadiî Arar’da bir askerin şehit, Cemame’de bir askerin şehit ve iki askerin yaralı, iki hayvanın telef ve bir hayvanın yaralandığı yapılan bu taarruzların çoğunluğunun istasyonlar ve ambarlara düzenlendiği belirtilmişti.

Bu hava taarruzları sırasında açılan ateş sonucu ise bir düşman tayyaresinin düşürüldüğü ve iki İngiliz pilotun esir alındığı ve sorgulamalarının yapılmasına rağmen kayda değer bir şey söylemedikleri belirtilmişti.

Hava taarruzlarına dair verilen bu malumatın ardından kara faaliyetlerini sıralayan Kress, mıntıkanın geceleri sahilden görülmediğini belirtmiş ve 4 Mart’ta İngilizlerin ileri karakollara bir keşif taarruzu düzenlediğini üç saatlik çatışmanın ardından düşmanın

⁴⁶⁷ ATASE, BDH, 4526, H1-1-22

⁴⁶⁸ ATASE, BDH, 4526, H1-1-23-24

haklandığını ve kendilerinin zayıflarının oluşmamasına rağmen düşmanın ağır zayıflarının olduğunun ihbar edildiğini belirtmişti. 5 Mart'a ise keşif kolunun Şelale önlerinde otomobilli bir düşman devriyesine rast geldiği bunların bir süre burada dolaşmasının ardından keşif koluna mitralyöz ateşi açarak geri gittikleri bildirilmişti.

Raporun son kısmını yapılan keşif faaliyetlerine ayıran Kress Han Yunus'ta bir düşman tugayı, bir batarya ve bir bölük piyade gücünün bulunduğunu, ancak bu kuvvetin belirli bir zaman için mi? Yoksa daima mı? Burada kalacağını anlaşılmadığını bildirmişti. Şelale mevzii bölgesinde yapılan keşiflere dair bilgi veren Kress, burada birçok keşif kolunun izlerinin bulunduğunu belirtmiştir.

Raporun devamında Şeyh Züvet – Harviye – Ariş yolunda yapılan keşifte bulutlardan bir şeyin görülmediğini, Bavati – Ümülamed - Şelale sahasında hiçbir birlik hareketinin olmadığını, Ariş - Mefziye - Avkile – Hafir yolunun temiz olduğunu ancak Mefziye'de bir süvari bölüğünün bulunduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁹

Raporda belirtilen ve zayıflara neden olan hava taarruzlarıyla birlikte Kress, bir emir yayınlarak hava taarruzları yapıldığı sırada veya öncesinde alınacak önlemleri sıralamıştı. Emirde Kress son günlerde yaşanan hava taarruzlarında insanca çok fazla kayıp verildiğinin anlaşıldığını ve bu sebeple ordugâhlarda düşman tayyarelerine kaşı dar ve derin siper kazılarak, düşman tayyarelerini görmek ve önceden haber vermek için işaretler belirleneceğini, bu işaretin verilmesinin ardından ise tüm askerinin ordugâhlarda bulunan siperlere gireceğini; ancak bu siperlere girmeyen ve girmeye vakit bulamayanlar ise yere yatarak tayyarenin geçmesini beklemesi gerektiğini, şu ana kadar edinilen tecrübeye göre yere yatan askerinin ayakta durana göre daha iyi korunduğunun görüldüğünü bildirmiştir.

Bu raporların gönderildiği gün Cemal Paşa Yafa Kıyısını ve Kudüs hattını korumak ve Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin arkasını örtmek amacıyla kullanılmasını düşündüğü 53 'üncü Tümen'e yapılacak takviyelere dair Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına bir telgraf göndermişti. Bu telgrafa göre 6'ncı Kolorduya bağlı 660 Alman askerinin trenle Kudüs'e gönderileceğini burada bu askerlerin eğitiminin ardından Birinci Kuvve-i Seferiyye bağlı 53 'üncü Tümen'e verileceğini bildirmişti. Cemal Paşa 53 'üncü Tümen'e dair gönderdiği diğer bir telgrafta ise 53 'üncü Tümen'in şuanda dayanaklı olduğunu ve Birinci

⁴⁶⁹ ATASE, BDH, 4526, H1-1-24-24a

Kuvve-i Seferiyye'nin geri hattını muhafaza etmek ve Yafa'ya karşı yapılacak bir çıkarma harekâtında burayı korumak amacıyla Remle'de bulunacağını ve burada ikmal edilip eğitileceğini, bu tümene 161 ve 162 alayların iltihak edeceğini ve bu alaylara mensup makinalı tüfekleri şimdiden Remle'ye göndereceğini, İstanbul'dan nakliyesine başlanan 54'üncü Tümen'in IV 'üncü Ordu emrine verildiğini ve bu tümeden bir alayı VI'ncı Orduya gönderildiğini; bu tümen gelene kadar ise 53 'üncü Tümen'in ikmal ve takviye edilmesini istemiştir.⁴⁷⁰

Verilen bu emirle İngilizlerin kıyılara karşı yapacağı çıkarma harekâtlarına karşı IV 'üncü Ordu Komutanlığı önlem almıştı. Bu önlemin yanında daha önce verilen emirde kıyıların savulması işini sabit jandarmalar gerçekleştirmişti. Ancak bu dönemde İngilizlerin Yafa kıyılarından bir çıkarma yapması beklendiğinden jandarmaların görev niteliği değiştirilmişti. Böylece Mersin'den Gazze'ye kadar olan uzunca sahil hattının sabit jandarmalarla tutmak yerine seyyar taburlar halinde teşkilatlandırılan jandarmalarla tutulmasına karar verilmiş ve 12'nci, 3'üncü, 8'inci Kolordu bölgeleriyle Birinci Kuvve-i Seferiyye'ye ait olan kıyı şeridinin beş taburluk seyyar jandarmalarla tutulması emri vermişti. Böylece sabit jandarma komutanlıklarından alınan bu taburlar doğrudan kolordulara bağlanmıştı.⁴⁷¹

Sahil savunması emrinin yanında 8 Mart'ta Kress tüm gruplara savunma, emniyet ve keşiflerini nasıl ve nerelere kadar icra edeceklerine dair bir emir yayımlamıştı. Bu emre göre Kress;

“Taarruz için gerekli olan kuvvetler gelinceye kadar birliklerin Gazze – Telüşşeria – Birüssebi hattını tutacaklarını, taarruz için gönderilmiş olan takviye birliklerinin cepheye ancak Mayıs sonunda ulaşacağını bunlar gelince kadar ise elde bulunan birliklerin tümüyle savunma yapmak için hazırlanacağını belirtilen mevzilerin asgari kuvvetlerle tutulacağını ancak kuvvetli ihtiyat birliklerinin grup komutanları tarafından hazırlanacağını bu yapılırken de kuvvetli olan düşmanın nasıl bir hareket izleyeceğinin iyi hesap edilmesi gerektiği yapılan hesaplarda arazinin iyi etüt edilmesi düşmanın girişeceği bir çevirme harekâtına karşı iletişimin iyi sağlanması gerektiği ve kademeli olarak yerleştirilen kuvvetli ihtiyatlarla düşmanın imha edilmesinin gerekli olduğu belirtilmişti. Düşmanın harekât

⁴⁷⁰ ATASE, BDH, 4526, H1-1-25-25a

⁴⁷¹ BDH, a.g.e, s.498

tarzının ise mutlaka önde zayıf kuvvetlerle mevzilere taarruz edeceğini geri çekilmeleri durumunda ise buna karşı mevzilerde bulunan kuvvetlerin geri çekilen bu kuvveti takibe üstün kuvvetlerle başlayıp bu zayıf kuvvetleri imhaya giderken düşmanın üstün kuvvetiyle karşılaştığında diğer grup komutanları bu taarruza geçen gruba yardımda bulunamazlar, zaten mevzilerin tamamının kuvvetli oluşu düşmanın zayıf ve üstün kuvvetlerle taarruzuna karşı buraları savunabilecek durumdadır. Diğer yandan ise mevzilerin zayıf kuvvetlerle tutulmasına çok büyük önem veriyorum ve yapılacak gece gündüz talimlerinde bu hususun gözetilmesini istirham ederim.

3'üncü Piyade Fırkası Kuvve-i Seferiyye'nin ihtiyatını oluşturacağından benim emrim altındadır. Bu Tümen muhtemelen taarruzun icrasına da kullanılacaktır. Buna rağmen bu Tümen cephesini Gazze ve Somsom (Sumsum)'a doğru çevirecek ve bu yöne doğru kuvvetli bir mevzi oluşturacaktır.

Düşman kuvveti mevziye taarruza başladığında tayin edilen ihtiyat kuvveti komutanı derhal mevzii zayıf olarak işgal ettirip durumu Kuvve-i Seferiyye ve diğer grup komutanlarına bildirecektir. Bunun üzerine diğer grup komutanları mevzilerini emniyete alarak diğer birliklerini Kuvve-i Seferiyye Komutanının vereceği emre göre hazır edeceklerdir. Kuvve-i Seferiyye Komutanlığının emri olmadan komşu gruplar diğer gruplara yardım etme salahiyetine sahip değildirler. Düşman kuvvetli birlikleriyle saldırırsa dahi ihtiyatları kullanmaktan olabildiğince çekinilmelidir. Hazırlık mevziinin ihtiyatı derhal bana bildirilecektir. Demir baş erzak ve yem derhal tayin edilecek, mataralar su dolu olacak, çadır ve zabitan eşyasıyla erzak naklinde kullanılacak hayvanata cephaneye ve su yüklenecektir. Ordugahlar olduğu gibi kalacak, portatif çadırlarla erzak kutuları hafif hasta askerin riyasetinde bulunacaktır. Muharebelere olabildiğince çok büyük tüfek mevcuduyla iştirak edilecek, ihtiyat birlikleri nezdinde telgraf birlikleri bulunacak ihtiyatların buldukları yerlerden ayrılması halinde ise hat daraltılarak muhaberat devam edecektir. Birlikler araziye daima keşfettirecek ve bu durumu asker ve topçu birliklerine bildirecektir.”

Bu savunma taarruz emrinin ardından Emniyet ve keşfin nasıl yapılacağına dair emirler veren Kress burada da;

“Emniyetin gündüzleri etrafa kurulacak nöbet kulüpleri ve nöbetçilerle, geceleri ise nöbetçilerden oluşacak bir zincir hattıyla yapılacak, geceleri askerin uyuşuk ve uykulu olacakları göz önüne alınarak belirli saatlerde teftiş icra edilecektir. Gazze – Telüşşeria

veya Telüşşeria - Birüssebi istikametine gitmek isteyen kişilere çıktıkları noktalardaki grup komutanlıklarından vesika alması gerekmektedir. Karakol hattından geçmek isten bedevilere ve sürüleriyle geçen çobanlara izin verilecektir. Hiçbir grup komutanlığı vesikası olsa dahi bedevilerin ileri karakol hattından düşman tarafına geçmesine izin vermeyecektir.

Telüşşeria ile Gazze arasında 16 'ncı Tümen ve Birüssebi ile Telüşşeria ve Halase ile Birüssebi arasında III 'üncü Tümen gece ve gündüz çok sayıda süvari devriyesi bulunduracaktır. Telüşşeria Grubu (Vadiî Kutsi) 'den geçen tren yolu köprüsünü gece ve gündüz küçük bir karakol ile muhafaza altına alacaktır. Birüssebi Grubu (Ravikin) 'deki köprüde bir piyade bölüğü bırakacaktır.

Gazze Grubu (Tel el Nekir – Tel Cemame) hattında (Han Yunus – Ayn Sanel Kebir) Hattına; Şelale Grubu (Tel Cemame – Bir-i em Urfan Şelale hattından Ayn Sanel Kebir – Karim ebu Hadari); Birüssebi Grubu (Tel el Kari – Bir-i Şanek) hattından (Karim ebu Hadari – Bavati – Halase – Asluc) Hattını; Cemame Grubu, Sahilde (El Mecedel – Lut Lihya) hattını sürekli olarak süvari keşif kollarıyla keşfedilecektir.

Grup komutanları keşif sonuçlarını derhal bana bildirecek, önemli olduğu düşünülen keşif sonuçları diğer gruplara da bildirilecektir.

Tayyare Müfrezesi ana düşman su ve tren yollarının tertibatını, düşman kuvvetlerinin toplanması ve hareketlerinin ne olduğuna dair bilgi verecektir. Düşman taarruzu halinde ise tayyare müfrezesinin en önemli görevi düşman birliklerinin hareketi ve ne kadar kuvveti bulunduğunu bildirmekten ibarettir. Bundan başka düşman kuvvetlerine gelen takviyelerde derhal bana bildirilecektir.

Evveleminde düşman topçusuyla muharebe edilirken ağır topçuya düşman topçusunun durumu ve bulunduğu yer tel telgrafla bildirilecektir. Bundan sonra düşmana bombalarla taarruz tayyare müfrezesinin ikinci görevidir.

Telüşşeria ile Remle arasında bulunan tayyare iniş mahallerinde bomba ve benzin bulundurulacaktır. Böylece tayyareler Remle'ye uçmadan ihtiyacını buradan karşılayacaktır. Tayyare Müfrezesi tel telgraf istasyonlarından bir tanesini Ağır Topçu Kumandanı Haymay Beğın emrine verecek ve diğer istasyonunda Telüşşeria'da tren

istasyonun 1,5km güney – doğusunda bulunan Kuvve-i Seferiyye muhabere mevziine temin edecektir.

İngilizlerde zırlı otomobil bulunması mümkündür. Buna karşı askerin ne şekilde hareket edeceği hakkında talimat verilmelidir. Bu araçlar yavaş hareket ettiklerinden topçular diğer hedeflerden sarf-ı nazar ederek atışlarını bunların üstüne yoğunlaştırabilirler. Bu otomobiller sahra toplarıyla vurulabilir.

Gerek mevzilerde ve gerek mevziilerin yakınında birçok hastane bulunmalıdır. “Tenvir Fişekleri” ve el bombaları avcı siperlerinde hazır bulundurulmalıdır. Lazım olan bu teçhizat Telüşşeria'daki esas cephane deposundan alınacaktır. Mevziilerin yakınında muharebeden önce su bulundurulmalıdır. Lazım olan su koçları için esas malzeme deposuna müracaat edilecektir.

İhtiyatları dikkatli ve zamanında kullanmak için muharebe esnasında grup komutanları bana haber vereceklerdir. Hatta her saat başı cephedeki durumla alakalı bana bilgi verilecektir. Karargâhta yeterince harp zabiti olmadığından tüm gruplara yardım gönderemeyeceğim bunun için vaziyetlerine dair erkan-ı harp reisi de bana sürekli olarak bilgi vereceklerdir.

Sahil muhafazasında casusların gözetlenmesi için Gazze – Mecedel kısmında Gazze Grubu, Mecedel – (Kasirya) kısmını ise Menzil Müfettişliği gözetleyecektir. Menzil Müfettişliği bu iş için Gazze Grubundan bir jandarma bölüğü verilecektir. Bu bölük tayin nokta-i nazarında Gazze Grubu emrinde hizmet vesaire içinse jandarma taburu ve Menzil Müfettişliği emrindedir.

Düşmanın umumi taarruzu esnasında ben Telüşşeria İstasyonundan 1,5km güney – batısında bulunan tepede muharebe mevkiine gideceğim ve oraya ulaşmamı grup komutanlarına bildireceğim.”⁴⁷²

Gönderilen bu emirle, emrin başında belirtilen taarruzun ikmaller gelemeden yapılamayacağı ve bunlarında ancak Mayıs'ta ulaşacağını ve bu süreçte birliklerin savunmada kalacağını belirten Kress bu şekilde askerin şevkini kırmamak istemişti. Bunun

⁴⁷² ATASE, BDH, 4526, H1-1 -26-26a-27

yanında ise yazılan bu emirle birlikte Birinci Gazze Muharebesinin savunma planı taslak olarak çıkmış ve gruplar buna göre hazırlanmaya başlamıştı.

9 Mart'ta gelindiğinde ise III 'üncü Süvari Tümeni tarafından gönderilen yazıda Şelale istikametinden ayrılan keşif kollarının düşmana rast geldiği belirtilmiş ve keşif kollarına urbandan gönderilen bilgilere nazaran düşmanın Şelale'ye geldiği ancak burada durmadığı ve Han Yunus'a da gelip gittiğinin anlaşıldığı bildirilmişti.

Bu bilginin ardından Kress'te tüm gruplara bir tamim yayımlayarak düşman istikametine sevk edilen keşif kollarının geri dönüşlerinde tesadüf ettikleri bedeviler hayvanlarıyla beraber önlerine katarak harp sınırının gerisine sevk edilmesini; bu bedevilerin Osmanlı sınırlarına girmesinin ardından ve burada yerleştikten sonra kendilerinin bir daha asla öbür tarafa geçemeyeceklerinin anlatılarak buna teşebbüs edenlerin ise derhal üstlerine ateş açılacağı münasip bir dille uyarılması bildirerek hiçbir şekilde Osmanlı kuvvetleri sınırı ile düşman sınırı arasında bedevinin bulunmaması istenmiş ve bunların İngilizlerin hatlarına girmesiyle kendilerine zulüm edileceğini belirtmelerini vurgulayarak, hiçbir Osmanlı keşif kolunun da bedevi hayvanları vesairesine gasp etmesine yeltenmemesi emredilmişti.⁴⁷³

Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı bu şekilde savunma düzeninin ayarlanması ile uğraşırken 11 Mart'ta Avusturya Macaristan ateşemiliterinden Başkomutanlık Vekâletine gönderilen bir istihbaratta İngilizlerin Filistin Sahiline 30.000 kişilik bir asker çıkaracağına dair bir istihbarat bilgisinin paylaşıldığı IV 'üncü Ordu Komutanlığına bildirilmişti. Ertesi gün Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına bu şekilde bir istihbaratın alındığını bildiren Cemal Paşa bu hareketin doğru olup olmadığını araştırılmasını ve hareketin yapılacaksa Yafa Sahiline yapılacağını düşündüğünü bu sebeple Hicaz'daki duruma bakmaksızın acilen daha önce verilen emirde de belirtildiği üzere Maan - Akabe hattında şuanda bulunan 161'nci Alayın bir tabur eksik olarak Remle'ye naklini emretmişti. Tüm bu ayarlamalar ve işler yapıldığı sırada ise 17 Mart'ta Başkomutanlık Vekâletinden gönderilen yazıda alınan bu istihbaratın asılsız olduğunun Avusturya Macaristan Başkomutanlığından bildirildiği Fransızların İngilizlere Hicaz Demiryolunu tahrip etmek maksadıyla El-Ariş bölgesinde iki tabur verecekleri hakkındaki zayıf bir haberdan ortaya çıktığını bildirdiğini belirtmişti.⁴⁷⁴

⁴⁷³ ATASE, BDH, 4526, H1-1 - 29

⁴⁷⁴ Bel_Mtf_023777

Başkomutanlık Vekâlet ile IV ‘üncü Ordu Komutanlığı arasında devam eden yazışmaların devamında ise 13 Mart’ta Cemal Paşa emir komuta noktasında önerilerinin bulunduğu bir yazısını Başkomutanlık Vekâletine göndermişti. Bu yazıda;

“ İngilizlerin hazırlıklarının ilerlemesi ve Yafa Sahillerine çıkarma yapma ihtimallerinin olması üzerine emir komutayı düzenlemek isteğini bildiren Cemal Paşa, Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığının merkezi Birüssebi veya Teüşşeria olmak üzere konuşlanacağını ve emrinde 3’üncü ve 16’ıncı Piyade Tümenleriyle, 3’üncü Süvari Tümeni ve kendi birliklerinden oluşacağını, 53 ‘üncü Piyade Tümeni ile 179’ncü Piyade Alayı ve Nasıra’dan gelecek esterüstvar ve 120mm ağır topçu taburu ile Hicaz’dan gelecek seri ateşli dağ top taburu, seyyar hastane, istihkam bölüğü, ekmekçi takımıyla geri teşkillerden oluşturulacak Albay Refet (Bele) Bey Komutasında İkinci Kuvve-i Seferiyye oluşturularak bununda Filistin Sahil Cephesinde kullanacağını, Birinci Kuvve-i Seferiyye’nin ise koruyacağı sahil hattının Kudüs – Vadiü Sarar çizgisi olacağını, daha önce Remle’de toplamayı düşündüğüm 53 ‘üncü Tümeni son vaziyete göre Kudüs’te toplamayı düşünüyorum 54’üncü Tümeni ise şuanda ordu genel ihtiyatını oluşturacaktır. 7’nci Tümen gelene kadar 54’üncü Tümeni Birinci Kuvve-i Seferiyye veya İkinci Kuvve-i Seferiyye emrine vereceğini, bu iki komutanlığın menzil işleriyle uğraşmayarak bu görevi Kudüs Menzil Müfettişliğine vereceğini ve Kudüs’ün iç işlerini de Kudüs Mutasarrıfının yöneteceğini bildirmiş ve acilen deniz altı faaliyetlerinin başlaması istemişti. ”

Bu tekliflerine cevap olarak ise Başkomutanlık Vekâleti;

“13 Mart’ta bir deniz altının Akdeniz’e yollandığını ikincisinin de yollanacağını belirtmiş ve İngilizler hakkında bilgi istemişti. Emir komuta noktasındaki düşüncelerinde ise kurulacak İkinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığını uygun görmediği ancak Refet (Bele) Bey’in 53 ‘üncü Tümen Komutanı yapılabileceğini, 79’ncü Piyade Alayı’nın Kress’in emrine verilmesini, 3’üncü 16’ncü Piyade Tümenleriyle 79’ncü Alayın ve Kress’in emrinde bulunan diğer birliklerin 22’nci Kolordu adını almasını teklif ettiğini, 53 ‘üncü ve 7’nci Tümenlerin Makedonya’dan dönecek 20 Kolordu ile birleştirilerek 20’nci Kolordu adı altında bir kolordu teşkil edilebileceğini bildirmişti. ”

Buna cevaben IV ‘üncü Ordu Komutanlığı Başkomutanlık Vekâlet’inin önerilerini onaylayarak oluşturulacak 20’nci Kolordu için 53 ve 54’üncü Tümenlerin uygun olduğunu ve bu karargâhın derhal Kudüs’e gönderilmesini istemişti. İngilizler hakkında ise düşman

kuvvetlerinin Han Yunus'un güney batısında olduğu ve Refah ile El-Ariş'te bir piyade tümeni, dört atlı piyade ve süvari tümeni, topçu birlikleri ve hecinsüvarların bulunduğu, su ve demiryolunun ise Han Yunus'a ulaşmak üzere olduğunu ve düşmanın sürekli takviye olarak malzeme ve asker getirdiği bildirilmişti.⁴⁷⁵

Bu yazışmanın ardından IV 'üncü Ordu Komutanlığı tarafından ön planda olan Yafa'ya İngilizlerin yapacağı çıkarma harekâtı düşüncesi nedeniyle IV'ncü Ordu Komutanlığı Birinci Kuvve-i Seferiyye'den 53 'üncü Tümen'in, III 'üncü Piyade Tümen'inden bir alayla takviye edilmesini istenmişti. Bu isteğe Birinci Kuvve-i Seferiyye III 'üncü Piyade ve III'üncü Süvari Tümenleriyle, 16'ncı Tümenin karşılık olarak mevzilendiği ve bir alayı noksanlığı kaldırmayacağı belirterek, düşmanın bu şekilde bir hareketi yakın zamanda gerçekleştirme ihtimalinin olmadığı ve bu takviyenin yapılmaması gerektiği, düşmanın şuan ki hareketlerinden yakın zamanda Gazze-Birüssebi hattında bir hareket düzenleyecekleri, hatta yapılan demiryolunun Han Yunus'a ulaşmasından çıkarılan sonucun düşmanın Gazze üzerinde harekette bulunacağını tahmin edildiği, düşmanın şimdiden bu hareket için kıtalarını hazırladığı bu sebeple de Gazze Grubuna, Birüssebi'den 125'nci Piyade Alayıyla, Avusturya Macaristan Dağ Obüs taburunun takviye için gönderileceği; Birüssebi Grubunun ise Telüşşeria'dan alınacak bir sahra bataryası ile takviye edileceğini belirtmişti. Bu kuvvet kaydırmasıyla birlikte de düşmanın şu anda Birüssebi'ye atlı birliklerle saldırısının mümkün olduğunu bu saldırıya karşılıkta burada bulunan birliklerin dayanacaklarını bildirilmişti.⁴⁷⁶

Kress'in bu görüşlerine katılmayan IV 'üncü Ordu Komutanlığı *125'inci Alay'ın Gazze'ye gönderilmesine onay veremeyeceğini, bir tümene yakın fazlası olacak olan Gazze Grubunun emir komuta işlerinde aksaklık olacağını bunun içinde emir komuta ve takviye için düşüncesinin 125'inci Alay'ın Birüssebi'de kalması, Gazze Grubunun III 'üncü Piyade Tümeninden bir alay ve Avusturya Macaristan Dağ Obüs Taburu ile takviyesi edilmesi, Tiller Müfrezesinin de emir komuta olarak III 'üncü Piyade Tümenine bağlanmasının uygun olacağını bu şekilde de III 'üncü Piyade Tümeni komutanın Gazze Grubunun başında geçeceğini, III 'üncü Piyade Tümenine Birüssebi'deki 138'nci Piyade Alayına katılacağını ancak bu alaydan bir taburun III 'üncü Süvari emrine verilmesi gerektiğini bildirmişti.*

⁴⁷⁵ BDHTH, a.g.k, s.500-502

⁴⁷⁶ BDHTH, a.g.k, s.502-503; Kress, a.g.e ,s.261

Yazının devamında İngilizlerin Gazze 'ye üstün kuvvetlerle saldırması ve denizden de yardım almasının muhtemel olduğunu düşünüldüğü bu sebeple de yarısı Arap olan iki piyade alayı ve bir ağır topçu taburundan oluşan müfrezeye ile Gazze 'de şiddetli bir muharebe kabul etmenin tehlikeli olacağından bu grubun Mecedel - Gazze hattında uygun bir yere alınarak III 'üncü Piyade Tümeninin sağ kanadına uzatılacak şekilde Gazze 'nin 10km kuzey doğusuna çekilmesinin uygun olacağı bu şekilde de sağ kanatın sonunda kuvvetli bir müfrezenin bulunmasının gerekli olacağını; ayrıca 79'ncü Alayın III 'üncü Piyade Tümenine bağlı bir iyi alayla değiştirilmesinin ve Avusturya - Macaristan Topçu Taburu ve Tiller Müfrezesine bağlı diğer birliklerin bu piyade alayına katılmasının, 138'inci Alay ve Avusturya Macaristan Dağ Topçu Taburunun Birüssebi 'den alınmasının uygun olacağını belirtmişti.⁴⁷⁷

Bu düşüncelere karşı göndermiş olduğu cevabi yazıda Kress; kendisine güvenilmediğini anladığını ve uzak mesafelerden cephelerdeki işlere müdahale etmek yerine burada bulunan küçük rütbedeki komutana yetki verilmesinin gerektiğini belirterek görevinden affını istediğini belirtmişti. Bunun yanında kendi işine ve emirlerine karışılmasının cephede askerler üzerinde güven eksikliğine neden olduğunu belirten Kress birlikleri buraya sevk etmesinin sebebini açıklayarak 125'inci Alay'a güvendiğini 138'inci Alayın ise Birüssebi 'de bırakılmasının bu alayın dört taburdan oluşması ve Birüssebi savunması içinde buna ihtiyaç olduğunu belirterek, Gazze 'deki arazi durumunun kumlu olmasından dolayı düşmanın denizden yapacağı bombardımanın tesirsiz olacağından ve denizdeki hedeflere karşı ise 105mm uzun topların kullanılmasının uygun olacağını bu bataryayı Gazze 'ye göndermeye karar verdiğini, Gazze Müfrezesiyle zaten kesin bir muharebe yapmak istemediğini İngilizlerin Gazze üzerine kuvvetli bir saldırı düzenleyeceklerini beklediğini ve bu sebeple III 'üncü Piyade Tümeni ile İngilizlerin sağ kanadına taarruz edeceğini, bu tümenin sol kanadını ise 16'ncü Tümenin hem kapatacağını ve hem de taarruza iştirakinin sağlanacağını belirtmişti. Gazze Grubunun emir komutasının ise III 'üncü Piyade Tümeni emrine verilmesinde hiçbir sorun olmadığını ancak taarruz muharebesi görevinin savunma muharebesi görevinden daha zor olduğu göz önüne alarak bu düşünceden vazgeçildiğini, Gazze 'nin tahliyesi ise asker üzerinde kötü bir etki bırakacağından cephede işleri zorlaştıracağını ve düşmanın sağ kanadımızı çevirerek demir yolu ulaşımını keserek kuvvetlerin açılmak suretiyle, geri ile bağlantısını koparacağını

⁴⁷⁷ BDHTH, a.g.k, s.757-759; Kress, a.g.e, s.261-262

böylece kuvvetleri dağlık araziye atabileceğini belirtmişti. Ancak Gazze'nin savunulması durumunda ise sağ kanadın kuşatılmasının imkânsız olduğu, Gazze'nin şuanda iyi tahkim edildiği, geri çekilme durumunda ise taarruzda bulunan İngilizlerin bir daha böyle bir mevzii hazırlamak için zaman bırakacağını sanmadığını, hatta burada bulunan malzemeyi geri taşımak için elde taşıma aracının dahi yeterli olmadığını belirtmişti.

Kress'in bu restine ve düşüncelerine onay veren IV 'üncü Ordu Komutanlığı cephedeki işleri Kress'in emri altında istendiği şekilde yapılmasına onay vermişti.⁴⁷⁸,

Alınan bu karar daha sonra 22 Mart'ta Cemal Paşa tarafından Başkomutanlık Vekâletine bildirilmişti. Böylece iki komutanın anlaşmasının ardında 24 Mart itibariyle gruplar şu düzeni almıştı.

Birinci Kuvve-i Seferiyye Karargâhı Telüşşeria Komutanı von Kress;

Gazze Grubu. Komutanı Binbaşı Tiller; 125'inci Piyade Alayı ve Makinalı Tüfek Bölükleri, üç tabur olarak 79'uncu Piyade Alayı, 81'inci Piyade Alayının 2'nci taburu, 267 ve 279 Numaralı Makinalı Tüfek Bölükleri, 6'ncı Süvari Alayının 1'nci Bölüğü, bir Hecinsüvar Bölüğü, 6'ncı Topçu Alayından bir sahra bataryası, Avusturya Dağ Obüs Taburu, 10'ncü Ağır Topçu Bataryası, bir telsiz Telgraf İstasyonu, 38 Numaralı Seyyar Hastane;

Cemame Grubu. Komutanı. Komutanı Albay Edip; III 'üncü Piyade Tümeni, bir batarya ve 138'inci Alay (şuanda eksik);

Telüşşeria Grubu. Komutanı. Albay Halil Rüştü; 16'ncü Piyade Tümeni 125'inci Alay eksik, 254 Numaralı 150mm obüs bataryası ve 105 numaralı bomba bataryası;

Birüssebi Grubu. Komutanı Albay Esat; III 'üncü Süvari Tümeni (8'inci Süvari Alayı eksik), 138'inci Piyade Alayı, iki batarya;

Belirlenen bu kuvvetler yönleri bölgelerine göre güney ve güney batı istikametinde mevzilenerek sahra tahkimatı şeklinde mevzilenmişlerdi. Birliklerin bu şekilde mevzilenmesinin yanında Birinci Kuvve-i Seferiyye ile aralarında hem irtibat sağlamak ve

⁴⁷⁸ BDHTH, a.g.k, s.758-759; Kress, a.g.e, s.262

hem de topçu cephanesini taşımak amacıyla Hafirülavce'den sökülen tren raylarından hatlar döşenmeye başlanmıştı.⁴⁷⁹

Diğer yandan ise İngilizlerin durumuna dair hava keşifleri sonuçlarını alan Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı İngilizlerin su ve demir yolu hattını 21 Mart'ta Han Yunus'un doğusuna uzattıklarını gözlemlemişlerdi. İngiliz birliklerinin ise 15 Mart'tan itibaren El-Ariş ve Refah arasındaki bölgede yoğunlaştığını, Hafirülavce ile Mağdabe arasında ise zayıf birliklerinin bulunduğunu, Uçak Hangarlarının Bitya'da olduğunu alınan raporlarda görmüştü. İngilizlerin önemli bir hareket üssü olan Port Said'i de sürekli gözlem altında tutan Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı 19 Mart'ta alınan raporlarda burada önemli bir hareket olmadığını anlaşılmasıyla birlikte İngilizlerin çıkarma harekâtına girişmeyecekleri fikrini edinmişti. 21 ve 22 Mart'ta yapılan hava keşiflerinde ise İngilizlerin Bardavil ve Müsait bölgelerinde bulunan birliklerini El-Ariş'e aldıkları ve keşif kollarını Vadiî Gazze, Telüşşeria'ya kadar ilerlettikleri El-Ariş'te ise büyük bir kuvvet bırakmadıkları görülmüştü.

23 Mart'ta ise İngilizlerin düzenledikleri hava keşfi sırasında düşürülen bir İngiliz tayyaresinde bulunan pilot tutsak alınmış ve sorgulamasında İngilizlerin çoğunluğu Yeni Zelanda ve Avusturalyalıdan oluşan 50 – 70 bin kişilik bir kuvveti bulunduğu, sefer kuvvetini General Chedwood'un, Ordu Komutanında General Murray olduğunu ve sürekli olarak El-Ariş'e gelip gittiğini, demir yolunun Han Yunus'u geçmesinin ardından taarruzun beklenmesini belirttiğini bildirmişti.

Alınan bu hava keşif raporlarının ardında ise Kress, IV 'üçüncü Orduya görüşlerini bildiren bir yazı göndermişti. Buna göre İngilizlerin kıyılara çıkarma yapma ihtimalinin zayıf olması üzerine 53 'üçüncü Tümen'in karargâhı ve iki sahra bataryasıyla Gazze gelmesini ve 163'üncü Alayında Mecedel'de kalmasını emrettiğini bildirmişti. Buna karşılık Cemal Paşa ise alınan bilgilerden İngilizlerin baskın tarzında bir taarruz icra edeceklerinin anlaşıldığı noktada uyarılmış ve tekliflerinin de kabul edildiğini bildirmişti.

Bu sırada ise 23 Mart'ta İngilizler bir keşfi taarruz icra ederek Gazze üzerine ilerlemişti. Gazze Grubunun siper hattı üzerinde yayılarak 1000 metre yakınına gelmişti. Buna karşılık zayıf bir ateş teatisi yaşanmasının ardından Osmanlı kuvvetlerine ait sahra

⁴⁷⁹ BDHTH, a.g.k, s.503-504; Kress,a.g.e, s.261

bataryalarından biri net bir hedef teşkil eden İngilizlere ait top ve süvari tugayını ateş altına almıştı. Yaşanan bu muharebede İngilizler Osmanlı kuvvetlerin üzerinde etkili olamadan saat 6'ya doğru Vadi Gazze'ye geri çekilmişlerdi. Bu durumun ardından Kress yaşanan olayı telgrafla IV 'üncü Ordu Komutanlığına bildirmiş ve ardından düşmanın yapmış olduğu bu hareketten maksadının buraya taarruz etmek olduğunu ve araziye keşif için bu harekete giriştiklerini belirtmişti.⁴⁸⁰ Bu durumun ardında ise İngilizler Şeyh Nuran ile Şelale bölgelerinde keşif birlikleri bırakmışlardı. Daha sonra ise Osmanlı Ordusunun keşif birlikleriyle bunlar arasında zaman zaman çatışmalar meydana gelmişti. Bu hareket sonrasında Kress durumu IV 'üncü Ordu Komutanlığına bildirmişti. Kress göndermiş olduğu raporda İngilizlerin harekâtının pek yakında yapılacak taarruz için hazırlık olduğu bildirilmiş, bunun ardından yapılan keşif ve gözetlemelerde İngilizlerin ileri birliklerinin Han Yunus, Dir Balah, Abesanel Kebir'de toplandıkları, Şeyh Züveyt, Bir-i Refah ve Refah karargâhlarını boşalttıkları, Suriye ve Filistin sahillerinin yakınında ise İngiliz ve Fransız gemilerinin keşif ve gözetleme yaptıkları bildirilmişti.

Bu raporun ardından Cemal Paşa ile Kress arasında yapılan telgraf görüşmesinde Cemal Paşa'nın sorularını yanıtlayan Kress, İngilizlerin 23 Mart Akşamı Han Yunus'a çekildiklerini, cephelerin sakin olduğunu ve Gazze Grubunun III 'üncü Piyade Tümeni gelene kadar mevziini savuna bileceğini belirterek İngilizlerin 23 Mart'taki hareketi sonucunda İngiliz kuvvetleri hakkında çok iyi bilgi edindiklerini, İngilizlerin piyade gücünü süvariyle takviye için kullandıklarını, Filistin'i ele geçirmek için topladıkları kuvvetlerinin bir kısmını başka cephelere sevk ettiklerinin anlaşıldığını, Han Yunus bölgesinde toplanan kuvvetlerle ileri harekâta girişmeyeceklerini bu kuvvetleri buranın savunması için kullanacaklarını ve Filistin'in zaptı için gerekli olan birlikleri bekleyeceklerini umduğunu ancak kendi birliklerinin çok bizim birliklerimizi az sandıkları için her an bir ileri harekete başlayabileceklerini ancak bu saldırıya karşı birliklerinin eksiksiz olarak vazifelerini yaptıkları takdirde bu taarruzun İngilizler açısından başarısızlıkla sonuçlanacağını, Gazze Mevziinin kuvvetli olduğu sağ kanadının kum tepeleri ve sahille korunduğundan kuşatılamayacağını, sol kanadının ise geri alındığını ve önünde çok iyi bir atış sahası olduğundan kuvvetli olduğu, İngilizlerin Gazze üzerine gemilerle yapacakları bombardımanın ise zeminin kumluk olmasından dolayı etkisinin olmayacağı, bu mevziinin yeterince kuvvetle desteklenmesiyle birlikte ek olarak üç taburun ihtiyatta kaldığı, 163'üncü

⁴⁸⁰ ATASE, BDH,4526, H2-1- 8a

Alayın Mecedel’de bırakılacağı, bu şekilde düşmanın Gazze’ye taarruzunda III ‘üncü Piyade Tümeni ve 163’üncü Alayın düşmanın arkasına taarruz edebileceklerini, işe iyi sağlanırsa birliklerin vazifelerini eksiksiz yapabileceklerini, İngilizlerin Gazze taarruzu sırasında ise Birüssebi Grubunu Şelale yönünde ilerletmek istediğini, İngilizlerin bu şekilde gerilerine yapılacak taarruzun savunmadan iyi olacağını bildirmişti.⁴⁸¹

Cemal Paşa ise cevap olarak yapılacakları onayladığını 14’üncü Topçu Alayını Remle’ye 53 ‘üncü Tümen’in sahra topçu taburunu da Birinci Kuvve-i Seferiyye emrine gönderdiğini bildirmişti. Diğer yandan ise 25 Mart’ta Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına gönderdiği yazıda 53 ‘üncü Tümen’in 162’nci Alay hariç Gazze – Mecedel mıntıklarında toplanacağı, 162’nci Alaya mukabil ise 79’ncü Alayın 53 ‘üncü Tümen’e katılacağını, 137’nci Alay ve makinalı tüfek bölüğünün toplanacağını; 162’nci Alay ve makinalı tüfek bölüğüyle, 14’üncü Topçu Alayı, Amman’daki Mevlevi Sıhhiye bölüğü, 44’üncü Ekmekçi Takımı ve Hicaz’dan gelen 60 numaralı seyyar hastane ve 2’nci istihkam taburunun 4’üncü Bölüğünün Remle’de toplanacağı bildirilmişti. Bu emrin ardından ise 53 ‘üncü Tümen Gazze’ye doğru yola çıkartılmışti.⁴⁸²

Savunma için planların yapıldığı sırada ise Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı karargâhını 25 Mart’ta Telüşşeria’ya taşımış ve tüm gruplara telgrafların buraya gönderilmesini emretmişti.⁴⁸³ Diğer yandan ise Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı tarafından tüm gruplara gönderilen emirde İngilizlerin 25 Mart’ta Vadiî Gazze ile Tel Cema ile adı geçen vadinin arka kısmına doğru ilerlemekte olduğu ve bugün Gazze’ye taarruz edeceğinin anlaşıldığı ve takriben bir süvari tugayıyla Tel Cema’ya asıl kuvvetlerini ise Gazze yolu ve bu yolun doğusuna, zayıf kuvvetlerini bir süvari tugayı üç hecinsüvar alayını ise sahil yoluyla Dir el Belah üzerine ilerlettiği, Şelale’de ise sadece keşif kollarıyla keşif yaptığı, Şeyh Züvet ile Han Yunus arasında ise sadece zayıf müfrezelerin himayesinde birlikler ve ağırlıklarının bulunduğunu bildirerek, Gazze mevziinin savunulacağını, Cemame, Telüşşeria, Birüssebi Gruplarının mevzilerinin gerisinde toplanarak harekete hazır olmalarını, toplanma mahallerinde askere sıcak yemek verileceğini ve grup komutanlarının

⁴⁸¹ Bel_Mtf_023992; BDH, a.g.k, s.505-510

⁴⁸² ATASE, BDH, 4526, H2-1- 4-5

⁴⁸³ ATASE, BDH, 4526, H2-1- 1a

toplamları ve ne zaman hareket edeceklerini bildirmeleri istenmişti. Tayyare müfrezesine verilen emirde ise sürekli olarak düşmanın keşfi istenmişti.⁴⁸⁴

Bu durumdan IV ‘üçüncü Ordu Komutanlığı’nın haberdar edilmesinin ardından Cemal Paşa Kress’e bir telgraf göndererek Düşmanın takip etmekte olduğu istikametleri, kaç kolordu ile ilerlediği, temasın olup olmadığı, Birüssebi’den sizin bir yere ayırılmanız halinde kendisi ile olan teması kaybetmemek için bir askerin burada bırakılmasını ve vaziyetin dakika haber vermesi istenmişti.⁴⁸⁵

Ancak Gazze Grubundan alınan düşmanın hareket ettiğine dair raporun ardından emirler verilmiş olmasına rağmen daha sonra anlaşıldığı üzere düşmanın bu hareketinin asılsız olduğu sadece zayıf kuvvetlerle Gazze hattını geçerek burada gözetlemelerde bulunduğu, kuvvetlerinin çoğunu Gazze’nin doğusunda bıraktığının anlaşıldığı belirtilmişti. Bu duruma rağmen bugün bir İngiliz taarruzunun beklendiği IV ‘üçüncü Ordu Komutanlığına bildirilmişti.⁴⁸⁶

Aynı gün ilkinden sonra ise 16’ncı Tümen’den gönderilen telgrafta akşama doğru saat 5’te Han Yunus ve burada bulunan bazı tepeler yönünde düşmana ait süvari kollarının Tel Cema gerisine geçerek Gazze istikametine süratle ilerlediğinin görüldüğü ancak bu durumu göz önüne alarak bu kuvvetlerin otomobil kolu olabileceğinin tahmin edildiği belirtilmişti.

Gazze Grubundan ise saat 6.40’da alınan telgrafta düşmanın kuvvetli süvari birliklerinin bütün gün Vadiî Gazze ve civarındaki vadilerde kendisini gizlediği, saat 5’te ise süvari kollarını toplayarak Dir el Belah istikametine çekildiği, bunların içinde piyade olmadığı ve kuvvetin hecinsüvarlardan oluştuğu, ihtimale göre Vadiî Gazze’ye kadar gelen otomobil kollarının da burada biraz konakladıktan sonra Han Yunus’a geri çekildiği bildirilmiştir.⁴⁸⁷

III ‘üçüncü Süvari Tümeninden de 7.40’da gelen telgrafta ise Tel el Kari ve Bir-i Sunk istikametine sevk edilen keşif kollarının Tel el Kari ve Bir Sunk’un altı yedi kilometre

⁴⁸⁴ ATASE, BDH, 4526, H2-1- 3

⁴⁸⁵ ATASE, BDH, 4526, H2-1- 1

⁴⁸⁶ ATASE, BDH, 4526, H2-1- 6

⁴⁸⁷ ATASE, BDH, 4526, H2-1- 7

batısında düşmanın olmadığını bildirdiğini belirtmiştir.⁴⁸⁸

İngilizlerin 25 Mart'taki hareketlerinin öncesinde 23 Mart'ta Gazze üzerine gerçekleştirdikleri keşif taarruzu sonucunda Kress İngilizlerin hedefinin Gazze olduğunu anlamıştı. Son yapılan hazırlıkların ardından ise savunma grupları şu şekilde ayarlanmıştı. Gazze Grubu Binbaşı Tiller emrinde;

27 Tümen'e bağlı 79'ncü Piyade Alayı (üç tabur) ve Alayın Makinalı Tüfek Bölüğü, 16'ncı Tümen'e bağlı 125'nci Piyade Alayı (üç tabur) ve Alayın Makinalı Tüfek Bölüğü, 81'nci Piyade Alayının 2'nci Taburu, 267'nci Makinalı Tüfek Bölüğü, 6'ncı Süvari Alayının 1'nci Bölüğü, Hecinsüvar Bölüğü, 6'nci Topçu Alayından 1 ve 2'nci Çabuk Ateşli Schneider Sahra Bataryaları, Avusturya – Macaristan 106mm Dağ Obüs Taburu, 100mm uzun top bataryası, Telsiz istasyonu, istihkam bölüğü, 35'nci Seyyar Hastane.

Cemame Gurbu Albay Edip (Servet Tör)emrinde;

3'üncü Piyade Tümeni (bir alay ve batarya eksik), 150mm 254'üncü Obüs Bataryası.

Telüşşeria Grubu Albay Halil Rüştü (Sakarya) emrinde;

16'nci Piyade Tümeni (bir alay eksik)

Birüssebi Grubu Albay Esat emrinde;

3'üncü Süvari Tümeni 6,7 ve 8'nci Süvari Alayları, 3'üncü Piyade Tümeni'ne bağlı 138'nci Piyade Alayı ve makinalı tüfek bölüğü.

Bu kuvvetlerin yanında 53 'üncü Tümen'de Remle'de toplanmasının ardından ileri hareketi emredilmiş ve Gazze Grubu komutasını bu tümen komutanının alması planlanmıştı.

Diğer yandan ise Gazze'nin savunması ise sağ tarafı denize doğru Şeyh Rıdvan üzerinde, merkezi bahçeler arasında, sol tarafı ise Ali Muntar'da bulunması planlanmıştı. Diğer gruplarında yönlerinin Gazze yönüne dönük olması emredilmişti.⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ ATASE, BDH, 4526, H2-1- 8

⁴⁸⁹ BDHTH, a.g.k, s.516-517 “ Gazze bu sırada Telüşşeria'ya 25, Cemame'ye 20, Birüssebi 40, Şelale 33 kilometre uzaklıktaydı.”

İngilizler ise bu dönemde yapılan keşif ve hava taarruzlarının ardından Doğu Kuvvetleri Komutanı Dobell tarafından hazırlanan bir değerlendirme yazısı Murray'a gönderilmişti. Bu değerlendirmelere göre yapılan hava harekâtları düşmanın geri çekilmesini engelleme noktasında önemli olduğunu, bunun yanında ise karadan demiryolu tam olarak belirlenen noktaya ulaşmadığından atlı birliklerle düşman üzerine bir harekâta girişmenin bu kuvvetin enerjisini boşa harcamak olduğunu, şu anda düşmanın bulunduğu Gazze – Telüşşeria – Birüssebi hattının pratik olarak ulaşılamaz olduğunu, bu sebeple Çöl Kolu'nun etki alanını arttırmak için en hareketli birliklerin büyük bölümünü General Chetwode'nin elinde toplamak amacıyla bir plan oluşturulduğunu, Çöl Kolu'nun yeniden yapılandırıldığını, gelen son bilgilerden de düşmanın Gazze – Birüssebi Hattında tutmadan daha geri çekilebileceklerinin görüldüğünü, ayrıca düşmanın elindeki birliklerin bu kadar büyük bir hattı tutmaya yetmeyeceğini ve bu hattı tutmaya devam etse dahi kendileri tarafından bu hattın kırılacağını, Arabistan'da bulunan birliklerin Kudüs'e naklinin uzun süreceğini ve ilerlemeyi durdurmak içinde Gazze- Birüssebi hattına artçı kuvvetler bırakmasının muhtemel olduğunu, düşmanın Gazze – Telüşşeria – Birüssebi hattında durmaya devam etmesi halinde ise hedef olarak Gazze'nin belirlendiğini ve en kısa zamanda buraya taarruz harekâtının gerekli olduğunu, ayın sonuna doğru Gazze'ye tüm kuvvetiyle hareket etmeye birliklerin hazır olması gerektiğini ve bu amaçla Rafa tren istasyonu tamamlandığında çöl kolunun ana oluşumları için her biri üç kademeli trenlerin düzenlenmesinin umulduğunu; yukarıdaki durumlar göz önüne alındığında demiryolunun Gazze'ye taşınması gerektiğini ve bu şekilde girişilecek harekâta önemli bir alan sağlamanın beklendiğini belirtmişti. Son olarak düşüncelerini kısa bir özetini geçerek düşmanın şu anda bulunduğu hatta kalması durumunda düşman üzerine demiryolunun izin verdiği ölçüde hemen hareket edilmesini ve aynı zamanda düşmanın kuzeye doğru çekilmesi halinde ise düşmana darbe vurmak için tayyare kolunun ileriye itilmesi gerekmektedir diyerek yazısını sonlandırmıştı.⁴⁹⁰

17 Mart'ta gönderilen diğer bir raporda ise işaretlerin düşmanın, İngiliz kuvvetleri ilerlemeden önce Gazze'yi tahliye etme niyetinde olduğunu bu sebeple de çöl kolunun mümkün olan en kısa sürede Osmanlı kuvvetlerinin Gazze'yi boşaltmasının ardından buraya ilerletilecek güçlü bir ileri muhafız birliği hazırlanmasını istenmekte bu amaçla da Han Yunus ve Dir El Bellah'a ulaşan su ve demir yolunun hızlı bir şekilde ilerletilmesini,

⁴⁹⁰ AWM, 1/6/12 Part:1, G.S Z/58, Mart 1917

demiryolu olmadan ilerlemenin hangi noktaya yapılacağını kestirmek çok zor olsa da buradan ilerletilen demir yolu ile birlikte çöl kolunun ilerletilmesi gerektiği vurgulanarak, Çöl Kolu'nun Gazze'ye kadar ilerleyişinin duruma bağlı olarak değişebileceği ancak General Chedwod'un emrinde olan son derece kuvvetli ve hareketli birliklerden oluşturulacak iki tümene yakın destek kuvvetiyle güçlü bir ön muhafız birliği kullanılarak düşman hangi hareket tarzını uygularsa uygulasin baş edebilecek güçte olacağını, düşman mevziilerini muhafaza ederse Gazze'de kalan küçük müfrezenin Çöl Kolu'nu karşılayacak güçte olmayacağı belirtilmişti. Diğer yandan düşman bizim ulaşmamızdan önce Gazze'yi tahliye ederse bu nokta birlikleri zorlamadan demiryolunun ilerlemesini bekleyebiliriz. Düşman Gazze'ye doğru çekilmek üzere ilerleyen bir eğilim gösterirse, ilerlemenin son aşamalarında demir yolunun Han Yunus'un kuzey doğusundaki bir noktaya varması beklenecek ve tüm hazırlıkların mükemmelleştirilmesi için çalışılacaktır. Son olarak Gazze zorlanmadan işgal edilebilir ancak işgalden sonra düşmanın buradaki birliklere saldırma ihtimali var bu durumda da tren yolunun uzak olması dolayısıyla işgalden sonra birliklerin uygun bir geri çekilme noktasına çekilmesi önerilir. Bu geri çekilme geçici olacak ve Gazze'nin tekrardan işgal edilmesi bu hareketin sonucu olacaktır. Diğer yandan Avje'de bulunan destek birliklerinin varlığı, şu anda Abu Hereira'da bulunan düşman müfrezesinin Gazze operasyonlarında buradan yardım almasını engelleyebilir ve dahası ciddi bir operasyona girilmesi halinde buradan yardım sağlayacaktır.

Bu görüşlere karşılık ise İngiliz Genelkurmayı Ebu Hureyre müdahalesini önlemek ve konuşlanma için uygun bir cephe elde etmek üzere Dir El Belah ve Gazze arasında ve El Jura'da bir diğer tümenin bulunmasının önemine dikkat çekerek, Gazze'nin ele geçirilmesinin ardından buradan geri çekilmenin istenmediğini buranın tutulmasında şüphe duyulursa da Gazze'ye ilerlemenin bir süre daha ertelenmesi istenmişti.⁴⁹¹

Gönderilen bu iki raporla birlikte Kress'in planı olan mevzilerin zayıf kuvvetle tutularak asıl kuvvetin ihtiyat olarak geri bekletilmesi planı İngilizlerin üzerinde tesir bıraktığı ve kendi kuvvetlerinin güçlü olduğunun düşülmesine katkı sağladığını göstermişti.

İngilizler karada ise Mart'ın ilk iki haftası boyunca herhangi bir harekette bulunmamış olsalar da havada durum farklı olmuştu. 9 Mart'tan 15 Mart'a kadar sürdürülen hava taarruzlarında İngilizler, hava muhalefeti nedeniyle sürekli harekette bulunamamıştı.

⁴⁹¹ AWM, 1/6/12 Part:1, E.S/75, Mart 1917

Ancak buna rağmen harekette buldukları süre zarfında ise vadi üzerinde bulunan kavşak noktaları ve tren hatlarına bombardıman düzenlemişlerdi. Bunun yanında Osmanlı tayyarelerinin de kendi mevzileri üzerinde keşif faaliyetinde bulunduğunu raporlarda belirtilmiş bu tayyarelerin de hava muhalefeti nedeniyle çatışmaya girmeden geri çekilmek durumunda kaldığı bildirilmişti. Kendi tayyarelerinin ise 11 Mart'ta havanın açık olduğu bir saatte Gazze üzerinde keşif faaliyetinde bulunduğu ancak bu tayyarelere ağır bir şekilde makinalı tüfek ateşi altında kalarak geri çekildiği bildirilmişti.⁴⁹²

13 Mart'ta ise Osmanlı tayyarelerinin çok aktif olduğu bildirilmiş, Remle'den yükselen Osmanlı tayyareleriyle İngiliz tayyareleri arasında bir kovalamacaya başladığı ve bu tayyarelerin üçünün Gazze'ye kaçmak zorunda bırakıldığı, birinin ise Birüssebi'ye çekildiği belirtilerek bu kovalamacada 10 şarjör harcadığı bildirilmişti. Diğer yandan ise Birüssebi üzerine giden İngiliz tayyaresini dört Osmanlı tayyaresinden birinin kendi üstlerine doğru çekmek için çabaladığı ancak bir sonuç alamadığı, Gazze keşif eskortunun da bir Osmanlı tayyaresiyle karşılaştığı iki şarjör harcamalarına rağmen Osmanlı tayyaresini düşüremeden kaçtığı bildirilmişti.⁴⁹³

16 Mart'tan 22 Mart'a kadar yapılan keşif faaliyetlerinde ise Gazze'nin durumunun gelişimi ve diğer kampların dağılımının izlendiği bildirilmişti. Diğer yandan ise Remle'deki havaalanına ve Vadi El Hesi'de bulunan demiryolu hatlarına bombardıman yapıldığı buna karşılık ise burada bulunan birliklerin ateşi sonucu bir tayyarenin motorunun yanması nedeniyle bu tayyarenin aşağı indiği ancak pilotun düşman eline geçmeden diğer bir tayyare tarafından kurtarıldığı bildirilmişti. 20 Mart'ta da aynı olayın yaşandığının belirtildiği raporda bu olayı gözlemleyen diğer iki pilotunda düşmanın dikkatini dağıtmak için bunlar üzerinde yakın mesafeden sortiler yaparak düşmanı dağıttığı, düşman uçaklarının da hafta boyunca aktif olduğu, bunun üzerine havaalanında bir ve Rafa'dan iki tayyarenin havalanarak düşman tayyarelerini rahatsız ederek birini Birüssebi'ye kadar diğerinin de Gazze üzerine kadar takip edildiği ve Gazze üzerine giden tayyarenin düşürülerek pilotun esir edildiği bildirilmişti. Bunun yanında Telüşseria ve Vadi El Hesi'de bulunan tren yollarına bombardıman yapılarak ağır hasar verildiği bildirilmişti.⁴⁹⁴

⁴⁹² AWM, 1/9/13, Page: 558 – 559

⁴⁹³ AWM, 1/9/13, Page: 561

⁴⁹⁴ AWM, 1/9/13, Page: 581-583

Karada ise Avusturalya ve Yeni Zelanda Atlı Tümenin ileri harekât için düzenlemesine başlanmıştı. Bu düzenlemeye göre 52'nci Tümen'in 6 Mart'a kadar Şeyh Züveyt'te toplanması, 53 'üncü Tümen'in Sultani yolunun bir mil doğusunda bulunması, 53 'üncü tünden bir piyade taburunun yol 194'deki su tanklarını da içeren bir alanı işgal edeceği, 2'nci Hafif Süvari Tugayının Şeyh Züveyt'ten ayrılarak Bir Abu Shunkar'a ilerleyeceği ve burada bir açık ordugâh kurarak tugayın 16.00'ya kadar burada mevzilenmiş olmasını, komutanlık saha filosunun Bir Abu Shunkar'da daha önce Tugayın kullanımı için hazırlanmış sulama tesisine sahip olmasını, Komutanlık Sinyal Filosunun 2'nci Hafif Süvari Tugayı ile tümen arasında iletişimi kuracağını, 22'nci Altı Tugay 7 Mart geceden itibaren Sultani yolunu daima devriye gezeceği, 2'nci Hafif Süvari Tugayı kendisine belirtilen yere vardığında buranın batısında bulunan ambardan erzak ve yem alması emredilmişti.⁴⁹⁵

8 Mart'ta verilen emir de ise 53'üncü Tümen'in bugün Karm Ibn Musleh'in batısında bulunan 183'üncü noktadan 950'nci noktaya kadar olan bölgenin güvenliğinden sorumlu olacağı, 9 Mart'ta ise Şeyh Züveyt'in güney ve güney doğusunun güvenliğini alması; Anzak Atlı Tümeni ve Yeni Zelanda Atlı Tüfekler Tugayının Şeyh Züveyt'ten Bir Abu Shunnar – Bir El Melalha bölgesinde kendisine tahsis edilecek kamp alanına 10 Mart saat 16.00'ya kadar gitmesi; Anzak Atlı Tümeninden dört Ağır Bataryanın piyade tugayı tarafından tahsis edilecek 194'üncü noktaya taşınması; 9 Mart saat 09.00'dan itibaren 22'nci Atlı Tugay güney ve güney doğuya bakan karakol hattından çekilmesi ve harekete hazır halde olması; tümen karargâhının açık ordugâh alanına varmasının ardından 2'nci Hafif Süvari Tugayı 53 'üncü Tümenin genel komutasını Anzak Atlı Tümeni'ne devretmesi emri verilmişti.⁴⁹⁶

9 Mart'ta verilen emirde ise yukarıdaki emrin devamı niteliğinde olup Yeni Zelanda Atlı Tüfekler Tugayının açık ordugâha varmasının ardından doğuya bakan ve denizden 140 ile 100 noktalarına kadar uzanan alanda gece karakol hattı, 22'nci Atlı Tugayın 133'üncü noktada gece gündüz bir karakol birliği bulundurmasını; 2'nci Hafif Süvari Tugayının Şeyh Züveyt – Rafa yolu üzerinde gece iki kez devriye gezmekle sorumlu olduğu; keşif faaliyetinin olmadığı günlerde de Yeni Zelanda Atlı Tüfekler Tugayının Tel El Marakeb'de bir günlük görev yapması emredilmişti. Aynı gün 2'nci Hafif Süvari Tugayına da verilen emirde 10 Mart'tan itibaren keşif yapması gereken bölgeler bildirilmişti.⁴⁹⁷ 12 Mart'ta da

⁴⁹⁵ AWM, 1/60/13, Appendix No:43

⁴⁹⁶ AWM, 1/60/13, Appendix No:44

⁴⁹⁷ AWM, 1/60/13, Appendix No:45-46

İmparatorluk atlı tümeni, 4 Avusturalya Hafif Süvari Tugayı ve 6'ncı Atlı Tugay'ın Çöl Kolu'na bağlı olduğu bildirilmişti.⁴⁹⁸ 15 Mart'ta ise Çöl Kolu'nun 21 Mart'tan itibaren alacağı yeni düzen ve görevleri sıralanmıştı.⁴⁹⁹

18 Mart'ta gönderilen emirle ulaştırma ve tayyare Müfrezesinin Rafa'ya taşınmasına dair verilen emirler ve deniz yoluyla gelen mühimmatın Port Said'e indirilmesinin ardından yapılacakların sıralanmasıyla birlikte genel subay karargâhının Gazze'ye saldırı için 26 Mart'ı uygun gördüğü ve bu tarihe kadar Şeyh Züveyt, Rafa ve Han Yunus'ta toplanması gereken kuvvetlerin toplanması ve yapılması gereken, su ve iâşe temin hakkında emirler verilmişti.⁵⁰⁰

Bu hazırlıklar sürerken 23 Mart'ta verilen emirde ise 54'üncü Tümen'in yapılacak düzenlemeler sonrasında Rafa'ya taşınması, 1'nci İmparatorluk Deve Tugayı, yapılacak düzenlemenin ardından Abasan El Kebir – El Fukari hattına hareket edeceği ve burada geçici olarak Çöl Kolunun emri altına gireceği, Tugaydan bir subayın Çöl Kolunun emirlerini tugaya iletmesi için Çöl Kolu karargâhı olan Rafa'ya gönderileceği, 229'ncü Tugayın Şeyh Züveyt'e hareket edeceği, bu hareketin saatini 74'üncü Tümenin belirleyeceği, 23 Mart 18.00'a kadar 53 'üncü Tümen'in Rafa'daki sulama alanlarını temizlemesini sağlayarak, ertesi gün ise Çöl Kolu Komutanlığınca yapılacak düzenlemelerin ardından kuvvetlerini Han Yunus – Gazze yolu üzerindeki Dir El Belah bölgesinde toplayacağı, İmparatorluk Deve Tugayının Çöl Kolunun vereceği emirler doğrultusunda hareket edeceği, 54'üncü Tümen'in Han Yunus – Gazze yolunun doğusuna doğru giderek tepelerin batısında bulunan In Seriat mahallesine hareket edeceği, 52'nci Tümenin düzenlemelerinin ardından Han Yunus'un kuzey doğusunda bir kampa taşınacağı, 229 Tugay ve 74'üncü Tümen'in belirli müfrezeleri hariç düzenlenmesinin ardından Rafa'ya hareket edeceği, 79'uncü Tümen Rafa'ya ulaştığında orada bulunan birliklerin komutasını üstleneceği, ikinci gün saat 12.00'dan itibaren kanal kuzey kesiminin doğu sınırının 34° 10" boylamı olacağı, 74'üncü Tümenin bir buçuk taburunun kuzey kanal kuvveti emrine vereceği; kuzey kanal kuvvetinin 229'uncü Tugayını El Burj'dan hareket etmesini Doğu Kuvvetleri Karargahına bildireceği, 15 ve 91'inci Ağır toplarının Kraliyet Garnizon Topçusunun sağ kısmının Rafa'dan gönderilmesi için emir verildiği ve bu kısımların ulaşmasının ardından Çöl Kolunun emrinde olacağı,

⁴⁹⁸ AWM, 1/60/13, Appendix No:50

⁴⁹⁹ AWM, 2022.7.168

⁵⁰⁰ AWM, 2022.7.168, E.S.89

tümenlerin bölgelere nasıl taşınacağı, ve birliklerin nakil noktasında ve taşınırken erzaklarını nasıl temin edeceklerine dair emirler ve hareket tarihlerinin telgrafla belirtileceği bildirilmişti.⁵⁰¹

Bu emrin verilmesinin ardından 24 Mart'ta bu emrin uygulanması için gönderilen telgrafta ise 54'üncü Tümen'in düzenlemeleri çerçevesinde Rafa'dan Beni Sala – Maain'e hareket edeceği Avusturalya ve Yeni Zelanda Atlı Tümeni 25' i sabahı 54'üncü Tümen'in güneyinde Rafa – Um El Kelab yolundan Beni Sela'nın doğusundan ilerleyeceği ve bu hareketin kuzey ve batısındaki 54'üncü Tümen için yol açacağı; genel karargâhın 54'üncü Tümen'in hareketlerini gizlemek için önlem alacağı; 54'üncü Tümen'in öncü birliklerinin saat 16.00'dan önce Beni Selah'tan In Seirat'a ilerlemeyeceği; Deir El Belah'ın kuzeydoğusunda bulunan Çöl Kolu'na bağlı karakol hattı denizden Rafa – Gazze yoluna kadar uzanacağı; 54'üncü Tümen In Seirat'a giden özel yoldan sorumlu olacağı; 25'inde karargâhın Çöl Kolu'nu karşılamak üzere In Seirat'ın kuzey doğusundaki 310 numaralı noktaya bir subay göndereceği; 54'üncü Tümen'in 25/26 gecesi komutası altındaki birliklere ateş yakmaması ve ışıkların gösterilmemesini emredeceği, 53 ve 54'üncü Tümenler aynı sulama hattını kullanacağı, 52'nci Tümen Rafa'yı 17.00'dan önce terk etmeyeceği, Çöl Kolu'nun ikinci atlı katarları 26'sında 05.00'da Rafa'dan ayrılarak ve Han Yunus'a ilerleyeceğini bildirmişti. Bunların yanında ise Han Yunus'ta bulunan mühimmat deposunun doldurulmasına dair de emirler verilmişti.⁵⁰²

Avusturalya ve Yeni Zelanda Atlı Tümenine 24 Mart'ta verilen emirde de 25 Mart'ta Vadiî Gazze'den Tel El Jemmi'e buradan denize kadar olan bölgede keşif yapmasını bu keşif tamamlandıktan sonra tüm kuvvetin 25/26 gecesi Deir El Belah'ta seçilecek bir yerde açık ordugâh kurması ve kuvvetin kampta iki bölüm haline ayrılarak, birinci grubun Yeni Zelanda Atlı Tüfekler Tugayı ve 22'nci Atlı Tugay'dan oluşarak sahil boyunca Deir El Belah'a kadar yürümesini, Yeni Zelanda Atlı Tüfekler Tugayı'nın daha sonra Vadiî Gazze hattını Şeyh Nebhan'da dahil olmak üzere burada konuşlanmasını, 22'nci Atlı Tugay'ın ise Şeyh Nebhan'dan Tel El Jemmi dahil vadi hattına yerleşerek, kuvvetlerin vadiyi sadece keşif görevlilerinin geçiş yerlerini inceleme yapacakları alan kadar geçmesini ve vadide büyük kuvvetler gösterilmeyerek düşmanla çatışmaya girilmemesini, General Chaytor'un tugayın vadiyi keşif için pozisyon alana kadar

⁵⁰¹ AWM, 2022.7.168, Order No:32

⁵⁰² AWM, 2022.7.168, E.S.98

1 numaralı kolu komuta etmesini; ikinci kolun ise Avusturalya ve Yeni Zelanda Atlı Tümeni, Sinyal birliği, Saha birliği, Tümen Topçu ve 2'nci Hafif Süvari Tugayın oluşumunun tamamlanmasının ardından 04.30'a kadar Çöl Kolunun $\frac{3}{4}$ mil doğusunda birim temsilcilerine gösterilen hazırlanma yerinde tahsis edilen bölgelerde harekete hazır olması, yürüyüş sırası Avusturalya ve Yeni Zelanda Atlı Tümeni karargâhı, sinyal ve saha filosu, 2'nci Hafif süvari tugayı, tümen topçusundan oluşmasını ve bu birliklerin Dir El Belah'a vardıklarında bu kola yönelik yeni emirler verileceğini, keşif tamamlandıktan sonra Anzak Atlı Tümeni saat 16.00'da Deir El Belah'da bulunan açık ordugâha çekilerek, piyadenin burada görevi devralana kadar beklemesini ve yarın 10.00'dan sonra Tümen Karargahının Seirat'ın 1 mil doğusunda bulunan 310 numarada olması emredilmiştir.⁵⁰³

İngiliz ve Osmanlı kuvvetlerinin muharebeye giden son dönemde verdikleri bu emirlerin ardından bölgenin kısa bir etüdünü bakıldığı zaman ise Filistin'in kapısı olarak nitelenen Gazze batıda Mısır'dan gelen işgalciler ve kuzeyden gelen ordular tarafından sürekli olarak saldırıya uğramıştır. Osmanlı ordusunun yerleştiği Gazze – Telüşşeria – Birüssebi savunma hattının bulunduğu arazi kesimi Vadiî Gazze – Vadişelale – Vadiüssebi adıyla anılan üç bölgeden oluşmaktadır. Bir bütün olarak vadide kurulan savunma hattının doğu ve kuzeyindeki arazi kesimi ile batı ve güneyindeki arazi kesimi taarruz için önemli bir rol oynamaktadır.

Vadiî Gazze'nin batı ve güneyini oluşturan arazi kesiminde; El-Ariş – Gazze istikametinin iki kısmı hariç susuz bir araziden oluşmakta ve diğer bölgeleri olan Hafirülavce – Kuseyme - Biyarilasluç , Bir İbn Türkiye kısımlarında ise yeterli su kaynağı bulunmamaktadır. Su olan bölgeler ise dört bölümden oluşmakta ve kıyı yolu hariç Vadi kabara, buradan Vadiabyad – Vadi muallaka, bu vadilerle Birüssebi – Bir İbn Türkiye, Birarilasluç yolu dahil, bu hatla Vadiaraba arasında bulunan hattın oluşmaktadır. Bölgede, Birüssebi'nin doğusundan Biyariasluç dahil olmak üzere oluşan hat susuz ve sarp olması dolayısıyla harekâta pek de uygun değildir.

Birüssebi'nin doğusundan Biriasluç ile deniz arasında su düzenlemeleri yapılarak bir harekâta girişilebilir. Bu arazi genel olarak açıktır. Bölgede birçok dere ve çukur bulunması harekâta girişecek birliklerin saklanması da sağlamaktadır.

⁵⁰³ AWM, 1/60/13, Appendix No:53

Doğu – kuzeyini oluşturan arazi kesiminde; arazi yapısı gereği savunma mevziine kadar olan bölgede kesik, su belirli bölgelerde ve sınırlıdır. Vadiden itibaren Selleşşeria kavşağına kadar olan arazi kuzeye doğru yükselen sırtlar halinde oluşmuş olup taarruzu güçleştirecek yöndedir. Teleşşeria kavşağından Vadiî Gazze'ye doğru doğu yönünde bulunan arazi derelerle ayrıldığından kesik kesiktir. Kuzeyden güneye doğru ise ilerlemeye açıktır.

Vadiîfutis ile Selleşşeria'nın bulunduğu alanda Hırbet Erk - Vadiîfutis'in doğu sırtları ve Birüssebi'nin basında yer alan Tavillülhabar bölgesiyle Birüssebi'nin güneyi ile Tellessebi savunma alanı olarak önemli bir yer teşkil ederek taarruzu güç kılar.

Asıl savunma hattı olan Gazze – Telüşşeria – Birüssebi hattı ise savunma yapmak için müsait bir yer olup dört alan halinde işlenebilir bunlar Gazze – Hırbetelbir, Hırbetelbir Resmelatavine, Resmelatavine – Cumatelefrensi – Hırbet Kavuka, Hırbet Kavuka Birüssebi ve Tellessebi bölgeleridir. Bu hat kesimi birbirlerine bağlı olarak kurulabilecek bir savunma hattını oluşturur. Gazze kasabası ile batısında bulunan Telettine – Eşşaluf – Hırbetelmansura hattı Sabbare Bahçeleriyle örtülü savunma niteliği oldukça fazladır. Gazze'yi doğudan kapamayı sağlayan Cebeli Ali Muntar'ın yer aldığı alan ise uzun bir sırt çizgisi olup piyade, topçu ve makinalı tüfek yan ateşleriyle oluşturulan bir savunma ile zaten savunmaya elverişli olan hattı bu şekilde geçilemez bir duruma sokmaktadır.

Ennamus'un kuzeyinden Hırbetelbir'e uzan bölge ise ortası çukur, doğusu ise güney ve batı yönüne hâkim bulunduğundan yan mevzii oluşumunda taktiksel olarak etkili olmaktadır.

Savunma ve direnek noktası kurma açısından bölgedeki en çetin bölgeyi ise Hırbet Sihan ve 139 rakımlı tepe bölgesi oluşturmakta ve bu bölgeden doğu, güney ve güney-batıya doğru etkili atış desteği yapılabilmektedir. Buranın güneyinde bulunan Remelatavine ve doğusunda bulunan sırtlar, Hırbetelcindi – Cümatelefrensi – Hırbet Ebu Cerra ve bunların gerisinde bulunan Ebu Diyap – Hırbet Suheylika hattı ileri harekâta yarılması güç ve birbirini destekleyen savunma hattını oluşturarak iyi hazırlanan bir atış ve tahkimat planıyla da bu mevziinin gücü daha fazla arttırılmış hale gelir. Selleşşeria'nın güneyindeki bölgeler ve Birüssebi arazi yapısı gereği savunmaya uygun nitelikte olan yerlerdir.

Savunma hattının bu şekilde oluşturulabilirken mevziilerin gerisinde Kudüs'e doğru da kademeli bir savunma hattı hazırlanabilir. Böylece savunma açısından düzgün bir planla üstün bir savunma yapılabilecek olan bu hat savunanın elini rahatlatırken saldıranın ise işini zorlaştıran bir karaktere sahiptir.⁵⁰⁴

Harekât alanının kısa bir değerlendirmesinin ardından harekâta geçmeden önce İngilizler 24 Mart'ta yayınladıkları taarruz emrinde;

“Düşmanın Gazze- Telüşşeria – Birüssebi hattında olduğu, genel karargâhın düşmanı Gazze'den çıkarmayı ve orada bulunan müfrezeyle yok etmeyi umduğu, 26 Mart sabahı ileri harekâta başlanacağı Çöl Kolu⁵⁰⁵ düşmanın Gazze'den geri çekilme hatlarını kapatarak düşmanın geri çekilmesini engelleyecek ve geriden gelebilecek veya Gazze – Birüssebi arasından gelebilecek takviyeleri gözetleyecektir. Ardından ise Gazze'ye saldıracaktır.

Atlı birliklerin düşman mevziisinin çevresinden geçebilmesi için 26 Mart'ta şafaktan hemen sonra 54'üncü Tümen'in ileri karakol mevziisinden hareket etmesi gerekecektir. 54'üncü Tümen 26 Mart 05.30'da harekete hazır olacak, Çöl Koluna bağlı atlı birlikler Vadiû Gazze'den geçer geçmez tümen bir piyade tugayı, bir topçu tugayı ve bir sahra ambulansından oluşan kuvvetle In Seirat'tan hareketle, tümen komutanının Şeyh Abbas'da belirlediği bir konuma hareket edecek, 54'üncü Tümen karargâhı kuvvetlerini Şeyh Abbas'daki birliklerini mümkün olandan fazla dağıtmayacak, ancak doğudan ve güneydoğudan gelecek bir saldırıya karşı uygun bir pozisyon seçecek ve gerektiğinde işgal edilmesi ve hızla güçlendirilmesini sağlayacak düzenlemeler yapacaktır. Ayrıca Telüşşeria – Ebu Hureyre yönünden Gazze'ye hareket edecek düşman gücüne karşı ilerleme hatlarını keşfedilecek; 54'üncü Tümen karargâhı ayrıca Wadiû Gazze'de su kaynağını geliştirmek için her türlü çabayı gösterecektir. Tugay grubu ve 54'üncü Tümen yukarıda belirtilen emir uyarınca Seirat'tan ayrılacak ve şimdilik Doğu Kuvvetleri Komutanı emrinde olacaktır.

52'nci Tümen ileri harekât için hazır bir biçimde Han Yunus'ta emir bekleyecek, 1'inci hat taşımacılığı zaruri olmayanları geride bırakarak topçu araçlarına ek yem

⁵⁰⁴ BDHTH, a.g.k, s.513-515;

⁵⁰⁵ Çöl Kolu bu dönemde Avusturalya ve Yeni Zelanda Atlı Tümeni, İmparatorluk Atlı Tümeni ve 53'üncü Tümenen oluşmakta; diğer birlikler ise Doğu Kuvvetleri komutasında İmparatorluk Deve Tugayı, 52 ve 54'üncü Tümenler ile 74'üncü Tümen'e bağlı 229'uncu Tugay'dan oluşmaktaydı.

yükleyebilir, ilerlemesi durumunda da hayvanlar için bir günlük yürüyüş tayını taşıyabilir. Gazze'de bulunan düşman kuvveti bertaraf edildiğinde Çöl Kolu Komutanlığı atlı birliklerini takipte kullanmak için fırsat bulursa 1'inci İmparatorluk Deve Tugayı, Doğu Kuvvetleri Genel Komutanlığına doğrudan geri dönebilir; Çöl Kolu, Gazze'ye yapılacak ana saldırı için atlı birliklerin hazırlıkları tamamlandıktan sonra bu tugayın kesin konumunu bildirecektir.

Kraliyet Uçan Kolordusu ise Çöl Kolu ve savaş karargâhına doğrudan haber veren bir tayyaresini sürekli devriye görevi icra ettirecek; Çöl Kolu'nun ise bu raporları duruma göre Doğu Kuvvetleri veya savaş karargâhına iletebilir; beş uçak genel keşif için özel görevlendirilecek ve savaş karargâhı ile Doğu Kuvvetlerine rapor verecek; bu uçaklar düşmanın ana gövdesinin veya merkezi hareketlerinin (Ell En Nejile – Huj bölgesi) veya düşman birliklerinin Lydda – Ramle bölgesine yaklaşımından elde edilen tüm bilgiler, Çöl Kolu savaş karargâhına ve Doğu Kuvvetleri savaş karargâhına verilecektir. Topçu ile iş birliği içinde altı uçak özel görevlendirilecek, ağır topçulara bir kablosuz alıcı istasyonu verilecek, her tümen için üç, monte edilen tümenler için iki olmak üzere tahsis edilecektir. Devriye görevi için altı uçak özel görevlendirilecektir.

Deniz Kuvvetleri ile ordu arasındaki iletişimi sağlamak için bir kıyı sinyal istasyonu, Şeyh Shabashi'de bulunan kuyunun 200 yard kuzeyindeki bir noktada 26 Mart 06.00'da kurulacak ve bu istasyon tel ile Doğu Kuvvetleri savaş karargâhına bağlanacaktır. Ayrıca bu iki güç arasındaki bağlantı kablosuz olarak da sağlanabilir. Gazze işgal edilir edilmez Çöl Kolu karargâhı sahile uygun bir yere Sinyal İstasyonu açmak için gerekli düzenlemeleri yapacak, Şeyh Shabashi istasyonu da yeni istasyon açılır açılmaz kapanacaktır. Doğu Kuvvetlerinin Gazze Sahil Sinyal İstasyonu açılmadan hareket etmesi durumunda, bu istasyonun en yakın sinyal istasyonuna bağlanması için düzenlemeler yapılacaktır.

Yaralıların tahliyesi için ise Han Yunus'ta cepheden tahliye için yaralı takas istasyonu kurulacak, bu istasyon 25'inde hazır olacak, ancak o gün içinde hiçbir çadır kurulmayacak, 26 Mart sabahı 52'nci Tümen karargâhı çadırları kurmayı ayarlayacak; 54'üncü Tümen gerekirse In Seriat yakınlarında Gazze – Rafa yolu üzerinde, Deir El Balah'a mümkün olduğunca yakın bir pansuman istasyonunda olacak; 52'nci Tümen gerekirse Han Yunus'taki bir pansuman istasyonunda olacak, tahliye bu istasyonlardan yaralı takas istasyonuna motorlu ambulans konvoyu ile yapılacaktır. Çöl Kolu ambulans

konvoyu olarak kullanılmak üzere emrinde 21 numaralı Ford Motorlu Ambulansa Sahiptir. Motorlu araçların tahliye amacıyla kullanılmaması durumunda ise 54 ve 52'nci Tümenler kendi araçlarını kullanacaktır.

Muharebe Karargâhı ise 26 Mart 06.00'da In Sheirat'ın kuzey doğusunda tepe 310 civarında kurulacaktır.”

Gönderilen bu emrin ekinde ise mühimmat temini ve depolanması noktasında emirler verilmişti.⁵⁰⁶

İngilizler verdikleri bu emirle ilk olarak Vadiî Gazze hattını ele geçirmeyi, düşmanın geri çekilmesini önlemeyi ve mümkünse Gazze'yi bir darbeyle ele geçirmeyi amaçlamış ve ana muharebe hattının Gazze olmasına karar vermişti.

Bu emrin ardından harekâtın ana gövdesini oluşturan Çöl Koluna bağlı İngiliz birlikleri 25 Mart'ta verilen emirle ileri harekâta geçerek Vadiî Gazze'ye doğru yola çıkarak kendilerine belirtilen hazırlık alanlarına ulaşarak burada keşif faaliyetlerinde bulunmaları emredilmişti.⁵⁰⁷ Keşif faaliyetlerinin ardından 25 Mart günü Çöl Kolu tarafından verilen emirde 26 Mart günü düşmana saldırılacağı 53 'üncü Tümen'in ana saldırı merkezini oluşturacağı, 54'üncü Tümen'in ve süvarinin bu tümeni destekleyeceği bunun yanında süvarinin görevinin Gazze'nin etrafını çevirerek düşmanın kaçmasını önleyerek, Gazze üzerine gelebilecek yardımları kesmek ve yardım yollarını gözetlemesi olduğunu, düşmanın geri çekilmesi durumunda ise Huj ve Hureira bölgesine kadar düşmanın takip edilmesi görevlerinin icra etmesi emredilmiş ve 26 Mart günü yapılacakları, mühimmat temini, kurulacak pansuman istasyonlarını ve iletişimin nasıl yapılacağı belirtilmişti.

Bu şekilde Gazze saldırısının temeli süvari kuvveti üzerine kurulmuş, ana saldırı ise 53 'üncü ve 54'üncü Tümenlerin üzerinde şekillenmişti.⁵⁰⁸

Verilen bu emrin ardından 53 'üncü Tümen Komutanı emrindeki birliklere de bir emir yayınlamıştı. Verilen emre göre 158 ve 160'ncü Tugayların sabaha karşı 03.30'da vadiyi geçmeye başlamalarını 159'uncu Tugayında 158'inci Tugayı takip etmesi ve topçu

⁵⁰⁶ AWM,2022.7.168, Order No: 33; MacMunn& Falls, a.g.e, s.413-415

⁵⁰⁷ AWM, 1/60/13, Appendix No:54-30; MacMunn&Falls, a.g.e, s.284; Gullet, Australian Imperial..., s.263

⁵⁰⁸ MacMunn&Falls, a.g.e, s. 415-417 "Appendix:9, Order No:25"; Calvin, a.g.t, s.296; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30391, s.11998

ateş tanzimi biter bitmez 158'inci Tugay Bucabiye sırtına, 160'uncu Tugayın Essire sırtına ilerleyerek buralarda bulunan arazinin yüksek kesimlerini ele geçirek buradan Mantar Tepeye (Cebeli Ali Muntar) taarruz etmeleri; Yarbey Money emrinde 160'uncu Tugay'a bağılı 2'nci Batı Kent Taburu, İmparatorluk Atlı Tümeni ve 5'inci Atlı Tugay'dan Gloucester Hussars Alayı ve 15'inci Ağır Batarya'dan 60'lık iki topun Refah-Gazze yolu ile deniz arasındaki kum tepelerinde pozisyon almasını ve bu şekilde düşmanın dikkatini bu yöne çekerek ve 15'inci Ağır bataryayı örteceğini; Avusturalya ve Yeni Zelanda Tümeni Vadi Gazze'yi geçerek 2'nci, 22'nci Atlı Tugaylarla birlikte Yeni Zelanda Atlı Tüfekli Tugayı Gazze'yi kuşatacak şekilde ilerlemesini; İmparatorluk Atlı Tümeni'nin ise bu tümeni takip ederek Ebu Hureyre, Telüşşeria, Hıbet Süheylika, Huj istikametlerine keşif kolları göndermesini, 5'inci Tugay'ını Birüssebi'den gelecek yardımları kesmek için Hırbet Sihan'm güney-doğusuna göndererek elinde kalan kuvvetiyle de Avusturalya ve Yeni Zelanda Tümeni'ne yardım edeceğini; İmparatorluk Deve Tugay'ının, 5'inci Atlı Tugay'ın sol kanadı açığında bulunması emredilmişti. Bu sırada 54'üncü Tümen'in de Şeyh Abbas'a yaklaşması ve doğuya doğru mevzii tahkim etmesi emredilmişti. Böylece 25 Aralık akşama kadar hazırlıklarla geçiren Çöl Kolu normal bir kolordudan daha büyük bir kuvvetten oluşturulmuştu.

Bu hazırlıkların sürdüğü günlerde diğey yandan Murray karargâhını El-Ariş'e taşımış, Doğu Kuvvetleri karargâhı Dorbell emrinde Refah'ta, Çöl Kolu Karargâhı Chetwode emrinde muharebeyi yönetmek için In Serait'te kurulmuştu.⁵⁰⁹

İngilizler yapılan keşifler ve alınan istihbaratlar sonucu Gazze'de çok fazla Osmanlı birliğinin olmadığını belirlemiş ve 25/26 bağlayan gece ileri harekâta başlayarak Gazze ve çevresini kuşatmak için harekete geçmişti. Gece 02.50'den itibaren olağan dışı bir şekilde Gazze ve çevresine sis çökmeye başlamıştı. Savaşın bir noktada kaderini etkileyecek olan bu sis görüş mesafesini 20m kadar düşürmüş ve ilk çatışmaların yaşanacağı sabah saatlerine kadar sürmüştü. Bu sırada Çöl Kolu karargâhında bir aralık ileri harekâtı kesmek düşünülmüşse de sisin açılma ihtimali ve birliklerin açık alanda Osmanlı kuvvetlerince

⁵⁰⁹ MacMunn&Falls, a.g.e, s.285-289; 418-420 "Appendix:10, Order No:27"; BDHTH, a.g.k, s.520; Bradley, a.g.e, s.88; Calvin, a.g.t, s.300; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30391, s.11998; Bruce, a.g.e, s. 128-130; Edward J. Erickson, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu, (çev. Kerim Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.153-154

görünerek zor bir durumda kalacaklarının düşünülmesi üzerine bu düşünceden vaz geçilerek ileri harekâta devam kararı verilmişti.

Bu sırada atlı birliklerde hareketlerine başlayarak sisin en yoğun olduğu 04.50’de Vadi Gazze’ye yaklaşmıştı. Gün ışıdıktan sonra sabah saat 08.00’da Şeyh Abbas’a yaklaşmasıyla birlikte sis dağılmaya başlamış ve bir Osmanlı devriye kuvvetiyle ilk çatışma gerçekleşmişti. Diğer yandan da sissin dağılmasıyla birlikte havalanan Osmanlı tayyareleri burada bulunan İngilizler üzerine makinalı tüfek ateşine başlamış ancak herhangi bir zayiata yol açamamıştı. Böylece hızla ilerlemeye devam eden İngiliz birlikleri Gazze – Birüssebi yolundan geçerek burada bulunan telgraf hattını tahrip etmişlerdi. İleri harekete devam eden bu kuvvet on katarlı bir devriye kuvvetini ve 30 Alman öncüsünden oluşan bir kuvveti ele geçirmişti. Sabah saat 09.00’da ise 2’nci Hafif Atlı Tugay hedefi olan Beyt-i Durdis’e ulaşmıştı. Burada kısa bir yeniden düzenlenmenin ardından 2’nci Hafif Atlı Tugay kuzeybatıya gönderilmiş ve 10.30 civarında da Gazze’ye kuzey-doğudan bakan bir tepeye mevzilenerek Gazze’ye yakın bir köyü işgal etmiş ve Gazze’nin kuzeyini de 7’nci Hafif Atlı Tugayı işgal ederek denize ulaşmıştı. 6’ncı Hafif Atlı Tugay’a bağlı iki bölükte Gazze’ye gelebilecek yardımı engellemek üzere Gazze’nin 11 km kuzeydoğusunda bulunan Deir Senid’e gönderilmişti. Bu sırada Deir Senid ile Gazze arasında bulunan 2’nci Hafif Atlı Tugay’a bağlı bir devriye kolu ise Gazze’de komutayı devralmak için gönderilen Osmanlı kuvvetlerine bağlı 53 ‘üncü Tümen komutanı ve beraberinde bulunan personelini esir almıştı. Bu olay İngilizler açısından hem iyi hem de kötü bir duruma işaret etmişti. Olayın iyi tarafı bir tümen komutanı ve komuta kademesi esir alınmış, kötü tarafı ise Osmanlı birliklerinin Gazze üzerine yardım gönderdikleri anlaşılmıştı. Bu duruma karşı önlem almak için derhal harekete geçen Yeni Zelanda Atlı Tüfekli Tugayı Beyt-i Durdis tarafına yoğunlaşarak Huj’a bir bölük ve buranın kuzey-doğusunda bulunan Nejed’e de bir bölük göndermişti. Aynı zamanda 22 ‘nci Atlı Tugay Yeni Zelanda birliklerinin güneyinde konuşlanmış ve General Chauvel’in karargâhı Beyt-i Durdis’e kurularak iletişim için tüm hazırlıkları tamamlanmıştı.

Vadi Gazze’ye güney-doğundan ilerleyen Avusturalya ve Yeni Zelanda Tümeni’ni takip eden İmparatorluk Atlı Tümeni ise bozuk zemin ve sis nedeniyle gecikerek sabah saat 10’da kendisine belirtilen Kh er Reseim’e ulaşabilmişti. İlerleyişi sırasında ise Ebu Hureyre – Telüşşeria - Kh er Süheylika ve Huj’a doğru devriyeler göndermişti. Gönderilen bu devriyelerden ilk üçü Osmanlı kuvvetlerince durdurulmuş ve 5’nci Atlı Tugay’a bağlı iki

bölük Kh er Reseim'in güney-doğusundan hareket ettirilerek Gazze – Birüssebi yolunun 1,5km kuzeyindeki Kh el Baha'ya destek olarak gönderilmişti. Başka bir bölük ise Avusturalya ve Yeni Zelanda devriyeleriyle temas kurmak için Huj'a gönderilmiş ancak bu kuvvet başarısız olarak ateş altında kalmıştı. Diğer yandan Kh el Baha'da ise 09.45'te Worcester Yeomanry'e ait bölük bir Osmanlı grubuna saldırmış ve 60 kişi ele geçirilmişti. Bu arada 5'inci Atlı Tugay'da ileri karakol bölükleri desteklemek üzere Gazze – Birüssebi yolunda bırakılmıştı. Şu ana kadar neredeyse İngiliz birlikleri tarafından Gazze kuşatması tamamlanmış gibi olmuştu.

Bu sırada Deve Tugayı El Mendur'a ulaşmış ve karakol hattı ise 5'inci Atlı Tugay'ın sağı ile Vadiî Gazze arasına çekilmişti. Doğu kuvvetleri ihtiyatı olan 54'üncü Tümen'de iki tümen eksik olarak Şeyh Abbas'da gözlem noktası kurarak burada siper yapma işine başlamıştı. 54'üncü Tümen'e bağlı 161'inci Tugay'a da 53 ve 54'üncü Tümenleri desteklemesi için Şeyh Abbas'ın batısında bulunan El Burjabye'ye ilerlemesi için emir verilmişti.

Bu şekilde atlı tümenler harekâtın ilk safhasını 26 Mart sabah 10.30'a kadar uygulamış ve Gazze'yi kuşatarak kısmen gelecek yardımlara karşı burayı tecrit etmişlerdi. Bu görünümle sadece saldırının kesin zafer yeri olan Ali Muntar⁵¹⁰ tepeye karşı 53 'üncü Tümen'in harekâtı başlatması kalmıştı.⁵¹¹

İngilizlerin Gazze saldırısının ana çekiç gücünü oluşturan 53 'üncü Tümen sise rağmen 08.30'dan sonra toplanma bölgelerine ulaşmıştı. Sis bu tugaya hareket etmesi için iki saat kaybettirmişti. Öncüleri olan 160'ıncı Tugay vadiyi sis çökmeden önce geçmeye başlamıştı. 158'inci Tugay'da 04.35'te vadiye ulaşmıştı. Hareketlerin ardından 53 'üncü Tümen Komutanı Vadiî Gazze'nin kuzeyinden topçular geçene kadar tugayları burada bekletmiş ve ardından 06.50'de hedeflerine doğru hareket etmeleri için emir vermişti. Ancak

⁵¹⁰ "Ali Muntar" kaynaklarda geçtiği şekliyle Mantar Tepe her iki tarafı kaktüslerle çevrili deniz seviyesinde 300 fit (91metre) yüksekliğinde olup güney ve doğudan Gazze üzerine taarruz edecek ordular için ele geçirilmesi önemli bir tepeydi. Aynı durum Gazze'yi savunacak ordular içinde savunmanın kırılmaması için elde bulundurulması gereken önemli bir tepeydi. Bir nevi Gazze'nin anahtarı durumundaydı. Bu tepenin yanlarında bulunan kaktüslere gizlenen birlikler doğu ve güney-batıdaki ovayı etkili bir şekilde temizleyebilir ve aynı sırt boyunca güneyden herhangi bir yaklaşımı engelleyebilirdi. Zirvesinde bulunan topçu gözlem noktalarıyla da topçuların ateşini yönlendirebilirdi. Gullet, The Australian Imperial... s. 264

⁵¹¹ AWM, 1/60/13, Appendix No:54-31,32, MacMunn&Falls, a.g.e, s.290-293; Gullet, The Australian Imperial... s. 266-270; King, a.g.e, s.128-132; Bradley, a.g.e, s.89-90; Teichman, a.g.e, s.119-120; Calvin, a.g.t, s.300-301; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30391, s.11999; L.C. Wilson-H. Wetherell, History of the Fifth Light Horse..., s. 95-96; Powles, The History of the Canterbury..., s.145-147; Powles, The New Zealanders..., s. 88-90

bu emrinden önce tugaylar harekete geçmiş hatta 05.10'da 160'ncü Tugay'a bağlı 4'üncü Sussex Taburu Es Sire Sirtında bulunan tepeyi ele geçirmişti.

Tugayın ilerlemesi biter bitmez harekete geçmeye karar veren tugay komutanı Mansuraya karşı yola çıktığı sırada Osmanlı birliklerinin saldırı borazanları çalmaya başlamıştı. 160'ncü Tugayla temas halinde olan bu tugayın 5'inci Welch Fusiliers taburu öncü olarak vadi ile Ali Muntar arasında kapalı bir konuma ulaşmıştı. 159'uncü Tugay'da 06.40'ta vadiyi geçmiş ve sağ kıyıda mevzilenmişti. Bu sırada nasıl bir hareket izlemesi gerektiğine dair tam olarak emir alamadığından tümene hareket tarzını sormuş, tümende 158'inci Tugayı desteklemek için Mansura'ya gitme emirini vermişti. Bu sırada ise keşif için hareketler başlamıştı. Kraliyet Topçu komutanı Mansura'ya çağrılarak saldırının ayrıntıları düzenlenmişti. Bu durumun ardından ileri harekât emirleri yayınlanmış olmasına rağmen 159'uncü Tugay ile yaşanan bir iletişim kopukluğu nedeniyle 09.30'da hareket etmesi gereken bu tugayın hazırlanıp hareket etmesi ögle vaktini bulmuştu. İleri harekât emirleri yayınlanmasına rağmen saldırı emrinin daha yayınlamamış olması gecikmeye neden olmuş ve bu durum İngilizler açısından saldırının sıkıntılı bir hal alacağı endişesine kapılmasına sebebiyet vererek Chetwode'yi telaşlandırmıştı. İlk olarak kesik olan hat nedeniyle cephe ile bağlantı kurmayan Chetwode daha sonra saat 10 sularında burası ile iletişimi sağladıktan sonra derhal harekete geçilmesi noktasında emirler vermiş, buna karşılık ise 53 'üncü Tümen Komutanı General Dallas topçunun gecikmesinden dolayı harekâta başlanmadığını ancak öğlen 12.00'da saldırıyı başlatacağını umduğunu karargâha bildirmişti. Her ne kadar General Dallas topçuyu beklediğini söylese de bu sırada İngiliz topçuları kendilerine belirtilen konumda emirler beklemekteydiler ancak beklenen emir bu saate kadar kendilerine verilmemişti.

Bu sırada 266'ncü Tugay'dan gelen haberde Ali Muntar'dan ateş açıldığı bildirilmişti. 265'inci Tugay ise ateş açmaya hazır iki bataryasının olduğunu diğerinin ise gelmekte olduğunu bildirmişti. Buna karşılık Kraliyet Topçu komutanlığı bataryalara vadiyi geçerek Mansura ve Kh esh Sheluf'a doğru ilerlemelerini ve gerektiğinde piyadenin ilerleyişine destek vermeleri emredilmişti. Ancak hala bu hatta ilerleyen piyade kuvvetine karşı Osmanlı kuvvetlerince herhangi bir müdahale yapılmamıştı.

Saldırı saati zaman geçtikçe gecikmişti. Bu duruma sis, keşif hareketleri, saldırı planının hazırlanması ve 159'uncü Tugayın gecikmesi neden olmuştu. Bu tugayı

beklemeden harekete karar veren General Dallas öl Koluna 161'inci Tugayın durumunu sormuş ve 271'inci Tugayın gönderilmesini istemişti. Ancak öl Komutanlığı tarafından 161'inci Tugayın kendisine verileceğinin bildirilmesine rağmen, tugayın bu durumdan haberi olmaması ve General Dallas tarafından kendisine katılması için gönderilen emrin tugaya ulaşmaması sebebiyle bu tugayın 53 'üncü Tümen'e katılması gecikmişti.

Aksilikler ve hatalar bir taraftan sürerken saat 11'de 53 'üncü Tümen Komutanı General Dallas konferansta alınan kararlar sonucunda saldırı emrini yayınlamıştı. Bu sırada Chetwode ve Chauvel telgrafla Osmanlı birliklerinin Gazze'ye doğru takviye kuvvetlerini gönderdiğinden bahisle derhal saldırının başlaması için baskı yapmaya başlamıştı. Bu baskılar sonucu Dallas 158'inci Tugay'ı Ali Muntar'a 160'inci Tugayıda Kh es Sire sırtı boyunca, 159'uncu Tugayın ise 158'inci Tugayın sağını kapatacak şekilde Ali Muntar'ın kuzeyinden saldırmaması emrini vermiş, ancak 161'inci Tugay 53 'üncü Tümen'e katılana kadar ihtiyat olarak 159'uncu Tugayın tutulması istenmişti. Böylece sol kanat 160'inci Tugayın, orta taraf 158'inci Tugayın, sağ tarafta 159'uncu Tugay'a verilmiş, 161'inci Tugay'da ihtiyat olarak ayrılmıştı.

Karışıklığın giderilmesinin ardından topçu kuvvetleri 265 ve 266'ncı Tugaylar yukarıdaki mevzilerinde, 10'uncu Ağır Bataryanın iki topu Kh es Sire'nin güneybatı ucunda, Refah-Gazze yolunun kesiştiği bölgede 91'nci Ağır bataryanın iki topu, sahil kısmında ise 15'inci Ağır Bataryanın iki topu olacak şekilde ayarlanarak öğlen vakti bombardımana başlamıştı. Diğer yandan ise 158 ve 160'inci Tugay'ın toplanmasının ardında piyade kuvveti saat 3-4 gibi topçu ateşi altında ilerlemeye başlamıştı. 159'uncu Tugay'da birliklerin hazırlıkları sürdüğü sırada Mansuraya ulaşarak kendilerine verilen konuma doğru yola çıkmışlardı.

Ana kolun saldırısı için öl Kolu tarafından düşünülen zamanın aksilikler ve hatalar sonucu kesintiye uğraması Chedwode önlem almaya itmişti. Ana kolun gecikmeli olarak da olsa saldırıya başlaması Osmanlı birliklerine hazırlanma ve karşı koyma fırsatı verdiğiinden Chedwode Gazze'nin akşam olmadan ele geçirilemeyeceğini düşünmesine sebep olmuş ve endişelendirmişti. Bunun yanında küçük grupların dışında Osmanlı birliklerinin saldırıda bulunmaması ve hava keşif raporlarından alınan bilgilerden bir tahliye hareketinin de başlamamış olması Chedwode atlı birliklerin kuzeyden Gazze üzerine saldırmaması için kullanılabileceği düşüncesine sahip olmasına neden olmuştu.

Chedwode bu amaçla Chauvel'e emir göndererek karanlık basmadan Gazze'nin ele geçirilmesi gerektiğini bunu gerçekleştirmek için İmparatorluk Atlı Tümeni, Avusturalya ve Yeni Zelanda Atlı Tümenini emri altına alarak hareket etmesini emretmişti. Öğlen vakti komutayı devralan Chauvel İmparatorluk Atlı Tümeni'nin Beyt-i Durdis'e gitmesini Anzakların doğu ve kuzeydoğusundaki tüm karakolları almasını emretmişti. Böylece Chauvel Avusturalya ve Yeni Zelanda Atlı Tümeni saldırıda ve İmparatorluk Atlı Tümeni'ni ise bu tümenin boşalttığı gözlem noktalarını tutmak için kullanarak bu tümenden boşalan bölgeyi de deve tugayıyla doldurulması için emir vermişti. Yapılan bu hareketler ve Chauvel'in karargâhının Gazze'ye yakın bir tepeye taşınması ilkindi vaktine kadar devam etmişti. Bu durumun ardından birliklerine saldırı emri yayınlayarak 2'nci Hafif Atlı Tugayın denizden Gazze - Jebaliye yoluna kadar uzanan bir cepheye, Yeni Zelanda Atlı Tüfekli Tugayı'nın bu yoldan Gazze'nin kuzey-doğusundan bulunan sırtın tepesine kadar olan alandan, 22'nci Atlı Tugay'ında bir alay eksik olarak Yeni Zelanda Tugayı'nın sağından Beyt-i Durdis' kadar olan yoldan saldırması ve saldırının 16.00'da başlatılması emredilmişti.

Bu sırada Chedwode, Chauvel'e bir telgraf göndererek operasyonun başarılı olmasının kendilerinin hareketine bağlı olduğu, kendi tümenine yardımcı olmak amacıyla İmparatorluk Atlı tümeninin bir kısmını geri almasının uygun olduğu, ayrıca bu tümenden hafif atlı tugayı ihtiyata almasını ve üç zırhlı bataryalı aracı kendilerine gönderdiğini bildirmişti.

Diğer yandan ise bu saate kadar Anzak Atlı Tümeni Osmanlı kuvvetlerine dair pek az şeyler görmüşlerdi. Sadece öğlene doğru bir piyade kolu 5'inci Hafif Atlı Tugay tarafından yakalanmıştı. Bu sırada Osmanlı kuvvetleri de kuzeyden yapılacak bir operasyondan daha çok güneyden gelebilecek İngiliz saldırılarıyla meşguldü ve bu nedenle atlı kuvvetlerin ilerlemesine pek karşı çıkmamıştı. Ancak ilerleyen 2'nci Hafif Atlı Tugayı Gazze'nin yakınındaki Frenk İnciri Çitlerine vardıklarında (ateş menzillerine İngilizlerin girmesi sebebiyle olsa gerektir) ciddi bir karşı duruşla karşılaşmışlardı. Akşama kadar süren buradaki muharebeler sonucunda İngilizler Gazze'nin kuzey ve batı eteklerine ulaşmışlardı.

Yeni Zelanda Atlı Tüfekli Tugayı da Gazze'nin kuzey ve kuzey-doğuna ulaşmış, Wellington Alayı da 77mm Krup topu ve 22 kişiyi esir almış, şehre ateş açarak birçok evi tahrip etmişti. Bu sırada Cantenbury Alayı'ndan bir bölükte güneye Ali Muntara doğru manevra yaparak 53 'üncü Tümen'in ardından siperlere girmişti. 22'nci Atlı Tugay'da

Gazze – Beyt-i Durdis yolu boyunca hızla ilerleyerek gece karanlığında Gazze yakınlarına varmıştı. Bu sırada da İngilizlerin korktukları olmuş ve Osmanlı kuvvetleri takviyelerini bölge üzerine göndermeye başlamıştı.

İmparatorluk Atlı Tümeni'ne ise Anzak Atlı Tümeni'nin boşaltmış olduğu alanı doldurması için 14.20'de hareket emri verilmiş, 6'ncı Atlı Tugay Beyti Durdis'in doğusunda mevzilenmesi istenmiş, 5'inci Tugay'ında Kh er Reseim'e hareket emri verilen Deve Tugayıyla aradaki boşluğu doldurması emredilmişti. Verilen bu emirde deve tugayı kendisine belirtilen konuma ulaştıktan sonra 5'inci Tugay'ın harekete geçmesi istenmiş ve bu zamana kadar yerinden oynamaması emredilmişti. 5'inci Tugay bu şekildeyken Çöl Kolu tarafından deve tugayına verilen emrin geç ulaşması bu tugayın hareketini geciktirmiş ve kendisine belirtilen noktaya ulaşması akşam 18'den sonra gerçekleşmiş ve bu tugayın buraya ulaşmasının ardından 5'inci Tugay rahatlamaya başlamış ve önceden keşfedilen Osmanlı siperlerini işgal etmişti.

Diğer yandan ise 6'ncı Atlı Tugay'a bağlı Berkshire Yeomanry Alayı Anzak Atlı Tümeninin Beyti Durdis bölgesindeki karakollarına yardımcı olduğu sırada Cemame yönünden Tepe 405'e başlayan bir Osmanlı saldırısı burada bulunan İngilizlerin kuzeybatıda bulunan bir başka tepeye çekilmelerine neden olmuştu. Osmanlı birlikleri ise bu harekâtı devam ettirmeyerek akşam karanlığı olması dolayısıyla burada beklemişlerdi. Osmanlı kuvvetlerinin gerçekleştirmiş olduğu bu hareket ve Telüşşeria'dan gerçekleştirdiği hareketler İngiliz tugaylarının arasındaki iletişimin bozulmasına neden olmuştu. Bu şekilde panikleyen İngilizler bir de Beyt-i Esned yönünden üç Osmanlı kolunun ilerlediğinin öğrenilmesi sonucu 6'ncı Atlı Tugay'a yardım için 22'nci Atlı Tugaydan bir bölük ve zırhlı araba kolu ile takviye etmişti 11 ve 12'nci Hafif Zırhlı Motorlu Bataryalar da 3 Hafif Atlı Tugay üzerine yapılan Osmanlı saldırısını durdurması için yardım etmişti. Böylece 26 Mart günü hava kararana kadar atlı tugaylar bu şekilde mücadele içinde bulunarak geçirmişlerdi. Osmanlı kuvvetleri de yapılan bu hareketlerin dışında 27 Mart sabahına kadar Gazze'nin dışındaki bu birliklere başka bir girişimde bulunmamıştı.

Saldırının ana odak noktasını oluşturan 53 'üncü Tümen ise 158'inci Tugay'ının Ali Muntar'ın güneyinde bulunan kaktüs bahçesine ulaşmasıyla ihtiyattan 1'inci Hereford Taburunu Yeşiltepe'ye, 159'uncu Tugay'ını da şimdilik 158'inci Tugayın sağında bulundurarak Kıltepe'ye, 160'ncü Tugay'ı da Mansura ve Mansura'nın batısına saldırtmıştı.

Ancak bu ilerleme Osmanlı mevzilerinden açılan ağır makinalı tüfek ateşi nedeniyle ağır ağır gerçekleşmişti. Diğer yandan ise ağırlaşan ilerleme karşısında General Dallas 7'nci Cheshire Taburunu 159'uncu Tugaya katılması ve bu tugayın solunda bulunan 158'inci Tugayı desteklemesi için görevlendirmişti. 161'inci Tugay'da bu sırada Mansuraya varmıştı. İlk andaki yaşanan bu muharebeye topçu ateşi de dahil olmasına rağmen pek etkili olmamıştı. Ancak 161'inci Tugayın gelişi ve 271'inci Kraliyet Topçusunun Kil Tepe üzerine ateşi burada bulunan makinalı tüfeklerin ateşinin azalmasına neden olmuştu.

Saat 13.30'da Mansuradan ilerleyen 160'uncu Tugay'a bağlı birlikler hızlı bir şekilde ilerleyerek Gazze'nin güneyinde bulunan labirent şeklindeki bahçeleri ele geçirerek kasabaya yakın bir tepede mevzi almışlardı. Es Sire sırtının merkezine ilerleyen 160'uncu Tugaya bağlı diğer bir tabur için ise işler iyi gitmemiş ve komutanlarını kaybetmiş ve ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardı. 15.50'de ise 158 ve 159'uncu Tugaylara bağlı kırk kişilik bir grup bir anda makinalı tüfek ateşiyle ileri atılarak Ali Muntar Camiinin doğusunda bulunan siperden toplam 40 kişilik Türk, Alman ve Avusturyalı askerlerden oluşan Osmanlı birliğini esir almıştı. Es Sire sırtından düzenlenen harekâta başarısız olan tabur ise 16.00'da ihtiyatlardan gelen kuvvetlerle yeniden oluşumunu tamamlamış ve solundaki ilerlemenin iyi sonuçlar vermesi sonucu yeniden ileri doğru gitmeye başlamıştı.

General Dallas, 158 ve 159'uncu Tugayların yavaş ilerlemesi devam ederken bu durumu hızlandırmak için 161'inci Tugay'a bir tabur ihtiyat kuvveti bırakarak 158 ve 160'uncu Tugayların arasına ilerlemesini emretmişti. Bu şekilde 17.30'da 160 ve 161'inci Tugayların etkisiyle Yeşil Tepe düşmüştü. Diğer yandan bu hareket 159'uncu Tümen'inde rahat ilerlemesine neden olmuştu. Böylece 18.30'a kadar Ali Muntar, Yeşil ve Kil Tepeler tamamen İngilizlerin eline geçmiş ve Gazze'nin güney-batı tarafındaki birlikler hariç Osmanlı birlikleri Gazze'nin içine çekilmişti. Böylece saldırının ana amacını gerçekleştiren İngilizler havanın karaması nedeniyle buldukları bölgelerde duraklamış, Osmanlı birliklerinin sabah teslim olacaklarını düşünerek mevzilerini sağlamlaştırmaya başlamışlardı.

Planın 26 Mart akşamına kadar geçen süreç geçte olsa uygulanması ve dış hattı savunan atlı birliklerin verilen görevleri yerine getirmeleri, iç hattı oluşturan 53 'üncü Tümen'in başarıyla görevlerini icra etmelerine ve Gazze'nin çevresini tamamen sarılmasına rağmen In Seirat'taki karargâhta General Dorbell ve Chetwode, zaten etkisinin hissedildiği

Osmanlı ihtiyatlarının yarın sabah kuzey ve doğudan ilerleme gerçekleştireceklerini düşünerek endişelenmişlerdi. Bu sebep, atların bir günden beri su içmeyişleri ve muharebenin uzaması durumunda susuz kalacaklarının hesap edilmesi, 26 Mart'ta yaşanan aksilikler sonucu Gazze'nin ele geçirilememesi nedeni ve Ali Muntar'daki⁵¹² durumdan habersiz olarak Atlı birliklere 18.10'da muharebeyi kesmeleri ve Vadiî Gazze'nin batı yakasına geri çekilme emri verilmişti. Akşama kadar süren muharebeler sonucunda Osmanlı kuvvetleri ölü ve yaralı kayıplarına karşılık 700 esir bırakmıştı.

Emrin atlı birliklere verilmesinin ardından bu birliklerin geri çekilmesine yardım için deve tugayını görevlendirmişti. İhtiyatta bulunan 54'üncü Tümen'e de 53 'üncü Tümen'in geri çekilmesini desteklemesi deve tugayına da atlı birliklerin geri çekilmesinin tamamlanmasının ardından 54'üncü Tümen'in sağ tarafında konuşlanması emredilmişti.

Her ne kadar Atlı tümenler tarafından başarılı bir taarruz gerçekleştirilmiş olsa da geri çekilirken birliklerin çok fazla dağılmış olduğu, alayların birbirlerine karıştığı, bazı alayların atlarından uzaklaştığı, yaralılarında daha hepsinin toplanmamış olduğu görülmüş ve bu sebeple ağır bir şekilde geri çekilme cereyan etmişti. Diğer yandan ise cephe hattından eskort eşliğinde ilk olarak topçular tahliye edilmişti.

Bu tahliye sırasında 26/27 Mart gece 02.00'da Anzak Atlı Tümeni Beyt-i Durdis'i geçmiş ve İmparatorluk Atlı Tümenine de 5,6 ve 3'üncü Hafif Atlı Tugaylarını toplaması emredilmişti. Bu sırada ise Osmanlı kuvvetleri Gazze-Birüssebi hattından geçmekte olan 3'üncü Hafif Atlı Tugayına 05.30'da taarruz etmişlerdi. Çok fazla efor sarfetmiş olan 7'nci Hafif Araba Kolu da bu sırada Ali Muntar'da birkaç saat dinlendikten sonra 3'üncü Hafif Atlı Tugay'ın geri çekilmesini örtmüş ancak ağır kayıplar vererek geri çekilmişti. 27 Mart sabahı güneş doğduktan sonra ise Atlı İmparatorluk Tümeni tüm birliklerini güvenli bir şekilde vadiden geçirmişti. Bu sırada ise Deve Tugay'ı 54'üncü Tümen'in sağ kanadına yerleşmişti.

53 'üncü Tümen tarafında ise General Chedwod, 53 'üncü Tümen Komutanı General Dallas'a atlı birliklerin geri çekildiğini ve bu sebeple kendilerinin sağ tarafının açık

⁵¹² Geri çekilme emrinin verildiği sırada Ali Muntara saldıran birlikten alınan telgrafta Ali Muntar'ın kuzey-doğusundaki bir tabyanın ele geçirildiği, elde edilen bir telsiz mesajında da Gazze'de bulunan Türk birliklerinin zor durumda olduklarının öğrenildiği bildirilmiş olmasına rağmen Chetwode'un geri çekilme emrinde bir değişiklik yapmamıştı.

kalacağından bu sebeple de 54'üncü Tümen ile bağlantının devamı için bu kanadın geri çekilmesini emretmişti. General Dallas ise bu emre karşı durarak kazanılan araziye terk etmek istemeyerek ihtiyatının sadece 161'inci Tugay'dan bir tabur olduğunu ve 54'üncü Tümen ile arayı kapatmak ve geriye örtmek için ek birlikler gönderilmesini istemişti. Ancak bu sırada 54'üncü Tümen ile temas iki komutan tarafından farklı algılanmıştı. General Dallas 54'üncü Tümen'i Şeyh Abbas'ta olduğunu düşünürken, General Chedwode bu tümeni Mansura sırtlarına çekmişti. Bu anlaşmazlıktan iki tarafında haberi yokken General Chedwode kesin emrini tevdi ederek 53 'üncü Tümen'in sağ tarafının geri çekilmesini ve 54'üncü Tümen ile bu şekilde bağlantıya geçmesi emretmişti. Ancak bu emir 53 'üncü Tümen'e ulaşmamıştı. Bu sırada ise Chedwode bu emrin 53 'üncü Tümen'e ulaştığını varsaymış ve bu tümenin 54'üncü Tümenle temas kurduğuna inanmıştı.

Bu karmaşa sürüdüğü sırada Doğu Kuvveti Komutanı Dobell, Çöl Koluna ve 54'üncü Tümen'e Gazze kısa sürede düşmediği takdirde birliklerin vadiye geri çekilmesini düşündüğünü bildirmişti. Ardından uygulamaya geçirilerek tüm birlikler şehrin güneyinden geri çekilmesi başlamıştı. Bu geri çekilmenin başlamasının ardından ise General Dobell, gece 23.00 sularında iletişimdeki aksaklıkların giderilmesinin ardından 53 'üncü Tümen'in kazandığı başarıyı kavraya bilmişti.

Diğer yandan atlı birliklerin çekilmesi ve 54'üncü Tümen ile bağlantı sağlamanın şundaki durumda imkansız olduğunu gören 53 'üncü Tümen Komutanı General Dallas 22.30'da tüm kuvvetlerini Tell el Acul'daki mağaralardan başlayarak Eş Şaluf'un 1,5km kuzeyinden Mansura – Şeyh Abbas çizgisine çekilmesini emretmişti. Bu çekilme Aclun'da yaşanan yanlış anlamının da geçte olsa farkına varılmasına neden olmuştu. Böylece çekilmenin başlamasından yaklaşık 1,5 saat sonra 53 'üncü Tümen, 54'üncü Tümen'in el Mansura'nın kuzeyinde olduğunu anlamıştı. Ancak farklı bir emir verilmeyerek tüm birlikler 27 Mart sabaha karşı 04.00'da belirlenen çizgiye çekilmişti.

53 'üncü Tümen geri çekildiği sırada yanlışlığı fark etmiş, General Chedwode'da gece yarısı bu durumu fark etmişti. Ancak 53 'üncü Tümen'in kazandığı mevzilerin tümünü Osmanlı birliklerine bırakıldığını Chedwode 27 Mart sabahı 05.00'da öğrenmişti. Bu durumun ardından ise Chedwode tekrardan 53 'üncü Tümen ve Money Müfrezesinin keşif kollarının ileri gönderilerek mevzilerin Osmanlı kuvvetlerince geri alınıp alınmadığının kontrol edilmesini istemişti. Chedwode'nin bu emriyle harekete geçen General Dallas 160

ve 161'inci Tugaylara keşif birliklerini bu mevzilere göndermeleri ve buralar işgal edilmemişse tekrardan işgal edilmesini ve mevzileri işgal eden keşif birliklerinin desteklenmesini emretmişti. Ancak bu istek neredeyse 36 saattir dinlenmeden muharebe edip yürüyen birlikler için mental olarak ağır bir darbe ve tekrardan mevzilere gönderilmeleri ise bir intihar hareketi anlamına gelmişti.

Emir üzerine harekete geçen tugaylar mevzilere ulaştıklarında Ali Muntar ve Yeşil Tepe'nin boş olduğunu görerek 161'inci Tugay'dan bir tabur Ali Muntar Tepe'yi diğer iki tabur ise Yeşil Tepe'yi işgal etmişti. 160'ıncı Tugay ise es Şeluf kuzeyine keşif birlikleri göndermiş, bir taburunu da 161'inci Tugay ile irtibat sağlamak için görevlendirmişti. Ancak bu tabur verilen görevi yerine getirmek için ilerlediği sırada, keşif birliklerinin geri çekildiği görülmüştü. Diğer yandan ise 161'inci Tugay Komutanı Dodington bu sırada Osmanlı kuvvetlerinin şafaktan önce mevzilerini saldırmasını bekliyordu ki bu beklenti kısa sürede gerçekleşmişti. Bu saldırı ile 161'inci Tugay Ali Muntar ve Yeşil Tepe'nin bir kısmını kaybetmişti. Keşif için gönderilen tabular ise mevzilerine geri dönerek burada konuşlanmış ve bu ilk saldırıda iyi bir savunma gerçekleştirmişlerdi. Aynı zamanda Şeyh Abbas'ta bulunan Osmanlı kuvveti de bir yandan geri çekilmekte olan 3 Hafif Atlı Tugaya taarruz ederken diğer taraftan da topçu atışlarıyla 53 'üncü Tümenin gerisini bombardımana tutmuştu. Hatta bazı kuvvetlerini 54'üncü Tümen mevziine geçirmişler ancak bu kuvvetler tümen üzerinde etkili bir taarruz gerçekleştirememişlerdi.

Muharebe bu şekilde sürerken ise Doğu Kuvvetleri Komutanlığı sabah 08.00'da 53 'üncü Tümen Komutanlığına bir telgraf göndererek tümenin kendi emirleri altında olduğunu bildirmişti. Diğer yandan ise General Dobell 52'nci Tümen emir vererek 53 ve 54'üncü Tümenlerin mevcut konumlarını korumaları halinde sol kanadını 54'üncü Tümen'e dayayarak doğuya doğru 53 'üncü Tümen üzerine saldıran Osmanlı topçularına saldırmasını emretmişti. Bu sırada ise 53 'üncü Tümen Komutanı ise bu iş için atlı birliklerin kullanılmasını önermişti. Ancak General Dobell'in bu planı daha uygulamaya konmadan 09.00'da büyük bir Osmanlı kuvveti taarruzla Ali Muntar'ı ele geçirmiş, İngilizleri ise Yeşil Tepe'ye geri sürmüştü. Ancak hızlı hareket eden Osmanlı birlikleri burayı da çevirmiş ve yine İngilizler ağır kayıplar vererek Yeşil Tepeden de çekilmişlerdi. Bu durumun Doğu Kuvvetleri karargâhına bildirilmesinin ardından ise General Dobell 54'üncü Tümen'i de General Dallas'ın emrine vermiş ve öğleden sonra her iki tümeninde Gazze'den çekilecek gibi hazırlanmasını istemişti. Bu sırada ise iki tümen komutanı, General Chedwode bir

toplantı yapmış ve elde bulundurulmuş mevziilerin savunulması konusu tartışılmıştı. Yapılan toplantı sonucu ise General Dallas Şeyh Abbas'ın tutulmadığı takdirde elde tutulan mevzilerde savunma yapmanın imkânsız olduğunu belirtmiş ve 52'nci Tümen'inde muharebeye sokulmasına karşı çıkan görüşlerini belirtmişti. Böylece birliklerin geri çekilme kararı alınmıştı. Bu durumun Murray'a bildirilmesinin ardından onun da bu görüşü kabul etmesiyle birlikte tümenlere 16.00'da verilen emirle Vadi' Gazze'nin batısına çekilmeleri emredilmişti. Böylece harekete geçen birlikler 28 Mart 04.00'a kadar kendilerine belirtilen hatta Vadi' Gazze'nin batısına geçilmişlerdi.⁵¹³

26 -27 Mart Birinci Gazze Muharebesi sonunda İngilizler resmi harp tarihlerinde kayıplarını 4.000 biraz altında ve çoğunluğunun hafif yaralı olduğunu, 5 subay ve 241 diğer rütbeden askerin, yaralı ve yaralı olmayan 500'den fazla kişinin Osmanlı kuvvetlerinin eline geçtiği, bu kayıpların 53 'üncü Tümen ve 161'nci Tugaydan verildiğini ancak büyük çoğunluğunun 161'inci Alay tarafından verildiği yazmış ve Osmanlı kuvvetlerinin ise 4 Avusturyalı subay ve 37 diğer rütbeden askerle birlikte 53 'üncü Tümen komutanı ve personeliyle birlikte toplam 837 kişi olduğunu belirtmişti.⁵¹⁴

Avusturalya Resmi Harp tarihi ise kayıplarının 6.000 ile 7.000 arasında olduğunu tahmin edildiğini; Osmanlı kayıplarının ise 53 'üncü Tümen komutanı ve kurmaylarıyla birlikte 4 Avusturyalı subay ve 2 Avusturyalı ve 5 Alman diğer rütbelere mensup kişilerin esir alındığı bunlarda dahil olmak üzere Osmanlı kuvvetlerinden 900 kişinin esir alındığını iki Avusturya 4.2'lik Obüs Topunun ele geçirildiğini yazmıştı.⁵¹⁵

Archibald Wavel'de kendi kayıplarının 400 ölü, 2.900 yaralı, 200 kayıp olmak üzere 3.500 kişi olduğunu, Osmanlı kuvvetlerinden de iki top ve 900 kişinin esir alındığını, 300 ölü, 1.085 yaralı ve 1.061 kayıplarının olduğunu belirtmiş ve iki tarafında ölü ve esirlerinin rakamlarını abarttıklarını vurgulamıştı.⁵¹⁶

⁵¹³ AWM, 1/60/13, Appendix No:54-33,34-35; MacMunn&Falls, a.g.e, s.293-314; Gullet, The Australian Imperial..., s. 270-293; King, a.g.e, s.132-140; Bradley, a.g.e, s.90-95; Teichman, a.g.e, s.121-124; Wavel, a.g.e, s. 76—79; F.L. Morrison, The Fifth Battalion Highland Light Infantry in the War 1914-1918, Maclehoose, Jackson and Co., Glasgow, 1921, s. 138-141; Calvin, a.g.t, s.302-307; The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30391, s.11999-12001; Bruce, a.g.e, s. 131-135; L.C. Wilson-H. Wetherell, History of the Fifth Light Horse..., s.97-100; Erickson, I. Dünya Savaşı'nda..., s.154; Powles, The History of the Canterbury..., s.148-150; Powles, The New Zealanders..., s. 90-97

⁵¹⁴ MacMunn&Falls, a.g.e, s.315

⁵¹⁵ Gullet, The Australian Imperial..., s.295

⁵¹⁶ Wavel, a.g.e, s.80

Murray ise raporunda 950 esir Osmanlı kuvvetinden alındığını ve iki topun ele geçirildiğini, Osmanlı kuvvetlerinin toplam zayıyatının 8.000 kişi kendi kayıplarının ise 4.000 kişiden az olduğunu belirtmişti. Gazetelerde Murray'ın bu raporundaki rakamları baz almış ve Osmanlı kuvvetlerinin kayıp sayısını 8.000 kişi olarak göstermişti.⁵¹⁷

Yigal Sheffy'de eserinde muharebe sonucunda kayıpların İngilizlere 4.800 kişi olduğunu yazmıştı.⁵¹⁸

Böylece Birinci Gazze Muharebesi olarak anılacak ilk Gazze Muharebesi İngilizler açısından son bulmuştu. Başta sis sebebiyle yapılacak keşiflerin aksaması ve birliklerin ilerlemede yaşadıkları güçlükler muharebenin geç başlamasına ancak zaman içinde geçte olsa Gazze'nin etrafının süvari kuvvetiyle sarılmasıyla İngilizler açısından iyi başlayan muharebe Gazze'nin kuşatılmış ve tepelerinin ele geçirilmiş olmasına rağmen komuta heyetinin çok başlılığı, iletişimdeki aksamalar sonucu birliklerin durumu hakkında yaşamış oldukları tereddüt, kendi aralarındaki irtibatsızlık, bölgedeki su sorunu, Gazze'de bulunan Osmanlı kuvveti hakkındaki istihbarat zafiyeti ve Gazze'nin doğal engelli yapısı sebebiyle muharebe aleyhlerine dönmüş ve akşama kadar ele geçirilmesi planlanan Gazze'deki muharebe uzamış sonucunda da yapılan lojistik sevkiyat hesabının noksanlığı nedeniyle 26 Mart'ta akşamı verilen emirle geri çekilme başlamıştı. Bu emrin ardından 27 Mart geceden itibaren durumun netleşmesi ve birliklerle kurulan irtibat sonucu geri çekilme emri taarruz emrine dönüşmüş olsa da Osmanlı kuvvetlerinin uygulamış olduğu oynak savunma sonucu olarak yapılan taarruz neticesinde Gazze üzerine yapılan bu ilk taarruz İngilizler açısından başarısız olmuştu.⁵¹⁹

⁵¹⁷ General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara: 30391, s.12001; Feilding Star, Volume: XIII, Issue: 3208, 4 Nisan 1917; Evening Post, Volume: XCIII, Issue: 81, 4 Nisan 1917; Wairarapa Daily Times, Volume: LXX, Issue: 14620010, 4 Nisan 1917

⁵¹⁸ Sheffy, a.g.e, s.213

⁵¹⁹ MacMunn&Falls, a.g.e, s.315-317; Wavel, a.g.e, s. 81-82; Sheffy, a.g.e, s.213-214; Ulrichsen, a.g.e, s. 110; Calvin, a.g.t, s.308-312; Edward C. Woodfin, Camp and Combat on the Sinai and Palestine Front the Experience of the British Empire Soldier 1916-1918, Palgrave Macmillan, New York, 2012, s. 52-53; King, a.g.e, s.140-141; George, a.g.e, s.262-263; Bruce, a.g.e, s. 135-136; Nedim, a.g.e, s.46-47; "Esat Arslan yazmış olduğu makalesinin sonunda ABD ajanın merkeze göndermiş olduğu raporların çevirisini vermiştir. Raporların ikincisinde ajan Gazze Savaşı hakkındaki Osmanlı kuvvetlerinin durumundan bahsetmesinin ardından yaralı olarak esir düşen ve bir süvari olan İngiliz askeriyeye yaptığı konuşmayı da eklemiş ve kendisinin Osmanlı resmi tebliğlerinde yer alan bilgilerden bahsetmesinin ardından askerin kendisine Türk iddialarını doğru olarak kabul edilse dahi Türklerin daha ağır kayıplara uğradığını düşündüğünü, kendilerine herhangi bir topçu ağırlığı olmaksızın çok güçlü tahkim edilmiş bir mevziye taarruzlarının emredildiğini, tonlarca mühimmat ve ne yapılacağını bildikleri çok fazla silahlarının olduğunu, süvarilerinin komutanı dahi öldürülmüş bir Avusturya Bataryasını ele geçirildiğini, ancak muharebeden vazgeçirmek zorunda oldukları için topçu ve piyadelerinden yeterince destek alamadıklarını, Türklerin ne kadar güçlü olduğu noktasında fikirlerinin olmadığını, askerlerin

Muharebenin Osmanlı tarafından ise son hazırlıkların ardından 26 Mart'ta meydana gelen sis ve 25 Mart'tan itibaren alınan hava ve kara keşif sonuçlarında İngilizlerin 26 Mart'ta da taarruz etmeyeceklerini Kress düşünmeye başlamıştı. Ancak bu sırada sabah saat 09.00'dan sonra alınan hava keşif raporunda İngilizlerin bir tümenle Vadiî Gazze'yi geçerek Gazze istikametine diğer tümenlerden atlı birliklerin Hırbet Um Cerar yoluyla Huc üzerine ilerlediği ve diğer bir grubunda Gazze- Telüşşeria yolunu geçerek Hırbet Ruseym bölgesinin batısına ulaştığı, El Koçan'da ise ihtiyatta altı süvari alayı, üç piyade taburunun bulunduğu, bir başka İngiliz tümeninin de Han Yunus'tan Gazze üzerine ilerlediği bildirilmişti. Bu keşif sonucunun yanında gruplardan da ilk telgrafların alınmasıyla keşif sonuçlarının doğruluğu teyit edilmişti. Böylece Kress tarafından gruplara emir verilerek birliklerin hazırlanarak mevzilerine yerleşmeleri istenmişti. Bu sırada Gazze ile bağlantı kopmuş ve telsiz ile haberleşme yapılmıştı. Diğer yandan ise Kress tarafından gruplara verilen mevzilerin işgali emrinin ardından yayınladığı bir başka emirde ise Gazze Grubunun sol tarafını ve kuvvetli bir kademe ile mevziisini müdafaa etmesini; Cemame Grubunun ise mevziisini zayıf bir şekilde işgal ederek mümkün olduğu kadar çok kuvvetle Gazze veya El Resm istikametinde ilerlemek üzere hazır olmasını; Telüşşeria Grubunun da kuzeydeki mevzilerini zayıf kuvvetle tutarak geri kalan kuvvetini El Koçan istikametinde ilerlemek üzere Ebu Cerra'da hazır bulunmasını emretmişti.⁵²⁰

Bu sırada 16'ncı Tümen tarafından gönderilen bilgide ise İngilizlerin bir tümen piyade süvarisinden oluşan kuvvetin Ebu Hureyre Tepesi'nin 4 km batısıyla Ebu Cerra'nın 4km batısındaki geri hatlarda cephelerini 48'nci Alay'a dönük bir şekilde açıldıklarının görüldüğünü Kutbi istikametinde de bunlardan ayrı bir düşman kuvvetinin ilerlediğini bildirmişti.

Gazze Grubu Komutanı Binbaşı Tiller'den de alınan bilgide düşmanın bir süvari tümeni ve topçusuyla beraber Gazze hatlarının gerisine ilerlediği, düşmanın diğer süvari kollarının tespit edilemediği ancak bu süvarilerin Vadiî Gazze'yi geçerek sol tarafa doğru ilerlediği, buradan ilerleyen süvarinin topçu kuvvetiyle birlikte olduğu, güçlü düşman kuvvetlerinin merkezde bulunduğu belirtilerek düşmanın ne yapmaya çalıştığının henüz anlaşılmadığı ifade edilmişti.

çoğunun El Ariş'e yürüyerek girdikleri gibi Gazze'ye de yürüyerek gireceklerini umduklarını belirttiğini yazmıştı." Bkz. Arslan, a.g.m, s. 460-461

⁵²⁰ ATASE, BDH, 4526, H2-1-12-13-13a; Kress, a.g.e, s.264; BDHTH, a.g.k, s.521-522

Bu yazının geldiği dakikalarda Cemal Paşa'da bir yazı göndererek 53 'üncü Tümen Komutanı Musa Kazım Bey'in Gazze'de bulunan kuvvetlerin komutasını kendi tümeniyle birlikte üstlenmesini, sağ kanat komutanlığının da Albay Refet Bey'in tayin edilmesinin uygun olacağı bildirilmişti.⁵²¹

Yaşanan bu ilk hareketler ve gelen bilgilerin ardından Kress, durumu IV 'üncü Ordu Komutanlığı ve Kudüs Menzil Müfettişliğine bildirmiş ve düşmanın ne yapmaya çalıştığının anlaşılmadığını belirtmişti.

Bu bilgilendirmenin ardından 163'üncü Alay'a emir yayınlayan Kress Gazze'ye gitmesi için emir verilen bu alayın 26 Mart'ta Mecedel'e ulaşmasının ardından burada bir saat dinlenmesinin ve beraberine Mecedel'de bulunan istihkam bölüğünü de alarak buradan Esned'e hareket etmesini yolda da düşmana rast gelirlerse taarruz etmesini emretmişti. Bu emrin yanında Birüssebi , Cemame ve Şeria Gruplarına da emir yayınlayan Kress, alınan bilgilerden düşmanın bir tümenle Vadiî Gazze üzerinden Gazze'ye ilerlediği, takriben bir tümen kuvvetindeki diğer kuvvetiyle de El Resm üzerinden Gazze'nin kuzeyindeki Beyt-i Lihya 'ya ilerlediği saat 11'de de bu tümenden üçünün buraya ulaştığı, yaklaşık iki süvari tugayı kuvvetinde bulunan düşmanın El Resm'den Ebu Cerra üzerine yayılarak kuvvetli ihtiyatlarla El Resm güneyinde bulunduğu, Vadiî Hamis civarında ise zayıf bir kuvvetinin olduğu bildirilerek gruplara emirler vermişti. Emirlerde Birüssebi Grubuna Ebu Cerra-Gazze yoluna yaslanarak sola doğru kuvvetli kademe ile Gazze istikametinde ilerlemesi ve El Resm güneyinde bir istihkam bölüğünün Ebu Cerra'daki yaslanma noktasını işgal ettirmesini; Cemame Grubuna Gazze'nin doğusu ve sahil kısmında bulunan düşmana taarruz etmek için Gazze istikametinde ilerlemesini; 163'üncü Alayı'nda Mecedel'de istirahatinin ardından ilerleyerek düşmanı nerede bulursa orada taarruz etmesini ve bu Alayın 3'üncü Tümenin emrinde olmasını emretmişti.⁵²²

Telüşşeria'da bulunan 16'ncı Tümen Komutanlığı'na ise düşmanın Hırbet ül Resm – Huc istikametinde ilerlediği anlaşılan atlı tümeninin yüksek ihtimal gece Gazze Grubunu arkadan vurmak için kuzey grubuna doğru çark edeceği, bu duruma göre ise düşmanın şu anda Tel Cemame'de bulunması gerekli olan diğer tümeninin Hırbet ül Resm'den ileri alınarak Gazze'ye karşı ilerleyen tümenin sağ tarafı ve gerisini muhafaza edeceğini

⁵²¹ ATASE, BDH, 4526, H2-1-14-15

⁵²² ATASE, BDH, 4526, H2-1-16-17

bildirerek bu duruma karşı 16'ncı Tümen'in Ebu Hureyre – Gazze yoluna dayanarak Hırbet ül Resm'den Gazze'de bulunan 139 Rakımlı tepe istikametinden ilerleyeceğini bu şekilde de muharebeye dahil olmasını emretmişti. Bunun yanında ise 15'inci Obüs bataryasına hem 139 rakımlı tepe ve hem de Tel Cemame istikametinden tesirli atış yapabileceği bir mevzi alması için emir vermesini istemişti.⁵²³ Ancak Bu emirler Kress tarafından öğlen 12'de verilmiş olmasına rağmen Cemame ve Birüssebi Grupları 14.30'da, Telüşşeria Grubu ise 16.30'da hazırlıklarını tamamlayarak yürüyüşe hazır hale gelmişti. Kress ise grupların geç hareket etmesini anılarında “...herhalde Türk kurmaylarının iyi yetişmemiş olması ve Türk birliklerinin manevra kabiliyetinin azlığı gibi sebeplerden...” sebeplerine bağlamıştı.⁵²⁴ Bu şekilde de planlanan karşı taarruz saati aksamış ve Gazze zor bir durumda kalmıştı.

Bu sırada Birinci Kuvve-i Seferiyye Karargâhına hava keşif raporları gelmeye başlamıştı. Bu raporlara göre İngilizlerin Gazze'yi tamamıyla kuşattığı ve Telüşşeria Grubu üzerine ilerledikleri, ihtiyatlarını Hırbet ül Resm bölgesinde bulduklarını ve Vadiî Hessi sahilinden çıkartma yaptıkları haber verilmişti. Ancak verilen bu haberlerden piyade ve süvarinin gerçekleştirmiş olduğu hareketler doğruyken çıkartma yaptıkları haberi yanlış verilmişti.⁵²⁵ Bu sırada 3'üncü Tümen'den de alınan raporda düşmanın 4-5 alay kadar süvari kuvvetiyle Hırbet ül Resm civarına Cemame istikametinden ilerlediği, düşmanın keşif kollarının da mevziinin ilerisinde görüldüğünü bildirmişti.

Muharebe hakkında bu şekilde bilgilerin geldiği sırada Kress, Gazze grubuna gönderdiği emirde 162'nci Alay haricinde 53 'üncü Tümen'in Mecedel'de içtima edeceği, 162 ve 79'ncü Alayların 53 'üncü Tümen'e verildiğini, 137'nci Makinalı Tüfek Alayı ve 14'üncü Topçu ve Mevlevi Alayı'nın Umman'daki bölüğü, 4'üncü Ekmekçi Takımı ve Hicaz'dan gelen 60 numaralı Seyyar Hastane ve 2'nci İstihkam Taburunun dördüncü bölüğünün Remle'de içtima edeceği ve bu kuvvetin nakli içinde 8'nci Kolordu tarafına tebliğ edileceğini bildirmişti.⁵²⁶

Bu sırada ise 53 'üncü Tümen komutanı emir subayından Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına bir telgraf gelmişti. Bu telgrafa göre 53 'üncü Tümen Komutanı Musa Kazım Bey, Kurmay Başkanı Rahmi (APAK) Bey ve iki emir subayı Gazze Grubu emir komutasını

⁵²³ ATASE, BDH,4526, H2-1-18

⁵²⁴ATASE, BDH,4526, H3-1-2; Kress, a.g.e, s.265; BDHTH, a.g.k, s.524

⁵²⁵ BDHTH, a.g.k, s.523

⁵²⁶ ATASE, BDH, 4526, H2-1-19

almak üzere 26 Mart'ta sabah saat 10'dan önce Remle'den Gazze üzerine gitmek için verilen emir gereği hareket ettikten sonra Beyt-i Hatun bölgesine ulaştıklarında, İngilizlerin Gazze'yi sarmak için düzenledikleri harekâta rast gelmişlerdi. Bu sırada İngilizler merkezden Gazze üzerine piyade kuvvetiyle saldırırken bir süvari alayını da Gazze'ye kuzeyden saldırmaları için gönderdikleri sırada bu süvari alayı ile bu komutanlar karşı karşıya gelmişti. Kısa bir çatışma ve kovalamaca yaşanmış olsa da 53 'üncü Tümen Komutanı Musa Kazım ve Kurmay Başkanı Rahmi (APAK) ve diğer emir subayı esir düşmüş buradan sadece diğer emir subayı Mahmut Fehmi kurtulabilmişti. Bu durumun yanında Kudüs Menzil Müfettişliğine gönderdiği telgrafta Kress düşmanın Gazze'yi her tarafından sardığını ve Gazze Grubunun mevzilerinde bekleyeceğini, Telüşşeria, Cemame Gruplarının Gazze'de bulunan düşman üzerine ilerleyeceğini, Birüssebi Grubunun da Şelale istikametinde ilerleyeceğini ve Mecedel Grubunun da Esned istikametinden ileri alındığı bildirilmişti.

Bu haberin verildiği gün Kudüs Hat Komutanlığına verilen emirde ise Kuvve-i Seferiyye'nin şiddetli bir taarruza tutuştuğu bu sebeple bu gece hasta ve yaralıların nakli için bir trenin Şeria'ya gönderilmesi ve 27 Mart'ta kendisinin emrine boş bir trenin gönderilmesini istemişti.⁵²⁷

Diğer yandan ise Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress, cephede yaşanan olayları Cemal Paşa'ya telgrafla bildirmişti. Kress gönderdiği raporunda düşmanın taarruz ettiğini, süvari tümeniyle Vadiî Gazze'yi geçerek Gazze istikametine ilerlediğini, diğer bir fırkasının Hırbet ül Resm'den Beyt-i Lihya istikametinde ilerlediğini düşmanın ihtiyat kuvvetinin El Resm bölgesine ilerlediğini, zayıf kuvvetlerini ise Telüşşeria'ya sürdüğünü bildirmiş ve bu duruma karşı şu emri verdiğini ifade etmişti; 163'üncü Alayı Mecedel'den Dir Esned istikametine ilerlemesini, Cemame Grubunu Gazze'ye, Telüşşeria Grubunu Ebu Cerra'dan Hırbet Resm istikametinden Gazze'ye, Birüssebi Grubunu Şelale istikametinde ilerlemesini emrettiğini bu hareketlerin tamamlanmasının ardından malumat verileceğini bildirmişti.

Bu sırada 16'ncı Tümen'den de Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına rapor gönderilmişti. Bu rapora göre düşmanın bir alay süvari kuvvetiyle Vadiî Kuvisi'de bulunduğu ve bu süvarilerden bir kısmının Zehlika Tepesinden geri çekilmekte olan Gazze

⁵²⁷ ATASE, BDH, 4526, H2-1-20; Erden, Çölde Son..., s.366; Kress, a.g.e, s.267; Rahmi Apak, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, TTK, Ankara, 1988, s.158-160

yolu üzerindeki amele bölüğüne saldırdığı 40 kadar amelenin esir edildiği bildirmişti. Raporun devamında ise 12.30'da Cem'al Karini doğusuna bir düzine düşman otomobilinin geldiğini ve biraz burada ateş ettikten sonra geri çekildiği, şunda düşmanın bu sırtlarda bulunduğunu topçusunun da Ebu Cerra ile Hırbet ül Cindi arasındaki sırtları bombardıman ettiği ve bu topların arabalarda bulunan toplar olduğunun düşünüldüğünü bildirmiştir.⁵²⁸

Yukarıda belirtildiği şekliyle IV 'üncü Ordu Komutanlığına muharebe başlangıcının ardından gönderilen ilk raporla birlikte Kress, muharebeye dair bir rapor daha göndermişti. Bu rapora göre düşmanın gayet kuvvetli kıtalarıyla güney ve güney-doğu istikametinde ve zayıf kıtalarıyla da kuzey istikametinden Gazze'ye taarruzunun devam ettiği, ayrıca düşmanın Gazze'ye Telüşşeria ve Cemame'den gelebilecek yardımı kesmek için zayıf kıtaları bu grupların karşısına gönderdiği, bu sebeple de Telüşşeria ve Cemame Gruplarının ileri harekâtından meydana gelecek tesirin bekleneceği bildirilmişti.⁵²⁹

Bu sırada Kress tarafından Cemame Grubuna emir verilerek Gazze üzerine hızlı bir şekilde ilerlemeleri istenmişti. Bu yürüyüşün Hududun Beyt-i Hatun istikametinden gerçekleşmesini vaziyetin müsait olduğu durumda Beyt-i Durdis istikametinde ilerleyebileceklerini, Beyt-i Hatun içinde sağ taraflarının gerisinde kademe vari bir ihtiyat kuvveti bırakmalarının yeterli olduğu, düşmanın esas taarruzunun 82 rakımlı tepeye yönelik olduğu belirtilmişti. Ayrıca Vadiî Hesi üzerine düşmanın denizden çıkarma yaptığı haberinin de yanlış olduğu bildirilmişti. Bu emrin ardından 15.25'de Kress tarafından yazılan diğer bir emirde ise Gazze'deki durumun önemine Cemame Grubunun dikkati çekilerek, Binbaşı Tiller'in emrindeki grubun piyade kuvvetinin yarısının ve üç bataryasının düşmanın eline geçtiği ve diğer aksamın kurtarılması için geceden düşman topçusunun ateşinden önce grupların ilerlemesi gerektiğinin bildirildiği, şafak söktüğü zaman düşman topçu ateşine Gazze Grubunun dayanamayacağını ve muharebeye kıta kumandanının devam edemeyeceğini bu sebeple bu grubun seri bir biçimde buraya ulaşması emredilmişti.

Yaşanan durumdan IV 'üncü Ordu Komutanlığı da haberdar edilmiş ve 53 'üncü Tümen Komutanı ve beraberindeki zevatın esir edildiği bildirilmişti.⁵³⁰

⁵²⁸ ATASE, BDH, 4526, H2-1-21

⁵²⁹ ATASE, BDH, 4526, H2-1-22

⁵³⁰ ATASE, BDH, 4526, H2-1-23-24-25

Cemame Grubuna verilen emrin ardından Remle Grubu ve Kudüs Menzil Müfettişliğine de emir veren Kress, Remle’de bulunan muharebeye hazır ne kadar kuvvet varsa Kudüs Menzil Müfettişliğiyle iş birliği içinde hepsinin otomobillerle bugünden Culsi’ye hareket etmesini ve hareket eden birlikleri bildirmesini emretmişti.⁵³¹ Bu emir üzerine Remle Grubu Kumandanı Şerif Bey tarafından Birinci Kuvve-i Seferiyye bir rapor gönderilmişti. Raporda 161’inci Alaydan üç piyade ve bir makinalı tüfek bölüğünün sevk edildiğini ve bu birliklerin seri şekilde gönderileceğini ve harekete hazır olmayan birlikleri sıralamıştı.⁵³²

Ayrıca Kress, akşam 18’den sonra Hasan İskender Bey ve 16’ncı Tümen Komutanı Rüştü Bey’den iki telgraf almıştı. Hasan İskender Bey’in gönderdiği telgrafta 16’ncı Tümen’in El Cindi Harabesinin güneyi ve o hizada burası ile Gazze yolu arasında ilerlediği, bu sırada hafif bir piyade ateşinin vuku bulduğu ancak kısa süre sonra kesildiği, ateş eden kuvvetin kim olduğunun anlaşılamadığını ancak merkezden mitralyöz ateşi meydana geldiği bu sebeple de yüksek ihtimal ateş edenin bir otomobil kolu olduğunu düşündüğünü ve tümenin gündüz 139 rakımlı tepeye gelebileceğini ve tümen karargâhının Ebu Cerra harabesinde olduğu, şu anda top ve piyade ateşinin sürdüğü ve tümenin ilerlediği bildirilmişti. 16’ncı Tümen Komutanının gönderdiği telgrafta ise tümenin Ebu Hureyre hattından ileri gittiği ve saat 18’de 139 Rakımlı tepede düşmanın miktarı anlaşılamayan yaya süvari birliğiyle mitralyöz ve piyade ateşi yaptığı bildirilmişti.

Telüşşeria ve Cemame Gruplarının ilerleyişi bu şekilde sürerken Gazze Grubundan 18.40’ta Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına düşmanın süvari birliklerinin bütün gün Vadiî Gazze civarında gizlendiği ve saat 17’de civarında ise bu kolların toplanarak Dir el Bellah’da kurdukları büyük bir karargâha ve Beni Sihle istikametine geri çekildikleri ve düşman piyadesinin görülmediği bildirilmişti. Diğer yandan küçük bir hecinsüvar kolunun mevcut olduğu ve yüksek ihtimal birçok otomobil kolunun da Vadiî Gazze’ye geldiği burada beklemelerinin ardından Han Yunus’a geri çekildiklerini bildirmişti.⁵³³

Bu telgrafın alınmasının ardından ise Kress 3’üncü Tümene gönderdiği emirde tayyare raporlarına nazaran tümenin karşısındaki düşmanın çekildiği ve 163’üncü Alay’ı ilerletebilecek bir subayın gönderilmesi istenmiş ve bu alayın önünde yalnızca birkaç süvari

⁵³¹ ATASE, BDH, 4526, H2-1-2a

⁵³² ATASE, BDH, 4526, H2-1-26

⁵³³ ATASE, BDH,4526, H2-1-27

bölüğünün kaldığı bildirilmişti. Cemame Grubuna da karşılarında bulunan düşmanın zayıf olduğu ve tüm birliklerini Gazze'ye karşı kullandığı bildirilerek ileri harekete devam etmeleri emredilmişti. Bu guruba gönderilen diğer bir emirde de Gazze Grubundan alınan telgrafta düşmanın Gazze Grubunun sol tarafındaki dayanak noktasını işgal ettiğini, hatta şehrin içine girdiğini ve bu duruma karşı Binbaşı Tillerin birlikleri şehrin içine çektiğini, kısa zamanda yardım gelmediği takdirde iş işten geçmiş olacağının bildirildiği bu duruma karşı da Cemame Grubunun gece vakti de olsa düşman hatlarını yarararak Gazze içine girmesi emredilmişti.

Durumdan IV 'üncü Ordu Komutanlığını da haberdar eden Kress aldığı bilgilerden İngilizlerin Gazze Grubu mevzilerine girdiği ve Avusturya bataryalarının olduğu bir tepeyi ele geçirdiği bilgisinin alındığını belirterek bu duruma karşılık ise Cemame ve Telüşşeria Gruplarının ilerlemelerinin bu durumu tersine çevireceğine bildirmişti.⁵³⁴

Cemame mevziisinin önünde bulunan düşman kuvveti ve mevzileri keşfedilmişti. Böylece yürüyüşüne daha emin devam eden Cemame Grubu zaten az olan düşman kuvveti karşısında manevrasını da gerçekleştirdiğinden şansı yüksekti. Böylece saat 18'den itibaren burada bulunan düşmanla mücadelesini gerçekleştiren Cemame Grubu akşam olmasıyla birlikte saat 19'dan itibaren iki taraf birden ateş kesmişti. Havanın kararmasıyla birlikte de düşmanın hareketlerinin görülememesi sebebiyle burada bulunan düşmanın geri çekilip çekilmediği anlaşılamadığından ve geceleyin ilerlenemeyeceğinin tümen komutanı tarafından bildirilmesiyle birlikte tümenin burada kalması emredilmişti.

Telüşşeria Grubuna ise bu süreçte gece olmasına rağmen 193 rakımlı tepe gündüz ele geçirilmesi zor olacağından hareketine devam etmesi emredilmişti. Bu gurup saat 18'den sonra ise 113 ve 139 rakımlı tepeyi işgal etmiş ve 193 rakımlı tepenin güneyindeki sırtlara yaklaşmıştı. Bu yaklaşmanın ardından Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı durumdan haberdar edilmiş ve komutanlık bu duruma karşı ilerlemeye devam edilmeyerek bulunulan bölgede tahkimat yapılmasını emretmişti. Birüssebi Grubu ise Bir-i Ebu Galyon saat 11'de ulaşmış ve Tel el Kari üzerine yürüyüşe devam etmek istemiş ancak bu gruba verilen emirde burada kalması emredilmişti. Bu sırada ise Gazze Grubu da şehri müdafaaya devam etmişti.⁵³⁵

⁵³⁴ ATASE, BDH,4526, H2-1-2-27a-28

⁵³⁵ ATASE, BDH,4526, H3-1-4

Bu durumdan IV ‘üncü Ordu ve Ordu Menzil Müfettişliği haberdar edilmesinin ardından Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı tarafından gruplara gece saat 23’te emir yayınlanmıştı. Bu emre göre; düşmanın Gazze mevziini işgal ettiği ve birliklerin hala şehri müdafaa ettiği bu müdafaanın yarın sabaha kadar Davut Yarı ile şehir arasında devam edeceği, yarın sabahtan itibaren arkadan kuşatılmış olan düşmana karşı tüm birliklerin taarruza geçeceği, Cemame Grubu’nun da Gazze üzerine yürüyüşünün devam edeceği 163’üncü Alayın Dir Esned’den Gazze üzerine ilerlemeye mecbur edileceği, 16’ncı Tümen’in sol tarafında bulunduracağı kuvvetli ihtiyat kuvvetiyle Mansura istikametinde ilerleyeceği, Birüssebi Grubunun sol tarafında bulunduracağı kademe vari güçlü bir ihtiyat kuvvetiyle Vadiî Şelale’nin sağından em Rehal istikametinde ilerleyeceği ve bu grubun birliklerinin Telüşşeria Grubunun sol tarafını kapatarak düşmana kuşatma hareketini icra edeceği bildirilmişti. Bu emrin dışında Cemame Grubuna özel bir emir daha yayınlanmıştı. Emirde sabahki taarruzun Yafa – Gazze yolu doğusunda ve şehrin methalinden Şeyh Muntar yönüne icra edilmesi emredilmişti.

Emrin yayınlamasının ardından tüm gruplar 27 Mart günü sabah 5’ten itibaren kendilerine belirtilen hedeflere doğru ilerlerken Gazze Grubu Komutanlığı düşmanın eline geçmesinin muhtemel olduğunu düşündüğü Telsiz istasyonunu imha ettirmiş ve bura ile irtibat kesilmişti.⁵³⁶

İlk hareket ise saat 06’dan önce Telüşşeria Grubunun Gazze’nin güney ve güney-doğusunda bulunan düşman süvari kuvvetine ateş açmasıyla başlamıştı. Bu hareketin ardından da burada bulunan düşman kuvvetinin Gazze’den çekildiği anlaşılmıştı. Hareketine devam eden bu tümen Mansura’ya kadar varmış ve burada doğu ve kuzey-doğu istikametinde bulunan sırtları işgal ederek Gazze’nin güneyinde bulunan düşman köylerine başarılı bir saldırı gerçekleştirmişti. Saat 7’den önce de Mansura sırtlarında bulunan düşman topçusu üzerine başarılı topçu ateşi gerçekleştirmişti. Bu başarılı hareketlere rağmen sol tarafı düşman süvarisi tarafından tehdit edilen bu grup, daha fazla ilerlemeyerek diğer gruplarında yardıma gelmesi için uzakta olması sebebiyle Mansura’nın doğusunda bulunan 99 rakımlı tepeye geçerek burayı elde bulundurmakla yetinmişti. Ancak düşmanın etkin ve güçlü taarruzu karşısında burada çok fazla elde tutulamamıştı. Diğer gruplar ise Cemame

⁵³⁶ ATASE, BDH,4526, H3-1-4a

Grubu akşama doğru ancak Gazze'ye geçebilmiş ve Birüssebi Grubu 'da akşamüzeri 16'ncı Tümen'in sol tarafında muharebeye katılabılmıştı.

Cemame Grubu ise saat 7'den itibaren Gazze'nin kuzey-doğusunda bulunan sırtlardan tümenin emrinde bulunan kuvvetlerle verilen taarruz emri gereğince harekete geçmiş ve saat 9'dan önce Mantar Tepe üzerine ilerleyerek piyade muharebesine başlamış ve bir buçuk saat sonra bu tepeyi ele geçirmiş, burada bulunan Gazze grubundan 125'inci Alay ile karşılaşmıştı. Bu zamana kadar da bu tepe düşman elinde kalmıştı. Aynı saatlerde Telüşşeria Grubuna ait bir tabur Mantar Tepe'nin doğusuna doğru gönderilmişti. Burada birçok düşmanı ve bu düşmana ait taşıtı esir almıştı. Bu guruba yardım eden düşman piyadesinin de çekildiğini görülmüştü. Bu durumun ardından ise burası Cemame Grubuna (3'üncü Tümen'e) bırakılarak geri çekilmişti. Cemame grubu ise bu sırada Mantar Tepe'nin güneyine doğru ilerlemiş ve düşmanda Vadiî Gazze'nin kuzeyinde hazırladığı mevziisine çekilmiş aynı zamanda ise bu grupla düşman arasında saat 10'da piyade ve topçu muharebesi meydana gelmişti.⁵³⁷

Muharebenin açılışından kısa bir süre sonra Kress, IV 'üncü Ordu Komutanlığına ve Kudüs Menzil Müfettişliğine durumu bildirilmiş ve Gazze ile kesilen irtibat neticesinde Kress Gazze'nin ele geçirilemeyeceği düşüncesini de bir tarafta tutarak menzil müfettişliğinden kuvvetlerin geri çekilebilme ihtimali olduğunu ve bu grupların muhtemel çekilme alanlarını sıralayarak Irakülmenşei ve Zahiye'de birkaç günlük erzak bulundurulmasını istemişti. Ancak daha sonra diğer gruplardan alınan haberlerden muharebenin iyi bir şekilde ilerlediğinin öğrenilmesi üzerine tekrardan Kudüs Menzil Müfettişliğine telgraf gönderen Kress, düşmanın Vadiî Gazze'ye çekildiğini ancak birliklerinin Vadiî Gazze doğusunda olmasından Cemame ve Telüşşeria Gruplarıyla muharebesinin devam ettiğini belirterek, Gazze ve Cemame Gruplarının 53 'üncü Tümenle birlikte Gazze'yi tutuklarını, Telüşşeria ve Birüssebi Gruplarının muharebenin son bulmasıyla Şeria'ya çekileceğini, böylece yeni Gazze Grubunun erzakını Cemame'den sağlayacağını diğer grupların erzakını Telüşşeria'dan sağlayacağını bunun içinde buraya erzak nakli gerekeceğini ve otomobil kollarının ayarlanması gerekeceğini bildirmişti.⁵³⁸

⁵³⁷ ATASE, BDH,4526, H3-1-5

⁵³⁸ ATASE, BDH,4526, H3-1-5a

Kress 10.15'te tekrardan IV 'üncü Ordu Komutanlığına bir telgraf göndererek Gazze ile irtibatın kesildiğini ancak Gazze'den düşmanın çekildiğinin anlaşıldığı, buna rağmen Vadiî Gazze'nin kuzey-doğusunda artçıların bulunduğunu ve esas kuvvetlerini Dir el Belah ile Hırbet Ebu Heccac'da topladıklarını; Cemame ve Telüşşeria gruplarından 3 ve 16'ncı Tümenlerin Gazze'nin güneyi ile Hırbet el Meşrefe hattında bulunan düşman artçılarına taarruz etmek için ilerlediklerini, Birüssebi Grubunun da Ebu Ricil civarına ulaşarak sol tarafında Kudüs olmak üzere mevzilendiği ve Gazze hakkında ayrıntılı raporu arz edeceğini bildirmişti.⁵³⁹

Bu raporun ardından Cemal Paşa “*Gazze'nin boşaltılarak birliklerin daha geride bir çizgiye çekilmesinin cephe açısından daha iyi olup olmayacağını*” sorması üzerine Kress, şuanda Gazze'nin tutulması için Cemame Grubunun (3'üncü Tümen) görevlendirildiği, eski Gazze Grubuyla 163'üncü Alayı bu grubun emrine verdiğini, Telüşşeria ve Birüssebi Grubunu Telüşşeria'ya çektiğini, böylece şuanda Birüssebi'de birliklerin olmadığını, bu sebeple de birkaç gün sonra buraya ciddi bir taarruz yapılacağını muhtemel addettiğini, düşmanın şuanda çok yorulduğunu, şuanda kendisinden alınan telgrafta birliklerin büyük kısmının tehlikeye atılmamasının emredildiğini, ancak düşmanın çok büyük kuvvetle bu şekilde yakında bulunmasının az bir tehlike oluşturduğu, bugünkü zaferle kıtaların morallerinin yüksek olduğu ve İngilizlerin saldırıyı tekrarlamaları durumunda bu güvenle birliklerin İngilizleri püskürtebileceğini ümit ettiğini ancak kesin olarak ifade edemeyeceğini, bu sebeple Gazze'nin tahliye edilmesinin bir hata olacağını ve bu hareketin yenilmediğimiz halde yenilmiş olduğumuzu kabul etmek anlamına geldiğini, birliklerinde mevzilerin boşaltılmasına akıl erdiremeyeceğini, Gazze - Telüşşeria hattının tahliye edilmesi durumunda nakliye vasıtalarının noksanlığı sebebiyle yaralı ve pek çok cephane ve silahın dekovil malzemesinin bırakmaya mecbur olacaklarını geri çekilme sırasında ise bir günlük yürüyüş mesafesi kadar çekilemeyeceklerini bu sebeple de İngilizlerin daha mevzileri hazırlayamadan taarruz edecekleri bu durumda da Vadiî Sarara çekilmek gerektiğini belirterek bu sebeplerden dolayı Gazze – Telüşşeria hattının tutulmasına müsaade edilmesi istemiş ve şayet düşman Gazze'de bir mevzi muharebesi yapacak olursa veya gayet kuvvetli takviyelerini getirirlerse o zaman geri çekilmenin gerektiğini, zira bu şekilde bir muharebeye cephane temininin müsait olmadığı; ayrıca Birüssebi'nin şu anlık işgal altına alınmasında mahzur olmadığı ve Remle'deki Kadri Bey'e bağlı grubun

⁵³⁹ ATASE, BDH,4526, H3-1-6

Birüssebi'ye alınmasına müsaade edilmesinin çok büyük bir kolaylık sağlayacağını belirtilmiş ve İngilizlerin şuanda gemilerle muharebeye müdahale etmeyerek yaralıları ve esirleri taşıdıklarının anlaşıldığını, bu sebeple de İngilizlerin bir çıkartma harekâtına girişmeyeceklerini zannettiğini, İngilizlerin hareket kabiliyetinin yüksek oluşundan dolayı atlı birliklere ihtiyaç duyulduğunu bunun içinde Estersüvar Alayı ile bu alaya bağlı diğer kısımların emrine verilmesini istemişti. Bu raporun ardından da Cemal Paşa, Kress'in görüşlerini kabul etmişti.⁵⁴⁰

Kress Cemal Paşa'dan raporunda bildirdiği görüşlerinin onayını almasının ardından tekrardan Cemal Paşa'ya öğlen 13.30'da bir telgraf çekerek alınan raporlardan Gazze'nin Birinci Kuvve-i Seferiyye Kuvvetlerinin elinde olduğunu ve grupların Gazze'nin güney tarafı – Mansura – Um Ricil hattında düşmanın da büyük kuvvetiyle Dir el Belah civarında olduğunu bildirmişti.

Öğleden sonra ise düşmanın iyice bozulmasıyla birlikte Kress, düşmanın Vadiî Gazze'nin güneyine atılıncaya kadar taarruza devam edilmesi emretmiş ve böylece Cemame Grubu saat 15'ten itibaren sahilden ve karadan düşmana taarruza devam ederek düşmanı vadinin güneyine atmıştı. Telüşşeria Grubu ise sahil tarafında işgal ettiği mevzide düşmanın şiddetli taarruz ve atışlarına dayanırken, öğleden sonra düşmanın sol tarafına taarruz yapma ihtimali oluşmuş ve kendisine belirtilen sol taraftan ihtiyat kuvveti bulundurma emri ihmal edildiğinden düşmanın akşama doğru başlatmış olduğu etkin taarruzun sonucu olarak bir aralık düşman kuvveti bu taraftan grubun hatlarına girmiş olsa da akşam saat 20.00'a kadar dayanan grup Birüssebi Grubunun bu tarafı örtmesiyle düşmanın tesirli taarruzlarına karşı dayanmış ve bir süre sonra da 21.30'da düşmanı mevziisinden atarak bu taarruzu etkisiz bırakmıştı. Bu grubun mücadelesi dışında düşmanın artık akşama doğru Vadiî Gazze'nin güneyine çekileceği anlaşılmıştı.⁵⁴¹

Diğer yandan ise 27 Mart'ta öğleden sonra Kress Gazze'ye gelmişti. Burada Gazze Grubu kumandanı Tiller'den ayrıntılı raporu aldıktan sonra iyice bozulan İngilizlere karşı taarruz icrasını düşünmeye başlamış ve bu yolda düzenlemeler yapmaya başlamıştı. Ancak Cemal Paşa'nın birlikleri tebrik etmek için cephe hattına gelmesiyle yapılan toplantı da

⁵⁴⁰ ATASE, BDH,4526, H3-1-6a; BDH, a.g.k, s.553

⁵⁴¹ ATASE, BDH,4526, H3-1-7

Kress 3'üncü ve 16'ncı Tümenlerin bir kısmıyla İngilizlerin yan taraflarına bir taarruz düzenlenmesi teklifini sunmuştu. Bu teklif sonucu Cemal Paşa;

“ ... emriniz altında bulunan kıtaların Alman değil talim ve terbiyesi henüz o derece ilerlememiş olan Türk kıtaları olduğunu unutmamalısınız. Müdafaa Türk piyadesinden her şeyi talep edebilirsiniz; fakat taarruzda o, cesur olmakla beraber bu hususta gerekli olan talim ve terbiyeyi henüz görmemiştir. Taarruz hakkındaki Alman düşünceleriniz güzel ve iyidir amma sizinkiler gibi subay ve astsubaylar olursa! Fakat burada siz Türklerle çalışmak mecburiyetinde olduğunuzdan bu husustaki bilgilerinizi değiştirmek mecburiyetindedesiniz.”⁵⁴²

Bu süreçle birlikte Kress, 16.20'de tüm gruplara bir emir yayınlamıştı. Bu emirde 27 Mart akşamından itibaren 28 Mart'a kadar grupların nerede mevzileneceği, yapacakları işler ve erzakları nereden temin edecekleri sıralanmıştı.

Ayrıca 28 Mart günü muharebenin heyecanın gruplar üzerinden gitmemiş olması sebebiyle olsa gerektir grupların birbirlerine irtibat subayı göndermemesi sebebiyle 16'ncı Tümen sol kanadında bulunan Osmanlı kuvvetini düşman kuvveti sanmış ve iki kuvvet arasına ufak bir çatışma yaşanmıştı. Diğer yandan ise dağılmış düşman kuvvetine karşı Osmanlı birlikleri iâşe, cephane, su ve araç eksikliği ve bunların sağlanmasının bir günlük mesafede olması ve Cemal Paşa ile yapılan toplantı sonucu alınan karar nedeniyle ileri harekate girişmemiş ve mevzilerinde kalmıştı.⁵⁴³

Böylece taktiksel olarak Osmanlı kuvvetleri tüm kuvvetlerini Gazze – Birüssebi hattına tutarak sağ taraftan deniz engeli sol taraftan da çöl engeli sebebiyle yanlarını koruma altına almış, yanlarından gerilerine sarka bilecek İngiliz kuvvetlerine önlem almış ve İngilizleri çöl içinde bırakarak kendi kuvvetlerini ise İngilizlere göre daha iyi bir konuma yerleştirmişti.⁵⁴⁴

⁵⁴² Kress, a.g.e, s.275; Cemal Paşa, a.g.e, s.206

⁵⁴³ ATASE, BDH,4526, H3-1-7a

⁵⁴⁴ Cemal Paşa, a.g.e, s.206; “Bu şekilde Clausewitz'in belirttiği şekliyle Cemal paşa arazi yapısını savunmanın bir unsuru olarak kullanmış ve İngilizleri çok emek ve çaba harcamaları gereken iki kısımdan deniz ve çölden ilerlemeleri noktası mecbur bırakarak İngilizlerin kısa bir süre sonra girişecekleri ikinci taarruza karşı ilkinde olduğu gibi savunmasını güçlendirmişti.” Bkz. Carl von Clausewitz, Savaş Üzerine (çev. Selma Koçak), Doruk Yayınları, İstanbul, 2019; Carl von Clausewitz, Savaşın Esasları (çev. Gökhan Aydın), Doruk Yayınları, İstanbul, 2017

Böylece Osmanlı kuvvetleri açısında da Birinci Gazze Muharebesi son bulmuştu. Başta kötü başlayan muharebe İngiliz komuta heyetinin muharebe müddetince yaşadığı tereddüt ve Kress'in güzel bir şekilde uyguladığı oynak savunma taktiğinin sonucunda 26 Mart akşamından itibaren Osmanlı kuvveti lehine dönmüş ve 27 Mart günü etkin bir taarruzla Gazze üzerindeki düşman geri atılmıştı.

Muharebenin ardından Kress, IV 'üncü Ordu Komutanlığına Gazze'deki durum hakkındaki raporunu bildirmiş ve muharebenin kazanıldığını belirtmişti. Bu rapora cevaben Cemal Paşa'da Kress'i ve emrindeki birlikleri tebrik eden bir telgraf göndermişti. Bu telgrafta Cemal Paşa “... Kumandanız altındaki Birinci Kuvve-i Seferiyye kıtaatını kahramane müdafaa ve taarruzlarıyla istihsal edilen muvaffakiyetten dolayı tebrik eder ve tebrikat ve takdiratımı bütün ümera ve zabitan ve efrada tebliğ etmenizi ve cümlesinin gözlerinden öptüğümü ilave etmenizi rica ederim.

Gazze Muharebesi IV 'üncü Ordu için medarı iftihadır. Birçok yeni muvaffakiyetler ve şerefler edilmesine kemali itimat ile intizar ederim. Kahraman alayların sancaklarının sureti taltifi hakkındaki teklifatınıza muntazırım. Binbaşı Tiller Bey'e samimi tebrikatımı tebliğ buyrunuz...” demişti.⁵⁴⁵

Diğer yandan Cemal Paşa 30 Mart'ta gazeteler yayınlanması için Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesine ve Suriye, Beyrut, Halep Vilayeti ve Kudüs Mutasarrıflığına bir tebliğ göndermişti. Bu tebliğde düşmanın takviye kitaları gelmeden önce büyük kuvvetlerle Gazze'ye saldırmış ve burada bulunan bir tepeyi ağır zayıatları sonucu aldığını belirterek daha sonra yapılan son hücumlarla tepenin ele geçirildiğini ve bu meydan muharebesi esnasında “*Suriye ve Filistin evlatlarından mürekkep piyade 79'uncu Alay bilhassa temayüz etmiştir.*

Tıpkı bundan bir asır evvel Mısır'a istinat ederek karadan Hindistan'a gitmek emeliyle Filistin ve Suriye'yi zapt etmek için Sina Çölünü aynı tarikadan geçmiş olan Napolyon Bonapart ordusuna karşı Filistin'in kahraman evlatları nasıl müdafaa kahramananeleri ile Napolyon'u tevkif ve ric'ate icbar ve bütün planlarını mahv ve vatani mukaddesi adadan tathir etmişlerse, aynı kahramanların evlatları, aynı emeli cüretkarane takip eden bugününün İngilizlerini aynı ruh-ı hamasetle tenkil etmişlerdir. Böyle şeci' evlatlara

⁵⁴⁵ Bel_Mtf_023969_01-02

malik bir kıtada ordu kumandanı bulunduğum için müftehirim. Suriye ve Filistin'in daima aynı kuvvetle yaşayan ruh-ı celadetini tebci ederim.” Şeklinde yazarak bölgede bulunan Arapları kazanmaya çalışmıştı.⁵⁴⁶

Muharebenin kazanıldığıın İstanbul'a bildirilmesinin ardından ise Sadrazam Talat Paşa, Cemal Paşa'ya “*Gazze Muharebesindeki muvaffakiyetinizi tebrik ve temadisini Cenab-ı Hak'dan temenni ederim kardeşim*” şeklinde telgraf göndererek başarısından dolayı kutlamış ve başarısının devamını dilemişti.⁵⁴⁷

Diğer yandan ise muharebe sonrası Osmanlı gazeteleri yayınladıkları makalelerde Avusturya – Macaristan ve Alman askerlerine de methiyeler düzerek uzun zaman sonra kazanılan bu zaferde bu iki ülkenin payına da vurgu yaparak kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardı.⁵⁴⁸

26-27 Mart Muharebelerinin ardından Birinci Kuvve-i Seferiyye raporunda İngiliz kayıplarının 6-7 bin raddesinde olduğunu, Gazze civarında İngilizlerin gömdükleri hariç olmak üzere gömülen düşman ölülerinin 1340 kişi, esir olarak 200 kişi esir alınmıştı. İngiliz yaralılarının çokluğunun da vapur ve trenlerin sıklıkla gidip geldiğinden anlaşıldığını hatta muharebeden iki gün sonra dahi yaralıların otomobillerle sevk edildiğinin görüldüğü bildirilmişti. Raporda savaş ganimeti olarak ise 3 otomobil, 10 motosiklet çok miktarda tüfek, 32 makinalı tüfek ve süvari kullanıma uygun makinalı tüfek ve tüfek namlusu, birçok kasatura, 500 sandık ile döküm halinde birçok piyade mermisi, 1000 kadar cephanesiyle birlikte makinalı tüfek şarjörü, 19 sandık bomba, 10 işaret fişeği tabancasıyla birlikte, bir miktar topçu cephanesi, yüzerce portatif ve büyük kazma kürek, 50km kablo ve birçok diğer malzeme ele geçirilmişti. Bu sayılardan bedevilerin kaçırdıkları eşyalar hariç tutulmuştu.

Osmanlı kuvvetlerinin kayıpları seyyar hastane ve amele bölüğü askerin dahil olduğu kayıp sayısı; 10 subay 284 asker şehit, 12 subay ve 1064 asker yaralı, 26 subay ve 994 asker kayıp olduğu bildirilmiştir. İnsan kaybının yanında 99 hayvanın öldüğü, 85'inin yaralı, 109'nun kayıp olduğu, 2 top, 192 kasatura ve 802 tüfeğin elden çıktığı bildirilmişti.⁵⁴⁹

⁵⁴⁶ Bel_Mtf_024003_01-02; Erden, Çölde Son... s. 382-383

⁵⁴⁷ BOA, DH.ŞFR, 74-273

⁵⁴⁸ İkdam, 11 Nisan 1333, Numara: 7244; İkdam, 14 Nisan 1333, Numara: 7247; Tanin, 11 Nisan 133, Numara:2993

⁵⁴⁹ ATASE, BDH,4526, H3-1-8

Kress'in IV 'üncü Orduya arz ettiği bu sayılar resmi harp tarihinde de birebir uyum içinde yazılmıştı.⁵⁵⁰

Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanı Kress, anılarında ise kayıp sayısını 10 subay şehit, 12 yaralı ve 14 kayıp olarak, askerden de 276 şehit, 744 yaralı, 371 kayıp olarak bildirmiş; İngilizlerin ise 5 subay ve 241 er çoğunluğu yaralı olarak esir edildiği, 40 makinalı tüfek, çok sayıda tüfek, 4 otomobilin ele geçirildiğini yazmıştı.⁵⁵¹

Ali Fuat (Erden)'de kayıp sayısını 10 subay ve 276 asker şehit, 12 subay 704 asker yaralı, 14 subay 371 askerinin kayıp olduğunu, ancak bu rakamlara esir edilen amele bölüğü askerlerinin ve seyyar hastane askerlerinin dahil olmadığı belirtmişti. Bu sayılardan hariç tutarak Avusturyalı ve Alman asker kayıplarını da veren Ali Fuat Bey, Avusturyalılardan 1 subay 4 askerinin ölü, 2 subay 7 askerinin yaralı, 4 subay ve 32 askerinin kayıp olduğunu; Almanlardan ise 1 subay 1 asker ölü, 5 askerinin kayıp olduğunu; hiçbir makineli tüfeğin düşman eline geçmediğini ancak düşman tarafından tahrip edilen iki topun onların eline geçtiğini belirtmiş ve İngilizlerin kayıplarını sıralamıştı. Buna göre Gazze etrafında 1500 İngiliz askeri ölüsünün gömüldüğü, İngilizlerin kendi defnettiklerinin bu sayıdan hariç olduğu, çok sayıda yaralının tren, vapur ve otomobillerle taşındığını, sağlam olarak ise 4 subay 95 askerinin esir edildiği, yaralı olarak da 1 subay 116 askerinin esir alındığını; teçhizat olarak ise 264 tüfek, 12 makinalı, 20 otomatik tüfek, 20 yedek namlu, 10 işaret tabancası, 19 sandık bomba, 1000'e yakın makinalı tüfek şarjörü, 2 cephane arabası, 50km kablo, 5 motosiklet, 2 otomobil, 1 zırhlı otomobil, bir çok kazma küreğin ele geçirildiğini yazmıştır.⁵⁵²

Cemal Paşa ise hatıralarında General Murray'ın raporunda verdiği Osmanlı kuvvetlerinin kayıp rakamlarının IV 'üncü Orduya bağlı cephede ve geri hizmette bulunan tüm Osmanlı kadro yapısını katsa Murray'ın verdiği 8.000 rakamına ulaşamayacağını belirterek Osmanlı zayıat rakamlarını vermişti. Bu rakamlara göre 10 subay 276 asker şehit, 12 subay 744 asker yaralı, 14 subay 571 asker kayıp olarak belirtmiş, İngilizlerinde kendi ifadelerine göre 4.000 kaybının olduğunu yazmıştı.⁵⁵³

⁵⁵⁰ BDHTH, a.g.k, s.555

⁵⁵¹ Kress, a.g.e, s.276

⁵⁵² Erden, Çölde Son...s.380-381

⁵⁵³ Cemal Paşa, a.g.e, s.205

Savaşın içinde yer alan ve Osmanlı saflarında muharebe eden bir Portekizli olan Rafael de Nogales'te muharebenin ardından düşmanın Gazze önlerinde 3-4.000 kişiye yakın ceset bıraktığını, diğer yerlerde de binlerce ölü ve yaralı olduğunu, Osmanlı tarafında da çok kayıp verildiğini ve Gazze'yi savunan 79 ve 125'nci Alaylardan çok az kişinin hayatta olduğunu, topların düşmandan kurtarılmasına rağmen bu birliklerin insan zayıyatının çok olduğunu, muharebe de tek kayıp vermeyen tarafın Arap gönülleri olduğu belirtmişti.⁵⁵⁴

Liman von Sanders'te anılarında muharebenin anlatımının ardından kayıp rakamlarını vererek İngilizlerin 1.500 kadar ölüsünün gömüldüğünü, 12 makinalı tüfek, 20 otomatik tüfeğin savaş ganimeti olarak alındığını belirtmişti.⁵⁵⁵

Hariciye Nezaretine gönderilen bilgide ise İngilizlerden 900 esir alındığı, Osmanlı kuvvetlerinde 53 'üncü Tümen Komutanı ve yanındaki erkan-ı harp heyetinin ve bunların dışında 4 Avusturyalı subay, 32 Alman ve Avusturyalı asker, 2 Avusturya topçu bataryasının esir bırakıldığı bildirilmişti.⁵⁵⁶

Gazetelerde yer alan tebliğlerde ise İngilizlerin birçok yaralı ve ölüsünün bulunduğu, 300 kişiyi esir bıraktıkları, bunların yanında ise 1 zırhlı iki binek otomobilin yağmalandığı bildirilmişti.⁵⁵⁷

4.5. Gazze – Cemame – Telüşşeria Gruplarının Raporlarında 26 – 27 Mart 1917 Günleri

26 Mart sabahı Gazze Grubuna ait kuvvetler kıyı şeriden itibaren, kum tepeleri, bu tepelerin güney-doğusu, Yeşil Tepe'nin güneyi, Ali Muntar Tepesi ve kuzeyinde bulunan hatlarda yerleşmişti. Bir İngiliz taarruz beklendiğinden aynı sabah Gazze Grubu Komutanı Binbaşı Tiller mevzileri dolaşmak ve Topçu Komutanı Strozefski ile görüşmek üzere yola çıkmıştı. Bu sırada düşmanın hareketleri sis olmasına rağmen görülmüştü. Ancak bu duruma fazla önem verilmemişti. Çünkü İngilizler hemen her gün vadinin diğer kenarında buna benzer hareketlerde bulunmuşlardı. Bu şekilde komutanların rehavete kapıldıkları sırada 81'inci Alayın avcı siperi mevkisinde sabah saat 08.30'da silah başı vurulmuş ve saldırı alarmı verilmişti. Bunun üzerine Tiller Gazze'nin güney-batı tarafında bulunan gözetleme

⁵⁵⁴ Nogales, a.g.e, s.239-240

⁵⁵⁵ Sanders, a.g.e, s. 221

⁵⁵⁶ BOA, HR.SYS. 2113-3_4

⁵⁵⁷ İkdam, 29 Mart 1333, Numara: 7231; Tanin 29 Mart 1333, Numara: 2980

kulesine gitmiş ve yaptığı gözetlemede Vadiî Gazze'nin doğu istikametinde İngilizlerin büyük süvari birliklerini ilerlettiğini görmüştü. Kolların mevziinin sol tarafından 1.500 – 2.500 metre mesafeyle mevzii kuzey-doğu istikametinde geçtiklerini fark etmişti. Diğer yandan İngilizlerin zayıf kuvvetleri de atlarından inerek sol tarafa doğru mevziye 1.500 metre yaklaşmışlardı.

Bu durum üzerine Tiller 09.40'ta emir vererek gerisini ve sol tarafını takviye için hecinsüvar bölüğünü Ali Muntar'ın kuzeyinde istihkâm ve süvari bölüklerinin bulunduğu tepeye göndermişti. Saat 10'dan önce de 125'inci Alay'a bağlı 3'üncü Tabur Yafa'ya giden yolda Gazze'nin kuzeyinde hazır edilmişti. Bu saatte ayrıca 6'ncı Topçu Alayının 2'nci Bataryası ve Avusturya Obüs Bataryaları Vadiî Gazze'ye ilerleyen İngiliz piyadesine ve sol taraftaki düşman süvarisine ateş açmışlardı. Bu ateş üzerine yere inen düşman süvarisi bu sırada 22 zırlı otomobille desteklendiği görülmüştü. Henüz 3.000 m mesafede bulunan düşman Vadiî Gazze'den tepeler silsilesine her iki taraftan Kum Tepesine dayanarak mevziimizin sol cenah çıkıntısına karşı ilerlemişti. Aynı zamanda düşman piyadesi tepeler silsilesinin kuzeyine doğru gönderildiği görülmüştü. Cepheden ise Han Yunus yolunun her iki tarafından ileri karakollar vasıtasıyla birkaç zırlı otomobil ile süvari alayının görüldüğü bildirilmişti.⁵⁵⁸ Bu İngiliz alayı Şeyh Aclun'daki Osmanlı piyade bölüğüne karşı iki bölük süvari göndermiş, bölükler piyade ateşi altında 6-7.00 m mesafede karşı karşıya gelerek durdurulmuşlardı.⁵⁵⁹ Diğer yandan ise havada ise düşman tayyareleri Osmanlı mevzilerini keşfe devam etmiş ve işaret bombalarıyla topçusuna yön belirtmişlerdi. Bu durumun ardından ise 10.20'de düşman sahra topçu ateşi başlamış ve obüslerde bu ateşe katılmışlardı. Bu ateşlerde ilk olarak 79'uncu Alayın 2'nci Taburu daha sonra ise tüm sol kanat düşman topçu ateşine maruz kalmıştı.

Gözetleme mevzilerinden ise düşman süvarisinin gayet kuvvetli olduğu ve bir tümenden fazla olduğunun tahmin edildiği bildirilmişti. Amaçlarının ise Tiller (Gazze) Grubunu kuşatmak olduğu anlaşılmıştı. Saat 11'de ise İngiliz kuvvetleri Yafa yoluna ulaşmışlardı. Ardından ise ilk olarak telgraf muhaberesini kesmişlerdi. Bu sebeple de grup Birinci Kuvve-i Seferiyye ile muhabere etmek için telsiz ve pırıldak kullanmıştı. Küçük

⁵⁵⁸ ATASE, BDH,4526, H3-1-9

⁵⁵⁹ Bu müfreze Money Müfrezesi idi.

düşman kuvvetlerinin ise bu sırada Şeyh Rıdvan'ın 1-2 kilometre kuzeyinde olduğu görülmüştü.

Saat 11'de Han Yunus'tan sekiz harp gemisinin gelmekte olduğu haber verilmişti. Öğlenden sonraya kadar ise monitörlerinde dahil olduğu 15 harp gemisi gözlemlenmişti. Az bir miktarı kuzeyde olmak üzere geri kalanı Vadiî Gazze mıntıkasında duruyor ve gemilerde ateşe iştirak ederek çok sayıda büyük çaptaki topla sol taraftaki piyade mevziilerini ve Han Yunus mevzii doğusundaki 6'ncı Sahra Topçu Alayının iki bataryasını döğmeğe başlamıştı. Bunun üzerine 10 santimlik topçuya verilen emir gereği düşman gemilerinin görüldüğü yerde ateşe başlanması emredilmişti. Saat 16'dan sonra bu batarya ateşe başlamış ve bu atışlar sonucu gemiler güneye çekilmişlerdi. Sol tarafta bulunan birlikler ve 2'nci Sahra Bataryası ise tüm gün gemilerin büyük top ateşi altında kalmıştı. Saat 11'de düşman piyadesi sol taraf ve özellikle Ali Muntar'a karşı kuvvetli makinalı tüfek ve piyade atışıyla taarruza başlamışlardı. Bu taarruza karşı 2/6 numaralı Obüs Bataryası ile 6'ncı Topçu Alayına bağlı 2'nci Batarya atışa başlamışlardı. Saat 11.10'da ise önce bir piyade daha sonra iki piyade alayından oluşan kuvvetli düşman piyade kuvveti Kum Tepe'de bulunan 79'uncu Piyade Alayının 2'nci Taburu ve makinalı tüfek bölüğüne taarruz etmişti.⁵⁶⁰

Birbirini takip eden ve sık avcı hatlarıyla mevziye taarruza teşebbüs eden düşman kuvvetlerine karşı topçu komutanına verilen emirle bu kuvvete karşı ateş açılması emredilmişti. Bunun üzerine 10cm top bataryası, dağ obüs bataryası ve 6'ncı Topçu Alayının 2'nci Bataryası taarruz eden piyadeye karşı ateşe başlamıştı. Bu bataryalar geriden ve Gazze'nin kuzeyinde bulunan düşman topçu ateşine maruz kalmalarına rağmen ateşlerini hiç aksatmamışlardı. Bu bataryaların ateşinden kurtulan düşman kuvvetleri ise makineli tüfek ve piyade ateşlerine maruz kalmışlardı. Böylece düşman büyük zayıyata uğratılmıştı. Bu savunma sonucu ise düşman Kum Tepeye karşı olan taarruzdan vazgeçerek 12.50'de geri çekilmiş ve sadece burada iki bölük önünde 707 kişi ölü bırakmışlardı. Saat 12.30'a doğru ise düşman piyadesi sol taraftan başlayarak Şeyh Muntar'ın kuzeyindeki çok az kuvvetle işgal olan tepeye piyade taarruzunu ve topçu ateşini yönlendirmişti. Bu etkili taarruz sonucu burasını ve orada bulunan askeri ele geçirmişti. Şimdi ise düşman kuzey ve doğudan Mantar Tepe'ye ilerlemiş, saat 14'te 79'uncu Alayın 3'üncü Taburu tehlikede bulunan sol taraftaki kuvvetin emrine girerek buraya takviyeye gönderilmiş ve 2'nci Taburla birlikte burada

⁵⁶⁰ ATASE, BDH, 4526, H3-1-9a

görevlendirilmişti. Ancak bu taburun durumu kavrayamamasından merkez ile Kum Tepe arasında kalmış ve sol kanat ile Muntar Tepe'ye gerekli olan korumayı yapamamıştı. Saat 14.37'de 125'inci Alay Muntar Tepedeki mevziini takviye etmek üzere 125'inci Alayın 1'inci Taburundan iki bölük getirilmişti. Diğer iki bölüğü de Şeyh Rıdvan yönünü gözetleme ve tutma emriyle görevlendirilmişti. 125'inci Alayın makinalı tüfek bölüğünden bir takımda saat 14.50'de Avusturya bataryası ile 10cm bataryayı tehdit eden ve Şeyh Rıdvan'da görülen düşmana taarruz etmek üzere gönderilmişti. Gazze'de bulunan kuvvete karşı daha üstün olan düşman kuvvetleri mevziinin sol tarafına ve Şeyh Muntar'a çok yaklaşmışlardı. Kuzeyden dahi Yafa yolunun her iki tarafında Gazze'nin kuzeyine kuvvetli birliklerle taarruz etmişlerdi. Saat 15.30'da Türk piyadesi küçük kuvvetlerin Şeyh Muntar'dan çekildiklerini görmüştü. Gözetleme yerlerinden mevzi yeterince iyi görünmüyordu. Topçu kumandanı fon Treçoski'den meydana gelen durum hakkında alınan bilgide durum tam olarak açıklanamıyor ve diğer birlik komutanları da durumu iyi anlamadıkları anlaşılıyordu. Aksi takdirde 79'uncu Alayın 2 ve 3'üncü Taburlarının bazı birimleriyle mevziyi yeteri derecede takviye mümkün olabilirdi. Kuvvetli savunmaya rağmen düşman Saat 16'dan sonra Şeyh Muntar'ın gerisine ilerlemekle muvafık olarak 2'nci Avusturya Obüs Bataryasına beş yüz metre kadar yaklaşmıştı. Burada bulunan birliklerle yapılan muharebenin ardından⁵⁶¹ batarya kullanılamaz hale getirilerek düşmanın eline geçmişti.

Saat 17.15'te batıdan Şeyh Muntar üzerine icra edilen taarruz sonucu bu mevki ve topçu kuvvetinin büyük çoğunluğu düşman eline geçmişti. Topçu komutanı Yüzbaşı fon Strozefski vurulmuş ve muharebenin ardından ölmüştü. Türk Topçu Komutanı İlyas Bey'de yaralı olarak düşmanın eline geçmişti. Şeyh Muntar'da muharebe eden piyade ile 79'uncu Makinalı Tüfek bölüğünün birinci takımı büyük kısmıyla düşman tarafından esir edilmişti. Düşman daha güneye ilerleyerek sol tarafımızı Kum Tepesine kadar terke mecbur etmişti. Saat 17.15'te ise düşman sol taraf gerisine doğru taarruz etmişti. Düşman tepelerden aşağı inmiş ve zeytin ağaçları içinde yayılarak ve 78'inci Seyyar Hastaneyi esir etmişti. Yafa Caddesi'nin batısında bulunan topçu alayının birinci taburu da piyadenin batarya mevziisinin gerisine kadar çekilmesinden dolayı düşman eline geçmişti. Saat 17.10'da ise 125'inci Alay kumandanlığı 3'üncü Taburu karanlıkta Yafa Caddesinin iki tarafındaki zeytinliklerde bulunan düşmana taarruz etmesi için emir verilmişti. Aynı zamanda alay komutanlığına 125'inci Alayın 1'inci Taburunu 79'uncu Alay ile aynı bölgeye, 267'nci

⁵⁶¹ ATASE, BDH, 4526, H3-1-10

Makinalı Tüfek Bölüğünü de emri altına alarak Şeyh Muntar'a ilerlemesi emredilmişti. Bu birliklerin ilerlemesiyle düşman piyadesinin buradan ilerlemesini önlemişti. Ancak bu kuvvetler daha harekete geçmeden önce sağ taraftaki piyadelerin 6'ncı Topçu Alayı'nın 2'nci Batarya mevziinin gerisine çekilmesinden dolayı bu batarya da kullanılamaz hale getirilmiş ardından da düşmanın eline geçmişti. Sol taraftaki mevzilerin ve Şelale'ye giden yolun doğusundaki bütün Kum Tepesini ise düşman işgal etmeye cesaret edememişti. Duruma dair yeteri malumatı olmayan 79'uncu Alay'ın 2'nci Tabur Kumandanı Kum Tepesinden Yafa yolunun gerisinde bulunan birliğini burada bırakarak Han Yunus Caddesinin yarı yolunda bulunan bahçelere kadar çekişmişti. Bu hareket 79'uncu Makinalı Tüfek Bölüğünün de geriye çekilmesini gerektirmişti.⁵⁶²

Bu esnada ise hava kararmış ve muharebe kesilmişti. Yalnız tek tük piyade ve makinalı tüfek ateşi kâh şiddetlenerek kâh zayıf olarak devam etmişti. Akşam saat 19.10'da 79'uncu Alay'ın 1'inci Taburunun iki bölüğü daha mevziden alınarak 79'uncu Alay komutanı emrine verilmişti. 125'inci Alay karanlık basmadan önce biraz arazi kazanmış ve düşmanın şehre girmesine mâni olmuştu. Ancak durum hala umut verici değildi. Üç batarya zayi edilmiş ve 125'inci Alay güçlü düşmanla karşılaşmıştı. 79'uncu Alay ile 81'inci Alay'ın 2'nci Taburu muharebe vaziyetinin sürekli değişmesinden dolayı elden çıkmıştı. Gece saat 22.30'daki vaziyet bu şekilde idi. Böylece gece saat 22.30'da grup komutanı yeni mevzilerin kati surette tutulması için emir vermiş ve birliklerini Gazze'nin güneyine kadar geri çekmeye karar vermişti. Böylece geri çekilen birliklerin yeni düzeni 81'inci Alay'ın 2'nci Taburunun 2'nci Bölüğü sağ taraftaki eski mevziideki ağaçlıklara dayanak etmiş ve cephesi de güneye dönük bulunmak üzere kuzeyde 79'uncu Alay ile makinalı tüfek bölüğü bulunur vaziyette konumlanmıştı. 79'uncu alayın sol tarafında ise telgraf istasyonu bunun yanında 125'inci Piyade Alayı, bu alayın makinalı tüfek bölüğüyle, 267'nci makinalı tüfek bölüğü, Gazze'nin kuzeyinde 125'inci Alayın 3'üncü Taburu ve alaya bağlı iki bölük bulunmuştu. Mevzideki piyade telgraf istasyonunun 200 metre gerisinde bulunduğu istasyona ulaştığı takdirde daima işgal altında bulundurulmasını emredilmişti. Günün ışmasıyla birlikte istasyondan malzemeler alındıktan sonra terk edilmesi emredilmişti. Avusturya Topçu kolunun akşam yaptığı keşifte de düşmanın Şeyh Muntar – Kum Tepe hattına kadar geri çekildiği görülmüştü. Avusturya bataryasının tekrar serbest bırakıldığı da görülmüştü. Düşmanın

⁵⁶² ATASE, BDH, 4526, H3-1-10a; Nogales, a.g.e, s.236; Pomiankowski, a.g.e, s. 267; Saral, a.g.e, s.216-217; 26 Mart günü Gazze tarafından yapılan muharebenin Avusturya – Macaristan topçusu tarafından anlatımı için bkz. Saral, a.g.e, s.221-226; “İngilizler bu taarruzda Tankları da bölgede etkin bir şekilde kullanmışlardı.”

yakında olmasına rağmen batarya kumandanı Üsteğmen Kopas mevcut beş topu Yüzbaşı Şafterin Bataryasının bulunduğu mevziye götürmüş ve bu toplara orada mevzii aldırarak sabahleyin bataryasını muharebeye katılmasını temin etmişti. 6'ncı Topçu Alayının 2'nci Bataryası kumandanı Üsteğmen Sami Efendi geceleyin iki topu kurtarmaya ve bunlara mevzii aldirmayı başarmıştı. Sami Efendi bataryasının diğer iki topu düşman topçu ateşiyle önemli şekilde tahrip edilmişti. Topçunun bu şekilde kuvvetlenmesiyle durum biraz düzelmişti. Diğer grupların yapacağı tesir sabah saat 8 ile 9 arasında hesap edilmişti. Aynı zamanda İngilizlerin kuzey ve doğusunda kuvvetli topçu hazırlığından başka taarruzda gerçekleştireceği düşünülmüştü. Her halde kuvvetli topçu ateşinden piyadenin yorgunluğundan dolayı korkulmuştu.⁵⁶³

27 Mart günü sabah erkenden verilen emirle Avusturya Bataryaları Muntar Tepe civarındaki tepelere ateş açmıştı. 125'inci Piyade Alayı da Gazze'nin kuzeyinde ve Mantar Tepe civarında taarruza başlamıştı. Aynı zamanda düşmanda da karşı taarruza başlamış ve 79'ncü Alay piyadelerini geriye atmış ve alay daha da geriye çekilerek şehrin güney kısmını düşmana terk etmeye mecbur olmuştu. Kuzeyde ise düşman hatların içine girmişti.

Sabah saat 07'de ise Cemame istikametinden ve uzak mesafelerden topçu ateşi duyulmuştu. Düşman süvarisi ise kuzeydeki tepeden, zeytin ağaçları ve mezarlığın kuzeyindeki tepelere taarruz ederek 9.50'de Muntar Tepe'yi işgal etmişti. 79'uncü Alay ve 125'inci Alayın ilerisine iştirak ederek Kum Tepe'yi işgal etmiş, Osmanlı piyadesi ise Kum ve Muntar Tepeler arasındaki araziye işgal etmiş ve bu sırada düşman gemileri şiddetli ateşe başlamış ve ateşleri yarım saat sürmüştü. Bu sırada 3'üncü Tümen'in düşmanın sol tarafına karşı gittikçe ilerlemesi ve düşmanın daha geri çekilmesi kuzey-doğudaki mevziileri tutmak için kuvvetlerinin serbest kalmasına sebep olmuştu. Vadiî Gazze'den düşman taze kuvvetler olarak geri çekilmeyi örtmek için karşı taarruz icra etmiş, öğlenden sonraya kadar mevziiden 1,5-2km geri çekilmiş diğer yandan da cephenin ilerisindeki yaralılarını sevk etmişti.

3'üncü Tümen düşman takip ederek akşama doğru düşmanı Vadiî Gazze'nin öbür tarafına inmiş ve Gazze Grubuda eski mevziini işgal etmişti.⁵⁶⁴

Cemame Grubu'nun (III 'üncü Tümen) raporunda ise 25 Mart tarihinde Kuvve-i Seferiyye Komutanlığından alınan emirde düşmanın Han Yunus – Gazze istikametinde

⁵⁶³ ATASE, BDH, 4526, H3-1-11

⁵⁶⁴ ATASE, BDH, 4526, H3-1-11a

yürümekte olduğu ve tümenin harekete hazır olması emredilmişti. Bu emir üzere tümen komutanlığı Cemame’de bulunan tümen birliklerine hazırlık emri verilmiş ancak saat 10’da Kuvve-i Seferiyye Komutanlığınca bu emir iptal edilerek birliklerin istirahate çekilmesi emredilmişti. Bu emrin tevdiinin yanında tümen komutanlığı her ihtimale karşı birliklerin harekete hazır bir biçimde olmasını ve sabah erkenden askerin kahvaltı yapmasını emretmişti.

25 Mart’ın bu şekilde geçirilmesinin ardından 26 Mart’ta Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı sabah saat 10’da tekrardan tümen komutanlığına gönderdiği emirde düşmanın Vadiî Gazze’yi geçerek Gazze istikametinde ilerlemekte olduğu ve mevziini işgal etmesi emredilmişti. Bu emrin ardından 10.15’te yayınlanan diğer bir emirle de düşmanın bir süvari tümeni ile Gazze – Telüşşeria arasına sokulduğu ve tümenin derhal silah başı etmesi emredilmişti. Bu emrin ardından daha önceden hazır bulunan birliklere yürüyüş hazırlığı yapmaları tümen komutanlığı tarafından emredilmiş ve Gazze – Telüşşeria arasına sokulduğu bildirilen düşman süvari tümeninin hareketini keşfetmek üzere Hırbet ül Resm - Huc istikametine süvari kolları gönderilmişti. Ayrıca düşmanın denizden bir ihraç hareketinin olup olmadığını gözlemek içinde bir keşif kolu Gazze’nin kuzeyinde bulunan Vadiî Hes istikametine gönderilmişti. Tümen tarafından verilen bu emirlerin ardından Kuvve-i Seferiyye Komutanlığından öğleden sonra 13.30’da bir emir daha alınmış ve düşmanın bir tümen ile Gazze’ye ilerlediği, yaklaşık bir tümen kuvvetinde diğer bir kolunu da Hırbet ül Resm üzerinden Gazze’nin kuzeyindeki Beyt-i Lihya’ya ilerlettiği, bu tümenin öncü birliğinin öğleden önce saat 11’de Beyt-i Lihya’ya ulaştığı, iki süvari tugayını Hırbet ül Resm’den Ebu Cerra üzerine, kuvvetli ihtiyatlarında Hırbet ül Resm’in güneyine göndermekte olduğu bildirilmişti. Sebi Grubunun da Şelale üzerine ilerlemeyeceği Şeria Grubunun Ebu Cerra üzerinden Gazze istikametine ilerleyeceğinin bildirildiğini, 3’ncü Tümen’in Gazze’nin doğusundan ve kuzeyinden düşmana taarruz etmek üzere Gazze istikametinde ilerlemesi emredilmişti. Gazze üzerinden karaya çıktığı zannedilen düşman Mecedel üzerine ilerlemekte ve öndeki 3’üncü Tümen’e bağlı 163’üncü Piyade Alayı’na taarruz edeceği bildirilmiş ve böylece bu alay tümen emrine verilmişti. Bu durum üzerine Cemame’de bulunan tümen birliklerine derhâl Gazze istikametinden ilerleyeceği ve yürüyüşe hazır bulunmalarıyla birlikte emrin tebliğ edileceği bildirilmiş ve bunu müteakip tümen emri yazılmıştı. Tümen şu kuvvetlerden oluşmaktaydı. 31 ve 32’nci Makinalı Alay,

1'inci İstihkam Bölüğü, Sahra Topçu 5'inci Alay 1'inci Bölük, 6'ncı Süvari Alayının 2'nci Bölüğü, 3'üncü Sıhhiye Bölüğü, 35 ve 37'nci Seyyar Hastane.⁵⁶⁵

Birliklerin ağırlıklarını cephe hattına taşıyacak ulaşım araçlarının yetersizliği nedeniyle askerin yanına alacağı iaşe, cephane vs. ayarlanmasının ardından tümen öğlenden sonra 14.30'da kolbaşıyla Cemame'den Huc yoluna nakliyesi başladı. Tümenin iki taburuna öncü ve bir taburuna da emniyet görevi verilerek sol taraftan Kökce Köyü istikametinde sevk edilmişti. Bu köyün 4-5km doğusundaki tepelerde emniyet kuvvetleri mevzilendirilmiş tümenin sol tarafını Hirbet ül Resm'deki düşmana karşı muhafaza etmesi ve büyük çoğunluğu Huc Köyünü geçerek kolun sonuna iltihak etmesi emredilmişti. Süvari bölüğü Kökce üzerinden Beyt-i Hatun istikametine sevk edilmiş ve Gazze kuzeyindeki Beyt-i Liyha ile Hirbet ül Resm hattına karşı keşif faaliyetinde bulunması emredilmişti. 35'inci Seyyar Hastane yaralıları tedavi etmek üzere Cemame'de bırakılmış, 37'nci Seyyar Hastane ise tümen ile hareket etmişti. Telgraf takımına Cemame'den tümenin yürüyüş istikametinde Huc Köyüne doğru telefon hattı kurması emredilmişti. Mecdel'den Gazze istikametinden ilerlediği bildirilen ve tümen emrine verilen 163'üncü Alay Komutanı da Dir Esned istikametinde yürüyüşüne devam ederek Beyt-i Hatundaki düşman taarruz etmesi emredilmişti. Tümene de yürüyüş istikametinin Beyt-i Hatun olarak bildirilmişti. Huc Köyüne gelindiğinde Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı 16.40'ta gönderdiği emirde düşmanın esas taarruzunun Gazze'nin güney-doğusunda bulunan 83 Rakımlı Tepe olduğu bildirilmişti. Huc'dan Beyt-i Hatun istikametine ilerlemeyip durum müsait olduğunda ise Gazze'nin kuzey-doğusundaki Beyt-i Durdis mevkiine ilerlemesi emredilmişti. Bu durum üzerine öncülere derhal Gazze istikametine ilerlemesi emredilmişti. Bu ilerleme birlik açısından kolaydı çünkü Huc'a ulaşıldığı zaman düşmanın dayanak noktası olduğu anlaşılmıştı.

Öncü birlikler Huc'a köyünü geçer geçmez 2km batıda bulunan sırtlardan üzerlerine ateş açılmıştı. Bunun üzerine bu kuvvete bir kısmıyla taarruz etmesi ve büyük kısmını ilerlemeye devam ettirmesi emredilmişti.⁵⁶⁶ Bu sırada düşmana taarruz etmek için bırakılan kuvvet taarruza başlamıştı. Taarruzdan 20dk sonra ise düşman daha gerilerdeki hatlara çekilmiş ve piyade ateşinin yanında topçu ve makinalı tüfek ateşine başlamıştı. Bunun üzerine öncü kuvvet dört tabur daha ileri sürmüş iki tabur da ihtiyat olarak merkezin gerisinde bırakılarak, düşman topçu mevziinin kuvvetli olmasına rağmen taarruza devam

⁵⁶⁵ ATASE, BDH, 4526, H3-1-12

⁵⁶⁶ ATASE, BDH, 4526, H3-1-12a

edilmişti. Süvari bölüğü de sol tarafa gönderilmişti. Cemame bölüğüne Huc Köyünde sargı merkezi açması için emir verilmişti. Düşman topçusu ve otomobillerindeki makinalı tüfekler taarruz eden kuvvetin ilerisinde bulunduğundan kuvveti yamaçta ateş altına almıştı. Bu sebeple piyadenin taarruzu ağırlaşmıştı. Bu durumun yanında düşmanın üç alay süvarisinin sağ tarafımıza doğru ilerlediği haber alınması üzerine bu taraf takviye edilmişti. Muharebe öğleden sonra 19.00'a kadar devam etmişti. Ardından her iki taraftan da ateş kesilmişti. Düşman büyük bir cephe tuttuğundan birliklerimiz çok fazla dağılmıştı. Ancak karalık basmasından ve ateşin durmasından istifade ederek birliklere toplanması emredilmişti. Bu emirin ardından alaylar toplanmış ve iki tabura cephe, iki tabura cephe gerisinde mevzi aldırılmıştı. Süvari bölüğü ise biraz daha sol kanata yaklaştırılmıştı.

Saat 19.30'da da Kuvve-i Seferiyye Komutanlığından alınan emirde düşmanın Gazze Grubu'nun sol tarafındaki dayanak noktasını ele geçirdiği ve bu durumu değiştirmek için tümenin gece vakti düşman hatlarını yarmak üzere Gazze üzerine ilerlemesinin istendiği bildirilmiş grup komutanın düşünce ve kararını bildirilmesi istenmişti. Buna karşı tümen komutanı ise dağılmış kuvvetlerinin toplanması işiyle meşgul olduğu bildirilmişti. Bu durumun ardından saat 21.40'ta Kuvve-i Seferiyye Komutanlığından alınan raporda ise düşmanın Gazze'nin kuzey ve doğusuna şehre girdiği ve buradaki grubun muharebeye devam etmekte olduğu ancak bir an önce yardım gelmediği takdirde daha fazla bu grubun dayanamayacağını bildirildiği belirtilmişti. Rapordan yaklaşık bir buçuk saat sonra ise 20.00'da Kuvve-i Seferiyye Komutanlığıyla tümen arasında bir telefon görüşmesi gerçekleştirilmiş ve bu telefon görüşmesinde vaziyete göre tümenin gece hareket ettirilerek sabah erkenden taarruza geçmesi kararlaştırılmıştı. Kararın ardından ise saat 23.00'da Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı tarafından taarruz emri telefonla tebliğ edilmişti.⁵⁶⁷

Emirde Düşmanın Gazze Grubu mevziini işgal ettiği buna rağmen bu grubun şehri müdafaa ettiği müdafaasını ancak yarın sabaha kadar sürdürebileceği bildirilerek 27 Mart'ta gün doğmadan önce düşmana taarruz etmeleri emri verilmişti. Yürüyüşte ise tümenin doğrudan Gazze üzerine gitmesi, 163'üncü Alayın Dir Esned üzerinden Gazze'ye gitmesi, 16'ncı Tümen'inde Gazze'nin güney-doğu istikametinde ilerleyeceği bildirilmişti. Alınan kararın ardından tümen emrindeki birliklerden 31'inci Alayı bir taburuyla açılmış olduğu halde Huc – Gazze yolunu takip ederek sabah saat 05'te Gazze istikametine yürüyüşe

⁵⁶⁷ ATASE, BDH, 4526, H3-1-13

başlatmış ve 32'nci Alay'a 31'nci Alayı takip emri vermişti. Bir topçu bataryasına da bu iki alay arasından ilerlemesi, bir bataryasının da yürüyüş kolu geçinceye kadar mevzide kalması ardından ise diğer bataryanın arkasından yürüyüş koluna yetişmesi emredilmişti. İstihkam bölüğü ise yürüyüş kolunun en sonunda bırakılmıştı. Süvari bölüğü Beyt-i Hatun istikametinde hareket ettirilerek, bura ile Gazze hattına karşı keşifte bulunması ve Dir Esned'den Beyt-i Hatun istikametinde ilerleyecek olan 163'üncü Alay ile arazi kazanması, 163'üncü Alay'a da Dir Esned'den Gazze'ye ilerlemesi emredilmişti. Bu emirlerin gece tebliğinden sonra ise birlikler 27 Mart sabah saat 05'te ileri yürüyüşe başlamıştı. Yürüyüşe geçilmesinin ardından ise bir tabur yürüyüş kolunun sağ tarafındaki sırtlardan ilerletilmişti. Bu esnada ise Kuvve-i Seferiyye Komutanlığından bir emri daha gönderilmiş ve Gazze Grubunun yarı piyadesinin ve üç bataryasının düşman eline geçtiği ve bu grubun artık düşman topçu ateşine karşılık veremeyecekleri bu sebeple ileri hareketin hızlı bir şekilde icra edilmesi emredilmişti. Huc'un batısındaki sırtlar aşıldıktan sonra ise Gazze üzerinde düşman topçu mermileriyle Gazze'deki bizim topçu atışlarımızdan çıkan mermilerin mevzilerde infilakı görülür hale gelmişti.⁵⁶⁸

Piyade muharebesi yoktu. Ancak düşmanın Gazze'nin güney – doğu istikametinden taarruz gruplarını sevk ettiği görülmüş ve Gazze'ye 5km yaklaştıktan ve durum değerlendirildikten sonra tümene taarruz emri verilmişti. Verilen emirde 31'inci Alay'ın Huc – Gazze yolu ile Gazze'nin güney-doğusundaki 83 rakımlı tepe (dahil) hatta ve 32'nci Alay'da 31'inci Alay'ın solundan 83 rakımlı tepe (hariç) ile El Nasıra hattına taarruz etmesi emredilmişti. 32'nci Alaydan da iki tabur istihkam bölüğü ihtiyat olarak sol taraf gerisinden takip ettirilmiş; topçu için mevzii olmadığından düşmanın tesir etmesi için bir bataryasını ovada açıkta mevzii aldirmıştı. Bir bataryada Gazze'nin 2km kuzey-doğusundaki sırtlar gerisinde mevzilendirilmişti. Bu emirlerin ardında ise saat 09'da muharebe başlamıştı. Bu esnada ise Mecedel'den ilerleyen 163'üncü Alay kolbaşısı Beyt-i Hatun'a ulaşmış ve bu alaya seri bir şekilde Gazze yönünde ilerlemesi, düşmanın geriden yapılacak taarruza karşı tümenin sağ tarafını tutması emredilmişti. Süvari ise sağ tarafta işi kalmadığından hem tümenin sol tarafını tutmak ve hem de Telüşşeria Grubuyla irtibat sağlamak üzere sol tarafa sevk edilmişti. Bu esnada ise Telüşşeria Grubunun topçu muharebesi ve sol tarafa ilerlediği görülmüştü. Tümenin muharebesi ise başarılı bir şekilde devam etmiş ve tümen ilerlemişti. Saat 10.30'da ise 31'inci Alay tarafından Cebel-i Muntar ve buranın güney – doğusundaki

⁵⁶⁸ ATASE, BDH, 4526, H3-1-13a

sırtlar işgal edilmişti. 32'nci Alay El Nasıra istikametinde taarruza devam etmişti. Bu esnada 32'nci Alay sol tarafında düşmanın şiddetli topçu ateşiyle birlikte taarruza teşebbüs ettiği görülmüş ve bu durum üzerine ihtiyatta bulunan iki taburu ileri sürülerek taarruza devam edilmişti. Diğer yandan artık düşmanın deniz tarafından bir teşebbüste bulunmadığı değerlendirildiğinden 163'üncü Alay, tümenin ihtiyatı olmak üzere merkezin gerisine çekilmişti. Öğlenden sonra saat 13.00'a gelindiğinde ise 32'nci Alay karşısındaki düşmanı bozmuş ve düşman bir müddet topçu ateşi yapmasının ardından Vadiî Gazze kuzeyindeki sırtlara kadar çekilmiş ve daha önce zayıf bir şekilde tahkim ettikleri mevziilere yerleşmişlerdi. Diğer yanda ise düşmanın bu taarruzu neticesinde birbirinden fazlaca ayrılmış olan birlikler bu durumdan istifade ederek tekrardan düzenlenmişti. Öğlen vakti ise Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı göndermiş olduğu emirde düşmanın Vadiî Gazze üzerine geri püskürtülmesini ancak birliklerin Vadiî Gazze'yi geçmemesi emredilmişti. Diğer yandan Gazze Müfrezesi tümen emrine verilmiş ve Vadiî Gazze kuzeyinde mevzi alan düşmana taarruz emri verilmişti.⁵⁶⁹

Böylece 31'inci Alay Gazze – Han Yunus yolu ile deniz arasına, 32'nci Alay Gazze – Han Yunus yolu (dahil) bu yolun doğusuna gönderilmişti. Topçuya da Gazze'nin güney kenarındaki ağaçlıklar içinde mevzii aldırılmıştı. Süvari bölüğü ise sol tarafta hem emniyeti alması ve hem de Telüşşeria Grubu ile ihtiyatta bulunmak üzere bırakılmıştı. 163'üncü Alay ile istihkam bölüğü ihtiyat olarak Cebel-i Muntar'ın kuzeyinde tutulmuştu. Eski Gazze Müfrezesi 79 ve 125'inci Alaylar, 26 Mart günü yaşanan muharebeler neticesinde alay komutanlarının birliklerinin yorgun düştüğünü belirttiklerinden taarruza katılamamış ve Gazze'de ihtiyat olarak bırakılmışlardı.

Son emirler ve birliklerin ayarlanmasının ardından 15.30'da Osmanlı kuvvetleri taarruza başlamış ve bu taarruz 18.00'a kadar devam etmişti. Bu saat arasında topçu muharebesi şiddetle devam etmiş ve havanın kararmaya başlamasıyla birlikte şiddetini arttırmıştı. Düşman da bu sırada topçu kuvvetinin yanından denizden de top atışı devam etmişti. Taarruzun sonucunda ise havanın iyice kararmasıyla birlikte düşman grupları Vadiî Gazze'nin güneyine atılmış ve vadinin kuzeyindeki sırtlar tümen tarafından işgal edilerek muharebe son bulmuştu.

⁵⁶⁹ ATASE, BDH, 4526, H3-1-14

Muharebe sürdüğü sırada ise saat 17.30'da Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığından gelen emirde düşmanın Vadi Gazze'nin batısına çekildiği, III 'üncü Tümen'in Gazze'yi tutması, Gazze Grubunun ve 163'üncü Alayın Tümen emrine verildiği ve Telüşşeria Grubu'nun eski mevziine çekildiği bildirilmişti. Saat 22.00'da ise tümen tarafından Gazze ve vadinin şarkında bulunan birliklere Gazze'ye çekilmeleri, Gazze Grubu'nun eski mevzilerini işgal etmesi, tümen birliklerinin ise ihtiyatta bulunmaları emredilmişti. Böylece Birinci Gazze Muharebesi Cemame Grubu tarafından son bulmuştu.

26 Mart günü tümenin Huc Köyü'nden Gazze'deki sırtlarda muharebe edilen düşman kuvvetinin süvari olduğu görülmüştü. Ancak kuvvet miktarı belirlenememişti. Fakat 4 süvari alayı ile 2 batarya ve makinalı tüfekten oluşan altı otomobilden oluştuğu temin edilmişti.⁵⁷⁰ 27 Mart günü Gazze civarındaki düşman kuvveti ise piyadeydi. İki tümen olarak tahmin edilmişti.

Bu muharebede tümenin zayıtı 1 subay ve 45 asker şehit, 3 subay, 2 subay adayı ve 243 asker mecruh olmuş; muharebe müddetince tümen 286.992 piyade mermisi ve 390 sahra top mermisi sarf edilmişti.

İngilizlerin zayıtı ise çoktu. 146 yaralı ve 95 sağlam asker, 1 yaralı, 4 sağlam subay esir edilmişti. Gazze Grubunun vermiş olduğu 26 Mart günü muharebesi raporunda belirtilen İngiliz kayıp sayısı ile birlikte toplam 1339 ölü görülmüş ve kendileri tarafından gömülen ölüleri bu rakamdan hariç tutulmuştur. Her halde İngilizlerin en az 2.000 ölüsü vardı. Yaralıların çok olduğu ise kızıl haç arabalarının iki gündür gidip gelmesinden anlaşılmıştı.

Raporun sonunda ele geçirilen ganimet miktarının sıralanmasının ardından mütalaasını yazan III 'üncü Tümen Komutanı; İngilizlerin muharebe müddetince hareketlerinin duraksamalı olduğunu, üzerlerine top mermisi düştüğünde dağıldıklarını ve geri gidemediklerini ancak daha sonra toplanarak yürüyüşlerine devam ettiklerini, ateşlerinin ise çok tesirsiz olduğunu, kayıpların azlığının buna en büyük delil olduğunu, muharebe sürerken tayyarelerinde uçarak keşif yaptıklarını ve bir aralık ihtiyat birliği ve karargâh üzerine otuz kadar bomba attıklarını, ancak tayyarelerin asıl görevinin bombardıman yapmak yerine topçuya işaret bombalarıyla yön tayin etmek olduğunu belirtmişti.

⁵⁷⁰ ATASE, BDH, 4526, H3-1-14a

Raporun sonunda ise III ‘üncü Tümen Komutanı muharebe müddetince Osmanlı askerinin göstermiş olduğu dirayet ve kararlığına değinmişti.⁵⁷¹

Telüşşeria (16’ncı Tümen) Grubu raporunda 26 Mart’ta saat 09.00’da bir düşman süvari alayının Tel el Cema üzerinden doğuya, bu alaya bağlı bir bölümünde Um Ricil istikametinde ilerleyerek burada bulunan keşif kollarıyla muharebesinin ardından burada bulunan kolları geri püskürtmüştü. 48’nci Alay tarafından verilen bilgilerde de Gazze tarafından top ve makinalı tüfek seslerinin duyulmuş olduğu; süvari bölümünden de aynı saatte bir düşman kolordusunun da Han Yunus - Gazze yoluyla Gazze üzerine ilerlemekte olduğu; Gazze Grubundan da saat 09.40’da düşmanın topçu kuvvetiyle beraber kuvvetli süvarisiyle Gazze savunmasının geri ve sol taraflarına, kuvvetli piyade birlikleriyle buranın cephesine taarruz ettiklerine dair raporlar alınmıştı. Bu raporların alınmasının ardından ise Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı tarafından 09.41’de düşmanın bir süvari tümeniyle Gazze - Telüşşeria yolu üzerindeki arazide olduğu ve tümenin derhal silah başı yaparak sağ tarafa kuvvetlerini yerleştirmesi emredilmişti.

Bu emrin verilmesiyle birlikte Kuvve-i Seferiyye Komutanlığının düşmana taarruz istediğinin anlaşılması üzerine 09.50’de tümen tarafından 48’nci Alaya Ebu Cerra - Ebu Hureyre hattındaki tahkimatlı mevziini işgali ve sağ tarafta kuvvetli bir kademe bulundurması emredilmiş, aynı zamanda sağ tarafta bulunan bataryaların ateşe başlaması, süvari bölümünün Suheylika Tepesine bir keşif kolu göndermesi ve 47’nci Alayında obüs taburunu tümen karargâhı civarına tümen ihtiyatına göndermesi emredilmişti. Bu emirler telefonla bildirilmesinde önce ise 09.54’te 48’inci Alay tarafından bir süvari tümeninin Telüşşeria istikametinde ilerlediği bildirilmişti.

Saat 10.10’da ise Kuvve-i Seferiyye Komutanlığından gönderilen telgrafta, tayyare keşif raporunda düşmanın Vadiî Gazze üzerinden Gazze istikametinde ilerleyeceğinin anlaşıldığı ve tüm grupların mevzilerini işgal etmeleri emredilmiş, bu emrin ardından tümen tarafından alaylara telefonla mevzilerini işgal emri verilmişti. Aynı saatte Ebu Cerra Tepesinde bulunan ağır topçu gözcüden alınan raporda da düşmanın Cemame istikametinde ilerlediği bildirilmişti.⁵⁷²

⁵⁷¹ ATASE, BDH, 4526, H3-1-15-15a; 27 Mart günü yaşanan muharebe ve Avusturya – Macaristan topçu birliklerinin kayıp miktarı için bkz. Saral, a.g.e, s.227-228

⁵⁷² ATASE, BDH, 4526, H3-1-16

48'inci Alay'a da 10.25'te ileri karakol bölüklerini geri alması ve sadece önemli noktalara zayıf gözetleme postalarını bırakması emredilmişti. Aynı zamanda ise Zuheylifa tepesine gönderilen süvari keşif kolunun mağlubiyeti de holista tarafından haber verilmişti.

Bu ilk hareketlerin ardından 10.50'de Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığından tümene verilen emirde; düşmanın süvari tümeniyle Vadiî Gazze istikametinden saldırdığı, diğer atlı tümenleriyle Üm Cerar üzerinden Huc istikametine ilerledikleri, bu tümenlerden üçünün Telüşşeria – Gazze yolundan Hırbet ül Resm'i biraz geçtikleri, El-Koçan civarında ise takriben altı süvari alayı, üç piyade taburunun ihtiyatta bulunduğu, diğer bir tümeniyle üç taburunu Han Yunus'tan geçerek Gazze istikametinde ilerlediği bildirilmişti. Buna karşılık Gazze Grubunun sol taraf geresinde kuvvetli kademe bulundurarak mevziini müdafaa edeceğini; Cemame Grubunun mevziisini hafif şekilde işgal ettikten sonra kuvvetli birlikleriyle Gazze istikametine ilerlemek üzere hazır bulunacağını; Telüşşeria Grubunun da Vadiî Şeria'nın kuzeyinden mevziini hafif surette işgal ederek kuvvetli birliklerini Koçan istikametinde ilerlemek üzere Ebu Cerra'da hazır bulundurulması emredilmişti.

Ancak bu emirin Telüşşeria Grubu'na verilen kısmında yukarıda bahsedilen raporun üçüncü maddesindeki bilgiler sebebiyle ve gelecek süvari raporundan dolayı ihtimal olarak icra edilemeyecek veya gece kalacağı tümen komutanı tarafından düşülmüştü. Bu sırada ise süvari bölüğünden ilk raporlar gelmeye başlamıştı. Buna göre Tel el Cema - Abesan istikametine gönderilen keşif kolunun tahmini olarak düşmanın bir kolordu kuvvetindeki gücünün Gazze istikametine gittiğini gördüğü, kolbaşısının da saat 09'dan önce Ebu Hureyre hattına ilerlemekte olduğu ve Vadiî Fuilis istikametinden de bazı birliklerin gelmekte olduğunun gözlemlendiği bildirilmişti.⁵⁷³ Gelen bu bilgiler Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına da bildirilmiş ve 47'nci Alaya bu istikametlerin gözetlenmesi emredilmişti. Saat 11'e gelindiğinde ise düşmanın Suheylıka Harabesinin 300 metre batısındaki sırt arkasından 20 kadar atlısının tümenin keşif koluna saldırdığı süvari bölüğü tarafından 48'inci Alaya bildirilmişti. Saat 11.10'da ise düşmanın bir tümen kadar piyade ve süvari kuvvetinden oluşan gücünün 139 rakımlı tepe ve kuzeyindeki hat gerisinden açılarak doğuya doğru ilerlemekte olduğu 48'inci Alay tarafından bildirilmiş ve durumdan Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı da haberdar edilmişti. Bu esnada ise 48'inci Alay Hırbet Cindi taraflarına kuvvetli piyade ve keşif kolları göndermişti. Saat 11.30'da Suheylıka'da bulunan keşif

⁵⁷³ ATASE, BDH, 4526, H3-1-16a

kolundan düşmanın 60 kadar süvarisinin 5-6km mesafeden 139 rakımlı tepeye ilerlediği bildirilmişti.

Saat 12.13'te düşmanın bir alay kadar süvarisinin Vadiî Fuilis'in güneyinde bulunduğu ve bu süvarilerden bir kısmının Hırbet Cindi yolunun sağ tarafında bulunan siperlere ilerlediği ancak bu kuvvetin orada bulunan 48'nci Alay askeri tarafından ateş altına alınarak geri çekilmelerinin sağlandığı, ancak bu sırada Gazze yolu üzerinde bulunan amele bölüğüne ait olan çadırların düşman tarafından yakıldığı alay tarafından bildirilmişti. Yaşanan muharebe sonucunda 40 kadar amelenin ve 2 Alman astsubayının düşman tarafından esir alındığı, bu astsubayların daha sonra keşif kolları tarafından kurtarıldığı belirtilmişti.

Bu bilgilerin ardından Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı tarafından 11.50'de yazılmış olan emir bir saat sonra tümenin eline geçmişti. Emirde komutanlık; düşmanın Hırbet Resm istikametinde ilerleyen tümenin Gazze Grubunu arkadan vurmak için kuzeye doğru çark edeceğini, bu durumda da düşmanın şuanda Tel el Cema'da bulunması gerekli olan tümenin Hırbet Resm istikametinde ilerleterek Gazze üzerine ilerleyen tümenin cephe ve gerisini muhafaza edeceğini bu durumda da 16'ncı Tümen'in Ebu Cerar – Gazze yolu sonundan 139 rakımlı tepe istikametinde ilerlemesi ve muharebeye katılması 15'nci Obüs Bataryasını da hem 139 rakımlı tepe ve hem de Tel el Cema istikametini koruyacak şekilde mevzii aldırması için topçu komutanına emir vermesi emredilmişti.⁵⁷⁴ Alınan bu emirle harekete geçen tümen komutanı süvari ve istihkam bölüğünü hızlı bir şekilde Suheylika Tepesine göndermişti. 15'inci Obüs Bataryasını da emirde bildirilen şekilde mevzi aldırması için ağır topçu taburuna emir verilmişti.

Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı tarafından erken verilen ancak tümenin eline geç geç emrin icrası yapılacağı sırada ise 13.30'da ikinci bir emir verilmişti. Bu emre göre düşmanın bir tümeniyle Vadiî Gazze üzerinden Gazze'ye ilerlediği, bir başka tümeniyle de El Resm üzerinden Gazze'nin kuzeyindeki Beyt-i Lihya'ya ilerlediği ve bu kolun saat 11'de buraya vardığı, 2 süvari tugayının El Resm'den Ebu Cerra üzerine yayıldığı, kuvvetli ihtiyatlarını da El Resm'in güneyinde bulundurduğu, Vadiî Hesi mntikasına da zayıf bir çıkarma hareketi yaptığının anlaşıldığı belirtilerek, Birüssebi Grubunun derhal bugün Şelale'ye gitmesi; Telüşşeria Grubunun Ebu Carra – Gazze yolu boyunca ve sola doğru

⁵⁷⁴ ATASE, BDH, 4526, H3-1-17

kuvvetli kademe ile Gazze istikametinde ilerlemesi ve El Resm'in güneyindeki 139 rakımlı tepeyi işgal etmesi, bir istihkam bölüğüyle de Ebu Cerra'da bulunan dayanak noktasının işgal etmesini; Cemame Grubunun kuzey ve doğuda bulunan düşmana taarruz etmek üzere Gazze istikametinde ilerlemesi, düşmanın yapacağı çıkarma harekâtına karşı ise taarruz etmemesi; 163'üncü Piyade Alayı'nın da Mecedel'de bir saat istirahat ettikten sonra el Esned istikametinde ilerleyerek düşmanı nerede bulursa orada taarruz etmesi ve makinalı tüfek bölüğüyle bu alayın III 'üncü Tümen emrinde olduğu; grupların emri alır almaz hareket etmeleri ve hareketlerini Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına bildirmeleri emredilmişti.

Bu emrin ardından harekete geçen 16'ncı Tümen Komutanı saat 14.00'da emrinde bulunan alaylara 139 rakımlı tepeyi işgal etmek için harekât emrini ve Birüssebi Grubuna da Şelale'ye ilerlemeleri emrini vermişti. Ancak bu sırada daha önce saat 12'de telefonla verilen emir üzerine süvari bölüğü Suhlika Tepesine geçmiş ve istihkam bölüğü de onu takip etmişti. Diğer yandan ise bu sırada düşman bir düzine otomobiliyle Cematelefreci doğusuna gelerek Gazze yolu istikametine biraz ateş açmış ve topçusuyla da Hırbet Cindi'yi bombardıman etmişti. Bu hareketlere tümen tarafından pek önem verilmemiş ve durum Kuvve-i Seferiyye Komutanlığına bildirilmişti.⁵⁷⁵

Son emrin icrasıyla birlikte 16'ncı Tümen kuvvetleri saat 16.30'da Ebu Cerra – Ebu Hureyre hattında şu düzeni almıştı. Süvari ve istihkam bölükleri Suhlika Tepesinde sabit bir mevzide; 48'nci Alay'ın 1'nci Taburu ile makinalı tüfek bölüğü Hırbet Diyab'da; Topçu Alayı üç bataryasıyla 1'nci Taburun gerisinden yürümekte; 48'nci Alay 2'nci Taburu, 1'inci Taburun 250 metre sol gerisinde 139 Rakımlı Tepe üzerinde, 47'nci Alay, 48'inci Alay'ın soluna 137 numaralı makinalı tüfek bölüğüyle Hırbet Sihan üzerinden Gazze istikametinde; Cephane kollarıyla sıhhiye bölüğü Hırbet Cindiye; tümen karargâhı ile telgraf takımı Ebu Hulu Mandırası üzerinden Ebu Aside Mandırasına yürüyüşte bulunmuştur.

Saat 18.00'da 139 rakımlı tepe ile Hırbet Diyap'dan 48'inci Alaya yaya düşman süvarisi tarafından şiddetli piyade ve makinalı tüfek ateşi açılmıştı. Ancak alay taarruza devam etmiş ve bir sahra bataryasını da mevzii sokarak bu taarruzu himaye etmişti. Saat 19.00'dan sonra ise 139 rakımlı tepe ile Şuve Mandırası'nda düşman geri itilmiş ve buralar 48'inci Alay tarafından ele geçirilmiş, alay 2 yaralı ve bir esir verilmişti. Diğer yandan 47'nci Alayda Şuve Mandırası güneyinde küçük bir mukavemete uğramışsa da öncüsünün

⁵⁷⁵ ATASE, BDH, 4526, H3-1-17a-18

atıklığı ve taarruzu sayesinde düşmanı geri itmişti. Grup şehre doğru yakın bir mevziye 15'lik obüs takımı girmişse de bundan istifade edememişti. Saat 20.30'da da durumun iyice belirgin bir hal almasıyla tümen kuvvetlerine bir emir yayınlamıştı. Bu emre göre;⁵⁷⁶

139 rakımlı tepe 48'inci Alay tarafından ele geçirilmiştir. Akşam olduğunda Hırbet ül Resm civarından da bir alay kadar düşman süvarisi bulunduğu haber verilmişti. Daha güneyde bulunan düşman kuvvetine dair ise henüz bilgi alınamamıştır. Böylece tümen bulunduğu vaziyette 48'inci Alay 139 rakımlı tepede 47'nci Alay bu tepenin güneyinde olarak geceyi geçirecektir. Her iki alayda yarın düşmanın muhtemel bir saldırısını buldukları hatta kabul edecek ve bu akşam buraları tahkim edecektir. Bu tahkimatın cephesi Tel el Cema ve Gazze'ye dönük olacak, bilhassa 47'nci Alayın cephesi batı ve güneye doğru kırılacak; 47 ve 48'inci Alayların mevzileri çakışmış ise 47'nci Alay Hırbet Sihan'ın güneyindeki derecikten cephesi ileride bırakılacak ve cephesi biraz geri alınıp 139 rakımlı tepe güney-batısında ve tepenin uzağında takriben Resmelatavine yakınlarında bulunan sırtı tutacaktır. Sondaki taburu da ona göre uygun bir şekilde kademelendirilerek güneyden gelebilecek tehditlere karşı müdafaa edecektir. Burada bulundurulacak taburda ona göre bilhassa Tel el Cema istikâmetine karşı siper kazacaktır. Her alay emniyet tertibatının yanında cephe ilerisini cesur subaylar komutasından bulunan kuvvetli piyade keşif kolları çıkaracak ve bunlar düşmana taarruz etmek suretiyle keşif vazifelerini yapacaklar; topçu alayı güneş doğmadan bataryalarını hazır edecek; bilhassa sağ ve soldan veya her iki taraftan gelebilecek ateşlere karşı muvaffakiyetle ateş edebilmek için hazırlık yapacak; süvari bölüğü Tel el Cema ve Vadiî Sihan istikametinden keşif yapacak ve Hırbet Resm taraflarını keşfe devam edecek ve kolbaşısıyla Huc'un batısına varmış olan III 'üncü Piyade Tümeniyle irtibat tesis edecek; sıhhiye bölüğü şu anlık 48'nci Alayın 1'inci Taburunun yanında kalacak; Cephane taburu Ebu Hulu Mandırası batısında ve tümen karargâhının bulunduğu mahallin doğusundaki dereye bulunacak; tümen karargâhının da Ebu Aside Mandırası batısında bulunacağını bildirilmiştir.⁵⁷⁷

Bu emrin birliklere tevdi ve birliklerin mevziilerine yerleşmelerinin ardından saat 22.30'da Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı tarafından bir emir gönderilmişti. Bu emirde; düşman Gazze Grubunun tahkim edilmiş olan mevziisinin düşman eline geçmesine rağmen yarın sabaha kadar şehrin müdafaa edileceğini ve tüm grupların yarın sabah saat

⁵⁷⁶ ATASE, BDH, 4526, H3-1-18a

⁵⁷⁷ ATASE, BDH, 4526, H3-1-19

09'dan önce pek müşkül durumda bulunan düşmana taarruza devam edeceğini; Cemame Grubunun Gazze'ye doğru yürüyüşe devam edeceği ve 163'üncü Alayın Dir Esned'den Gazze istikametine ilerleyeceği; 16'ncı Tümen'in sol taraf ve geriden kademe vari bir şekilde bulunduracağı kuvvetli ihtiyatlarıyla Mansura istikametinden ilerleyeceği; Birüssebi Grubu'nun ise sol taraf gerisinden kademe vari bir şekilde bulunduracağı kuvvetli ihtiyatlarıyla Vadiî Şelale'nin sağ tarafından ve Hırbet Üm Rical istikametinden ilerleyeceği, bu grubun fazla kuvvetinin Telüşşeria Grubunun sol tarafıyla birleşerek düşmanı kuşatma hareketini icra etmesi emredilmişti.

Birinci Kuvve-i Seferiyye Komutanlığı'nın bu emrinin 16'ncı Tümen'e gönderilmesinin ardında da tümen komutanı birliklerine yayınladığı emirde; Gazze'deki durumu sıraladıktan sonra yarın 27 Mart'ta gün doğmadan düşmana taarruz edileceği, Cemame Grubu'nun 163'üncü Alayla birlikte Gazze üzerine yürüyeceği; Birüssebi Grubu'nun tümenin sol tarafını korumak üzere Vadiî Şelale'nin sağ tarafından Üm Ricil istikametinden, tümeninde Mansura istikametinden ilerleyeceği⁵⁷⁸ bu ilerlemede 48'nci alay iki taburu ve mitralyöz bölüğüyle saat 05.00'da 139 rakımlı tepeden Hırbet Resm sağ tarafta kalacak şekilde Mansura üzerine; 47'nci Alay da bulunduğu mahalden doğruca Mansura'ya yürüyerek, topçu alayı bu alayı, istihkam bölüğü de topçu alayını takip ederek, bu iki kuvvetle beraber 48'nci Alayın 3'üncü Taburu 139 rakımlı tepe üzerinden el Namus üzerine yürüyerek; cephan kolları, sıhhiye bölüğü Hırbet Efrenci'ye kadar gelip orada emir bekleyeceği ve tümen karargâhının da 48'inci Alay ile beraber olacağı bildirilmişti.

Bu emrin birliklere tevdi edilmesiyle birlikte birlikler 27 Mart sabah saat 05.00'da araziye yayılmış olarak iki kol halinde ilk kolu 48'nci Alayın iki taburu birinci hatta aralarında makinalı tüfek bölüğü, 3'üncü Tabur sağ kanat gerisine taşkın olarak Mansura'ya; ikinci kol 47'nci Alay iki taburu birinci hatta 47 ve 137'nci Makinalı Tüfek Bölüğü, topçu alayı, istihkam bölüğü sırayla Gazze yoluna saparak doğruca Mansura sırtlarına, 47'nci Alayın 3'üncü Taburu da sağ tarafa taşkın kademe ile yürümekte; cephan kolları, sıhhiye bölüğü Cematelefrenç'i'ye, tümen karargâhıyla telgraf takımı Şuve Mandırasına yürüyüşe başlamıştı.⁵⁷⁹ Saat 05.30'da düşman grubunun kol nihayeti Vadiî Sihan'ın sağ taraflarında kolbaşı ise El Barhayiş'te bulunduğu sırada güneye doğru hareket eden bir süvari kolu, Mansura sırtlarında toplu piyadesi görülmüştü. 48'inci Alay'da bu sırada bu zırhlı

⁵⁷⁸ ATASE, BDH, 4526, H3-1-19a

⁵⁷⁹ ATASE, BDH, 4526, H3-1-20

otomobille himaye edilen süvari kolunun kol nihayetine taarruz etmiş, Beyt-i Hatun – El Nasıra yolu üzerinden ilerleyen otomobillere de bu alaya bağlı 1’inci Bölükten bir takım taarruz etmiş ve iki otomobili ele geçirmiş ve geri kalanları da El Nasıra üzerinden geriye doğru kaçmaya mecbur bırakmıştı. Bu muharebe 06.20’ye kadar sürmüştü. 47’nci Alay bu muharebeye katılamamış ve topçu alayı da ancak 06.00’da ateş açabilmiş ve 20dk ateşi devam etmişti. Böylece düşman alelacele hızla Vadiî Nehabir ve Mansura sırtlarını terk ederek güney ve güney – batı istikametine çekilmişti.

Sonunda ise saat 07.00’da 48’nci Alay, 07.20 47’nci Alay Mansura sırtlarını işgal etmişti. Topçuda saat 08.00’da Mansura’ya girebilmişti. Ayrıca bu saatte Mansura’nın batısındaki sırtlarıyla Essire arasındaki ve Gazze yolunun Vadiî Gazze’deki düşman birlikleri şaşkın bir halde ileri geri gitmeye başlamış ve piyade kuvveti, hecinsüvar bölükleri, nakliye kolları, hastaneleri, cephane arabaları ve tüm sınıflardan kuvvetleri açık şekilde görülebilir hale gelmiş ve bu düşman kuvvetlerine derhal ateş açılmıştı. Düşman ise kapıldığı heyecan sebebiyle hiç ateş açamamıştı. Topçularda bu sırada bir manevrada bulunuyormuş izlenimi vermek için seri bir şekilde ateş etmişti. Sadece 47’nci Alayın karşısında zayıf bir düşman hattı olduğu tespit edilmişti. Tümen bu sırada Cemame ve Birüssebi Gruplarıyla kesin bir irtibat kuramamış ve bu grupların pek geri kaldıklarına hükmedilerek çok ilerlemiş olan birliklerin daha fazla ilerlemesini istemeyen tümen komutanı birliklerin oldukları yerlerde kalmaları için emir vermişti.⁵⁸⁰

Bu sırada ise avcı hatlarını tekrardan takviye eden ve topçusuna mevzii aldırın düşman kuvvetleri şiddetli ateşe başlamıştı. Düşman topçusu da gayet isabetli atışlar icra etmişti. Saat 10’da ise avcı hatlarının gerisine ve ilerisine obüs topları yağmaya başlamış, düşmanın yan gözetlemeleri ve tayyare işaretleriyle muharebe hattının hemen her tarafı dehşetli bir şekilde ateş altına alınmıştı. Muharebe bu şekilde devam ederken Osmanlı piyadeleri şarkılar söyleyerek karşılık vermekte ve topçularda fevkalade atışlar icra etmekteydiler ve bu durum öğlene kadar bu şekilde devam etmişti.

Muharebede düşman topçu mevziileri ise iki sahra bataryası El Nasıra’nın 1km güneyinde, diğer iki bataryası Essire’de, diğer iki bataryası da hemen tümenin cephesinde, 12’lik Obüs Bataryası Vadiî Gazze’de mevzii almıştı. Düşman kuvvetleri bu topçu

⁵⁸⁰ ATASE, BDH, 4526, H3-1-20a

ateşlerinden hariç denizden de gemileri vasıtasıyla 12cm toplar atmayı sürdürmüşlerdi. Bu sırada ise tümen komutanı tarafından 99 rakımlı tepenin işgal edilmesi için emir verilmişti.

Saat 10.00'da ise Kuvve-i Seferiyye Komutanlığından gelen telgrafta düşmanın büyük çoğunluğunun Dir Belah ile El Koçan arasında dolaştığı ve öğlenden sonra bir karşı taarruz düzenleyebilecek güçte olduğu bu sebeple de acele bir şekilde sol taraf gerisinde çok kuvvetli ihtiyatlar bulundurulması ve cepheye de çok kuvvet yığılması gerektiğini bildirmişti.⁵⁸¹ Bu emir üzerine harekete geçen tümen komutanlığı 15'lik obüs bataryasını öğlenden mevziye sokmuş ve gördüğü düşman hedeflerine ateş emri verilmiş ve bundan da cephede çok büyük yardım görülmüştü. Diğer yandan ise cephane nakliyesi için bir piyade ve sahra topçu cephane kolu saat 10'da Şuve Mandırasına çekilmiş ve sıhhiye bölümü de daha önceden bu mandıraya çekilerek büyük sargı merkezi kurulmuştu. Öğlen vakti ise Gazze, piyade ve süvari kollarıyla iletişim sağlanmış ancak bunla beraber ne III 'üncü Piyade ve ne de süvari tümenlerinin hiçbiri tümene yardım etmemiştir.

16'ncı Tümen'in 139 rakımlı tepeye yerleşmesiyle birlikte de tümen komutanı birliklere saat 14.30'da bir emir yayınlarak Gazze'den düşmanın çekildiğini ve III 'üncü Tümen'in Gazze'ye girdiğini ve durum sonuçlanana kadar bir düşman hücumuna karşı 47'nci Alayın 3'ncü Taburu da dahil olmak üzere birliklerin sola doğru kademelendirilerek mevzilerinin muhafazasını emretmişti. Bu emrin verildiği dakikalarda ise düşman taarruzunu arttırarak saldırmış ve birliklerin ateşiyle durdurulmuştur. Saat 16'dan sonra düşman tekrardan taarruza geçerek 47'nci Alaya hücum etmiş avcıları sağ taraftan 150 sol taraftan 200m mevziilere yaklaşmış 2 bölük süvarisini de Tehabir Vadisinin sol tarafına hücum ettirmişse de bu hücumda tümen tarafından durdurulmuştu.⁵⁸²

Ayrıca bu zamanda 48'inci Alayın ihtiyatta bulunan 3'üncü taburu da ileri sürülmüş ve 47'nci Alayın emrine verilmiş, III 'üncü Süvari Alayından da yardım istenmiş ve bu alayında yardımı dokunmuştu. 48'inci Alayın bir taburu da sol tarafa gönderilmişti. Saat 16.20'de yazılan Kuvve-i Seferiyye emri de 17'de tümene ulaşmış ve gerekli olan emirlerin verilmesiyle muharebe şimdilik bitmişti.

47'nci Alay bu muharebede kahramanca muharebe etmiş, düşmanın üstün ateşine rağmen sabahdan akşama kadar düşmanı durdurmuş ve 27 Mart muharebesini muzafferiyetle

⁵⁸¹ ATASE, BDH, 4526, H3-1-21

⁵⁸² ATASE, BDH, 4526, H3-1-21a

sonuçlandırmıştı. Diğer birliklerde buldukları mevziilerde kahramanca mücadele etmişlerdi. Tümen topçu alayı, cephaneye kolları ve ağır topçu taburu muharebenin ardında derhal geri çekilmiş ve 47 ve 48'inci Alaylar akşam vakti geri dönmüşlerdir. Cemame Grubu ise ancak akşama doğru mevziisine dönebilmişti.

Tümen bu muharebede 125'inci Alay hariç olmak üzere tümenden 2 subay 30 asker şehit, 3 subay 247 asker yaralı, 1 esir ve 4 kişi kayıp olmuştu.⁵⁸³

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Avrupa'da başlayan ve zaman içinde dünya geneline yayılan dünyanın ilk büyük savaşı, İngiliz, Fransız ve Rusların kurmuş olduğu ekonomik, siyasi ve askeri sistemin içine Almanya'nın dahil olması nedeniyle başlamıştı. Her ne kadar başladığı dönemde kısa süreceği ve hemen kesin sonuca bağlanacağı Avrupalılarca düşünülmüşse de Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olmasıyla birlikte savaş Avrupa sınırları içinden çıkarak Osmanlı Devleti'ne ait bölgelere sıçramıştı. Bu sıçrayışla birlikte büyük resimde her ne kadar Osmanlı Devleti ile İngiltere mücadele halinde görünmüş olsa da detaylarda İngiltere ile Almanya arasında Osmanlı toprakları ve Hint suyu üzerinde bulunan ticari, ekonomik ve askeri saiklerin ele geçirilmesi için savaşılmıştı. Almanlar bu durumu 1895'ten itibaren askeri, ekonomik, ticari ve ulaştırma alanlarına nüfuz ettikleri Osmanlı Devleti üzerinden gerçekleştirirken, İngilizlerde müstemlekelerinden getirdikleri askerleriyle gerçekleştirmeye çalışmıştı.

Almanya II. Wilhelm'in tahta çıkışının ardından Bismarck'ın Avrupa siyaseti politikasından vazgeçerek dünya siyaseti politikasına dönmesiyle birlikte en büyük rakibi olan İngiltere ile denizlerde mücadele etmek yerine karada mücadele etmeği seçmesinden dolayı Osmanlı Devleti'ni kendisine bir hayat sahası olarak görmüş ve Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan cihat kozunu ise en çok Müslüman tebaaya sahip İngiltere'ye karşı bir silah olarak kullanabileceğini düşünmüştü. Osmanlı Devleti de Avrupa'da yeni kurulmuş, ülke toprakları üzerinde en az emperyalist emellere sahip olarak düşündüğü ve askerî açıdan güçlü olan Almanya'yı İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı bir denge unsuru olarak kullanmayı seçtiğinden karşılıklı anlaşmalarla bir nevi Almanları ülkesine davet etmişti. Bu

⁵⁸³ ATASE, BDH, 4526, H3-1-22

davet İngiltere'nin yıllardan beri uğraştığı kendisine bağlı bir Osmanlı Devleti yaratma politikasının ortasında Almanya'nın bir çıban başı gibi sivrilmesine sebep olmuştu.

İngiltere ile Almanya arasında Osmanlı toprakları üzerinde yaşanan siyasi çekişmelerin yanında Osmanlı Devleti 93 Harbinden itibaren tükenme noktasına gelmiş ve 1912 Balkan Savaşlarının ardından gücü tamamen tükenmişti. Balkanlardan Osmanlı Devleti'nin çekilmesiyle birlikte burada kurulan Bulgaristan, Sırbistan gibi devletler eski büyük günlerine ulaşmanın hayallerini görmeye başlamışlardı. Bu noktada ise özellikle Sırbistan Rusya'dan aldığı destekle Avusturya Macaristan İmparatorluğunu tehdit eder bir noktaya ulaşmış, yeni kurulan Balkan Devletleriyle de zaten cadı kazanına dönen Avrupa patlayamaya yer aradığı sırada Sırp milliyetçiler tarafından Avusturya Macaristan Arşidükünü öldürülmesiyle savaş patlak vermişti.

Osmanlı Devleti savaştan önce 1911 yılından itibaren bir ittifaka dahil olmaya çabalamışsa da kendini kabul ettirememişti. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte de II. Wilhelm'in devreye girmesiyle ittifak bloğuna dahil olmuştu. Karadeniz hadisesi sonucunda da Birinci Dünya Savaşına dahil olmuştu. Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olmasıyla birlikte de Almanya'nın yıllardır planladığı "kafire" karşı Müslümanların birliği yani cihat ilanı kozunu kullanmıştı. Ancak bu durum Almanların kâğıt üzerinde planladıkları şekilde karşılık bulmamış savaş içinde Araplar isyan etmiş, İngilizlerde müstemlekelerinden getirdikleri Müslüman askerlerle Osmanlı ordusunu savaştırmıştı.

Osmanlı Devleti'nin İttifak Bloğunun içinde bulunmasının yanında ilk olarak hangi devlet üzerine yürüyerek savaşa dahil olması konusu da bu dönemde Alman ve Osmanlı Devleti yöneticileri tarafından çokça tartışılmıştı. Bu tartışmaların sonucunda ise Osmanlı Devleti'nin ilk olarak Kafkasya'dan Ruslar üzerine taarruza geçmesine ardından da Kanal Cephesinin açılması karar verilmişti.

Böylece Almanların direktifleri sonucu Kanal Cephesinin açılmasına karar verilmesinin ardından da eksiklikler, aksaklıklarla başlayan ordunun sefer ve seferberlik işleri cephenin kapanışına kadar hiçbir zaman istenen düzeye ulaşamamıştı. Bu durumun yanında bölgede bulunan II'nci Ordu Müfettişliğinin iki defa ismi değiştirilmiş ve son olarak IV'ncü Ordu Komutanlığı adı verilerek, sefer planında ve komuta kademesinde değişikliğe gidilmişti. İlk başlarda IV'ncü Ordu Komutanlığına bağlı olan ve ana gücü oluşturan VIII'inci Kolordu Başkomutanlık Vekâletine Bağlanmış ve ikili bir komuta yapısı ön

görülmüş ancak daha sonra Bahriye nazırı Ahmet Cemal Paşa'nın bölgeye atanmasıyla bu ikilik ortadan kaldırılarak tüm kuvvetler IV'ncü Ordu Komutanlığı emrine bırakılmıştı.

Kanal Cephesi sefer planında ise Almanların isteği olan Süveyş Kanalı'nın taşıt trafiğine kapatılması planı Cemal Paşa'nın bölgeye atanmasıyla hem Enver Paşa'nın ve hem de Cemal Paşa'nın zihninde Mısır'ın yeniden fethi düşüncesini almış ve bu yolla çalışmalar yapılmıştı. Enver ve Cemal Paşalarla bu düşüncede olan Almanya'da bulunan zevatın aksine cephede bulunmuş ve savaşmış olan Liman von Sanders, von Kress gibi Alman komutanlar bu düşüncenin gerçekleşmeyeceğine inanmışlardı.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girişinin ardından ise bölgede bombardımana başlayan ve müdafaasız köyleri bombardıman eden İngiliz donanmasına bombardımanı kesme noktasında bir ultiatom geçilmişse de bu durum İngiliz donanması tarafından önemsenmemişti. Cemal Paşa'nın ordu komutanı olarak bölgeye gelişinin ardından aynı durumun tekrardan ortaya çıkmasıyla bombalanan müdafaasız köylerde bulunan ölen kişilere karşılık bombardıman yapan devletin tebaası olan kişilerin kurşuna dizileceğinin belirtildiği bir ultiatomun tekrardan İngiliz donanmasına çekilmesiyle birlikte hem Amerikan ve hem de Osmanlı bürokrasisinden bazı kişilerin araya girmesiyle İngiliz donanmasıyla IV'ncü Ordu anlaşılmış ve bu sürecin ardından İngilizler bir daha müdafaasız köyleri bombardıman etmemişti. Bu şekilde Cemal Paşa bölgeye gelişinin ardından etkin bir diplomatik manevra ile İngilizleri muharebe başında siyasi olarak yenilgiye uğratmış ve halkın güvenini sağlamıştı.

Cephe gerisinde bu süreç devam ederken cephede ise Osmanlı ordusunun hazırlıkları sürmüş ve Cemal Paşa'nın halefi olan IV'ncü Ordu Komutanı Zeki Paşa'nın sefer düşüncesi hakkında görüşlerini içeren raporunda belirttiği eksikliklerin bir kısmının giderilmesiyle birlikte 26 Ocak'ta harekete geçen Osmanlı birlikleri 4 Şubat sabaha karşı Süveyş Kanalı'nın batısında bulunan İngilizler üzerine saldırmıştı. Ancak askerin acemiliği, teçhizat yetersizliği gibi sebeplerle başarısız olarak geri dönmüşlerdi.

Bu başarısızlığa rağmen girişilecek ikinci sefer için Osmanlı tarafı bilgi edinmiş ve İngilizlere çölün bir engel teşkil etmemiş olduğunu göstermişlerdi. Diğer yandan ise bu sefer Mısır'da İngilizlere karşı halk tarafından yapılması düşünülen isyan hareketini sekteye uğratmış böylece askeri alanda beklenen alınmadığı gibi siyasi alanda beklenen de gerçekleştirilememişti. Diğer yandan da başarısız sonuçlanan harekât Araplar üzerinde de

kötü bir etki bırakmıştı. Böylece Osmanlı Devleti siyasi olarak bir şey elde edememiş, askeri olarak da pratikte bir şey elde edememesine rağmen teoride iyi hazırlanıldığı takdirde yapılacak bir ikinci sefer için bilgiler edinmişti. Ayrıca bu harekât İngilizlerin yapmayı planladıkları Çanakkale Seferi'nin de tarihini öne çekmişti.

Osmanlı Ordusu geri çekilmesiyle birlikte ilk harekattan edindikleri bilgilerle çölde imar faaliyetlerine başlamıştı. İkinci Kanal Seferine kadar geçen dönemde su, ulaştırma, deve sağlama işi halledilmeye çalışılmış ve bölgede imar faaliyetine başlanmıştı.

Çölde yapılan çalışmaların yanında ise Birinci Kanal Seferi'nin ardından kuvvet miktarının artırılması gereken cephede Başkomutanlık Vekâleti bu yolu seçmemiş ve bölgeyi bir asker havuzu olarak görerek sürekli olarak buradan diğer cephelere kuvvet çekmişti. Bu durum ise ikinci harekât için yapılacak hazırlıkları aksatmış ve hareketin çölün en sıcak mevsimine kalmasına neden olmuştu.

IV'ncü Ordu'nun cephenin ilk açıldığı andan itibaren yapması gereken gayri nizami harp yöntemleriyle kanal bölgesinin taciz edilmesi harekâtını IV'ncü Ordu Birinci Kanal Seferi'nin ardından yapmaya başlamıştı. Girişilen bu harekâtlarda çoğunlukla başarı sağlayan IV'ncü Ordu Üsteğmen Sırrı'nın Kanal'a koyduğu mayınlar sayesinde bir aralık Kanalı taşıt trafiğine dahi kapatmış ve İngilizleri sürekli olarak tedirgin bir halde bırakmıştı. Yapılan bu hareketler Kress'in ifade ettiği şekliyle "*düşmana iğne batırma*" anlamına gelerek İngilizleri çok yoran ve uğraştıran bir durum olmuştu.

Ara dönemde yaşanan en önemli olay ise Almanlar ile yapılan görüşmeler sonucunda Kanal Cephesinde harekâtın icrasında meydana gelen düşünce değişikliği idi. Bu düşünce değişikliğiyle Mısır'ı fethetme düşüncesiyle hareket eden Başkomutan Vekili Enver Paşa, Falkenhayn ile Orşova'da görüşmesinin ardından düşüncesi değişerek kanalın taşıt trafiğine kapatılması şeklini almıştı. Bu amaç içinde Alman, Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin de bulunduğu Birinci Kuvve-i Seferiyye "*Paşa-I*" adı altında kolordu seviyesinde de bir yapının kurulması emredilmişti.

Bu düşünce değişikliğiyle birlikte ise Başkomutanlık Vekâleti IV 'üncü Orduya İngilizlerin bir Osmanlı saldırısı beklenmediklerinden ve diğer cephelere kuvvet kaydırdığını belirterek derhal İngilizler üzerine bir harekât düzenlenmesi emredilmişti. Emrin ardından harekete geçen Kress kuvvetlerini toplamasının ardından İngilizleri ileri

karakol olarak konuşlandığı Ugratina ve Katya üzerine harekete geçmiş ve 23 Nisan buralara taarruz ederek İngilizleri Katya’da ağır bir mağlubiyete uğratmıştı. Böylece Kanal Cephesi’nin açılmasından itibaren ilk zafer kazanılmıştı. Çanakkale zaferinin ardından bu zaferin alınması ve ardından Kut zaferinin yaşanması Osmanlı Devleti’ni siyasi ve askerî açıdan olum yönde etkilemişti. Ayrıca bu ileri harekâtın yapılması İngilizlerin hazırlıklarının da görülmesine neden olmuş ve yapılan hazırlıklardan İngilizlerin hedefinin Filistin olduğu anlaşılmıştı.

İkinci Kanal Seferine giden süreçte yaşanan ve cephenin kaderini etkileyen en önemli olaylardan biri de Arap İsyanı meselesi olmuştu. İlk kanal seferi hazırlıkları sürdüğü sırada Araplardan faydalanılması düşünülmüştü. Bu duruma karşı çıkan Hicaz Valisi Vehip Paşa’nın uyarılarına da kulak asılmamış ve buradan takviye kuvvet geleceği umulmuştu. Ancak düzenlenen ilk seferde Araplardan yardım görülmemişti. İkinci sefer hazırlıklarının sürdüğü sırada ise Arap liderlerinin asılması ve Hicaz’da buluna Şerif Hüseyin’in İngilizlerle anlaşmasıyla Hicaz’da isyan patlak vermiş ve cephenin kapanışına kadar geçen süreçte Başkomutanlık Vekâletiyle IV’ncü Ordu Komutanlığını uğraştırıcı bir mahiyet almıştı.

Hicaz Seferi özellikle bu dönemde prestij meselesi sayılması sebebiyle IV ‘üncü Ordu üstünde kangren bir organ vazifesi görmeye başlamıştı. Zaten az olan ve yaşanan çekirge afeti sonrası iyice azalan zahire miktarı Hicaz Seferinin de başlamasıyla IV ‘üncü Orduyu sıkıntılı bir hale sokmuştu. Bu durum sinirlerin gerilmesine Cemal Paşa ve Kress arasında sıkıntıların çıkmasına da sebebiyet vermişti. Neyse ki yaşanan bu tartışmalar çok sürmemiş ve Başkomutanlık Vekâletinin de prestij meselesi saydığı Hicaz Seferi meselesini ertelemesi sonucu son hazırlıkların yapılmasıyla Birinci Kuvve-i Seferiyye birlikleri 15 Temmuz’da harekete geçerek Romani üzerine yürüyüşe geçmişlerdi. Yolda bulunan İngiliz ileri karakollarını da temizleyerek yürüyüşüne devam eden birlikler tekrardan çöl içine girmiş ve 4 Ağustos’ta Romani’de bulunan İngilizler üzerine saldırmışlardı. İlk anda iyi başlayan muharebe çölün en sıcak mevsiminde gerçekleştiğinden öğlene doğru durmuş akşama doğru ise Osmanlı kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmıştı. Böylece cephede iki ordu arasında rol değişimi meydana gelmiş ve Osmanlı kuvvetleri savunma yapan taraf olurken İngilizler saldıran taraf olmuştu.

Osmanlı kuvvetlerinin Birinci ve İkinci Kanal (Romani) seferleri daha sonra İngilizlerin takip harekâtına başlayarak Osmanlı kuvvetlerini El-Ariş’e kadar geri itmesi ve

bu geri itmede tüm kuvvetlerini imha edecekken edememesi çöl harekâtında önemli olan unsurları ortaya çıkarmıştı. Böylece çöl içinde girişilecek ileri harekâtlarda gerekli olanın kuvvet miktarından çok iletişim, ulaşım ve su temini alt yapısının sağlamlığı olduğu açık bir şekilde hem Osmanlı kuvvetleri ilerken ve muharebe müddetince hem de İngilizlerin savunma yaptığı Romani Muharebesinde ve girişmiş oldukları ileri harekâtlarında açıkça göstermişti. Ayrıca harekâtlarda hava durumunun önemi de bu muharebeler müddetince açıkça ortaya çıkmıştı.

Romani muharebesiyle birlikte Kanal Cephesi kapanmıştı. Taarruzla başlayan cephe ricatle son bulmuştu. Son kazanılan muharebelerle birlikte de İngilizler açısından savunma ile başlayan cephe taarruzla kapanmıştı. Bu sürecin ardından ise Filistin Cephesi açılmıştı. İngilizler kanal bölgesinden Osmanlı kuvvetlerini 150km uzaklaştırmış olsa da hala kanalın güvenliği noktasında endişelenmekteydiler ve kanalın savunmasını Filistin'den başlatarak buranın ele geçirilmesiyle kanalın güvence altında olacağını düşünmüşlerdi. Bu amaçla çöl içinden birliklerini kara düzen bir şekilde ilerletmek yerine bir sisteme bağlamışlardı. Bu sistemde ise orduyu tren hattı ve su borularına paralel olarak ilerletmeyi seçmişlerdi.

Osmanlı ve İngiliz kuvvetleri açısından savaşın yönünün değişmesiyle birlikte İngilizler adım adım çöl içinde bulunan Osmanlı kuvvetlerini geri çekilmeye mecbur etmişlerdi. Böyle Osmanlı kuvvetleri geri çekilmenin son hattını oluşturan Gazze – Birüssebi hattına çekilene kadar İngilizler Osmanlı artçı kuvvetleriyle mücadele etmek zorunda kalmışlardı. Bu durum ise İngiliz Ordusunu çok yıpratıcı bir durum olmuştu. İngiliz kuvvetlerinin Filistin'e ilerlemesine ilk başlarda İngiliz genelkurmayı savaşın Avrupa cephelerinde kazanılacağını düşünmesi sebebiyle karşı çıkmış olsa da ana karada meydana gelen seçimler sonucu Lloyd George hükümetinin iktidara gelmesiyle başbakanın telkinleriyle bu düşünceden vazgeçilmiş ve orduların ileri harekâta girişmesine onay çıkmıştı.

Osmanlı ordusunda ise kanal muharebelerinin ardından yavaş yavaş çatlaklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Alman ve Türk askerleri arasındaki geçimsizlik gün geçtik hat safhaya çıkarak birlik beraberlik ortamını zedeler bir hal almıştı.

Bu dönemde ise gerçekleştirilen en önemli olay Enver Paşa ile Halep'te yapılan toplantının ardından Hicaz Seferi düşüncesinden vazgeçilerek doğrudan Filistin Cephesine

odaklanması olmuştu. Bu sayede ise gelecekte meydana gelecek olan muharebelerde başarı sağlanmıştı.

Ayrıca zahire durumu da Osmanlı kuvvetleri açısından tehlikeli bir hal almıştı. Kress cepheye bulunan birliklerin zahire ihtiyacı çözülmediği sürece tehlikeli bir durumda olunacağını bildirmesine rağmen Cemal Paşa oyalayıcı cevaplarla durumu geçiştirmeye çalışmış ve bu işi çözmek için aralık ayında İstanbul'a da gitmişti. Ancak burada yaptığı görüşmenin ardından IV 'üncü Orduya gönderdiği telgrafta "*ana vatanın durumunun cepheden daha kötü olduğunu ve birliklerin kendi ihtiyacını kendisinin sağlaması gerektiğini*" belirterek bölgede bulunan kuvvetlerin kendi göbeğini kendisinin keseceğini bildirmişti.

1916 yılının iki taraf açısından bu şekilde son bulmasıyla birlikte 1917 yılının ilk ayından itibaren İngiliz ordusu Filistin'in ele geçirilmesine onay çıkmasının ardından demir ve su yoluna paralel olarak ilerleyerek Şeyh Züveyt, Refah ve Han Yunus'u ele geçirmişlerdi. Bu muharebeler müddetince en büyük zayıflığın verildiği Refah muharebesinde III'üncü Tümen Komutanının Refah'ta bulunan kuvvetlere yardım için gönderdiği 160'ıncı Alay'a vermiş olduğu emirlerde kararsız oluşu ve kesin emrini bölgenin coğrafi yapısını dikkate almadan geç bir saatte vermesi sebebiyle alayın Refah'a ulaşması gecikmiş ve ancak akşam muharebe bittikten sonra Refah yakınlarına gelebilmişti. Diğer yandan da bu muharebenin faturası 160'ıncı Alay komutanına kesilmiş ve Divan-ı Harpte idam istemiyle yargılanmış ancak cezası 40 günlük hapis cezasına çevrilmişti.

Bu muharebelerle birlikte de ilk defa Kress dışında Cemal Paşa tarafından da ertelenen Hicaz Seferi düşüncesinden vazgeçilmesi gerektiği Başkomutanlık Vekâletine bildirilmişti. Ancak Başkomutanlık Vekâleti böyle bir duruma isteksiz yaklaştığından ilk raporlarda durumu anlamamazlıktan gelmişti. Diğer yandan ise bölgede bulunan Osmanlı kuvvetleri re-organizasyona tabi tutulmuş ve sürekli olarak İstanbul'dan ek kuvvetler gönderilmesi istenmişti.

Bu muharebelerle birlikte savunma çizgisinde değişikliğe giderek Birinci Kuvve-i Seferiyye birlikleri Gazze – Telüşşeria – Birüssebi hattına yerleştirilmiş ve kesin savunmanın burada yapılması uygun görülerek klasik Alman savunma tarzı olan oynak savunma sistemi bu hat üzerinde yapılması belirlenmişti. Ancak bu proje düşmana arazi terki anlamına geldiğinden IV'üncü Ordu tarafından kabul edilmemişti. Bu sırada ise Hicaz

Seferinden vazgeçilmesi üzerine buradan birliklerin çekilmesi konusu ve bu birlikleri kimin geri çekileceği konusunu tartışmak için Enver Paşa'nın bölgeye geleceği belirtilerek bu proje için beklemesi Kress'e emredilmişti.

Bu durumun ardından 28 Şubat günü Enver Paşa Suriye'ye gelmiş ve ilk olarak cephe hattını ziyaret ederek Kress'in fikrini uygun bulmuş ve savunmanın belirtilen hat üzerinde yapılması emretmişti. Ardından Şam'a dönerek Hicaz'da bulunan birliklerin geri çekilme konusunu Cemal Paşa, Mustafa Kemal (Atatürk) Bey'inde katıldığı bir toplantı yapılmıştı. Toplantıda bu harekât için Mustafa Kemal birliklerin geri çekilerek Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin kuvvetlendirmesini belirtmiş ve bu fikir uygun görülmüştü. Bu işi kendisinin yapması istenmişse de bu isteği kabul etmemiş ve bugüne kadar orada bulunan birlikleri kim komuta ediyorsa onun bu işi yapmasını önermiş ve ardından kendisi II'inci Ordu Komutanlığına tayin edilmişti. Diğer yandan ise Birinci Kuvve-i Seferiyye birlikleri Kress'in belirttiği hatta doğru çekilmiş ve burayı tahkimatlandırmaya başlamışlardı.

İngilizler ise Refah Muharebesinin ardından mart ayına kadar geçen sürede tren hattı ve su borusu döşeme işiyle uğraşmışlardı. Bunların yanında hava keşif ve taarruzlarını da sürdürmüşlerdi. Bu hatları deniz yolundan ilerleterek ilk olarak Filistin'in kapısı konumunda olan Gazze'yi ele geçirmek için planlarını hazırlamışlardı. Bu amaçla da ilk olarak Han Yunus üzerine yürüyen İngiliz birlikleri 22 Şubat'ta Han Yunus üzerine bir taarruz gerçekleştirmişlerse de burada bulunan Yüzbaşı Lütü emrindeki artçı müfrezenin etkin savunması sonucu önemli miktarda yaralı ve ölü bırakarak geri çekilmişlerdi. Burada bulunan müfreze ise muharebenin akşamında burayı tahliye etmişti ve İngilizler 28 Şubat'ta burayı ele geçirmişti.

Bu muharebenin ardından İngilizler yaptıkları hava keşiflerinde Osmanlı kuvvetlerinin Gazze – Birüssebi Hattına çekilmeye başladığını görmüşler ve daha fazla geri çekilmeleri önlemek üzere ve geri çekilmeyi yavaşlatmak için hava bombardımanına başlamışlardı. Bu şekilde İngilizler Osmanlı kuvvetleriyle olan mesafenin artmasının önüne geçmek istemiş ve bu kuvvetlerin geri çekilerek iyi bir savunma hattı kurmasını engellemeye çalışmışlardı. Böylece de taktiksel anlamda uçakların kullanıldığı Trablusgarp Savaşından altı yıl sonra hem Kanal cephesinde ve hem de Filistin cephesinde uçaklar etkin bir şekilde bombardıman ve keşif görevleri için kullanılmışlardı.

Osmanlı kuvvetleri ise Gazze – Birüssebi hattına geri çekilmiş ve savunma düzenlemelerini yapmaya başlamışlardı. Yapılan savunma plana gereği oynak savunma sistemi belirlendiğinden birlikler buna göre hazırlanmıştı. Ayrıca Kress savunma mevzilerini az bir kuvvetle işgal ettirmiş ve asıl kuvvetini geride ihtiyat olarak tutarak İngilizlere hava keşiflerinde kuvvetlerini geri çekmekte olduğu zannını oluşturmaya çabalamış ve planında da başarılı olmuştu. Süreç bu şekilde 22 Mart'ta kadar devam etmiş ve savunma bu günlerde son şeklini alarak İngilizlerin hücumu beklenmeye başlamıştı. 23 Mart'ta ise ilk İngiliz taarruzu gerçekleşmiş ve İngilizlerin kuvvetlerinin sınıfı ve taarruz şekli Birinci Kuvve-i Seferiyye tarafından anlaşılmıştı.

İngilizler de mart ayına kadar geçen sürede hazırlıklar içinde olmuşlardı. Hazırlıklarının tamamlanmasının ardında 23 Mart'ta bir aralık Gazze üzerine keşif taarruzu gerçekleştirmişler ve Osmanlı kuvvetlerinin durumunu saptamaya çalışmışlardı. 25 Mart'a gelindiğinde ise yayınlanan son emirlerle ileri yürüyüş başlamış ve 26 Mart günü akşama kadar İngilizler başarılı olmuş olsa da kendi elleriyle bu başarıyı kaybederek Osmanlı kuvvetlerine başarıyı kaptırmış ve 27 Mart akşama kadar Vadiî Gazze hattına geri çekilmişlerdi.

Böylece Birinci Gazze son bulmuş ve iki taraftan için yaşanacak değişim ilk ayak sesleri olmuştu. İngilizler açısında muharebe başarı rehavetine kapılarak karşısında bulunan Osmanlı kuvvetlerini küçük görmesi sonucu yenilgiyle sonuçlanmıştı. Diğer yandan ise hareket esnasında yaşanan sis İngilizlerin harekâtını bir nokta da olumsuz yönde etkilemişti. İleri sürülen birliklerin yürüyüşünü, karadan ve havadan yapılan keşif faaliyetleri olumsuz yönde etkilenmişti. Bu durum her ne kadar önemli bir faktör gibi görünmüş olsa da asıl önemli faktör komuta kademesi tarafından yapılan yanlışlıklar ve istihbaratta oluşan zafiyetlerdi. Özellikle harekât alında yaşanan komuta kademesindeki iletişim kopukluğu sonucu verilen geri çekilme emri Gazze'yi düşürme raddesine getirmiş olan İngiliz kuvvetlerini olumsuz etkilemişti. Ancak daha sonra sağlanan iletişimle birlikte durumdan haberdar olan İngiliz komuta kademesi tekrardan taarruz emri vermesine rağmen susuzluk ve muharebe yorgunluğu İngiliz kuvvetlerini etkilemiş ve geri çekilme 27 Mart itibariyle kaçınılmaz hale gelmişti.

Osmanlı kuvvetleri açısından ise muharebe başarısız olarak başlamış ve Gazze neredeyse düşme raddesine gelmişti. Ancak Osmanlı askerinin uyguladığı inat ve sebatla

bulunduğu mevzii elde tutma dirayeti sayesinde burada bulunan dűşman oyalanmış ve akşam edilmişti. Kress'in uyguladığı taktik ve sistem ise muharebenin ilk gününde grupların başında bulunan komutanlar yüzünden ileri harekâtların gecikmesi sebebiyle başarısız olmuştu. Ancak Gazze'de bulunan birliklerin inatçı duruşu sayesinde bu birlikler geçte olsa hareket etmiş bu sırada İngilizlerin yaşamış olduğu tereddüt ve anlaşmazlık Osmanlı kuvvetlerinin işine yarayarak 27 Mart günü yaşanan muharebelerde başarı sağlanmıştı. Böylece Osmanlı ordusu İkinci Kanal Seferinin ardından yaşanan muharebeler ve Gazze muharebesiyle taarruzdan ziyade savunma ordusu kimliğinde olduğunu göstermişti. Ayrıca bu muharebe ve kazanılan zafer askere büyük bir moral kayağı olmuştu. Böylece İngilizlerin Gazze üzerine düzenleyecekleri ikinci taarruz için önemli bir kazanım elde edilmişti.

KAYNAKÇA

1.ARŞİV BELGELERİ

ATASE ARŞİVİ

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 3319, Dosya No.H1-H1-1-1

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 3319, Dosya No.H2-2-1

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-1

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-1a

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-2

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-3

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-3a

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-9

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-11

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-12

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-13

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-13a

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-14

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-14a

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-15

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-15a

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-16

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-17

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-18

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-19

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-20

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-21

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-22

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-23

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-24
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-24a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-25
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-25a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-26
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-26a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-27
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1 – 29
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1- 1
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1- 1a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H1-1-2a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1- 3
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1- 4
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-5
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1- 6
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1- 7
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1- 8
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1- 8a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-12
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-13
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-13a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-14
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-15
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-16
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-17
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-18
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-19
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-20
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-21

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-22
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-23
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-24
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-25
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1 -26
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-27
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-2-27a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H2-1-28
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-2
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-4
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-4a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-5
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-5a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-6
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-6a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-7
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-7a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-8
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-9
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-9a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-10
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-10a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-11
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-11a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-12
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-12a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-13
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-13a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-14
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-14a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-15

ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-15a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-16
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-16a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-17
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-17a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-18
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-18a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-19
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-19a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-20
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-20a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-21
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-21a
ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Klasörü 4526, Dosya No. H3-1-22

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, BEO, 4342-326204
BOA, BEO, 4342-326497
BOA, BEO, 4384-328756
BOA, BEO... 4332-324853
BOA, BEO... 4342-325640
BOA, BEO... 4434-332490
BOA, BEO...4340-325430
BOA, DH. EUM.6.Şb...3-31
BOA, DH. EUM. 6. Şb... 1-47
BOA, DH. EUM. 6.Şb... 2-67
BOA, DH. EUM. 7.Şb.. 1-44
BOA, DH. EUM. 7.Şb.. 51
BOA, DH. EUM.. 7.Şb... 2-11;
BOA, DH. EUM.. 7.Şb... 2-12
BOA, DH. EUM.. 7.Şb... 2-7;
BOA, DH. EUM.5.Şb...1-12

BOA, DH. EUM.7.Şb... 2-31
BOA, DH. İ.UM.EK. 103-19
BOA, DH. ŞFR. 43-221
BOA.DH.ŞFR... 436-45
BOA, DH. ŞFR. 64-264
BOA, DH. ŞFR.. 456-127
BOA, DH. ŞFR.. 48-90
BOA, DH. ŞFR... 447-48
BOA, DH..ŞFR..57-154
BOA, DH.ŞFR, 74-273
BOA, DH.ŞFR. 477-51
BOA, HR. HMŞ. İŞO... 137-40
BOA, HR. ŞFR.04... 405-33
BOA,HR. SYS. 2258 - 45
BOA, HR. SYS. 2257-12
BOA, HR. SYS. 2316-12
BOA, HR. SYS.. 2198-33
BOA, HR. SYS.. 2244-1
BOA, HR. SYS..2112-15
BOA, HR. SYS..2112-7
BOA, HR. SYS.2113-1
BOA, HR. SYS... 2349-25
BOA, HR. SYS... 2416-35
BOA, HR. SYS...211-4
BOA, HR. SFR.04... 261-76
BOA, HR.. SYS. 2334-6
BOA, HR.. SYS... 2109-7 (28)
BOA, HR.SYS. 2113-3_4
BOA, MV.. 197-77
BOA, MV... 245-46
BOA, TŞR. HL.. 4-160

BOA, TŞR. HL... 2-93

BOA. Y.. EE.. 44-19

BOA. Y..A.. HUS... 482-160

Avustralya War Museum Archive

AWM, 2022.7.168, E.S.98

AWM, 2022.7.168, E.S.89

AWM, 2022.7.168, Order No.32

AWM, 2022.7.168, Emir No. 23

AWM, 2022.7.168

AWM,2022.7.168, Order No. 33

AWM4, 1/8/5

AWM4, 1/8/6

AWM, 1/6/9

AWM, 1/9/7

AWM, 1/9/7

AWM, 1/6/11, part.II

AWM, 1/9/8

AWM, 1/9/11

AWM, 1/9/12

AWM, 1/9/13

AWM, 1/9/13

AWM,1/6/7

AWM, 1/60/7

AWM, 1/60/10

AWM, 1/60/10

AWM, 1/6/7, Part-2

AWM, 1/9-11

AWM, 1/60/11, Appendix. 26

AWM, 1/60/11, Appendix. 28

AWM, 1/60/12 Appendix. 118

AWM, 1/60/12, Appendix. 35

AWM, 1/60/12, Appendix. 36
AWM, 1/60/13, Appendix No.41
AWM, 1/60/13, Appendix No.43
AWM, 1/60/13, Appendix No.44
AWM, 1/60/13, Appendix No.45-46
AWM, 1/60/13, Appendix No.50
AWM, 1/60/13, Appendix No.53
AWM, 1/60/13, Appendix No.54-30
AWM, 1/60/13, Appendix No.54-31
AWM, 1/60/13, Appendix No.54-32
AWM, 1/60/13, Appendix No.54-33
AWM, 1/60/13, Appendix No.54-34
AWM, 1/60/13, Appendix No.54-35
AWM, 1/60/11, Appendix. 29
AWM, 1/60/12, Appendix. 36
AWM, 1/6/12, Mart 1917
AWM, 1/9/13, Mart 1917
AWM, 1/9/13, Mart 1917
AWM4, 1/6/6 – Part 1
AWM,1/6/8, part – 3
AWM, 1/6/9 part.3
AWM, 1/6/9, Part. 4
AWM, 1/9/9, part – 1
AWM, 1/9/9, part – 2
AWM, 1/6/10, 57-58, Part.4
AWM,1/6/10, 39;62, Part.4
AWM, 1/6/10 Part.4
AWM, 1/6/11, Part. I, Desp. 2145
AWM, 1/6/12 Part.I, E.S/75, Mart 1917
AWM, 1/6/12 Part.I, G.S Z/58, Mart 1917
AWM, 1/6/12, part.2, Desp. 1845

AWM, 1/6/12, part.2, G.S.523

AWM, 1/6/12, part.3

National Archives of Australia

NAA, B539, AIF112/2/1120, E.1187

NAA, B539, AIF112/2/1120

The National Archives

TNA, CAB 63/15

TNA, FO 882/25/1

TNA, FO 882/25/1

TNA, CAB, 42/1/12

TNA, CAB, 24/1/12; 42/2/10

TNA, CAB, 24/1/15; 42/2/13

TNA, CAB/23/1/25

İBB Atatürk Kitaplığı

Bel_Mtf_023592

Bel_Mtf_023637

Bel_Mtf_023650

Bel_MTF_023651

Bel_Mtf_023564

Bel_Mtf_023960

Bel_Mtf_023510

Bel_Mtf_023547

Bel_Mtf_023573

Bel_Mtf_023640

Bel_Mtf_023640

Bel_Mtf_023644

Bel_Mtf_023645

Bel_Mtf_023662

Bel_Mtf_023676

Bel_Mtf_023682

Bel_Mtf_023742
Bel_Mtf_023745
Bel_Mtf_023777
Bel_Mtf_023864
Bel_Mtf_023868
Bel_Mtf_023873
Bel_Mtf_023879
Bel_Mtf_023916
Bel_Mtf_023918
Bel_Mtf_023919
Bel_Mtf_023922
Bel_Mtf_023953_02
Bel_Mtf_023963
Bel_Mtf_023964
Bel_Mtf_023969_01
Bel_MTF_023969_02
Bel_Mtf_023992
Bel_Mtf_024003_01
Bel_Mtf_024003_02
Bel_Mtf_024047
Bel_Mtf_024048
Bel_Mtf_048083_01_003
Bel_Mtf_048083_01_004
Bel_Mtf_048083_01_005
Bel_Mtf_048083_01_006
Bel_Mtf_023511
Bel_Mtf_023553
Bel_Mtf_023579
Bel_Mtf_023678
Bel_Mtf_023524
Bel_Mtf_023566

Bel_Mtf_023644
Bel_Mtf_023677
Bel_Mtf_023563
Bel_Mtf_023567
Bel_Mtf_023575
Bel_Mtf_023583
Bel_Mtf_023586
Bel_Mtf_023592
Bel_Mtf_023659
Bel_Mtf_023613_01
Bel_Mtf_023613_02
Bel_Mtf_023615
Bel_Mtf_023642
Bel_Mtf_023643
Bel_Mtf_023648
Bel_Mtf_023650
Bel_Mtf_023671
Bel_Mtf_023953_03
Bel_Mtf_023968
Bel_Mtf_048083_01_002
Bel_Mtf_02_3769-2

Türk Tarih Kurumu Arşivi

FT/TTK 218_50_2

Library of Congress

Library of Congress. LC-DIG-ppmsca-13709-117th

2. Süreli Yayınlar

Ashburton Guardian, 16 June 1916

Ashburton Guardian, 16 June 1916; Volume. XXXVI, Issue. 8477

Ashburton Guardian, 17 Ocak 1917, Volume. XXXVII, Issue. 3960

Ashburton Guardian, 19 September 1916, Volume. XXXVI, Issue. 3558

Colonist, 20 September 1916, Volume. LVII, Issue. 14195

Evening Post, 16 June 1916, Volume. XCI Issue. 142
Evening Post, 16 November 1916, Volume. XCII, Issue. 119
Evening Post, 16 Ocak 1917, Volume. XCIII, Issue. 14
Evening Post, 19 September 1916, Volume. XCII, Issue. 69
Evening Post, 20 October 1916, Volume. XCII, Issue. 96
Evening Post, 23 December 1929, Volume. CVII, Issue.151
Evening Post, 29 December 1916, Volume. XCII, Issue. 155
Evening Post, 30 December 1916, Volume. XCII, Issue. 156
Evening Post, Volume. XCIII, Issue. 81, 4 Nisan 1917
Feilding Star, Volume. XIII, Issue. 3208, 4 Nisan 1917
Harp Mecmuası, 1332, Sayı. IX
Harp Mecmuası, 1332, Sayı. VII
İkdam, 10 Mayıs 1332, Numara.6925
İkdam, 11 Nisan 1333, Numara. 7244
İkdam, 14 Mart 1331, Numara. 6502
İkdam, 14 Nisan 1333, Numara. 7247
İkdam, 15 Nisan 1332, Numro.6900
İkdam, 20 Mayıs 1331, Numara. 6569
İkdam, 20 Nisan 1331, Numara. 6539
İkdam, 22 Temmuz, Numara.6632
İkdam, 22 Teşrinievvel 1330, No. 636
İkdam, 25 Teşrinievvel 1330, No. 6363
İkdam, 26 Temmuz 1332, Numro.7000
İkdam, 29 Mart 1333, Numara. 7231
İkdam, 29 Teşrinievvel 1330, No.6367
İkdam, 30 Temmuz 1332, Numro. 7004
İkdam, Tanin, 10 Teşrinisani 1330, No. 6379
İkdam, Tanin, 8 Teşrinisani 1330, No. 6377
İkdam; 27 Nisan 1332, Numara. 6912
Marlborough Express, 16 Ocak 1917, Volume. LI, Issue. 18

Muhittin Birgen, “ İttihat Terakki ile On Sene,”Son Posta, S.2286, 10 Birinci kanun 1936
Muhittin Birgen, “İttihat ve Terakkide On Sene,” Son Posta, s. 2286, 10 Birinci Kanun 1936
Otago Daily Times, 13 Ocak 1917, Issue.16901
Sabah, 25 Kanun-ı Sani 1330 S. 9122
Sabah, 30 Kanun-ı Sani 1330 S. 9127
Sebilürreşad, 21 Mayıs 1331, Cilt. 14, Aded. 341
Takvim-i Vekayi, 16 Mart 1333, Numro. 2824
Tanin 29 Mart 1333, Numara. 2980
Tanin 30 Temmuz 1332, Numro. 2753
Tanin, 1 Haziran 1332, Numara. 2996
Tanin, 1 Teşrinisani 1330, No. 2127
Tanin, 10 Mayıs 1332, Numara. 2674
Tanin, 11 Nisan 133, Numara.2993
Tanin, 14 Mart 1331, Numara. 2251
Tanin, 15 Nisan 1332, Numro.2649
Tanin, 15 Nisan1332, Numro. 2649
Tanin, 15 Teşrinisani 1330, No. 2132
Tanin, 15 Teşrinisani 1330, No. 6384
Tanin, 19 Haziran 1332, Numara. 2714
Tanin, 20 Mayıs 1331, Numara. 2318
Tanin, 20 Nisan 1331, Numara. 2288
Tanin, 22 Temmuz 1331, Numara. 2381
Tanin, 22 Teşrinievvel 2108, No. 636
Tanin, 25 Teşrinievvel 1330, No. 2111
Tanin, 26 Nisan 1332, Numro. 2660
Tanin, 26 Temmuz 1332, Numro. 2749
Tanin, 27 Nisan 1332, Numara. 2661
Tanin, 29 Teşrinievvel 1330, No.2115
Tanin, 3 Teşrini Evvel 1331, Numro.2116
Tanin, 4 Haziran 1332, Numara. 2999
Tanin, 8 Haziran 1332, Numara. 2703

Tanin, 8 Haziran 1332, Numara. 2703

Tanin, 9 Haziran 1332, Numara. 2704

The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 20 November 1917, Numara. 30391

The London Gazette, General Sir Archibald Murray Reports, 6 July 1917, Numara. 30169

The London Gazette, Genral Sir Archibald Murray, Commander -in -Chief of the Egyption Expeditionary Force Report, 21 June 1916, Numara. 29763

The London Gazette, Genral Sir Archibald Murray, Commander -in -Chief of the Egyption Expeditionary Force Report, 1 December 1916, Numara. 29845

The London Gazette, Lieut-General Maxwell Reports, 21 June 1916, Numara. 29632

Wairarapa Daily Times, 27 December 1916, Volume. LXX, Issue. 146139

Wairarapa Daily Times, Volume. LXX, Issue. 14620010, 4 Nisan 1917

Wanganui Chronicle, 13 Ocak 1917, Volume. LX, Issue. 16852

3. Makaleler

Akbay, Cemal (1988). “ Birinci Dünya Harbi’nde Sarıkamış Taarruzu ve Birinci, İkinci Kanal Seferleri Yapılmalı mıydı?”. Askeri Tarih Bülteni, Sayı. 25, Yıl. 13, s. 65-90

Akbay, Cemal (1988). “ Birinci Dünya Harbi’nde Türkiye’yi Harbe Sürekleyen Karadeniz Olayı”. Askeri Tarih Bülteni, Sayı. 25, Yıl. 13, s. 37-45

Akbay, Cemal (1988). “Birinci Dünya Harbi’nde Türk Cephelelerindeki Harekatın Sevk ve İdaresinde Yapılan Bazı Olumsuz Uygulamalar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. Askeri Tarih Bülteni, Sayı. 24, Yıl. 13, s. 29-37

Arslan, Esat (2014). “Bir İstihbarat Ajanının Gözünden Suriye’deki 4’üncü Ordu ve Gazze Muharebeleri”. 1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak, 20-21 Kasım 2014, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul. 435-453.

Baron de Tott’un Hatıraları 200 Yıl Önce Türkiye, Hayat Tarih Mecmuası (Cilt. I). Sayı. I, 1 Şubat 1965

Baycan, Nusret (199). “Orgeneral Cevat Çobanlı”. AAMD, Cilt. VII, Sayı. 20, s. 365-389

Cemal, M. (Nisan 1930). “Büyük Harbin Başlangıcından Haziran – 1917 ye yani İkinci Gaze Meydan Muharebesinin Sonuna Kadar Mısır ve Filistinde cereyan eden harekâta dair İngiliz Resmi Tarihindeki Mütelaa”. Askeri Mecmua, S.76, s.195-199

Demirutku, Emir (1982). “ Kanal Harekatı’nın İsimsiz Kahramanları”. Yıllar Boyu Tarih, Sayı. II, Cilt. VIII, s.32-35

- Dikman (1930). “Suriye ve Lübnan Demiryolları”. Demiryollar Mecmuası, S. 64, s.189-195
- Doğanay, Rahmi (2003). “ Atatürk’ün Askeri Yaşamında Suriye”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt.19, Sayı.55, Ankara, s.163-208
- Doğu Araştırma Merkezi/ Tehdit Araştırma Grubu (1987). “ Yakın Tarihimizde Arap Gizli Teşkilatları (XI)”. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S.32, s. 71-73
- Doğu Araştırma Merkezi/ Tehdit Araştırma Grubu (1987). “ Yakın Tarihimizde Arap Gizli Teşkilatları (X)”. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı. 34, s. 70-73
- Eke, Semih (1995). “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti’nin Askeri Durumu”. Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri Cilt. II, ,23-25 Ekim 1995, Ankara, s.185-198
- Erickson, Edward J. (2010). “ Captain Larkin and the Turks. The Strategic Impact of the Operations of HMS Doris in Early 1915”. Middle Eastern Studies, Vol. 46, No. 1, s. 515-162.
- George ((Mart 1926)). “Kitchener ve Harp.” Sabit (çev.). Mecmua-i Askeriye: S.60.
- Gölcü, Berfin Melikoğlu - Yerlikaya, Nigar (2016). “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusunda Develer ve Develi Birliklere İlişkin Düzenlemeler”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.12, S.47, s.269-278.
- Gültekin, Osman (1996).“ Süveyş Seferi ve Bağdat’ta İngilizlerle Çarpışma, (Anlatan- S. Ali Eke- Topçu Çavuşu) ”. Türk Kültürü, Ağustos, s.864-866
- Hüsni (1933). “Zırhlı Trenler”. Askerî Mecmua, Sayı.89, Haziran, s. 167-176
- İhsaiyat Maliye Mecmuası (Temmuz 1330). Divan Umumiye Matbaası, İstanbul.
- Kershaw, S.H. (1930). “ Sidelight on the Battle of Rafa 9th of January 1917”. The Army Quarterly. Vol.20. S.78-85
- Kılıç, Selami (2014). “Birinci Dünya Savaşı’na Uzanan Süreçte Türk-Alman Yakınlaşması”. 1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı’nı Anlamak, 20-21 Kasım 2014, İstanbul, s. 91-156
- Kon, Kadir (2012). “Almanya’nın İslam Stratejisi Mimarlarından Max von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu”. Tarih Dergisi, Sayı. 53, s. 211-252
- Köni, Hasan (1995). “Osmanlıdan Günümüze Türkiye’yi Bölme Çabaları”. Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara. s.74-87.

- Orgun, Selçuk, “ Birinci Cihan Harbine Ait Bir Hatıra”. Donanma Dergisi, Cilt.69, S. 417, 1957, s.28-40.
- Özdemir, Mehmet (1989) “Birinci Dünya Savaşı’nda Demiryollarının Kullanımı ve Bunun Savaşın Sonucuna Etkisi”. Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s.369- 402.
- Polat, Polat, Ü. Gülsüm (2014). “I. Dünya Savaşı’nda Müttefiklerin (İngiltere- Fransa) İskenderun Çıkarması Planı ve İkinci Çanakale Korkusu”. Akademik Bakış, Cilt. VII, Sayı. 14, s.26-47.
- Polat, Ü. Gülsüm (2010). “İngiliz İstihbaratına Göre Birinci Dünya Harbi Başlarında Ortadoğu’daki Osmanlı Ajanları”. History Studies, Cilt.II, Sayı. Ortadoğu Özel Sayısı, s. 393-410.
- Reyhan, Cenk (2005). “Türk – Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878 – 1914)”. Belleten, Cilt. 69, Sayı. 254, s.217-265.
- Sorguncu, Celalettin (1. Kanun 1935). “1915 Senesi Başındaki Süveyş Kanalı Geçit Harekâtı ve İstihkam Birliklerinin Kullanılması Hakkında Bir Tetkik”. Askeri Mecmua, Sayı. 99, s. 978-1015.
- Soy, H. Bayram (2005). “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde “Orta Doğu’da Alman – İngiliz Mücadelesi”. Türkiye Günlüğü, 81, s.104-117.
- Şevket A. (Teşrinievvel 1931). “Zırhlı Trenler”. Askerî Mecmua, Sayı.82, s. 752-756.
- Şükrü, H. (1934). “Çölde Yapılacak Hareket ve Muharebelerde Tabiye ve Sevkulceyş Noktai Nazarında Göz Önünde Bulundurulacak Hususat”. Askeri Mecmua, Sayı. 92, Cilt. 5, s.15-22.
- Toprak, Seydi Vakkas (2017). “Cemal Paşa’nın Emriyle Aliye Sıkıyönetim Mahkemesince İdam Edilen Arap İleri Gelenlerinin Arap Ayrılıkçı Hareketlerine Etkisi”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 27, Sayı. 2, s.297-310.
- Tuna, Ozan (2017). “ Amiral Souchon’un Donanma Komutanı Olması ve Rus Limanlarının Bombalanması (29 Ekim 1914)”. Uluslararası Birinci Dünya Savaşı’nın 100 yılı Sempozyumu Cilt.I, TTK, Ankara, s.199-224.
- Turan, Ömer (2005). “Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşı’na Kadar Uzanan Süreçte Türk – Bulgar İlişkileri (1912-1920) (Siyasi Değerlendirme)”, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk – Bulgar Askeri Siyasi İlişkileri Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları: Ankara.

Tülbentçi, Feridun Fazıl (1979). “ Süveyş Üzerinde İttihatçı Emelleri”. Yıllarboyu Tarih, Sayı. 12, s. 22-26.

Türkmen, Zekeriya (1995). “İkinci Meşrutiyet Döneminde (1909-1919) Osmanlı Ordusunda Müfettişlik Teşkilatına Geçiş ve Uygulamalar”. Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri, 23-25 Ekim 1995,Cilt. I, Ankara, s.21-46.

Uçar, Nail (1991). “Kanal, Mısır Serapa Giden Yol”. Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı. 27, s. 29-36.

Zobu, Rıza Şemsi (1970). “ I. Dünya Harbi’nde Kanala Hücum”. Hayat Tarih Mecmuası, Cilt. II, Sayı.7, s.73-75.

4. Kitaplar

A. Mete, Tunkocu (2000). Anzakların Kaleminden Mehmetçik. Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.

Abdullah, Kral (2006). Biz Osmanlı’ya Neden İsyân Ettik? Halit Özkan (çev.). Klasik Yayınları. İstanbul.

Adams, James Truslow (1940). Empire on the Seven Seas, The British Empire 1784 – 1939. Charles Scribner’s Sons. London.

Ağaoğlu, Ahmet (1929). İngiltere ve Hindistan. Cumhuriyet Matbaası: İstanbul.

Ahmet, Rauf (2015). Büyük Harbe Nasıl Girdik? Cümle Yayınları: Ankara.

Akbay, Cemal (2014). Osmanlı İmparatorluğu’nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ile Harbe Girişi. Genelkurmay Başkanlığı ATASE Yayınları: Ankara.

Aksakal, Mustafa (2010). Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi. Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Ali, Kürt Muhammed (2007). Enver Paşa’nın Ortadoğu Seyahati. Derya Aydın, Ahmet Şenel, Sibel Ilgın (haz.). Doğu Kütüphanesi: İstanbul.

Aliye Divan-ı Harb-i Örfisinde Tedkik Olunan Mesele-i Siyasiye Hakkında İzahat (1332). Dördüncü Orduyu Hümayun Tarafından Neşredilmiştir, Tanin Matbaası: Dersaadet.

Allawi, Ali a. (2016). I. Faysal. Hakan Abacı (çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.

Altundağ, Şinasi (1945). Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841 (Kısım. I). Türk Tarih Kurumu: Ankara.

Anderson, J. Kyle (2021). The Egyptian Labor Corps, University of Texas Press: USA.

Antonius, George (2021). Arap Uyanışı. Mehmet A. Koç & Muhammed Karakuş (çev.). Selenge Yayınları: İstanbul.

- Apak, Rahmi (1988). Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Armaoğlu, Fahir (1997). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914). Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Aronsohn, Alexander (2003). Türk Ordusuyla Filistin’de. Necmettin Alkan (çev.). Selis Kitaplar: İstanbul.
- Arslan, Emir Şekip (2005). Bir Arap Aydınım Gözüyle Osmanlı Tarihi ve 1. Dünya Savaşı Anıları. Selda & Ahmet Meydan (çev.). Çatı Kitapları: İstanbul,
- Artuç, Nevzet (2013). İttihat – Senûsi İlişkileri 1908-1918. Bilge Kültür Sanat: İstanbul.
- Atay, Falih Rıfkı (2009). Ateş ve Güneş. Pozitif Yayınları: İstanbul.
- Atay, Falih Rıfkı (2017). Zeytin Dağı, Pozitif Yayınları: İstanbul.
- Atayman, Muzaffer (1967). Kardeşim Mustafa’nın Kırk Yılı (1897 – 1918) (Kısım I). Baha Matbaası: İstanbul.
- Aydemir, Şevket Süreyya (2017). Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa, (Cilt. II-III). Remzi Kitapevi: İstanbul.
- Barr, James (2016). Kırmızı Çizgi Erkin Can Göksoy. (çev.). Pegasus Yayınları: İstanbul.
- Barr, James (2020). Çöl Ateşi İrem Sağlamer. (çev.). Pegasus Yayınları: İstanbul.
- Bart, Sir William Robertson (1926). Soldiers and Statesman 1914-1918 (Volume. II). Cassell and Company. Ltd. London.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1897). Hindistan Tarihi (Cilt. III). Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1991). Türk İnkılabı Tarihi (Cilt. I, Kısım. I). Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Bean, C.E.W (1914). The Story of Anzak From The Outbreak of War to the End Of the First Phase of the Gallipoli Campaign. Angus & Robertson Ltd: Sydney.
- Behçet (1930). Büyük Harpte Mısır Seferi. Askeri Matbaa: Ankara.
- Belen, Fahri (1964). Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri. Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Belen, Fahri (1964). Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1915 Yılı Hareketleri. Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Belen, Fahri (1964). Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1916 Yılı Hareketleri. Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Belen, Fahri (2017). 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti. Yeditepe Yayınevi: İstanbul.

- Berridge, G.R. (2011). İngiliz Belgelerinde “ Yahudi Dönmesi İttihatçılar”. Utku Umud
Bulsun (çev.). Kırmızı Kedi Yayınevi. İstanbul.
- Beşikçi, Mehmet (2015). Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Seferberliği. Türkiye İş Bankası
Yayınları: İstanbul.
- Bey, Cavit (2015). Meşrutiyet Ruznamesi. Hasan Babacan – Servet Avşar (haz.). Türk Tarih
Kurumu: Ankara.
- Birgen, Muhittin (2006). İttihat ve Terakki’de On Sene. Zeki Arıkan (haz.). Kitap Yayınevi:
İstanbul.
- Birinci Dünya Harbi Hava Harekâtı (Cilt. IX). (1969). Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi (1978). Hicaz, Asir, Yemen Cepheleri ve Libya
Harekâtı (Cilt. VI). Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi (1979). (Cilt.IV ‘üncü, Kısım. I) Kısım, Sina – Filistin
Cephesi, Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Deniz Harekâtı (1979). Genelkurmay Basımevi:
Ankara.
- Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri
(Cilt. I). (2009). Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Bismarck, Otto von (1955). Düşünceler ve Hatıralar. Nijad Akipek (çev.). Maarif Basımevi:
Ankara.
- Bradley, Phillip (2016). Australian Light Horse. Allen & Unwin: Sydney.
- Bruce, Anthony (2018). Filistin Cephesi Son Haçlı Seferi. Hüseyin Onur Ercan (çev.).
Yeditepe Yayınevi: İstanbul.
- Burchell, S.C. (1966). Building The Suez Canal. American Heritage Publishing: New York.
- Cebesoy, Ali Fuat (1938). Birüssebi – Gazze Meydan Muharebesi ve Yirminci Kolordu.
Askeri Matbaa: İstanbul.
- Cebesoy, Ali Fuat (1953). Millî Mücadele Hatıraları. Vatan Neşriyat: İstanbul.
- Childs, Timothy W. (2008). Trablusgarp Savaşı ve Türk – İtalyan Diplomatik İlişkileri.
Deniz Berktaş (çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Clausewitz, Carl von (2017). Savaşın Esasları. Gökhan Aydın (çev.). Doruk Yayınları:
İstanbul.
- Clausewitz, Carl von (2019). Savaş Üzerine. Selma Koçak (çev.). Doruk Yayınları: İstanbul.

- Cutlack, F. M. (1933).The Official History Of Australian in the War of 1914-1918,Australian Flying Corps (Vol. VIII). Angus & Robertson Ltd.: Australia.
- Çaycı, Abdurrahman (1995). Büyük Sahrada Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911). Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Çolak, Mustafa (2008).Enver Paşa Osmanlı – Alman İttifakı. Yeditepe Yayınları: İstanbul.
- Çorlu, Salih Münir Paşa (2015). Geçmiş Zamanlar II. Abdülhamid Devri Osmanlı Diplomasisi. İstanbul ve Paris Hatıraları. Ali Birinci- Selma Günaydın (haz.). Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Dane, Edmund (1998). British Campaings in the Nearer East 1914-1918. Hodder and Stoughton: London.
- Danişment, İsmail Hami (1971). İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (Cilt..III). Türkiye Yayınevi: İstanbul.
- Davies, Norman (2011). Avrupa Tarihi. Mehmet Ali Kılıçbay (çev.). İmge Kitapevi: Ankara.
- Denizlerde Yenilmediler Cihan Harbinde Alman Bahriyeliler, (2011). Eşref Bengi Özbilen (çev.). İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul,
- Deve Talimatnamesi (1331). Matbaa-i Askeri: İstanbul.
- Downes, R. M. (1938). The Australian Army Medical Services in the War of 1914-1918. Austarilan War Memorial: Melbourne.
- Earle, Edward Mead (2003). Bağdat Demir Yolu Savaşı (1903-1923). K. Yargıcı, N. Uğurlu (çev.). Örgün Yayınevi: İstanbul.
- el-Askerî, Cefer (2008). İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli. Halit Özkan (çev.). Klasik Yayınları: İstanbul.
- Emin, Mehmed (1338). Harb-i Umumide Harp Cepheleri Vekayi. Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası: İstanbul.
- Enders, Fransz Carl (2018).Demir Haç Altında 1914-1918. Güray Beken (çev). Puslu Yayıncılık: İstanbul.
- Eraslan, Cezmi (1992). II. Abdülhamid ve İslam Birliği. Ötüken Yayınları: İstanbul.
- Erden, Ali Fuat (1948). Birinci Cihan Harbinde IV ‘üncü Ordunun Mücmel Tarihçesi. Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Erden, Ali Fuat (1949). Paris’ten Tih Sahrasına. Ulus Basımevi: Ankara.

- Erden, Ali Fuat (2003). Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları. İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Erden, Ali Fuat (2018). Çölde Son Türk Destanları. Yusuf Turan Günaydın (haz.). Kopernik Kitapları: İstanbul.
- Erdinç, Erol Sadi (2018). Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Yargılamaları (Cilt.II). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Erich von Falkenhayn, (2012). Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya. Faruk Yılmaz (haz.). İz Yayıncılık: İstanbul.
- Erickson, Edward J. (2009). I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu. Kerim Bağrıaçık (çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Erickson, Edward J. (2011). I. Dünya Savaşında Osmanlı 1914-1918 (Cilt. IV). Sare Levin Atalay (çev.). Timaş Yayınları. İstanbul.
- Erickson, Edward J. (2018). Size Ölmeyi Emrediyorum. Tanju Akad (çev.). Kitap Yayınevi: İstanbul.
- Erickson, Edward J. (2019). Çanakkale Savaşı. Ateş Altında Komuta. İsmail H. Yılmaz (çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Erikan, Celal (2001). Komutan Atatürk, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- et-Tercüman, İhsan (2012). Çekirge Yılı Kudüs 1915 – 1916. Ali Benli (çev.). Klasik Yayınları: İstanbul.
- Evans, Laurence (1972). Türkiye'nin Paylaşılması 1914-1924, (çev. Tefik Alanay), Milliyet Yayınları: İstanbul.
- Ferid, Muhammed (2007). Mısır Mısırlıdır. Ali Benli ve Macit Karagözoğlu (çev.). Klasik Yayınları: İstanbul.
- Fischer, Fritz (1967). Germany's Aims in the First World War. W. W. Norton Company Inc: New York.
- Fromkin, David (2016). Barışa Son Veren Barış. Mehmet Harmancı (çev.). Epsilon Yayınları: İstanbul.
- Garnett, David (1938). Selected Letters of T. E. Lawrence. Jonathan Cape LTD.: London.
- Genelkurmay Başkanlığı (1987). 1798 – 1802 Osmanlı Fransız Harbi (Napolyon'un Mısır Seferi), Genelkurmay Seferi: Ankara.
- George, Llody (2018). İngiliz Başbakanı Lloyd George'un I. Dünya Savaşı Anıları. Ö. Hakan Özalp (haz.). İşaret Yayınları: İstanbul.

- George, MacMunn & Cyril, Falls Military Operations Egypt & Palestine (Cilt.I). His Majesty's Stationery Office: 1928.
- Gilbar, Gad G. (Ed.). (1990). Ottoman Palestine 1800-1914. Studies in Economic and Social History. E.J. Brill Leiden: Haifa.
- Gilbert, Martin (1973). Winston S. Churchill, July 1914 – April 1915 (Volume III, Part. I). Houghton Mifflin Company: Boston.
- Görgülü, İsmet (2014). On Yıllık Harbin Kadrosu. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Grey, Edward (1925). Twenty- Five Years 1892-1916 (Volume I). Frederick A. Stokes Company: New York.
- Gullett, H. S. (1923). The Australian Imperial Force In Sinai and Palestine 1914-1918. Angus and Robertson Ltd: Sydney.
- Güçüyener, Muallim Fuat (1943). Sina Çölünde Türk Ordusu, Anadolu Türk Kitap Deposu: İstanbul.
- Gülsoy, Ufuk (1994). Hicaz Demiryolu. Eren Yayınları: İstanbul.
- Güralp, Şerif (2003). Çanakkale Cephesinden Filistin'e. Güncel Yayıncılık: İstanbul.
- Hadaway, Stuart (2014). Pyramids and Fleshpots. Refine Catch Ltd: Bungay.
- Halid, Halil (2018). Halil Halid'in Mücadelesi. Mustafa Ünal (haz.). Yakın Plan Yayınları: İstanbul.
- Hamilton, Ian (1972). Gelibolu Günlüğü. Osman Öndeş (çev.). Hürriyet Yayınları: İstanbul.
- Hart, Basil Liddell (2016). Birinci Dünya Savaşı Tarihi. Kerim Bağrıaçık (çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Herbert, Aubrey (1919). Mons, Anzac and Kut. Edward Arnold: London.
- Hill, George (2016). Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemimiz 1571-1948. Nazım Can Serbest (çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Holzhausen, Rudolf (1982). Birinci Dünya Harbinde Almanya'nın Tüekiye'ye Sağladığı Hava Desteği ve Çanakkale Havacıları. Fahri Çeliker (çev.). Askeri Tarih Bülteni Eki, Sayı. 14, Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Hopkirk, Peter (1995). İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun Mehmet Harmancı (çev.). Yeni Yüzyıl Yayınları: İstanbul.
- Hoskins, H.L. (1928). British Routes to India. Longmans: London.
- Ion Idriss, (2017). The Desert Column. ETT Imprint: London.
- İğdemir, Uluğ (1988). Atatürk'ün Yaşamı (Cilt. I 1881-1918). Türk Tarih Kurumu. Ankara.

- İnönü, İsmet (1999). Hatıralar (Birinci Dünya Harbi). Cumhuriyet: Ankara
- Jabotinsky, Vladimir (2020). Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye. Vefa Kurban (çev.). Yeditepe Yayınevi: İstanbul.
- Jackh, Ernest (1999). Yükselen Hilal Perihan Kuturman (çev.). Temel Yayınları: İstanbul.
- Jaeck (1331). Balkan Harbinden Sonra Şarkta Almanya. İfham Matbaası: İstanbul.
- Joll, James, Martel, Gordon (2008). Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı. Orhan D. Tayanç (çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Kabacalı, Alpay (1990). Arap Çöllerinde Türkler. Cem Yayınevi: İstanbul.
- Kabacalı, Alpay (2009). Bir İhtilalcinin Serüvenleri. Gürer Yayınları: İstanbul.
- Kansu, Yavuz, Şensöz, Sermet ve Öztuna, Yılmaz, (1971). Havacılık Tarihinde Türkler (Cilt.I). Hava Kuvvetleri Basım ve Neşriyat Müd.: Ankara.
- Karabekir, Kazım (2000). Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik (Cilt. II). Faruk Özerengin (haz.). Emre Yayınları: İstanbul.
- Karabekir, Kazım (2001). Türkiye ve Türk Ordusunda Almanlar. Orhan Hatipoğlu, Ömer H. Özalp (haz.). Emre Yayınları: İstanbul.
- Karal, Enver Ziya (2011). Osmanlı Tarihi (Cilt VI). Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Karal, Enver Ziya (2011). Osmanlı Tarihi (Cilt VIII). Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Karatay, Baha Vefa (1987). Mehmetçik ve Anzaklar. Türkiye İş Bankası Yayınları: Ankara.
- Kayalı, Hasan (2018). Jön Türkler Ve Araplar. Türkan Yöney (çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Kennedy, Paul (2017). Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri. Birtane Karanakçı (çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Kent, Marian (Ed). (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler. Ahmet Fethi (çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- King, Jonathan (2017). Palestine Diaries. Sicribe Publications: London.
- Kinross, Lord (1966). Between Two Seas. The Camelot Press Ltd: London.
- Kocabaş, Süleyman (1985). Türkiye ve İngiltere Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar. Vatan Yayınları: İstanbul.
- Kocabaş, Süleyman (1988). Tarihte Türkler ve Almanlar. Vatan Yayınları: İstanbul.
- Koloğlu, Orhan (1993). Bedevi Lawres Arap Türk. Arba Yayınları: İstanbul.
- Kon, Kadir (2013). Almanya'nın İslam Stratejisi. Küre Yayınları: İstanbul.

- Kress, von (2007). Son Haçlı Seferi Kuma Gömülen İmparatorluk. Tahir Balaban (çev.). Yeditepe Yayınevi: İstanbul.
- Kuran, Ahmet Bedevi (2000). İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Kurat, Akdes Nimet (1966). Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Bulunan Alman Generallerin Raporları. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü: Ankara.
- Kurat, Akdes Nimet (2011). Türkiye ve Rusya. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Kurat, Akdes Nimet (2014). Rusya Tarihi. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Larcher, M. (2018). Büyük Harpte Türk Harbi (Cilt. I). Mehmet Nihat, (haz.). Erol Kılınç Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- Lawrence, T.E. (2014). Bilgeliğin Yedi Sütunu Bilal Çölgeçen (çev.). Chiviyazıları Yayınevi. Ankara.
- Lesseps, Ferdinand de (1887). Recollections of Forty Years (Vol. I-II). C.B. Pitman (trans.). Chapman and Hall Ltd: London.
- Lock, Major H. O. (1919). With The British Army in the Holy Land. Robert Scott Roxburghe House Paternoster Row, E. C.: London.
- Macfie, A.L. (2003).Osmanlı’nın Son Yılları 1908-1923. Damla Acar (çev.). Kitap Yayınevi: İstanbul.
- Massey, W.T. (1918). The Desert Campaigns. Constable and Company Ltd: London.
- Mckale, Donald M. (1998). War By Revolution. The Kent State University Press: Ohio.
- McMeekin, Sean (2012). Berlin Bağdat Demiryolu. Azize F. Çakır (çev.). Picus Yayınları: İstanbul.
- Menteşe, Halil (1986). Halil Mentşe’nin Anıları. İsmail Arar (haz.). Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.
- Meram, Ali Kemal (1969). Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi, Kitaş Yayınları: İstanbul.
- Mısır Seferi (1332). “Tayms’ın Tarihi Harbinden Tercüme Olunmuştur,” Rahmi (çev.). Matbaa-i Amire: İstanbul.
- Mısır’ın Müdafaası (1332). (1914 Senesi Teşrinisanisinden 1916 Senesi Mart’ına Kadar Mısırdaki Yapılan Harekat Askeriyeye Ait olup İngiltere Hükümetince matbuat edilmiştir). Rahmi (çev.). Matbaa-i Amire: İstanbul.
- Moltke, Heltmuth von (1967). Türkiye Mektupları. Kemal Vehbi Gül (çev). Varlık Yayınevi: İstanbul.

- Moore, Arthur Briscoe (1920). The Mounted Riflemen in Sinai and Palestine. The Story of New Zealand's Crusaders. Whitemore and Tombs Ltd: Auckland.
- Morrison, F.L. (1921). The Fifth Battalion Highland Light Infantry in the War 1914-1918. Maclehose, Jackson and Co.: Glasgow.
- Muhtar, Mahmut (1999). Maziye Bir Nazar. Erol Kılınç (haz.). Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- Murry's Sir Archibald (1920). Despatches (June 1916 – June 1917). J.M. Dent & Sons Ltd.: London.
- Mustafa, Münim (1998). Cepheden Cepheye. Arma Yayınları: İstanbul.
- Muzaffer (2006). Birinci Dünya Savaşı'nda Mısır Seferi Çerçevesinde Birinci Kanal Akını. Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Mühlmann, Carl (2021). İmparatorluğun Sonu 1914. Kadir Kon (çev.). Timaş Yayınları: İstanbul.
- Nedim, Şükrü Mahmut (1995). Filistin Savaşı (1914-1918). Abdullah Es (çev.). Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Nogales, Rafael de (2008). Osmanlı Ordusunda Dört Yıl (1915 – 1919). Vedii İlmen (çev.). Yaba Yayınları: İstanbul.
- Oğuz, Burhan (1983). Yüzyıllar boyunca Alman Gerçeği ve Türkler. Can Matbaası: İstanbul.
- Ortaylı, İlber (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu. Timaş Yayınları: İstanbul.
- Öke, Mim Kemal (1990). Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar. Çağ Yayınları: İstanbul.
- Öke, Mim Kemal (2018). Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923). Timaş Yayınları: İstanbul.
- Önsoy, Rıfat (2004). Türkiye'deki Almanya 1914-1918. Atlas Yayınları: İstanbul.
- Özçelik, Ayfer (1995). Ali Fuat Cebesoy. Akçağ Yayınları: İstanbul.
- Özgüldür, Yavuz (1993). Türk-Alman İlişkileri (1923-1945). Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Özyüksel, Murat (1988). Osmanlı Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları. Arba Yayınları: İstanbul.
- Özyüksel, Murat (2000). Hicaz Demiryolu. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.

- Palmer, Alan (1995). Osmanlı İmparatorluğu Son Üç yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi. Belkıs Çorakçı Dişbudak (çev.). Yeni Yüzyıl: İstanbul.
- Paşa, Ahmet İzzet (2017). Feryadım (Cilt. I). Timaş Yayınları: İstanbul.
- Paşa, Cemal (2017). Hatıralar. Alpay Kabacalı (haz.). Türkiye, İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Paşa, Tahsin (2017).Yıldız Hatıraları. Boğaziçi Yayınları: İstanbul.
- Paşa, Talat (2017). Talat Paşa'nın Anıları. Alpay Kabacalı (haz.). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Pomiankowski, Joseph (2014). Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü. Kemal Turan (çev.). Kayıhan Yayınları: İstanbul.
- Powles, C. Guy (1922). The New Zealanders in Sinai and Palestina. Whithcombe and Tombs Ltd.: Auckland.
- Powles, G. (1928). The History of the Cantenbury Mounted Rifles. Whitcombe and Tombs Limited: Aucland.
- Rathman, Lothar (1976). Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi. Ragıp Zaralı (çev.). Gözlem Yayınları: İstanbul.
- Renda, M. Abdülhalik (2018).Hatırat, Aytaç Demirci – Sabri Sayarı (haz.), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Renouvin, Pierre (2004). 1. Dünya Savaşı ve Türkiye 1914-1918. Örgün Yayınevi: İstanbul.
- Rıza, Yusuf (1330). Mısır ve Ordusu. Matbaa-i Askeriye: İstanbul.
- Ried, Donald Malcom (2008). The Urabi Revulation and The British Conquest, 1879-1882', The Cabridge History of Egypt, Modern Egypt, From 1517 To The End of The Twntieth Century (Vol II). Cambridge University Press: London.
- Roberts, J.M. (2015). Avrupa Tarihi Fethi Aytuna. (çev.). İnkılap Kitabevi Yayınları: İstanbul.
- Robertson, Sir William (1989). The Military Correspondence of Field Marshal Sir William Robertson December 1915- February 1918. David R. Woodward (der.). Bodley Head Ltd: London.
- Rohrbach, Paul (1331). Hattı Saltanat. İfham Matbaası: İstanbul.
- Rüştü, Mirliva (1997). Akabe Meselesi, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları: Elazığ.

- Sabis, Ali İhsan (1990). Harp Hatıralarım Birinci Cihan Harbi (Cilt. I). Nehir Yayınları: İstanbul
- Sachar, H.M. (1970). The Emergence of the Middle East 1914-1924. Allen Lane the Penguin Press: London.
- Safi, Polat (2020). Eşref Kuşçubaşı'nın Alternatif Biyografisi. Kronik Yayınları: İstanbul.
- Said Halim Paşa, (2017). Buhranlarımız ve Son Eserleri. M. Ertuğrul Düzdağ (haz.). İz Yayıncılık: İstanbul.
- Sander, Oral (2012). Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e. İmge Kitapevi: Ankara.
- Sanders, Liman von(2017). Türkiye'de Beş Yıl. Eşref B. Özbilen (çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Saral, Emre – Saral, İsmail Tosun (2020). Türklerle Beraber (1914-1918). Kronik Yayınları: İstanbul.
- Sarısamam, Sadık (1999). Birinci Dünya Savaşında Türk Cephelelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp. Genelkurmay Basım Evi: Ankara.
- Sazanov, Serge (1928). Fateful Years 1909-1916. Jonathan Cape: London.
- Scott, James B. (1916). Diplomatic Documents Relating to The Outbreak of the European War. Oxford University Press: London,
- Sedat, Mirliva (2010). Filistin'e Veda. Kemal Gurulkan (haz.). Yeditepe Yayınevi. İstanbul.
- Selam, Selim Ali (2005). Selim Ali Selam'ın Hatıraları (1908-1918). Halit Özkan (çev.). Klasik Yayınları: İstanbul.
- Sertel, Zekeriya (2001). Hatırladıklarım. Remzi Kitapevi: İstanbul.
- Shaw, Standfort, Shaw, J. Ezel K. (2010). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye. Mehmet Harmancı (Çev.). e Yayınları: İstanbul.
- Shaw, Stanford J. (2014). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaş Giriş. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Sheffy, Yigal (1998). British Military Intelligence in the Palestina Campaign 1914-1918. Porland & F. Cass: London.
- Soy, H. Bayram (2004). Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914). Phoenix Yayınevi: İstanbul.
- Soysal, İsmail (1999). Fransız İhtilali ve Türk – Fransız Diplomasisi Münasebetleri (1789-1802). Türk Tarih Kurumu: Ankara.

- Steinberg, Jonathan (2015). Bismarck. Hasan Abacı (çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Stoddart, Philip H. (2014). Teşkilat-ı Mahsusa. Yarn Yayınları: İstanbul.
- Stoyber (1932). Yıldırım Nihat (çev.). Askeri Matbaa: İstanbul.
- Suez and Panama (1940). A.W. Bain & Co. Ltd: Londra.
- Şakir, Ziya (2011). Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı Enver - Talat - Cemal Paşalar. Akıl Fikir Yayınları: İstanbul.
- Şakir, Ziya (2014). İttihat ve Terakki Cemiyeti (Cilt III). Fikir Yayınları: İstanbul.
- Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Günlükleri (1909-1922). Ali Suat Ürgüplü (der.). (2015). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Tandoğan, Muhammed (2013). Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922). Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Tansu, Samih Nafiz (2008). Teşkilât-ı Mahsusa. Recep Usta (çev.). Nokta Kitap: İstanbul.
- Teichman, Captain O. (1921). The Diary of a Yeomanry M.O., T. Fisher Unwin Ltd.: London.
- Tetik, Ahmet (2017). Teşkilat-ı Mahsusa (1914-1916) (Cilt I). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Tevfik (1927). Türkiye Demiryolları. Devlet Matbaası: İstanbul.
- Tezer, Şükrü (1972). Atatürk'ün Hatıra Defteri, Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Tezer, Şükrü (1995). Atatürk'ün Hatıra Defteri. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Thomson, David (1923). Europe Since Napoleon. Longmans Green And Co. LTD.: London.
- Trumpener, Ulrich (1968). German and the Ottoman Empire 1914-1918. Princeton University Press: Princeton.
- Tuchman, Barbara W. (1962). Guns of August. MAcmillan Publishing Com. Inc.: New York.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türk İtalyan Harbi 1911-1912 (1981). Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Türkgeldi, Ali Fuat (2010). Görüp İşittiklerim. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Uçarol, Rıfat (2015). Siyasi Tarih (1789-2014). Der Yayınları: İstanbul.
- Ulrichsen, Kristian Coates (2011). The Logistics and Politics of the British Campaigns in the Middle East, 1914 – 1922. Palgrave Macmillan: Londra.

- Ulubelen, Erol (1967). İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye. Aykaç Kitapevi: İstanbul.
- Uyar, Mesut & Erickson, Edward J. (2010). Osmanlı Askeri Tarihi. Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Wallach, Jehuda L. (1985). Bir Askeri Yardımın Anatomisi. Fahri Çeliker (çev.). Genelkurmay Basımevi: Ankara.
- Wavell, Archibald P. (1941). The Palestina Campaigns. Constable And Co. Limited: London.
- Westlake, Ray (2013). Çanakkale’de Savaşan İngiliz Alayları. Yusuf S. Demirtaş (çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Wilkie, Alexander Herbert (1968). Official War History of the Wellington Mounted Rifles Regiment 1914-1918. Whitecombe and Tombs Ltd.: Auckland.
- Wilson L.C. - Wetherell, H. (1916). History of the Fifth Light Horse Regiment. 1914-1919, Motor Press: Sydney.
- Wilson, Arnold T. (1939). The Suez Canal Its Past, Present, and Future. Oxford University Press: London.
- Wilson, Jeremy (1990). Lawrence of Arabia. Atheneum: New York.
- Winstone, H. V. F. (1999). Ortadoğu Serüveni. Fuad Davudoğlu (çev). Risale Yayınları: İstanbul.
- Woodfin, Edward C. (2012). Camp and Combat on the Sinai and Palestine Front the Experience of the British Empire Soldier 1916-1918. Palgrave Macmillan: New York.
- Yalçın, Osman (2017). Türk Hava Gücü (1911 – 1950). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Yalman, Ahmet Emin (2019). Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye. Birgen Keşoğlu (çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Yılmaz, Veli (1993). I’nci Dünya Harbi’nde Türk – Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar. Cem Ofset Matbaacılık: İstanbul.

5. Tezler

- Akalın, Durmuş (2011). Süveyş Kanalı (Açılışı ve Osmanlı Devleti’ne Etkisi 1854-1882). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

- Artuç, Ahmet (2005). Cemal Paşa (1872-1922). Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Calvin, Jonathan Quentin Newell (1990). British Military Policy in Egypt and Palestine August 1914- June 1917. Unpublished Ph.D. thesis, King's Collage, London.
- Çelik, Cemil (1999). Birinci Dünya Savaşında Sina Filistin Cephesinde Birinci Kanal Seferi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Çelik, Cemil (2012). İngiliz Yönetiminde Kıbrıs'ın İdari ve Sosyal Durumu (1878 – 1914). Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Antalya.
- Çınar, Tuba (2008). Süveyş Kanalı'nın Açılması ve Osmanlı Dış Politikasındaki Önemi (1869-1882). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güldeş, Dilek (1999). Urabi Paşa Hareketi ve İngilizlerin Mısır'ı İşgali (1881-1882). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnal, Esra (2019). Enver Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki Cephe Ziyaretleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karagöz, Mevlüt (2019). Birinci Dünya Savaşında Menzil Hizmetleri. IV 'üncü Ordu Örneği, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaşıyuğun, Ali (2014). Osmanlı Devleti'nin İttifak Arayışları ve I. Dünya Savaşına Girişi (1911-1914). Doktora Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Kızıltoprak, Süleyman (2001). Mısır'ın İngiltere Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti'nin Diplomasi Mücadelesi 1882-1887. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Nizamoglu, Yüksel (2010). Vehip Paşa (Kaçı)'nın Hayatı ve Askeri Faaliyetleri. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öncüoğlu, Engin (2004). I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusundaki Gönüllü Tarikat Alayları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Üzen, İsmet (2007). Birinci Dünya Savaşında Kanal Seferleri (1915-1916). Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

6. Ansiklopedi

Beydilli, Kemal (1991). Bağdat Demiryolu. Diyanet İslam Ansiklopedisi, (C 4, 442-444). İstanbul: İslam Araştırma Merkezi.

Özyüksel, Murat (2002). Hicaz Demiryolu. Türkler, (C 14, 470-480). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

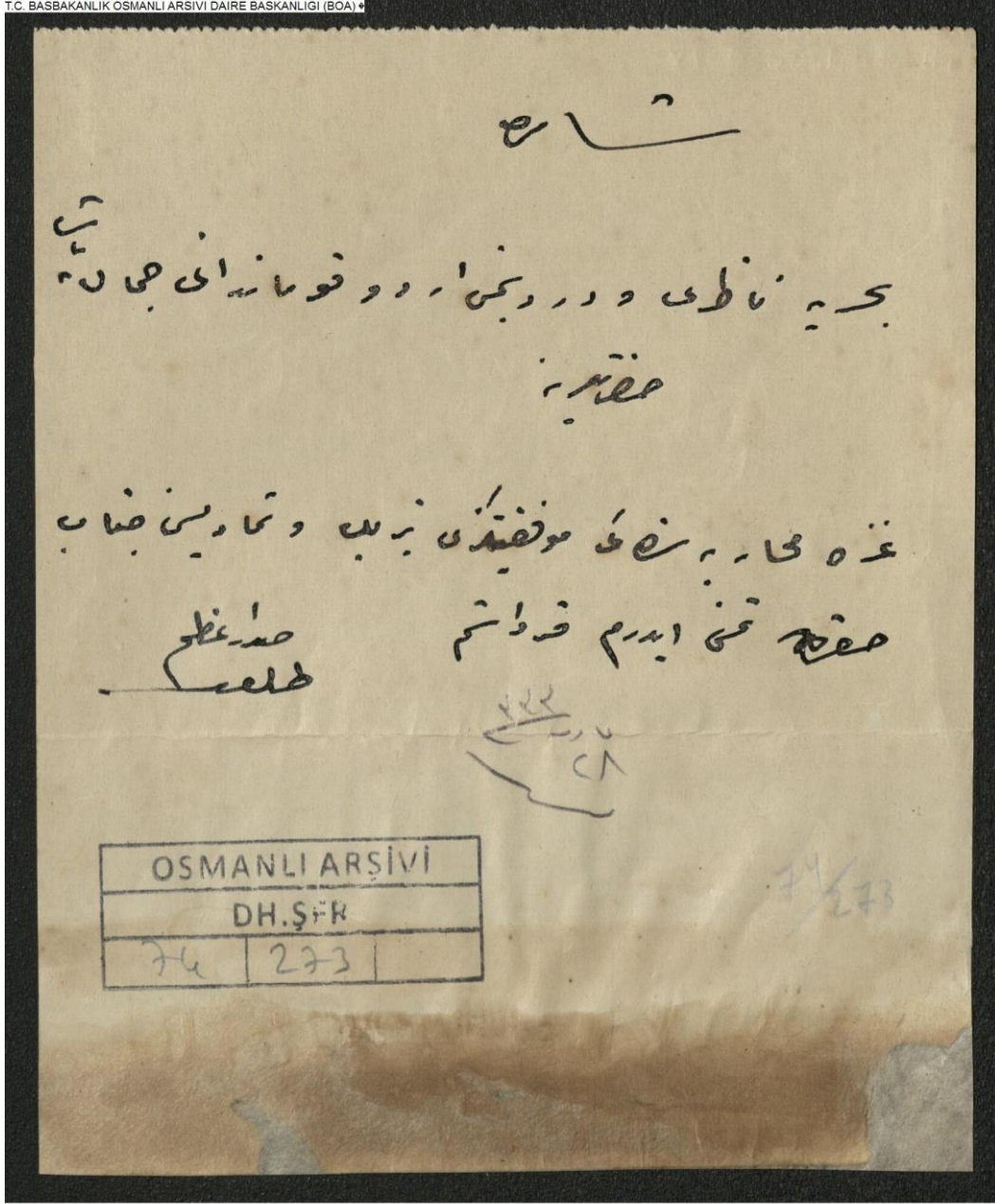
Soy, Bayram (2002). II. Wilhelm, Weltpolitik ve II. Abdülhamid. Türkler, (C 13, 25-33). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

7. İnternet Sitesi

History of the Fifth Light Horse Regiment 1914 – 1919.
https://www.anzacs.org/5lhr/pages/5lhr_history_full_a.html#chapter17

EK. 4. Talat Paşa'nın Birinci Gazze Muharebesi'ndeki Başarısı Dolayısıyla Cemal Paşa'yı Tebrik Eden Telgrafı: BOA, DH. ŞFR. 74-273

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSİVİ DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

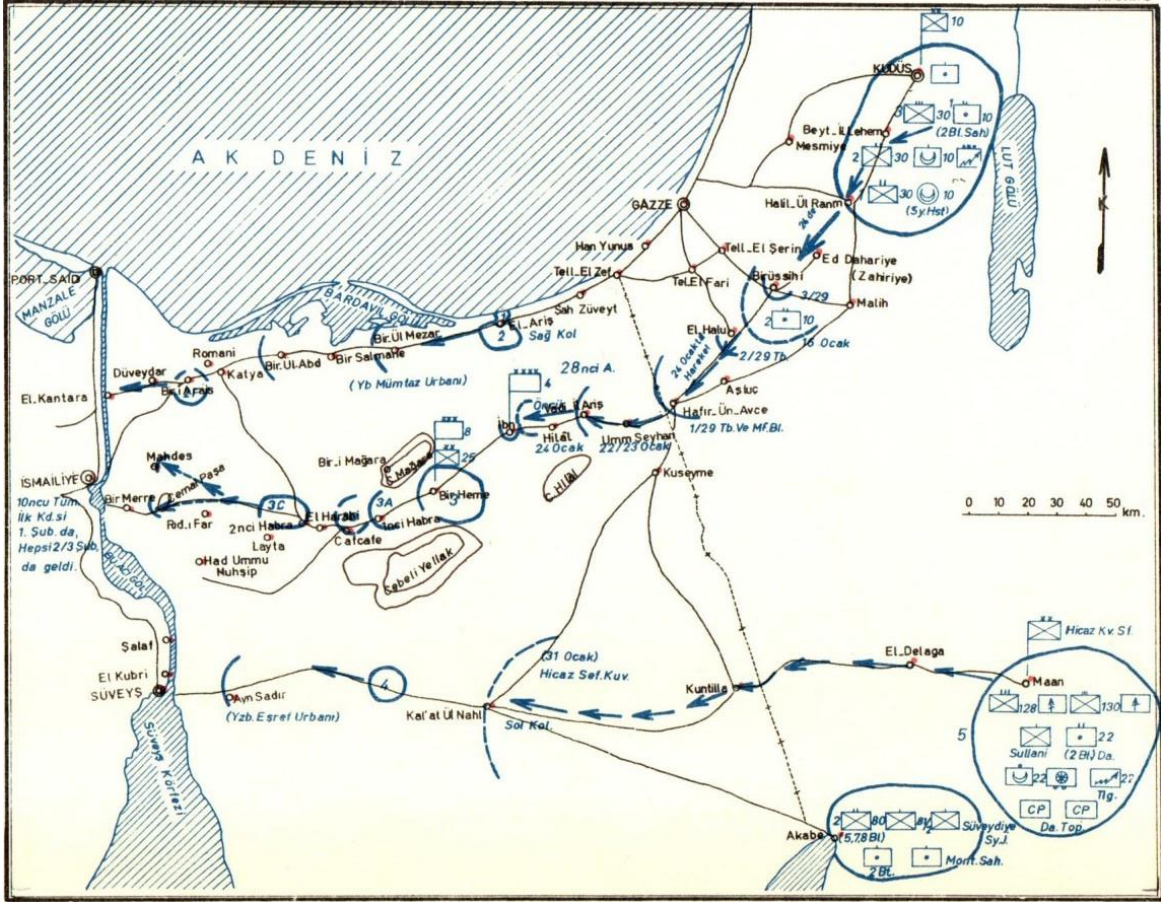

DH.ŞFR.00074.00273.001

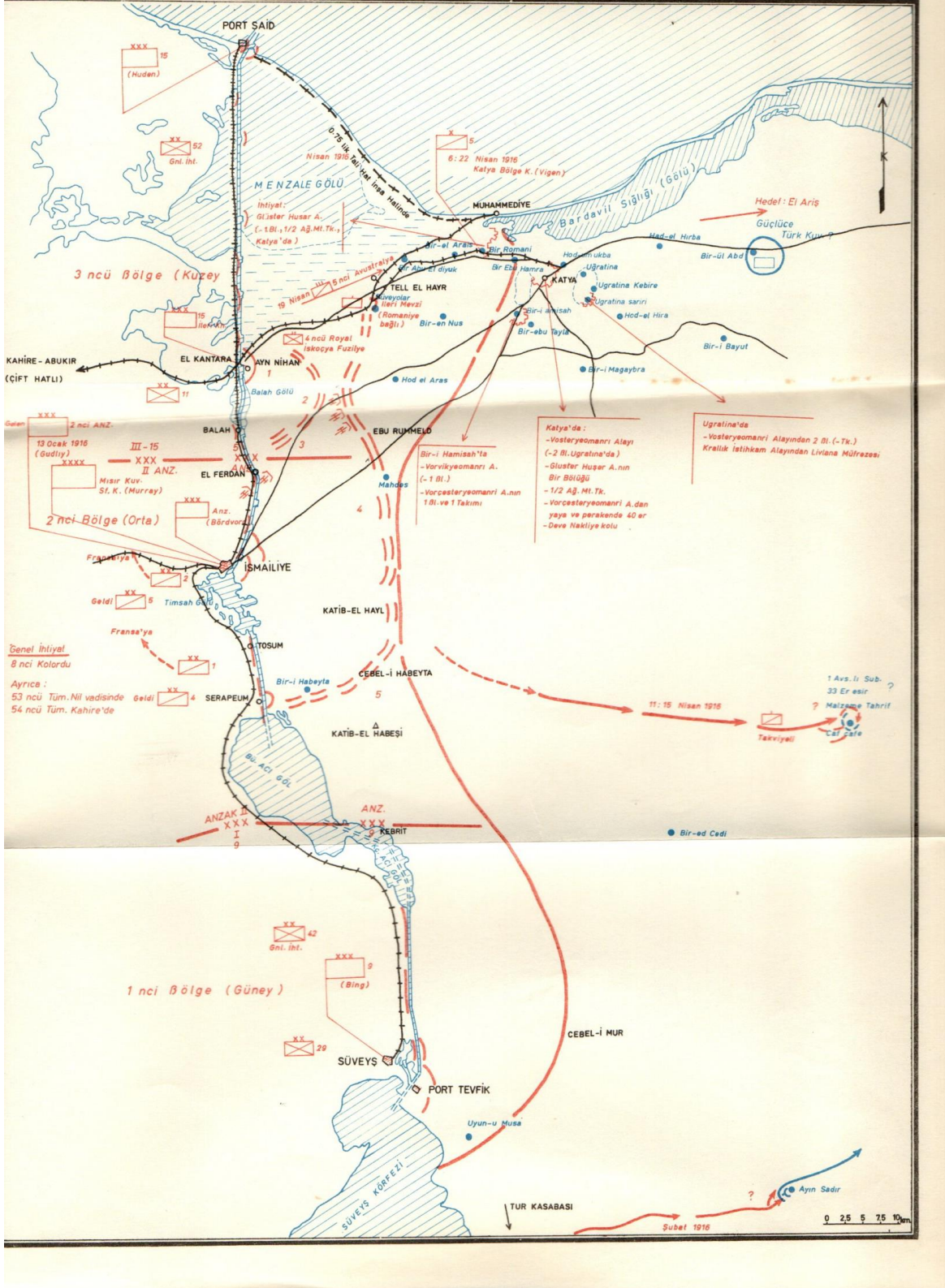
EK. 5. IV'ncü Ordu Harekât Alanı

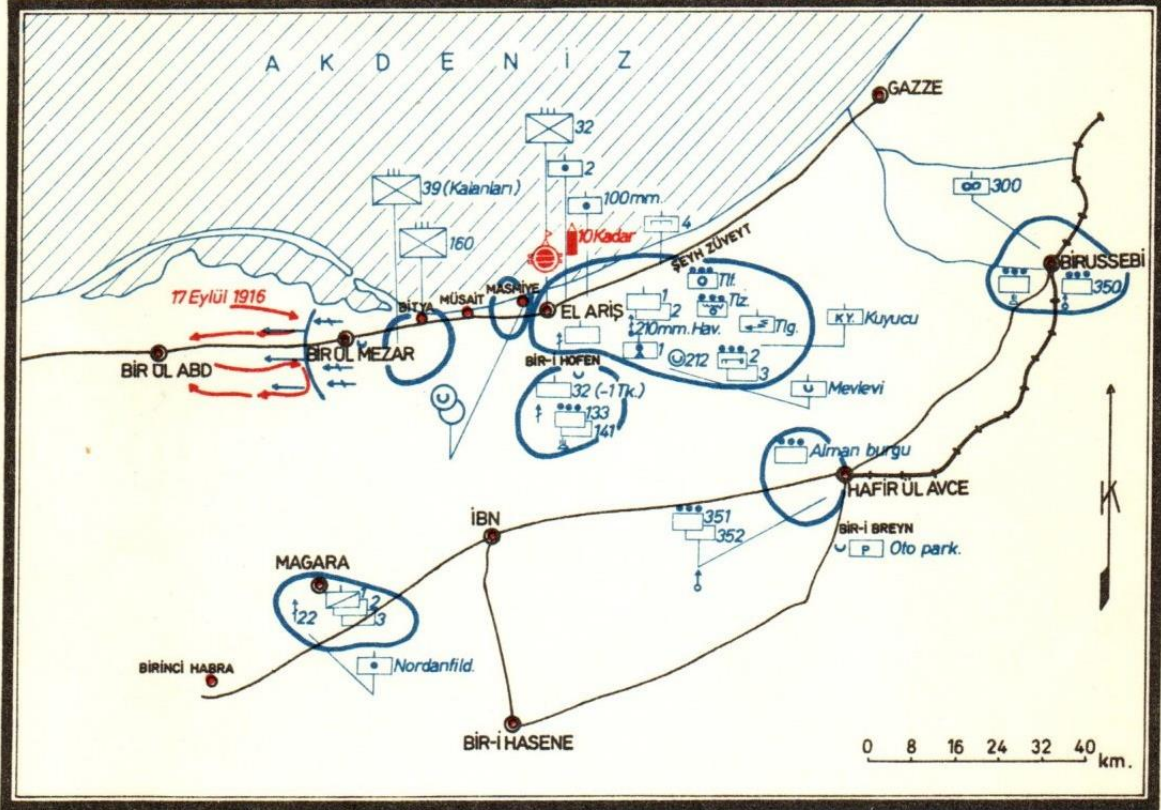
EK. 6. Birinci Kanal Seferi İçin Kanal Bölgesine İnen Kuvvetlerin Yürüyüş Durumu

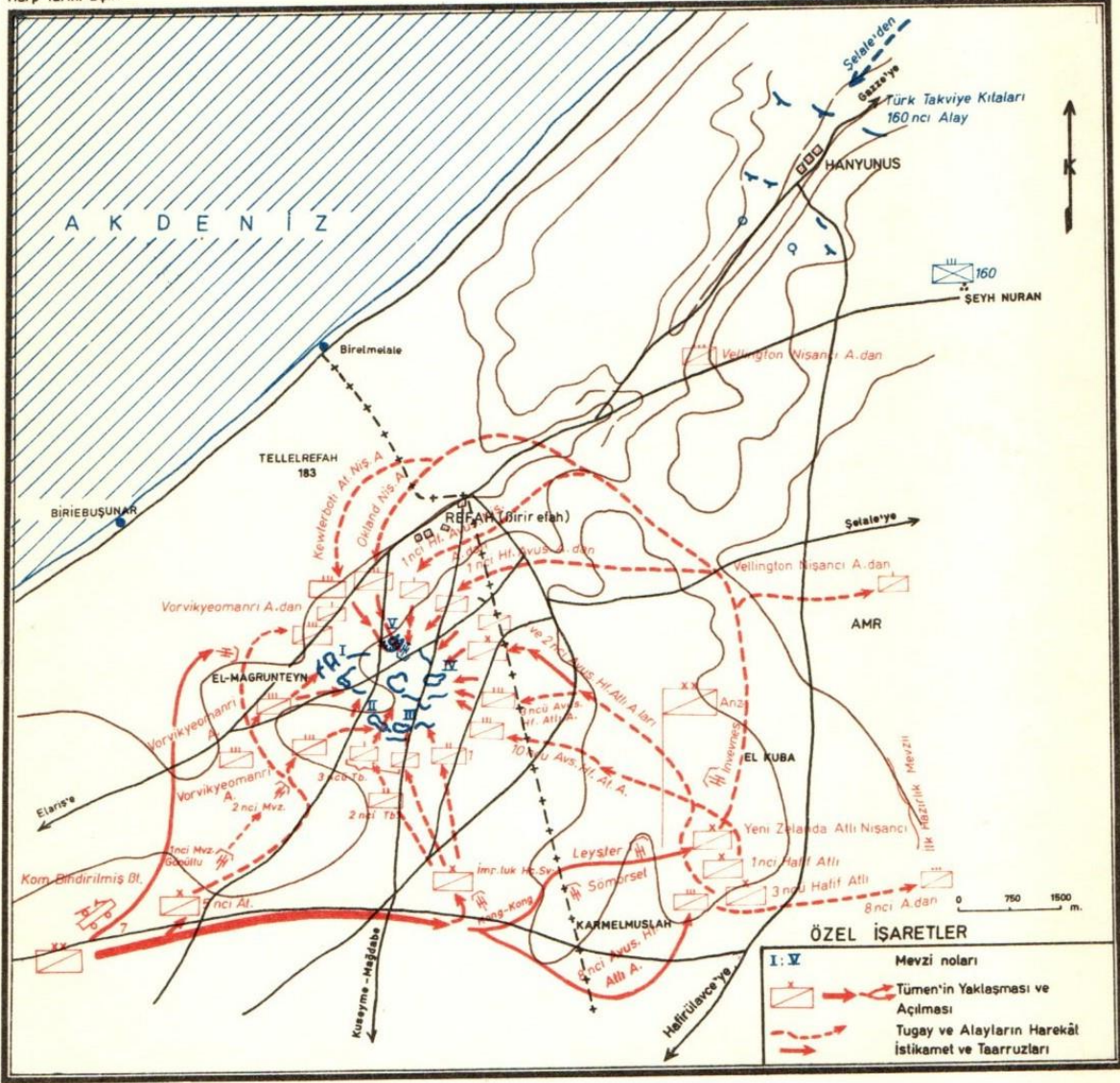
EK. 7. Aralık 1915 – Ağustos 1916 Arası İngilizlerin Süveyş Kanalı ve Sina Çölündeki Durumu

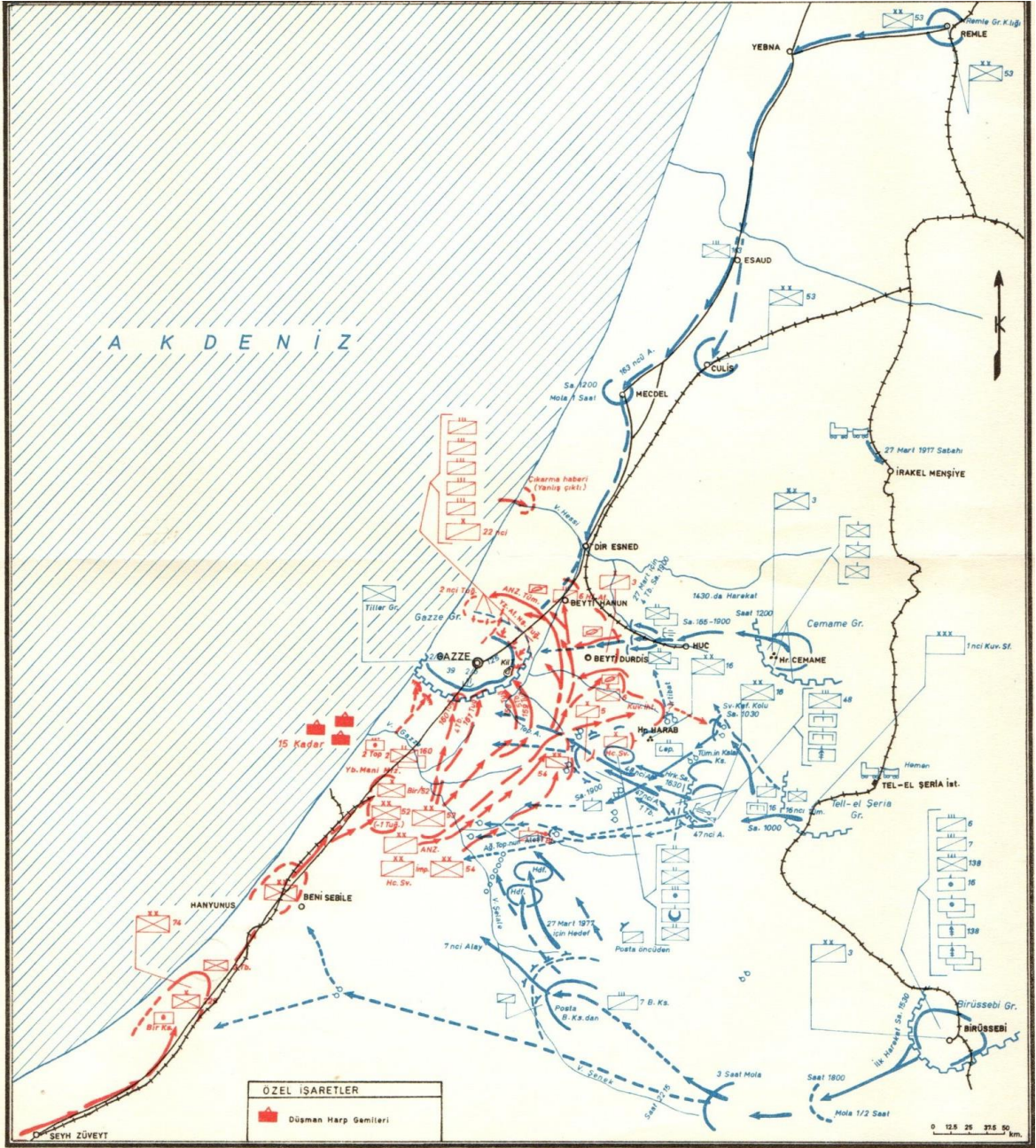
EK. 9. Birinci Kuvve-i Seferiyye'nin El - Arış'teki Durumu ve Bir-ül Mezar Muharebesi

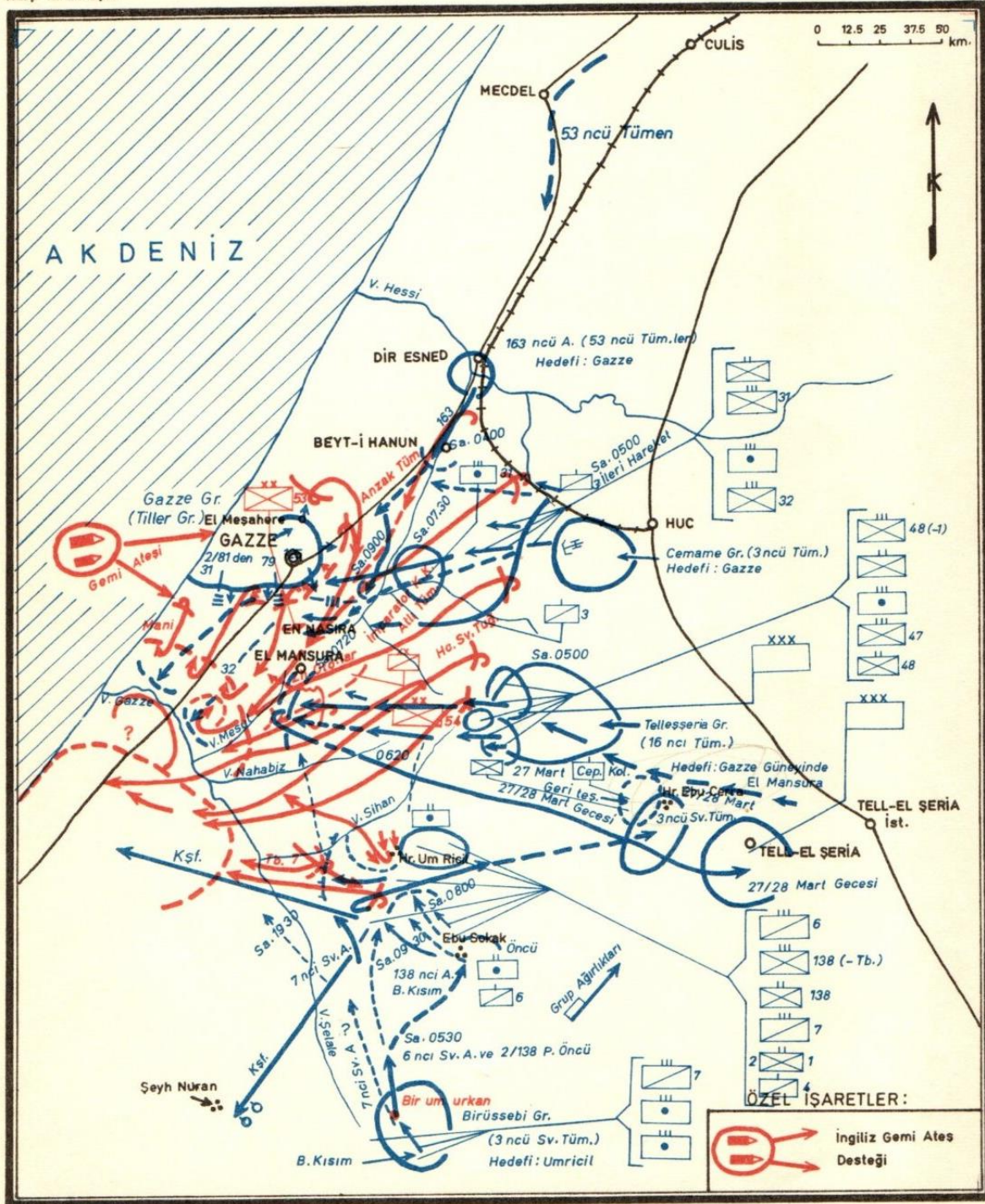
EK. 10. Tel-el Refah Muharebesi (9 Ocak 1917)

EK. 11. Birinci Gazze Muharebesi (26 Mart 1917)

EK. 12. Birinci Gazze Muharebesi (27 Mart 1917)

EK. 13. Birinci Gazze Muharebesi'nde Gazze'yi Müdafaa Eden Alayın Sancağı ve Subayları: Türk Tarih Kurumu Arşivi. FT/TTK 218_50_2

**EK. 14. Birinci Gazze Muharebesinde Ele Geçirilen İngiliz Esirleri: Library of
Congres. LC-DIG-ppmsca-13709-117**

